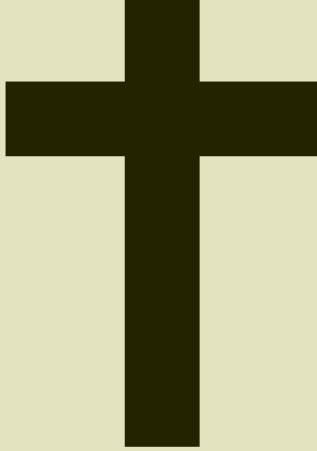

Àr 'ra'yo nkohi Jö har ñhöñhö maxei ntongwi ár

mahwifí har hai m'onda ne har ñhömfö

New Testament in Otomi, Querétaro (MX:otq:Otomi, Querétaro)

Àr 'ra'yo nkohi Jö har ñhõñhö maxei ntongwi ár mahwifí har hai m'onda ne har ñhõmfó

New Testament in Otomi, Querétaro (MX:otq:Otomi, Querétaro)

copyright © 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Otomi, Querétaro

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Otomi, Querétaro

otq

Mexico

Copyright Information

© 2009, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Otomi, Querétaro

© 2009, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-04-30

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 25 Nov 2022 from source files dated 29 Jan 2022
a3e32dbb-4826-53d8-92fc-afaa86ffff04

Contents

AR MATEO	1
AR MARKO	58
AR LUKA	93
AR XUWA	155
YA 'BEFI	199
AR RÓMANU	253
ÁR NDUJĪ AR KORINTIO	274
ÁR ÑOHO AR KORINTIO	295
AR GALATA	309
AR EFESIO	317
AR FILIPENSE	325
AR KOLOSENSE	331
ÁR NDUJĪ AR TESALONISENSE	336
ÁR ÑOHO AR TESALONISENSE	341
ÁR NDUJĪ AR TIMOTEO	344
ÁR ÑOHO AR TIMOTEO	350
AR TITO	355
AR FILEMON	358
AR EBREO	360
AR SANTIAGO	376
ÁR NDUJĪ AR PEDRO	382
ÁR ÑOHO AR PEDRO	388
ÁR NDUJĪ AR XUWA	392
ÁR ÑOHO AR XUWA	398
ÁR HÑU AR XUWA	399
AR HUDA	400
YA NTHANDI	402

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR MATEO

*Yá pale ar Hesukristo
(Lk. 3:23-38)*

¹ Ár ndui nunar t'ofonu, ma da 'yotkagihu ar 'ñu togo yá pale ar Hesukristo, n'ár mąnga'бето ar Dabi ne ar Abra.

² Ar Abra már dada ar Isa, har Isa már dada ar Hakob, har Hakob már dada ar Huda ne yá jödöp'u'ö.

³ Ar Huda már dada ar Fare ne ar Zara ár jödönu, gehyu xki 'yomba ar Tamar. Nunar Fare már dada ar Esrom, ha nunar Esrom már dada ar Aram.

⁴ Ar Aram már dada ar Aminadab, har Aminadab már dada ar Naso, har Naso már dada ar Salmon.

⁵ Ar Salmon már dada ar Bos xki 'yomba ar Rahab, nunar Bos már dada ar Obed xki 'yomba ar Rut, har Obed már dada ar Isai.

⁶ Ar Isai már dada ar ndö Dabi, ar ndö Dabi már dada ar Salomon xki 'yomba nö'ö ár 'behñöhmö ar Urias.

⁷ Nunar Salomon már dada ar Roboam, ar Roboam már dada ar Abia, har Abia már dada ar Asa.

⁸ Ar Asa már dada ar Hosafat, ar Hosafat már dada ar Horam, har Horam már dada ar Usias.

⁹ Ar Usias már dada ar Hotam, ar Hotam már dada ar Akas, har Akas már dada ar Esekias.

¹⁰ Ar Esekias már dada ar Manases, ar Manases már dada ar Amon, har Amon már dada ar Hosias.

¹¹ Ar Hosias már dada ar Hekonias ne yá jödöp'u'ö, nuya pa mi ts'ixa ya me Israel har hai Mbabilonia.

¹² Núnu Mbabilonia ka ba tinu ár bötsi ar Hekonias már thuhu ar Salatiel, ha nunar Salatiel már dada ar Sorobabel.

¹³ Ar Sorobabel már dada ar Abiud, ar Abiud már dada ar Eleakim, har Eleakim már dada ar Asor.

¹⁴ Ar Asor már dada ar Sadok, ar Sadok már dada ar Akim, har Akim már dada ar Eliud.

¹⁵ Ar Eliud már dada ar Eleasar, ar Eleasar már dada ar Matan, har Matan már dada ar Hakob.

¹⁶ Ar Hakob már dada ar Huse nö'ö már döme ar Maria togo bi 'yonga ar Hesu t'embabi ar Kristo.

¹⁷ Nu'mú, gatho nuyá pale ne yá mągapale, ga du'mhu nuya pa mi 'bu ar Abra, di göxa nú'mu mi 'bu ar Dabi, bi tho 'ret'amagoho m'ui. Ha di ndui ar 'bede nuya pa mi 'bu ar Dabi, di göxa nú'mu mi ts'ixa ya me Israel har hai Mbabilonia, bi tho ma 'ret'amagoho m'ui n'ehe. Ha nu mi ts'ixa ya me Israel har hai Mbabilonia, di göxa nú'mu mi m'u ar Hesukristo, bi tho ma 'ret'amagoho ya m'ui.

*Ar tsi Hmu Hesukristo bi zokwa har ximhai
(Lk. 2:1-7)*

¹⁸ Gehnu ar 'bede hanja bi m'u ar Hesukristo. Ar Maria xki t'adi nda nthötwi ar Huse. Himi tsota ar pa nda m'uhwi, bi ndathi hár ts'edi ár Hñö Jö.

¹⁹ Ha nunar Huse togo xki 'yadi, mar hogajö'i; himi ne nda 'betwa ár tsa, jange ma nda hyep'utho ñ'öntho.

²⁰ Nú'mu mi benga njap'u, n'a mbi nhekitho n'ár enxę ar tsi Hmu, bi zo nt'i ne bi 'ñembabi:

—Huse, ár 'beto'i ar Dabi, yo gi ntsu gi tsixa ar Maria ha ri ngu, ngetho ár Hñö Jö gehnu xi japi xi ñ'u.

²¹ Ma da m'u n'ár bötsi, ne ma gi hñu'spabi ár thuhu ar Hesu, ngetho ma da pö ár hnini da gutwa yá ts'oki.

²² Bi njap'u ne bi tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö mam'et'o nú'mu bi 'ñenö:

²³ N'ar nxutsi ma da ndathi

ne da m'u ár bötsi,

ne da thu'spabi ár thuhu Emanuel,

di boni da 'ñenö: Di 'buhwihu Jö.

²⁴ Nu mi nu ar Huse, bi ma ba ot'a ngu xki xipa ár enxę ar tsi Hmu, ne bi zixa ar Maria hár ngu.

²⁵ Ne himbi ñ'öhwu ngur 'behñö, bi do'mi bi m'u ár 'bet'o t'u, ne bi hñu'spabi ár thuhu ar HESU.

2

'Ra ya ñ'ohö mi het'a ya tso ba e bi k'ö'sa ar tsi bötsi

¹ Ar Hesu bi m'uñnu Belen har hai Nhudea nú'mu mar ndö ar Erode. Getya payu bi zohnu Herusalen 'ra ya ñ'ohö mi het'a ya tso xki 'ñe mahyats'i.

² Ne mi ñ'ani mi eñ'u:

—Habü bi 'bu ár ndö ya xodyo xi m'ui, ngetho xta hanthwe ár ts'onu mahyats'i, ne xta ehe ga ndöñhe.

³ Nu mi 'yo njap'u ar Erode, xa bi ntsu, ne gatho ya me Herusalen bi ntsuwi mahyegi.

⁴ Ar Erode dama bi zohna gatho ya ndömöjö ne ya böt'ofu mi 'buhnu, ne bi 'yambabi'u habü nda m'u ar Kristo.

⁵ Ne bi 'ñeñ'u:

—Nunu Belen har hai Nhudea, ngetho njap'u bi mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö:

⁶ Nu'ahü gar menguhü Belen har hai Huda,

hinxi thek'asehu,

ngetho xa ma da t'es'a ri nsuhü

gi töhu gatho nu ma'ra ya döñni har hai Nhudea;

ngetho ma da bomp'u n'ar ndö

da suka ma hnini ya me Israel.

⁷ Nu'mü ar Erode bi ñöwise nu'u ya ñ'ohö mi het'a ya tso, ne 'ramtx'u bi gukwabi'u ham'u xki hyant'u ar tso.

⁸ Ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu Belen ne ñ'añhu xiñho habü 'bu ar bötsi, ne nú'mu xki tiñhu, gi e gi xikagihu, ne ma ga ndönga n'ehe.

⁹ Nu mi wadi bi 'yoxa nö'ö bi mönga ar ndö Erode, bi gu yá 'ñu bi ma'u, ne nor tso xki hyanda mahyats'i mi 'bet'o mi utwabi'u ar 'ñu. Ha nu mi zonga habü mi 'bu ar bötsi, ka bi m'ahnu.

¹⁰ Nu mi hyant'u ar tso man'agi, xa bi njohya.

¹¹ Ne bi yut'u har ngu, ka bi hyandnu'u ar tsi bötsi mi 'buhwi ar Maria ár nönö, ne bi ndandihmö bi ndöñ'u. Ne bi xot'a yá m'ets'i, bi umba ya m'öñho: ya k'axt'abojö xi mar mhödi, ya githni ne n'ar hogañuni ár thuhu ar mira.

¹² Ma nda thota habu xki 'ñehyu nda k'ö'sa ar Erode. Ha Jö bi xipabi nt'i hinge nda man'u, jange bi pata yá 'ñu, bi mengyá hai.

Ar Erode bi mö nda tho gatho ya t'ulo bötsi mi 'bu Belen

¹³ Nu mi mengyá hai ya jö'i mi het'a ya tso, n'ár enxé Jö bi 'ñemba nt'i ar Huse:

—Nangi, tsixa ar bötsi ne ár nönö di ma har hai Ehipto. Ne ka gi kohnu, go xka xi'a'i ham'u gi ehe, ngetho ar Erode ma da hyonga ar bötsi da hyo.

¹⁴ Ne bi nu ar Huse bi gu ar bötsi ne ár nönö, bi ñ'o ar 'ñu bi zixa har hai Ehipto nú'mu mi nxuitho.

¹⁵ Ne ka ba 'buhnu bi do'mi bi du ar Erode. Njap'u nda tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö: Da zo ma T'u nda bongha har hai Ehipto.

¹⁶ Ar Erode xa bi mbo ár kwé nú'mu mi bödi xki ka ya ñ'ohö mi het'a ya tso. Jange bi japi nda tho gatho ya tsi bötsi hinxki jwat'atho hñu njeje, mi 'buhnu Belen ne gatho ár nthet'i, ngu xki gukwa nu'u ya ñ'ohö'u.

¹⁷ Bi tho njap'u ngu xki mönga ar Heremia ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö:

¹⁸ Bi nheki n'ar mhafi núnu har hai Rama

ne n'ar döta ts'oni;

ar Rakel zont'a yá bötsi,

ne himbi ne togo nda hot'i ngetho bi thopabi.

¹⁹ M'efa mi du ar Erode, Jö bi mengi bi mehna n'ár enxé ma ba k'ö'sa ar Huse núnu Ehipto, ne bi 'ñembabi:

²⁰ —Nangi, penga ri hai Israel, tsixa ar bötsi ne ár nönö, ngetho nu'u mi hongha ar bötsi nda hyohmö, xi du'u.

²¹ Nu'mú, bi nangi bi zixa ar bötsi ne ár nönö, bi menga har hai Israel.

²² Ha nu mi 'yode mar ndö ar Arkelao ár t'u ar Erode har hai Nhudea, bi ntsu nda manu. Ne Jö bi zo nt'i, jange bi ma har hai Ngalilea.

²³ Ne bi m'u har hnini ár thuhu Nasare. Njap'u bi tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö: Ma da t'embabi ar me Nasare.

3

Ar Xuwa Xixthe mi mönga ar hoga mhö

(Mr. 1:1-8; Lk. 3:1-9, 15-17; Jn. 1:19-28)

¹ Nuya pa'u ar Xuwa Xixthe bi ndui bi zo ya jö'i ha ya ot'at'ohö núnu Nhudea.

² Ne mi emba njanu:

—'Yothwu ár ntso'mi ngetho ár ts'ut'wi Jö ba ep'utho.

³ Nunar Xuwa gehnu ar ñ'ohö mi nonga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Ár mhafi n'a togo engha har ot'at'ohö:

Hyojwu ár 'ñu ar tsi Hmu.

Jömfu habu da thogi.

⁴ Ar Xuwa mi hö n'ar he xki njumpa ár xi n'ar megi ár thuhu ar kameyo ne xki m'e, ne mi ngut'a n'ar ximhni. Ha nunar ñhuni mi tsi, ya mangak'oto ne ya t'afi mi tinga har t'ohö.

⁵ Ne nzeje ya jö'i mi ponga ha ya hnini nda 'yoxa nö'ö mi möñ'ö, nuya me Herusalen ne gatho har hai Nhudea, ne nuya jö'i mi 'bu hár ñöni ar döthe Hordan.

⁶ Mi e'u nda damajöni yá ts'oki, ne ar Xuwa mi xixthe har döthe Hordan.

⁷ Nu mi hyandi nzeje ya denga'bepeate ne ya dengamöjö mi e nda nxixthe n'ehe, bi 'ñembabi'u:

—Yá bõtsi'ihũ ya k'eñõ gi hætehũ. Togo xi ut'ahũ gi k'onthũ ár kwe Jõ xi 'ñep'ũ.

⁸ Mahyoni gi 'yothũ nõ'õ xiñho, ne da nheki xka 'yothwũ ár ntso'mi.

⁹ Yo ma gi 'ñexa ri nsuhũ gi 'ñensehũ: Ma dadahe ar Abra. Ngetho nuga di xi'ahũ, Jõ tsã da guxa nuya doyu, ne da 'ñexa ngu yá bõtsi ar Abra.

¹⁰ Ne di xi'ahũ n'ehe, Jõ ngu ar tsenza, hõda ar nts'enza hár 'ye da zeka ar za. Ha nunar za hinte mañho uni, da ts'eki ne da t'ent'a har tsibi.

¹¹ Nuga di xixthe'ihũ har dehe ngetho xka 'yothwũ ár ntso'mi. Nõ'õ 'bëfa ma da xixthe'ihũ hár Hñõ Jõ ne har tsibi. Nuga hindi 'ñepkagi ga hõ'spa yá thiza, ngetho xa tõkagi ár ts'edi.

¹² Nõ'õ xi ñhoki pi'sa ar t'ei, ma da paxt'a ár thi ne da kwata ar t'ei hár t'u. Ha nõ'õ ar paxi da 'yu'sa har tsibi hiñham'ũ da hwet'i.

Ár nxixthe ar Hesu

(Mr. 1:9-11; Lk. 3:21-22)

¹³ Ge'mũ ba ponga ar Hesu har hai Ngalilea, ba e har döthe Hordan habũ mi 'bũ ar Xuwa, ne nda xixthenũ.

¹⁴ Har Xuwa himi ne, mi embabi:

—Hanja xka e ga xixthe'i. Nu'ge go di 'ñep'a'i gi xixthegi.

¹⁵ Har Hesu bi döti:

—Xixthegipya, ne njap'ũ ga othũ gatho nõ'õ numañho Jõ.

Nu'mũ ar Xuwa bi netho bi xixthe ar Hesu.

¹⁶ Nu mi wadi bi nxixthe, mi bongga har dehe, n'a mbi xota mhets'i, ne bi hyanda ár Hñõ Jõ ba kõi ngu n'ar domtxu, ba e bi zũ'õ.

¹⁷ Ne bi nheki n'ar mhõ ndi 'ñe mhets'i mi enõ:

—Gehnu ma hmõka T'u, jakagi ga njohya.

4

Ar ts'ondõhi mi tsata ar Hesu

(Mr. 1:12-13; Lk. 4:1-13)

¹ Nep'ũ ár Hñõ Jõ bi zixa ar Hesu ha ya ot'at'õho, ne ja nda tsatnu ar ts'ondõhi.

² Ka ba 'buhnu yon'ate mpa ne yon'ate nxui hinte bi zi. M'ëfa bi zũ ar thuhu.

³ Ba ep'ũ ar ts'ondõhi mi tsati mi embabi:

—Nu'mũ ár T'ũ'i Jõ, japa nuya doyu da nthuhme xõ.

⁴ Ha nu ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Njawa enga hár T'õfo Jõ: Hinge hõnse ar thuhme da umba ár te ar jõ'i, mahyonibi ár mhõ Jõ n'ehe.

⁵ M'ëfa ar ts'ondõhi bi zixa ar Hesu har jõpahmini Herusalen, ne bi 'ñexa mañõ hár ngõts'i ar dönganijõ.

⁶ Ne bi 'ñembabi:

—Nu'mũ majõni ár T'ũ'i Jõ, 'yenga ar nsagi kõi xõ, ngetho njanũ huxa har T'õfo:

Jõ da mehna yá enxe da su'a'i,

ne da mip'a ri 'ye,

hingi fama ri wa ha ya do.

⁷ Nu'mũ ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xi t'ot'i n'ehe: Yo ma gi tsata Jõ ri Hmu.

⁸ Nep'ũ ar ts'ondõhi man'agi bi zixa ar Hesu ha n'ar t'õho mar ñhets'i, ne bi utwabi gatho ya hnini 'bũ hár nxidi ar ximhai ne gatho yá ñho pëts'i.

⁹ Ne bi 'ñembabi:

—Gatho nuya hniniyu ga 'ra'i nu'mu gi ndandihmō gi nsundagi.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hyegagiwa ts'ondōhi, ngetho huxa har T'ofō: Nsunda Jō ri Hmu, ne honse'ō gi pepabi.

¹¹ Nu'mu ar ts'ondōhi dama bi 'wege, ne ba e yá enxe Jō mi umba te nda zi ar Hesu.

Ar Hesu bi du'ma ár 'befi

(Mr. 1:14-20; Lk. 4:14-15; 5:1-11; 6:17-19)

¹² Nú'mu mi 'yo ar Hesu mi o har fadi ar Xuwa Xixthe, bi menga har hai Ngalilea.

¹³ Ba tsop'u Nasare bi ma ba 'bu Nkapernaum, get'u ar ñhonthē núnu ha yá hai ar Sabulon ne ar Neftali.

¹⁴ Njap'u bi tho ngu xki mōnga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenō:

¹⁵ Ár hai ar Sabulon ne ár hai ar Neftali, 'bu har 'ñu di ma har ñhonthē 'randitho ar dōthe Hordan, núnu Ngalilea ár hai nu'u hingya xodyo.

¹⁶ Nō'ō ar hnini mi 'bu har 'bexui bi hyanda n'ar dōta ñot'i. Nu'u xki m'e har 'bexui bi yot'wa n'ar hyats'i.

¹⁷ Nuya pa'u ar Hesu bi du'mi bi mōnga ar hoga mhō, ne mi emba ya jō'i:

—'Yothwu ár ntso'mi ngetho ár ts'ut'wi Jō 'bap'utho.

Ar Hesu bi zohna goho ya nguxhwō

¹⁸ Ar Hesu mi 'yo hár ñōni ar ñhonthē Ngalilea. N'a mbi hyandatho yoho ya ñ'ohō mi njödō, n'a már thuhu ar Simu nō'ō bi t'embabi ar Pedro, nō'ō man'a már thuhu ar Andre, mi köt'a yá nt'ats'i, ngetho ma ya nguxhwō.

¹⁹ Ne bi 'ñembabi'u:

—Ba e gi tengagihu, ne ma ga ex'ahu gi juxu ya jō'i.

²⁰ Dama bi zop'u yá nt'ats'i'u, bi denga ar Hesu.

²¹ Bi ñ'o man'a tsi tui ar Hesu, ne bi hyanda ma yoho mi njödō, ar Hakobo ne ar Xuwa yá t'u ar Sebedeo, mi tohwinu yá dada har motsa mi pot'a yá nt'ats'i. Bi xipa nuya yohoyu nda deni.

²² Ne nuyu dama bi zop'u ar motsa ne ár dada'u, n'agitho bi denga ar Hesu.

²³ Ar Hesu mi thet'a xoge har hai Ngalilea, mi kut'a ha yá nijō ya xodyo mi utwabi, ne mi xipabi ar hoga mhō nonga ár ts'ut'wi Jō. Ne mi othebi yá hñeni ne yá ugi gatho ya mengunu.

²⁴ Bi nxanga ar 'bede nō'ō mi pefi xoge har hai Nsiria. Ne ba ts'impabi gatho ya dathi, nu'u mi tho ya ugi ne xki zu ya hñeni, nu'u mi nthexkwi ya ts'ondōhi, nu'u ma ya ndungo ne nu'u himi tsā nda 'ñōni. Ne ar Hesu bi othe xogeyu.

²⁵ Ne bi denga nzeye ya jō'i me Ngalilea, me Ndekapoli, me Herusalen, ya me Nhudea ne nu'u mi 'bu 'randi ar dōthe Hordan.

5

Ar nt'uti bi unga ar Hesu har t'ohō: Bi xipa ya jō'i nō'ō nzatho

(Lk. 6:20-23)

¹ Nu mi hyanda ar Hesu mi ñ'owi nzeye ya jō'i, bi boxa har t'ohō. Ne mi zoni bi hñudi, ha nuyá maxte bi ma ba tsudi.

² Ne ar Hesu bi ndui bi utwabi'u, mi embabi njawa:

³—Nzatho nu'u togo hingya ñ'ets'i, ngetho xi nhwëkwabi ár ts'ut'wi Jö.

⁴Nzatho nu'u zoni, ngetho Jö go ma da hot'u.

⁵Nzatho nu'u tsetatho gatho, ngetho go ma da t'umba ar ximhai yá meti'u.

⁶Nzatho nu'u xa ne da 'yot'a nö'ö xiñho, ngetho Jö xa ma da umba nö'ö ne'u.

⁷Nzatho nu'u pe'sa yá nhwëki, ngetho Jö ma da me'spa ar nhwëki n'ehe.

⁸Nzatho nu'u xint'axi yá mfeni, ngetho ma da hyant'u Jö.

⁹Nzatho nu'u togo 'ba made hōka ar hñö, ngetho ma da t'embabi yá bötsi Jö.

¹⁰Nzatho nu'u tho ya nt'utsa ot'a nö'ö xiñho, ngetho ma da m'u'u hár ts'ut'wi Jö.

¹¹Nzatho nú'mu xta ts'añ'ahu ne xta nt'utsa'ihu, ne da njus'ahu ya nhemhñö ngetho gi tengagihu.

¹²Xa gi njohyahu, ngetho Jö ma da 'ra'ahu n'ar döta nthöhö núnu mañö mhets'i. Njap'u bi nt'utsa yá m'ehni Jö mi 'bu mam'et'o.

Ár u ar ximhai

¹³Nu'ahu gi ñehewihu ar u xi nkuhi habu t'uts'i. Jange 'ñuhu ri hogam'uihu, ngetho xi'mu ar u da m'e ár ñ'uxi, hanja dar nkuhi 'mu. Nö'ö ar u'ö hinter ñho, da t'emp'utho da nhe'mi.

Ár ñot'i ar ximhai

¹⁴Nu'ahu gi ñehewihu n'ar ñot'i. N'ar hnini di huxa mañö n'ar t'ohö, hinda tsá da t'ögi. Nu'ahu n'ehe hinda tsá gi 'ñöhu ri hogam'uihu.

¹⁵Hinto tsö n'ar ñot'i ne da ye'ma n'ar ts'oi da go'mi. Da 'ñexa habu xi ñhets'i, ne da yot'wa gatho nu'u 'bu har ngu.

¹⁶Jahup'u, ñ'uhu n'ar hogam'ui ha yá nthandi ya jö'i, ne xta hyant'u, da nsundabi ri Dadahu bi 'bu mhets'i.

Ar Hesu bi nomba yá 'bepate ar Moise

¹⁷Yo gi beñhu xta e ga hwatwa yá 'bepate ar Moise, wa xta e ga jö'spa nö'ö xi mönga yá m'ehni Jö. Nuga xta e ga ot'a gatho ngu xi möñ'u.

¹⁸Xa majöni di xi'ahu, hinxi göxta ar ximhai ne ar mhets'i, xta wadi da tho gatho nö'ö mönga hár t'ofa ar Moise, hinda ma da go n'ar mhö wa n'ar xeni da njap'utho.

¹⁹Nö'ö togo hinda 'yot'a gatho nö'ö mönga hár T'ofa Jö, mödi n'ar tsi t'ulo 'bepate, ne njap'u da uta ma'ra, hints'u ma da nhumañho hár ts'ut'wi Jö. Ha nö'ö togo da 'yot'a gatho ngu mönga hár T'ofa Jö ne da uta ma'ra, nö'ö ma da t'e'spa ár nsunu hár ts'ut'wi Jö.

²⁰Di xi'ahu, nu'mu hingi pe'su n'ar hogam'ui di töta yá m'ui ya denga'bepate ne yá m'ui ya böt'ofa, hinda tsá gi kuthu hár ts'ut'wi Jö.

Ar Hesu bi nonga ar kwe

(Lk. 12:57-59)

²¹Gi pöhu, ri palehu bi nsipabi mam'et'o: Yo gi ñhotehu. Nö'ö toga da ñhote, hinda k'ont'a ar mfei xi t'ekwabi.

²²Ha nuga di xi'ahu, nu'mu togo da mbo ár kwe da utsa ár ñ'ohu, ja te da hñöxa majöni har ts'ut'wi. Nö'ö togo da 'ñemba ár ñ'ohu xi 'be ár mfeni, ma da duxa ar ts'oki ne pe'sa te da dö har ts'ut'wi. Ha nu'mu togo da zanga ár ñ'ohu ne da 'ñembabi hinter 'befi, nö'ö ma da gut'a har tsibi hiñham'u da hwet'i.

23 Jange nu'mu xka hõmfu n'ar m'oñho Jö har nijö, ne ka gi beñhunu xka tsothwu ár muji ri ñ'ohu,

24 tsohnuhmö ri m'oñhoñhu, ne di möhu ba afu ar pumbate ri ñ'ohu, ne nupya hö, ba e gi umfu ri m'oñhoñhu Jö.

25 Nu'mu n'a ri ñ'unihu da zix'ahu har ts'ut'wi, númu gi ñ'owihu har ñu, ñhogamuiwihu. Ngetho xki tsongwihu har ts'ut'wi, da da'ahu ar nzaya, ne nö'ö da xipa yá maxte da go'ahu har fadi.

26 Xa majöni di xi'ahu, hinda tsá gi poñhu, m'et'o gi k'ot'a ri thaihu.

Ar Hesu bi nonga ar ts'inga nthöti

27 Xka 'yohu xi t'enga mam'et'o: Yo gi tsimfu ár nthöti ri ñ'ohu.

28 Ha nuga di xi'ahu, nu'mu togo da k'ot'a n'ar 'behñö da 'bente, xi 'yot'a n'ar ts'oki. Ñhehwitho ngu xi zimba ár 'behñö man'a, ngetho bi benga hár mfeni.

29 Jange nu'mu ri dahu ar ñ'ei ha'ahu gi 'yothu ar ts'oki, hñöhu gi 'yeñhu. Xiñho hõnse gi 'behu n'a xeni ri ndo'yohu, ngetho tema ñho gi juju di xoge ri ndo'yohu ne da t'ent'ahu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

30 Nu'mu ri 'yehu ar ñ'ei ha'ahu gi 'yothu ar ts'oki, hyeju gi 'yeñhu. Xiñho hõnse da m'e n'a xeni ri ndo'yohu, ngetho tema ñho gi juju di xoge ri ndo'yohu ne da t'ent'ahu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

Ar Hesu bi nonga ar ñhegi

31 Xi t'enö n'ehe: Nö'ö togo da hye ár 'behñö, mahyoni da hyokwa n'ar he'mi ñhegi.

32 Ha nuga di xi'ahu, nö'ö togo da hyep'u ár 'behñö, ne hinte ma ts'oki xi dimbabi ñ'owi man'ar jö'i, nö'ö ar döme'ö japa ar 'behñö da nts'oki. Ha nö'ö togo da nthötwi, pontho xi zimba ár 'behñö ár ñ'ohu.

Ar Hesu nonga númu di ethu Jö made

33 Xka 'yohu n'ehe, bi nsipabi ri palehu mam'et'o: Yo gi 'ñet'a Jö made nu'mu hingi pödi da za gi 'yot'e, ha nu'mu te xka ñöt'a Jö, 'yot'a ngu xka xipabi.

34 Ha nuga di xi'ahu: Hinto gi 'ñethu made; hingi 'ñethu made mhets'i, ngetho ka bi 'buhnü ár thuxandö Jö.

35 Hingi 'ñethu made ar ximhai, ngetho ka exp'u ár wa. Hingi 'ñethu made ar hnini Herusalen, ngetho ár hnini ar döta Ndö.

36 Hingi 'ñethu made ri ñöhu, ngetho hinda tsá gi japa ri xtöhu da t'axki wa da boki.

37 Hinge mahyoni te gi 'ñethu made gi hoñhu da t'ox'ahu. Nu'mu gi möñhu hö, hö, ha nu'mu hin'ö, hin'ö, ngetho nu'mu teme gi huxu, go unga ar ts'ondöhi.

Ar Hesu bi udi ar nko'sñöni

(Lk. 6:29-30)

38 Xka 'yohu xi t'enga mam'et'o: Nö'ö togo da k'et'wa ár da man'a, nda nk'et'wa ár da'ö n'ehe. Ha nö'ö togo nda dokwa n'ár ts'i man'a, nda nthokwa n'ár ts'i n'ehe.

39 Ha nuga di xi'ahu, yo gi toxu ar ts'ojö'i. Nu'mu togo da mep'a ri hmihu har ñ'ei, umfu da mep'ahu har ngöho n'ehe.

40 Ha nu'mu togo ne da hñömp'ahu ri pat'ihu, umfu da hñöxa ri pahnihu n'ehe.

41 Nu'mu togo da ja'ahu gi hñö'sfu n'ar 'beni n'apa ar 'ñu, hñö'sfu yo'gi ár yap'u.

⁴² Nu'mu n'ar jö'i te da 'ya'ahu, umfu. Ha nu'mu te da mip'ahu, yo ma gi komfu.

Möhu ri ñ'unihu

(Lk. 6:27-28, 32-36)

⁴³ Xka 'yohu xi t'enö n'ehe: Möhu ri ñ'ohu ne utsal ri ñ'unihu.

⁴⁴ Ha nuga di xi'ahu, möhu ri ñ'unihu, mathwu Jö nu'u togo tsañ'ahu, 'yothwu ar ñho nu'u togo utsal'ihu, 'yafu Jö da maxa nu'u togo ñömañ'u ne ek'athohu.

⁴⁵ Ngetho nu'mu gi 'yothu njap'u, nu'mu hö, yá bötsi'ihu Jö ar Dada bi 'bu mhets'i, nö'ö togo japa ar hyadi da yot'wa ya hogajö'i ne ya ts'om'ui, ne pempa ar 'ye nu'u ot'a xiñho ne nu'u hingi ot'a xiñho.

⁴⁶ Nu'mu gi möhu honse nu'u mö'ahu ne nu ma'ra ya jö'i hin'ö, tema nthöhö gi to'mhu 'mu. Ha hingi njap'u ya ts'om'ui n'ehe.

⁴⁷ Nu'mu honse ri kuhu gi zengwahu ne nu ma'ra ya jö'i hin'ö, tema ñho gi othu 'mu. Ha hingi njap'u nu'u hingya gamfi n'ehe.

⁴⁸ Mahyoni gi ñhogajö'ihu gi möhu gatho, ngu Jö ar Dada bi 'bu mhets'i ar hogajö'i mö'a gatho'ihu.

6

Ar Hesu bi nonga ar mfats'i t'umba ya hyoya

¹ Jamasuhu yo ma gi 'yothu ya hoga 'befi gi hoñhu da numañho'ihu ya jö'i. Ngetho nu'mu gi 'yothu njap'u, hinte ma nthöhö da 'ra'ahu ri Dadahu bi 'bu mhets'i.

² Jange nu'mu gi umfu n'ar mfats'i ya hyoya, yo gi jafu da nunga ar 'bede ngu ot'a ya nemhñö, ne da nthuxt'a ya k'axt'athuxi ha ya nijö ne ha ya döñu, honi da t'e'spa yá nsu. Nu'u ot'a njap'u, gehnu yá nthöhö'u, hinte to'ma man'a.

³ Ha nu'ahu, nu xki umfu n'ar mfats'i ya hyoya, pösehu. Nö'ö da unga ri 'ñeihu, hinda bö ri ngöhöhu.

⁴ Ne ri mfats'ihu gi unthu ñ'öntho, ri Dadahu togo handa ñ'öntho, da 'ra'ahu ri nthöhöhu ha yá nthandi ya jö'i.

Ar Hesu bi mönga hanja da t'apa Jö

(Lk. 11:2-4)

⁵ Nú'mu gi afu Jö, yo gi othu ha yá nthandi ya jö'i ngu ot'a ya nemhñö, ne da 'ñexyá nsu. Nuyü apabi 'batho ha ya nijö ne ha ya tai. Xa majöni di xi'ahu, gehnu yá nthöhöyü, hinte to'ma man'a.

⁶ Ha nu'ahu, nú'mu xki 'yafu Jö, kut'a ha ri nguhu ne kothu ri goxthi. 'Yafu Jö ri Dadahu ñ'öntho gi 'busewihunu, ne ri Dadahu togo handa ñ'öntho, da 'ra'ahu ri nthöhöhu ha yá nthandi ya jö'i.

⁷ Nú'mu gi afu Jö, yo xa gi thöthu get'a ya mhö ngu ot'a nu'u hingya gamfi, beñ'u ngu ár nzeye ya mhö, njap'u Jö ma da 'yots'e.

⁸ Jange yo gi othu ngu yá 'befi'u, ngetho Jö ar Dada pödi xiñho tema gi k'athu nú'mu hinxka 'yafutho.

⁹ Nú'mu gi zohu Jö, 'yafu njawa:

Ma tsi Dada'ihe gi 'bu mhets'i,
xa nsunda ri thuhu.

¹⁰ Ba e gi ndöwa,

ne da t'ot'wa nö'ö gi mönge har ximhai ngu bi t'ot'ap'u mhets'i.

¹¹ 'Raje te ga tsihe ar pania.

¹² Pumgagihe ma thaihe, nguje di pumfe nu'u togo tukagihe.

13 Ne yo gi hegagihe da tsatje ar ts'oki, ñöngagihe hinga othe nõ'ö hingi ho. Ngetho gar ndöge, ne ja ri ts'edi ne hiñham'u da göxa ri nsunda. Dá njap'u.

14 Ngetho nu'mu gi pumbabihu nõ'ö togo ot'ahu ar ts'om'ui, ri Dadahu mhets'i n'ehe da pump'ahu ri ts'okihu.

15 Ha nu'mu hingi pumbabihu nõ'ö togo ot'ahu ar ts'om'ui, Jö ar Dada hinda pump'ahu ri ts'okihu n'ehe.

Ar Hesu bi nonga ar behë

16 Nú'mu gi behu, yo gi ponga ri hmihu gi uhu ar dumui ngu ot'a ya nemhö, honi da födi xi bé'u. Xa majöni di xi'ahu, gehnu yá nthöhö'u, hinte to'ma man'a.

17 Ha nu'ahu, nú'mu gi behu, 'yeka ri nõhu ne xuka ri hmihu ngu gi othu hyax'mu.

18 Njap'u hinda födi gi behu. Hönse Jö togo 'bu habu hingi nheki, go da bö nõ'ö gi ot'asehu, ne da 'ra'ahu ri nthöhöhu ha yá nthandi ya jö'i.

Pe'su ri ñhohunu mhets'i

(Lk. 12:32-34)

19 Yo xa gi umba ri muihu gi munsuwa har ximhai nzeye ya ñho habu da zi ya zu'we, da zi ar hai ne da bé'ahu ya bë.

20 Pe'su ri ñhohunu mhets'i habu hinte da japa ar zu'we, hinda zi ar hai, hinda bé'ahu ya bë.

21 Ngetho habu gi pe'su ri ñhohu, ka gehnu oda ri mfenihu.

Ar ñot'i yotka ma ndo'yohu

(Lk. 11:33-36)

22 Nuya ri dahu go yot'a gatho ri ndo'yohu, jange nu'mu ri dahu 'bui xiñho, gatho ri ndo'yohu 'bu har hyats'i.

23 Ha nu'mu hingi 'bu xiñho ri dahu, gatho ri ndo'yohu 'mu, 'bu har 'bexui. Ha nu'mu nunar ñot'i yot'ahu xi m'exui, tenguhmö ár mpothi ar 'bexui.

Yoho ya hmu

(Lk. 16:13)

24 Hinda tsa gi pefu yoho ya hmu, ngetho gi utsahu n'a, ha gi möhu nõ'ö man'a. N'a gi pefu xiñho, ha nõ'ö man'a hin'ö. Njap'utho n'ehe, hinda tsa gi pefu Jö nu'mu honse oda ri mfenihu yá ñho ar ximhai.

Ar ñ'emui

(Lk. 12:22-31)

25 Jange di xi'ahu, yo gi tu ri muihu nú'mu hiñ'otho te gi tsihu wa te gi hyethu ri ndo'yohu. Ha hinga ri tehu töpa ár nsu ar ñhuni, ne ri ndo'yohu töpa ár nsu ar he.

26 Hyanthu ya ts'intu'zanga mhets'i. Nu'u hingi pot'i, hingi xofo, hinte pe'sa yá t'u, ha ri Dadahu mhets'i umba te da zi'u. Ha hingi töfu ár nsu pe'sa ya ts'intu'.

27 Togo tsa da japa ár ndo'yo da hñuxa ár ñhets'i xa di tupa ár mu.

28 Yo'ö gi tu ri muihu gi beñhu tema gi hyehu 'mu. Hyanthu hanja te ya doni har 'batha. Nu'u hingi het'i, hingi pe man'ar 'befi.

29 Ha di xi'ahu, nunar ndö Salomon, mödi xa mi döta ár nsu, himbi za bi hye n'ar he ngu ár nzatho'u.

30 Nu'mu Jö heta njap'u ya doni 'ba har 'batha ár pania, ne xudi da nk'uts'i da t'u'sa har tsibi, tengu da het'ahu 'mu. Yo'ö xa hinte gi pe'su ri jamfihu.

³¹ Jange yo gi tu ri muihu, gi eñhu: Tema ga tsihupya, wa te ga hehu.

³² Ngetho nu'u hinxi jamfi, hyax'mu tu ya muí nú'mu hinte pets'i te da zi, wa te da hye. Ha nu'ahu, ri Dadahu bi 'bu mhets'i pö'ö teme gi k'athu.

³³ Nu'ahu, hyoñhu m'et'o hanja gi 'buhu xiñho hár ts'ut'wi Jö, ne gi 'yothu nö'ö ne'ö, ne njap'u hö, hinda k'at'ahu gatho nö'ö gi hoñhu.

³⁴ Jange yo gi tu ri muihu nö'ö te di 'ñep'ahu xudi, ngetho hyaxtho ja te ga thohu. N'a ngu n'a ya pa pe'sase yá thogi.

7

Yo gi theñhu ri ñ'ohu

(Lk. 6:37-38, 41-42)

¹ Yo gi nthentehu, ne hinda nthet'ahu n'ehe.

² Ngetho ngu gi thenga ri ñ'ohu, Jö ma da hñös'ahu majöni. Nu'mu himbi go ri muihu, hinda ma da gor muí'ö n'ehe.

³ Hanja gi handwa ár ts'oki ri ku, jangutho n'ar paxi o hár da'ö, ne hingi jamasu ri döta ts'oki ngu n'ar xokaza o ha ri dage.

⁴ Hanja da tsa gi 'ñemba ri ku: To'mi ga höp'a ar paxi o ha ri da, ne hanja hingi handa nö'ö ar xokaza o ha ri dage.

⁵ Xa gar nemhñö. Hñö m'et'o ar xokaza o ha ri dage, ne njap'u hö, da tsa gi hyanda xiñho, ne gi hñömba ar paxi o hár da ri ku.

⁶ Yo gi umfu nö'ö ár meti Jö nu'u hingi numañho. Yo gi umfu ri ñhohu xi nhwék'ahu nu'u hingi numansu, ngetho ngu ya 'yo da ne da za'ahu, ne ngu ya ts'udi ts'ot'a gatho nö'ö t'umbabi.

Ar mhat'a Jö

(Lk. 11:9-13; 6:31)

⁷ 'Yahu ne da t'a'ahu, hyoñhu ne gi tiñhu, nzotehu ne da nsok'ahu ar goxthi.

⁸ Ngetho nö'ö togo da 'yadı, da t'umbabi, nö'ö togo da hyoni da dini, ha nö'ö nzote, da nsokwabi.

⁹ Xi'mu n'a ri bötsihu da 'ya'ahu n'ar thuhme, hage gi umfu n'ar do.

¹⁰ Xi'mu da 'ya'ahu n'ar hwö, hage gi umfu n'ar k'eñö.

¹¹ Nu'mu gar ts'oktehu ne gi pöhu gi umfu nö'ö xiñho ri bötsihu, hanguhmö ar Dada bi 'bu mhets'i xa da umba ar ñho gatho nu'u togo da 'yapabi.

¹² Ngu gi nehu da ja'ahu ya jö'i, japabihu njap'u n'ehe. Gehnu ne da 'ñenga yá 'bepate bi 'yot'a ar Moise ne nu ma'ra yá m'ehni Jö.

Ar goxthi xi nts'ixt'i

(Lk. 13:24)

¹³ Kutu har goxthi xi nts'ixt'i. Ngetho xi maxt'i ar goxthi ne xi nxidi ar 'ñu di ma har 'bexui, ne nzeye nu'u kutnu.

¹⁴ Xi nts'ixt'i ar gosthi, ne hingi maxt'i ar 'ñu di ma mhets'i, jange tx'utho nu'u togo tini da yutnu.

Fötho tema za'ö xta födi te uni

(Lk. 6:43-44)

¹⁵ Jamasuhu hinda ts'ok'a ri mfenihu nu'u ense yá m'ehni Jö emp'ö. Ma da 'ñep'u da ne da hya'ahu, fetä ya hogajö'i ngu n'ar tsi deti, ha mbo ya mfeni ñhehwi n'ar dumanthuhu miñ'o.

16 Ma gi pöhu togo'u, nhekitho yá ts'o'befi. Ngetho nuya ts'om'ui hingi tsá da 'yot'a n'ar hoga 'befi. Ngu n'ar 'minza hinda unga ya obxi, ne hingi taju ya iuxi ha ya nk'axhna'mini.

17 Njap'u ar hoga 'baiza tsá da ts'ipa nö'ö te uni, ha nö'ö hingar hogaza hingi tsá da ts'ipabi.

18 Xi n'ar hoga 'baiza, hage tsá da unga nö'ö hingi ho da ts'i. Wa n'ar ts'ozá, hage tsá da unga nö'ö xiñho da ts'i.

19 Gatho ya 'baiza hingi unga nö'ö xiñho da ts'i, da nk'uts'i ne da t'u'sa har tsibi.

20 Jange gi pöhu togo yá kate m'ehni Jö emp'ö, xki hyanthwü yá ts'o'befi ot'e.

Hiñham'u xta pö'ahu

(Lk. 13:25-27)

21 Hinga gatho nu'u engagi: Ma tsi Hmu'i, ma tsi Hmu'i, ma da yut'a hár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i; hõnse nu'u ot'a nö'ö mönga ma Dada bi 'buhnu mhets'i.

22 Nú'mu xta göxa xoge, nzeye ma da ñengagi nuya pa'u: Ma tsi Hmu'ihé, ma tsi Hmu'ihé, nuje da juñ'ahe ár ts'edi ri thuhu da mömp'ahe ri mhö, da eñhe ya ts'ondöhi, ne da othe nzeye ya nt'udi.

23 Ha nuga ma ga thõt wabi: Hiñham'u xta mpöhwiu. 'Wehu, 'yot'ats'oki'ihu.

Yoho ya ñ'ohö bi hyo yá ngu

(Lk. 6:47-49; Mr. 1:22)

24 Nö'ö togo da 'yo nuya mhö di xi'ahu ne da 'yot'e, nö'ö ma ga heka ngu n'ar ñ'ohö benga nö'ö ma da mefi, ne bi hyo ár ngu har medo.

25 M'efa ba e ya dö'ye, ba kö ya nzöthe ne bi ñ'o ya 'yomndöhi. Gathoyu bi zu har ngu'ö, himbi dext'i ngetho mi thöt'a xiñho har medo.

26 Ha nö'ö togo da 'yoxa nuya mhöyu ne hinda 'yot'e, nö'ö ñehwi n'ar jö'i hingi benga nö'ö pefi, ne bi hyo ár ngu har 'baxka 'bomu.

27 Ba e ya dö'ye, bi gö ya nzöthe, bi ñ'o ya 'yomndöhi bi zu nö'ö ar ngu'ö, bi yot'e xoge ne gatho bi m'edi.

28 Nu mi wa ar Hesu bi mönga njap'u, ya jö'i xa mi 'yoda nö'ö xki xipabi'u.

29 Ngetho mi hömpa ár ts'edi Jö, hinge ngu nuya böt'ofö.

8

Ar Hesu bi othe n'a mi tsu ar tsit'ando'yo

(Mr. 1:40-45; Lk. 5:12-16)

1 Nu mi gö ar Hesu har t'ohö, ba köhwi nzeye ya jö'i mi teni.

2 N'a mbi nthewitho n'ar jö'i mi tsit'a ár ndo'yo, ba e bi ndandihmö hár wa ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mu gi ne, da tsá gi othegi.

3 Ar Hesu bi maka ár 'ye, bi hñu'spabi ne bi 'ñembi:

—Hö, di ne ga othe'i. Dá dix'a'i.

Ngu mi wadi bi mönga njap'u, nunar tsi jö'i dama bi hñöka ár hñeni.

4 Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hinto ma gi xipabi, hõnse di ma har nijö da hyant'a ar möjö, ne hñöxa ri m'oñho ngu bi mönga ar Moise, ne da hyant'a'i ya jö'i xi dix'i.

Ar Hesu bi othebi n'ar 'bego n'ar döndogu me Nroma

(Lk. 7:1-10)

⁵ N'agi ar Hesu mi yut'a har hnini Nkapernaum, ba e bi zudi n'ar döndogu me Nroma, mi apa ar möte.

⁶ Ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, tsi Tata. N'a ma 'bego oxa ar t'oxi 'wets'i, hingi tsa da 'ñöni, xa tho ya ugi.

⁷ Nu'mu ar Hesu bi 'ñenö:

—Gar manu, ma ga othega.

⁸ Nunar ndö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, tsi Tata, ngetho hindi 'ñepkagi gi kut'a ha ma ngu. Nö'ö di a'i, honse gi mö da dixa ma 'bego, nuga di 'ñ'emui da njap'u.

⁹ Ngetho nuga 'bu togo 'bepkagi, ha di pe'sa ya ndogu di 'bepabi n'ehe. Nu'mu ga emba n'a, di manu, da ma. Ha nu'mu ga emba man'a, ba ehe, da ehe. Nu'mu ga emba ma 'bego: 'Yot'a nunar 'befinu, da 'yot'e.

¹⁰ Nu mi 'yoxa njap'u ar Hesu xa bi 'yotho, ne bi 'ñemba ya jö'i mi teni:

—Xa majöni di xi'ahu, hinxta tinga n'ar me Israel di pe'sa n'ar 'ñ'emui ngu nunar 'ñ'ohonu.

¹¹ Ne di xi'ahu, ma da e nzeye xoge ar nxidi ar ximhai da yut'a mhets'i da hñuxkwi ar Abra, ar Isa ne ar Hakob har ts'ut'wi Jö.

¹² Ha nu'u ndi 'ñepahmö nda 'yut'a mhets'i har ts'ut'wi Jö, hinda ma da t'umba ar seki. Ma da t'enga nthi, da t'et'a har 'bexui habu ma da nzoni ne da guxt'a ya ts'i di tho ya ugi.

¹³ Nep'u ar Hesu bi 'ñemba ar döndogu:

—Di ma ri ngu, da njap'u ngu xka 'ñ'emui.

Ne ge'mu dama bi dixa ar 'bego.

Ar Hesu bi othebi ar to ar Pedro

(Mr. 1:29-34; Lk. 4:38-41)

¹⁴ N'agi ar Hesu bi ma har ngu ar Pedro, ka bi dinbabinu ar to mi the ar mpat'i.

¹⁵ Ar Hesu bi mipa ar 'ye, ne dama bi hye ar mpat'i mi the. Bi nanga nunar 'behñönu, ne bi umbabi te nda zi'u.

¹⁶ Mi taknxui ba ts'impa ar Hesu nzeye xki nthexkwi ya ts'ondöhi, ha nö'ö n'adar mhö nda 'bepabiyu, dama nda boni, ne bi othe gatho ya dathi.

¹⁷ Njap'u bi tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö: Gese'ö bi hñögagihu ma hñenihu, ne bi hñöska ma ugihu.

Nu'u mi ne nda denga ar Hesu

(Lk. 9:57-62)

¹⁸ N'agi mi hyanda ar Hesu xki got'atho ya jö'i, bi 'ñemba ya maxte:

—Möhö 'randi ar dehe.

¹⁹ N'a mba ep'utho n'ar böt'ofu, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Tsi Utate, ga teñ'a'i habu gatho gi ma.

²⁰ Ne bi döt'wabi ar Hesu:

—Ya miñ'o pe'sa ya oki habu ku, nuya ts'int'su pe'sa ya m'afi, ha Nö'ö Togo ba e bi Njö'i hiñ'otho habu da me ar ñö.

²¹ Man'a nu'u mi teni bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, 'raka ar seki ma ga a ma dada, ne xka pengi, ga teñ'a'i.

²² Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Hyep'u nu'u xi du da 'ya nu'u mahyegi xi duwi, ne ba e tengagi.

Ar Hesu bi japa ar 'yomndöhi bi ntsaya

(Mr. 4:35-41; Lk. 8:22-25)

23 Mi boxa ar Hesu har motsa, nuyá maḁte bi deni n'ehe.

24 Nú'mu mi ku har dehe, bi ñ'o n'ar 'yomndöhi. Yá mfets'i ar dehe mi hexta ar motsa, har Hesu mi ötho.

25 Nuyá maḁte bi ma ba 'ya, ne bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, faḁkagihe, 'buḁtho ga jöthü.

26 Ne nö'ö bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi ntsuhü. Tema bi ja ri jamfihü.

Ne bi nangi bi zu ar 'yomndöhi ne ar ñhontho, ne dama bi ñhetho.

27 Nu'mú nuyá maḁte xa bi 'yoḁtho ne mi eñ'u:

—Togonü 'mu, ar 'yomndöhi ne ar dehe öta nö'ö 'bepabi.

Yoho ya me Gadara xki nthexkwi ya ts'ondöhi

(Mr. 5:1-20; Lk. 8:26-39)

28 Nu mi zongwi ar Hesu yá maḁte 'randi ar dehe har hai Gadara, ba e yoho ya ñ'ohö bi züdi xki nthexkwi ya ts'ondöhi, ba ponga ha ya t'agi, xa ma ya nts'o, hinto mi tsá nda tho har 'ñu habu mi 'bu'u.

29 Nuya ñ'ohoyü bi ñö nts'edi ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Te gi hongwa Hesu, ár T'u'i Jö. Hage xka e gi 'raje ar mfei mödi hingi tsöta ar pa.

30 Mi 'yonü yap'u n'a mut'i ya ts'üdi mi ñuni.

31 Nuya ts'ondöhi bi 'yapa ar möte ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu ma gi 'yengagihe, 'raje ar seki ma ga kuthe ha ya ts'üdi 'yonü.

32 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hö, di möhü ma ba kuthü.

Nu'mú ya ts'ondöhi bi bongha ha ya ñ'ohö, ne bi ma ba kut'a ha ya ts'üdi. Ne gatho nuya ts'üdi dama bi nixt'i ba ñhoma ha n'ar ma'ye, ba tso har dehe ne bi jöt'a gatho.

33 Nu'u mi su ya ts'üdi xa bi ntsu bi nixt'i, ma ba kut'a har hnini. Nu mi zoñ'u, dama bi xipa ya jö'i nö'ö tema xki ja nuya ñ'ohö mi nthexkwi ya ts'ondöhi.

34 Gatho ya mengu nor hnini'ö bi boñ'u ma ba tsu ar Hesu, ne mi hyant'u, bi 'yapa ar möte nda boni nda zokwabinu yá hai.

9

Ar Hesu bi othe n'ar dathi xki nza ár ndo'yo

(Mr. 2:1-12; Lk. 5:17-26)

1 Nu'mú ar Hesu bi boxa har motsa ne bi 'ranga 'randi ar dehe, bi menga hár hai man'agi.

2 Mi zonga hár ñöni ar dehe, ba ts'impa n'ar ñ'ohö xki nza ár ndo'yo mi oxa ha n'ar t'oxi, ne nu mi hyandwa yá ñ'emüi nu'u mi tsihi, ar Hesu bi 'ñemba ar dathi:

—Ndada, yo gi tu ri müi, ngetho xi mpump'a ri ts'oki.

3 Nu'mú 'ra ya böt'ofö mi bense njawa: Nunar ñ'ohönu pontho tsanga Jö.

4 Nunar Hesu mi pöwatho yá mfeni, jange bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi beñhü hingi ho nö'ö di mönga.

5 Temar ñhemi ga xipabinu: Xi mpump'a ri ts'oki, wa ga embabi: Nangi gi 'yo.

6 Pöhu'mu, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i pe'skwa ar ts'edi har ximhai da pungya ts'oki, hyanthu'mu te di pefi.

Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba ar dathi:

—Nangi, juxa ri fidi, di ma ri ngu.

7 Nu'mú ar dathi dama bi nangi, bi ma ár ngu.

8 Mi hyanda ya jö'i nö'ö xki thogi, xa mi 'yotho, mi nsundabi Jö togo xki umba ar ts'edi ya meximhai da 'yot'a ya döta nt'udi.

Ar Hesu bi zo ar Mateo nda deni

(Mr. 2:13-17; Lk. 5:27-32)

9 Ar Hesu bi thohnu bi ma, ne har 'ñu bi hyanda n'ar ñ'ohö ár thuhu ar Mateo mar njot'abojö, mi huxa habu mi njut'a ar bojö mi jot'a ya ndö, ne bi 'ñembabi:

—Ba ehe, tengagi.

Ha nö'ö bi nangi bi deni.

10 M'efa ar Hesu bi hñuhwi har mexa hár ngu'ö, ne nzeye ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki ba e bi hñuhwi ar Hesu mi 'buhwinu yá maxte.

11 Nu mi hyanda njap'u ya denga'bepate, bi 'ñemba yá maxte ar Hesu:

—Yo'ö ñungwi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki ri Utatehu.

12 Mi 'yo ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'u 'yomañho hingi hongá togo da othe, ha nu'u hñeni hö, hoñ'u.

13 Di ma ba hoñhu tema di bonga habu enö: Hindi ne gi hönju ya m'oñho, 'ñuhu ar nhwëki. Hinxta e ga zo ya hogajö'i. Xta e ga zo ya 'yot'ats'oki da 'yot'wa yá ntso'mi.

Ar Hesu bi t'ambabi ar bēhē

(Mr. 2:18-22; Lk. 5:33-39)

14 M'efa ba ep'u yá maxte ar Xuwa Xixthe, bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñeñ'u:

—Yo'ö hingi bë nuya ri maxte, ha nuje ne ya denga'bepate xa di bēhē.

15 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu da t'ot'a n'ar ngo, ne nö'ö togo bi nthöti da zohna yá mpödi, nuyu mahyoni da njohyawí, ngetho 'buhwi nö'ö togo t'ot'wa ar dango. Njap'u ma maxte n'ehe, nú'mu di 'bu'be johyayu. Ma da zo ar pa nú'mu xta ts'ixkagi, nu'mú hö, xinda ne, da bëhyu.

16 Hinjo'o n'a togo ju n'ar 'ra'yo m'ot'e pot'a n'ar ze dutu, ngetho nu xta yut'a ar 'ra'yo m'ot'e, da gut'a ar ze dutu ne da xe döta xeni.

17 Hingi sit'a ar 'ra'yo t'afi ha ya ze ximhni, ngetho nu'mu da njap'u da xe ya ze ximhni, da nö'ma ar t'afi ne da m'e ya ximhni. Ha nu'mu da sit'a ar 'ra'yo t'afi ha ya 'ra'yo ximhni, gatho yoho hinte da ja.

Ár t'inxu ar Hairo ne ar 'behñö bi damba ár pat'i ar Hesu

(Mr. 5:21-43; Lk. 8:40-56)

18 Mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, ba ep'u n'ar ndö bi ndandihmö ne bi 'ñembi:

—Mañhem'utho bi du ma t'inxu, jange xta e ga a'ar möte gi ma gi hñuxa ri 'ye; di ñ'emui da mengi da nte.

19 Har Hesu ne yá maxte bi mewi nunar ndö'ö.

20 Nú'mu mi 'yo ar 'ñu'u, n'ar 'behñö mi xot'wa ya ji, xki tho 'ret'amayoho njeje mi pe'sa nunar hñeninü, bi zonga hár xutha ar Hesu ne bi damba ár ñöni ár pat'i.

21 Ngetho mi ense hár mfeni: Nu'mu mödi honse ga thambahmö ár pat'i, da dixkagi.

22 Ar Hesu bi ñegi ne bi 'ñemba nunar 'behñö:

—Ma tsi t'inxu'i, njohya. Nuna ri jamfi xi ja'a'i xi dix'i.

Ne n'agitho bi dixa nunar 'behñönu.

23 Nu mi zonga ar Hesu hár ngu ar ndö xki du ár t'inxu, mi hyandi mi 'buhnu nu'u mi huxt'a ya nthuza, ne nzeye ya jö'i xa mi umba yá müi mi zoni.

24 Bi 'ñembabi'u:

—Poñhu, ngetho nunar nxutsinu, hinxi du, ötho.

Ne nuya jö'i xa mi thentho.

25 Nu mi bongga gatho ya jö'i, ar Hesu bi yut'a mbo har ngu, bi mipa ár 'ye ar nxutsi, ne nuna dama bi nangi.

26 Ne nunar 'bedenu bi nunga xoge nunar hai'ö.

Ar Hesu bi othe yoho ya goda

27 Nú'mü mi manü ar Hesu, bi denga yoho ya goda mi 'befa xa mi mafi mi eñ'u:

—Ár bötsi'i ar Dabi, hwëgagihe.

28 Ar Hesu bi thotho ne bi yut'a ha n'ar ngu. Nuya goda himba kohi, ba e bi yut'u har ngu n'ehe. Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ha gi jamfihu da tsä ga othe'ihu.

Bi dö'u:

—Hö da tsä, ma tsi Hmu'ihe.

29 Nu'mü ar Hesu bi hñu'spa yá 'ye ha yá da'u, ne bi 'ñembabi:

—Dá njap'u ngu xka jamfihu.

30 Ne bi xo yá da'u. Ar Hesu bi hñu'mba yá müi ne bi 'ñembabi:

—Jamasuhü hinto da bö nö'ö xi thogi.

31 Mödi bi nsipa njap'u, mi böñ'u bi 'yonga ar 'bede hagatho nor hai'ö.

Ar Hesu bi othe n'ar gone

32 Mi bongga nuya goda, ba ts'impa n'ar gone xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

33 Ar Hesu bi 'yenga ar ts'ondöhi, ne nunar gone bi za bi ñö. Gatho ya jö'i mi 'buhnu, xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Hiñham'u xta hanthuwa ha ma haihu Israel n'ar nt'udi ngu nö'ö xta hanthupya.

34 Ha nuya denga'bepate mi eñ'u:

—Nunu enga ya ts'ondöhi, jumpa ár ts'edi ár ndö ya ts'ondöhi.

Döta ár 'befi Jö

35 Ar Hesu bi ñ'o gatho ya döta hnini ne ya t'ulo hnini, mi kut'a ha yá nijö ya xodyo mi utwabi, mi xipa ár hoga mhö ár ts'ut'wi Jö, mi othebi yá hñeni ne yá ugi nuya mengunu.

36 Nu mi hyanda gatho ya jö'i xa bi nkor nhwëki, ngetho bi hyanda ngu 'ra ya tsi deti xi mfont'i, hinte 'ñe ár ma'yo da su.

37 Nu'mü ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majöni di xi'ahu, nzeye ar sofo ne tx'uda ya 'bego.

38 Jange 'yapabihu Jö togo ár meti ar 'befi, da mehna ma'ra ya 'bego, da e da guxa nunar sofonu.

10

Ar Hesu bi hwahna nu'u 'ret'amayoho yá mpote

(Mr. 3:13-19; Lk. 6:12-16)

1 Nu'mü ar Hesu bi zohna nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi umba ar ts'edi nda 'yenga ya ts'ondöhi, ne nda othebi tsant'ö yá hñeni ne yá ugi ya jö'i.

² Gehyú yá thuhu nu'u 'ret'amayoho yá mpote ar Hesu xki zohni: M'et'o ar Simu nö'ö bi thu'spabi ar Pedro, ar Andre ár jödöp'u'ö, ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödö, yá t'uyú ar Sebedeo.

³ Ar Lipe, ar Bartolo, ar Toma, ar Teo nö'ö mar n jotbojö, man'ar Hakobo ár t'u ar Alfeo, ar Lebeo nö'ö bi t'embabi ar Tadeo.

⁴ Nö'ö man'ar Simu xki ñ'owi nu'u mi ntuhni mi ñönga ár hnini, ne ar Huda Iskariote nö'ö m'efa bi da ar Hesu.

*Ar Hesu bi mehna nu'u 'ret'amayoho yá mpote xki hwahni
(Mr. 6:7-13; Lk. 9:1-6)*

⁵ Ar Hesu bi mehna nu'u 'ret'amayoho yá mpote xki hwahni ne bi ñ'embabi'u:

—Yo ma gi thohú habú bi 'bu nu'u hingya xodyo. Yo gi kúthú ha yá hnini ya me Nsamaria.

⁶ Di ma ba zohú ya me Israel nu'u 'bu ngu ya tsi deti hinte ñe yá ma'yo.

⁷ Di möhú ne gi ñ'embabihú njawa: Ár ts'ut'wi Jö 'bap'u'ho.

⁸ Othehú ya dathi, ne hñöjwú yá hñeni nu'u tsú ar tsit'ando'yo, jafu da nte nu'u xi du, 'yembabihú ya ts'ondöhi nu'u togo xi nthexkwi. Xta hwék'ahú nunar ts'edinú, hwëkwathobihú nu ma'ra n'ehe.

⁹ Yo gi nxö'su ar bojö xi nk'axt'i, wa ya t'axbojö, wa ya theni.

¹⁰ Yo gi texjú ri 'rozöhú, yo ma gi hñöxu yo mponi ar dutu, wa ma'ra ya thiza, hinte gi hñöxu n'ar ndohö. Ngetho ar 'bego di ñ'epi da t'umba nö'ö te k'at'i.

¹¹ Nu xki tsoñhú ha n'ar döta hnini wa n'ar t'ulo hnini, hyoñhú n'ar hogajö'i, ne ka gi 'buhunu hár ngu'ö gatho ya pa gi oxunu.

¹² Nu xki kúthú har ngu'ö, zengwahú nu'u 'buhnú.

¹³ Nu'mú da 'ra'ahú nseki, ár hogam'úi Jö da zú'u. Ha nu'mú hinda 'ra'ahú nseki, ar njöpi xka 'yafú, da mengi da zú'ahú.

¹⁴ Nu'mú hinto da 'yox'ahú, ne hinto da jamfi nö'ö gi xifu, poñhú har ngu'ö wa har hnini'ö, ne gi hwöthú ri wahú, da hyö ar fonthai xi wat'a ha ri thizahú.

¹⁵ Xa majöni di xi'ahú, nunar pa da thöxamajöni, nunar hnini'ö ma da hñönga n'ar döta mfei, di töta ár mfei ya hnini Sodoma ne ar Gomora.

Ya nt'utsate xi ñ'ep'u

¹⁶ Nupya di peñ'ahú gi möhú, ma gi 'yohú ngu ya tsi deti mateda ya miñ'o. Jange zot'a ri dahú ngu n'ar k'eñö, ne di hñöx'ahú n'ar tsi domtxu.

¹⁷ Jamasuhú ngetho ya jö'i ma da dat'ahú ha yá 'ye ya ts'ut'wi, ne ma da mep'ahú ha yá nijö.

¹⁸ Nu'u ma da dat'ahú ha ya ts'ut'wi, ma da m'ap'ahú ha ya ndö ngetho gi tengagihú. Njap'u gi datwabihú majöniyu, ne nu'u hingya xodyo.

¹⁹ Nú'mú xta ts'oñ'ahú, yo gi tu ri müihú tema gi möñhú wa tema gi thöhú, ngetho ge'mú Jö ma da 'ra'ahú gatho nö'ö gi möñhú.

²⁰ Hingo ma gi ñösehú; nu ár Hñö Jö ar Dada go ma da mönga nö'ö da bongha ha ri nehú.

²¹ Nuya pa'u ya jö'i ma da utsase yá ku, ma da da da tho. Nuya dada da da yá t'u, nuya t'u ma da utsa yá dada, ne da da'u da tho n'ehe.

²² Gatho ya jö'i ma da utsa'ihú ngetho gi tengagihú, ha nö'ö togo da zetatho da do'mi da göxa xoge, go ma da mpo'ö.

23 Nu'mu da nt'utsa'ihu ha n'ar hnini, poñhu di möhu man'a. Xa majöni di xi'ahu, hingi jwahu gi 'yohu xoge ya hnini har hai Israel, ne Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da menga man'agi.

24 Ar maxte hingi töpa ár nsu ár utate, ha n'ar 'bego hingi töpa ár nsu ár hmu.

25 Xiñho nu'mu ar maxte da ñhëhwi ár utate, ne ar 'bego da ñhëhwitho ár hmu. Nu'mu ar dada bi t'embabi ar Belsebu, hanja to'mi da nsipabi yá bötsi 'mu.

Togo gi tsuhu
(Lk. 12:2-9)

26 Jange hinto gi tsuhuwa, ngetho hiñ'otho tema xi t'ögi ne hinda thandi, wa tema xi t'ot'a ñ'ontho ne hinda födi.

27 Nö'ö di ut'asehu ñ'ontho, utwabihu gatho ya jö'i, ha nö'ö di xi'ahu njantetho, möñhu nts'edi, da 'yo gatho ya jö'i.

28 Yo gi tsuhu togo ne da hyo'ahu, ngetho ri pahu hingi tsa da hyo'u. Tsuhu Jö togo pe'sa ar ts'edi da mehna ri pahu ne ri ndo'yohu har tsibi.

29 Nuya tsi ts'intu'ü hingi hmödi, t'unga yoho ha n'ar tsi kut'a, ha hinda za da da n'a har hai nu'mu hinda ungar seki Jö ar Dada.

30 Xi'ahuhmö. Ngetho ri xtöhu, Jö pödi hangu'u.

31 Jange yo gi ntsuhu, ngetho gi töfu ár nsu n'a mut'i ya ts'intu'ü.

32 Nö'ö togo da datkagi majöni ha yá nthandi ya jö'i xi bökagi, nuga n'e ma ga damajöni xi bökagi hár nthandi ma Dada bi 'bu mhets'i.

33 Ha nö'ö togo da kongagi ha yá nthandi ya jö'i, nuga n'ehe ma ga kongga hár nthandi ma Dada bi 'bu mhets'i.

Ngetho xpa e ar Hesu ma da ñhe ya jö'i
(Lk. 12:49-53; 14:26-27)

34 Yo gi hu ri muihu xta e ga jö'sa ya tuhniwa har ximhai. Hin'ö, ma da gahni ngetho xta ehe.

35 Xta e ga heka ya jö'i: nuya t'u ma da doxa yá dada, nuya t'inxu ma da doxa yá nö'ö, ha nuya ts'ihwe ma da doxa yá tsa.

36 Nuyá ñ'uni ya jö'i ma da bönga ha yá nguse.

37 Nö'ö töte ár mhöte pe'spa ár dada wa ár nö'ö, ne m'efa ka mökagiga, hindi 'ñepi da dengagi. Ne nö'ö töte ár mhöte pe'spa ár t'u wa ár t'inxu, ne m'efa ka mökagi, hindi 'ñepanü n'ehe da dengagi.

38 Ne nö'ö togo hinda 'yent'a ár te da dengagi, hindi 'ñepi ga ñ'o'be.

39 Nö'ö togo xa suwa ár te har ximhai, ma da 'bedi. Ha nö'ö da 'be ár te tengagi, ma da dinga ár te hiñham'u da thege.

Ya hoga nthöhö mhets'i
(Mr. 9:41)

40 Nö'ö togo da 'ra'ahu ar seki go xi 'rakagiga, ha nö'ö togo 'raka ar sekiga go umba ar seki nö'ö togo xpa penkagi.

41 Nö'ö togo da umba ar seki n'ár m'ehni Jö ngetho mar m'ehni, ma da hñönga ar nthöhö ngu ar m'ehni. Ha nö'ö da umba ar seki n'ar hogajö'i ngetho mar hogajö'i, ma da hñönga n'ar nthöhö mahyegi ngu honga n'ar hogajö'i.

42 Ne nö'ö togo da umba n'a tsi 'bada ar tsethe n'a nuya tsi hyoyayu tengagi, xa majöni di xi'ahu hinda 'be ár nthöhö.

11

*Ar Xuwa Xixthe bi mehna yoho yá maxte ma ba k'ö'sa ar Hesu
(Lk. 7:18-35)*

¹ Nu mi wa ar Hesu bi xipa nu'u 'ret'amayoho yá maxte teme nda mefi, bi ma ba tsonga ya hnini har hai'ö, mi uta ya jö'i ne mi mönga ar hoga mhö.

² Nú'mu mi o har fadi ar Xuwa Xixthe, bi 'yo gatho nö'ö mi ot'a ar Hesu, jange bi mehna yoho yá maxte ma ba k'öts'i,

³ ne bi 'ñembabi:

—Ha go ge'e ár m'ehni Jö ma nda ehe, wa ga to'mhe man'a.

⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu ba xifu ar Xuwa nö'ö xka 'yohu ne xka hyanthu.

⁵ Nuya goda xo yá da, ya dowa 'yo, ya gogu ode, nu'u tsu ar tsit'ando'yo thits'i, nu'u xi du pengi nte, ha nuya tsi hyoya xi nsipabi ar hoga mhö.

⁶ Nzatho nö'ö togo hinda u ár mu'i xi zo ár gu nö'ö di pefi.

⁷ Nu mi boni bi ma yá maxte ar Xuwa Xixthe, ar Hesu bi ndui bi nonga ar Xuwa ne bi 'ñemba ya jö'i:

—Togo ma ga hyanthu har ot'at'ohö. Hage ma ga hyanthu n'ar ñ'ohö hinte mi pe'sa ár ts'edi, ngu n'ar xithi hwönda ar ndöhi. Hin'ö wain'ö.

⁸ Te ga poñhu ga hyanthu 'mu. Hage n'ar ñ'ohö mi he ya dutu ximhödi. Hin'ö, ngetho nu'u kö yá nzatho dutu 'bu ha yá ngu ya ndö'u.

⁹ Tema ga poñhu ma ga hyanthu 'mu. Hage n'ar m'ehni Jö. Hö, ne xa majöni di xi'ahu, hinge honse n'ar m'ehni Jö, pe'sa man'ar döta nsu.

¹⁰ Ngetho gehnu xki nhonga mam'et'o har T'ofu habu enö:

Nuga di pehna ma m'ehni da m'et'o da hyok'a ar 'ñu.

¹¹ Xa majöni di xi'ahu, hinxi m'u man'ar ñ'ohö di töpa ár nsu ar Xuwa Xixthe. Mödi njap'uhmö, nö'ö ar tsi t'ulo xi yut'a hár ts'ut'wi Jö, töpa ár nsu ar Xuwa.

¹² Nuya pa bi ndui bi xixthe ya jö'i ar Xuwa ne nubyatho, ár ts'ut'wi Jö tho ar nhweni, ne honse nu'u umbyá mu go kut'u.

¹³ Gatho yá m'ehni Jö ne ár t'ofu ar Moise bi möñ'u nda e ár ts'ut'wi Jö, ha nu mi zo ar Xuwa Xixthe bi möñ'ö mi 'bap'utho nda zohö.

¹⁴ Nu'mu gi ne gi ñ'emuibihu, gehnu ar Elia xka 'yohu nda penga man'agi.

¹⁵ Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

¹⁶ Togo ga hekwabi nuya jö'i 'bu nuya payu. Nuyu, ñhehwi nuya bötsi hu ha ya tai, mafi ñ'engwi yá ñ'ohu.

¹⁷ Ne eñ'u: Da huxthe ma nthuzaha ne hinga nehü, da ntuhe ya thuhu nt'agi ne hinga nzoñhu.

¹⁸ Ngetho ba e ar Xuwa Xixthe, hinto mi ntsixkwi, ne hinto mi ñungwi, ne gi eñhu: Nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

¹⁹ M'efa ba e Nö'ö Togo bi Njö'i, to gatho ntsixkwi ne ñungwi, gi eñhu n'ar ts'o'yo ne n'ar mihni, ár ñ'owi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki. Nö'ö togo pe'sa ar mfödi, nhekitho ha yá hoga 'befi.

*Yá mfei xi t'ekwa ya me'sku hnini
(Lk. 10:13-16)*

²⁰ M'efa ar Hesu bi ndui bi hñu'mba yá hmi ya hnini habu xki 'yot'a ya nt'udi, ngetho hinxki 'yot'wa yá ntso'mi, mödi xki hyandwa ár ts'edi Jö. Ne bi 'ñeñ'ö:

21 —Hwëkate'ihu gar menguhu Korasi ne gar me Betsaidahu. Ngetho nu'mu ya me Tiro ne ya me Sidon xi hyanthmö ya nt'udi xi t'ot'a ha ri haihu, xi 'yot'wahmö yá ntso'mi, ne xi hyemhö ya he dumu, ne xi nkoxhmö ar 'bospi ntso'mi.

22 Jange nuga di xi'ahu, nunar pa da thös'ahu majöni, ri mfeihu ma da döta nö'ö ma da hñonga ya me Tiro ne ya me Sidon.

23 Ha nu'ahu gar menguhu Nkapernaum, ha gi hu ri muihu ma da njux'ahu mhets'i. Hin'ö, ma da t'e'ahu har 'bexui. Ngetho nu'mu har hai Sodoma xi t'othmö nuya nt'udi xka hyanthu, xi 'yot'wahmö yá ntso'mi, ne hinxi nhwati, di 'buhmö'u nuya payu.

24 Jange di xi'ahu, nunar pa da thös'ahu majöni, ri mfeihu ma da döta ár mfei ya me Sodoma.

Ba e gi tsukagihu, gi tsayahu

(Lk. 10:21-22)

25 Nor pa'ö ar Hesu bi ñö ne bi 'ñenö:

—Di nsunda'i, ma tsi Dada'i, gar Hmu mhets'i ne gatho ar ximhai. Di 'ra'a njamödi ngetho xka utwabi ri nt'uti nu'u ngu ya tsi bötsi hints'u te pödi, ne xka 'ñökwa nu'u ja yá mfödi ne ya nimfeni.

26 Ngetho njap'u xka numañhoge, ma tsi Dada'i.

27 M'efa bi 'ñemba nu'u mi 'buhnu:

—Gatho xi utkagi ma Dada. Hönse'ö pötka ma mfeni. Hinto pötwa ár m'ui ma Dada, hönse nuga ár T'ugi ne nu'u xta hwahni ga utwabi.

28 Ba ehü gatho nuya gi nduhu ne xi za'ahu, ne ga tuk'a ri 'benihu gi tsayahu.

29 Ngu n'ar tsi boi nt'ei, hñöñhu ar zan'wei di hus'ahu, ne da tsa gi tengagihu ma m'ui, dar hogajö'i ne hindar ñ'ets'i. Nu'mu gi 'buhu njap'u, hinda za'ahu ne hinda du ri muihu.

30 Ngetho nunar zan'wei di hus'ahu, hingi hembu gi tuxu, ha nunar 'beni di tut'ahu, hingi hu.

12

Ya maxte bi doka ya ngöt'ei har pa ntsaya

(Mr. 2:23-28; Lk. 6:1-5)

1 Nuya pa'u ar Hesu ne yá maxte bi 'ranga ha ya hwöhi xki 'bot'a ya t'ei. Mar pa ntsaya, ha nuyá maxte mi tsu ar thuhu, jange bi ndui bi dokwa yá ngöhö ya t'ei, mi töki mi tsa'u.

2 Mi hyanda ya denga'bepate, bi 'ñemba ar Hesu:

—Yo'ö ri maxte ot'a nö'ö hingi ho da 'yot'a har pa ntsaya.

3 Ha nunar Hesu bi döt'wabi njawa:

—Ha hinxka nehü habu enga nö'ö bi 'yot'a ar Dabi nú'mu mi zu ar thuhu, nö'ö ne yá ñ'owi.

4 Bi yut'ö hár nijö Jö, ne bi zi nuya thuhme xki 'bo'spa Jö, ha nö'ö ne yá ñ'ohü himi ho nda zi'u, hönse ya möjö.

5 Ha hinxka nehü hár t'ofu ar Moise, nuya möjö mpe har nijö, mödi ar pa ntsaya, hingi nhu ngu n'ar ts'oki.

6 Ha nuga di xi'ahu, 'bukwa n'a töpa ár nsu ar nijö.

7 Nu'mu gi pöhmöhu tema di bongä nö'ö mönga ár T'ofu Jö habu enö: Hindi ne gi hönkagihu ya m'öñho. Nö'ö di ne, gi 'ñu ri nhwëkihü. Nu'mu xi zohmö ri mfenihu, hingi tsuhmöhu nuyü hinte xi 'yot'a nö'ö hingi njap'u.

8 Ngetho Nö'ö Togo ba e bi Njö'i gehnu ár Hmu ar pa ntsaya.

Ar ñ'ohō xki 'yot'a ár 'ye

(Mr. 3:1-6; Lk. 6:6-11)

⁹ Ar Hesu bi thogi, ma ba kut'a ha yá nijö'u.

¹⁰ Ka mi 'buhñu n'ar ñ'ohō xki 'yot'a n'ár 'ye. Ne nuya denga'bepate bi 'yamba ar Hesu:

—Hage xiñho gi othe n'ar jö'i har pa ntsaya.

Bi 'yanga njap'u ngetho mi ne nda dinga te nda hyox'u.

¹¹ Ha nunar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xi'mu gi 'ñehu n'ar tsi deti ne da zo ha n'ar ots'i, ha hingi hñöhu mödi ar pa ntsaya.

¹² Ha hinga n'ar ñ'ohō töpa ár nsu n'ar tsi deti. Jange mahyoni ga othu ar ñho mödi ar pa ntsaya.

¹³ Nu'mu ar Hesu bi 'ñemba ar ñ'ohō xki 'yot'a ár 'ye:

—Maka ri 'ye.

Nö'ö bi jap'u, ne dama bi dixa ár 'ye, ne bi gohi ngu nö'ö man'a.

¹⁴ Nu mi bong'a ya denga'bepate, bi ñ'ut'i hanja nda tsá nda hyo ar Hesu.

Ar 'bego xki hñuxa Jö

¹⁵ Ar Hesu mi pötho te mi beñ'u, bi zohnu bi ma, ne nzeye ya jö'i bi deni mi othebi yá hñeni.

¹⁶ Ne xa mi hu'mba yá mu hinto nda metwabi togo'ö.

¹⁷ Ne njap'u nda tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

¹⁸ Gehnu ma hoga 'bego xta huts'i,

togo di mödi ne jakagi ga njohya.

Ga umba ma Hñö,

da zohna gatho ya hnini 'bu hár nxidi ar ximhai, ne da xipabi'u xi 'ñep'u ar pa da thö'spa majöni.

¹⁹ Hinto ma da ntsahñökiwi, hinda ma da mafi,

ne hinda ma da t'ö ár mhö ha ya 'ñu.

²⁰ Ma da hñu'mba yá mu nu'u hints'u pe'sa ár ts'edi yá ñ'emui, ngu n'ar xithi 'butho da dehmi.

Ma da me'spa ar nhwéki nu'u pe'sa n'a tsi tui ar ndo'mi, ngu n'ar tsibi funi.

Ne da japi da ntöte ar ñho.

²¹ Ne gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai da do'mba ár mfats'i uñ'ö.

Ar ñömañ'u t'emba ár Hñö Jö

(Mr. 3:20-30; Lk. 11:14-23; 12:10)

²² Nu'mu ar Hesu ba ts'impa n'ar jö'i mi gone ne mi goda, ngetho xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Bi othe, ne dama bi za bi ñö ne bi hyandi.

²³ Jange gatho ya jö'i xa mi 'yotho, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Hage go gehnu ár T'u ar Dabi 'mu.

²⁴ Ha nuya denga'bepate mi 'yoxa nö'ö mi mönga ya jö'i, bi 'ñeñ'u:

—Nunu hingi ense ya ts'ondöhi, hömpa ár ts'edi ar Belsebu ár ndö ya ts'ondöhi.

²⁵ Nunar Hesu bi bötawho yá mfeni'u, ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu n'ar hnini da ñhege ne da ntunse, da jö'sase gatho nö'ö xi 'yot'e. Ha nu'mu da nt'utsase yá mengu n'ar ngu, hiñ'otho ár ts'edi, ne da nhwati.

²⁶ Xi ar ts'ondöhi, hage da 'yense yá mits'ondöhiwi. Nu'mu da jap'u, hinte di pe'sa ár ts'edi ne xi nhwata gatho 'mu.

27 Gi eñhu nuga di enga ya ts'ondöhi ngetho di hömpa ár ts'edi ar Belsebu. Xi ri m'ehnihu, tema ts'edi hö'u enga ya ts'ondöhi 'mu. Go da hñup'a ri hmihu'u.

28 Ha nu'mu di hömpa ár ts'edi ár Hñö Jö di enga ya ts'ondöhi, pöhu 'mu, xi zokwa habu gi 'buhu ár ts'ut'wi Jö.

29 Hanja da za da yut'a n'ar bë här ngu n'ar ñ'oho xa di pe'sa ár ts'edi, da bëpa yá ñho nu'mu hinda xot'e m'et'o. Ne xta wadi hö, ja da tsa da bëpa yá ñho.

30 Nu'u togo hindi ñ'o'be, utsagi, ne nö'ö togo hindi mus'be mahyegi, go font'i.

31 Di xi'ahu, gatho ya ts'oki ot'a ya jö'i, ne gatho ya ts'ate möñ'u, ma da mpumbabi. Ha nö'ö togo da 'yemba ar ñömañ'u ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabi.

32 Nu'mu togo da zanga Nö'ö ba e bi Njö'i, ma da mpumbabi. Ha nö'ö togo da ñömañ'u ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabipya, ne hiñham'u da me'sa ar pumbate.

33 Beñhu nu'mu ar za xiño, ma da unga nö'ö xiño n'ehe. Ha nu'mu ar za hingi ho, hingi ho nö'ö ma da uni, ngetho nö'ö te unga n'ar za, ja föp'u tema za'ö.

34 Ts'ojö'ihu di hñöx'ahu ya k'eñö. Hanja da tsa gi möñhu nö'ö xiño xa gar ts'ojö'ihu. Ngetho nö'ö ñuxa ha ri muihu, gehnu gi möñhu.

35 Nö'ö togo bengua ya hoga mfeni, mönga nö'ö xiño, ha nö'ö bengua ya ts'omfeni, mönga ya ts'omhö.

36 Nuga di xi'ahu, gatho nö'ö te gi möñhu ne hingi jamasuhu, ja tema gi thöhu nu'mu xta thös'ahu majöni.

37 Ngetho Jö ma da hñös'ahu majöni gatho nö'ö gi möñhu, ne da nsi'ahu ri hogajö'ihu wa ri ts'om'uihu.

Ya ts'ojö'i a n'ar nt'udi

(Lk. 11:29-32)

38 Nu'mu 'ra ya böt'ofu ne ya dengabepate mi 'buhnu, bi 'ñemba ar Hesu:

—Utate, di ne ga hanthe gi 'yot'a n'ar nt'udi, njap'u da nheki xpa peñ'a Jö.

39 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ya ts'ojö'i 'bu nuya payu adi da hyanda n'ar nt'udi, ne hinte ma nt'udi da t'umbabi, honse ár nt'udi ar m'ehni Honas.

40 Ngetho nö'ö bi ñ'o hñupa ne hñuxui mbo ár mu ar döta hwö. Ma da njap'u Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da m'u hñupa ne hñuxui här mu ar hai n'ehe.

41 Nuya me Ninibe ma da nanga har thöxamajöni, ne ma da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bu nuya payu. Ngetho nu'u bi 'yot'wa yá ntso'mi nú'mu mi zo ar Honas, ha 'bukwa n'a töpa ár nsu ar Honas.

42 Nunar 'behñö mar ndö ndi 'ñe mak'angi, ma da nanga har thöxamajöni, da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bu nuya payu. Ngetho nuna ba e har yap'u hai nda 'yot'spa ár mfödi ar Salomon, ne gi 'buhwihüwa n'a xa töpa ár nsu ar Salomon.

Ar ts'ondöhi bi pengi

(Lk. 11:24-26)

43 Nep'u ar Hesu bi 'ñenö:

—Nu'mu n'ar ts'ondöhi da hye n'ar jö'i, da ñ'o ha ya ot'at'ohö di hongä habu da ntsaya, ne hinte tini,

⁴⁴ n'a nda bense ne da 'ñenö: Xi'mu ga penga ha ma ngu da poni. Ne xta zohö da dini hinto di 'bui, xi njoki ne xi thoki xiñho.

⁴⁵ Nu'mu nö'ö ar ts'ondöhi'ö ma da hyonga ma yoto yá mits'ondöhiwi di töte yá nts'o, ne da kut'i da m'uhwi. Ne nunár 'befa m'ui nunar jö'i xki hyehmö ar ts'ondöhi, di töte ár nts'o hinge ngu 'bet'o. Ma da thota yá nts'o nuya jö'i 'bu nuya payu n'ehe.

Ár nönö ne yá jödö ar Hesu

(Mr. 3:31-35; Lk. 8:19-21)

⁴⁶ Ar Hesu himi jwatho nda zo ya jö'i, n'a mbi zöta ár nönö ne yá jödö mi 'ba nthi mi ne nda ñöwi.

⁴⁷ N'a togo bi 'ñembabi:

—Ri nönö ne ri jödö bi 'bahnu nthi, ne gi ñöwi 'nö.

⁴⁸ Ar Hesu bi dötwati'ö:

—Togo ma nönö ne ma jödö.

⁴⁹ Bi uti habu mi 'bu yá maxte, ne bi 'ñenö:

—Go gehyu ma nönö ne ma jödö.

⁵⁰ Ngetho gatho nu'u ot'a ngu mönga ma Dada bi 'bu mhets'i, gehyu ma jödö, ma nju ne ma nönö n'ehe.

13

Ár 'bede ar mot'i

(Mr. 4:1-9; Lk. 8:4-8)

¹ Nunar pa'ö ar Hesu bi bongä har ngu habu mi 'bui, ne bi ma ba hu har ñönthe.

² Bi wat'a nzeýe ya jö'i habu mi 'bu'ö, jange bi boxa ha n'ar motsa ne ka bi hñuxnu, ha gatho ya jö'i mi 'ba har ñönthe.

³ Ne bi metwabi nzeýe ya 'bede mi utwabi. M'et'o bi me n'ár 'bede n'ar mot'i ne bi 'ñenö:

—N'ar mot'i bi boni ma ba pot'a ár hwöhi.

⁴ Nú'mu mi mpot'i, n'a tui bi zo har 'ñu, ba e ya ts'int's'u bi go bi za.

⁵ Man'a tui bi zo ha ya do habu himi köxa nzeýe ar hai. Ngut'a bi k'onts'i ngetho himar mpidi ar hai.

⁶ Ne nu mi boxa ar hyadi bi hwixki. Himi tsä nda nunga yá 'yu, jange bi 'yot'i.

⁷ Man'a tui bi zo habu mi ja ya 'mini, bi xuhña ne bi ot'i.

⁸ Ha man'a tui bi zo habu mar ñho ar hai, xa bi unga n'ar hoga sofo, 'ra n'a ntheye, ma'ra hñun'ate, ne ma'ra n'atema'ret'a n'a ngu n'ar 'bai.

⁹ Nö'ö togo tu ar gu da 'yöde, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

Yo'ö ar Hesu mi zo m'ede ya jö'i

(Mr. 4:10-12; Lk. 8:9-10)

¹⁰ M'efa yá maxte bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi zo m'ede ya jö'i.

¹¹ Ar Hesu bi dötwati ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu, Jö ut'ahu nö'ö hinxki fö mam'et'o tengu ár ts'ut'wi, ha nu ma'ra hinxi t'utwabi.

¹² Ngetho nö'ö to pets'i, ma da thu'spabi, ha nö'ö hinte pets'i, ma da thömba xöge.

13 Jange di zo m'ede, ngetho tu yá da, ne hingi handi, tu yá gu, ne hingi ode, ne hingi tso yá mfeni.

14 Thohyū ngu bi mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:
Ma gi 'yohu, ne hinda zo ri mfenihu.

Ma gi hyanthu, ne hingi pöhu teme di bongä nö'ö gi hanthu.

15 Ngetho nuya jö'iyu xi japi xi më yá ñö,
ne hingi ne da 'yoxa nö'ö ode.

Xi ts'ant'a yá da,
njap'u hinda xo yá da da hyandi,

ne hinda zo yá gu,
hinda kwata ha yá müi,
ne da hñuxka yá da,

ha nuga da tsä ga umba ar nzaki.

16 Ha nu'ahu, nzätho ri dasehu xka hyanthu, ne ri gusehu xka 'yohu.

17 Ngetho xa majöni di xi'ahu, nzeye yá m'ehni Jö ne ma'ra ya hogajö'i,
mi nemhö nda hyanda nö'ö gi hanthupya, ha himbi tsä bi hyant'u. Ne mi nemhö nda 'yoxa nö'ö gi ohupya, ha himbi 'yox'u.

*Ar Hesu bi mönga tema di bongä ár 'bede ar mot'i
(Mr. 4:13-20; Lk. 8:11-15)*

18 'Yohupya tema di bongä ár 'bede ar mot'i da xi'ahu.

19 Nö'ö togo da 'yoxa ar mhö nomba ár ts'ut'wi Jö ne hinda zo ár mfeni,
m'efa da e ar ts'ondöhi ne da hñömba ar mhö xki zomhö hár müi, gehnu nö'ö n'a tui bi zo har 'ñu.

20 Nu'u ma'ra bi zo ha ya do, ngu nö'ö bi 'yoxa ár mhö Jö ne da njohya da hñöni.

21 Ha hinxi 'ñet'a xiñho hár müi nunar mhönu, jange xta e ya thogi ne ya nt'utsa ngetho xi hñömgä ma mhö, da 'wege, ngu ar t'ei hinxi nunga ár 'yu ngut'a da 'yot'i.

22 Nö'ö n'a tui bi zo habu mi ja ya 'mini, gehyu nuya xi 'yoxa ár mhö Jö, ne dama bi 'be ar ñ'emüi, ngetho tupa ár müi gatho nö'ö te jawa har ximhai, ne ñhegi da ka ar bojö. Gathoyu da jö'sa ar mhö, jangutho ar t'ei hinte bi uni.

23 Ha nu ma'ra bi zo habu mar ñho ar hai, gehyu nuya bi 'yoxa ár mhö Jö ne bi zo yá mfeni. Xa bi unga n'ar hoga zofoyu, 'ra bi unga n'anthebe, 'ra hñun'ate, ha nu ma'ra n'atema'ret'a n'a ngu n'ar 'bai.

Ár 'bede ar t'ei ne ar nxot'o

24 M'efa ar Hesu bi metwabi'u man'ar 'bede ne bi 'ñenö:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar mot'i bi ma hár hwöhi ba pot'a ar t'ei xi thahni.

25 Ha nú'mu mi ö yá 'bego, ba e ár ñ'uni ne bi mot'wa ya nxot'o hár hwöhi xki mot'a ar t'ei, ne bi ma.

26 Nu mi te ar t'ei ne mi fudi nda ngöhö, bi k'onts'a ar nxot'o 'mu n'ehe.

27 Nuya 'bego bi ma ba änga nö'ö togo ár meti ar hwöhi ne bi 'ñembabi'u:
Tsi ndada, ha hinga pot'a ar t'ei xki nthahni ha ri hwöhi. Xi'mu ha xpa e nuya nxot'o 'mu.

28 Nor ñ'ohö'ö bi 'ñemba yá 'bego: Zage n'a ma ñ'uni xi mot'i. Nuyü bi 'ñembabi'mu: Ha gi ne ma ga k'use ya nxot'o.

29 Nö'ö togo ár meti ar hwöhi bi dödi ne bi 'ñembabi'u: Hin'ö, yo gi k'usu ngetho yo ma da k'uxkwi ya t'ei n'ehe.

³⁰ Hyehup'u da tewi mahyegi, ne nu xta zo ár pa ar sofo, ga xipa ya xathe da xat'a m'et'o ya nxot'o da dut'i, ne da gö'sa har tsibi da zöt'i. Ha nor t'ei da munts'i da kwata ha ma t'u.

Ár 'bede ar ndamurtasa bi 'bot'i

(Mr. 4:30-32; Lk. 13:18-19)

³¹ Ne ar Hesu bi metwa man'ar 'bede ne bi 'ñembabi:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñehwi n'ar ndamurtasa bi mot'a n'ar ñ'ohö hár hwöhi.

³² Nö'ö ar ndä'ö xa tsi t'ulo töta gatho nu ma'ra. Ha nu xta te, töta gatho nu ma'ra ya k'ani, habu bi e ya ts'int's'u köxa yá m'afi.

Ár 'bede ar njoxthuhme

(Lk. 13:20-21)

³³ Bi xipa man'ar 'bede ne bi 'ñembabi:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñehwi ar njoxthuhme bi pant'a n'ar 'behñö ha guto hwada ar juni, ne bi dö'mi bi joxa xoge.

Teme mi japa ar Hesu ya 'bede

(Mr. 4:33-34)

³⁴ Ar Hesu gatho nö'ö te mi xipa ya jö'i, mi xipa m'ede. Nu'mu himar 'bede hinte mi xipabi.

³⁵ Njap'u bi thogi ngu xki mönga maham'u ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö: M'ede ma ga zo ya jö'i, Ma ga mönga nö'ö xki t'ögi nú'mu mi thoka ar ximhai.

Ar Hesu bi mönga teme di bönga ár 'bede ar t'ei ne ar nxot'o

³⁶ Ar Hesu mi wadi bi 'ñe ya jö'i, bi ma har ngu habu mi 'bui, ne bi wat'a yá maxte, bi 'ñembabi:

—Xi'mu gi xikagihe teme di bönga ár 'bede ar nxot'o 'ba har hwöhi.

³⁷ Ar Hesu bi döt'wabi'u ne bi 'ñenö:

—Nö'ö togo pot'a ar t'ei xi thahni, gehnu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

³⁸ Ar hwöhi gehnu ar ximhai, ha nö'ö ar t'ei xi thahni, gehyu nu'u 'bu hár ts'ut'wi Jö. Ha nunar nxot'o, nuya tēnga ar ts'ondöhi.

³⁹ Ar ñ'uni pot'a ar nxot'o, ar ts'ondöhi. Nunar sofo gehnu ár ngöts'i ar ximhai, ne nuya xathe gehyu yá enxe Jö.

⁴⁰ Jangu ya xat'ei 'weka ar nxot'o da ts'öt'i, njap'u hár ngöts'i ar ximhai, ya enxe ma da 'weka nuya jö'i tēnga ar ts'ondöhi.

⁴¹ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da mehna yá enxe da guka hár ts'ut'wi gatho nuya 'yot'ats'oki ne nu'u japa ma'ra da nts'oki.

⁴² Ne ma da t'ut'a har tsibi, ka ma da nzonu ne da guxtya ts'i di tho ya ugi.

⁴³ Ne nu'u ya hogajö'i ma da yot'u ngu ar hyadi núnu mhets'i, habu bi 'bu ár ts'ut'wi Jö yá Dada. Nu'u togo tu yá gu da 'yode, dá 'yoxa nö'ö di mö.

Ár 'bede ar m'ets'i t'agi

⁴⁴ Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñehwi n'ar m'ets'i t'a har hai. Nunar m'ets'inu bi dinga n'ar jö'i, ne bi mengi bi 'ñö man'agi. Ne xa bi njohya bi ma ba pa gatho nö'ö mi pets'i, bi dānga ar hai habu mi t'a ar m'ets'i.

Ar nzatho do xa xi mhödi

⁴⁵ Nunár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar mā honga ya nzatho do xa xi mhödi.

46 Nu mi dinga n'ar hoga do, bi ma ba pa gatho nö'ö mi pets'i ne bi ma ba tai.

Ar nt'ats'i

47 Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar nt'ats'i njöt'a har dehe ne tsant'ö ar zu'we bi guts'i.

48 Nu xta ñuxa yá nt'ats'i, nuya nguxhwö da guka har ñönthe, ne da hñudi da hwahna nuya xiñho da 'yut'a ha yá 'bòts'e, ne nu ma'ra hingi ho da 'yenga nthi.

49 Ma da njap'u xta göxa ar ximhai, da e ya enxe da 'weka ya ts'om'ui xi nthöskwi ya hogajö'i.

50 Ne da thot'a har tsibi, ka ma da nzonu ne da guxt'a yá ts'i.

Ya 'ra'yo ne ya gönga m'ets'i

51 Nu'mú ar Hesu bi 'yanga yá maxte:

—Ha xi zo ri mfenihu gatho nö'ö xta xi'ahu.

Bi dö'u ne bi 'ñeñ'u:

—Hö, ma tsi Hmu'ihe.

52 Nu'mü nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Njap'u n'ar böt'ofu pötwa xiñho ár ts'ut'wi Jö, ñhewi n'ar dada pe'sa ár m'ets'i, ne juka nu'u mi ja maham'u ne nu'u ja getya xi nja.

Ar Hesu mi 'buhnu Nasare

(Mr. 6:1-6; Lk. 4:16-30)

53 Mi wadi bi mönga nuya 'bedeyu, bi ma bi zohnu nunar hnininu.

54 Ne bi zonga hár hai'ö, mi kut'a ha yá nijö mi uti, ne nuya jö'i xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Ha xpa tinga ar mfödi ne ar ts'edi da 'yot'a nuya döta nt'udiyu.

55 Ha hinga gehnu ár t'u ar hyenza. Ha hingar Maria ár nönönu, ne ár jödö ar Hakobo, ar Huse, ar Simu ne ar Huda 'mu.

56 Ha hinge di 'buhwihwa yá nju n'ehe. Ha xpa pöhnü gatho nö'ö mö ne otnu 'mu.

57 Ne nuya mengunu xa mi tsot'a yá mu, jange ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—N'ár m'ehni Jö habu gatho hnumansu, ha nu hár haise hin'ö, ne hár nguse.

58 Jange himbi 'yot'a nzeye ya döta nt'udinü, ngetho ya jö'i himi ñ'emubi.

14

Bi tho ar Xuwa Xixthe

(Mr. 6:14-29; Lk. 9:7-9)

1 Nuya pa'u ar ndö Erode bi zo ár gu gatho nö'ö mi ot'a ar Hesu.

2 Ne bi 'ñemba yá 'bego:

—Nö'ö ar ñ'ohö'ö, gehni ar Xuwa Xixthe xi mengi xi nte, jange pe'sa nor ts'edi'ö.

3 Ar Erode mi mönga njap'u ngetho xki gu ar Xuwa Xixthe, xki dot'i, ne xki got'a har fadi. Nunü mi hökwahmö hinge nda m'uhwi ar Erodia ár 'behñö ar Lipe ár jödöp'u'ö.

4 Ngetho ar Xuwa Xixthe xki 'ñemba ar Erode:

—Hingi ho gi 'buhwi nunar 'behñönu.

5 Jange ar Erode mi ne nda hyo. Himbi 'yot'e ngetho mi tsu ya jö'i, nuyu mi jamfi már m'ehni Jö.

⁶ Ha n'agi mi t'ot'wa ár dango ar Erode, nunár t'inxu ar Erodia bi nei mada gatho nu'u mi 'buhnu, ha nu ar Erode xa bi numañho.

⁷ Jange bi ñot'wabi nda umba gatho nõ'õ nda 'yadi, ne bi 'ñet'a made Jö.

⁸ Nu'mú ar nxutsi bi 'ñemba ar Erode:

—Di ne gi 'rakagiwa ár ñö ar Xuwa Xixthe ha n'ar manza.

Go bi 'ya'ö ngetho ár nõnõ xki 'yut'i tema nda 'yadi.

⁹ Ar ndõ Erode xa bi zot'a ár muí. Mõdi njap'u himbi tsá bi ponga ár ne, ngetho xki 'ñet'a made Jö, ne xki 'yoxa gatho nu'u mi 'buhwinu har mexa. Jange bi mô nda t'umbabi.

¹⁰ Ne bi möñ'õ nda thekwa ár ñö ar Xuwa Xixthe har fadi.

¹¹ Ba thõmpa ár ñö ha n'ar dõta manza, bi t'umba ar nxutsi, ne nunu bi hñõ'spa ár nõnõ.

¹² M'efa bi zo yá maxte har fadi habu mi jothmõ, bi hñõ'spa ár ndo'yo ma ba agi, ne bi ma'u ba xipa ar Hesu nõ'õ xki thogi.

Ar Hesu bi 'winga tho ngudminthebe ya jö'i

(Mr. 6:30-44; Lk. 9:10-17; Jn. 6:1-14)

¹³ Mi 'yo ar Hesu njap'u, bi boxa ha n'ar motsa, bi 'ranga 'randi ar dehe, bi ma habu hinto mi 'bui. Ha nu mi 'yo ya jö'i ndi manu, ba ponga ha ya hnini, bi ma watho ma ba k'õts'i.

¹⁴ Nu mi bongar ar Hesu har ñõnthe, bi hyandi mi 'buhnu nzeye ya jö'i mi to'mi. Xa bi hwëki ne bi othebi yá hñeni.

¹⁵ Nu mi nde bi wat'a yá maxte habu mi 'ba'ö, ne bi 'ñembabi:

—Pehna ya jö'i ma da danga te da zi ha ya t'ulo hnini, ngetho bi nde, ne te da dingwa habu di 'buhu.

¹⁶ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Hinda ma da hyonga te da ziyu, go ma gi umfu.

¹⁷ Nuyá maxte bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Habu ga tiñhe tema ga umfeyu. Hõnse 'bukwa kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö.

¹⁸ Ne ar Hesu bi 'ñenõ:

—Ba hõhuwa.

¹⁹ M'efa bi xipabi ya jö'i nda hñu ha ya doni. Ne bi gu nu'u kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö, bi nõ'sa mhets'i bi jöpi, bi heke ne bi thokwabi yá maxte, ne nuyu bi hembra ya jö'i.

²⁰ Gatho ya jö'i bi ñuni ne xa bi niñõ, ha nuya xeni bi bongi bi njo, ne bi ñhu'sa 'ret'amayoho ya 'bõts'e.

²¹ Nu'u togo bi ñuni mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'õho, himbi yut'a ar m'ede ya 'behñõ ne ya bõtsi.

Ar Hesu mi 'yoda mañõ ar dehe

(Mr. 6:45-52; Jn. 6:15-21)

²² Nep'u ar Hesu bi xipa yá maxte nda boxa har motsa, ne nda m'et'o ndi ma 'randi ar dehe. Nõ'õ nda gotho nda 'ñe ya jö'i.

²³ Nu mi ñ'ehwi gatho ya jö'i, bi boxase har t'õho ma ba apa Jö. Nu mi nxui mi 'busenu har t'õho.

²⁴ Ha nunar motsa mi 'yo mada dar ñhõnthe, ne xa mi mfets'i ngetho mi ntoxkwi ar ndõhi.

²⁵ Ngu n'ar hñumxudi ar Hesu bi ma ba tsu yá maxte, mi 'yoda mañõ ar dehe.

²⁶ Nuyá maxte mi hyandi mi 'yo mañõ ar dehe, xa bi ntsu ne mi eñ'u:

—Atho di hanthū n'ar pite.

Ne xa mi mafi mi ntsu'u.

²⁷ Ha nunar Hesu bi zofo ne bi 'ñembabi'u:

—Go gekaga, yo gi ntsuhū.

²⁸ Nu'mú ar Pedro bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mú xa majöni go ge'e, 'bepkagi ga 'yo mañö ar dehe ma ga tsu'i.

²⁹ Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ba e xö.

Ar Pedro bi gö har motsa, bi ma nda tsu ar Hesu mi 'yoda mañö ar dehe.

³⁰ Ha nu mi za ar ndöhi bi zu, jange bi ndui bi yu har dehe. Dama bi mafi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, juxkagi, 'butho ga jöt'i.

³¹ Nu'mú ar Hesu ngut'a bi pent'i, ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö ga ntsu, ha hingi ñ'emui.

³² Bi boxkwi har motsa, ne ngut'a bi ntsaya ar ndöhi.

³³ Nu ma'ra xki go har motsa ba e bi nsunda ar Hesu, bi ndandihmö ne bi 'ñenö:

—Xa majöni go ár T'u'i Jö.

Ar Hesu bi othe ya dathi núnu Genesare

(Mr. 6:53-56)

³⁴ Ne bi zoñ'u 'randi ar dehe har hai Genesare.

³⁵ Nuya mengunu mi bö'u mar Hesu togo xki zonu, bi xañ'u ar 'bede gatho ár nthet'i nor hai'ö, ne ba ts'impa gatho ya dathi.

³⁶ Ha nuyu honse mi adi nda thegi nda damba ár ñöni ár pat'i, ne gatho nu'u mi thambabi mi thits'i.

15

Nö'ö japi da ts'oka ar jö'i

(Mr. 7:1-23)

¹ Nu'mú 'ra ya böt'ofu ne 'ra ya denga'bepate xki 'ñe Herusalen nda k'önga ar Hesu, bi wat'i ne bi 'ñembi:

²—Yo'ö ri maxte ts'okwa ár nt'umbi ma palehu bi zoju. Yo'ö hingi xu'ye m'et'o nú'mu ñuni.

³ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Xi nu'ahu, yo'ö gi ts'ojwu ár 'bepate Jö gi teñhu nuya ri nt'umbihu.

⁴ Ngetho Jö bi mönga njawa: 'Ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö, ha nö'ö togo da zanga ár dada wa ár nönö, hinda ma da k'ont'i da tho.

⁵ Mödi nu'ahu gi eñhu xiñho togo da 'ñemba ár dada wa ár nönö: Hinda tsa ga fax'a'i, ngetho nö'ö ma nga 'ra'ahmö, xta ñöt'wa Jö.

⁶ Njap'u gi et'a ri xuthahu hinda t'e'spa ár nsu ár dada wa ár nönö. Jange xka ts'okwabihu ár 'bepate Jö gi teñhu ri nt'umbihu.

⁷ Xa gar nemhñöhu. Xa majöni xi zu'ahu nö'ö bi mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

⁸ Nuya jö'iyu oxta mañö enö eska ma nsu,

ngetho himbi ponga ha yá mui.

⁹ Tema ñho'ö eska ma nsu,

embabi n'ar hoga nt'uti nö'ö xi bense'u.

¹⁰ Nep'u ar Hesu bi zo ya jö'i nda wat'i, ne bi 'ñembabi:

—'Yoxu xiñho nö'ö ma ga xi'ahu, ne da zo ri mfenihu.

¹¹ Hingi ts'oka ar jö'i nö'ö kut'a hár ne. Nö'ö poni hö, ts'ok'ö.

12 M'efa bi wat'a yá mǎxte habu mi 'bu ar Hesu, ne bi 'ñembabi'u:

—Ha gi ode, nuya denga'be pate xa bi mbo yá kwe mi 'yo xa nuya mhö ga mö.

13 Ar Hesu bi döt wabi yá mǎxte ne bi 'ñembabi:

—Gatho nuya doni hinxi mot'a ma dada bi 'bu mhets'i, ma da nk'uts'i.

14 Hyehup'u ya goda ne da gumhö yá migodawi. Nu'mu n'ar goda da guhna man'ar goda, da zowi har ots'i.

15 Ar Pedro bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Xikagihe tema di bonga nö'ö ar 'bede xka mö.

16 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ha hinxi zo ri mfenihu n'ehe.

17 Ha hingi pöhu, gatho nö'ö gi tsihu, di ma ri muihu ne da thogi gi 'yeñhu.

18 Ha nu'mu gi beñhu ya ts'omfeni, go di bonga ha ri nehü, ne go da ja'ahu gi nts'oju.

19 Ngetho ha yá ne ya jö'i ka bi pomp'u ya ts'omfeni, ngu ar ntho, ar ts'inga nthöti, ar m'engwi jö'i, ar mfë, ar nhemhö ne ar ts'ate.

20 Gehyu ts'oka ar jö'i. Ha nö'ö hingi xuka ár 'ye m'et'o, m'efa da ñuni, nö'ö hinte ma ts'oki ot'e.

Ár ñ'emui nunar 'behñö me Nkanan

(Mr. 7:24-30)

21 Ar Hesu bi gu ar 'ñu bi ma ha yá hai ya hnini Tiro ne Sidon.

22 N'a mba eta n'ar 'behñö me Nkanan xa mi mafi mi enö:

—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, hwëgagi. Ma t'inxu xa nthexkwi ne xa feka n'ar ts'ondöhi.

23 Ha nunar Hesu hinte bi döti. Nu'mu nuyá mǎxte bi ma ba tsudi ne bi 'yapa ar möte mi embabi:

—Xipabi da ma, ngetho xa mafi 'befa mote ma xuthahu.

24 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga honse xpa m'enkagi ga munsá ya me Israel jangu ya tsi deti xi m'edi.

25 Nu'mu ba ep'u nunar 'behñö'ö, bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'ñembi:

—Ma tsi Hmu'i, faxkagi.

26 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hage xiñho da thömba ár ñhuni ya bötsi ne da t'umba ya 'yo.

27 Nunar 'behñönu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Majöni nö'ö gi mö. Mödi njap'u, nuya 'yo tsipa yá bone yá hmu ta har mexa.

28 Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Tsi 'behñö, xa döta ri ñ'emui. Dá njap'u ngu xka 'yadi.

Ne ja bi dixnu ár t'inxu.

Ar Hesu bi othe nzeye ya dathi

29 Ar Hesu bi zohnu nor hai'ö, bi thogi bi ma ba tsonga hár ñöni ar ñhontho Ngalilea, ne bi boxa mañö ha n'ar ngwani, ma ba huhnu.

30 Ne bi zonü nzeye ya jö'i mi tsi ya dowá, ya goda, ya gone, ya do'ye ne ma nzeye ya dathi. Ba ts'ihü bi m'okwa hár wa ar Hesu, ne nö'ö mi othe.

31 Jange nu'u ya jö'i mi 'buhnu xa mi 'yotho mi ode nda ñö ya gone, nuya do'ye mi thits'i, nuya dowá mi 'yo, nuya goda mi handi. Ne gatho'u mi nsunda jö ár Dada ya me Israel.

Bi t'inga tho yon'atenthebe ya jö'i

(Mr. 8:1-10)

³² M'efa ar Hesu bi zohna yá m̄axte ne bi 'ñembabi'u:

—Di hwēka nuya jö'iyu, ngetho pe'sa hñupa di ñ'ohu ne hinte hö te da ziyu. Hindi ne ga pēhna yá ngu hinte xi zi, yo ma da went'a har 'ñu.

³³ Nu'mú nuyá m̄axte bi 'ñembabi:

—Habū ga tiñhuwa har ot'at'ohō nzeŷe ya thuhme, ne ga 'wiñhu gatho nuya jö'iyu.

³⁴ Har Hesu bi 'yambabi'u:

—Hangu ya thuhme gi hōhu.

Nuyá m̄axte bi dōdi ne bi 'ñeñ'u:

—Yoto, ne 'ra ya tsi hwö.

³⁵ Ne ar Hesu bi 'bepa ya jö'i nda hñu har hai.

³⁶ Bi gu nu'u yoto ya thuhme ne nuya tsi hwö, bi umba njamödi Jö, bi xeka nuya thuhme ne bi umba yá m̄axte nda thokwa ya jö'i.

³⁷ Gatho ya jö'i bi ñuni ne bi niñö'u. Nep'u bi njo nuya xeni thuhme xki bongi, ne bi ñhu'sa yoto m'ots'e.

³⁸ Gatho nu'u xki ñuni, mi tsu ngu yon'atenthebe ya ñ'ohō, himbi yut'ar m'ede ya 'behñö ne ya bötsi.

³⁹ Ne ar Hesu bi ñ'ehwi ya jö'i, ne bi boxa har motsa bi ma har hai Magdala.

16

Ar t'a nt'udi

(Mr. 8:11-13; Lk. 12:54-56)

¹ Ba e ya denga'bepate ne ya dengamöjō, ma ba hongā ar Hesu nda tsati, ne mi apabi nda uta n'ar nt'udi ndi 'ñe mhets'i.

² Nö'ö bi dōti ne bi 'ñembi:

—Nu'ahu, nu'mu gi hanthu mhets'i xi ntheni 'bu nde, gi eñhu: Xudi ma da ñhoga mpa.

³ Ha nu'mu gi hanthu xi thenga ya gui 'bu xudi, gi eñhu ma da ndö'ye. Nemhñöhu, hanja gi hanthu nú'mu mponga mhets'i, ne hinxka hyanthu ya nt'udi ponga nuya payu, ne njap'u gi pöhmöhu xi zo ya pa xi benga Jö.

⁴ Nu'ahu gar ts'ojö'ihu xka hyehü Jö, jange gi ahü da t'a'ahu n'ar nt'udi di 'ñe mhets'i. Ha hinte ma nt'udi ma da t'a'ahu, hõnse ár nt'udi ar Honas ár m'ehni Jö.

Ne bi zohnu bi gu ar 'ñu bi ma.

Yá nt'uti ya denga'bepate

(Mr. 8:14-21)

⁵ Mi zoñ'u 'randi ar dehe, ka bi böhnu yá m̄axte xki mpumhni nda hñöxa te nda zi'u.

⁶ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Zot'a ri dahü ne jamasubihu yá nt'usthuhme ya denga'bepate ne ya dengamöjō.

⁷ Nuyá m̄axte mi ense n'a ngu n'a:

—Mõnga njap'u ngetho hinda hōhu ar thuhme ga tsihu.

⁸ Mi böta ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Tema jamfi gi pe'su. Yo'ö xa tup'a ri muihu nö'ö tema gi tsihu.

⁹ Ha hingi tsoda ri mfenihu. Wa xka pumhnihu da hembra ngudminthebe ya jö'i, ne hangu m'ots'e ya xeni ga johu.

¹⁰ Ne ha hingi beñhũ nu'ũ yoto ya thuhme da hembabi yon'atenthebe ya jö'i, ne hangu m'ots'e ya xeni ga johũ n'ehe.

¹¹ Hanja himbi zo ri mfenihũ nõ'ö ar nt'usthuhme da xi'ahũ. Hindi xi'ahũ nõ'ö ar thuhme ga pumhniũ. Nuga di xi'ahũ gi jamasuhũ yá nt'usthuhme ya denga'bepeate ne ya dengamöjõ.

¹² Nu'mũ hö, ka bi zo yá mfeni'ũ, nunar Hesu himi xipabi'ũ nda jamasu ar nt'usthuhme ts'i. Mi xipabi'ũ nda jamasu yá nt'uti ya denga'bepeate ne ya dengamöjõ.

Ar Pedro bi damajõni

(Mr. 8:27-30; Lk. 9:18-21)

¹³ Mi zoñ'ũ har hai get'ũ Nsesarea Filipino, ar Hesu bi 'yanga yá maxte ne bi 'ñembabi'ũ:

—Nú'mũ nhonga Togo ba e bi Njö'i, togo bengá ya jö'i ge'ö 'nõ.

¹⁴ Bi dö'ũ njawa:

—'Ra enõ gar Xuwa Xixthe. Ma'ra gar m'ehni Elia, ha ma'ra enõ gar Heremia wa man'ár m'ehni Jõ mi 'bũ mam'et'o.

¹⁵ Nu'mũ ar Hesu bi 'ñembabi'ũ:

—Xi'ahũ, togo gi eñhũ go gekaga.

¹⁶ Ar Simu Pedro bi dödi ne bi 'ñenõ:

—Nu'ge gar Kristo xi t'ex'i gi ndõ, ár T'ũ Jõ togo hõse ar te.

¹⁷ Nu'mũ ar Hesu bi 'ñembabi'ũ:

—Simu ár t'ũ'i ar Honas, xa xi jöp'a Jõ ma Dada bi 'bũ mhets'i, ngetho bi xi'ase togogi, himbi xi'a ar meximhai.

¹⁸ Nupya di xi'a'i gar Pedro, nuri thuhu di boni da 'ñenõ n'ar do. Ne har ndodonũ ma ga hoka ma nijõ, ne ár ts'edi ar 'bexui hinda ma da döhö.

¹⁹ Nu'ge ma ga 'ra'a yá nsoki ár ts'ut'wi Jõ. Nõ'ö gi thõt'wa har ximhai, ma da nthõtnũ mhets'i n'ehe, ne nõ'ö gi xot'wa har ximhai, ma da nsotnũ mhets'i n'ehe.

²⁰ Nu'mũ bi xipa yá maxte hinto nda xipabi go mi ge'ö ar Kristo xki 'ñexa Jõ.

Ar Hesu bi mö nda tho

(Mr. 8:31-9:1; Lk. 9:22-27)

²¹ Nuya pa'ũ ar Hesu bi ndui bi xipabi yá maxte mi mahyoni nda ma har hnini Herusalen, habũ ma nda utsal ya dönziandõ, ya ndömöjõ, ya bõt'ofõ, ne nda tho. Ne ár hñupa nda mengi nda nte.

²² Nu'mũ ar Pedro bi gũki, ne bi ndui bi hñu'mba ár mũi bi 'ñenõ:

—Ma tsi Hmu'i, hinda nejõ. Yo ma da nja'a nõ'ö xka mö.

²³ Nu'mũ ar Hesu bi 'bat'i bi ñhandwi ar Pedro ne bi 'ñembabi'ũ:

—Hyegagiwa ts'ondõhi, ngetho nu'ge gi ne gi patka ma mfeni hinga otwa nõ'ö ne Jõ. Nu'ge hingi temba ár mfeni'ö, gi temba ár mfeni ya meximhai.

²⁴ Nu'mũ ar Hesu bi zo yá maxte ne bi 'ñembabi'ũ:

—Nõ'ö togo ne da dengagi, dá pumhnise ár te, ne da ñ'ent'atho ga ñ'o'be.

²⁵ Ngetho nõ'ö ne da japi da k'ont'a ár te, ma da 'bedi. Ha nõ'ö ent'i da unga ár te da dengagi, ma da dinga ar te hiñham'ũ da göts'i.

²⁶ Tema ñho da gũkwa n'ar jö'i da dö gatho nõ'ö te jawa har ximhai, ne da 'be ár pa. Wa tema tsã da unga n'ar jö'i da danga ár pa.

27 Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da penga man'agi di hömpa ár nsunda ár Dada mhets'i, ne di ñ'owi yá ɛnxɛ. Ge'mu ma da umbyá nthöhö n'a ngu n'a tengu xi 'yot'e.

28 Xa majöni di xi'ahu, 'ra gi 'buhüwa hinge ma gi tuhu, m'et'o gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da zohö di ndö hár ts'ut'wi.

17

Bi mponga ár 'bai ar Hesu

(Mr. 9:2-13; Lk. 9:28-36)

1 Mi tho 'rato mpa, ar Hesu bi zixa ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödö, ne bi boxaseyu ha n'ar t'ohö mar ñhets'i.

2 Nú'mu mi 'buhnu har t'ohö'u, ar Hesu bi mponga ár 'bai. Nor hmi mi yot'a ngu ar hyadi, ne ár he xa mi hyats'i ngu n'ar ñot'i.

3 N'a mbi hyandatho yá maxte mi 'bahwi ar Moise ne ar Elia xki zohnu mi ñöwi ar Hesu.

4 Nu'mu ar Pedro bi ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, di za ga 'buhüwa. Nu'mu gi ne, ga hoje hñu ya m'et'e, n'a habu gi 'buke, n'a habu da m'u ar Moise, ne man'a habu da m'u ar Elia.

5 Himi jwatho nda ñö ar Pedro, n'a mbi go'matho'u n'ar hya'sagui, ne ka bi nhekinu n'ar mhö mi enö:

—Gehnu ma hmöka T'u, jakagi ga njohya. 'Yohu nö'ö xi'ahu.

6 Nuyá maxte mi 'yoxa nuya mhö'u, xa bi zo ar mbidi yá mu, ne bi nts'am'u, nuyá hmi mi tsonga har hai.

7 Ar Hesu bi wat'a habu mi 'boñ'u, bi hñuxa ár 'ye ne bi ñembabi'u:

—Nanju, yo gi ntsuhu.

8 Nu mi guxyá da'u, hinto man'a bi hyandi, honse ar Hesu mi 'bahnu.

9 Nu mi gö'u har t'ohö, ar Hesu bi hñu'mba yá mu hinto nda xipabi nö'ö xki hyant'u. Nda do'mi m'et'o nda mengi nda nte man'agi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

10 Nuyá maxte bi ñ'ani ne bi ñembabi:

—Yo'ö engá ya böt'ofö, m'et'o ma da e ar Elia ne ka da e ar Kristo.

11 Ar Hesu bi dödi ne bi ñembabi:

—Hö majöni, ar Elia ma da m'et'o da ehe da hyokwa yá mfeni ya jö'i.

12 Ha di xi'ahu, nunar Elia ba ehe, ne hinto bi jamfi ha go mi ge'ö. Ne bi t'ot'wabi gatho nö'ö bi ne ya jö'i, ne ma da njapabip'u n'ehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

13 Nu'mu nuyá maxte bi zo yá mfeni mi nonga ar Xuwa Xixthe.

Ar Hesu bi othe n'ar bötsi mar ndungo

(Mr. 9:14-29; Lk. 9:37-43)

14 Nu mi zoñ'u habu mi 'bu nzeyé ya jö'i, ba ep'u n'ar ñ'ohö bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi ñembabi:

15 —Tsi Tata, pe'spa ar nhwéki ma bötsi, ar ndungo. Xa nts'edi, n'andi tso har tsibi ne n'andi har dehe.

16 Xta tsimpa ri maxte, ne hinxi tsá xi othe.

17 Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi ñenö:

—Yá bötsi'ihu ya me'sku ne gar ts'ojö'ihu. Hangu mpa ma ga 'buhwithohu, ne ga pes'ahu ar ts'eti. Ba tsinkagiwa ri t'u.

18 Ar Hesu bi zu ar ts'ondöhi, ne dama bi hye nor bötsi'ö, ha nunu bi dits'i.

19 M'efa yá maxte bi ñösewi ar Hesu ne bi ñembabi:

—Hanja himbi tsa da eñhe ar ts'ondöhi.

²⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ngetho thota ár tx'ut'ho ri ñ'emuihu. Xa majöni di xi'ahu, nu'mu gi pe'su ngu ár döta n'ar ndamurtasa, da tsa gi 'ñembabihu nunar t'ohonu: Di ma injanu, ne nö'ö da ma, ne hindi ñ'otho nö'ö hinda tsa gi 'yothu.

²¹ Di xi'ahu, nuya ts'ondöhiyu xi ñhemi da boni, mahyoni ar nt'apa Jö ne ar bēhē.

Ar Hesu bi mengi bi mö nda tho

(Mr. 9:30-32; Lk. 9:43-45)

²² Ar Hesu nú'mu mi 'buhnu Ngalilea, bi 'ñemba yá maxte:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da ndatwa ha yá 'ye ya jö'i.

²³ Ne nuya jö'i ma da hyo, ha nu ár hñupa da mengi da nte man'agi.

Ha nuyá maxte xa bi du ya müi.

Ar Hesu bi unga ar bojö mi jot'a ar nijö

²⁴ Nu mi zongwi ar Hesu yá maxte har hnini Nkapernaum, nu'u togo mi jot'a ár bojö ar nijö ba e bi k'önga ar Pedro, ne bi 'ñembabi:

—Xi ri Utatehu, ha hingi jut'a ar bojö jot'a ar nijö.

²⁵ Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hö jut'i.

Nu mi yut'a har ngu, ar Hesu bi ñö m'et'o bi 'ñembabi:

—Ha gi öde Pedro. Xi nunar bojö jot'a ya ndö, hage jot'wa yá mēni wa nu'u hinte njawi.

²⁶ Ar Pedro bi döti:

—Nu'u hinte njawi.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuyá mēni hinte jot'wabi 'mu.

²⁷ Di honi hinda mbo yá kwe nu'u jot'a ar bojö, jange di ma ar njuxhwö, ne nö'ö ar m'et'o hwö gi juts'i, xokwa ár ne, ka gi tinu n'ar bojö da wadi gi jut'a ri meti ne ma meti.

18

Togo töte ár nsu

(Mr. 9:33-37; Lk. 9:46-48)

¹ Nuya pa'u ba e yá maxte bi zu ar Hesu ne bi 'yambabi:

—Togo ma da ntöte ár nsu hár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i.

² Nu'mú ar Hesu bi mat'a n'ar tsi bötsi, bi 'ba'ma madetho.

³ Ne bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majöni di xi'ahu, nu'mu hingi pata ri m'uihu ne gi 'buhu ngu n'ar tsi bötsi, hinda tsa gi kuthu hár ts'ut'wi Jö.

⁴ Nö'ö togo ne da ndönu hár ts'ut'wi Jö, mahyoni da ñhehwi n'ar tsi bötsi hinga ñ'ets'i.

⁵ Nö'ö togo da potka ma thuhu japamasu n'a di ñhehwi n'ar tsi bötsi, go jamasugi.

Ga ntsuñhu hinga othu ar ts'oki

(Mr. 9:42-48; Lk. 17:1-2)

⁶ Nö'ö togo da japi da da n'a nuya tsi bötsi ñ'emugi, nunar jö'i'ö xiñhohmö da ts'ut'wa n'ar dojuni hár 'yuga, ne da t'ent'a mateda ar ñhonthē.

⁷ Hwëkate ya meximhai ngetho nzeyē ya nt'ut'i. Hyax'mu ja ya nt'ut'i. Hwëkate nuya nt'utate.

⁸ Jange nu'mu ri 'yehu wa ri wahu da ja'ahu gi 'yothu n'ar ts'oki, hyeju ne gi 'yeñhu yap'u. Töte ar ñho gi kuthu mhets'i di k'at'a n'a ri wahu wa ri 'yehu, ne hingi mewihu gatho yoho ri 'yehu ne yoho ri wahu, da t'ent'ahu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁹ Nu'mu n'a ri dahu ja'ahu gi 'yothu ar ts'oki, hñöhu ne 'yeñhu yap'u. Töte ar ñho n'ada ri dahu gi kuthu mhets'i, hinge gatho yoho ri dahu da t'e'ahu har 'bexui habu bi zo ar tsibi.

Ár 'bede ar tsi deti xki m'edi

(Lk. 15:3-7)

¹⁰ Jamasuhu hingi utsahu n'a nuyá tsi bötsiyu. Ngetho di xi'ahu, nuya enxe mhets'i xi mehna Jö da su, hyax'mu handwa ar hmi ma Dada bi 'bu mhets'i.

¹¹ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i xpa e da po nu'u xki m'edi.

¹² Te gi beñhu, nu'mu n'ar ma'yo 'ñe n'anthebe ya deti ne da 'be n'a, hage hinda zop'u nu'u gohon'atema'ret'a ne guto, ne ma da hyonga ha ya t'ohö nö'ö xi m'edi.

¹³ Ne nú'mu xta dini, xa majöni di xi'ahu xa da njohya bi dinga nö'ö ar deti xki m'edi, ne hindi benga nu'u ma'ra gohon'ate ne 'ret'amaguto.

¹⁴ Njap'u nuri Dadahu bi 'bu mhets'i n'ehe, hingi ne'ö da m'e n'a nuyá tsi bötsiyu.

Hanja gi pumbabihu ri kuhu

¹⁵ Di xi'ahu, nu'mu n'a'ahu da 'yot'ahu n'ar ts'oki ri ku, di ma ba k'öts'i gi ñöwise. Nu'mu da 'yoxa nö'ö gi xipi, xka pengi gi ñhogamüwi.

¹⁶ Ha nu'mu hinda 'yot'a'i, tsixa man'a wa yoho ri ku da 'yoxa nö'ö ma gi xipabi, ne njap'u da damajöni yoho wa hñu.

¹⁷ Nu'mu hinda 'yota nu'u ga tsits'i, xipabi gatho ya ku har nijö, ne nu'mu ar nijö hinda ne da 'yote n'ehe, hyandi ngu n'ar 'yot'ats'oki.

¹⁸ Xa majöni di xi'ahu, nö'ö gi hñu'spabihuwa har ximhai, ma da thu'spabinu mhets'i, ne nö'ö gi hñökwabihuwa har ximhai, ma da thökwabinu mhets'i n'ehe.

¹⁹ Di xi'ahu n'ehe, nu'mu yoho gi nkohuwa har ximhai tema gi 'yahu, ma Dada bi 'bu mhets'i da 'ra'ahu.

²⁰ Ngetho habu xi mhunts'a yoho wa hñu matkagi, ka di 'bu'beganu'u.

²¹ Nu'mu ar Pedro bi wat'a habu mi 'ba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Tengu ar nzeye ga pumbabi ma ku otkagi ar ts'oki. Hage ga to'mi da zonga yoto.

²² Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga di xi'a'i, hinge honse yoto ar nzeye. Pumbabi hñun'atema'ret'a ya yoto ar nzeye, ne hingi nuhutho nzeye.

Ár 'bede ar 'bego himbi me'sa ar nhwëki

²³ Ár ts'ut'wi Jö ñhehwi n'ar ndö ma da hñö'spa majöni yá 'bego.

²⁴ Nu mi ndui ba ts'impa n'ar 'bego mi tupabi n'anthebe ya 'ret'anthebe ar bojö.

²⁵ Nö'ö ar 'bego'ö himbi tsa bi gut'wa nö'ö mi tupabi. Jange ar hmu bi mö nda 'bawi mahyegi ar 'behñö, yá bötsi ne gatho nö'ö mi pets'i, ne nda njo'spa ar bojö.

²⁶ Nö'ö ar 'bego'ö bi ndandihmö hár wa ar hmu, ne mi apa ar möte mi embabi: Pe'ska ar ts'eti, tobgagi ne ga jut'a gatho ri bojö.

²⁷ Nu'mú nu ár hmu nor 'bego'ö bi go ár müi ne bi pumbabi gatho nö'ö mi tupabi, ne bi hyegi bi ma.

²⁸ Ha nu mi manu, bi nthewi n'ár mi'begowi mi tupabi n'anthebe ya tsi t'axbojö. Bi ma ba mihi ne bi mit'wa ár 'yuga mi embabi: Nupya hö, ma gi jutka gatho nö'ö gi tukagi.

²⁹ Nu ár mi'begowi bi ndandihmö hár wa, ne bi 'ñembabi: Pe'ska ar ts'eti tobgagi, ne ga jut'a gatho ri bojö.

³⁰ Ha nö'ö himbi ne bi do'mi. Bi zixa har fadi habu ba kot'i, bi do'mi nda gut'wa gatho nö'ö mi tupabi.

³¹ Nu mi hyanda njap'u nu ma'ra ya 'bego, xa bi zot'a yá müi ne bi ma ba petwa ár hmu gatho nö'ö xki hyant'u.

³² Ar hmu bi zohna nu ar nduthai xki mpumbabi nzeye, ne bi 'ñembabi: Nu'ge xa gar ts'ojö'i. Gatho nö'ö ar bojö ngi tukagi da pump'a'i, ngetho ga 'yaka ar möte.

³³ Ha hinge ndi 'ñep'a'i nda go ri müi ngi pumpabi ri mi'begowi, ngu nuga bi go ma müi da pump'a'i.

³⁴ Nu'mú nu ár hmu xa bi mbo ár kwe, bi datwa ha yá 'ye ya sufadi nda got'i, ne nda do'mi nda gut'a gatho ár thai.

³⁵ Ma Dada bi 'bu mhets'i ma da ja'ahu njap'u n'ehe, nu'mu hindi tsit'a ri müihu gi pumbabihu yá ts'oki ri kuhu.

19

Ar Hesu bi nonga nu'u togo he yá nthöti

(Mr. 10:1-12; Lk. 16:18)

¹ Ar Hesu mi wadi bi mönga njap'u, bi zohnu ar hai Ngalilea. Bi gu ar 'ñu bi ma har hai Nhudea 'randi ar döthe Hordan.

² Bi denga nzeye ya jö'i, ne nu'u mi pe'sa ya hñeni ka ba othenu.

³ Nu'mú ya denga'bepate bi ma ba k'ö'sa ar Hesu nda tsati, ne bi 'ñembabi:

—Hage tsant'ö ya thogi da tsä da hye ár 'behñö n'ar ñ'ohö.

⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Ha hinxka nehü har T'ofö, nu hár ndui, Jö bi hyoka ar ndo ne ar 'behñö.

⁵ Ne bi 'ñenga Jö: Jange ar ñ'ohö da zop'u ár dada ne ár nönö, ne da m'uhwi ár 'behñö, ne nuya yohoyu, da n'atho.

⁶ Hinga yoho 'mu, n'ase. Jange nö'ö xi junga Jö, hinda 'weka ar jö'i.

⁷ Nuya denga'bepate bi 'ñemba ar Hesu:

—Yo'ö bi mönga ar Moise nda thoka n'ar he'mi ñhegi, ne nda tsä nda hyep'u ár 'behñö n'ar ñ'ohö 'mu.

⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ar Moise bi unga ar seki ngetho xa xi me ri ñöhu. Nu hár ndui Jö himi ne njap'u.

⁹ Di xi'ahu, nö'ö togo da hyep'u ár 'behñö, ne hinte ma ts'oki xi dimbabi di ñ'owi man'ar jö'i, ne da nthötwi man'ar 'behñö, gehnu n'ar tsinganthöti. Ne nö'ö togo da nthötwi nor 'behñö xi nthep'u, gehnu n'ar tsinganthöti n'ehe.

¹⁰ Nuyá maxte bi 'ñemba ar Hesu:

—Nu'mu njap'u ár m'ui ar ñ'ohö ne ár 'behñö, xiñho hinda nthöta n'a 'mu.

¹¹ Bi dö ar Hesu ne bi 'ñembabi'u:

—Hinga gatho da tsá da 'yot'a njap'u, hõnse nu'u xpa umba Jõ hinda nthöti.

¹² Ra ya ñ'ohõ hingi tsá da nthöti ngetho xi m'ui njap'u, ma'ra xi japabi njap'u ya jö'i, ma'ra xi ne m'et'o da mepabi Jõ togo ar ndõ mhets'i. Nõ'õ togo tsá da hñõnga nunar mhõnu, dá hñõni.

Ar Hesu bi jõpa ya tsi bötsi

(Mr. 10:13-16; Lk. 18:15-17)

¹³ M'efa ba ts'impabi 'ra ya tsi bötsi ar Hesu nda hñuxa yá 'ye ne nda 'yapa Jõ nda jöpi. Ha nuyá maxte bi zui nu'u togo mi tsihi.

¹⁴ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Hyehü ya tsi bötsi da e da zükagi, yo gi hõkwabihu, ngetho gatho nu'u 'bu hár ts'ut'wi Jõ, ñhëhwi n'ar tsi bötsi.

¹⁵ Nu mi wadi bi hñuxa yá 'ye ha ya tsi bötsi, bi gü ar 'ñu bi ma.

N'ar ñ'ohõ xa mi the yá ñho bi ñõwi ar Hesu

(Mr. 10:17-31; Lk. 18:18-30)

¹⁶ M'efa ba e n'a bi 'yot'wa n'ar nt'ani ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Hoga Utate, tema ñho ga pefi, ne njap'u ga pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

¹⁷ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Yo'õ gi xikagi dar hogajö'i. Hõnse Jõ go ar hogajö'i'õ. Ha nu'mü gi ne gi pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, 'yot'wa gatho yá 'bepate Jõ.

¹⁸ Nor ñ'ohõ'õ bi 'ñenõ:

—Tema 'bepate'u.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi ñhote, yo gi tsimba ár nthöti ri ñ'ohü, yo gi mpë, yo gi juxya nhemhñõ.

¹⁹ Ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nõnõ, ne mö ri ñ'ohü ngu gi mhõse.

²⁰ Nunar ñ'ohõ bi 'ñenõ:

—Gathoyü xta ot'a ndi bötsitho. Teme di 'bëdi ga ot'e.

²¹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mü xa gi ne gi 'bui xiñho, di ma ba pa gatho nõ'õ gi pets'i ne hyemba ya hyoya. Njap'u gi pe'sa ri ñhõnu mañõ mhets'i, ne ba e gi tengagi.

²² Nu mi 'yo njap'u nunar ñ'ohõnu, bi ma xa mi tu ár müi, ngetho mi the nzeye ya ñho.

²³ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majõni di xi'ahü, xa xi ñhemi da yut'a hár ts'ut'wi Jõ n'ar jö'i hinte k'at'i.

²⁴ Di xi'ahü xi ñhemi da tho n'ar döta meti hár gu n'ar 'yomhni. Töte ár ñhemi da yut'a n'a hinte k'at'i hár ts'ut'wi Jõ.

²⁵ Nu mi 'yo njap'u yá maxte, xa bi 'yotho ne bi 'ñeñ'u:

—Nu'mü njap'u, togo tsá da mpo 'mü.

²⁶ Ar Hesu bi k'õt'i ne bi 'ñembabi'u:

—Nõ'õ hingi tsá da 'yot'a ya jö'i, Jõ hinter ñhembibi da 'yot'õ.

²⁷ Ar Pedro bi 'ñembabi 'mü:

—Nuje xta tsohe xoge ne xta teñ'ahe. Tema nthöhõ di to'mhe 'mü.

²⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majõni di xi'ahü, xta zo ar pa da n'a'yo xoge, xta hñuxa hár thuxandõ Nõ'õ Togo ba e bi Njö'i, nu'ahü xka tengagihü ma gi hñuxu n'ehe ha 'ret'amayoho ya thuxandõ, gi hñõ'sfü majõni nu'u 'ret'amayoho yá m'ui ya me Israel.

²⁹ To gatho xpa tsop'u yá ngu, yá jödö, yá nju, yá dada, yá nönö, yá 'behñö, yá bötsi wa yá hai temga ma thuhu, ma da hñönga n'anthebe ár nzeye di töta nö'ö xi zogi, ne ma da hñönga ar te hiñham'u da göts'i.

³⁰ Nzeye nu'u 'bet'opya ma da m'efa, ha nu'u togo 'befapya ma da m'et'o'u.

20

Ar 'bede ya 'bego mpe har hwöhi'obxi

¹ Ár ts'ut'wi Jö ñehwitho n'ar ñ'ohö pe'sa n'ar hwöhi'obxi, ne da bongra n'itho ma da hyonga ya 'bego da mats'i.

² Ne bi nkohwi nuya 'bego nda gut'wa nö'ö tö n'ar 'bego n'a pa, ne bi mehna har hwöhi nda mpefi.

³ Ngu n'ar guto xudi bi bongra man'agi ma ba hongra ma'ra, ne bi dinga 'ra mi 'buhnu har tai hinte mi pefi.

⁴ Ne bi 'ñembabi'u: Di möhu ba mpehu ha ma hwöhi n'ehe, ne ga jut'ahu xiñho. Ne bi ma ba mpe'u.

⁵ Ngu madempa ne ar hñunde bi bongra man'agi, ne bi nthewi ma'ra, ne bi gohwi nda gut'wa xiñho n'ehe.

⁶ Ngu n'ar kut'a nde bi bongra man'agi, ne bi nthewi ma'ra ya jö'i hinte mi pefi, ne bi 'ñembabi: Yo'ö gi 'buthuwa gatho ar pa hinte gi pehu.

⁷ Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi: Hinto xi 'raje ar 'befi. Nu'mú nor ñ'ohö'ö bi 'ñenö: Di ma ba mpehu ha ma hwöhi n'ehe, ne ga jut'ahu xiñho.

⁸ Nu mi yu ar hyadi, nunar hmu bi 'ñemba ar ndöngi: Zohna ya 'bego gi jut'wa n'apa n'a ngu n'a. Jut'wa m'et'o nu'u bi yut'a m'efa, nep'u nu'u bi yut'a ar ndui.

⁹ Nu mi tho nu'u bi yut'a ngu kut'a nde, bi njut'wabi xoge ar pa.

¹⁰ Nu mi tho nu'u ya 'bet'o xki yut'a mi xudi, mi emp'ö nda hñuxa ár nzeye nda t'umbabi, ha nu'u bi njut'wabi n'apa n'ehe.

¹¹ Nu mi hñönga honse'ö, mi ñömañ'u mi nonga ar hmu.

¹² Mi eñ'u: Nuyu xi yut'a m'efa, honse n'a xenimpa xi mpefi, ne xka jut'wabi mahyegi nguje xta mpehe gatho ar pa, xta tsethe ar pahyadi.

¹³ Nu'mú ar hmu bi 'ñemba n'a'u: Ha gi ode ñö, hage xta komp'a ri bojö. Hage hinda nkohwi nga jut'a nö'ö ar nthöhö t'unga n'apa.

¹⁴ Hñöxa nö'ö xka töhö ne di ma, ngetho nuga xta ne ga jut'wa ngu'i nuyu xi yut'a m'efa.

¹⁵ Hage ma gi xikagi teme ga japa ma bojö. Wa tsot'a ri müi gi handgi ko ma müi.

¹⁶ Ngetho nu'u 'bet'o ma da m'efa, ne nu'u 'befa ma da m'et'o'u. Nzeye xi ts'ohni, tx'utho nu'u xi thahni.

Ar Hesu bi mengi bi mö nda tho

(Mr. 10:32-34; Lk. 18:31-34)

¹⁷ Ar Hesu mi 'yo ar 'ñu ndi ma Herusalen, n'a mbi 'weka n'amp'u nu'u 'ret'amayoho yá maxte ne bi 'ñembabi:

¹⁸—Pöhu, nú'mu xka tsöñhunu Herusalen, ka ma da mihnu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Ma da ndatwa ha yá 'ye ya ndömöjö ne ya böt'ofö, ne da t'ent'i da tho.

¹⁹ M'efa ma da ndatwa ha yá 'ye nu'u hingya xodyo. Nuyu ma da zani, da 'wet'i, ne da tsuta ha n'ar pont'i da thegi da du, ha nu ár hñupa da mengi da nte man'agi.

Nö'ö mi a ár nönö ar Xuwa ne ar Hakobo

(Mr. 10:35-45)

²⁰ Nep'u ba e ár 'behñö ar Sebedeo mi ñ'owi yá t'u, dama bi ndandihmó há ra ar Hesu mi apa ar möte.

²¹ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Teme gi ne.

Nor 'behñö bi 'ñenö:

—Di ne gi 'ñexa nuyü yoho ma t'u gi hñuxkwi há ri ndö, n'a da hñuxa ha ri ñ'ei, ne nö'ö man'a ha ri ngöhö.

²² Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñemba ar Xuwa ne ar Hakobo:

—Hingi pöhu teme gi ahu. Ha gi hanthu gi tsethu ya thogi ngu ma ga tsetka.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Hö ga tsethe.

²³ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Majöni ma gi thohu ya thogi ngu ma ga thoka. Ha nö'ö gi ne gi hñuxu ha ma ñ'ei ne ha ma ngöhö, hinda tsá te ga mönga. Ma Dada xi hokwabi togo xi hñux'ö ga hux'be.

²⁴ Nu mi bö nu'u ma 'ret'a yá maxte nö'ö xki 'ya nuya yoho mi njödö, xa bi mbo yá kwe.

²⁵ Ne ar Hesu bi zo yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Gi pöhu nuyá ndö ya hnini ñ'exase'u honi da hyoma hai nu ma'ra, ne nuya xi t'exa ngu ar ñöxhmu xa me'mda ya jö'i.

²⁶ Ha nu'ahu, yo gi njahup'u, ngetho nu'mu gi ne gi ndötahu, mahyoni gi pefu nu ma'ra.

²⁷ Nö'ö togo gi ne gi 'bet'ohu, mahyoni gi m'egohu n'ehe.

²⁸ Jahu ngu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Nö'ö himba ehe honi togo da mepabi. Xpa ehe da m'ego ne da unga ár te da gut'wa yá thai nzeýe ya jö'i.

Yoho ya goda bi tsá bi hyandi

(Mr. 10:46-52; Lk. 18:35-43)

²⁹ Nu mi bonga ar Hesu har hnini Heriko, mi tenga yá maxte ne mi tenga nzeýe ya jö'i.

³⁰ Har 'ñu bi nthewi mi huhnü yoho ya goda, ne mi bö'u mi thohnu ar Hesu, bi mat'i ne bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, pe'skagihe ar nhwëki.

³¹ Ya jö'i mi tsui hinga nda mafi, ha nu'u xa mi umba yá mui mi mafi mi eñ'u:

—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, hwëgagihe.

³² Nu'mú ar Hesu bi m'ai bi mat'i, ne bi 'ñembabi'u:

—Te gi ne ga ja'ahu.

³³ Nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, di nehe da xo ma dahe.

³⁴ Nu'mú ar Hesu bi hwëki ne bi hñuxa ár 'ye ha yá da'u, ne dama bi xogi, ne bi deni.

21

Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi

(Mr. 11:1-11; Lk. 19:28-40; Jn. 12:12-19)

¹ Ar Hesu mi zongwi yá mǎxte núnu Betfage, moṭe ar t'ohṭo Njömḍoni, get'u ar hnini Herusalen. Ka bi meḥnu yoho nda m'et'o.

² Ne bi 'ñembabi:

—Di möḥu har t'ulo hnini gi hanthū 'buhnu. Ne xki tsoñḥu ma gi tiñḥu n'ar tsi n'oge di thōtwinu ár t'ubru, gi xothu ne gi tsinkagihuwa.

³ Nu'mu togo da 'yañ'ahu, gi 'ñembabihu njawa: Ar tsi Hmu honi, ne ka da kos'a man'agi.

⁴ Gathoyu bi njap'u ne nda thogi ngu xki mönga ár m'ehni Jö númu bi 'ñenō:

⁵ Di möḥu Herusalen nö'ö ar hnini t'embabi ar Sion n'ehe, ne xifu ya mengunu:

Hyanthū ba ekwa ri Hmuhu xpa e da k'ös'ahu, hingar ñ'ets'i, ngetho xpa ntö n'ar tsi n'oge, ár bötsi n'ar tsi zu'we ndu.

⁶ Nu'mu yá mǎxte bi ma'u ne bi 'yot'a ngu xki xipabi.

⁷ Nep'u ba tsimpa ar tsi n'oge mi ñ'owi ár bötsi, ne yá mǎxte bi gö'spa yá pat'i ne bi boxa ar Hesu bi ntoge.

⁸ Mi panu nzeḃe ya jö'i, 'ra mi hōka yá pat'i mi xi har 'ñu, ma'ra mi toka ya xiza mi po habu nda thogi.

⁹ Nuya jö'i mi 'bet'o ne nu'u mi 'befa xa mi mafi mi eñ'u:

—Xa nsunda ár T'u ar Dabi. Dá jöpa Jö ár m'ehni. Xa nsunda Jö bi 'bu mhets'i.

¹⁰ Ngu mi yut'u har hnini Herusalen, xa mi ñ'entya jö'i ne mi enga n'a ngu n'a:

—Togonu 'mu.

¹¹ Ne nu'u togo mi teni mi thödi ne mi eñ'u:

—Gehnu ar Hesu ár m'ehni Jö, ar me Nasare har hai Ngalilea.

Ar Hesu bi paxt'a ar dönganijö

(Mr. 11:15-19; Lk. 19:45-48; Jn. 2:13-22)

¹² Nep'u ar Hesu bi yut'a hár thi ár dönganijö ar tsi Dada, ne bi 'yenga gathu nu'u mi mpa ne nu'u mi ntai. Bi pu'spa yá mexa ya patbojö ne ya nthuts'i nu'u mi pa ya domtxu.

¹³ Ne bi 'ñembabi:

—Hár T'ofö Jö enö: Ma ngu gehnu ár ngu mhat'ajö. Ha nu'ahu xka 'yothu n'ar ngu jar mfē.

¹⁴ 'Ra ya goda ne ya dowa ba e bi zuhnu har nijö, ne nö'ö bi othebi yá hñeni.

¹⁵ Nuya ndömöjö ne nuya böt'ofö mi hyanda ya döta nt'udi bi 'yot'a ar Hesu, xa bi mbo yá kwe mi 'yoxa nuya bötsi mi ma mbor nijö mi eñ'u: Xa nsunda ár T'u ar Dabi.

¹⁶ Ne bi xipa ar Hesu njawa:

—Ha hingi oxa nö'ö mönga ya bötsi.

Ar Hesu bi dötwabi ne bi 'ñembabi'u:

—Hö, di ode. Xi nu'ahu, ha hinxka nehū ár T'ofö Jö habu enö njawa:

Nuya bötsi ne nu'u ya lele tsutho, Jö bi xokwa yá ne nda mat'ajö xiñho.

¹⁷ Ne bi zohnu'u bi bongu har hnini, bi ma Betania, ka ba oxhnu.

Ar Hesu bi ot'a n'ar 'bai'uxi hinte mi uni

(Mr. 11:12-14, 20-26)

¹⁸ Ár hyax'ö n'itho bi menga man'agi Herusalen, ne númu mi 'yo har 'ñu bi ntunthu.

19 Hár ñöni ar 'ñu bi hyandi mi 'bahnu n'ar 'bai'iuxi. Bi ma ba k'öni, xömhö nda dinga te nda zi. Ha hinte mi tu, honse xa mi k'amatho yá xi. Nu'mú bi 'ñemba ar 'bai'iuxi:

—Hiñham'u gi penga da ndu ri iuxi.

Ne dama bi 'yot'i.

20 Nu mi hyanda yá maxte nö'ö xki thogi, xa mi 'yoṭho ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja dama bi 'yot'a ar 'bai'iuxi.

21 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahu, nu'mu xa gi jamfihu, ne hingi yomihu da njap'u ngu gi nehü, hinge honse da tsa gi 'yoṭhu ngu xta ot'wa ar 'bai'iuxi. Da tsa gi 'ñembabihu nunar t'ohönu da mponi di ma har dehe, ne da ma.

22 Ne gatho nö'ö gi 'yahü ne gi ñ'emuihu da t'a'ahu, gi hñöhu.

Ar Hesu bi t'ambabi togo mi hömpa ár ts'edi

(Mr. 11:27-33; Lk. 20:1-8)

23 Nep'u ar Hesu bi yut'a man'agi har dönganijö Herusalen, mi uta ya jö'i. Ne ja bi zöhnü ya ndömöjö ne yá dönziandö ya xodyo, ne bi 'ñembabi:

—Togo xpa peñ'a'i gi 'yot'a gatho nö'ö gi pefi. Togo gi hömpa ár ts'edi gi 'yot'a njap'u.

24 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga n'e, ma ga ot'ahu n'ar nt'ani. Nu'mu gi thöhu, nuga n'e ga xi'ahu togo di hömpa ár ts'edi ga ot'a nö'ö di pefi.

25 Nö'ö ar xixthe mi ot'a ar Xuwa Xixthe, togo ba peñ'ö, Jö wa ya jö'i.

Nu'u bi ndui bi njont'ane n'a ngu n'a, ne mi eñ'u:

—Xipya te ga thöhu. Nu'mu ga emfu ba pehna Jö, ma da 'ñengagihu: Yo'ö hinga 'yoṭhu nö'ö mi möñ'ö.

26 Ha nu'mu ga emfu ar Xuwa ba pehna ya jö'i, da mbo yá kweyu, ngetho gatho handa ar Xuwa Xixthe ngu ár m'ehni Jö.

27 Nu'mú ya ndömöjö ne yá dönziandö ya xodyo bi 'ñemba ar Hesu:

—Hindi pöhe.

Nu'mú ar Hesu bi dödi:

—Nuga n'e hinga xi'ahu togo xpa penkagi ga ot'a nö'ö di pefi.

Ár 'bede yoho ya t'u

28 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Te gi nuhu. N'ar ñ'ohö mi 'ñe yoho yá t'u, ne bi 'ñemba n'a'u: Di ma ba mpe har hwöhi.

29 Nö'ö ar t'u'ö bi dödi ne bi 'ñenö: Hin'ö, hindi ne ga ma. Ne m'efa bi 'yot'wa ár ntsö'mi ne bi ma ba mpefi.

30 Nep'u nu ár dada'ö bi 'ñemba nö'ö man'ár t'u: Di ma ba mpe har hwöhi. Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö: Hö, ga ma. Ha himbi ma.

31 Xipya, nuya yohoyu, togo bi 'yot'a nö'ö bi 'bepa ár dada.

Bi dö nuya ndömöjö:

—Nö'ö ar t'u bi mehna m'et'o.

Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, nuya hyate ne nuya ts'o'behñö ma da dö'ahu m'et'o da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

32 Ngetho ba e ar Xuwa Xixthe bi ut'ahu hanja gi ñhogajö'ihu, ne nu'ahu hinga ne ga jamfihu nö'ö mi möñ'ö. Nuya hyate ne ya ts'o'behñö, nu'u hö, bi 'yot'wa yá ntsö'mi. Ha nu'ahu, mödi te gatho xka hyanthu, hinxxa ñ'emuihu nö'ö bi möñ'ö.

Ár 'bede ya ts'oñhandi

(Mr. 12:1-12; Lk. 20:9-19)

³³ Ar Hesu bi metwa man'ar 'bede ne bi ñembabi'u:

—'Yohu man'ar 'bede ga xi'ahu: Mi 'bu n'ar ñ'ohu xa mi the nze ye yá hai. Ne bi ñet'a n'ar hwöhi'obxi, bi guxa n'ar jödo bi got'i. Bi xa'ma n'ar moto, ne bi hyoka n'ar he'sa ngu nda hyanda xoge.

M'efa bi umba ñhandi ma'ra nda su, ne bi ma yap'u.

³⁴ Nu mi zo ar sofo, bi mehna 'ra yá 'bego ma nda k'ö'sa yá ñhandi, ne nda umba nö'ö made ndi ñepi.

³⁵ Nuya ñhandi bi gumpa yá 'bego, n'a bi mei, nö'ö man'a bi hyo, ne nö'ö man'a bi tedo bi gui bi ma.

³⁶ M'efa bi mengi bi mehna ma nze ye yá 'bego, ha nuya ñhandi bi mengi bi 'yot'wa ngu xki 'yot'wa nu'u m'et'o.

³⁷ Nu ár ngöts'i, nö'ö tor meti ar hwöhi bi mehna ár t'u, ne bi ñenö: Numa t'u hö, ma da 'yote.

³⁸ Ha nuya ñhandi mi hyandwa ár t'u, bi ñenga n'a ngu n'a: Go gehnu togo ma da gohwi ya hai. Ma ga hohu ne ga tsömfu yá hai.

³⁹ Nu'mú nuya ñhandi bi gumpa ár t'u, bi guka har hwöhi ne bi hyo.

⁴⁰ Nu xta penga nö'ö tor meti ar hwöhi, tema da japa nuya ñhandi.

⁴¹ Nu'mú nuya ndöxodyo bi ñenö:

—Nö'ö togo ár meti ar hwöhi da 'weka nuya ts'ojö'i da hyo, hinda ma da hwëki. Ne da umba ma'ra ya 'bego ár hai, nu'u togo da umba nö'ö di ñepi xta zo ar sofo.

⁴² Nu'mú ar Hesu bi ñembabi'u:

—Hage hinxka nehü har T'ofu habu enö:

Nö'ö ar do bi 'yemp'uhmö ya guxjödo,
nupya gehnu ar müdi do xi nju'spa ár nijö Jö.

Gese Jö xi 'yot'a njap'u,
ne di hanthu nzatho nö'ö bi 'yot'e.

⁴³ Jange di xi'ahu, ma da thömp'ahu nö'ö ar ts'edi gi pe'su gi kuthuhmö hár ts'ut'wi Jö, ne da t'umba ma'ra ya jö'i nu'u togo ne da 'yöta nö'ö mönga Jö.

⁴⁴ Nö'ö togo da ntöxkwi nor do'ö, da 'waka yá ndo'yo, ha nö'ö togo da ze'mi, da kunt'i.

⁴⁵ Nu mi 'yo ya ndömöjö ne ya denga'bepeate nö'ö mi mönga ar Hesu, bi bö'u go mi embabi'u.

⁴⁶ Jange xa mi nemhö'u nda gu ar Hesu. Hönse mi tsu ya jö'i, ngetho nuyu mi beni ar Hesu már m'ehni Jö.

22

Ár 'bede ar ngo

¹ Ar Hesu bi metwa man'ar 'bedeyu ne bi ñembabi:

² —Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i, ma ga heju ngu n'ar ndö bi 'yot'wa n'ar ngo ár t'u bi nthöti.

³ Bi mehna yá 'bego ma nda tsi nu'u mi tho'mi nda e har ngo, ha nu'u himba ne ba ehe.

⁴ Nep'u nunar ndö bi mehna ma'ra ya 'bego, ne bi ñembabi: Ba xifu nu'u togo di to'mhe, xta ñhoje. Xta hohe ya meti ne ya nokaboi. Gatho xi thoki. Ñembabihu: Ba ehü ar ngo.

⁵ Ha nu'u mi tho'mi, himbi japamasu nö'ö bi xipa nuya 'bego. N'a bi mada ar 'befi ha yá hwöhi, ha man'a bi ma ba k'önga yá m'a har hnini.

⁶ Ma'ra bi gumpa yá 'bego ar ndö, bi fenza ne bi hyo.

⁷ Nu mi 'yo ar ndö gatho nö'ö xki njapa yá 'bego, xa bi mbo ár kwe. Bi munts'a yá ndogo, ne bi mehni ma nda hyonga nuya hyote nda hyo ne nda tsöt'wa yá hnini.

⁸ Nep'u ar ndö bi 'ñemba yá 'bego: Xi thoka gatho da ho ar ngo, ne nu'u ndi to'mi himba ne ba ehe. Bi nts'okse'u.

⁹ Jange nupya, di möhu ha ya dö'ñu, ne ba tsihu gatho nu'u gi nthewihu.

¹⁰ Bi ma yá 'bego ma ba munts'a gatho nu'u mi nthewi ha ya 'ñu, ya ts'om'ui ne ya hogajö'i. Njap'u bi ñuxa nö'ö ar döta ngu habu mi t'ot'a ar ngo.

¹¹ Nu'mú ar ndö bi yut'a har ngu nda zengwa nu'u xki zoho, ne bi hyanda n'a mi 'buhnu hinxki theta ar hengo.

¹² Jange bi 'ñembabi: Ha gi ode ño. Hanja ga kut'wa ne hingi he ar hengo. Nö'ö hinte bi za te bi dödi.

¹³ Nu'mú ar ndö bi 'ñemba yá 'bego: Xothwu yá 'ye ne yá wa, ba eñhu nthi har 'bexui habu da nzoni ne da guxyá ts'i.

¹⁴ Nu mi wa ar Hesu bi metwa nunar 'bedenu, bi 'ñenö:

—Ngetho nzeeye xi ts'ohni, ha tx'utho nu'u xi thahni.

Ar Hesu bi nonga ar bojö jot'a ya ndö

(Mr. 12:13-17; Lk. 20:20-26)

¹⁵ Nu mi 'yo ya denga'bepate njap'u, bi njuki bi ma'u, ma nda nkohi hanja nda tsá nda hyat'a ar Hesu.

¹⁶ Ba pehna 'ra yá maxte bi mewi 'ra yá ñ'owi ar Erode, ma nda 'yot'wa n'ar nt'ani, ne bi 'ñembabi:

—Utate, di pöhe gi mönga nö'ö majöni ne gi utwa ya jö'i ár 'ñu Jö. Hinto gi tsu, ne hinto gi hwantho.

¹⁷ Jange di ne gi xikagihe, hage xiñho ga juthwe ar bojö jot'a ar Sesar, wa hin'ö.

¹⁸ Ha nunar Hesu mi pötwatho yá ts'omfeni, jange bi 'ñembabi:

—Xa gar nemhñöhu, yo'ö gi ne gi hyaju.

¹⁹ Utkagihu n'ar bojö a ar Sesar.

Nu'mú ba thömpabi ar bojö mi adi.

²⁰ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Togo ár meti ar hmi huxkwa ne nö'ö te mö.

²¹ Ha nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ár meti ar Sesar.

Ar Hesu bi 'ñenö:

—Umfu ar Sesar nö'ö ár meti'ö, ne umfu Jö nö'ö ár meti'ö n'ehe.

²² Nu mi 'yo njap'u, xa bi 'yotho, ne bi zohnu ar Hesu bi ma'u.

Ya dengamöjö bi ñ'ani ar menga nte

(Mr. 12:18-27; Lk. 20:27-40)

²³ Nor pa'ö bi zohnu 'ra ya dengamöjö, nu'u hingi ñ'emui da mengi da nte nu'u xi du, ne bi 'yambabi,

²⁴ bi 'ñeñ'u:

—Utate, ar Moise bi 'ñenö, nu'mu n'ar ñ'oho da du ne hinda zo n'ar bötsi, n'ár jödöp'u'ö da nthötwi ar 'ranxu, ne da gu'spa ár thuhu ár jödö man'agi.

²⁵ Nuje da pöhe yoto mi njödö. Nö'ö ar 'bet'o bi nthöti, bi du ne hinte bi zo ar bötsi. Jange nunar 'behñö bi mengi bi nthötwi ár jödöp'u'ö.

²⁶ Nor ñoho ñ'ohö bi du n'ehe, ne ar hñu, ne bi njap'u gatho yoto.

²⁷ Ár ngöts'i bi du ar 'behñö n'ehe.

²⁸ Nú'mu xta mengi da nte man'agi, togo ár 'behñönu 'mu, ngetho bi nthötwi gatho yoto ya ñ'ohö mi njödö.

²⁹ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Xi ts'onga ri mfenihu, ngetho hingi pöhu ar T'ofu, ne hingi pohu ár ts'edi Jö.

³⁰ Nu xta menga ya jö'i da nte man'agi, hinda ma da nthöti, hinda ma da t'adi. Ma da ñehwi yá enxé Jö bi 'bu mhets'i.

³¹ Nö'ö ha pengi da nte nu'u xi du wa hin'ö, hage hinxka nehu habu enga njawa Jö har T'ofu:

³² Nuga ár Jögi ar Abra, ar Isa ne ar Hakob. Jö go ár Jö nu'u te, hinge nu'u xi du.

³³ Nu mi 'yoxa njap'u ya jö'i, xa bi 'yoda nö'ö mi ut'ö.

Ar döta 'bepate

(Mr. 12:28-34)

³⁴ Nu mi bö ya denga'bepate nunar Hesu xki gotwa yá ne ya dengamöjö, bi mhunts'i nda nu te nda me'u.

³⁵ Nep'u n'a nu'u már böt'ofu, bi ma ba ot'wa n'ar nt'ani ar Hesu, xömhö nda hyat'i, ne bi 'ñembabi:

³⁶ —Utate, ndana ar 'bepate töte ár nsu hár t'ofu ar Moise.

³⁷ Ar Hesu bi 'ñenö:

—Xa gi 'ñet'a ri müi, gi 'yent'a ri te, ne gi hñuxa ri mfeni gi mö Jö ri Hmu.

³⁸ Go gehnu ar 'bet'o 'bepate, ne gehnu töpa ár nsu gatho nu ma'ra.

³⁹ Ne nor ñoho ñehewitho: Gi mö ri müjö'iwi ngu gi mhöse.

⁴⁰ Ha nuya 'bepateyu, ka pongwa gatho yá 'bepate ar Moise, ne gatho nö'ö mönga yá m'ehni Jö.

Hanja mhö ar Kristo ár t'u ar Dabi

(Mr. 12:35-37; Lk. 20:41-44)

⁴¹ Nú'mu xki mhunts'a ya denga'bepate, ar Hesu bi 'yot'wa n'ar nt'ani.

⁴² Ne bi 'ñembabi:

—Togo gi beñhu ar Kristo. Togo ár t'u'ö.

Nuya denga'bepate bi 'ñeñ'u:

—Ár t'u ar Dabi.

⁴³ Nu'mú ar Hesu bi 'ñenö:

—Xi'mu, yo'ö ar Dabi, xki nzinga ár Hñö Jö, embabi ár Hmu 'mu.

Ngetho bi 'ñenö:

⁴⁴ Jö ar Dada bi 'ñemba ma tsi Hmu:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

tö'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

⁴⁵ Nu'mu ar Dabi embabi ár Hmu, hanja ár t'u 'mu.

⁴⁶ Ne hinte bi za te bi dödi. Nu ar pa'ö di 'ñe injawa, hinto bi ne bi 'yot'wa ya nt'ani.

23

Ar Hesu bi nomba yá ts'o'befi ya denga'bepate ne ya böt'ofu

(Mr. 12:38-40; Lk. 11:37-54; 20:45-47)

1 Nu'mú ar Hesu bi zo yá maxte ne gatho ya jö'i mi 'buhny, ne bi 'ñembabi'u:

2 —Nuya denga'bepate ne ya böt'ofu, xi t'umba ar nsu da ut'ahü tema di bongu nö'ö bi 'yot'a ar Moise.

3 Jange 'yothu gatho nö'ö da xi'ahü. Hõnse yo gi tembabihiyá yá ts'o'befi, ngetho möñ'u xiñho, ha hingi ot'a njap'u.

4 Nu'u tutwa ya 'beni ya jö'i xi ñhu, ha nuyü hingi ne da dañ'uts'u da mats'i.

5 Nö'ö ot'u, te gatho pe ha yá nthandi ya jö'i, ne da 'ñexyá nsu. Tsuta ya t'ofu ha yá dẽ ne ha yá 'ye, ne tutwa xi nxidi ár ñõni yá he.

6 Nu ha ya dango xa hongu da hñuxa ha ya m'et'o nthuts'i, ne xa ne da hñuxa ha ya hoga nthuts'i ha ya nijö, honi da t'espa yá nsu.

7 Xa ne da ndõmbyá 'ye nú'mu da nzungwa ha ya tai, ne da t'embabi'u: Ma tsi utate'ihe.

8 Ha nu'ahü, yo ma gi ñhehu da t'es'ahü ri nsuhu, ne da t'eñ'a'ihu gar utatehu. Ngetho n'adar Utate, hõnse ar Kristo, ha nu'ahü gatho gi nkuhu.

9 Hinto ma gi 'ñembabihi ri dadahuwa har ximhai, ngetho n'ada ri Dadahu, gehnu bi 'bu mhets'i.

10 Yo ma gi ñhehu da t'eñ'ahü gar utatehu gi tsixu ar 'ñu, ngetho n'ada togo tsixa ar 'ñu, gehnu ar Kristo.

11 Nö'ö togo 'bu mañö pe'sa n'ar döta nsu, mahyoni da mepa nu ma'ra n'ehe.

12 Ngetho nö'ö togo da ñ'exase, m'efa ma da m'etwa ár tsa, ha nö'ö togo da nts'a'mi, ma da t'espa ár nsu.

13 Hwëkate nu'ahü gar böt'ofohü ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhü. Hingi kuthü, ne hingi hehu da yut'a nu'u togo ne da yut'a här ts'ut'wi Jö.

14 Nu'ahü gar böt'ofohü ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhü. Gi hãthu ya tsi 'ranxu, gi hömfu yá ngu, ne xa gi othu ya nsadi, hingi ne da nheki ri ts'o'befihu. Jange xa döta ri mfeji gi to'mhu.

15 Hwëkate nu'ahü gar böt'ofu ne gar denga'bepatehu, nemhñöhü. Xa gi mpunthu gi hoñhu togo da demp'a ri nt'utihü. Ne xki tiñhu, xa gi ts'okwabihu yá mfeni, gi 'bet'ohü da ma njõntho har 'bexui habu gir möhu n'ehe.

16 Di hñox'ahü ya goda guhna ma'ra. Hwëkate'ihu gi eñhu, nu'mu togo da 'ñet'a made ar dönganijö, hinter me'ö. Ha nu'mu togo da 'ñet'a made ar k'axt'abojö ja har dönganijö, nu'mu hö, xi nts'uni nö'ö bi mö.

17 Gar godahu ne xa xka 'be ri mfenihu. Ndana töte ár nsu, ar k'axt'abojö wa ar dönganijö japi da hñuxa ár nsunu.

18 Ne gi eñhu, nu'mu togo da 'ñet'a made ar t'uxm'oñho, hinter me'ö. Ha nu'mu togo da 'ñet'a made nö'ö ar m'oñho oxhnu, nu'mu hö, xi nts'uni nö'ö bi möñ'ö.

19 Godahu xka 'bethwu ár 'ñu ar tsi Dada. Ndana töte ár nsu, ar m'oñho wa ar t'uxm'oñho nuna japi da hñuxa ár nsu.

20 Jange nö'ö togo et'a made ar t'uxm'oñho, et'a made gatho nö'ö te kuxhnu n'ehe.

21 Njap'u hinge hõnse et'a made ar dönganijö, et'a made Jö togo 'buhny.

22 Nö'ö togo et'a made mhets'i, et'a made ár thuxandö Jö, ne gese Jö togo huxhnu.

23 Hwëkate'ihu gar böt'ofohü ne gar denga'bepatehu, gar nemhñöhü. Ngetho gi uñhu ár 'ret'a xeni ya doni t'u'sa ar ñhuni, ne xka hyehu nuna

'bēt'o ha yá 'bepate ar Moise. Xka hyeḥu gi 'yothwū xiñho ma'ra, ar nhwēki ne ar ñ'emui. Xiñho gi 'yothuyū, ne hingi hyeḥu nu ma'ra.

²⁴ Gar goda guhnatehu. Gi oṭhu nō'ō hints'u nts'uni, ne gi heḥu nō'ō xa pe'sa ár nts'uni. Jangutho gi ntsuñhu hingi tuthu n'ar tsi t'ulo zu'we, ne gi tut'athohu ya dōta zu'we.

²⁵ Hwēkate nu'ahu gar bōt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhü. Gi ñheḥwihü n'ar 'bada wa n'ar mohi, honse xi nsut'a nthi, ne mbo ri muihu ne ri mfenihu xa ñuxa ar mfē ne ar ts'om'ui.

²⁶ Goda denga'bepatehu, xuthu m'et'o mbo ri mfenihu ne ri muihu, ne njap'u da t'axk'ahu nthi n'ehe.

²⁷ Hwēkate nu'ahu gar bōt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhü. Di hñöx'ahu ya t'agi xint'axi nthi ne nheki nzatho, ha ku yá ndo'yo nu'u xi du thota yá nts'otho.

²⁸ Gi njahup'u n'ehe, ngetho ha yá hmi ya jö'i xa gi oṭhu gar hogajö'i'ihu, ne ha ri mfenihu hingi tsaya ar nhemhñö ne ar ts'oki.

²⁹ Hwēkate nu'ahu gar bōt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhü. Ngetho gi hojwū yá t'agi yá m'ehni Jö, ne gi kö'thwū yá t'agi ya hogajö'i.

³⁰ Ne gi eñhu: Nu'mu xta 'buhmöhu nuya pa mi 'bu ma palehu, hinxta faxhmöhu xi hyopa yá m'ehni Jö.

³¹ Jange gi ndasehu yá 'beto'ihu nu'u togo bi hyopa yá m'ehni Jö.

³² Jwathu 'mu nō'ö bi du'ma ri palehu.

³³ Yá bötsi'ihu ya k'eñö. Hanja ma gi k'onthu da 'beñ'ahu har tsibi.

³⁴ Jange ma ga peñ'ahu ma'ra ya m'ehni, ne nu'u di pe'sa yá hoga mfeni ne ya bōt'ofo. 'Rayu ma gi hyohu, ma'ra gi tsuthu har pont'i, ma'ra gi fehu ha ri nijöhu ne gi kuhu di ne ya hnini.

³⁵ Ne njap'u go ma gi k'othu ar thai xi thuts'i nú'mu mi nhö'mba ár ji ya hogajö'i. Di ndu'ma nú'mu mi nhö'mba ár ji ar hoga Abel, di göxa ár ji ar Sakaria ár t'u ar Berekia, togo ga hyohu mateda ar ts'ötm'oñho ne ar nijö.

³⁶ Xa majöni di xi'ahu, gatho nor thainu, ma da k'ot'a nuya jö'i 'bu nuya payu.

*Ar Hesu bi zot'a ár mu bi hwēka ya me Herusalen
(Lk. 13:34-35)*

³⁷ Nu'ahu gar menguhu Herusalen, gi k'ampabihu togo bi peñ'ahu, ne gi hofu yá m'ehni Jö. Hangu xta nemhö nga munts'a'ihu, ngu n'ar tsi oni munts'a yá tsi t'u'ni da hwixa ha yá hwa, ne hinga nehü.

³⁸ Pöhu, Jö ma da hyek'ase ri nijöhu.

³⁹ Ngetho di xi'ahu, hinga ma gi hyandgagihu nuya payu. Gi to'mhu m'et'o da zo ar pa gi 'ñeñhu: Nsunda togo xpa pehna Jö ma Hmuhu.

24

*Ar Hesu bi mö nda nhwata ar dönganijö
(Mr. 13:1-2; Lk. 21:5-6)*

¹ Nu mi bonga ar Hesu har dönganijö, mi 'ba ar 'ñu nda ma, bi wat'a yá maxte mi utwabi tengu ár nzatho ar nijö.

² Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu: Gatho nuya jödoyu gi hanthu, ma da thext'a gatho. Hinda ma da go n'ar do mañö ár midowi.

Ya nt'udi di 'bet'o nonga ar ngöts'i

(Mr. 13:3-23; Lk. 21:7-24)

³ Nep'u ar Hesu bi ma har t'ohö Njömdöni ne ka ba huhnu. Ba ep'u yá maxte bi 'yambase ne bi 'ñembabi:

—Di ne gi xikagihe ham'u ma da tho gatho nö'ö xka mö, ne tema nt'udi ma ga hanthe, njap'u ga pöhe 'bap'utho gi pengi, ne da göxa nuya payu di 'buhu.

⁴ Nu'mú ar Hesu bi dötwati ne bi 'ñenö:

—Jamasuhu yo ma gi ñhehu to da hya'ahu.

⁵ Ngetho ma da e nzeze togo ma da gumka ma thuhu ne da 'ñeñ'u: Nuga go dar Kristo. Ne njap'u ma da ka nzeze ya jö'i.

⁶ Ma gi 'yohu habu bi ja ya tuhni ne habu ja ma da ndui. Nu'ahu yo gi tu ri muihu, ngetho mahyoni da njap'u. Mödi thohyu, hinxi zota ár ngöts'i gatho nö'ö te japyá.

⁷ Nuya hnini ma da ntunkwi yá mihniniwi. Ma da nja ya textehñeni, ar thuhu, ha nunar ximhai habu gatho ma da nhwöni.

⁸ Gatho nuya dumuiyu, honse ár ndui ar ugi xi 'ñep'u.

⁹ Ma da ndat'ahu da mfep'ahu, da tho'ahu, ne xa ma da nt'utsa'ihu ngetho xka ñ'emugihu.

¹⁰ Nuya pa'u nzeze ma da 'be yá jamfi, ne ma da ñ'utsa n'a ngu n'a, ne ma da dase yá ñ'ohu.

¹¹ Ma da e nzeze ya hyate da 'ñenö xpa pehna Jö, ne ma da hyat'a nzeze ya jö'i.

¹² Ne ár mhöte nzeze ya jö'i ma da 'bedi, ngetho ma da xu ar ts'oki gatho har ximhai.

¹³ Nu'u togo da zeta gatho nuya thogiyu, da do'mi da göxa xoge, go ma da mpo'u.

¹⁴ Ne ma da nunga nunar hoga mhönu nomba ár ts'ut'wi Jö gatho ár nxidi ar ximhai, ne da 'yo gatho ya jö'i. M'efa da göxa xoge.

¹⁵ Jange xki hyanthu ar ts'oki xi nts'otho da yut'a habu ndönga Jö, ngu bi 'yot'a ar m'ehni Dañe (nö'ö togo da nehe, dá bödi xiñho tema ne da mö),

¹⁶ nu'mú, nu'ahu gi 'buhuwa Nhudea, di möhu ba ñ'öñhu ha ya t'ohö.

¹⁷ Nö'ö togo di to mañö ar ngu, yo ma gi kuthu te gi juju. Nixt'i di möhu.

¹⁸ Nö'ö togo 'yo har 'batha, yo ma gi penju gi juju ri pat'ihu.

¹⁹ Hwëkate nu'u ya 'behñö di ñ'u, ne nu'u di tsutyá bötsi nuya pa'u.

²⁰ 'Yapabihu Jö, nö'ö ar pa gi nixt'ihu, hinda dat'a ya tse, ne hinda pa ntsaya.

²¹ Ngetho nuya pa'u, xa ma da nja ya thogi ngu hinxka hyanthu nú'mu mi nduta ar ximhai di njawa, ne xta thogi hinda ma da nja man'a ngu'ö.

²² Nu'mu hinda göxa ngut'a nuya pa'u, hinto da bonk'mu. Jö ma da jöts'i, ngetho ma da maxa togo xi hwañ'ö.

²³ Nu'mu da t'eñ'ahu: Ka bi 'bukwa ar Kristo, wa da t'eñ'ahu: Ndi, bi 'buhnu, yo ma gi jafumasu.

²⁴ Ngetho ma da e ya kate Kristo ne ya kate m'ehni. Ma da 'yot'a ya döta nt'udi da hyat'a ya jö'i, ne nu'mu da tsahmö, da hyat'a nu'u xi thahni.

²⁵ Nuya xta xi'ahu m'et'o, yo ma gi ñhehu da hya'ahu.

²⁶ Jange nu'mu da si'ahu: Bi 'buhnu har ot'at'ohö, yo ma gi k'ö'su. Wa nu'mu da t'eñ'ahu: 'Bukwa har ngu, yo ma gi jafumasu.

²⁷ Ngetho nu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, xki thañhu dama da zohö. Ne da nheki xoge ar ximhai, ngu n'ar hwei da yot'a ha mahyats'i ne di m'e mampuni.

²⁸ Nuya pa'u ma da ñhehwi jangu ya pada kwat'a habu 'benga n'ar meti xi du.

Ar ño'gi ñehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i

(Mr. 13:24-37; Lk. 21:25-36; 17:25-36; 12:41-48)

²⁹ Ngu da göxa nuya pa'u ñ'u'utho, ar hyadi ma da m'exui, ha nunar zönö hinda ma da unga ár hyats'i. Ya tso ma da hyoï, ne gatho nu'u ja yá ts'edi mhets'i ma da nhwöt'i.

³⁰ Nu'mú ma da nheki n'ar döta nt'udi mhets'i ár yo mpengi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Ne gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai, ma da nzoni nu xta hyandi da zohö xta ñe ha ya gui, di hö n'ar döta ts'edi ne n'ar döta nsunda.

³¹ Ne ma da mehna yá enxe xta nt'o ar k'axt'athuxi, da muspa gatho nu'u togo xi hwañ'ö xoge ár nxidi ar ximhai, di ndu ha n'ár ñöni, di göxa man'a.

³² Pöhu tema ne da utkagihu ár 'bede ar iuxi: Nú'mú xki hyanthu pöxa yá n'ogi ne pö yá xi, gi pöhu ba ep'utho ar pahyadi.

³³ Jange nú'mú xki hyanthu gatho nuya thogiyu, pöhu, 'bap'utho da göxa xoge.

³⁴ Xa majöni di xi'ahu, hinda theta gatho nuya jö'i 'bu nuya payu, ne xi wadi xi tho gatho nuya thogiyu.

³⁵ Mödi da m'edi ar mhets'i ne ar ximhai, nuya mhö xta mö, hinda ma da m'edi.

³⁶ Nö'ö ar pa ne ar xenimpa ham'u da göxa xoge, hinto pödi. Nuyá enxe Jö hingi pöhmö n'ehe, honse ma Dada bi 'bu mhets'i go pö'ö.

³⁷ Nu xta mengi da e man'agi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da njangu nuya pa mi 'bu ar Noe.

³⁸ Nú'mú himi tsota ar pa nda yut'a ar Noe har motsa, ne nda ñuxa ar dehe xoge ar ximhai, nuya jö'i mi ñuntho, mi tsithetho ne mi otya ngo.

³⁹ Himbi ne bi 'yo'u, mi dañ'u bi ñuxa ar dehe xoge ar ximhai, ne gatho bi jöt'i. Ma da njap'u xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

⁴⁰ Nuya pa'u, nu'mú yoho ya ñ'ohö di 'yo har hwöhi di mpefi, xta dañ'u n'a ma da ts'its'i ne nö'ö man'a ma da ts'op'u.

⁴¹ Nu'mú yoho ya 'behñö di kunga mahyegi, da ts'ixa n'a, nö'ö man'a da ts'ogi.

⁴² Jange ndo'mhu, ngetho hingi pöhu ham'u da zo ri Hmuhu.

⁴³ Beñhu 'mu, nu'mú n'ar mengu di pöhmö ham'u da zo ar bë, hinda ñ'ö 'mu. Da su hinda hyegi togo da bëpa ár ngu.

⁴⁴ Jange nu'ahu n'ehe ndo'mhu, ngetho xki thañhu ma da ep'u Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

Ar 'bego ot'e nö'ö nsipabi ne nö'ö hingi ot'e

(Lk. 12:41-48)

⁴⁵ Nö'ö togo ar hoga 'bego xa di ja ár mfeni, tsä da t'ent'wa hár 'ye ár ngu ár hmu, ne da ts'okwabi da 'wínga gatho nu'u togo 'buhnu.

⁴⁶ Nu'mú xa ma da ñöpa nunar hoga 'bego'ö, xta zo ár hmu da dini di ot'a xiñho gatho ar 'bëfi xi ts'okwabi.

⁴⁷ Xa majöni di xi'ahu, nö'ö ar hmu'ö ma da 'yent'wa hár 'ye gatho nö'ö te pets'i.

48 Ha xi'mu nö'ö ar 'bego'ö xi nts'o, ne kaɣmbeni ár hmu hinda ma da penga ngut'a.

49 Ne da gu da me nu'u yá mi'begowi, ne da ñungwi ne da ntsithewi ya mihni.

50 Xta dani nunar pa hingi to'mi, dama da zo ár hmu.

51 Nu'mú nor hmu'ö ma da mbo ár kwe, xa ma da umba ar mfeɣi, ne da 'ñet'a habu bi 'bu ya kate. Ka ma da nzonu ne da guxyá ts'inu.

25

Ár 'bede 'ret'a ya nxutsi

1 Nú'mu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da 'ñekwa ár ts'ut'wi, ma da ñehwi ngu n'ar nthöti bi t'ot'e. 'Ret'a ya nxutsi bi hñöxa yá ñot'i, ma ba thö ar ñ'ohö ma nda nthöti.

2 Ha nuya nxutsi'u, kut'a mi ja yá mfeni ne kut'a mi ñ'entho.

3 Nu'u kut'a mi ñ'entho, himbi hñöxa nzeye ar nziki da xit'a yá ñot'i.

4 Ha nu'u ma kut'a mi ja yá mfeni, bi hñöxkwi mahyegi yá ñot'i n'a xito mi po ar nziki.

5 Nö'ö ma nda nthöti himbi ngut'a bi zohö, jange gatho 'ret'a ya nxutsi bi zopa ar t'öhö ne bi ñ'ö'u.

6 Ngu made ar xui bi nheki n'ar mhafi mi emba ya nxutsi: Xi 'ñep'u nö'ö togo ma da nthöti. Di ma ba thöhu.

7 Nu'mú nu'u 'ret'a ya nxutsi bi nuhu, ne dama bi tso yá ñot'i.

8 Nu'u mi ñ'entho bi 'ñemba nu ma kut'a mi ja yá mfeni: Thogagihe n'a tui ri nzikihu, ngetho ma ñot'ihe hwet'atho.

9 Ha nuya nxutsi mi ja yá mfeni, bi 'ñemba nu ma'ra: Hin'ö, xi'mu da k'atkagihe n'e. Xiñho ma gi tansehu habu bi 'ba.

10 Nú'mu mi 'yo ar 'ñu ma nda danga ar nziki, ge'mu bi zo nö'ö togo ma nda nthöti. Nu'mú nu'u kut'a ya nxutsi xki ñhoki bi yut'wi har ngo, ne bi njot'a ar goxthi.

11 M'efa bi zo nu'u ma'ra ya nxutsi, ne mi eñ'u: Ndada, xogagihe ar goxthi.

12 Ha nö'ö togo ma nda nthöti, bi döti ne bi 'ñembabi'u: Xa majöni di xi'ahu, hindi pöka togo'ihu.

13 Jange nu'ahu ndo'mhu, ngetho hingi pöhu tema pa, wa tema xenimpa, ma da zo Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

Ár 'bede n'ar hmu bi zokwa ár bojö yá 'bego

14 Ár ts'ut'wi Jö jangu n'ar hmu mi 'ba ar 'ñu nda ma man'ar hai yap'u. Ne bi zohna yá 'bego ne bi hyemba ár bojö nda japabi nda xu,

15 ngu ár nihi yá mfeni n'a ngu n'a. N'a bi umba kut'a ya bojö, man'a bi umba yoho, ha nö'ö man'a n'ase bi umbabi. Nep'u bi gu ar 'ñu bi ma.

16 Nö'ö togo bi t'umbabi kut'a, bi ma ba japa nunar bojönu bi mpefi, ne bi guka ma kut'a.

17 Njap'u nö'ö xki t'umba yoho n'ehe, bi guka ma yoho.

18 Nö'ö togo xki t'umba n'a, bi ma ba xa'ma n'ar ots'i, ne ka bi 'ñöhnu ár bojö ár hmu.

19 Mi to nzeye ya pa ba penga ar hmu, ne bi hñö'spa majöni yá 'bego.

20 Mi zo nö'ö xki ts'okwabi kut'a ya bojö, bi umba ár hmu ma kut'a xki döhö, ne bi 'ñembabi: Tsi ndada, ga tsogagi kut'a ya bojö, ha nuga da hñ'a ma kut'a xta töhö.

²¹ Nu'mú ar hmu bi dōdi ne bi 'ñenō: Xiñho nō'ō xka pefi, xa gar hoga 'bego gi ot'a nō'ō nsi'a'i. Ga pōdi ga su nō'ō tsi tui da 'ra'i. Nupya ma ga hus'a ár nzeýe. Ba e ga 'buhwi ri hmugi, ne ga njohyawí.

²² M'efa bi zo nō'ō xki t'umbabi yoho ya bojō, ne bi 'ñemba ár hmu: Tsi ndada, ga tsogagi yoho ya bojō, ha nuga xta hōñ'a ma yoho xta tōhō.

²³ Nu'mú ar hmu bi dōdi ne bi 'ñenō: Xiñho nō'ō xka pefi, xa gar hoga 'bego gi ot'a nō'ō nsi'a'i. Ga pōdi ga su nō'ō tsi tui da 'ra'i. Nupya ma ga hus'a ár nzeýe. Ba e ga 'buhwi ri hmugi, ga njohyawí.

²⁴ Nú'mu mi zo ar 'bego xki ts'okwa n'ar bojō, bi 'ñemba ár hmu: Tsi ndada, di pōdi xi nts'o'i, ne ma gi hñōmga nō'ō xta tōhō, ngetho gi xo nō'ō hinxka pot'i, ne gi munts'a ar t'ei hinxka pits'i.

²⁵ Jange nuga da tsu, ne ma da agi, ha nupya xi 'bukwa nō'ō ri meti.

²⁶ Ar hmu bi dōdi ne bi 'ñenō: Xa gar ts'o'bego ne gar dōhñe. Nu'mu ngi pōdi di xo nō'ō hinxta pot'i ne di munts'a nō'ō hinxta pits'i,

²⁷ nu'mú, yo'ō hinga kwata ma bojō ha ya jwatbojō, ne xta pengi nda t'akagi ma bojō ne nō'ō xki dōhō.

²⁸ Ne bi 'ñemba nu'u togo mi ñ'owi: Hñōmbabihū ar bojō da tsokwabihū, ne umbabihū togo pe'sa 'ret'a.

²⁹ Ngetho nō'ō togo pets'i, ma da t'umbabi da bongwathobi, ha nō'ō tsi tui pets'i, ma da thōmbabi xoge.

³⁰ Ne nō'ō ar 'bego hinter 'befi, 'ñethū har 'bexui habū jar ts'oni ne ar nguxt'ats'i.

Ar Hesu ma da hñō'spa majōni ya meximhai

³¹ Nu xta penga Nō'ō Togo ba e bi Njō'i di hō n'ar dōta nsunda, ne di ñ'owi yá enxé, da hñuxa hár thuxandō da hñō'spa majōni ya meximhai.

³² Ma da mhunts'a gatho ya jō'i 'bu hár nxidi ar ximhai, ne da hwahna n'a ngu n'a, njangu n'ar ma'yo 'weka ya deti ne ya t'ōxi.

³³ Ne ma da 'ba'ma hár ñ'ei ya tsi deti, ne hár ngōhō ya t'ōxi.

³⁴ Nu'mú nunar Ndō ma da 'ñemba nu'u 'ba hár ñ'ei: Ba ehū nu'ahu xi jōp'ahu ma Dada, kuthū hár ts'ut'wi Jō xi thok'ahu nú'mu hinte mi 'buhmō ar ximhai.

³⁵ Ngetho nú'mu ndi tunthu, ga 'raju te da tsi. Nú'mu ndi tuthe, ga 'raju ar dehe, ne nú'mu ndi ne ar 'ñu, ga 'raju habū da oxi.

³⁶ Nú'mu himi otho te nga he, ga hetkagihū. Nú'mu ndi hñeni ne ndi o ar fadi, ga e ga k'ōskagihū.

³⁷ Nu'mú nu'u bi 'yot'a xiñho da 'ñeñ'u: Ma tsi Hmu'ihe, ham'u da hant'ahe ngi tunthu, ne da 'ra'ahe te ngi tsi. Wa ham'u da hant'ahe ngi tuthe, ne da 'ra'ahe ar dehe.

³⁸ Ham'u da hant'ahe ngi ne ar 'ñu, ne da 'ra'ahe habū ngi oxi. Wa ham'u da hant'ahe mi otho te ngi hye, ne da het'ahe.

³⁹ Ham'u da hant'ahe ngi hñeni, wa ngi o ar fadi, ne ma da k'ōs'ahe.

⁴⁰ Nu'mú ar Ndō da dōdi ne da 'ñenō: Xa majōni di xi'ahu, nu'mu ga 'yothwu n'a nu'u ma tsi ku, mōdi hingi dōta hár nthandi ya jō'i, pōhū go ga 'yotkagihū.

⁴¹ M'efa ar Ndō da 'ñemba nu'u 'ba hár ngōhō: 'Wehū di mōhū nu'ahu xi zu'ahu ár kwé Jō. Di ma ba ñhohū har tsibi hiñham'u da hwet'i, xi t'ekwabi ar ts'ondōhi ne yá enxé teni.

⁴² Ngetho ndi tunthu, ne hinga 'rajuts'u te nga tsi. Ndi tuthe, ne hinga 'rajuts'u ar dehe.

⁴³ Ndi ne ar 'ñu, hinga 'raju ar seki habu nga oxi. Mi otho te nga he, ne hinga hyetkagihu. Ndi hñeni ne ndi o ar fadi, ne hinga ma ga k'oskagihu.

⁴⁴ Nu'mú ya ts'ojö'i ma da dödi ne da 'ñeñ'u: Ma tsi Hmu'ihe, ham'u da hant'ahe nga tunthu, ngi tuthe, ngi ne ar 'ñu, hinte ngi pe'sa te ngi hye, ngi hñeni wa ngi o har fadi, ne hinda fax'ahe.

⁴⁵ Nu'mú ar Ndö da döt wabi ne da 'ñenö: Xa majöni di xi'ahu, nu'mu hingi faxu n'a numa tsi ku hingi döta hár nthandi ya jö'i, pöhu go gekagi togo hinxka faxu.

⁴⁶ Nu'mú nu'u di ma habu ma da hñönga ar mfe'i hiñham'u da göts'i. Ha nu'u xi 'yot'a xiñho, ma da yut'a mhets'i habu hiñham'u da göxa yá te.

26

Ya ndöxodyo mi nkohi hanja nda gu ar Hesu

(Mr. 14:1-2; Lk. 22:1-2; Jn. 11:45-53)

¹ Nu mi wa ar Hesu bi mönga gatho nuya mhöyu, bi 'ñemba yá maxte n'ehe:

² —Ngu gi pöhu, honse yopa 'bedi da dat'a ar dango mbaxjwa. Nuya pa'u ma da nda Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, da ts'uta har pont'i, ne da tho.

³ Nö'ö ar pa'ö bi mönga njap'u ar Hesu, nuya ndömöjö, ya böt'ofö ne ya dönziandö bi mhunts'a gatho hár thi ár ngu ar Kaifas nö'ö mar döngamöjö.

⁴ Mi hoñ'u hanja nda gu ar Hesu ñ'ontho, ne nda hyo.

⁵ Honse mi eñ'u:

—Hinda tsa ga juhu nuya pa ndango, ngetho da mbo yá kwe ya jö'i.

Ar Hesu bi nhö'spa n'ar hogañuni núnu Betania

(Mr. 14:3-9; Jn. 12:1-8)

⁶ Nú'mu mi 'bu ar Hesu har hnini Betania, hár ngu ar Simu togo xki hye ar hñeni tsit'ando'yo,

⁷ n'a mba ep'u n'ar 'behñö mi hö n'ar xito do, mi po n'ar hogañuni xa mar mhödi, ne bi xispa hár ñö ar Hesu nú'mu mi hu har mexa.

⁸ Nu mi hyanda njap'u yá maxte, xa bi mbo yá kwe, ne mi eñ'u:

—Yo'ö xi t'emp'u'utho nunar hogañuninu.

⁹ Xi 'bahmö ne xi t'unga nzeye ar bojö xi themba ya hyoya.

¹⁰ Ar Hesu bi 'yö nö'ö mi möñ'u, ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi theñhu nunar 'behñönu. Nzatho nö'ö xi 'yot'e.

¹¹ Yo gi hyoju nö'ö xi goxkagi. Ngetho nuya hyoya hyax'mu ma gi buhwihu, ha nuga hinge hyaxtho ma gi hyandgagihu.

¹² Nö'ö ar hogañuni xi goxkagi, ngu n'ar ñhoki di to'ma ma nt'agi.

¹³ Xa majöni di xi'ahu, habu gatho ma da nhonga nunar hoga mhö xoge hár nxidi ar ximhai, ne da mhönga nö'ö xi 'yotnu ngu n'ar feni.

Ar Huda bi mö nda da ar Hesu

(Mr. 14:10-11; Lk. 22:3-6)

¹⁴ Nep'u n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte már thuhu ar Huda, bi ma ba k'ö'sa ya ndömöjö.

¹⁵ Ne bi 'ñembabi:

—Hangu gi 'raju nu'mu ga dat'ahu ha ri 'yehu ar Hesu.

Ne bi gohwi n'ar nkohi, ha nuya ndömöjö bi umba n'atema'ret'a ya t'axbojö.

¹⁶ Nor pa'ö ar Huda bi ndui mi hongha hanja nda za nda datwa ar Hesu ha yá 'ye'u.

Ar tsi Hmu bi zogi nda ts'inja ár t'oxi

(Mr. 14:12-25; Lk. 22:7-23; Jn. 13:21-30; 1 Co. 11:23-26)

¹⁷ Nö'ö ar pa bi ndu ar dango ts'i ya thuhme hingi jots'i, yá maxte bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Habü gi ne ga othe ar t'oximbaxjwa.

¹⁸ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Di möhu har hnini, ne xipabihu n'ar ñ'oho 'buhnu: Ba penkagihe ar Utate ga xi'ahe njawa: Xi dat'a ar pa xi hñuska Jö, ne di ne ga tsi'be ar t'oximbaxjwa ma maxte ha ri ngu.

¹⁹ Ne nuyá maxte bi 'yot'a ngu xki 'bepabi, bi ma ba hoka ar t'oximbaxjwa.

²⁰ Nu mi nxui ar Hesu bi hñu har mexa, ne nu'u 'ret'amayoho yá maxte bi hñuhwi.

²¹ Nú'mu mi ñuni bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majöni di xi'ahu, n'a nu'u gi huhuwa ma da dagagi.

²² Nuyá maxte xa bi du yá müi, ne n'a ngu n'a mi ambabi:

—Ma tsi Hmu'i, ha go geke.

²³ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo n'adar mohi di ñum'e, go ma da dagagi.

²⁴ Majöni, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i 'ba ar 'ñu da t'ot'wa gatho nö'ö mönga hár T'ofö Jö, ha hwékate nö'ö togo ma da da. Xiñhohmö hinxi zokwa har ximhai.

²⁵ Nu'mu ar Huda nö'ö togo ma nda da, bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Utate, ha go geke.

Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Go xka mönse go ge'e.

²⁶ Nú'mu mi nt'ox'u, ar Hesu bi gu ar thuhme, bi 'yapa Jö nda jöpi. Bi heke, bi hembabi yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Tsihu, gehnu ma ndo'yo.

²⁷ Nep'u bi guxa ar t'eni mi po ar t'afi'obxi, bi umba njamödi Jö, ne bi thokwa yá maxte, bi 'ñembabi'u:

—Tsihu gi gathohu.

²⁸ Gehnu ma ji da nhö'mi, ne da go ar 'ra'yo nkohi. Njap'u da njut'wa yá ts'oki nzeze ya jö'i.

²⁹ Nupya di xi'ahu, hinga pengi ga tsipa ár t'afi ar 'bai'obxi nuya payu. Ma ga to'mi ga tsiwihu ma'ra'yo hár ts'ut'wi ma Dada.

Ar Hesu bi mö nda kongga ar Pedro

(Mr. 14:26-31; Lk. 22:31-34; Jn. 13:36-38)

³⁰ Nu mi wa'u bi ntu n'ar jöhñö, bi ma'u har t'oho Njömdöni.

³¹ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nunar nxuinu gatho ma gi hyegasegihu, ngetho xi t'ot'a har T'ofö: Ma ga ho ar ma'yo, ne nuyá deti ma da mfont'a gatho.

³² Ha nú'mu xka pengi ga nte man'agi, ma ga 'bet'o gar nthehunu Ngalilea.

³³ Nu'mu ar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Mödi gatho nu'u ma'ra da hyek'a'i, nuga hinga ma ga hek'a'i.

³⁴ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nunar nxuinu hinxi mata ar boxi, ha nu'ge xka kongagi hñu'gi.

³⁵ Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Mödi ga tuga n'ehe, hinga koñ'a'i.
Ne gatho nu ma'ra yá maḁte bi mönga njap'u n'ehe.

Ar Hesu bi 'yapa Jö ár Dada núnu Getsemani

(Mr. 14:32-42; Lk. 22:39-46)

³⁶ Ar Hesu bi zongwi yá maḁte habu mar thuhu Getsemani, ne bi 'ñembabi'u:

—Hñuhüwa. Nuga ma ga ma n'a tsi tui injanu, ma ga apa Jö ma Dada.

³⁷ Ne bi zixa ar Pedro ne nu'u yoho yá t'u ar Sebedeo, bi ma tsi yap'u, ne ar Hesu bi muḁi xa bi du ár muinu.

³⁸ Ne bi 'ñemba nu'u hñu yá maḁte:

—'Buḁtho ga tu ar dumui. Kohüwa, mahyegi ga afu Jö.

³⁹ Ne ar Hesu bi tho tsi tui ár yap'u. Bi zohnu yá maḁte, bi ndandihmö, bi me ár hmi har hai, bi 'yapa Jö ár Dada ne bi 'ñembabi:

—Ma Dada'i, nu'mu da tsahmö, da thota nunar t'eni xi 'ñep'u ne hinda zükagi. Mödi hindi ne gi 'yot'a ngu di nega, 'yot'a ngu gi nege.

⁴⁰ M'efa bi mengi ma ba k'ö'sa nu'u hñu yá maḁte, ne bi dini mi ö'u, jange bi 'ñemba ar Pedro:

—Ha himi tsä ngi tsethu ngi faxju nga afu Jö n'a tsi xenimpa.

⁴¹ Zot'a ri dahü ne 'yafu Jö gi tsethu ya ts'othogi xi 'ñep'u. Xa majöni di xi'ahu, nuna ri hñöhu 'bui da tseti, honse ri ndo'yohu k'at'a ár ts'edi.

⁴² Ar Hesu bi menga man'agi habu mi apa Jö, ne bi 'ñenga man'agi njawa:

—Ma Dada'i, nu'mu da tsahmö da thota nuya thogi ne hinda zükagi, honse 'yot'a ngu gi nege.

⁴³ Ba pengi bi k'önga yá maḁte habu xki zogi, ne bi dini mi öhö man'agi. Himi tsä nda zot'a yá da, ngetho xa mi kö ar t'öhö.

⁴⁴ Nu'mu ar Hesu bi zop'u man'agi, ne bi ma ba apa Jö ár Dada. Get'u ya mhö xki mönga m'et'o bi mengi bi xipabi.

⁴⁵ Ba penga habu xki zo nu'u hñu yá maḁte, ne bi 'ñembabi'u:

—Nupya hö, te ri t'öhöhu ne tsayahü xiñho. Xi dat'a ar pa xi thu'spabi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da ndatwa ha yá 'ye ya 'yot'ats'oki.

⁴⁶ Nanju möhö, ba ehnu nö'ö togo ma da dagagi.

Ar Hesu bi nju

(Mr. 14:43-50; Lk. 22:47-53; Jn. 18:2-11)

⁴⁷ Himi jwadi nda mönga njap'u ar Hesu, mi zo ar Huda, n'a nu'u 'ret'amayoho yá maḁte, mi ñ'owi nzeye ya jö'i mi hö ya ndojwai ne ya za. Nuya jö'i xki mehna ya ndömöjö ne ya dönziandö.

⁴⁸ Ar Huda togo mi da ar Hesu, xki nkohwi'u ne xki 'ñembabi:

—Nö'ö gi hyanthu ga tsu'spa ár hmi, gehnu dama gi juhu.

⁴⁹ Nu'mu ar Huda dama ba tsu ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Xa ar tsi te, Utate.

Ne dama bi zuts'i.

⁵⁰ Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembi:

—Xi'ge, te xka 'ñeke ño.

Ha nuya jö'i bi wat'i bi gu ar Hesu.

⁵¹ Ngu mi nju ar Hesu, n'a nu'u mi ñ'owi'ö, bi k'os'a ar ndojwai, ne bi dakwa ár gu n'ár 'bego ar döngamöjö.

⁵² Nu'mu ar Hesu bi 'ñemba nö'ö mi hö ar ndojwai:

—Kwata ri jwai, ngetho gatho nu'u togo ju ar jwai ñhote, ma da nju ar jwai da tho'ö n'ehe.

⁵³ Ha hinxka pöthü da tsä ga apa ma Dada da menka n'a mut'i ya enxë, ne nö'ö da 'yot'e.

⁵⁴ Nu'mü ga jap'u, hanja da tho ngu mönga har T'ofu 'mu.

⁵⁵ Nu'mü ar Hesu bi 'ñemba ya jö'i:

—Hage dar bë xka ehü gi mikagihü, gi höhü ya jwai ne ya za. Hyax'mu ndi 'buhnu har dönganjö ndi ut'ahü, ne hinte ga jaju.

⁵⁶ Gathoyu xi thogi, ne nda njap'u ngu xki mönga yá m'ehni Jö har T'ofu. Nu'mü gatho yá maxte bi zohnu bi mfont'i bi ma'u.

Ar Hesu bi m'a'ma hár mhunts'andö ya xodyo

(Mr. 14:53-65; Lk. 22:54-55, 63-71; Jn. 18:12-14, 19-24)

⁵⁷ Nu'u togo xki gu ar Hesu, bi zixa habu mi 'bu ar döngamöjö már thuhu Kaifas. Ka xki mhushnu n'ehe ya böt'ofu ne ya dönziandö.

⁵⁸ Ha nu ar Pedro mi 'befatho tsi yap'u mi tenga ar Hesu. Mi zonga hár thi ár ngu ar döngamöjö, ka bi hñuhwinu ya ndogu, mi ne nda hyandi tema nda thogi.

⁵⁹ Nuya ndömöjö, ya dönziandö ne gatho ár mhunts'andö ya xodyo, mi hongu ya nhemhö te nda hyoxa ar Hesu, ne njap'u nda tsä nda tho.

⁶⁰ Ne hinte bi za te bi thimbabi, mödi nzeye ya jö'i mi juspa ya nhemhö. Ha m'efa bi zohnu yoho ya nemhö jö'i,

⁶¹ ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar ñ'ohonu bi 'ñenö: Da tsä ga yot'wa ár nijö Jö, ne ár hñupa da tsä ga pengi ga juxa man'agi.

⁶² Nu'mü ar döngamöjö bi m'ai ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Hage hinte gi thödi. Te di bongu nuya thox'a'i.

⁶³ Nunar Hesu hinte bi dödi. Nu'mü ar döngamöjö bi 'ñembabi:

—Hár thuhu Jö nö'ö te, xikagihe, hage go ge'e ar Kristo ár T'u Jö.

⁶⁴ Nu'mü ar Hesu bi döti ne bi 'ñenö:

—Hö, njap'u ngu xka mö. Ne di xi'ahü, nuya pa xi 'ñep'u ma gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da hñu hár ñ'ei Jö togo jar ts'edi. M'efa ma gi hyanthu da e ha ya gui.

⁶⁵ Nu'mü ar döngamöjö bi xika yá he, ngetho mi beni ar Hesu xki ñömañ'ubi Jö, ne bi 'ñenö:

—Xi zanga Jö. Te ga jafu man'a te da hyots'e, go xka 'yosehu tema xi mö.

⁶⁶ Te gi möñhu.

Ha nu ma'ra bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nunu di 'ñepi da tho.

⁶⁷ Nu'mü 'ra'u bi zospa ár hmi ne mi fei, ne ma'ra mi umba ya mpetgu.

⁶⁸ Ne mi embabi:

—Gi enö gar Kristo, xije 'mu togo bi mep'a'i.

Ar Pedro bi kongu ar Hesu

(Mr. 14:66-72; Lk. 22:55-62; Jn. 18:15-18, 25-27)

⁶⁹ Ar Pedro mi huhnu har thi, n'a mba ep'utho n'ar nxutsi mi m'ego. Bi ma ba tsüdi ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge n'e, ngi ñ'owi ar Hesu ar me Ngalilea.

⁷⁰ Nu ar Pedro bi nkoni ha yá nthandi gatho ya jö'i ne bi 'ñenö:

—Hindi poka te gi mönge.

⁷¹ Nep'u bi ma'ö har goxthi. Ne man'ar nxutsi mi m'ego n'ehe bi hyandi, ne bi 'ñemba nuya jö'i mi 'buhnu:

—Nunar ñ'ohonu mi ñ'owi ar Hesu me Nasare n'ehe.

⁷² Ar Pedro bi mengi bi nkoni, bi 'ñet'a Jö made ne bi 'ñenö:

—Hindi pöka nor ñ'ohö'ö.

⁷³ Hingar ya'ö bi wat'a nuya jö'i mi 'buhnu, ne bi 'ñemba ar Pedro:

—Xa majöni ngi ñ'owi n'ehe, ngetho nhekitho hanja gi ñö.

⁷⁴ Nu'mú ar Pedro bi ntsate, ne bi 'ñet'a Jö made bi 'ñenö:

—Hindi pödi tema ñ'ohö gi noñhu.

Ne bi ma 'mu ar boxi.

⁷⁵ Nu'mú ar Pedro bi zo ár mfeni nö'ö xki xipa ar Hesu nú'mu xki 'ñembabi: Hinxi mata ar boxi, ha nu'ge xka kongagi hñu'gi. Ne bi bonganhi, xa bi hyu ár ñö bi nzoni.

27

Ar Hesu ma ba m'amba ar Pilato

(Mr. 15:1; Lk. 23:1-2; Jn. 18:28-32)

¹ Nu ár hyax'ö ja mi hats'i, gatho ya ndömöjö ne ya dönziandö bi nko'u nda hyo ar Hesu.

² Ne bi zix'u xki nsot'e, ma ba datwa ha yá 'ye ar Ponsio Pilato togo mar ndö Nhudea.

Hanja bi du ar Huda

³ Ar Huda togo xki da ar Hesu, mi hyandi xki t'ent'i nda tho, xa bi du ár mu nö'ö xki 'yot'e. Ne bi ntso'mi, bi ma ba ko'sa nu'u n'atema'ret'a ya t'axbojö xki umba ya ndömöjö ne ya dönziandö.

⁴ Ne bi 'ñenö:

—Nuga xta ot'a n'a ra döta ts'oki, ngetho xta da da tho n'ar ñ'ohö hinte tu.

Ha nu'u bi 'ñeñ'u:

—Hindi pöje. Hyandge te gi pefi.

⁵ Nu'mú ar Huda bi gu bi fota ya bojö mbo har nijö, ne bi boni bi göt'a ar xögu ár 'yuga, ne bi ñhose.

⁶ Nuya ndömöjö bi go ya bojö, ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar bojönu hinda tsä ga uthu hár m'esbojö ar nijö, ngetho ár njut'i ár ji n'ar jö'i.

⁷ Nep'u bi nko'u nunar bojö'ö, ma nda danga nunar hai ár thuhu ár Hai ar Gö, ne nda nt'ahnü ya nzohö jö'i.

⁸ Jange gehnu ár thuhu pe'sa nuya payu, ár thuhu ar Haiji.

⁹ Njap'u bi tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö ár thuhu Heremia nú'mu bi 'ñenö: Bi nju nö'ö n'atema'ret'a ya t'axbojö, gehnu ár nzeye ar bojö xki thu'spa togo bi 'ba, ngu xki hñu'spa ya me Israel.

¹⁰ Ne bi t'uni bi thamba ár hai ar gö, ngu xki 'bepkagi ar tsi Hmu.

Ar Pilato bi hñö'spa majöni ar Hesu

(Mr. 15:2-5; Lk. 23:3-5; Jn. 18:33-38)

¹¹ Ar Hesu mi 'bahnu hár nthandi ar Pilato, togo mar ndö Nhudea, ne nunar ndönu bi 'yamba n'ar nt'ani:

—Ha go ge'e ár Ndö ya xodyo.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö, ngu xka mönse.

¹² Nep'u ya ndömöjö ne ya dönziandö xa te gatho mi hots'e, ha nö'ö hinte bi dödi.

¹³ Nu'mú ar Pilato bi 'ñemba ar Hesu:

—Ha hingi öde gatho nö'ö thox'a'i.

14 Nunar Hesu hinte bi dōtwabi, jange ar ndö xa mi 'yotho.

Ar Hesu bi t'ent'i nda tho

(Mr. 15:6-20; Lk. 23:13-25; Jn. 18:38-19:16)

15 Xki nzōnga ar ndö tāt'a jeyē har dango mbaxjwa nda hye n'ar 'yofadi, nö'ö nda 'ya ya jö'i.

16 Nuya pa'u mi o ar fadi n'ar ñ'ohō már thuhu Baraba. Gatho mi pödi tema jö'i'ö.

17 Ne nú'mu mi mhunts'a nzeye ya jö'i, ar Pilato bi 'yambabi ne bi 'ñenö: —Togo gi ne ga hek'ahu, ar Baraba wa ar Hesu t'embabi ar Kristo.

18 Ar Pilato mi pödi xki zi'spabi ar Hesu nuya ndöxodyo, ngetho xki zot'a yá mü mi 'betwa yá tsä.

19 Nú'mu mi huxa ar Pilato har thuxandö, ár 'behñö ba pempa n'ar mhö, ne bi 'ñembabi: Yo te gi ñ'ent'i gi japa nunar hogajö'inu, ngetho xa xi pikagi n'ar t'i ar pania.

20 Ha nuya ndömöjö ne ya dönziandö bi ut'a ya jö'i nda 'yadi nda the ar Baraba, ne nda tho ar Hesu.

21 Nu'mú ar Pilato bi 'yamba ya jö'i man'agi ne bi 'ñembabi:

—Nuya yohoyu, ndana gi nehü ga hek'ahu.

Nuya jö'i bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ar Baraba.

22 Jange ar Pilato bi mengi bi ñ'ani ne bi 'ñenö:

—Xi'mu, teme ga japa nunar Hesu t'embabi ar Kristo.

Gatho bi dö'u bi 'ñenö:

—Tsuta har pont'i.

23 Nu'mú ar Pilato bi 'ñembabi'u:

—Tema ts'oki xi 'yotnu.

Ha nu'u xa bi gahni bi mafi mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i.

24 Nu mi hyanda ar Pilato hinte mi tsä te nda mefi, honse mi fudi nda muxma ya jö'i, bi 'yadi nda thömpa n'a tui ar dehe, ne bi nxu'ye ha yá nthandi ya jö'i, bi 'ñenö:

—Hingo ma ga tu'spa ár ji ma da nhö'mba nunar ñ'ohonu. Hyanthu te gi pehu.

25 Gatho ya jö'i bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nuje ne ma bötsihe go ma ga tusfe ár ji ma da nxani.

26 Nu'mú ar Pilato bi hye ar Baraba. Ha nunar Hesu bi japi nda n'wext'i, ne bi 'yent'wa ha yá 'ye ya ndogu nda tsuta har pont'i.

27 Nu'mú ya ndogu bi zixa ar Hesu habu mi 'bu ar döta ts'ut'wi, ne nunu xa ba kot'atho n'a mut'i ya ndogu.

28 Ne nu'u bi mokwa yá he, ne bi gö'spa n'ar thenga dutu.

29 Bi hñu'spabi hár ñö n'a ntsant'i ya 'mini xki m'e, ne bi t'ent'wa hár ñ'e'i n'ar ts'ut'o. Bi ndandihmö hár nthandi'ö, ne mi ot'wa ar thede mi embabi'u:

—Xar tsi te, ár Ndö'i ya xodyo.

30 Mi tsox'u, ne mi hömba ar t'o mi femba ár ñö.

31 Nu mi wadi bi 'yot'wa ar thede, bi thökwa ar dutu, ne bi mengi bi thetwa ár he, ne bi ts'ixa habu ma nda ts'uta har pont'i, ka nda dunu.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mr. 15:21-32; Lk. 23:26-43; Jn. 19:17-27)

32 Nu mi boñ'u bi nthewinu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Simu, mar me Sirene. Nunar ñ'ohonu bi njapi bi duxa ar pont'i habu ma nda ts'uta ar Hesu.

33 Ne mi zonga habu már thuhu Golgota, di boni da 'ñenö, Nñöxhundo'yo.

34 Ka ba t'umbabinu ar ixkat'afi mi nthöskwi n'ar bopo xi nju, ne nu mi za, himbi ne bi zi.

35 Nuya ndogu mi wadi bi tsuta ar Hesu har pont'i, bi ñhe'u yá dutu bi 'yents'a ar nthöhö. Ne bi thogi ngu xki mönga ár m'ehni Jö númu bi 'ñenö: Bi hega ma dutu, ne bi 'yents'a ar nthöhö, ne njap'u nda bö'u togo nda hñöska ma he.

36 Ne ka bi hñuhnu'u bi su ar Hesu.

37 Ne bi thuta n'ar xithe har pont'i mañö ár ñö, mi mö yo'ö xki ts'uti, mi enö njawa: Gehnu ar Hesu, ár Ndö ya xodyo.

38 Bi ts'uta yoho ya bë habu bi ts'uta ar Hesu n'ehe, n'a mi zu hár ñ'ei, ha nö'ö man'a hár ngöhö.

39 Ne nu'u mi thohnu xa mi theni ne mi hwötyá ñö.

40 Mi embabi'u:

—Nu'ge xka mö gi yot'a ar dönganijö, ne ár hñupa gi pengi gi juts'i, mpose xö, kö har pont'i nu'mu xa majöni ár T'u'i Jö.

41 Nuya ndömöjö, ya böt'ofö, ya denga'bepeate ne ya dönzandö mi ñömañ'ubi ar Hesu n'ehe, mi eñ'u:

42 —Bi pö ma'ra, ha hingi tsa da mpose. Nu'mu go gehnu ár Ndö ya me Israel, dá göpya har pont'i ne ga ñ'emuihu.

43 Jamfi Jönu 'nö. Dá max'ö 'mu, nu'mu xa majöni mödi. Ha hinxi mönse gehnu ár T'u Jö.

44 Nuya bë xki ts'uta mahyegi, mi njap'u mi ot'wa ar thede n'ehe.

Ar Hesu bi du

(Mr. 15:33-41; Lk. 23:44-49; Jn. 19:28-30)

45 Ngu made mpa bi ndui bi m'exui xöge ar ximhai, ne bi göxa ngu ar hñu nde.

46 Númu ma nda zu ar hñu nde, ar Hesu bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Eli, Eli, lama sabaktani. Di boni da 'ñenö: Ma tsi Dada, ma tsi Dada'i, yo'ö xka hyegase.

47 'Ra nu'u mi 'buhnu bi 'yode ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar ñ'ohonu mat'a ar m'ehni Elia.

48 N'a'u dama bi nixt'i ba hö n'ar xi'yo ne bi pobo har ixkat'afi, bi tuta ha n'ar xithi, ne bi kwatwa hár ne.

49 Ha ma'ra mi eñ'u:

—Hyehup'u, ma ga nuhu ha da 'ñep'u ar Elia da mats'i da k'ont'i.

50 Ar Hesu bi mengi bi ñö nts'edi man'agi, bi da ár hñö ne bi du.

51 Ge'mu bi xi ar dutu mi naxa mbo ar dönganijö, bi ndu mañö di göxa hai ár nsegi. Ne bi nja n'a ra döta nhwöni, ne ya ndodo bi hege.

52 Bi xo ya t'agi, ne nzeye ya hogajö'i xki du m'et'o bi mengi bi nte man'agi.

53 Bi boñ'u ha yá t'agi, ne mi mengi bi nte man'agi ar Hesu, bi yut'u har hnini Herusalen, ne bi hyanda nzeye ya jö'i.

54 Nö'ö ar döndogu ne yá mindoguwu mi su ar Hesu, mi hyant'u bi nhwönga ar hai ne gatho nuya xki thogi, xa bi zu'u ne bi 'ñeñ'u:

—Xa majöni nunar ñ'ohonu már T'u Jö.

⁵⁵ Yap'ũtho mi 'bahnu nzeje ya 'behñö, mi handa gatho nö'ö mi thogi, gehyu nu'ũ ba tẽnga ar Hesu har hai Ngalilea mi fãts'i.

⁵⁶ 'Ra'ũ mar Maria me Magdala, ar Maria ár nõnõ ar Hakobo ne ar Huse, ne ár nõnõ nu'ũ yoho yá t'ũ ar Sebedeo.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mr. 15:42-47; Lk. 23:50-56; Jn. 19:38-42)

⁵⁷ Nú'mũ 'bũtho nda yũ ar hyadi, ba ehnu n'ar ñ'ohõ mi tẽnga ar Hesu, már thuhu ar Huse me Arimatea, mi the ya ñho.

⁵⁸ Bi ma ba apa ar Pilato nda umba ár ndo'yo ar Hesu. Nu'mũ ar Pilato bi mö nda t'umbabi.

⁵⁹ Ar Huse bi ma ba hõmpa ár ndo'yo ar Hesu, ne bi maõa ha n'ar t'axdutu.

⁶⁰ Ne bi ma ba a ha n'ar 'ra'yo t'agi, habũ ma nda t'ase'õ, xki nsa'ma ha n'ar ndodo. Nep'ũ bi tõnga n'a ra dõta do, bi gota ar t'agi, ne bi ma.

⁶¹ Getnu, mi huhnu mi ñhandwi ar t'agi ar Maria me Magdala ne nõ'ö man'ar Maria.

Ya ndogu mi su ar t'agi

⁶² Ár hyax'õ, nu xki tho ár pa ñhoki, bi ma ya ndõmõjõ ne ya dẽnga'beõate, ma ba k'õ'sa ar Pilato,

⁶³ ne bi 'ñembabi:

—Ma ndõ'ahe, da beñhe nunar hyate ñ'ohõ nú'mũ mi tetho, bi 'ñenõ ár hñupa nda mengi nda nte man'agi.

⁶⁴ Jange di nehe gi pehna togo ma da su ar t'agi hñupa, yo ma da e yá maõte da bẽ, ne da 'ñeñ'ũ xi mengi xi nte. Ne nunar nhemhñõ'õ da dõta nõ'õ xi mhõnga m'et'o.

⁶⁵ Bi dö ar Pilato ne bi 'ñenõ:

—Xi 'bũhnu 'ra ya ndogu, tsixũ ne suhũ xiñho ngu gi mõñhũ.

⁶⁶ Nu'mũ nuya ndõmõjõ ne ya dẽnga'beõate bi ma'ũ ma ba thõt'a ar do mi kot'a ar t'agi, ne bi zohnũ ya ndogu nda su.

28

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mr. 16:1-8; Lk. 24:1-12; Jn. 20:1-10)

¹ Nu mi tho ar pa ntsaya, ja mi fudi nda hats'i ár 'bet'o mpa man'a hñõto, ar Maria me Magdala ne man'a ar Maria ba e bi k'õnga ar t'agi.

² Nu'mũ, bi nja n'a ra dõta nhwõni, ngetho ba kõ n'ar enxe mhets'i. Ne mi zohnũ habũ mi t'a ar Hesu, bi hñõka nunar do mi kot'a ar t'agi, ne ka bi hñuxhnu.

³ Nunár 'baj ar enxe xa mi yot'a ngu n'ar hweĩ, ne nuyá he mar nt'axi ngu n'ar t'axtse.

⁴ Nu mi hyanda ya ndogu xa bi zu'ũ, ne bi gohnu to da 'ñenõ xki du.

⁵ Ha nunar enxe bi zo nuya 'behñõ, ne bi 'ñembabi:

—Yo gi ntsuhũ. Di põdi gi hoñhũ ar Hesu togo bi du har pont'i.

⁶ Hinjo'owa, bi mengi bi nte ngu bi mõñ'õ. Ba e gi hyanthũ habũ bi 'be ar tsi Hmu.

⁷ Ngut'a di mõhũ, ba xifu yá maõte xi mengi xi nte. Ne nupya xi m'et'o di ma Ngalilea, ka ma gi hyanthũnũ man'agi. Gehnu xta e ga xi'ahũ.

⁸ Nu'mũ nu'ũ yoho ya Maria, xa mi johya ne mi ntsu, bi nixt'i ma ba xipa nunar mhõnũ yá maõte ar Hesu.

⁹ Ne nu mi pa'u har 'ñu, n'a mbi dañ'u ar Hesu bi boni bi nthewi, ne bi zengwa bi 'ñembabi:

—Xa ar tsi te.

Nu'mu nuya 'behñö bi wat'i bi hyupa ya wa, ne bi nsundabi.

¹⁰ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhu. Di möhu ba xifu ma ku da ma'u Ngalilea, ka ga nthebu man'agi.

Ya ndogu bi njapi nda go'ma nö'ö xki thogi

¹¹ Nu mi 'yo ar 'ñu ya 'behñö, bi ma 'ra ya ndogu mi su ar t'agi har hnini, ma ba xipa ya ndömöjö gatho nö'ö xki thogi.

¹² Nuya ndömöjö bi ñöwi ya dönziandö, ne bi nko'u nda umba nzeye ya bojö ya ndogu nda go'mnda nö'ö xki thogi.

¹³ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu ma gi möñhu, mi nxui bi zu'ahu ar t'öhö, ne ge'mu bi zo ya maxte, bi bëpa ár ndo'yo.

¹⁴ Ne nu'mu ar ndö da bödi teme bi thogi, yo gi tu ri muihu, ngetho nuje ga ñöhe hinte da nja'ahu.

¹⁵ Ne nuya ndogu bi hñönga ar bojö, ne bi ma'u bi 'yot'a ngu xki nsipabi. Jange gehnu ar mfeni nonga ya xodyo nuya payu n'ehe.

Ar döta 'bepate

(Mr. 16:14-18; Lk. 24:36-49; Jn. 20:19-23)

¹⁶ Nuya 'ret'aman'a ya maxte bi ma Ngalilea har t'ohö habu xki xipabi ar Hesu nda nthewi.

¹⁷ Nu mi hyant'u, bi nsundabi, mödi 'ra himi ñ'emui.

¹⁸ Ar Hesu bi wat'i ne bi 'ñembabi'u:

—Gatho ar ts'ut'wi xi t'entka ha ma 'ye nünü mhets'i ne nuwa har ximhai.

¹⁹ Jange di möhu ba zohu ya jö'i xoge ár nxidi ar ximhai. Uthu da dengagi'u n'ehe, ne xixthehu hár thuhu ar Dada, ar T'u ne ár Hñö Jö.

²⁰ Ne utwabihu da 'yot'a gatho ngu nö'ö xta 'bep'ahu. Ne nuga hyax'mu ga 'buhwihu gatho ya pa di 'buta ar ximhai. Dá njap'u.

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR MARKO

*Ar Xuwa Xixthe mi mönga ar hoga mhö
(Mt. 3:1-12; Lk. 3:1-9, 15-17; Jn. 1:19-28)*

¹ Á r ndui ár hoga mhö ar Hesukristo ár T'u Jö.

² Ngu bi 'yot'a ar m'ehni Isaia:

Hyandi di pehna ma m'ehni da m'et'o habu gi pa,
da m'et'o da hyok'a ar 'ñu.

³ Á r mhafi n'a togo enga har ot'at'ohö:

Hyojwu ár 'ñu ar tsi Hmu; jömfu habu da thogi.

⁴ Ar Xuwa mi xixthe ya jö'i har ot'at'ohö, ne mi xipabi ar hoga mhö, ne nuyü nda 'yot'wa yá ntso'mi ne nda mpumbabi yá ts'oki.

⁵ Ne mi ponga ya jö'i mi e nda zu ar Xuwa, gatho nu'u mi 'bu har hnini Herusalen ne nu'u ma'ra ya hnini har hai Nhudea, mi damajöni yá ts'oki, ne mi xixthe'ö har döthe Hordan.

⁶ Ar Xuwa mi hö n'ar he xki njumpa ár xi n'ar meti ár thuhu kameyo ne xki m'e, ne mi ngut'a n'ar ximhni, ha mi tsi ya mangak'oto ne ar t'afi mi t'inga har t'ohö.

⁷ Ne mi mönga ar hoga mhö mi enö:

—'Befa n'a xa tökagi ár ts'edi, hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u ár thiza.

⁸ Nuga xta xixthe'ihu har dehe, ha nö'ö ma da xixthe'ihu hár Hñö Jö.

*Á r nxixthe ar Hesu
(Mt. 3:13-17; Lk. 3:21-22)*

⁹ Nuya pa'u ba e ar Hesu ba ponga har hnini Nasare har hai Ngalilea, ne bi xixthe ar Xuwa har döthe Hordan.

¹⁰ Nep'u mi bonga har dehe, bi hyandi bi xo mhets'i, ne ár Hñö Jö ngu n'ar domtxu ba köi bi zudi.

¹¹ Ne bi nheki n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:

—Go ma hmöka T'u'i, gi jakagi ga njohya.

*Ar ts'ondöhi mi tsata ar Hesu
(Mt. 4:1-11; Lk. 4:1-13)*

¹² M'efa ár Hñö Jö bi zixa ar Hesu har ot'at'ohö.

¹³ Ne ba 'buhnu yon'ate mpa, har ts'ondöhi mi tsatnu. Ba 'bu mateda ya zu'we, ha nuyá enxé Jö mi pepabi.

*Ar Hesu bi du'ma ár 'befi
(Mt. 4:12-17; Lk. 4:14-15)*

¹⁴ Nú'mu mi njet'a ar Xuwa har fadi, ar Hesu bi menga Ngalilea mi mömba ár hoga ts'ut'wi Jö.

¹⁵ Mi enö njawa:

—Xi zo ar pa xki mhö, ne ár ts'ut'wi Jö 'bap'utho. 'Yothwu ár ntso'mi, ne ñ'emuihu ar hoga mhö.

*Ar Hesu bi zohna goho ya nguxhwö
(Mt. 4:18-22; Lk. 5:1-11)*

¹⁶ Mi kata hár ñöni ar ñhonthe Ngalilea, ne bi hyanda ar Simu ne ar Andre ár jödöp'u, mi köt'a yá nt'ats'i har dehe, ngetho ma ya nguxhwö.

¹⁷ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ba e gi tengagihu, ne ga ex'ahū gi juxu ya jō'i.

¹⁸ Dama bi zop'u yá nt'ats'i'u bi deni.

¹⁹ Bi ñ'o man'a tsi tui ar Hesu, ne bi hyanda ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödöp'u'ö, yá t'u ar Sebedeo. Nuyū mi tohnu har motsa mi pot'a yá nt'ats'i.

²⁰ Dama bi zohni, ne nuyū bi zop'u ar Sebedeo yá dada'u, mi tohwi yá 'bego har motsa, ne bi deni.

N'ar ñ'ohō mi nthexkwi n'ar ts'ondōhi

(Lk. 4:31-37)

²¹ Bi zoñ'u har hnini Nkapernaum, ne ar pa ntsaya bi yut'a ar Hesu ha yá nijö ya xodyo mi uti.

²² Nu'u togo mi ots'e mi 'yoda ár nt'uti, ngetho mi ñö ngu n'a pe'sa ár ts'edi, hinge ngu nuya böt'ofu.

²³ Ha mi 'buhnu n'ar ñ'ohō ha yá nijö'u mi nthexkwi n'ar ts'ondōhi, n'a mbi hyexta n'ar mhafi,

²⁴ bi 'ñenō:

—Tema gi pekwa, Hesu me Nasare. Hage xka e gi hwatkagihe. Di pōdi togo'i, ár hoga T'u Jö.

²⁵ Nunar Hesu bi zui ne bi 'ñembabi:

—Kot'a ri ne, ne pōni hye nunar ñ'ohōnu.

²⁶ Ha nunar ts'ondōhi bi hwö'sa nunar ñ'ohō, ne bi hyexa n'ar mhafi bi boni bi zop'u.

²⁷ Gatho xa mi 'yotho, ne mi ñöxhnatho mi eñ'u:

—Ter mehnyuya. Tema 'ra'yo nt'utinu 'mu. Pe'sa ar ts'edi 'bepa ya ts'ondōhi, ne nuyū ote.

²⁸ Ne ngut'a bi nunga ár 'bede xoge hár nthet'i ar hai Ngalilea.

Ar Hesu bi othebi ár to ar Simu Pedro

(Mt. 8:14-15; Lk. 4:38-39)

²⁹ Mi bonga hár nijö'u, bi ma hár ngu ar Simu ne ar Andre, bi mewi ar Hakobo ne ar Xuwa.

³⁰ Ha nunar to ar Simu mi 'benū mi the ar mpat'i, ne ngut'a bi nsipabi ar Hesu.

³¹ Nu'mú bi wat'i bi mipa ár 'ye bi guts'i, ne dama bi hñöka ár mpat'i, ne bi nangi mi umbabi te nda zi'u.

Ar Hesu bi othe nze ya dathi mi yu ar hyadi

(Mt. 8:16-17; Lk. 4:40-41)

³² Mi taknde, ja xki yu ar hyadi, ba ts'impa gatho ya dathi ne nu'u mi nthexkwi ya ts'ondōhi.

³³ Gatho ya mengunu xa mi ñ'ent'i bi wat'a har goxthi.

³⁴ Ne bi othe nzeye tsant'ö ar hñeni mi pets'i, ne bi 'yenga nzeye ya ts'ondōhi, ne himi hegi nda ñö, ngetho mi pō'u togo'ö.

Ar Hesu bi ñ'o xoge har hai Ngalilea mi mönga ar hoga mhö

(Lk. 4:42-44)

³⁵ Ár hyax'ö ar Hesu bi nanga n'itho nú'mu mi nxuitho, bi ma ba apa Jö ha n'ar hai hinto mi 'bui.

³⁶ Ar Simu ne nu ma'ra mi ñ'owi, bi ma ba honi.

³⁷ Ne mi dini bi 'ñembabi:

—Gatho ya jö'i hoñ'a'i.

³⁸ Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Möhö ma ga tsöñhu ma'ra ya hnini ha ya nthet'i, ga xipabi'u ar hoga mhö n'ehe, ngetho ge'ö xta ehe.

³⁹ Ne bi ñ'o xoge Ngalilea, mi kut'a ha yá nijö, mi mönga ar hoga mhö ne mi engä ya ts'ondöhi.

Ar Hesu bi othe n'a mi tsu ar tsit'ando'yo

(Mt. 8:1-4; Lk 5:12-16)

⁴⁰ Ba e n'ar ñ'ohö mi tsu ar tsit'ando'yo, bi ndandihmö ne mi apa ar möte mi embi:

—Nu'mü gi ne, da tsä gi othegi.

⁴¹ Ne ar Hesu bi ko ár nhwëki, bi maka ár 'ye bi hñu'spabi, ne bi ñ'embi: —Hö, di ne ga othe'i. Dá dix'a'i.

⁴² Nu mi mönga njap'u, nu ar tsit'ando'yo dama bi hyegi, ne bi dits'i.

⁴³ Nu'mü xa mi pembabi, ne bi mehni nda ma.

⁴⁴ Ne bi ñ'embabi:

—Ha gi ode, hinto ma gi xipabi. Hönse di ma ba ñ'udi da hyant'a ar möjö. Ne gi hñöxa ar m'öñho, gi jut'a ri nt'axki ngu bi mönga ar Moise, njap'u da bö'u xi dix'i.

⁴⁵ Ha nu mi ma'ö, xa to gatho mi xipabi, ne bi 'yonga ar 'bede nö'ö tema xki thogi. Jange ar Hesu himi tsä nda yut'a har hnini xiñho. Mi kota ha ya hai hinto mi 'bui, ne ka mi panu ya jö'i ma nda züdi. Nuya jö'iyu hagatho ya hai mi ehe.

2

Ar Hesu bi othe n'ar dathi xki nza ár ndo'yo

(Mt. 9:1-8; Lk. 5:17-26)

¹ Xki tho 'ra ya tsi pa, ne ar Hesu bi yut'a man'agi har hnini Nkaper-naum, ne bi födi mi 'buhnu har ngu.

² Ne dama bi wat'a nzeye ya jö'i. Himi tsüdi nda yut'a har ngu, mödi nda m'ata har goxthi, ne nunu mi xipabi ar hoga mhö.

³ Nu'mü ba e 'ra ya ñ'ohö mi honi, mi tsi n'ar ñ'ohö xki nza ár ndo'yo, mi njunga goho mi muts'i.

⁴ Nuya jö'i xa mi nzeye, himi tsä nda yut'i. Jange bi xos'u n'a xeni ár m'et'e ar ngu, ne ka bi gö'mnu har oki nunar fidi mi oxa ar ñ'ohö xki nza ár ndo'yo.

⁵ Ar Hesu mi hyandwa yá jamfi nu'u togo mi tsihi, bi ñ'emba ar ñ'ohö xki nza ár ndo'yo:

—Ndada, xi mpump'a ri ts'oki.

⁶ Mi 'buhnu 'ra ya böt'ofö, mi 'yoxa njap'u mi ense ha yá mfeni:

⁷ Yo'ö ñö njap'unu. Ts'okwa Jö. Hinjo'o man'a tsä da pungya ts'oki, hönse Jö.

⁸ Ar Hesu mi pötwatho yá mfeni ne te gatho mi beñ'u, jange bi ñ'embabi: —Yo'ö te gatho gi bentu ha ri mfenihu.

⁹ Tamar ñhembi ga embabi nunar ñ'ohönu xi nza ár ndo'yo: Xi mpump'a ri ts'oki, wa ga embabi: Nangi, juxa ri fidi, di ma.

¹⁰ Pöhüpya, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i pe'skwa ar ts'edi har ximhai da pungya ts'oki, nuhu teme ma ga pefi.

Ne bi ñ'emba nö'ö togo xki nza ár ndo'yo:

¹¹ —Nu'ge di xi'a'i: Nangi, juxa ri fidi, di ma ri ngu.

¹² Nu'mü nö'ö dama bi guxa ár fidi, bi thota mateda ya jö'i bi ma. Gatho xa mi 'yotho mi nsundabi Jö mi eñ'u:

—Hiñham'u xta hanthu n'ar nt'udi njanu.

*Ar Hesu bi zo ar Lebi nda deni**(Mt. 9:9-13; Lk. 5:27-32)*

13 M'efa ar Hesu bi mengi bi ma har ñönthe, ha nuya jö'i mi e nda züdi, ne nö'ö mi uti.

14 Nú'mü mi thohnü, bi hyanda ar Lebi ár t'ü ar Alfeo, mi huxnü habü mi njut'a ar bojö mi jot'a ya ndö, ne bi 'ñembabi:

—Ba ehe tengagi.

Ha nö'ö bi nangi bi deni.

15 M'efa ar Hesu bi ma hár ngu ne bi hñu har mexa. Bi wat'a nzeýe ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki, mi huhwi ar Hesu mahyegiwi yá maxte, ngetho mi ja nzeýe togo xki deni.

16 Ha nuya böt'ofö ne ya denga'bepate, mi hyandi mi ñungwi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki, bi 'ñemba yá maxte:

—Tema di bompyanu, ñungwi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki.

17 Ar Hesu mi 'yo njap'u, bi 'ñembabi'u:

—Nu'u 'yomañho hingi hongaga togo da othe, ha nu'u hñeni hö, hoñ'u. Hinxta e ga zo ya hogajö'i, xta e ga zo ya 'yot'ats'oki da 'yot'wa yá ntso'mi.

*Ar Hesu bi t'amba ar bēhē**(Mt. 9:14-17; Lk. 5:33-39)*

18 Nuyá maxte ar Xuwa Xixthe ne yá maxte ya denga'bepate, xki nzöi mi bē'u. Jange n'agi ba e 'ra, bi 'yamba ar Hesu:

—Yo'ö yá maxte ar Xuwa Xixthe ne yá maxte ya denga'bepate bēhē, ha nuya ri maxte hingi bēhyu.

19 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hage tsá da bē nu'u togo xi ts'ohna ha n'ar ngo ne huhwi nö'ö togo xi nthöti. Hingi tsá da bēhyu, ngetho 'buhwi togo xi nthöti.

20 Xta zohmö ya pa da ts'imbabi; nu'mü hö, xi inda nehmö, da bēhyu.

21 Hinjo'o togo ju n'ar 'ra'yo m'ot'e pöta n'ar ze dutu. Ngetho nu xta yut'a ar 'ra'yo m'ot'e, da gut'a ar ze dutu ne da xe döta xeni.

22 Hinto xit'a ar 'ra'yo t'afi ha ya ze ximhni. Ngetho nu'mü da jap'u, nunar 'ra'yo t'afi da xe ka ya ze ximhni, ar t'afi da nö'mi ne da m'e ya ximhni. Jange ar 'ra'yo t'afi nsit'a ha ya 'ra'yo ximhni.

*Yá maxte ar Hesu bi doka ya ngöt'ei har pa ntsaya**(Mt. 12:1-8; Lk. 6:1-5)*

23 N'ar pa ntsaya ar Hesu bi tho ha ya hwöhi. Nuyá maxte nú'mü mi thohnü, bi ndüi bi dokwa yá ngöhö ya t'ei.

24 Nu'mü nuya denga'bepate bi 'ñembabi ar Hesu:

—Ndimhö, yo'ö pehyu nö'ö hingi ho da me har pa ntsaya.

25 Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Ha hinxta nehü nö'ö bi me ar Dabi nú'mü mi the ar ñhuni, ne bi zühwi ar thuhu gatho nu'u mi ñ'owi.

26 Bi yut'a hár nijö Jö nú'mü mar döngamöjö ar Abiatar, ne bi zi ya tuhme xki 'bo'spa Jö, nö'ö hingi ho to gatho da zi, honse ya möjö. Ne himbi zise'ö, bi hyemba yá ñ'owi.

27 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Nunar pa ntsaya bi thoki ngetho mi hongaga ar ñ'ohö, hinga ar ñ'ohö bi thoki nge'ö mi hongaga ar pa ntsaya.

28 Jange Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, gehnü ár Hmu ar pa ntsaya.

3

Ar ñ'ohò xki 'yot'a ár 'yè
(Mt. 12:9-14; Lk. 6:6-11)

¹ Man'agì ar Hesu bi yut'a ha yá nijö ya xodyo, ne mi 'buhnu n'ar ñ'ohò xki 'yot'a n'ár 'yè.

² Ne nuya jö'i mi öthó, mi ne nda hyandi ha nda othe nunar dathi har pa ntsaya, ne nda dini te nda hyox'u.

³ Nu'mú nö'ö bi 'ñemba ar ñ'ohò xki 'yot'a ár 'yè:

—Nangi, 'ba madetho.

⁴ Ne bi 'yamba nu'u mi 'buhnu:

—Teme xiñho da t'ot'a har pa ntsaya, ar ñho wa ar ts'om'ui. Ha da t'othe n'ar dathi, wa da thegi da du.

Gatho bi ñhetho.

⁵ Nu'mú nö'ö bi mbo ár kwe bi ñhanda hár nthet'i, bi du ár muì ngetho xa mi kotyá muì, ne bi 'ñemba nunar ñ'ohò:

—Maka ri 'yè.

Nö'ö bi maki, ne dama bi dits'i bi m'ui xiñho.

⁶ Nu mi bong'a ya denga'bepeate, bi ñ'ut'wi yá ñ'ohu ar Erode hanja nda tsa nda hyo'u.

Nzeyè ya jö'i mi 'buhwi ar Hesu hár ñöni ar ñhonthè

⁷ Ha nu ar Hesu bi mewi yá maxte hár ñöni ar ñhonthè. Ne bi denga nzeyè ya jö'i, ya me Ngaliëa, ya me Nhudea,

⁸ ya me Herusalén, ya me Idumea, nu'u mi 'bu 'randi ar döthe Hordan, ne nu'u mi 'bu hár nthet'i ar hnini Tiro ne ar Sidon. Xki zo yá gu'u mi ot'a ya döta nt'udi, nzeyeyu ma ba k'öni.

⁹ Ar Hesu bi 'ñemba yá maxte nda ñhok'u di pe'sa n'ar motsa nú'mu mi mahyoni nda bots'e, ne hinge nda 'yent'a ya jö'i.

¹⁰ Ngetho xki othe nzeyè ya jö'i, jange gatho nu'u mi hñeni, xa mi ñ'ent'i mi ne nda dani.

¹¹ Ha nuya mi nthexkwi ya ts'ondöhi, nú'mu nda hyandi, mi ndandihmö hár wa'ö, ne mi mafi mi eñ'u:

—Nu'ge go ár T'u'i Jö.

¹² Nö'ö xa mi tsui hinge nda möñ'u togo'ö.

Ar Hesu bi hwahna nu'u 'ret'amayoho yá mpote
(Mt. 10:1-4; Lk. 6:12-16)

¹³ M'efa bi boxa har t'ohò, ne bi zohna nu'u togo mi ne'ö, ne nuyü bi ma ba tsudi.

¹⁴ Ne bi hñuxa 'ret'amayoho nda ñ'owi, ne nda mehni ma nda mönga ar hoga mhö.

¹⁵ Ne nda me'sa ar ts'edi nda othe ya hñeni, ne nda 'yenga ya ts'ondöhi.

¹⁶ N'a'u ar Simu nö'ö bi hñu'spabi ar Pedro,

¹⁷ ar Hakobo ár t'u ar Sebedeo, ne ar Xuwa ár jödö ar Hakobo, gehyu bi thu'spabi ya Boanerges, ne da 'ñenö: Ya bötsi di hñöxa ár hñeti ar ñuni;

¹⁸ ar Andre, ar Lipe, ar Bartolo, ar Teo, ar Toma, ar Hakobo ár t'u ar Alfeo, ar Tadeo, ne ar Simu togo xki ñ'owi nu'u mi ntuhni mi ñönga ár hnini,

¹⁹ ne ar Huda Iskariote nö'ö togo bi da. Ne mi wadi bi hwañ'u, bi menk'u habu mi 'bu'u.

Ar ñömañ'u t'emba ár Hñö Jö

(Mt. 12:22-32; Lk. 11:14-23)

20 Nu mi zoñ'unu, xa bi wat'a ra nzeýe ya jö'i man'agi, himi hegi nda ñuni.

21 Nu mi 'yo yá mēni ar Hesu, ba e'u nda zits'i, ngetho mi eñ'u xi 'be ár mfeni.

22 Nuya böt'ofó xki 'ñe Herusalén mi eñ'u mi pe'sa ar Belsebu, ne mi hōmpa ár ts'edi ár ndö ya ts'ondöhi, njap'u mi engá ya ts'ondöhi.

23 Ar Hesu bi xipabi nda wat'a ya jö'i, ne mi ut'u m'ede, mi enö:

—Hanja tsá ar ts'ondöhi da ñ'ense.

24 Nu'mu n'ar hnini da ntunse, da nhwati.

25 Ne nu'mu nu'u togo 'bu ha n'ar ngu da ntunse, da ñhege.

26 Ne nu'mu ya ts'ondöhi da mpoxxkwe ne da ñhege, da nhwatase.

27 Hinto tsá da yut'a hár ngu n'ar ñ'ohó xa ja ár ts'edi, ne da bëpa yá ñho nu'mu hinxi xot'e m'et'o. Nú'mu xta wadi da xot'e hö, da tsá da bëpa yá ñho.

28 Xa majöni di xi'ahu, gathó yá ts'oki ya meximhai ma da mpumbabi, ne tsant'ö ar ts'ate xi mö.

29 Ha nö'ö togo da 'yemba ar ñömañ'u ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabi. Xi t'ekwabi ar mfei hiñham'u da thege.

30 Bi 'ñembabi njap'u ngetho xki 'ñeñ'u: Xi nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

Ár nönö ne yá jödö ar Hesu

(Mt. 12:46-50; Lk. 8:19-21)

31 M'efa ba ehnu ár nönö ne yá jödö, himbi tho'u, bi gota nthi, ne bi meñ'u togo nda zofo.

32 Nu'u togo mi hu har nthet'i habu mi hu'ö, bi 'ñembabi:

—Ri nönö ne ri jödö bi 'ba nthi, hoñ'a'i 'nö.

33 Ne nö'ö bi dödi:

—Togo ma nönö ne ma jödö.

34 Bi k'öt'a nu'u mi hu hár nthet'i'ö, ne bi 'ñenö:

—Xi 'bukwa nu'u togo ma nönö ne ma jödö.

35 Ngetho gathó nu'u togo ot'a ngu mönga Jö, go gehyu ma jödö, ma nju ne ma nönö n'ehe.

4

Ár 'bede ar mot'i

(Mt. 13:1-23; Lk. 8:4-15)

1 Ar Hesu bi du'ma man'agi bi uta ya jö'i har ñönthe. Ne bi got'atho nzeýe ya jö'i, xa mar nzeýe. Jange nö'ö bi yut'a har motsa ne ka bi hñuxny, ha gathó ya jö'i mi 'bata har ñönthe.

2 Ne te gathó mi ut'u m'ede, ne njap'u mi utwabi'u ár nt'uti, bi 'ñembabi'u:

3 —'Yoxu nö'ö ma ga xi'ahu: N'ar mot'i bi boni ma ba mpot'i.

4 Ne nú'mu mi mpot'i, n'a tui bi zo har 'ñu, ba e ya ts'int's'u bi go bi za.

5 Man'a tui bi zo ha ya do habu himi köxa nzeýe ar hai. Ngut'a bi k'ont's'i ngetho himar mpidi ar hai.

6 Nú'mu mi boxa ar hyadi, bi hwixki, ne bi 'yot'i, ngetho himi tsá nda nunga yá 'yu.

7 Man'a tui bi zo habu mi ja ya 'mini. Ne nu mi te nuya 'mini, bi xuhña bi ot'i ne hinte bi uni.

⁸ Man'a tui bi zo habu mar ñho ar hai, ne bi unga n'ar hoga sofo, bi k'onts'i ne bi te. Bi unga n'atema'ret'a, hñun'ate ne n'anthebe n'a ngu n'a ar 'bai.

⁹ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

¹⁰ Nú'mu mi m'use nu'u mi teni ne nu'u 'ret'amayoho yá maxte, bi 'yambabi tema ndi bonga nunar 'bede'ö.

¹¹ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu xi ut'ahu Jö nö'ö hinxi fö mam'et'o tengu ár ts'ut'wi, ha nu ma'ra hindi ñ'ohu, di utam'ede.

¹² Ne xta hyandi, hinda bödi ter me'ö, nu xta 'yode hinda zo yá mfeni, njap'u hinda 'yot'wa yá ntso'mi, ne da mpumbabi.

¹³ Ne bi 'ñembabi'u:

—Ha hingi pöhu tema di bonga nunar 'bedenu. Hanja ma gi pöhu tema di bonga gatho nuya 'bede mu.

¹⁴ Nunar mot'i, gehnu nö'ö togo xanga ár mhö Jö.

¹⁵ Nö'ö te 'bot'i bi zo har 'ñu, njangu nu'u togo xi nsipa ár mhö Jö. Ne xta wadi da 'yode, ngut'a da 'ñep'u ar ts'ondöhi, ne da hñömba nunar mhö xki zomhö ár müi.

¹⁶ Njap'utho nö'ö bi 'bot'a ha ya do, nú'mu xta nsipa ar mhö, njohya da hñöni.

¹⁷ Ha hinxi nunga yá 'yu, jange ngut'a da 'yot'i nu xta 'ñepabi ya thogi ne ya nt'utsa ngetho temba ár mhö Jö, dama da 'wege.

¹⁸ Ha nö'ö bi 'bot'a habu mi ja ya 'mini, ñhehwi nu'u togo xi 'yo ár mhö Jö,

¹⁹ ne tupár müi gatho nö'ö te jawa har ximhai. Ne ñhegi da ka ar bojö ne gatho nu ma'ra te hyoke, ne da hwata ar mhö xki zo hár müi, njangu ar t'ei hinte bi uni.

²⁰ Ha nu ma'ra bi zo habu mar ñho ar hai. Ge'u togo xi 'yo ár mhö Jö, ne da hñöni xiñho, njangutho nu'u bi unga ar hoga sofo, 'ra n'atema'ret'a, ma'ra hñun'ate, ne ma'ra n'anthebe n'a ngu n'ar 'bai.

*Gatho nö'ö t'ot'a ñ'ontho, n'ar pa ma da födi
(Lk. 8:16-18)*

²¹ Ar Hesu bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Hage da thö n'ar ñot'i ne da jo'ma ha n'ar hwada, wa da 'bo hai n'ar fidi. Hage hinda t'exa har mfox'yo.

²² Njap'utho n'ehe, gatho nö'ö t'ot'a ñ'ontho, n'ar pa ma da födi, ne ma da boxa gatho nö'ö xi jo'mi.

²³ Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

²⁴ Ne bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Hyanthu xiñho tema gi ohu, ngetho nu'mu gi kwathu xiñho nö'ö nsi'ahu, ma da thus'ahu ár nzeje.

²⁵ Ngetho nö'ö togo pets'i, ma da thu'spabi ár nzeje, ha nö'ö hinte pets'i, da thömba nö'ö beni mi pe'shmö.

Ar 'bede hanja te ar 'bot'i

²⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Ár ts'ut'wi Jö ñhehwi ngu n'ar ñ'ohö pont'ei har hai.

²⁷ Da ñ'öhö ne da nangi, parxui pots'e ne te, mödi hingi pödi hanja.

²⁸ Ngetho nunár ñhose ar hai unga ar sofo: m'et'o ar donitho, m'efa da ngöhö, ne nuya ngöhö da ñuxa ya t'ei.

29 Ne nu xta ñöts'i, ngut'a da mfota ar t'exu, ngetho xi zo ar sofo.

Ár 'bede ar ndamurtasa bi 'bot'i
(Mt. 13:31-32; Lk. 13:18-19)

30 Bi 'ñembabi n'ehe:

—Tema ga emfu di hñöxa ár ts'ut'wi Jö, wa tema 'bede ga hejwu.

31 Ñhehwi n'ar ndamurtasa, nu'mu xta 'bot'i xa tsi t'ulo, töta gatho nu ma'ra.

32 Ha nu xta te, töpa ár döta ma'ra ya k'ani. Ne xa di döta yá 'ye, nuya ts'int's'u hokya m'afi ha yá xudi.

Teme mi japa ar Hesu ya 'bede
(Mt. 13:34-35)

33 Ar Hesu mi mönga nzeye ya 'bede nguyu. Njap'u mi utwa ya jö'i ár mhö Jö, njangu mi tsá nda zo yá mfeni'u.

34 Nu'mu himar 'bede, hinte mi xipabi'u, mödi yá maxte mi ot'wa ar 'ñu tema ndi boni, nú'mu mi 'buse'u.

Ar Hesu bi japa ar 'yomndöhi bi ntsaya
(Mt. 8:23-27; Lk. 8:22-25)

35 Nor pa'ö mi nxui, bi 'ñemba yá maxte:

—Ma ga thohu 'randi.

36 Bi 'ñe ya jö'i, ne har motsa habu mi ku'u, bi ma'u. Mi 'buhnu ma'ra ya motsa n'ehe.

37 Nú'mu mi ku har dehe, bi ñ'o n'ar 'yomndöhi, ne xa mi ensa ar dehe har motsa, 'butho nda ku'mi.

38 Ne ar Hesu mi 'benga hár xutha ar motsa mi öhö, xki gaxa ár ñö ha n'ar huhni. Bi ma ba t'a, ne bi t'embabi:

—Utate, ha hingi handi ma ga kuhu.

39 Ne bi nank'ö bi zu ar ndöhi, ne bi 'ñemba ar ñhonthé:

—Ñhe, ntsaya.

Ne bi ntsaya ar ndöhi, ne gatho bi ñhetho.

40 Ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Yo'ö xa gi ntsuhu. Hanja hingi ñ'emuihu.

41 Nu'mu xa bi zu n'ar mbidi, ne mi enga n'a ngu n'a'u:

—Togo'munu. Ar ndöhi ne ar ñhonthé öte te 'bepabi.

5

Ar ñ'ohö me Gadara xki nthexkwi ya ts'ondöhi
(Mt. 8:28-34; Lk. 8:26-39)

1 Bi 'rañ'u 'randi ar ñhonthé, bi zoñ'u ha yá hai ya me Gadara.

2 Ne nu mi gö ar Hesu har motsa, dama ba e bi zu n'ar ñ'ohö xki 'ñe ha ya t'agi, mi nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

3 Nunar ñ'ohönu mi 'bu ha ya t'agi, ne hinto mi tsá nda xot'e, himi öta ya nthöhibojö.

4 Ngetho hinga n'agitho xki nthöt'a ya nthöhibojö, ne nö'ö mi xeki ne mi kunt'a ya bojö, hinto mi tsá nda döhö.

5 Ne hyax'mu, parxui mi 'yo mi hexya mhafi ha ya t'ohö ne ha ya t'agi, ne mi ju ya do xa mi ntsense.

6 Nu mi hyanda ar Hesu mi e yap'u, bi nixt'i ba e bi ndandihmö hár wa.

7 Ne mi mafi nts'edi mi enö:

—Te gi hongwa Hesu, ár T'u'i Jö bi 'bu mhets'i. Di et'a Jö, di a'i hingi 'raka ar mfej.

⁸ Ngetho ar Hesu mi embabi:

—Ts'ondöhi, hye nunar ñ'ohonü.

⁹ Ne bi 'yambabi:

—Temar hu'i.

Ne bi dödi bi 'ñenö:

—N'a mut'i, ngetho di nzeyehe.

¹⁰ Ne xa mi apa ar möte, hinge nda mehni nda ma ma'ra ya hai'u.

¹¹ Get'unü mi 'yonü nzeye ya ts'udi mi ñunga har ngwani.

¹² Gatho nuya ts'ondöhi mi apa ar möte ar Hesu mi embabi:

—Penkagihe ma ga kuthe ha ya ts'udiyü.

¹³ Ne ar Hesu bi umba ar seki. Nuya ts'ondöhi bi boni bi ma ba kut'a ha ya ts'udi. Nuyü mi tsü ngu n'atenthebe, ne gatho bi ñho har ma'ye, ma ba tso har ñhonthe, bi jöt'a gatho.

¹⁴ Ne nu'u togo mi su ya ts'udi, bi nixt'i ma ba xipa ya jö'i mi 'bu har hnini ne har nthet'i. Ne bi bong'a ya jö'i, ma ba handa te xki thonü.

¹⁵ Ba e bi k'onga ar Hesu'u, ne bi hyant'u mi 'buhwinü nö'ö togo xki nthexkwi ár mut'i ya ts'ondöhi, mi huhnü xki hye ár dutu ne mi ja ár mfeni. Nu'mü, xa bi zu'u.

¹⁶ Ne nuya togo mi 'buhnü, ne bi hyanda tema xki ja nö'ö togo mi pe'sa ya ts'ondöhi ne ya ts'udi, mi petwa nu ma'ra.

¹⁷ Ne nuya jö'i bi ndüi bi 'yapa ar möte ar Hesu nda manü nda zokwabinü yá hai.

¹⁸ Ne mi boxa ar Hesu har motsa, nö'ö ar ñ'ohö xki nthexkwihmö ya ts'ondöhi, mi apa ar möte nda hyegi nda mewi.

¹⁹ Nö'ö himbi hyegi, ne bi 'ñembabi:

—Di ma ri ngu ne ba tsü ri meni. Petwabi hangu ya döta nt'udi xi 'yot'a ar tsi Hmu, ne hanja xi mes'a ar nhwëki.

²⁰ Ne bi ma, bi ndüi bi metwanü Ndekapoli tengu ár döta ya nt'udi xki hwëkwa ar Hesu, ne gatho xa mi 'yotho.

*Ár t'inxu ar Hairo, ne ar 'behñö bi damba ár pat'i ar Hesu
(Mt. 9:18-26; Lk. 8:40-56)*

²¹ Bi 'raxa man'agi ar Hesu 'randi ar ñhonthe ha n'ar motsa. Bi wat'a ra nzeye ya jö'i, ne nö'ö mi 'bata har ñonthe.

²² Ne ba e n'ar ndö ha yá nijö ya xodyo mar thuhu ar Hairo, mi hyandi bi ndandihmö hár wa.

²³ Ne xa mi apa ar möte mi embabi:

—Ma t'inxu ntsawi ar ndöte. Ba e gi hñuxa ri 'ye gi othe ne da nte.

²⁴ Bi mewi 'mü. Ra nzeye ya jö'i mi teni, ne nuyü xa mi ts'its'i.

²⁵ Ja mi panü n'ar 'behñö mi pe'sa 'ret'a ma yonjeye mi xot'wa ya ji.

²⁶ Xa mi ñ'uda ár m'üi. Xki k'onga nzeye ya unga ñ'ethi, xki de gatho nö'ö mi pets'i ne hinte maño xki dini, honse mi ts'a'ye hyax'mü.

²⁷ Nu mi 'yode mi nhonga ar Hesu, bi yut'a mateda ya jö'i, ne ba e hár xutha bi damba ár pat'i.

²⁸ Ngetho mi ense: Nu'mü mödi honse ga thambahmö ár pat'i, da dixkagi.

²⁹ Ne n'agitho bi k'u nuya ji, ne bi za hár ndo'yo xki hñöka nunar ugi'ö.

³⁰ Ar Hesu dama bi za xki bong'a ar ts'edi hár ndo'yo, bi ñegi bi hyanda ya jö'i, ne bi 'ñembabi:

—Togo xi dāmgā ma he.

³¹ Nuyá mǎxte bi 'ñembabi:

—Gi handi ts'is'a gatho ya jö'i, ne gi enö: Togo xi dañ'a'i.

³² Ha nö'ö mi handa hár nthet'i mi honi togo xki 'yot'a njap'u.

³³ Nu'mú nunar 'behñö, mi ntsu ne xa mi nhwöt'i, mi pö'ö tema xki mefi, ba e bi ndandihmö hár wa'ö, ne bi datwa majöni.

³⁴ Ha nö'ö bi 'ñembabi:

—Ma tsi t'inxu, nuna ri jamfi xi mǎx'i xi dix'i. Di ma ter entho, xi hñöka ri ugi.

³⁵ Hinxki watho nda ñö, ba e 'ra xki 'ñe hár ngu ár ndö yá nijö ya xodyo, ne bi 'ñembabi:

—Yo gi hökwa ár 'befi ar Utate. Xi du ri t'inxu.

³⁶ Mi 'yo ar Hesu, bi 'ñemba ár ndö ar nijö:

—Yo gi ntsu. Hönse ñ'emui.

³⁷ Ne hinto bi hyegi nda deni, hönse ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödöp'u'ö.

³⁸ Ne bi ma hár ngu ar ndö'ö, ne bi hyanda ya jö'i xa mi nxint'i mi zoni ne mi mafi.

³⁹ Ne nu mi yut'i, bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö xa gi nxinhu ne xa gi zoñhu. Nunar nxutsinu hinxi du, ötho.

⁴⁰ Ha nu'u togo mi 'buhnu mi thentho. Nunu bi 'yenga gatho, ne hönse bi hyegi nda yut'a habu mi 'bengar nxutsi ár dada, ár nönö ne nu'u mi ñ'owi.

⁴¹ Bi mipa ár 'ye ar nxutsi, ne bi 'ñembabi:

—Talita kumi —di boni da 'ñenö: Nu'ge nxutsi, di xi'a'i gi nangi.

⁴² Ne dama bi nangi bi ñ'o. Nunar nxutsinu mi pe'sa 'ret'a ma yonjeje. Ne gatho nu'u bi hyandi, xa bi 'yotho.

⁴³ Ar Hesu xa bi hñu'mba yá mu, hinto nda metwabi nö'ö xki thogi, ne nda t'umba te nda zi ar nxutsi.

6

Ar Hesu mi 'buhnu Nasare

(Mt. 13:53-58; Lk. 4:16-30)

¹ Ar Hesu ba ponu bi ma ár hai, ne nuyá mǎxte mi teni.

² Mi zo ar pa ntsaya, bi ndui bi uta ya jö'i ha yá nijö. Ne nzeye mi 'yode, xa bi 'yotho, ne mi eñ'u:

—Ha xpa pöñu gatho nö'ö mö. Tema mfödi xi t'umbabinu. Hanja ot'a gatho nuya döta nt'udiyu.

³ Ha hinga gehnu ar hyenza, ár t'u ar Maria, ár jödö ar Hakobo, ar Huse, ar Huda ne ar Simu n'ehe. Ha hindi 'buhwihuwa yá nju.

Ne xa mi tsot'a yá mu.

⁴ Ha nunar Hesu mi embabi'u:

—N'ár m'ehni Jó habu gatho nhumansu, ha nu hár haise hin'ö, ne hingi numansu yá mēni, ne hár nguse.

⁵ Ne himbi tsā bi 'yot'a nzeye ya döta nt'udinū, hönse bi othe 'ra ya dathi mi hñu'spa ár 'yeyu.

⁶ Ne xa mi 'yotho hanja himi ñ'emui'u. Ne mi 'yo ha ya t'ulo hnini har nthet'i, mi uta ya jö'i.

Bi 'behna nu'u 'ret'amayoho yá mǎxte

(Mt. 10:5-15; Lk. 9:1-6)

⁷ M'efa ar Hesu bi zohna nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne 'rama yoho bi mehni nda ma'u, ne bi umba ar ts'edi nda 'yenga ya ts'ondöhi.

⁸ Ne bi xipabi hinte nda hñöxa nda ñ'o har 'ñu. Hinte nda hñöxa ar 'rozö, wa te nda zi. Hinge nda nxö'sa ar bojö ha yá ngüt'i, honse n'ar ndohö nda hñöts'i.

⁹ Nda dit'a yá thiza, ne hinge nda hñöxa yomponi ar dutu.

¹⁰ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu xki kuthu ha n'ar ngu, ka gi oxunu gatho ya pa gi 'buhunu har hnini'ö.

¹¹ Nu habu hinda t'ahü ar seki, ne hinda ne da 'yox'ahü, poñhunu ne hwöju ar fonthai xi wat'a ha ri wahu. Njap'u da bö'u hingi ho nö'ö te pe'u. Xa majöni di xi'ahü, nunar pa ma da thö'spa majöni nö'ö ar hnini'ö, ma da hñönga n'ar döta mfei, di töpa yá mfei ya hnini Sodoma ne Gomora.

¹² Ne mi boñ'u mi xipa ya jö'i nda 'yot'wa yá ntso'mi.

¹³ Mi enga nzeye ya ts'ondöhi, mi koxa ar nziki nzeye ya dathi, ne mi othe'u.

*Bi tho ar Xuwa Xixthe
(Mt. 14:1-12; Lk. 9:7-9)*

¹⁴ Ar ndö Erode bi zo ar gu gatho nö'ö mi ot'a ar Hesu, ngetho xki nunga ar thuhu gatho nuya hai'u. Ne mi enö:

—Ar Xuwa Xixthe xi mengi xi nte zëi, jange pe'sa nor ts'edi'ö.

¹⁵ Ha ma'ra mi enö mar Elia. Ne ma'ra mi enö már m'ehni Jö, ngu nu ma'ra ya m'ehni mi 'bu mam'et'o.

¹⁶ Nu mi 'yo njap'u ar Erode bi 'ñenö:

—Gehnu ar Xuwa togo da hekwa ar 'yuga xi mengi xi nte.

¹⁷ Ngetho gese ar Erode xki mehna togo nda gu ar Xuwa, xki döt'a ya bojö har fadi. Xki jap'u ngetho xki hñökwhamö hinge nda m'uhwi ar Erodia, ar 'behñö ar Lipe ar jödöp'u'ö, xki zimbabi ne mi 'buhwi.

¹⁸ Ngetho ar Xuwa xki 'ñemba ar Erode:

—Hingi ho gi 'buhwi ar 'behñö ri jödö.

¹⁹ Ha nunar Erodia mi öthó, mi ne nda hyohmö, ha himi tsa.

²⁰ Ngetho nunar Erode mi tsu ar Xuwa, mi pödi mar hogajö'i ne hinte ma ts'oki mi tu, jange mi fats'i nda k'ont'i. Ne nú'mu mi oxa nö'ö mi möñ'ö, himi pödi te nda beni, ne mi johya mi ots'e.

²¹ Ha n'agi bi zo ar pa mi to'ma ar Erodia. Nú'mu mi da ar dango ar Erode, mi umba n'ar t'oxi yá maxte mi ndöwi, ya ndöndogu ne ya ndöngi me Ngalilea.

²² N'a mbi yut'atho ar t'inxu ar Erodia bi nei, ne bi numañho ar Erode ne gatho nu'u mi huhwi har mexa. N'a mbi 'ñembatho nunar nxutsi:

—'Yaka gatho nö'ö gi ne, ne ga 'ra'i.

²³ Bi 'ñet'a made Jö bi 'ñembabi:

—Gatho nö'ö gi 'yakagi, ga 'ra'i. Di 'bui ga 'ra'a made ma ts'ut'wi di pets'i.

²⁴ Mi bongu nunar nxutsi, bi 'ñemba ar nöñö:

—Te ga apa ar ndö.

Ne nunar nöñö bi 'ñembabi:

—'Yapa da 'ra'a ar ñö ar Xuwa Xixthe.

²⁵ Nu'mu dama bi yut'a habu mi 'bu ar ndö, ne bi 'ya njawa:

—Di ne gi 'raka n'agitho ha n'ar manza ar ñö ar Xuwa Xixthe.

26 Ne nunar ndö Erode xa bi zot'a ár muí. Ne himbi tsá bi ponga ár ne, ngetho xki 'ñet'a made Jö, ne xki 'yoxa gatho nu'u mi huhwinu har mexa.

27 Jange n'agitho bi mehna n'ar ndogu nda hömpa ár ñö ar Xuwa.

28 Ar ndogu bi ma ba hekwa ár ñö har fadi, ne ba hömpabi mi o ha n'ar döta manza. Ne bi datwa ar nxutsi, ha nuna bi thokwa ár nönö.

29 Nu mi 'yo yá maxte ar Xuwa tema xki thogi, ba e'u ne bi hñö'spa ár ndo'yo ma ba ági.

Bi t'inga ngudminthebe ya jö'i

(Mt. 14:13-21; Lk. 9:10-17; Jn. 6:1-14)

30 Nú'mu ba penga yá maxte ar Hesu, bi ma ba tsu'ö, ne bi metwabi gatho nö'ö xki me'u ne nö'ö xki utwa ya jö'i.

31 Ha nö'ö bi 'ñembabi:

—Möhö har t'ohö gi tsayahü n'a tsi tui habu hinto 'bui.

Xa nzeýe ya jö'i ndi ma ne ndi 'ñehe, himi hegi nda ñuni.

32 Ne bi mase'u ha n'ar motsa, ndi ma habu hinto mi 'bui.

33 Ha nzeýe ya jö'i bi hyandi mi ma'u, ne bi bödi go mi ge'ö. Ba poñ'u ha ya hnini bi ma watho, ne bi döhö bi zoñ'u m'et'o habu ndi ma'u.

34 Ne nu mi gö ar Hesu har motsa, bi hyandi xa mi nzeýe. Ne xa bi hwéki, ngetho mi ñehwi 'ra ya tsi deti hinte 'ñe ár ma'yo, ne bi müdi te gatho mi uti.

35 Nú'mu mi nde, bi wat'a yá maxte ne bi 'ñembabi:

—Hinte jawa ya ngu har t'ohö, ha bi nde.

36 'Ñedi ma da hyonga te da ziyu har nthet'i ne ya t'ulo hnini, ngetho hinte höyu.

37 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Go gi umfu te da zi.

Bi dö'u:

—Habü ga tiñhe yonthebe mpa ar nthöhö ga tañhe ya thuhme, ne ga wiñheyu.

38 Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Hangu ya thuhme gi höhu. Dí ma ba nuhu.

Ne mi bödi bi 'ñeñ'u:

—Kut'a, ne yoho ya tsi hwö.

39 Bi möñ'ö nda nsipabi ya jö'i nda hñudi mut'itho har k'angdoni.

40 Ne bi hñu'u bi 'yot'a ya mut'i nthebe, ne ma'ra ngudmi.

41 Nu'mu ar Hesu bi gu nuya kut'a ya thuhme ne nuya yoho ya hwö, bi no'sa mhets'i bi jöpi. Bi heka ya thuhme, ne bi thokwa yá maxte bi hyemba ya jö'i. Ne bi jap'u nuya yoho ya hwö n'ehe.

42 Gatho ya jö'i bi ñuni ne xa bi niñö.

43 M'efa bi njo nuya xeni thuhme ne ya hwö bi bongi, bi ñhu'sa 'ret'amayoho ya 'bot's'e.

44 Ha nu'u togo xki ñuni, mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'ohö.

Ar Hesu mi 'yoda mañö ar dehe

(Mt. 14:22-27; Jn. 6:15-21)

45 M'efa ar Hesu bi xipa yá maxte nda boxa har motsa, nda m'et'o ndi ma'u Betsaida, mi 'bu 'randi har ngwani. Ha nö'ö nda gohmö nda ñ'ehwi ya jö'i.

46 Ne mi wadi bi 'ñe'u, bi boxa har t'ohö ma ba apa Jö.

47 Nu mi nxui, ar motsa mi pa mateda ar ñhonthé, ne nö'ö mi 'buse har t'ohö.

48 Mi hyanda yá maḁte xa mar ñhembí nda ñ'o har dehe, ngetho ar ndöhi mi ntóxkwí'u. Mi zo ngu ar hñumxudi, bi ma ba tsudi mi 'yoda mañö ar dehe, ne bi 'yot'e ngu mi ne nda thotho.

49 Mi hyant'u mi 'yo har dehe, bi beñ'u mar pite, ne xa bi ma'u.

50 Gatho bi hyandi ne xa bi ntsu. N'agitho bi zofo ne bi 'ñembabi:

—Go gekaga, yo gi ntsuhu.

51 Ne bi boxkwí'u har motsa. Nu'mú bi nköt'a ar ndöhi, ne nu'u xa bi 'yotho, himi pödi te nda beni.

52 Ngetho hinxki zoda yá mfeni nú'mu mi japa ya thuhme bi xu, xa mar me yá mfeni.

Ar Hesu bi othe ya dathi núnu Genesare

(Mt. 14:34-36)

53 Mi zoñ'u 'randi ar dehe har hai Genesare, ka bi dötnu ar motsa.

54 Ne nu mi gö'u, n'agitho bi bö ya jö'i go mar Hesu.

55 Bi ne ya nguyu xoge har nthet'i nor hai'ö, ne bi ndu'i habu gatho mi ts'impá ya dathi mi kuxa ha ya fidi, habu nda nt'ode mi 'bu'ö.

56 Ne habu gatho mi kut'a ar Hesu ha ya t'ulo hnini, ha ya döhni ne ha xki font'a ya ngu, mi ts'i ya dathi ne nda 'bö ha ya dö'ñu. Ne nuyu honse mi adi nda thegi nda damba ár ñöni ár pat'i, ne gatho nu'u mi thambabi, mi thits'i.

7

Nö'ö japi da ts'okar jö'i

(Mt. 15:1-20)

1 Nuya denga'bepeate ne 'ra ya böt'ofó xki 'ñe Herusalén, ba e bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu.

2 Ne mi hyant'u 'ra yá maḁte ar Hesu hinge mi xu'ye nda ñuni, ne mi theñ'u.

3 Ngetho nuya denga'bepeate ne gatho ya xodyo xa mi tenga nunar nt'umbi xki zokwa yá pale, hinge nda ñuni nu'mu hinge nda nxu'ye xiñho.

4 Ne nú'mu nda menga har tai, m'et'o nda nxu'ye, ne ja nda ñuni. Hinge honseñu, bi gu ma'ra ya nt'umbi nda mefi, ngu ar sut'at'eni, ar sut'bada, ar sut'at'enibojö, ne nda menga yá fidi.

5 Bi 'yambabi 'mu ya denga'bepeate ne ya böt'ofó:

—Yo'ö ri maḁte hingi temba yá nt'umbi ma palehu, ñuni hingi nxu'ye m'et'o.

6 Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñembabi:

—Xa gar nemhñöhu. Majöni nö'ö bi 'yemp'ahu ar m'ehni Isaia xi t'ot'i njawa:

Nunar hnininu oxta mañö eñ'u eska ma nsu, ngetho himbi ponga ha yá muí.

7 Ter ñho'ö eska ma nsu,

embabi ar hoga nt'uti nö'ö xi bense'u.

8 Ngetho xka hyehu ár 'bepeate Jö, ne xa gi ne gi temfu yá nt'umbi ya meximhai, ngu ar nsut'at'eni, ar nsut'bada, ne gatho nu ma'ra gi pehu njap'utho.

9 Mi embabi'u n'ehe:

—Hinte gi nuthu ár 'bepeate Jö, gi teñhu nuya ri nt'umbihu.

10 Ngetho ar Moise bi 'ñenö: 'Ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö. Ne enö: Nö'ö togo da zanga ár dada wa ár nönö, hinda k'ont'i da tho.

11 Ha nu'ahụ gi eñhụ xiñho togo da 'ñemba ár dada wa ár nönö: Hingi tsa ga fax'i, ngetho nö'ö nga 'ra'ahmö, gehnụ ar Korban (poni da 'ñenö ár m'oñho Jö).

12 Ne njap'u hingi hehụ da maḡa ár dada ne ár nönö.

13 Hinte gi nuthü ár mhö Jö, gi hokse ri nt'umbihü, ne nzeye ma'ra ya 'befi nguyü gi othu.

14 Ne bi zo gatho nu'u mi 'buhñu, bi 'ñembabi'u:

—Gi gathohü, 'yohü ne dá zo ri guhü nö'ö ma ga xi'ahü.

15 Hiñ'otho te da yut'a hár müi ar jö'i ne da ts'okwabi. Nö'ö bi ponga mbo hö, go ts'ok'ö.

16 Nö'ö togo tu ár gu da 'yode, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

17 Nú'mü mi zop'u ya jö'i, bi yut'a har ngu, nuyá maḡte bi 'yambabi tema ndi bonga nö'ö xki mö.

18 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hage nu'ahü n'ehe hinte xi zo ri mfenihü. Ha hinxka pöhu gatho nö'ö kut'a hár ne ar jö'i, hingi tsa da ts'oki.

19 Ngetho hingi tsinga hár mfeni, hõnse tho hár müi, ne da 'yei xta ñ'exjo.

Bi mö njap'u, ne mi ñ'udi gatho ya ñhuni xint'axi.

20 Ne mi enö:

—Gatho nö'ö ponga hár mfeni, nö'ö hö, japi da ts'oka ar jö'i.

21 Ngetho ka bi ehñu ya ts'omfeni, ya ts'inga nthöti, ya m'engwi jö'i, ar ntho,

22 ar mfë, ar nhem'ets'i, ya ts'om'ui, ar nhemhñö, ar nhe'behñö, ar hyoke, ne da 'yomba ar 'bede ma'ra, ar ñ'ets'i, ne ar k'at'amfeni.

23 Gatho nuyá ts'okiyü, di bonga mbo, ne ts'oka ya jö'i.

Ár jamfi ar 'behñö mar mengu man'ar hai

(Mt. 15:21-28)

24 Bi nangunü bi ma har hai Tiro ne Sidon. Mi zõni bi yut'a ha n'ar ngu, hinto mi ne nda bödi mi 'buhñu, hõnse himbi tsa bi ñ'õni.

25 Ngut'a bi zo ár gu n'ar 'behñö mi 'ñe n'ár t'inxu xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Mi bödi mi 'buhñu, dama ba e bi ndandihmö hár wa.

26 Nunar 'behñõñu himar me Israel, xki m'u har hai Sirofenisia. Ne mi apa ar möte ar Hesu nda 'yemba ar ts'ondöhi ár t'inxu.

27 Har Hesu bi 'ñembabi:

—Tõ'ma m'et'o da niñö ya bötsi, ngetho hingi ho da gumpa yá thuhme tsi'u, ne da t'emba ya 'yo.

28 Nunar 'behñö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö tsi Hmu, mödi njap'u, nuyá 'yo tsipa yá bone ya bötsi ta har mexa.

29 Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ngetho xka mönga nunar mhõñu, di ma. Ar ts'ondöhi xi hyek'a ri t'inxu.

30 Ne nu mi zõnga ár ngu, bi dinga ár t'inxu mi 'benga har fidi, xki hye ar ts'ondöhi.

Ar Hesu bi othe n'ar gogu mar kõne

31 Bi bonga ar Hesu har hai Tiro, bi thota har hai Sidon, ndi ma har ñhõnthe Ngáliea, bi 'raxt'a ar hai Dekapoli.

32 Ne ba ts'impanü n'ar ñ'ohö mi gogu ne mar kõne, bi t'apa ar möte nda hñu'spa ár 'ye.

³³ Nö'ö bi 'wekase, ne bi dint'wa yá xá ha yá gu'ö. Bi zoxa ár 'ye ne bi damba ár jöhne.

³⁴ Bi guxa ár dá mhets'i, bi ngöts'i ne bi 'ñembabi:

—Efata —ne da 'ñenö: Dá xogi.

³⁵ Ne dama bi xo ár gu, ne bi tuka ár jöhne, bi ñö xiñho.

³⁶ Ar Hesu bi hñu'mba yá muí hinto nda xipabi'u. Ha nú'mu mi xipabi'u hinte nda mö, xa mi pe'u.

³⁷ Ne xa mi 'yo'u ne mi eñ'u:

—Gatho nö'ö pefi, ot'e xiñho: nuya gogu xokwa yá gu, ha nuya gone japi da ñö.

8

Bi t'inga ngu yon'atenthebe ya jö'i

(Mt. 15:32-39)

¹ Nuya pa'u xki wat'a ra nzeýe ya jö'i man'agi, ne hinte mi pe'sa te nda zi. Ar Hesu bi zohna yá maxte ne bi 'ñembabi:

² —Di hwëka nuya jö'i, ngetho pe'sa hñupa di ñ'ohu, ne hinte hö te da ziyu.

³ Ha nu'mu ga pehna yá ngu hinte xi zi, yo ma da went'a har 'ñu, 'ra xpa e yap'u.

⁴ Nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Ha di 'ñe gatho ar thuhme da japa da niñöwa har ot'at'oho nuya jö'iyu.

⁵ Ha nö'ö bi 'yambabi'u:

—Hangu ya thuhme gi pe'su.

Ne bi 'ñeñ'u:

—Yoto.

⁶ Ar Hesu bi 'bepa ya jö'i nda hñu har hai 'mu. Bi guxa nuya yoto ya thuhme, bi umba njamödi Jö. Bi heke ne bi hyemba yá maxte, ha nuyá maxte bi mokwa ya jö'i.

⁷ Mi pes'u n'ehe 'ra ya tsi hwö. Bi jöp'ö n'ehe, ne bi mehna nda m'okwa ya jö'i.

⁸ Bi ñuñ'u ne xa bi niñö. Bi njo nuya xeni xki bongi, ne bi ñuxa yoto m'ots'e.

⁹ Mi tsu ngu yon'atenthebe nu'u bi ñuni, ne ar Hesu bi 'ñedi bi mehni bi ma'u.

¹⁰ M'efa bi boxkwi yá maxte har motsa, ne bi ma'u har hai Dalmanuta.

Ar t'a nt'udi

(Mt. 16:1-4; Lk. 12:54-56)

¹¹ Ba e 'mu ya denga'bepate nda ntsahñökiwi, ne mi apa nda uta n'ar nt'udi ndi 'ñe mhets'i, ne njap'u nda tsati.

¹² Ar Hesu bi 'yents'a n'ar ngöts'i dumui, ne bi 'ñenö:

—Yo'ö a ya nt'udi nuya ts'ojö'i 'bupya. Xa majöni di xi'ahu, hinda ma da t'umbabi.

¹³ Bi zop'u'u, ne bi mengi bi yut'a har motsa, bi 'raxa 'randi ar ngwani.

Yá nt'uti ya denga'bepate

(Mt. 16:5-12)

¹⁴ Yá maxte bi pumhni nda hñöxa ya thuhme, ne honse n'a mi hö'u har motsa.

¹⁵ Har Hesu bi 'ñembabi'u:

—Zot'a ri dāhū ne jamasubihū yá nt'usthuhme ya denga'bepeate ne yá nt'usthuhme ar Erode.

¹⁶ Mi ñöxhnatho n'a ngu n'a mi eñ'u:

—Xikagihū njap'u ngetho hinda hōhū ya thuhme.

¹⁷ Mi böta ar Hesu, bi 'ñembabi'u:

—Hage xa gi ñöxhnathohū gi nõñhū hinte gi pe'su ar thuhme. Wa hinxi xota ri mfenihū, ne xi meda ri ñöhū.

¹⁸ Ha hingi zō ri dāhū, wa hingi xo ri guhū, ne xka pumhnihū.

¹⁹ Nú'mū nda hembra kut'a thuhme ngudminthebe ya jö'i, hangu m'ots'e ya xeni ga ñu'su.

Bi dö'u ne bi 'ñenö:

—'Ret'amayoho.

²⁰ —Ne nú'mū nda hembra yoto thuhme yon'atenthebe ya jö'i, hangu m'ots'e ya xeni ga ñu'su n'ehe.

Ne bi 'ñeñ'u:

—Yoto.

²¹ Ar Hesu bi 'ñembabi'u 'mū:

—Hanja hinxi zoda ri mfenihū.

N'ar goda bi t'othe númū Betsaida

²² M'efa ar Hesu ba e Betsaida, ne ka ba ts'impanū n'ar goda, ne mi t'apa ar möte nda hñu'spa ár 'ye.

²³ Bi mipa ár 'ye ar goda 'mū, ne bi guka nthi ar hnini. Bi zospa ár da, bi hñu'spa ár 'ye, ne bi 'yambabi ha mi handa n'a tsi tui.

²⁴ Nö'ö mi wadi bi hyandi bi 'ñenö:

—Di handa ya jö'i ñhehwi ya za, 'yo.

²⁵ Ne bi hñu'spa ár 'ye man'agi hár da, bi japi bi hyandi. Ne bi ho yá da, bi hyanda yap'u, ne bi hyanda gatho xiñho.

²⁶ Ar Hesu bi mehna ár ngu, ne bi hñu'mba ár mui bi 'ñembabi:

—Yo ma gi kut'a har hnini.

Ar Pedro bi damajöni

(Mt. 16:13-20; Lk. 9:18-21)

²⁷ Ar Hesu bi bongwi yá maxte, bi ma ha ya t'ulo hnini har hai Nsesarea Filipino. Ne nú'mū mi ne ar 'ñu, bi 'yambabi yá maxte:

—Togo enga ya jö'i go geke 'nö.

²⁸ Bi dö'u njawa:

—'Ra enö gar Xuwa Xixthe, ma'ra gar m'ehni Elia, ha ma'ra enö go ge'e n'a nuya m'ehni mi 'bu mam'et'o.

²⁹ Nu'mū nö'ö bi 'ñembabi:

—Xi'ahū, togo gi eñhū go gekaga.

Bi dö ar Pedro ne bi 'ñenö:

—Nu'ge go gar Kristo xi 'ñex'a Jö.

³⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi hinto nda xipabi'u.

Ar Hesu bi mö ma nda tho

(Mt. 16:21-28; Lk. 9:22-27)

³¹ Ne bi ndui bi uti mi mahyoni nda tho nzeye ya thogi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Ne nda utsa ya dönziandö, ya ndömöjö ne ya böt'ofö. Nda tho, ne ár hñupa nda mengi nda nte man'agi.

³² Mi ot'wa ar 'ñu xiñho. Nu'mū ar Pedro bi guki ne bi ndui bi hñu'mba ár mui hinga nda jap'u.

³³ Nunar Hesu bi ñhanda habu mi 'ba yá maxte, ne bi zu ar Pedro bi ñembabi:

—Di mawa, ts'ondöhi. Ngetho hingi temba ár mfeni Jö, gi tembatho yá mfeni ya meximhai.

³⁴ Bi zohna ya jö'i ne yá maxte, bi ñembabi:

—Nö'ö togo ne da dengagi, mahyoni da pumhnise ár te, ne da ñ'ent'atho ga ñ'o'be.

³⁵ Ngetho nö'ö togo ne da japi da k'ont'a ár te, ma da 'bedi. Ha nö'ö togo ent'i da unga ár te da dengagi ne da mönga ar hoga mhö, ma da dinga ar te hiñham'u da göts'i.

³⁶ Ngetho tema ñho da gukwa n'ar jö'i, da dö gatho nö'ö te jawa har ximhai ne da 'be ár pa.

³⁷ Tema tsä da unga n'ar jö'i da danga ár pa.

³⁸ Ngetho nö'ö togo da ntsä da datka majöni ha yá nhandi nuya ts'ojö'i 'bu nuya payu, ne da ntsä da mömga ma mhö, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da ntsä n'ehe xta ehe di hömpa ár nsunda ár Dada, ne di ñ'owi ya hoga enxe.

9

¹ Bi ñembabi n'ehe:

—Xa majöni di xi'ahu, gi 'buhüwa 'rapya, hingi ma gi tuhu, m'et'o ma gi hyanthwu ár ts'ut'wi Jö da ehe, xa di nheki ár ts'edi.

Bi mponga ár 'bai ar Hesu

(Mt. 17:1-13; Lk. 9:28-36)

² Mi tho 'rato mpa ar Hesu bi zixa ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa, bi boxaseyu ha n'ar t'ohö mar ñhets'i. Mi zoñ'u bi mponga ár 'bai ar Hesu hár nhandi'u.

³ Ne ár he xa mi hyats'i, bi t'axki ngu ar tse. Hinjo'owa har ximhai n'ar meni da tsä da japi da t'axki njangu'ö.

⁴ N'a mbi hyandatho yá maxte mi 'bahnu ar Elia ne ar Moise mi ñöwi ar Hesu.

⁵ Nu'mü ar Pedro bi ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Utate'i, xiñho ga 'buhüwa. Te gi mö, ga hoje hñu ya m'et'e, n'a habu gi 'buke, n'a habu da m'u ar Moise, ne man'a habu da m'u ar Elia.

⁶ Ar Pedro mi mönga njap'u, ngetho himi pödi teme nda mö, xa xki zuyu.

⁷ N'a mba eta n'ar gui bi go'mtho, ne bi nhekinu n'ar mhö bi ñenö:

—Gehnu ma hmöka T'u. 'Yohu nö'ö xi'ahu.

⁸ M'efa mi mengi bi hyant'u man'agi, honse ar Hesu mi 'bahnu.

⁹ Ne mi gö'u har t'ohö, bi hñu'mba yá müi'u hinto nda xipabi nö'ö xki hyant'u, nda dö'mi m'et'o nda mengi nda nte man'agi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

¹⁰ Bi kwatatho'u nunar mhönu, ne mi ñö'u n'a ngu n'a teme ndi bonga nö'ö xki mö, nda mengi nda nte man'agi.

¹¹ Ne bi 'yambabi'u ar Hesu:

—Yo'ö enga ya böt'ofö, m'et'o ma da e ar Elia, ne ka da e ar Kristo.

¹² Ar Hesu bi dödi ne bi ñembabi'u:

—Xa majöni ar Elia da e m'et'o, ne da ñexa xiñho man'agi gatho te jawa. Xi'mu, yo'ö xi t'ot'a har T'ofö, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da tho ya thogi, ne hinte ma da nhu.

13 Ha di xi'ahū, ar Elia ba ehe, ne bi 'yot'wabi gatho nö'ö mi ne ya jö'i, ngu xki t'ot'i nda tho'ö.

Ar Hesu bi othe n'ar bötsi xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi
(Mt. 17:14-21; Lk. 9:37-43)

14 Nu mi zoñ'ö habū mi 'bū yá maxte, bi hyandi nzeḃe ya jö'i xa xki got'atho, ne mi ñöwi ya bö't'ofo.

15 Ne mi zo'ö, gatho ya jö'i xa bi 'yoḥo, bi nixt'i ma ba tsüdi ne bi zengwa.

16 Nö'ö bi 'yambabi:

—Tema gi ñöwihū.

17 Bi dö n'a mi 'bū har mut'i, ne bi 'ñenö:

—Tsi Utate, da tsiñ'a ma t'u nthexkwi n'ar ts'ondöhi japi da ngone.

18 Habū gatho da züdi xa hwöts'i, ne japi da 'yents'a ya fugi hár ne, xa guxt'a yá ts'i, ne 'ramtx'u di 'yot'i. Da xipa nuya ri maxte nda 'yemhö, ne hinte bi japabi.

19 Bi dö'ö ne bi 'ñenö:

—Yá bötsi'ihū ya me'sku. Hangu ma ga 'buhwithohū ne ga pes'ahū ar ts'eti. Ba tsinjuwa ar metsi.

20 Ne ba ts'impabi. Ha nunar ts'ondöhi mi hyanda ar Hesu, xa bi hwö'sa ar bötsi, mi zo har hai xa mi ntöni, ne xa mi ents'a ya fugi hár ne.

21 Ar Hesu bi 'yamba ár dada:

—Hangu pets'i njanū.

Ar dada bi dödi ne bi 'ñenö:

—Bi du'mbabi mi t'ulotho.

22 N'andi ent'a har tsibi ne har dehe, ne da hyohmö. Ha nu'mū da tsä te gi japi, pe'skagihe ar nhwëki ne faxkagihe.

23 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mū da tsä gi ñ'emūi hö, ngetho nö'ö togo ñ'emūi, hinter ñhembibi.

24 Ne n'agitho ár dada ar bötsi bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Di ñ'emūi. Faxkagi da hñuxa ma ñ'emūi.

25 Nu mi hyanda ar Hesu ya jö'i mi ntuts'i mi kwat'i, bi zū ar ts'ondöhi ne bi 'ñembabi:

—Ts'ondöhi gone ne gogu, di 'bep'a'i gi hyehnu, ne hingi pengi gi kut'a man'agi.

26 Nu'mū ar ts'ondöhi xa bi hyexa ar mhafi, ne xa bi nhwöste bi böni. Ne nunar bötsi bi gohnu wande xki du, jange nzeḃe mi enö:

—Xi du.

27 Ha nunar Hesu bi mipa ár 'ye bi 'ñei, ne bi nangi.

28 Nu mi yut'ö har ngu, yá maxte bi 'yambase:

—Yo'ö himbi tsä da eñhe.

29 Har Hesu bi 'ñembabi:

—Nuya ts'ondöhü xi ñhembibi da böni, mahyoni ar nt'apa jö ne ar behë.

Ar Hesu bi mengi bi mö ma nda tho

(Mt. 17:22-23; Lk. 9:43-45)

30 Ne mi bonu'u, bi ñ'o'u har hai Ngalilea, ne himi ne'ö togo nda bödi.

31 Ngetho mi uta yá maxte, ne mi embabi:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da ndatwa yá 'ye ya jö'i, ne ma da tho. Ne ár hñupa da mengi da nte man'agi.

32 Ne nuyá maxte himi tso yá mfeni nö'ö mi xipabi'ö, ne mi tsu nda 'yambabi.

Togo tôte ár nsu

(Mt. 18:1-5; Lk. 9:46-48)

³³ Ne bi zonga Nkapernaum, mi yut'u har ngu, ar Hesu bi 'yambabi yá mǎxte:

—Te ngi mpehu har 'ñu.

³⁴ Ha nu'u bi ñhetho, ngetho har 'ñu mi ñöxhnatho'u, mi honi togo ma nda ntôte ár nsu.

³⁵ Nu'mú ar Hesu bi hñudi, ne bi zohna nu'u 'ret'amayoho yá mǎxte, ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo ne da m'u m'et'o, mahyoni xa da m'efa, ne da mēpa gatho nu ma'ra.

³⁶ Bi gu n'ar tsi bötsi ne bi 'ba'ma madetho, bi dets'i, ne bi 'ñembabi'u:

³⁷ —Nö'ö togo da potka ma thuhu japamasu n'ar tsi bötsi, jakamasugi. Ha nö'ö togo jakamasugi, go japamasu togo xpa penkagi.

Nu'u togo hingo ma ñ'unihu, go faxkagihu

(Lk. 9:49-50; Mt. 10:42)

³⁸ Ar Xuwa bi 'ñembabi:

—Tsi Utate, xta hanthe n'a engu ya ts'ondöhi juñ'a ár ts'edi ri thuhu. Da höjwe ngetho hindi ñ'owihu.

³⁹ Ha nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi hökwabihu, ngetho hinjo'o n'a togo di ot'a ya nt'udi junka ár ts'edi ma thuhu, ne m'efa da ñömañ'ugi.

⁴⁰ Ngetho nö'ö togo hingo ma ñ'unihu, faxkagihu.

⁴¹ Nö'ö togo da 'ra'ahu n'ar tsi 'bada ar dehe potka ma thuhu ngetho yá meti'ihu ar Kristo, xa majöni di xi'ahu, hinda ma da 'be ár nthöhö.

Ga ntsuñhu hinga othu ar ts'oki

(Mt. 18:6-9; Lk. 17:1-2)

⁴² Nö'ö togo da japi da da n'a nuya tsi bötsi ñ'emugi, xiñho da ts'utwa n'ar dojuni hár 'yuga nö'ö ar jö'i'ö, ne da t'ent'a har dehe.

⁴³ Nu'mu ri 'yehu da ja'ahu gi tahu, hyeju. Xiñho gi kuthu mhets'i di k'at'a n'a ri 'yehu, ne hingi mewihu gatho yoho ri 'yehu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁴ Nunu hingi the ya zu'we, ha nunar tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁵ Ha nu'mu ri wahu ja'ahu gi tahu, hyeju. Xiñho gi kuthu mhets'i hinte di tu ri wahu, ne hinge gi mewi ri wahu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁶ Nunu hingi the ya zu'we, ha nunar tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁷ Ha nu'mu ri dahu ja'ahu gi tahu, hñöhu. Xiñho gi kuthu hár ts'ut'wi Jö di k'at'a n'a ri dahu, ne hingi mewihu gatho yoho har tsibi.

⁴⁸ Nunu hingi the ya zu'we, ha nunar tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁹ Ngetho gatho ma da thoka har tsibi, jangu gatho ar m'öñho da t'u'sa ar u.

⁵⁰ Ar u xiñho, ha nu'mu da 'be ár ñ'uxi, hanja gi ko'sfu ár nkuhi. Di hñöx'ahu ar u, ne gi 'buhu n'ar hogam'ui n'a ngu n'a.

10

Ar Hesu bi nõnga nu'u togo he yá nthöti

(Mt. 19:1-12; Lk. 16:18)

¹ Ar Hesu bi zohnu nor hai'ö, bi gu ar 'ñu bi ma har hai Nhudea 'randi ar döthe Hordan. Ya jö'i bi mengi bi mhunts'i, ne nö'ö bi uti ngu xki nzöñ'ö.

² Bi wat'a ya denga'bepeate nda hyathmö, ne bi 'yambabi ha nda tsá nda hye ár 'behñö n'ar ñ'oho.

³ Nö'ö bi dōti ne bi 'ñembabi:

—Te bi 'bep'ahū ar Moise.

⁴ Nu'u bi 'ñeñ'u:

—Ar Moise bi unga ar seki da t'unga n'ar he'mi ñhegi, ne nda hyep'u ár 'behñö.

⁵ Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñembabi'u:

—Bi 'yot'a njap'u nunar 'bepatenū, ngetho xa xi me ri ñöhu.

⁶ Hár ndui, Jö bi hyoka ar ndo ne ar 'behñö.

⁷ Jange ar ñ'ohö da zop'u ár dada ne ár nönö, ne da m'uhwi ár 'behñö.

⁸ Ne nuya yohoyū da n'atho. Hindi yoho, n'ase.

⁹ Jange nö'ö xi junga Jö, hinda 'weka ar jö'i.

¹⁰ Nu mi zoñ'u har ngu, nuyá maxte bi mengi bi 'yambabi nö'ö xki wadi xki mö.

¹¹ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo da hye ár 'behñö ne da nthötwi man'a, n'ar tsinganthöti.

¹² Ha nu'mū ar 'behñö da hye ár döme ne da nthötwi man'a, n'ar tsinganthöti n'ehe.

Ar Hesu bi jöpa ya tsi bötsi

(Mt. 19:13-15; Lk. 18:15-17)

¹³ Ne mi ts'impa ya tsi bötsi nda hñuxyá 'ye, ha nuyá maxte mi tsui togo mi tsihi.

¹⁴ Mi hyanda ar Hesu, bi zot'a ár mui, ne bi 'ñembabi'u:

—Hyehū ya tsi bötsi da e da zükagi, ne yo gi höjwū, ngetho gatho nu'u 'bu hár ts'ut'wi Jö, ñhehwi n'ar tsi bötsi.

¹⁵ Xa majöni di xi'ahū, nö'ö togo hinda hñömba ár ts'ut'wi Jö ngu n'ar tsi bötsi, hinda ma da yutnu.

¹⁶ Ne mi thex'u, mi hu'spa yá 'ye ne mi jöpi.

N'ar ñ'ohö xa mi the yá ñho bi ñöwi ar Hesu

(Mt. 19:16-30; Lk. 18:18-30)

¹⁷ Mi boñ'ö nda mengi nda gu ar 'ñu, ba e n'a mi nixt'i ne bi ndandihmö hár wa'ö, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi hoga Utate, tema ga pefi ne da t'aka ar te hinda göts'i.

¹⁸ Ar Hesu bi 'ñenö:

—Yo'ö gi engagi dar hogajö'i. Hönse Jö go ar hogajö'i'ö.

¹⁹ Gi pötwa yá 'bepate Jö: Yo gi tsimba ár nthöti ri ñ'ohū, yo gi ñhote, yo gi mpé, yo gi juxa ya nhemñö, yo gi hate, 'ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö.

²⁰ Bi dö nunar ñ'ohö ne bi 'ñenö:

—Utate, gathoyū xta ot'e ndi bötsitho.

²¹ Nu'mū ar Hesu bi k'öt'i xa mi mödi, ne bi 'ñembabi:

—'Beta n'a te gi pefi: di ma ba pa gatho nö'ö te gi pets'i, ne hyembabi ya hyoya, njap'u gi pe'sa ya ñhonū mañö mhets'i. Ne gi 'yent'a ri te gi e gi tengagi.

²² Ha nö'ö mi 'yo nunar mhönū, xa bi du ár mui ne njap'u bi ma, ngetho xa mi the nzeye yá ñho.

²³ Nu'mū ar Hesu bi hyanda hár nthet'i, ne bi 'ñemba yá maxte:

—Xa xi ñhemi da yut'a hár ts'ut'wi Jö n'ar jö'i hinte k'at'i.

²⁴ Nuyá maxte xa bi 'yoda nö'ö te bi möñ'ö. Ar Hesu bi dōti ne bi 'ñembabi'u:

—Ma tsi bötsi'ihu, xa xi ñhemi da yut'a hár ts'ut'wi Jö nu'u togo xi hñuxyá jamfi ha ya ñho.

²⁵ Xi ñhembí da tho n'ar dōta meṭi hár gu n'ar 'yomhni, ha tōte ár ñhembí da yut'a n'a hinte k'at'i hár ts'ut'wi Jō.

²⁶ Nu mi 'yo njap'u, bi hñuxa yá 'yo'u, ne bi 'ñeñ'u n'a ngu n'a:

—Togo da mpo 'mu.

²⁷ Nu'mú ar Hesu bi k'öt'i, ne bi 'ñembabi:

—Nō'ō hingi tsá da 'yot'a ya jō'i, Jō hō, tsá da 'yot'ō, ngetho Jō hinter ñhembibi da 'yot'e.

²⁸ Nu'mú ar Pedro bi ndui bi 'ñembabi:

—Nuje xta tsohe xoge xta teñ'ahe.

²⁹ Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñenō:

—Xa majōni di xi'ahu, gatho nu'u togo xi zop'u ár ngu, yá jödō, yá nju, ár dada, ár nōnō, ár 'behñō, yá bōtsi, wa xpa tsop'u yá hai xi dengagi mōnga ar hoga mhō,

³⁰ ma da hñuxa n'anthebe ár nzeṭe nō'ō xi zop'u: yá ngu, yá jödō, yá nju, yá nōnō, yá bōtsi, yá hai, mōdi da tho ya nt'utsa nuya payu, ne m'efa to'ma ar te hiñham'u da gōts'i.

³¹ Nzeṭe nu'u 'bet'opya ma da m'efa, ha nu'u togo 'befapya ma da m'et'o'u.

Ar Hesu bi mengi bi mō ma nda tho

(Mt. 20:17-19; Lk. 18:31-34)

³² Mi 'yo ar 'ñu'u ndi ma Herusalen, ar Hesu mi 'bet'o, ha nuya maṭte xa mi 'yotho, mi teni mi ntsu'u. Nu'mú bi mengi bi 'weka nu'u 'ret'amayoho, ne bi muḍi bi xipabi nuya thogi ma nda thogi. Bi 'ñenō:

³³ —Nupya gar mōhō har hnini Herusalen, ne Nō'ō Togo ba e bi Njō'i ma da t'ent'wa ha yá 'ye ya ndōmōjō ne ya bōt'ofō. Ma da 'yent'u da tho, ne da ndatwa ha yá 'ye nu'u hingya xodyo.

³⁴ Ne ma da ts'ani, ma da n'wet'i, ma da ts'ots'i ne da tho, ha nu ár hñupa ma da mengi da nte man'agi.

Ár nt'adi ar Hakobo ne ar Xuwa

(Mt. 20:20-28)

³⁵ Nu'mú ar Hakobo ne ar Xuwa yá t'u ar Sebedeo, bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Tsi Utate, di nehe gi ja ar mōte gi 'raje nō'ō ma ga a'ahe.

³⁶ Nō'ō bi 'ñembabi:

—Tema gi ne ga 'ra'ahu.

³⁷ Bi 'ñeñ'u:

—'Rakagihe ar seki xka tsoñhe ha ri nsunda, n'a da hñuxa ha ri ñ'ei, ne man'a ha ri ngōhō.

³⁸ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hingi pōhu tema gi ahū. Ha gi hanthu gi tsethu ya thogi ngu ma ga tsetka.

³⁹ Nu'u bi dōdi ne bi 'ñeñ'u:

—Hō ga tsethe.

Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Majōni ma gi thohu ya thogi ngu ma ga thoka.

⁴⁰ Mōdi njap'u, nō'ō gi ne gi hñuxu ha ma ñ'ei ne ha ma ngōhō, hinda tsa ga unga. Ma da t'umba nu'u togo xi t'ekwabi.

⁴¹ Nu mi 'yo nu'u ma 'ret'a yá maṭte, bi ndui bi mbō yá kwe, himi numañho ar Hakobo ne ar Xuwa.

⁴² Nu'mú ar Hesu bi zoñ'u ne bi 'ñembabi:

—Gi pöhu, nu'u togo xi t'exa ngu ar ndö ha n'ar hai, exyá nsu, ne nuya xi t'exa ngu ar ñöxhmu, xa memnda ya jö'i.

⁴³ Nu'ahu yo gi njahup'u. Nu'mu gi ne gi ndötahu, mahyoni gi pefu nu ma'ra.

⁴⁴ Ne nö'ö togo gi ne gi 'bet'ohu, mahyoni gi m'egohu n'ehe.

⁴⁵ Jahu ngu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Nö'ö himba ehe honi togo da mepabi, ba ehe da m'ego, ne da unga ár te da gut'wa yá thai nzeýe ya jö'i.

Ar goda Bartimeo bi tsa bi hyandi

(Mt. 20:29-34; Lk. 18:35-43)

⁴⁶ Ba e'u Nheriko, ne nú'mu mi 'yo ndi boni, mi ñ'owi yá maxte, ne nzeýe ya jö'i mi teni. Ar goda Bartimeo, ár t'u ar Timeo, mi hu har 'ñu mi peti.

⁴⁷ Ne mi 'yode mar Hesu me Nasare nö'ö mi thohnu, bi ndui bi mafi mi enö:

—Hesu, ár t'u'i ar Dabi, hwëgagi.

⁴⁸ Nzeýe mi tsui hinge nda mafi, ha nö'ö xa mi umbár mui mi mafi:

—Ár t'u'i ar Dabi, hwëgagi.

⁴⁹ Nu'mu ar Hesu bi m'ai ne bi mö nda ts'ohna ar goda, ne bi nsipabi njawa:

—Yo gi tu ri mui. Nangi ngut'a, zo'a'i gi ma 'nö.

⁵⁰ Nu'mu bi 'yemp'u ár pat'i, dama bi nangi ba e bi zu ar Hesu.

⁵¹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Te gi ne ga ja'a'i.

Ar goda bi 'ñenö:

—Tsi Utate, di ne da xo ma da.

⁵² Ar Hesu bi 'ñenö:

—Di ma, nuna ri ñ'emui xi max'a'i xka hñöni.

Ne n'agitho bi tsa bi hyandi, ne bi denga ar Hesu har 'ñu.

11

Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi

(Mt. 21:1-11; Lk. 19:28-40; Jn. 12:12-19)

¹ Nú'mu mi 'butho nda zonga har hnini Herusalen, mi pa'u get'u ha ya t'ulo hnini Betfage ne Betania, mi kuxa har t'oho Njömdöni. Ne ar Hesu bi mehna yoho yá maxte,

² ne bi 'ñembabi:

—Di möhu har t'ulo hnini gi hanthu 'buhnu, ne nu xki tsoñhu, ma gi tiñhu n'ar tsi t'ulo n'oge di thöt'i hinto xi ntoge. Gi xothu ne gi tsihu injawa.

³ Ha nu'mu togo da 'ñeñ'ahu: Yo'ö gi pehu njap'u, 'ñemfu: Ar tsi Hmu honi, ne m'efa da mengi da kos'a man'agi.

⁴ Bi ma'u ne bi dinga n'ar tsi n'oge mi thöt'a hár goxthi n'ar ngu mi 'buta hár ñöni ar 'ñu, ne bi xot'u.

⁵ Ne 'ra nu'u mi 'buhnu bi 'ñembabi:

—Te gi pehu gi xothu nunar tsi n'oge.

⁶ Nuya maxte bi 'ñemba ngu xki xipabi ar Hesu, ne bi hye'u.

⁷ Ne ba ts'impa ar tsi t'ulo n'oge ar Hesu, ne bi gö'spa yá pat'i'u, ne bi nto'ö.

⁸ Ne nzeýe mi xi yá pat'i har 'ñu, ha ma'ra mi tokwa ya xiza ne mi pokwa habu nda thogi.

9 Nu'u mi 'bet'o ne nu'u mi 'befa mi ma'u ne mi enö:

—Xa nsunda Jö. Dá jöpa Jö ár m'ehni.

10 Dá jöpa Jö ár ts'ut'wi ma palehu ar Dabi xi 'ñep'u. Nsunda Jö bi 'bu mhets'i.

11 Ne bi yut'a ar Hesu núnu Herusalen ne har dönganijö. Ne mi wadi bi hyanda gatho ár nthet'i, bi menga Betania bi mewi yá maxte, ngetho mi fudi nda nxui.

Ar 'bai'iuxi bi ts'ui

(Mt. 21:18-19)

12 Nu ár hyax'ö mi boñ'u har hnini Betania, ar Hesu bi ntunthu.

13 Bi hyanda yap'u n'ar 'bai'iuxi xa mi heda yá xi, bi ma ba k'öni, xömhö nda dinga te nda zi. Nú'mu mi zöni hinte bi dini ngetho himyá pa ya iuxi.

14 Nu'mú bi 'ñemba ar 'bai'iuxi:

—Hinto man'a da zimp'a ri sofo.

Ne nuyá maxte bi 'yo tema xki mö.

Ar Hesu bi p'axt'a ar dönganijö

(Mt. 21:12-17; Lk. 19:45-48; Jn. 2:13-22)

15 Ba e'u Herusalen 'mu, ne mi yut'a ar Hesu hár thi ar dönganijö, bi müdi bi 'yenga nu'u togo mi mpa ne mi ntai. Ne bi puspa yá mexa ya patbojö, ne yá nthuts'i nu'u mi pa ya domtxu.

16 Ne hinto mi hegi nda na'sa ar nijö te mi muts'i.

17 Ne mi utwabi njawa:

—Ha hinxka nehü habu enö: Ma ngu n'ar ngu habu da mat'a Jö gatho ya hnini 'bu har nxidi ar ximhai. Ha nu'ahu xka jafu ngu n'ar oki habu ñ'önga ya bë.

18 Ne bi 'yo nuya böt'ofö ne nuya ndömöjö, mi hongá hanja nda hyohmö. Himi tsá te nda jap'u, mi tsu ya jö'i, ngetho xa mi numañho'u ár nt'uti mi udi.

19 Ha mi nxui ar Hesu bi zohnu ar hnini, bi ma.

Ar 'bai'iuxi xki ts'ui bi 'yot'i

(Mt. 21:18-22)

20 Ne mi thohnu man'agi ár hyax'ö, bi hyant'u xki 'yot'a ar iuxi xoge ár 'bai ne yá 'yu.

21 Nu'mú ar Pedro bi beni, ne bi 'ñembabi:

—Utate, ndi nunar 'bai'iuxi ga tsui, bi 'yot'i.

22 Bi dö ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Ñ'emüihu Jö.

23 Ngetho majöni di xi'ahu, nö'ö togo da xipa nunar t'ohonu: 'Bai di ma ba tso har ñhonthe, ne hindi yomi, ne kaxmbeni da njap'u, ma da thogi nö'ö xi beni.

24 Jange di xi'ahu, gatho nö'ö gi 'yafu Jö, kaxmbenihu ma gi hñöñhu.

25 Ne nú'mu gi afu Jö, pumbabihu ma'ra nu'mu ja te gi tsamañ'uhu, ne njap'u ri Dadahu bi 'bu mhets'i da pump'a'ihu ri ts'okihu n'ehe.

26 Ngetho nu'mu hingi pumbabihu ma'ra, ri Dadahu bi 'bu mhets'i hinda pump'a'ihu ri ts'okihu n'ehe.

Ar Hesu bi t'ambabi togo mi hōmpa ár ts'edi

(Mt. 21:23-27; Lk. 20:1-8)

27 Ba penk'u man'agi har hnini Herusalen, ne nu mi 'yo har dönganijö, ba e bi zu ya ndömöjö, ya böt'ofö ne ya dönziandö,

28 ne bi 'ñembabi'u:

—Togo gi hõmpa ár ts'edi, ne togo xpa peñ'a'i gi 'yot'a nõ'ö gi pefi.

²⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Ma ga añ'ahü n'ar nt'ani n'ehe. Nu'mü gi thõhu, ma ga xi'ahü togo di hõmpa ár ts'edi ga ot'a nõ'ö di pefi.

³⁰ Nunár xixthe ar Xuwa, ha xki 'ñe mhets'i, wa xki mehnatho ya jö'i. Xikagihü.

³¹ Nu'u mi ñõse mi eñ'u:

—Nu'mü ga xifu ndi 'ñe mhets'i, ma da 'ñengagihü 'mü: Yo'ö hinga ñ'emuibihü.

³² Ha nu'mü ga eñhü xki mehnatho ya jö'i, ma da mbo yá kweyü.

Mi tsu ya jö'i, ngetho mi nu'u ar Xuwa ngu ár m'ehni Jö.

³³ Jange bi dö'u ne bi 'ñembabi ar Hesu:

—Hindi pöhe.

Nu'mü bi dö'ö ne bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Njap'u nuga hinga xi'ahü togo xpa penkagi ga ot'a nõ'ö di pefi.

12

Ár 'bede ya ts'oñhandi

(Mt. 21:33-46; Lk. 20:9-19)

¹ Nu'mü ar Hesu bi ndui mi utam'ede:

—N'ar ñ'ohö bi 'ñet'a n'ar hwöhi'obxi, bi guxa n'ar jödo, ne bi 'ya'ma n'ar moto habü nda de'mi. Bi hyoka n'ar he'sangu nda hyanda xoge. M'efa bi umba ñhandi ma'ra nda su, ne bi ma yap'u.

² Mi zonga ar pa bi mehna n'ar 'bego ma nda k'o'sa ya ñhandi, ne nda 'yapa ar sofo ndi 'ñepi nda hñöni.

³ Ha nu'u bi gü bi fenza ne bi kots'i, hõse yá 'ye bi hñöts'i.

⁴ Nö'ö togo már me'ti ar hwöhi, bi mengi bi mempabi man'ar 'bego. Nuyü bi hyoxa ya nk'ahni, bi zemba ár ñö ne bi kos'u n'ehe.

⁵ Bi mengi bi mehna man'a, ne nunü bi tho. Ne njap'u bi mengi bi mehna nzeye, 'ra mi fenza ne ma'ra mi ho.

⁶ Ár ngöts'i, mi 'ñe n'ar t'u xa mi mödi, bi mempabi n'ehe, mi eñ'ö: Numa t'u ma da numansu.

⁷ Nuya 'bego'u bi 'ñenga n'a ngu n'a: Gehnü togo ma da gohwi ya ñho. Ba ehü ga hohü ne ga kohwihü yá ñho.

⁸ Ne bi gü'u bi hyo, ne bi 'yeñ'u nthi har hwöhi.

⁹ Tema da mehmö nuna togo ár me'ti ar hwöhi 'mü. Ma da ehe ne da hyo ya ts'oñhandi, ne da thokwa ár 'befi ma'ra ya 'bego.

¹⁰ Ha hinxka nehü nunar t'ofonü engá njawa:

Nö'ö ar do bi 'yemp'uhmö ya guxjödo, nupya gehnü ar müdi do xi nju'spa ár nijö Jö.

¹¹ Gesé Jö xi 'yot'a njap'u, ne di hanthü nzatho nõ'ö bi 'yot'e.

¹² Nuya ndö xa mi nemhö'u nda gü, ngetho bi zo yá mfeni go mi hox'u nunar 'bedenü. Hõse mi tsu nda mbo yá kwe ya jö'i mi 'buhnü, jange bi zohnü bi ma'u.

Ar Hesu bi nonga ar bojö jot'a ya ndö

(Mt. 22:15-22; Lk. 20:20-26)

¹³ Ba 'bempabi 'ra ya denga'be'pate ne 'ra yá ñ'owi ar Erode, xõmhö nda dinga te nda hyoxa ar Hesu.

¹⁴ Mi zo'u bi 'ñembabi:

—Utate, di pöhe gi mönga nö'ö majöni, ne hinto gi tsu, ngetho hingi hwanta ya jö'i, majöni gi u ár 'ñu Jö. Hage xiñho ga umfe ar bojö jot'a ar Sesar. Ga uñhe wa hin'ö.

¹⁵ Ha nö'ö bi bötwa yá ts'omfeni, bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi ne gi hyakagihü. Ba hönkagihü n'ar bojö ga handi.

¹⁶ Nu'u ba hõmpa n'ar bojö, ne bi 'ñembabi'u:

—Togo ár meti ar hmi huxkwa ne nö'ö te mö.

Ne bi dö'u:

—Ár meti ar Sesar.

¹⁷ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Umfu ar Sesar nö'ö ár meti'ö, ne umfu Jö nö'ö ár meti'ö n'ehe.

Ne xa bi 'yo'u.

Ya dengamöjö bi ñ'ani ar menga nte

(Mt. 22:23-33; Lk. 20:27-40)

¹⁸ Nu'mú ba ep'u ya dengamöjö nu'u hingi ñ'emüi da mengi da nte nu'u xi du, ne bi 'yambabi njawa:

¹⁹ —Utate, ar Moise bi zogagihü har t'ofu, nu'mü n'ar ñ'ohö da du ne da zo ár 'behñö hinte xi dinga ar bötsi, nu ár jödö da nthötwi ar 'ranxu, ne da gu'spa ár thuhu ár jödö man'agi.

²⁰ Gi numhö: Mi 'bü yoto ya ñ'ohö mi njödö. Nunar 'bet'o bi nthöti, ne bi du hinte bi zo ar bötsi.

²¹ Ne nunár ñoho bi nthötwi ar 'ranxu, ne bi du. Njap'unü himbi zokwa ar bötsi, ne nunár hñu bi njap'u n'ehe.

²² Ne bi njap'u gatho yoto, ne hinte bi dinga ar bötsi. Ár ngöts'i bi du ar 'behñö n'ehe.

²³ Nú'mü xta zo ar menga nte, ne da nank'u, togo ár 'behñönu 'mü, ngetho bi nthötwi gatho yoto ya ñ'ohö mi njödö.

²⁴ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xi ts'oka ri mfenihü, ngetho hingi pöhu ar T'ofu, ne hingi pöthwü ár ts'edi Jö.

²⁵ Ngetho nu xta mengi da nte ya jö'i man'agi, hinda ma da t'adi, ne hinda ma da nthöti, ngetho ma da ñhehwi yá enxe Jö bi 'bü mhets'i.

²⁶ Ha nö'ö nt'ani wa pengi da nte nu'u xi du wa hin'ö, ha hinxka nehü hár t'ofu ar Moise nú'mü mi zo Jö ha n'ar 'minza mi zo, ne bi 'ñembabi: Nuga ár Jögi ar Abra, ar Isa, ne ar Hakob.

²⁷ Jö go ár Jö nu'u te, hinge nu'u xi du. Jange nu'ahü xa xka 'be ri mfenihü.

Ar döta 'bepate

(Mt. 22:34-40)

²⁸ Bi wat'a n'ar böt'ofu xki 'yode xki dödi xiñho, ne bi 'yambabi:

—Ndana ar 'bepate töpa ár nsu gatho nu ma'ra.

²⁹ Ar Hesu bi döti:

—Nunar 'bet'o 'bepate gehnü: Ha gi ohü, menguhü Israel. Ar tsi Hmu ma Jöhu, n'atho.

³⁰ Xa gi 'ñet'a ri müi, gi hñuxa ri mfeni, gi 'yent'a ri te ne ri ts'edi gi mö Jö ri Hmu. Gehnü ar 'bepate töte ár ts'edi.

³¹ Ne nor ñoho di hñöts'i: Gi mö ri mijö'iwi ngu gi mhöse. Hiñ'otho man'ar 'bepate di töte ár nsu.

³² Nu'mú nunar böt'ofu bi 'ñembabi:

—Xiñho, Utate. Majöni nö'ö xka mö, n'adar Jö 'büi ne hinjo'o man'a.

³³ Ne nö'ö togo et'a ár muḡ, huxa ár mfeni, ent'a ár te ne ár ts'edi da mö Jö, ne da mö ár mijö'iwi ngu mhöse, töpa ár nsu gatho nuya m'oñho ne ya ñhöt'i.

³⁴ Ar Hesu nu mi hyandi mi ja ár mfödi, bi dödi ne bi ñembabi:
—Hingi 'yo yap'u gi kut'a hár ts'ut'wi Jö.
Ne hinto bi ne bi 'yot'wa ma'ra ya nt'ani.

Yo'ö mhö ar Kristo ár t'u ar Dabi
(Mt. 22:41-46; Lk. 20:41-44)

³⁵ Ar Hesu mi uta ya jö'i har dönganijö, ne mi enö:
—Yo'ö enga nuya böt'ofö ar Kristo ár t'u ar Dabi.

³⁶ Ngetho gese ar Dabi bi ñenö xki nzinga ár Hñö Jö:
Jö ar Dada bi ñemba ma tsi Hmu:
Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,
to'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

³⁷ Gese ar Dabi embabi ár Hmu. Yo'ö mhö ár t'u 'mu.
Ne nzeḡe ya jö'i xa mi johya mi ots'e.

Ar Hesu bi nomba yá ts'o'befi ya böt'ofö
(Mt. 23:1-36; Lk. 11:37-54; 20:45-47)

³⁸ Ar Hesu mi embabi ya jö'i ha yá nt'uti:
—Jamasuhḡ hinda ka'ahḡ ya böt'ofö, xa ne da ñ'o di he yá dutu ko'mba yá wa, ne xa ne da nzeḡwabi ya jö'i di 'benga nt'ek'ei nú'mu 'yo har tai.

³⁹ Xa ne da hñuxa ha ya 'bet'o nthuts'i ha ya nijö ne ha ya ñhuni.

⁴⁰ Nuyḡ tekwa yá ngu ya tsi 'ranxu, ne ot'a 'ra ya nsadi ra ma, ne da go'mahmö. Njap'u ma da hñönga n'a ra döta mfeiyḡ.

Ár m'oñho ar tsi hyoya 'ranxu
(Lk. 21:1-4)

⁴¹ Ar Hesu mi huhnu mi ñhandwitho ár nt'ut'm'oñho ar nijö. Mi handi hanja ya jö'i mi pa mi tsohnu yá m'oñho, ne nu'u mi pe'sa yá ñho xa mi ut'a nzeḡe.

⁴² Ne ba e n'ar tsi hyoya 'ranxu, bi 'yut'a yoho ya tsi bojö himar mhödi.

⁴³ Nu'mú ar Hesu bi mat'a yá maxte, ne bi ñembabi:

—Xa majöni di xi'ahḡ, nunar tsi hyoya 'ranxunḡ, töte ár döta ár m'oñho, xi döta gatho nu ma'ra unga yá m'oñho n'ehe.

⁴⁴ Ngetho gatho xi unga nö'ö pongwabi. Ha nunḡ, mödi mi hyoya, bi unga gatho nö'ö mi pe'shmö nda zi.

13

Ar Hesu bi mö nda nhwata ar dönganijö
(Mt. 24:1-2; Lk. 21:5-6)

¹ Mi bönga ar Hesu har dönganijö, n'a nuyá maxte bi ñembabi:

—Utate, ndi, tengu ár nzatho ya do ne ár ñhets'i yá jödo ar nijö.

² Ar Hesu bi dödi ne bi ñenö:

—Ha gi handa nuya döta jödoḡ. Gatho ma da thext'i, hinda ma da go n'ar do mañör midowi.

Ya nt'udi di 'bet'o ne ka da e ar ngöts'i
(Mt. 24:3-28; Lk. 21:7-24; 17:22-24)

³ Mi zonga ar Hesu har t'ohö Njömdöni, bi hñudi mi ñhandwi ar dönganijö. Ha nu ar Pedro, ar Hakobo, ar Xuwa, ne ar Andre bi 'yambase:

4 —Xikagihe, ham'u ma da tho gathoyu. Tema nt'udi ma da nheki, ne da födi 'bap'utho da göxa gathoyu.

5 Ar Hesu bi döt'wabi'u ne bi 'ñembabi:

—Jamasuhu, yo ma gi ñhehu to da ka'ahu.

6 Ngetho ma da e nzeze togo da gumka ma thuhu da 'ñenö: Nuga go dar Kristo. Ne njap'u da ka nzeze ya jö'i.

7 Ha nú'mu xki 'yohu habu gatho di ja ya tuhni, ne ma'ra ma da ndui, yo gi tu ri muihu. Ngetho mahyoni da tho njap'u, mödi hinxi zota ár ngöts'i ar ximhai.

8 Ngetho ya hnini ma da ntukwi yá mihniniwi, ya ndö ma da ntunkwi yá mindöwi. Ne xa hagatho ma da nhwonga ar hai, ne ma da nja ar thuhu, ne ya jö'i xa di muxmatho. Honse ár nduinu ya ugi xi 'ñep'u.

9 Ha ntsunsehu, ngetho ma da ts'ix'ahu ha ya ts'ut'wi, ne da mfenza'ihu ha ya nijö ya xodyo. Ma da m'ap'ahu ha ya ts'ut'wi ne ya ndö ngetho gi tengagihu, njap'u da tsa gi dathu majöni xka pökagihu.

10 Ne mahyoni m'et'o da mhonga ar hoga mhö ha gatho ya hai jawa har ximhai, ne ka da e ar ngöts'i.

11 Ha nu'ahu, nu xta ts'ix'ahu ma da ndat'ahu ha ya ndö, yo gi tu ri muihu tema gi möñhu, ne hingi hyoñhu tema gi thöhu. Ge'mu ma da t'a'ahu tema gi möñhu, ngetho hingo ge'ahu togo gi ñöhu, go ñö ár Hñö Jö 'bu ha ri muihu.

12 Nuya njödö ma da dase ár jödö da tho. Ne nuya dada ma da dase yá bötsi, ha nuya bötsi ma da gu yá dada da hyo.

13 Ne gatho ma da utsal'ihu ngetho gi tengagihu. Nö'ö da zetatho, da do'mi da göxa xoge nuya thogiyu, go ma da mpo'ö.

14 Ha nú'mu xki hyanthu ar ts'oki xi nts'otho di 'bu habu hingi ho da m'ui, ngu bi 'yot'a ar m'ehni Dañe (nö'ö togo nehe, dá bödi xiñho teme ne da mö), nu'u togo gi 'buhunu Nhudea, di ma ba ñ'öñhu ha ya t'ohö.

15 Nu'u togo gi tohu mañö ar ngu, yo ma gi kuthu te gi juju. Nixt'i di möhu.

16 Ha nu'u togo gi 'yohu har 'batha, yo ma gi penju gi juju ri pat'ihu.

17 Hwëkate nu'u ya 'behñö di ñ'u, ne nu'u di tsi yá bötsi di tsuda nuya pa'u.

18 'Yapabihu Jö, nunar pa gi nixt'ihu, hinda dat'a ya pa xi ntse.

19 Ngetho nuya pa'u xa ma da nja ya thogi ngu hinxka hyanthu man'a, nú'mu Jö bi hyoka ar ximhai, ne xta thogi hinda ma da nja man'a ngu'ö.

20 Ha nu'mu ar tsi Dada hinda japi da göxa nuya pa'u, hinto ma da bonk'mu. Ma da jös'ö, ngetho ma da maxa togo xi hwañ'ö.

21 Jange nu'mu da t'eñ'ahu: Ndi, ka bi 'bukwa ar Kristo, wa da t'eñ'ahu: Ndi, bi 'buhnu, yo ma gi jafumasu.

22 Ngetho ma da nja ya kate Kristo ne ya kate m'ehni. Ne ma da 'yot'a ya döta nt'udi da hyat'a ya jö'i, ne nu'mu da tsahmö, da hyat'a nu'u xi hwahna ar tsi Dada.

23 Ha nu'ahu, zot'a xiñho ri dahu, ngetho xta xi'ahu nö'ö ma da thogi.

Ár ño'gi 'ñehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i

(Mt. 24:29-35, 42-44; Lk. 21:25-36)

24 Nú'mu xta göxa nuya pa'u ñ'utho, ar hyadi ma da m'exui, ha nunar zönö hinda ma da unga ár hyats'i.

25 Ne nuya tsö ma da hyoi, ha nuya ts'edi bi 'bu mhets'i ma da nhwöt'i.

26 Ne ma gi hyanthū 'mū Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da nheki di e ha ya gui, di hö n'ar dōta ts'edi ne n'ar dōta nsunda.

27 Ne ma da mehna yá ɛnxɛ 'mū, da muspa gatho nu'u togo xi hwañ'ö xoge hár nxidi ar ximhai, ne habu di göxa mhets'i.

28 Hyanthū ar 'bai'iuxi ne beñhū tema utkagihū: Nú'mū pɔxa yá n'ogi ne k'onts'a yá xi, gi pöhu 'bap'utho ar pahyadi.

29 Njap'u nu'ahu n'ehe, nu xki hyanthū da tho gatho nuya thogiyu, pöhu, 'bap'utho da göxa xoge.

30 Xa majöni di xi'ahu, hinda theta nuya jö'i 'bu nuya payu, ne xi wadi xi tho gatho nuya thogiyu.

31 Mödi da m'edi ar mhets'i ne ar ximhai, nuya mhö xta mönga, hinda ma da m'edi.

32 Nor pa ham'u ma da göxa xoge hinto pödi. Nuya ɛnxɛ bi 'bu mhets'i hingi pöhmö n'ehe, ne ár T'u Jö hingi pödi, hõnsɛ ar Dada go pö'ö.

33 Zothū ri dahū, ndo'mhū ne 'yafu Jö, ngetho hingi pöhu ham'u da zo ar ngöts'i.

34 Ñhehwi n'ar ñ'ohö bi ma yap'u, bi zo ár ngu ne bi umba ar ts'edi nuyá 'bego. Bi zokwa yá 'befi n'a ngu n'a, ne ar sugoxthi bi xipabi hinge nda ñ'öhö.

35 Jange ndo'mhū, ngetho hingi pöhu tema xɛnimpa da ep'u togo ár meti ar ngu, wa xta nde, made nxui, hár mhafi ar boxi, wa xta hats'i.

36 Nu'mū n'a nda ep'utho, hinda diñ'ahu gi öthū hingi to'mhū.

37 Ne nö'ö di xi'ahu, get'ö di xipabi gatho: Ndo'mhū.

14

Ya ndöxodyo mi nkohi hanja nda gu ar Hesu

(Mt. 26:1-5; Lk. 22:1-2; Jn. 11:45-53)

1 Ár yopap'u mar baxjwa ne ar dango mi ts'i ar thuhme himi jots'i, nuya ndömöjö ne ya böt'ofö mi hongá hanja nda gu ar Hesu ñ'ontho, ne nda hyo.

2 Ne mi eñ'u:

—Hinda tsá ga juhu ha ya pa dango, ngetho da muxma ya jö'i.

Ar Hesu bi nhö'spa n'ar hogañuni núnu Betania

(Mt. 26:6-13; Jn. 12:1-8)

3 Nu mi 'buhnu Mbetania hár ngu ar Simu xki hye ar hñeni tsit'ando'yo, ne nú'mū mi hu har mexa, n'a mba ep'utho n'ar 'behñö mi hö n'ar xito t'axdo, mi po n'ar hogañuni xa mar mhödi. Bi tehma nunar xito ne bi nö'spa ár ñö ar Hesu nunar hogañuninū.

4 Ja 'ra togo bi mbo yá kwe, ne mi eñ'u:

—Yo'ö xi t'emp'utho nunar hogañuninū.

5 Ngetho mi tsá xi 'ba ngu n'a njeje ár nthöhö n'ar jö'i, ne xi themba ya tsi hyoya.

Ne xa mi theñ'u nuna tsi 'behñö.

6 Nu'mū ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hyehunu. Yo'ö gi theñhu. Nzatho nö'ö xi 'yotkagi.

7 Nuya hyoya hyax'mū ma gi 'buhwihu, ne da tsá gi 'yothwu ar ñho nu'mū gi nehū. Ha nuga hinge hyax'mū ma gi hyandgagihūwa.

8 Nunū xi umbár muji xi 'yot'a nö'ö mi tsá nda mefi. Ne nunar hogañuninū xi goxkagi, gehnu n'ar ñhoki di to'ma ha ma nt'agi.

⁹ Xa majöni di xi'ahü, habü gatho ma da mhönga nunar hoga mhönu xoge ár nxidi ar ximhai, ma da mhönga nö'ö xi 'yotnu ngu n'ar feni.

Ar Huda bi mö nda da ar Hesu

(Mt. 26:14-16; Lk. 22:3-6)

¹⁰ Ar Huda Iskariote 'mü, n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte, bi ma ba k'önga ya ndömöjö, mi ne nda datwa ar Hesu.

¹¹ Nú'mü mi 'yo'u xa bi njohya, ne bi ñöt'i nda umba ar bojö. Ha nunar Huda mi honi hanja nda tsá nda datwabi'u.

Ar tsi Hmu bi zogi nda ts'impa ár t'oxi

(Mt. 26:17-29; Lk. 22:7-23; Jn. 13:21-30; 1 Co. 11:23-26)

¹² Nö'ö ar pa bi ndüi ar dango ts'i ar thuhme hinxi jots'i, nú'mü mi tho ngu n'ar m'öñho ar ndöni mbaxjwa, nuyá maxte ar Hesu bi 'ñembabi:

—Habü gi ne ga hoje ar t'oximbaxjwa.

¹³ Ne bi mehna yoho yá maxte, bi 'ñembabi'u:

—Di möhü har hnini, ne nu xki nthewihu n'ar ñ'ohö muxa n'ar xoni ar dehe, teñhü.

¹⁴ Nu habü da yut'i, gi 'ñembabihu nö'ö togo ár meti ar ngu: Ar Utate ba pehna ar nzungwa ga eñ'ahé njawa: Habü 'bu ar ngu di hoñhe ga tsi'be ar t'oximbaxjwa ma maxte.

¹⁵ Ne nö'ö ma da ut'ahü n'ar döta ngu di tó mañö, xi thoki xiñho. Ka gi hyojunü ar t'oximbaxjwa ga tsihü.

¹⁶ Nuyá maxte mi zoñ'u har hnini, bi diñ'u ngu xki nsipabi, ne bi hyoknu ar t'oxi.

¹⁷ Nu mi nxui ar Hesu ba ehwi nu'u 'ret'amayoho yá maxte.

¹⁸ Nú'mü mi hñuhnu har mexa mi nt'oxi, ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahü, n'a di ñungwihu, ma gi dagagihu.

¹⁹ Nu'u xa bi du yá müi, ne bi ndüi bi 'yambabi'u n'a ngu n'a:

—Ha go geke.

Ne man'a mi embabi:

—Ha go nuga.

²⁰ Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—N'a nu'u 'ret'amayoho togo n'adar mohi di thinthwü mahyegi ar thuhme.

²¹ Majöni Nö'ö Togo ba e bi Njö'i 'ba ar 'ñu da tho ngu xi t'ot'wabi, ne hwékate nö'ö togo ma da dá'ö. Xiñhohmö hinxi zokwa har ximhai.

²² Ne nú'mü mi nt'ox'u, ar Hesu bi gü ar thuhme ne bi 'yapa Jö nda jöpi. Bi heke bi hembra yá maxte, ne bi 'ñembabi'u:

—Tsihü; gehnu ma ndo'yo.

²³ M'efa bi güxa ar t'eni mi po ar t'afi'obxi, bi umba njamödi Jö, bi thokwa yá maxte, ne gatho bi zi n'a tsi nts'iki.

²⁴ Ne bi 'ñembabi'u:

—Gehnu ma ji ma da nhö'mi da epa ár ñho nzeýe ya jö'i, ne njap'u da go ar 'ra'yo nkohi.

²⁵ Di xi'ahü, hinga pengi ga tsipa ár t'afi ar 'bai'obxi nuya payu. Ma ga tó'mi ga tsi ma'ra'yo hár ts'ut'wi Jö.

Ar Hesu bi mö nda kongá ar Pedro

(Mt. 26:30-35; Lk. 22:31-34; Jn. 13:36-38)

²⁶ Nu mi wadi bi ntu'u n'ar jöñhö, bi boñ'u ndi ma har t'ohö Njömdöni.

²⁷ Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nunar nxuinu gatho ma gi hyegasegihu, ngetho xi t'ot'a har T'ofu, enö njawa: Ma ga ho ar ma'yo, ne da mfont'a xoge yá deti.

²⁸ Ha númu xka pengi ga nte man'agi, ma ga 'bet'o gar nthehunu Ngalilea.

²⁹ Nu'mú ar Pedro bi 'ñenö:

—Mödi gatho nu'u ma'ra da hyek'a'i, nuga hinga ma ga hek'ase.

³⁰ Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nunar nxuinu hinxi zota ár ñoho ár mhafi ar boxi, ha nu'ge ya xka kongagi hñu'gi.

³¹ Ha nunar Pedro himi tsaya mi enö:

—Mödi ga tuga n'ehe, hinga koñ'a'i.

Ne gatho nu ma'ra mi mönga njap'u n'ehe.

Ar Hesu bi 'yapa Jö ár Dada núnu Getsemani

(Mt. 26:36-46; Lk. 22:39-46)

³² Ba e'u núnu habu t'embabi ar Getsemani, ne ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Hñuhüwa. Nuga ma ga apats'u Jö ma Dada.

³³ Ne bi zixa ar Pedro, ar Hakobo, ne ar Xuwa, ne bi ndui xa bi du ár mui.

³⁴ Bi 'ñembabi'u:

—'Buütho ga tu ar dumui. Kohüwa ne ndo'mhu, yo gi öhu.

³⁵ Bi tho man'a tsi tui ár yap'u ne ka bi ndandihmönu. Ne bi 'yapa Jö, nu'mu nda tsahmö, hinga nda zopabi nuya thogi ñ'uütho mi ep'uütho.

³⁶ Ne mi enö:

—Ma tsi Dada'i, nu'ge hinter ñhembabi'i. Hñöga nuya thogi xi 'ñep'u. Mödi hindi ne gi 'yot'a ngu di nega, 'yot'a ngu gi nege.

³⁷ M'efa ba ehe ne bi dinga nuya hñuyü mi öhö, ne bi 'ñemba ar Pedro:

—Simu, ha gi öhö. Ha himbi tsä ga nuta n'a tsi xenimpa.

³⁸ Zot'a ri dahü ne 'yafu Jö gi tsethu ya ts'othogi xta ep'u. Xa majöni ri hñöhu 'bui da tseti, ha nuna ri ndo'yohu k'at'a ár ts'edi.

³⁹ Bi ma ba apa Jö man'agi, ne bi mengi bi xipa nuya mhö xki xipa m'et'o.

⁴⁰ Nu mba pengi bi diñ'u mi öhö man'agi, ngetho nuyá da'u xa mi kö ya t'öhö, ne himi pö'u te nda dödi.

⁴¹ Ba e ár hñu'gi, ne bi 'ñembabi'u:

—Nupya hö, te ri t'öhöhu ne kö ri ndo'yohu. Xi zo ar pa xi thuts'i, ma da ndatwa ha yá 'ye ya 'yot'ats'oki Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

⁴² Nanju möhö, ba ehnu nö'ö togo ma da dagagi.

Ar Hesu bi nju

(Mt. 26:47-56; Lk. 22:47-53; Jn. 18:2-11)

⁴³ Himi jwata nda ñö ar Hesu númu mba ep'u ar Huda, n'a nuya 'ret'amayoho yá maxte. Ne mi ñ'owi nzeye ya jö'i mi hö ya ndojwai ne ya za, xki mehna ya ndömöjö, ya böt'ofu, ne ya dönziandö.

⁴⁴ Ha nö'ö togo mi da, xki nkohwi ya jö'i ne xki 'ñembabi:

—Nö'ö togo gi hyanthu ga tsuspa ár hmi, gehnu gi hoñhu. Juhu ne xothu xiñho gi tsixu.

⁴⁵ Nu mi zoho, dama bi wat'a habu mi 'ba ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Utate.

Ne bi zuts'i.

⁴⁶ Nuya jö'i 'mu, dama bi wat'i ne bi gu ar Hesu.

47 Ha n'a nu'u mi 'buhwinu, bi k'o'sa ár jwai, ne bi dakwa ár gu ár 'bego ar döngamöjō.

48 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi ya jō'i:

—Hage dar bê xka ehü gi mikagihu, gi höhu ya jwai ne ya za.

49 Hyax'mu ndi 'buhwihu har dönganijō, ne hinte ga jaju. Ne xi njanu, njap'u da tho ngu mönga har T'ofō.

50 Nu'mú gatho nuyá maxte bi zohnu bi nixt'i bi ma'u.

Ar bötsi bi nixt'i

51 Ha n'ar bötsi mi teni, honse xki mpaxa n'ar dutu, ne nu mi nju,

52 dama bi zop'u ar dutu ne bi nixt'i ngotho.

Ar Hesu bi m'a'ma har mhunts'andō

(Mt. 26:57-68; Lk. 22:54-55, 63-71; Jn. 18:12-14, 19-24)

53 Ba ts'i ar Hesu bi m'amba ar döngamöjō, ne bi wat'a gatho ya ndömöjō, ya dönziandō ne ya böt'ofō.

54 Ha nunar Pedro bi denda yap'u, ne bi zonga hár thi ar döngamöjō, bi hñuhwi ya ndogu mi mpat'a har tsibi.

55 Nuya ndömöjō ne gatho ar mhunts'andō, mi hongate nda hyoxa ar Hesu ne nda t'ent'i nda tho, hinte mi tiñ'u.

56 Ngetho nzeýe mi hoxa ya nhemhñō, mödi himi nthexkwi nö'ō te mi möñ'u.

57 N'a mbi m'ata 'ra bi hyoxa ya nhemhñō, mi eñ'u:

58 —Nuje xta ohe xi 'ñenō: Nuga ma ga yot'a nunar nijōnu xi hyoka ar jō'i, ne ár hñupa ga pengi ga juxa man'a, hinte ma jō'i xi hyoki.

59 Ha nuyü n'ehe himi nthē nö'ō mi möñ'u.

60 Nu'mú ar döngamöjō bi m'a made ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Ha hinte gi thōdi. Te di bonga nö'ō thox'a'i.

61 Nö'ō mi ñhetho, hinte bi dōdi. Ar döngamöjō bi mengi bi 'yani ne bi 'ñenō:

—Hage go ge'e ar Kristo, ár T'u nö'ō togo nsundabi.

62 Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hō, go geke. Ne ma gi hyanthu Nö'ō Togo ba e bi Njō'i di hu hár ñ'eji Jō togo pe'sa gatho ar ts'edi, ne di ehnu ha ya gui mhets'i.

63 Nu'mú ar döngamöjō bi xika ár he, ngetho mi beni ar Hesu xki ñōmañ'ubi Jō, ne bi 'ñenō:

—Te ga jafu man'a te da hyots'e.

64 Xka 'yohu teme xi mö. Te gi möñhu.

Ne gatho'u bi hyox'u ndi 'ñepi nda tho.

65 Ne 'ra bi müdi mi tsots'i. Mi kotwa yá da ne xa mi umba ya mfeji, ne mi embabi:

—Xije togo bi mep'a'i.

Ne nuya ndogu xa mi umba ya mpetgu.

Ar Pedro bi kongar Hesu

(Mt. 26:69-75; Lk. 22:55-62; Jn. 18:15-18, 25-27)

66 Ar Pedro mi 'buhnu hai har thi, ne n'a mba ep'utho n'ar 'behñō mi pepa ar döngamöjō.

67 Ne mi hyanda ar Pedro mi mpat'a har tsibi, bi 'ñenō:

—Nu'ge n'ehe ngi ñ'owi ar Hesu me Nasare.

68 Ha nö'ō bi nkoni bi 'ñenō:

—Hindi pōka togo'ō. Hindi pōhmō tema gi mö.

Ne bi wat'a har goxthi. Ne ge'mu bi ma ar boxi.

69 Ne nunar 'beññonu mi hyanda man'agi, bi mudu bi 'ñemba nu'u mi 'buhnu:

—Nunu go ya ñ'ohu'u.

70 Ha nõ'ö bi mengi bi nkonga man'agi. Ne hingar ya'ö nu'u mi 'buhnu bi mengi bi 'ñembabi ar Pedro:

—Majöni nu'ge go ár ñ'owi'u n'ehe, ngetho gar me Ngalilea, ne gi nõ mahyegi ngu nõ'u.

71 Nõ'ö bi ndui bi ntsate ne mi et'a made Jö, mi enö:

—Hindi poka togo ar ñ'ohu gi noñhu.

72 Ne ar boxi bi ma ár ño'gi. Nu'mu ar Pedro bi bengä nõ'ö te xki mönga ar Hesu: Hinxi zota ár ñoho ár mhafi ar boxi, ha nu'ge ya xka kongagi hñu'gi. Mi oda ár mfeni njap'u, xa mi zoni.

15

Ar Hesu ma ba m'amba ar Pilato

(Mt. 27:1-2, 11-14; Lk. 23:1-5; Jn. 18:28-38)

1 Ár hyax'ö ra n'itho, mi wadi bi nko'u ya ndömjö, ya dönziandö, ya böt'ofu ne gatho ar mhunts'andö, bi zix'u ar Hesu xki nsot'e, ma ba ent'wa här 'ye ar Pilato.

2 Ar Pilato bi 'yambabi ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Hage go ge'e ár Ndö ya xodyo.

Nõ'ö bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hö, ngu xka mönse.

3 Ne nuya ndömjö xa te gatho mi hots'e.

4 Man'agi ar Pilato bi 'yambabi ar Hesu ne bi 'ñenö:

—Ha hinte gi thödi. Ndimhö te gatho thox'a'i.

5 Ha nunar Hesu hinte bi dödi, jange ar Pilato xa mi 'yotho.

Ar Hesu bi t'ent'i nda tho

(Mt. 27:15-31; Lk. 23:13-25; Jn. 18:38-19:16)

6 Ar ndö xki nzöi nda hyekwa n'ar 'yofadi har dango nõ'ö nda 'ya'u.

7 Ne mi onu n'a már thuhu Baraba, xki jot'wi ya ñ'ohu, ngetho xki ñhote nú'mu xki njuts'i nda ntukwi ar ndö.

8 Ne mba e gatho ya jö'i, bi ndui bi 'yapabi nda umba ngu xki nzöi mi umba tat'a dango.

9 Har Pilato bi dötwabi'u njawa:

—Ha gi ne ga hek'ahu ár Ndö ya xodyo.

10 Mi pö'ö xki ndatwabi ngetho xki zot'wa ya müi nuya ndömjö.

11 Ha nuya ndöyu mi ka ya jö'i nda 'ya'u nda the ar Baraba.

12 Ar Pilato bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Tema gi nehü ga japka nõ'ö gi emfu ár Ndö ya xodyo 'mu.

13 Ne nu'u bi mengi bi mafi, mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i.

14 Ar Pilato mi embabi:

—Tema ts'oki xi 'yotnu.

Ha nu'u xa bi gahni bi mafi mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i.

15 Ha nu ar Pilato mi ne nda gohwi xiñho ya jö'i, jange bi xoka ar Baraba. Ha nu ar Hesu bi mö nda n'wext'i, ne bi datwa ya jö'i nda tsuta har pont'i.

¹⁶ Nu'mú, nuya ndogu bi zixa mbo hár thi ar dōta ts'ut'wi, ne bi ts'ohna gatho yá mindoguwi mi 'buhnu.

¹⁷ Ne bi gö'spabi'u n'ar thēnga dutu, ne bi hñu'spabi n'ár ntsant'i ya 'mini xki m'e.

¹⁸ Bi mudu bi zengwabi'u njawa:

—Xar tsi te, ár Ndö'i ya xodyo.

¹⁹ Ne mi ju n'ar t'o mi femba ár ñö, mi tsox'u, ne mi ndandihmō mi ndöñ'u emp'ö.

²⁰ Nu mi wadi bi t'ot'wa ar thede, bi thökwa ar thēnga dutu xki njö'spabi, bi thetwa yá dutuse, ne bi njuki nda ts'uta har pont'i.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mt. 27:32-44; Lk. 23:26-43; Jn. 19:17-27)

²¹ Mi thohnu ar Simu me Sirene, ár dada ar Handro ne ar Rufo, xki 'ñe har hwöhi, bi njapi nda hñöxa ar pont'i habu nda ts'uta ar Hesu.

²² Ne bi ts'ixa habu mi t'embabi ar Golgota, di boni da 'ñenö Nñöxhmundo'yo.

²³ Ne nunu bi t'umbabi ar ixkat'afi, mi nthöskwi n'ar bopo xi nju ár thuhu ar mira, ha nö'ö himbi ne bi zi.

²⁴ Nuya ndogu mi wadi bi tsut'u har pont'i, bi ñhe'u yá dutu, mi ents'a ya nthöhö nda nu'u te nda hñöxa n'a ngu n'a'u.

²⁵ Mi tsu ngu n'ar guto xudi nú'mu mi ts'uti.

²⁶ Ne nunar xithe habu xki t'ot'a yo'ö xki ts'uti, mi enö: Gehnu ár Ndö ya xodyo.

²⁷ Bi ts'utwi ma yoho ya ñ'ohö ma ya bë, n'a hár ñ'ei ne man'a hár ngöhö.

²⁸ Njap'u bi thogi ngu xki t'ot'a har T'ofu habu enö: Bi nhu ngu n'ar ts'okte.

²⁹ Ha gatho nu'u mi thohnu, xa mi theni, ne mi hwöt'a yá ñö mi eñ'u:

—Xipya, ngi enö ngi yot'wa ár nijö Jö, ne ar hñupa ngi pengi ngi juspa man'agi,

³⁰ mpose 'mu, ne kö habu gi zudi.

³¹ Mi njap'u nu'u ya ndömöjö n'ehe, mi theni. Ne ya böt'ofu mi mpehwi mi eñ'u n'a ngu n'a:

—Bi pö ma'ra, ne hingi tsä da mpose.

³² Nunar Kristo 'nö, ár Ndö ya me Israel, dá göpya har pont'i. Ga hanthe ne ga ñ'emuihe.

Ha nu'u togo xki ts'utwi mahyegi mi theni n'ehe.

Ar Hesu bi du

(Mt. 27:45-56; Lk. 23:44-49; Jn. 19:28-30)

³³ Nu mi zonga madempa bi m'exui xoge ar ximhai, ne bi wadi mi zot'a hñunde.

³⁴ Nu mi zonga hñunde, ar Hesu bi 'ñenö nts'edi:

—Eloi, Eloi lama sabaktani, —pontho da 'ñenö: Ma tsi Dada'i, ma tsi Dada'i, yo'ö xka hyegase.

³⁵ 'Ra nuya mi 'buhnu mi 'yode bi 'ñeñ'u:

—Hyanthu hanja zo ar Elia.

³⁶ Ne bi nixt'i n'a, ma ba po n'ar xi'yo har ixkat'afi. Bi tuta ha n'ar xithi ne bi kwatwa hár ne, ne bi 'ñeñ'ö:

—Hyehu, ma ga to'mhu ha da e ar Elia da mats'i.

³⁷ Har Hesu bi mafi nts'edi, ne bi du.

38 Nu'mú bi xita made ar dōta dutu mi naxa mbo har dōnga nijō, mi kot'a habu xa mar nsunda, ba ndu mañō bi göxa hai.

39 Ha nunar dōndogu mi 'bahnu mi ñhandwi ar Hesu, mi hyandi bi du njanpu xki wadi bi mafi nts'edi, bi 'ñeñ'ö:

—Xa majōni nunar ñ'ohonu már T'u Jō.

40 Mi 'buhnu 'ra ya 'behñö n'ehe mi handatho yap'u. Mi ñ'owi'u ar Maria me Magdala, ar Salome, ne ar Maria ár nōnō ar 'befa Hakobo ne ar Huse.

41 Nu mi 'buhyu Ngalilea mi teni ne mi fats'i, ne ma nzeye xki deni mba e Herusale.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mt. 27:57-61; Lk. 23:50-56; Jn. 19:38-42)

42 Nú'mú 'butho nda yu ar hyadi nor pa'ö ar ñhoki, nunár hyax'öp'u mar pa ntsaya,

43 nunar Huse me Arimatea mi 'buhwi ar mhunts'andö, ne xa mi nhumañho, mi to'mi nda hyandwa ár ts'ut'wi Jö n'ehe, bi zeta ár muì ne bi yut'i ma ba ñöwi ar Pilato, bi 'yapa nda umba ár ndo'yo ar Hesu.

44 Ar Pilato xa bi 'yotho mi 'yode xki du. Bi zofo nda e ar dōndogu nda 'yambabi ha majōni xki du.

45 Ne mi wadi bi damajōni ar dōndogu, bi t'umba ar Huse ár ndo'yo ar Hesu.

46 Ar Huse bi danga n'ar t'axdutu, ne bi kö'mba ár ndo'yo har pont'i. Bi mats'i, ne bi 'yent'a ha n'ar t'agi xki nsa'ma ha n'ar ndodo, ne bi tōnga n'ar dōta do bi gotwa ár goxthi ar t'agi.

47 Ha nunar Maria me Magdala ne ar Maria ár nōnō ar Huse mi hant'u habu bi t'agi.

16

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mt. 28:1-10; Lk. 24:1-12; Jn. 20:1-10)

1 Nu mi tho ar pa ntsaya, ar Maria me Magdala, ar Maria ár nōnō ar Hakobo, ne ar Salome, bi danga ya hogañuni ma nda go'spa ár ndo'yo ar Hesu.

2 Ne ár hyax'ö ra n'itho ár ndui ar hñöto, ba e'u har t'agi, mi k'onts'a ar hyadi.

3 Nu mi 'yo har 'ñu, mi ense'u n'a ngu n'a:

—Xipya, togo da hñögagihuts'u ar do kot'a ar t'agi.

4 Ne mi hyant'u, bi nu'u xki thōka ar do. Nunar donu xa mar dōta.

5 Ne nu mi yut'u har t'agi, bi hyant'u mi huhnū har ñ'ei n'ar bōtsi, mi he n'ar t'axhe mi jut'atho. Ne xa bi zu'u.

6 Ne nunu bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhu. Gi hoñhu ar Hesu me Nasare nö'ö togo bi ts'uta har pont'i. Bi mengi bi nte. Ndi, hyanthu habu bi 'begi, hinte jawa.

7 Jange di möhu ba xipabihu yá maxte ne ar Pedro: Bi m'et'o di ma Ngalilea, ja gi hyanthunu ngu bi xi'ahu.

8 Ne xa bi nixt'i bi ma'u, ngetho xa xki zo ar mbidi yá muì. Ne hinto mi ñöwi'u, ngetho xa mi ntsu.

Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda ar Maria me Magdala

(Jn. 20:11-18)

⁹ Nu mi mengi bi nte ar Hesu n'itho har 'bet'o mpa ar hñöto, bi ñ'udi bi hyanda m'et'o ar Maria me Magdala, togo xki 'yemba yoto ya ts'ondöhi.

¹⁰ Nunar 'behñönu bi ma ba k'önga nu'u mi ñ'owi ar Hesu. Nuyü xa mi tu yá müi mi zoñ'u, ne nunar 'behñö bi xipabi xki hyant'ö.

¹¹ Nu mi 'yo'u mi tetho ne xki hyant'ö, himbi ñ'emüi.

Ar Hesu bi ñ'udi bi hyanda yoho nuya mi teni

(Lk. 24:13-35)

¹² M'efa bi ñ'udi n'añ'o, bi hyanda ma yoho nuya mi teni, mi 'yo ar 'ñu ndi ma har 'batha.

¹³ Nuyü n'ehe bi ma ba xipa nu'u ma'ra. Njap'utho himbi ñ'emüibi.

Ar Hesu bi mehna yá mpote

(Mt. 28:16-20; Lk. 24:36-49; Jn. 20:19-23)

¹⁴ M'efa bi ñ'udi bi hyanda nu'u 'ret'aman'a yá maxte, mi hu'u har mexa. Ne bi zu'u yo'ö himi ñ'emüi, ne xa mar me yá ñö, ngetho hinxki ñ'emüi nu'u togo xki hyandi xki mengi xki nte.

¹⁵ Ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu xoge ár nxidi ar ximhai, ne xipabihu gatho ya jö'i ar hoga mhö.

¹⁶ Nö'ö togo da ñ'emüi ne da nxixthe, ma da mpohö. Ha nö'ö togo hinda ñ'emüi, ma da t'ent'i da hñömba ár mfei Jö.

¹⁷ Ne nuya nt'udiyü ma da 'yot'a nu'u togo da ñ'emüi: Potka ma thuhu ma da 'yenga ya ts'ondöhi, ma da ñö ya 'ra'yo mhö,

¹⁸ ma da mita ya k'eñö, ne nu'mü da zi n'ar 'ñethi hote, hinte da japabi, da hñuxa yá 'ye ha ya dathi ne da dits'i.

Ar Hesu bi njuts'i bi ts'ixa mhets'i

(Lk. 24:50-53)

¹⁹ Mi wadi bi zo yá maxte, ar tsi Hmu bi njuts'i bi ts'ixa mhets'i, ne bi hñuxa hár ñ'ei Jö.

²⁰ Ne nuyü bi boni hagatho, ma ba mönga ar hoga mhö. Ne ar tsi Hmu mi fäts'i, ne mi umba ár ts'edi ár mhö ha ya nt'udi mi ot'u. Dá njap'u.

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR LUKA

Ar t'ofö bi m'empabi ar Teofilo

¹ Ja nzeýe togo xi ne xi 'yotkagihü ar 'ñu gatho nö'ö xta thohüwa, ne di pöhu hö njap'u,

² njangu xi utkagihü nu'u hár ndüi bi hyandase, ne bi ñ'o bi mömbabi'u ár mhö ar tsi Hmu.

³ Jange nuga n'ehe, Nda Teofilo, nu nda jwadi da ñ'ani xiñho hanja bi ndüi ne hanja bi thohü, xta beni ga ot'i ga peñ'a'i, ne njap'u ga o't'a ar 'ñu,

⁴ ne gi pö xiñho nuna majöni xi t'ut'a'i.

N'ar enxe ba e bi mömba ár m'ui ar Xuwa Xixthe

⁵ Nuya pa'u mar ndö ar Erode har hai Nhudea, ne ka mi 'buhnu n'ar möjö már thuhu ar Sakaria, mi 'bü har mhunts'i ár thuhu ar Abia. Ha nö'ö ár 'behñö már thuhu ar Sabe. Gatho yohoyu ma yá mengu ar m'et'o möjö Aron.

⁶ Ar Sakaria ne ár 'behñö xa mi 'bü xiñho hár nthandi Jö, ne mi otwa gatho yá 'bepate.

⁷ Honse hinxki dinga ar bötsi, ngetho ar Sabe himi tsá nda ñ'onte, ne gatho yoho mi pe'sa nzeýe ya jeye.

⁸ Nu ar Sakaria ne ma'ra yá mimöjowi nuya mi mpehwi, bi zot'ar pa nda yut'a har dönganijö nda mepa Jö.

⁹ Nuya möjö bi 'yents'a ar nthöhö ngu yá nt'umbi'u, togo nda yut'i nda tsöt'a ar githni. Ne bi zo ár thuhu ar Sakaria.

¹⁰ Ha nú'mü mi tsöt'a ar githni mbo har nijö, nzeýe ya jö'i mi 'ba nthi mi mat'a Jö.

¹¹ Ar Sakaria n'a mbi hyandwatho n'ár enxe Jö mi 'ba hár ñ'ei ar t'u'sgithni.

¹² Ha nú'mü mi hyandi xa bi zu, ne himi pödi teme nda mefi.

¹³ Ha nunar enxe bi 'ñembabi:

—Sakaria, yo gi ntsu, ngetho xta ehe ga xi'a'i, nuya ri nsadi xi 'yoxa Jö, ne xi numañho. Jange ar Sabe ri 'behñö ma da 'yomp'a'i n'a ri t'u, ne gi hñu'spabi ár thuhu ar Xuwa.

¹⁴ Nunü xa ma da ja'a'i gi njohya, ne nzeýe ya jö'i xa ma da njohya n'ehe xta m'ui.

¹⁵ Ngetho nunü xa ma da njár nsu hár nthandi Jö. Hinda za da zi ar ixkat'afi ne gatho nö'ö unga ar nti. Ne di oda nzit'ei, di hömpa ár Hñö Jö.

¹⁶ Ma da zo ya me Israel, ne nzeýe ma da hyep'u yá ts'oki, ne da mengi da hyonga Jö ár Dada'u.

¹⁷ Gehnu di 'bet'o hokwa habu da tho ar tsi Hmu. Ma da t'umba ár ts'edi ngu nö'ö bi t'umba ar Elia, da xokwabi yá mfeni ya dada da mö yá bötsi, ne nuya me'sku da 'yode nö'ö nsipabi. Njap'u da hyokwa yá m'ui ya jö'i, ne xta 'ñep'u ar tsi Hmu da 'yots'e.

¹⁸ Ha nuna ar Sakaria bi 'ñemba ar enxe:

—Hanja ga pödi ma da thogi ngu xka xikagi. Ngetho nuga xta ndönzia, ne numa 'behñö xi ndötajö'i n'ehe.

¹⁹ Bi döta ar enxe ne bi 'ñembabi:

—Nuga dar Grabie, di 'bui habu bi 'bu Jö di pepabi. Jange go xpa penkagi ga xi'a'i nunar hoga mhö xta mö.

²⁰ Ha hinga ñ'emui, jange ma gi ngone, hinda za gi ñö gatho nuya payu hinxi m'uta ri bötsi. Ngetho ma da thogi gatho ngu xta mö xta zonga ar pa xi benga Jö.

²¹ Ha nu'u ya jö'i mi 'ba nthi, mi to'mi nda bonga ar Sakaria. Ne himi pödi teme nda beni, ngetho mi ya'ö mi o mbo har nijö.

²² Ha nu mi boñ'ö, hinto mi tsa nda ñöwi ngetho mi gone. Njap'u bi böta ya jö'i xki hyanda n'a ngu ar t'i núnu mbo. Ne mi ja yá 'ye mi zo'u, ne bi gotho mi gone.

²³ Ha nu mi wa ya pa mi mpe har nijö, bi menga ár ngu.

²⁴ Hingar yapa ar Sabe ár 'behñö bi müdi bi ndathi, ne himbi bongár ngu kut'a nzönö. Ne mi enö:

²⁵ Nunár hwëki Jö xi hñögagi ma m'etsa himi tsa nga tingar bötsi.

N'ar enxe ma ba mö nda m'u ar tsi Hesu

²⁶ Mi tho 'rato nzönö, Jö ba pehna man'agi ar enxe Grabie, bi zonga har hnini Nasare har hai Ngalilea.

²⁷ Ba e bi k'ö'sa n'ar nxutsi már thuhu Maria. Nunar nxutsinu xki t'adi nda nthötwi n'ar ñ'ohö már thuhu ar Huse, n'a yá 'beto ar ndö Dabi.

²⁸ Mi yut'a ar enxe mbor ngu habu mi 'bu ar Maria, bi zengwa ne bi ñembabi:

—Njohya, xi hwëk'a'i ár mhöte Jö. Gi 'buhwi ar tsi Hmu. Xa xi jöp'a'i gi töta gatho ma'ra ya 'behñö.

²⁹ Nu ar Maria mi hyanda ar enxe, bi 'yoda nuya mhö mi nsipabi, ne mi bense teme ndi bonga nunar nzengwanu.

³⁰ Nu'mú ar enxe bi ñembabi:

—Maria, yo gi ntsu, ngetho xka tsupa ár nhwëki Jö.

³¹ Ma gi ndathi ne ma da m'u n'a ri bötsi, ne gi hñu'spabi ár thuhu ar HESU.

³² Nö'ö xa ma da me'sa n'ar döta nsu, ne ma da t'embabi ár T'u Jö bi 'bu mhets'i. Ne Jö ar tsi Hmu ma da ñexa hár thuxandö, habu mi huxa ar ndö Dabi ár pale.

³³ Ne ma da ndö hár hnini yá 'beto ar Hakob gatho ya pa, ne nuna ár ts'ut'wi hinda ma da göts'i.

³⁴ Nu'mú ar Maria bi 'yambabi ar enxe:

—Hanja da za da thogi nö'ö xka mö. Hinxta 'bu'be n'ar ndö.

³⁵ Ar enxe bi dödi ne bi ñembabi:

—Ár Hñö Jö da zu'a'i, ne ár ts'edi ar tsi Dada 'bu mhets'i da gop'atho ár xudi. Jange nö'ö ri bötsi ma da m'ui xa nsunda, da t'embabi ár T'u Jö.

³⁶ Ne ar Sabe ri mēni, ngu gatho gi pöhu himi tsa nda dingya bötsi, nupya mödi xi ndötajö'i, pe'sa 'rato nzönö bi müdi bi ndathi.

³⁷ Ngetho Jö hinter ñhembibi da 'yot'e.

³⁸ Nu'mú ar Maria bi ñembabi ar enxe:

—Nuga dár 'begogi Jö. Da njap'u ngu xka xikagi.

Mi wa ar Maria bi mönga njap'u, ar enxe bi zop'u bi ma.

Ar Maria bi ma ba tsonga ar Sabe

³⁹ Nuya pa'u dama bi ma ar Maria, ma ba tsonga ha n'ar hnini mi 'bu ha ya t'ohö har hai Nhudea.

⁴⁰ Mi zoni bi yut'a hár ngu ar Sakaria, ne bi zengwa ar Sabe.

41 Nu mi 'yo ár nzenywa ar Maria, bi 'ñönga ár bötsi mbo hár müi, ne xa bi hñönga ár Hñö Jö.

42 Bi ñö nts'edi ne bi 'ñemba ar Maria:

—Jö xa xi jöp'a'i, gi töta gatho ma'ra ya 'behñö, ne xi jöp'a ri bötsi o nzit'ei.

43 Hanja xi t'akar seki da k'öskagi ár nönö ma tsi Hmuhu.

44 Ngetho ngu da oxa ri nzenywa, numa bötsi bi njohya bi nsagi mbo ha ma müi.

45 Jö xi jöp'a'i, ngetho ga ñ'emüi gatho ngu xi xi'a'i ar tsi Hmu nda thogi.

46 Nu'mü ar Maria bi 'ñenö:

Di ent'a ma müi di nsundabi ma tsi Hmu mhets'i.

47 Ne di ent'a ma ts'edi di johya di oxa nö'ö xi 'yotkagi Jö ma Pohöte.

48 Ngetho xi ko ár müi xi hyandgagi ár tsi 'begogi.

Da ndu nunar panu di map'u, nuya jö'i di 'ñep'u da 'ñengagi, Jö xa xi jöp'a'i.

49 Ngetho Jö togo ár meti ar ts'edi, xa xi 'yotkagi ya döta 'befi.

Xa sunda ár thuhu'ö.

50 Jö pe'spa ar nhwëki gatho nu'u ne da 'yot'a nö'ö möñ'ö, ne hingi thege, thota n'ar m'üi di ma man'ar m'üi.

51 Xi ñ'udi ngu nö'ö hinte k'at'a ár ts'edi.

Ne xi japi xi 'be yá tsá gatho nu'u xa exa yá nsu.

52 Xi hñöka nu'u mi ja yá ts'edi habu mi huts'i, ne nö'ö ar nsu mi pes'u, xi umba nu'u hinte mi pets'i.

53 Nu'u mi tu ar thuhu, xi umbabi xi niñö, ha nu'u mi pongwathobi, xi hñömbabi gatho.

54 Xi maña ár hnini Israel yá 'bego, ne hinxi pumhni da me'spa ar nhwëki.

55 Xi 'yot'a ngu xki ñöt'wabi ma dadahu ar Abra, ne gatho yá 'beto ne yá manga'beto;

hinge nda the ár nhwëki pe'spabi'u.

56 Ar Maria bi m'uhwi ar Sabe ngu hñu nzönö. M'efa bi menga ár ngu.

Ár m'üi ar Xuwa Xixthe

57 Mi zonga ar pa bi m'u ár bötsi ar Sabe.

58 Ne mi bö gatho yá n'angu ne yá mēni hanja Jö xki hwëkwabi n'ar bötsi, ma ba k'öts'i bi njohyawi.

59 Ha nu ár hñöto mpa, ba e'u bi hñu'spabi ar nsegi hár ndo'yo ngu yá nt'umbi'u. Mi ne nda thu'spabi ár thuhu ar Sakaria ngu ár dada.

60 Ha nunár nönö bi 'ñenö:

—Hin'ö, hinga hu'spabihu njap'u. Ma ga hu'spabihu ar Xuwa.

61 Nuyü bi dötwabi ar Sabe:

—Hanja ma da thu'spabi njap'u. Hinte gi 'ñe n'a ri mēni di pe'sa nunar thuhunu.

62 Nep'u bi ja yá 'ye bi t'amba ár dada tema thuhu nda thu'spabi.

63 Har Sakaria xki ngone, jange bi 'ya n'ar xithe, ne ka bi hñuxp'u: Ár thuhu ar Xuwa. Gatho nuya mi 'buhnu xa mi 'yotho.

64 Ge'mü bi mengi bi xo ár ne ar Sakaria, ne bi müdi bi nsundabi Jö.

65 Gatho nuya jö'i bi hyanda nu te xki thogi, mi 'yotho ne himi pödi te nda beni. Ne nunar 'bedenu bi nxanga xoge ya t'ohö Nhudea.

66 Gatho nu togo xki bödi, mi o yá mfeni, ne mi ense n'a ngu n'a:

—Tema nsu ma da t'umba nunar bötsinu.

Ngetho mi 'buhwi ár ts'edi Jö.

Ar Sakaria bi mö nö'ö mi umba Jö nda mö

⁶⁷ Nu ar Sakaria ár dada ar bötsi, xa bi zinga ár Hñö Jö, ne bi ndui bi mönga nö'ö mi umba Jö nda mö, ne bi 'ñenö:

⁶⁸ Xa nsunda Jö ma tsi Hmu mhets'i, ár Dada ya me Israel, ngetho xpa e da pokagihu yá hninigihu.

⁶⁹ Xpa penkagihu n'ar Pohote nö'ö hinda the ár ts'edi, xpa ponga ha yá manga'beto ar ndö Dabi ár 'bego Jö.

⁷⁰ Gehnu xki ñötkagihu Jö, ngu bi mönga yá hoga m'ehni mam'et'o.

⁷¹ Bi ñötkagihu nda ñöngagihu, hinte nda jaju ma ñ'unihu ne nu'u hingi ne da nugagihu.

⁷² Nda me'spa ar nhwëki ma palehu, ne hinge nda pumhni ár hoga nkohi bi nkohwi.

⁷³ Nunár ñhöt'i Jö bi 'ñet'ase ár thuhu, bi xipa ar Abra ma palehu, nda 'rakagihu.

⁷⁴ Bi xipabi nda ñöngagihu hinte nda jaju ma ñ'unihu, njap'u nga pepabihu'ö, ne hinto nda pikagihu.

⁷⁵ Ne nga 'yohu xiño, nga 'buhu xint'axi hár nthandi Jö gatho ma tehu.

⁷⁶ Ha nu'ge ma tsi bötsi'i, ma da nsi'a'i ár m'ehni'i Jö 'bu mhets'i, ngetho ma gi 'bet'o gi paxt'wa ár 'ñu ar tsi Hmu.

⁷⁷ Gi xipa ár hnini Jö ma da mpumbabi yá ts'oki, ne njap'u da mpo'u.

⁷⁸ Ngetho Jö ma tsi Dadahu bi ko ár mu, bi ñ'udi ba penkagihu n'ar 'ra'yo hyats'i bi nheki mhets'i,

⁷⁹ da yot'wabi yá mfeni gatho nu'u 'bu har 'bexui, to'mda ar ndöte. Ne da yotkagihu ar 'ñu ga 'buhu n'ar hogam'ui.

⁸⁰ Ne nuna ar bötsi mi te ne mi xu ár ts'edi ár pa. Mi 'buse ha ya ot'at'ohö. Ba e bi ñ'udi nú'mu mi zonga ar pa bi ndui bi zo ya me Israel.

2

Ar tsi Hmu Hesukristo bi zokwa har ximhai

(Mt. 1:18-25)

¹ Nuya pa'u ar döngandö Augusto Sesar bi japi nda njuspa yá thuhu gatho ya jö'i.

² Ge'mu mar ts'ut'wi ar Sirenio har hai Nsiria, nu mi nja ar m'et'o njuxthuhu.

³ Gatho ya jö'i mi penga ha yá hnini habu mi 'bu yá mengu, nda unga yá thuhu.

⁴ Jange ar Huse bi bonga har hnini Nasare har hai Ngalilea, bi ma har hnini Belen har hai Nhudea, ngetho mar mengunu ar ndö Dabi, ha nu ar Huse ka xki 'ñehnu ha yá mēni ar Dabi.

⁵ Bi ma nda unga yá thuhu, nö'ö ne ar Maria xki 'yadi nda nthötwi, ha nuna mi ñ'u.

⁶ Nú'mu mi 'buhnu har hnini Belen, bi wa yá pa nda m'u ár bötsi.

⁷ Ka bi m'uhnü ár 'bet'o bötsi, bi maxa ya m'ant'i, ne bi gaxa habu mi ñunga ya meṭi, ngetho himi otho habu nda t'umba ar seki nda ñ'oxi.

'Ra ya ma'yo ma ba k'ö'sa ar tsi Hesu

⁸ Hingar yap'unu, 'ra ya ma'yo mi haxa har 'batha mi su yá deṭi.

⁹ N'a mbi dañ'u bi hyandwa n'ár enxe ar tsi Dada, ne ár nsunda Jö bi yot'a gatho habu mi 'bu'u, ne xa bi zu'u.

10 Nunar enxe bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhü, ngetho xta ehe ga xi'ahü n'ar hoga mhö, xa gi njohyahü ne gatho nu ma'ra ya jö'i.

11 Ngetho nupya xi m'u hár hnini ar ndö Dabi, n'a togo da po'ahü, ne go ge'ö ar Kristo ar tsi Hmu.

12 Gehnü n'ar nt'udi: Gi tiñhü ar bötsi 'baxa ya m'ant'i, di oxa habu ñunga ya meti.

13 Nu mi wadi bi mönga njap'u ar enxe, n'a mbi nhekitho n'a mut'i ya enxe mhets'i mi 'bahwi, ne mi nsundabi Jö mi eñ'u:

14 Dar nsunda Jö bi 'bü mhets'i,

ne da m'ui n'ar hogam'ui nuya meximhai hár mhöte'ö.

15 Nu mi menga mhets'i ya enxe, ya ma'yo mi enga n'a ngu n'a:

—Möhö Belen, ma ga k'ö'sü nö'ö xi thogi ngu xi xikagihü ar tsi Dada.

16 Nep'u nuya ma'yo dama bi ma'u, ne bi dinga ar Huse ne ar Maria, ha nunár bötsi mi oxa habu mi ñunga ya meti.

17 Ha nu mi hyant'u ar bötsi, bi ndui bi möñ'u gatho nö'ö xki nsipabi mi nhonu.

18 Ne gatho nu'u togo mi ots'e, xa mi 'yoda nö'ö te mi möñ'u.

19 Ha nunar Maria mi kwatatho hár mfeni gatho te mi mhö, ne mi bense teme ndi bongga gathoyu.

20 Ha nuya ma'yo bi menga har 'batha, mi nsunda ne mi umba njamödi Jö, gatho nuya xki 'yode ne xki hyandi bi thogi ngu xki nsipabi.

Ar tsi Hesu mi leletho bi ts'ixa har dönganjö bi ndatwa hár 'ye Jö

21 Mi pe'sa hñöto mpa xki m'u ar bötsi, bi thu'spabi ar nsegi hár ndo'yo ngu yá nt'umbi'u. Ne bi thu'spabi ár thuhu ar Hesu, gehnü ar thuhu xki mönga ar enxe nú'mü hinxki 'rotho.

22 Nu mi wa ya pa nda t'axk'u ngu mönga ha yá 'bepate ar Moise, ar Huse ne ar Maria bi zixa ar bötsi har dönganjö Herusalen, nda ndatwabi hár 'ye ar tsi Dada.

23 Bi 'yot'a njap'u, ngetho njanu xki t'ot'a ha yá 'bepate ar tsi Dada: Gatho nuya 'bet'o bötsi da m'ui, nu'mü ar ts'unt'u, mahyoni nda t'ekwa ar tsi Dada.

24 Ne bi ma'u har dönganjö, bi hñö'spabi ár m'oñho Jö, ngu mönga ha yá 'bepate ar tsi Dada, enö: Nu'mü n'ar 'behñö nda m'u ár bötsi, mahyoni nda zixa yoho ya ngongo wa yoho ya domtxu, nda hñö'spabi Jö ngu ar m'oñho.

25 Nuya pa'u mi 'bü n'ar ñ'ohö núnu Herusalen már thuhu ar Simiu. Xa mi 'yo xiñho hár nthandi Jö, mi hömpa ár Hñö Jö, ne mi to'ma nda hyanda ar Ñönte, nö'ö togo ma nda ñönga ya me Israel.

26 Go gehnü xki xipabi ár Hñö Jö, nda hyanda m'et'o nö'ö togo xki 'ñexa Jö nda ndö, ne ka nda du.

27 Nunü xki ma har nijö ngetho ár Hñö Jö xki zits'i. Nú'mü mi 'buhnü mbo, bi yut'a ar Huse ne ar Maria, mi tsi ar tsi Hesu nda ndatwa hár 'ye Jö, ngu mi mönga ha yá 'bepate ar Moise.

28 Nu'mü ar Simiu bi gü bi det'si, ne bi nsunda Jö bi 'ñenö:

29 Jö ma Dada'i, da za gi hyongagi.

Xi hñu ma müi, ngetho xta handa ngu xka xikagi.

30 Xi hyanda ma da ar Pohöte xka pehni,

31 ne xka hyokwa ár 'ñu ha yá nthandi gatho ya jö'i.

32 Nö'ö ngu n'ar ñot'i da yot'wa yá mfeni gatho nu'u hingya me Israel,

ne njanu ma da t'e'spa ár nsu ri hnini Israel.

³³ Ha nu ar Huse ne ar Maria ár nönö ar Hesu, xa mi 'yotho gatho nö'ö mi mhö mi nhoñ'ö.

³⁴ Nep'u nu ar Simiu bi 'yapa Jö nda jöp'u, ne bi 'ñembabi ar Maria ár nönö ar Hesu:

—Nunar bötsinu xpa 'behni da poho nzeje ya me Israel, ne ma'ra ma da m'edi. Gehnu n'ar nt'udi nzeje ma da doxta nö'ö te da möñ'ö.

³⁵ Ne njap'u ma da nheki gatho nö'ö te pe'sa ha yá mfeni ya jö'i. Ne nu'ge xa ma gi tho n'ar dumui, ngu n'ar ndojwai da nsus'a ri mui.

³⁶ Mi 'buhnu n'ar 'behñö n'ehe már thuhu ar Ana, nunu mi ñö mi hõmpa ár ts'edi Jö. Gehnu már t'inxu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Fanuel, nuyá mengu ma yá 'beto ar Aser. Xki ndõtajö'inu, bi nthöti mi nxutsitho, ne xki m'uhwi ár döme yoto njeje.

³⁷ Ha xki jwata gohon'ate ma goho njeje xki n'anxu. Himi ponga har nijö, ka mi 'buhnu parxui mi pepa Jö, mi behé ne xa mi apabi.

³⁸ Nú'mu mi ñö ar Simiu, bi wat'a ar Ana n'ehe habu mi 'ba'u. Bi ndui bi umba njamödi Jö, ne mi nonga ar tsi bötsi, mi xipa nu'u mi to'mi nda ñhõnga ar hnini Herusalen.

Ar Huse ne ar Maria bi menga har hnini Nasare

³⁹ Nú'mu mi wadi ar Huse ne ar Maria bi 'yot'a gatho ngu mi huxa ha yá 'bepate ar tsi Dada, bi menga har hnini Nasare har hai Ngalilea.

⁴⁰ Ha nunar bötsi mi te, ne mi huxa ár ts'edi. Xa mi te ár mfödi, ne ár nhwëki Jö mi ñ'owi hyax'mu.

Ar tsi bötsi Hesu mi 'bu har dönganijö

⁴¹ Tat'a jeje mi pa yá dada ar Hesu nda m'u har dango mbaxjwa núnu Herusalen.

⁴² Jange mi jwata 'ret'amayoho njeje ar Hesu, bi ma'u ar dango Herusalen ngu yá nt'umbi'u.

⁴³ Nu mi wa ar dango, ba penga ar Huse ne ar Maria. Ha nu ar Hesu ba kohnu Herusalen, ne nuyá dada himbi bödi.

⁴⁴ Nu'u mi hu yá mui mi nthöskwi ya jö'i nu'u mi pap'u ndi menga yá ngu. Bi ñ'o xoge n'apa. M'efa ka bi hyoñ'u ha mi ñ'owi yá mëni ne yá mpöhwi.

⁴⁵ Ne himbi diñ'u, jange bi gu ar 'ñu bi menga Herusalen man'agi, ma nda hyoni.

⁴⁶ Ne ár hñupa bi diñ'u mi 'buhnu mbo har dönganijö, mi huhnu mateda nu'u ya böt'ofö, mi öts'e ne mi öt'wabi ya nt'ani.

⁴⁷ Ne gatho nu'u ya jö'i mi oxa nö'ö te mi möñ'ö, xa mi 'yotho, ngetho xa mi jár mfödi, mi thödi xiñho gatho nö'ö te mi t'ambabi.

⁴⁸ Ne nu mi hyanda ár nönö ne ar Huse mi huhwinu ya böt'ofö, himi pödi te nda beni. Ne ár nönö bi 'ñembabi:

—Ma tsi t'u'i, yo'ö xka jakagihe njap'u. Ri dada ne nuga tu ma muihe di hoñ'ahe.

⁴⁹ Ha nunar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi hongagihu. Ha hingi pöhu mahyoni ga mpe hár 'befi ma Dada.

⁵⁰ Mödi nuyu himbi zo yá mfeni teme mi ne nda xipabi.

⁵¹ Ne bi mewi'u, bi menga Nasare, ne mi öta gatho nö'ö mi xipabi'u. Ha ár nönö mi kwatatho hár mfeni gatho nö'ö te xki bödi.

⁵² Ne nu ar Hesu mi te ár mfeni ne ár ndo'yo, ne mi 'yo ndi hñuxa mi numañho Jö ne ya jö'i.

3

*Ar Xuwa Xixthe mi mōnga ar hoga mhö
(Mt. 3:1-12; Mr. 1:1-8; Jn. 1:19-28)*

¹ Xki m'u ngu ar döngandö ar Tiberio Sesar 'ret'amakut'a njeje, ha nu har hai Nhudea mar ndö ar Ponsio Pilato, har Erode mar ndö har hai Ngalilea. Ha nunar Lipe ár jödönü, mar ndö har hai Iturea ne har hai Trakonite, ne ar Lisania mar ndö har hai Abilinia.

² Ge'mu ma ya döngamöjö ar Anas ne ar Kaifas. Nunar jeyenu Jö bi zohna ar Xuwa ár t'u ar Sakaria, mi 'bu ha ya ot'at'ohö, nda zo ya jö'i.

³ Nu'mú ar Xuwa bi ñ'o xoge ár ñöni ar döthe Hordan. Ne mi xipa ya jö'i nda 'yot'wa yá ntso'mi, ne nda nxixthe, njap'u nda mpumba yá ts'oki.

⁴ Bi thogi ngu xki 'yot'a ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Ár mhafi n'a togo enga har ot'at'ohö:

Hyokwabihu ár 'ñu ar tsi Hmu,
jömfu habu da thogi.

⁵ Gatho ya hñe da ñhuts'i.

Da thext'a ya t'ohö ne ya ngwani,
da jönga ya 'ñu nu'u xi noni,
ne da ts'uka habu gatho xi ñ'ödi.

⁶ Ne gatho ya jö'i da hyanda ar mpohö unga Jö.

⁷ Nzeje ya jö'i mi pa mi k'ö'sa ar Xuwa mi ne nda nxixthe, ne nö'ö mi embabi:

—Yá bötsi'ihu ya k'eñö gi hātehü. Togo xi ut'ahü gi k'onthu ár kwe Jö xi 'ñep'u.

⁸ Mahyoni gi 'yothu nö'ö xiñho, njap'u da nheki xka 'yothwu ár ntso'mi. Yo ma gi 'ñexase ri nsuhü gi 'ñeñhu: Ma dadahe ar Abra. Ngetho nuga di xi'ahü, Jö tsa da guxa nuya doyu, ne da 'ñexa ngu yá bötsi ar Abra.

⁹ Ne di xi'ahü n'ehe, Jö ngu ar tsenza hōdar nts'enza hár 'ye da zeka ar za. Ha nunar za hinte mañho uni, da ts'eki ne da t'ent'a har tsibi.

¹⁰ Nu'mú nuya jö'i bi 'yani ne bi 'ñembabi:

—Xi'mu, teme ga peje.

¹¹ Ne ar Xuwa bi döti ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo pe'sa yoho yá pahni, da umba n'a nö'ö hinte köhö. Ha nö'ö togo pe'sa te da zi, da ñehwi nö'ö hinte pets'i.

¹² Ne ba e 'ra ya njobojö nda nxixthe n'ehe, ne bi 'yamba ar Xuwa:

—Utate, xi nuje, te ga pehe.

¹³ Ar Xuwa bi döt wabi:

—Hõse jothu nö'ö xi nsi'ahü.

¹⁴ Nep'u ba e 'ra ya ndogu, ne bi 'yamba ar Xuwa:

—Xije, te ga peje.

Ar Xuwa bi 'ñembabi:

—Yo gi hömfu yá bojö ya tsi jö'i. Yo gi pehu ya nhemhñö ne njap'u da jot'i. Ñhogamuihu nö'ö ar bojö gi töhu.

¹⁵ Gatho ya jö'i mi oda yá mfeni ne mi ense'u: Xi nunar Xuwa, hage go gehnu ar Kristo 'mu.

¹⁶ Jange ar Xuwa bi 'ñembabi:

—Nuga di xixthe'ihu har dehe, ha 'befa man'a togo ma da xixthe'ihu hár Hñö Jö ne ar tsibi. Xa tókagi ár ts'edi, ne nuga hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u yá nthöt'i ár thiza.

¹⁷ Nö'ö xi ñhoki da mi'sa ar t'ei. Ma da paxt'a ár thi, ne da kwata ar t'ei há r t'u, ne nunar paxi da 'yu'sa har tsibi habu hiñham'u da wadi da nzo.

¹⁸ Njap'u ar Xuwa mi mönga nzeýe ya mhö mi zohna ya jö'i, ne mi xipa ar hoga mhö.

¹⁹ N'agi bi zuì ar ndö Erode, ngetho xki zimbabi ár 'behñö ár jödö már thuhu ar Lipe, ne xki 'yot'a ma nzeýe ya ts'oki.

²⁰ Nunar Erode, bi hñu'sa man'ar ts'oki, bi gu ar Xuwa ne bi 'ñet'a har fadi.

Á r nxixthe ar Hesu

(Mt. 3:13-17; Mr. 1:9-11)

²¹ Nú'mu mi xixthe ya jö'i ar Xuwa, nuya pa'u ar Hesu bi nxixthe n'ehe. Ne nu mi 'yapa Jö, bi xo mhets'i,

²² ne ár Hñö Jö ba köi ngu n'ar domtxu, ne bi zu'ö. Ne bi nheki n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i, bi 'ñenö:

—Go ma hmöka T'u'i, gi jakagi ga njohya.

Yá pale ar Hesusukristo

(Mt. 1:1-17)

²³ Ar Hesu mi pe'sa ngu n'atema'ret'a njeýe nú'mu mi du'ma ár 'befi. Ne nö'ö, ngu mi benga ya jö'i, már t'u ar Huse, ha nu ar Huse már t'u ar Eli.

²⁴ Ar Eli már t'u ar Matat, har Matat már t'u ar Lebi, ar Lebi már t'u ar Melki, ar Melki már t'u ar Hana, har Hana már t'u man'ar Huse.

²⁵ Ha nö'ö man'ar Huse már t'u ar Matatia, ar Matatia már t'u ar Amos, ar Amos már t'u ar Naum, ar Naum már t'u ar Esli, har Esli már t'u ar Nagai.

²⁶ Ar Nagai már t'u ar Mat, ar Mat már t'u man'ar Matatia, ha nö'ö man'ar Matatia már t'u ar Semei, ar Semei már t'u man'ar Huse, ha nö'ö man'ar Huse már t'u ar Huda.

²⁷ Ar Huda már t'u ar Hoana, ar Hoana már t'u ar Resa, ar Resa már t'u ar Sorobabel, ar Sorobabel már t'u ar Salatiel, har Salatiel már t'u ar Neri.

²⁸ Ar Neri már t'u man'ar Melki, ha nö'ö man'ar Melki már t'u ar Adi, ar Adi már t'u ar Kosam, ar Kosam már t'u ar Elmodam, har Elmodam már t'u ar Er.

²⁹ Ar Er már t'u ar Hosue, ar Hosue már t'u ar Elieser, ar Elieser már t'u ar Horim, har Horim már t'u man'ar Matat.

³⁰ Ha nö'ö man'ar Matat már t'u man'ar Lebi, ha nö'ö man'ar Lebi már t'u ar Simiu, ar Simiu már t'u man'ar Huda, ha nö'ö man'ar Huda már t'u man'ar Huse, ha nö'ö man'ar Huse már t'u ar Honan, har Honan már t'u ar Eliakim.

³¹ Ar Eliakim már t'u ar Melea, ar Melea már t'u ar Mainan, ar Mainan már t'u ar Matata, har Matata már t'u ar Natan.

³² Ar Natan már t'u ar Dabi, ar Dabi már t'u ar Isai, ar Isai már t'u ar Obed, ar Obed már t'u ar Bos, ar Bos már t'u ar Salmon, har Salmon már t'u ar Naso.

³³ Ar Naso már t'u ar Aminadab, ar Aminadab már t'u ar Aram, ar Aram már t'u ar Esrom, ar Esrom már t'u ar Fare, har Fare már t'u man'ar Huda.

³⁴ Ha nö'ö man'ar Huda már t'u ar Hakob, ar Hakob már t'u ar Isa, ar Isa már t'u ar Abra, ar Abra már t'u ar Tare, har Tare már t'u ar Nakor.

³⁵ Ar Nakor már t'u ar Serug, ar Serug már t'u ar Ragau, ar Ragau már t'u ar Peleg, ar Peleg már t'u ar Eber, har Eber már t'u ar Sala.

³⁶ Ar Sala már t'u ar Kainan, ar Kainan már t'u ar Arfaxad, ar Arfaxad már t'u ar Sem, ar Sem már t'u ar Noe, har Noe már t'u ar Lamek.

³⁷ Ar Lamek már t'u ar Matusale, ar Matusale már t'u ar Enok, ar Enok már t'u ar Hared, ar Hared már t'u ar Malalel, har Malalel már t'u man'ar Kainan.

³⁸ Ha nö'ö man'ar Kainan már t'u ar Enos, ar Enos már t'u ar Set, ar Set már t'u ar Adan, ha nu ar Adan már t'u Jö bi 'bu mhets'i.

4

Ar ts'ondöhi mi tsata ar Hesu

(Mt. 4:1-11; Mr. 1:12-13)

¹ Mi wadi bi nxixthe ar Hesu, ne xki nzinga ár Hñö Jö, bi zohnu ar döthe Hordan, ne ár Hñö Jö bi zixa ha ya ot'at'ohö.

² Ne ka ba 'buhnu yon'ate mpa, ne mi ehnu ar ts'ondöhi mi tsati. Ha nu ar Hesu gatho nuya payu hinte xki zi, ne mi wahyu bi ntunthu.

³ Nu'mú ar ts'ondöhi bi 'ñembabi:

—Nu'mu ár T'u'i Jö, japa nunar do da nthuhme xö.

⁴ Ha nu ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Huxa har T'ofö njawa: Hinge honse ar thuhme da umba ár te ar jö'i, mahyonibi ár mhö Jö n'ehe.

⁵ Ne ar ts'ondöhi bi zixa ar Hesu ha n'ar t'ohö xa mar ñhets'i, ne bi utwabi gatho ya hnini 'bu har ximhai, ne bi nhekinu xogeyu.

⁶ Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Ga ja'i gi ndö gatho nuya hniniyu, di pewi yá ñho, ngetho xi t'entk'a ha ma 'yeyu, ne da tsä ga umbabi togo di nega.

⁷ Honse nu'mu gi ndandihmö ne gi nsundagi, gatho ga ent'a ha ri 'ye.

⁸ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hyegagiwa ts'ondöhi. Ngetho huxa har T'ofö: Nsunda Jö ri Hmu, ne honse'ö gi pepabi.

⁹ Nep'u ar ts'ondöhi bi zixa ar Hesu har hnini Herusalen, ne bi 'ñexa mañö hár ngöts'i ar dönganijö, ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu go ár T'u'i Jö, 'yengar nsagi xö.

¹⁰ Ngetho huxa har T'ofö:

Jö da mehna yá enxé da su'a'i.

¹¹ Ne da mip'a ri 'ye,

hingi fama ri wa ha ya do.

¹² Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Enga har T'ofö n'ehe: Yo ma gi tsata Jö ri Hmu.

¹³ Nú'mu himi tini hanja nda tsati, ar ts'ondöhi bi 'wege 'ra ya pa.

Ar Hesu bi du'ma ár 'befi

(Mt. 4:12-17; Mr. 1:14-15)

¹⁴ Nep'u mi hōmpa ár ts'edi ár Hñö Jö, ar Hesu bi menga har hai Ngalilea. Gatho nu'u ya jö'i mi 'bu hár nthet'i bi 'yo mi nhoñ'ö.

¹⁵ Ne nö'ö mi kut'a ha ya nijö'u mi uti. Ne gatho mi e'spa ár nsu.

Ar Hesu mi 'buhnu Nasare

(Mt. 13:53-58; Mr. 6:1-6)

¹⁶ Nep'u ar Hesu bi menga har hnini Nasare habu xki te'ö. Bi zota n'ar pa ntsaya, bi yut'a har nijö ngu ár nt'umbi'ö, ne bi m'ai nda né ar T'ofö.

¹⁷ Bi t'umbabi nda ne ar t'ofö xki 'yot'a ar m'ehni Isaia, ne bi dinga nö'ö ar xeni enö njawa:

18 Nu ár Hñö Jö xi gobgatho,
 ngetho xi hñuxkagi ga xipa ar hoga mhö ya hyoya.
 Xpa penkagi ga hot'a nu'u tu yá müi,
 ga xipabi nu'u togo jot'i, xi zo ar pa da boni,
 ga xokwabi yá da ya goda,
 ga juxa nu'u xi thomahai.

19 Ne ga xipabi gatho ya jö'i xi zo ar pa da hwëgagihu ár mhöte Jö.

20 Mi wa ar Hesu bi nepa ár T'ofö Jö, bi tani bi datwabi nö'ö mi faxte har nijö, ne bi hñudi. Ha gatho nu'u mi 'buhnu himi juxa yá da mi k'öt'i.

21 Nö'ö bi ndui bi zofo, ne bi 'ñembabi'u:

—Ar pania xi tho gatho nö'ö xka 'yohu da nehe har T'ofö.

22 Ne gatho nu'u mi 'buhnu xa mi ñömañho, ne xa mi 'yoda ya nzatho mhö mi mönga ar Hesu, ne mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu ár t'u ar Huse.

23 Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Di pödi ma gi 'ñengagihu: Nu'mü xa majöni gi othe ma'ra, ñ'othese. Ne ma gi 'ñengagihu: 'Yot'wa ha ma haihu n'ehe, ngu xta ohe xka 'yotnu Nkapernaum.

24 Ne bi 'ñenö n'ehe:

—Xa majöni di xi'ahu, hinjo'o n'ár m'ehni Jö da nhumañho hár haise.

25 Di xi'ahu majöni, nú'mü mi 'bu ar m'ehni Elia, himi k'at'a ya 'ranxu har hai Israel, ge'mü hinxki 'wö hñu njeje made, ne hagatho mi jar thuhu.

26 Ha Jö himbi mehna ar Elia nda t'inga ha yá ngu'u. Bi mehna ba 'winga n'ar 'ranxu me Sarepta, get'u ar hnini Sidon.

27 Ne nuya pa mi 'bu ar m'ehni Eliseo n'ehe, himi k'at'a togo mi tsu ar tsit'ando'yo har hai Israel, ha hinto bi dixyu, honse ar Naman mar me Nsiria.

28 Nu mi 'yox'u nö'ö mi mönga ar Hesu, gatho nuya jö'i xki mhunts'a mbo har nijö xa bi mbo yá kwë.

29 Xa bi m'a'u, bi guka ar Hesu har hnini, bi zixa har nengama'ye habu mi huxa nunar hnininu, ne mi ne nda hyot'u.

30 Ha nunar Hesu bi thota mateda ya jö'i, ne bi ma.

N'ar ñ'ohö mi nthexkwi n'ar ts'ondöhi

(Mr. 1:21-28)

31 Nep'u ar Hesu bi ma Nkapernaum, n'ar hnini har hai Ngalilea, ne ha ya pa ntsaya mi uta ya jö'i.

32 Ne gatho nuya jö'i xa mi 'yotho tengu ár nt'uti, ngetho mi ñö ngu nö'ö togo pe'sa ar ts'edi.

33 Ka mi 'buhnu har nijö n'ar ñ'ohö mi nthexkwi n'ar ts'ondöhi. N'a mbi hyexta n'ar mhafi, ne bi 'ñenö:

34 —Te gi hongwa. Hyëgagihe, Hesu me Nasare. Hage xka e gi hwatkagihe. Di pödi togo'i, ár hoga T'u'i Jö.

35 Ar Hesu bi zu ar ts'ondöhi, ne bi 'ñembabi:

—Kot'a ri ne, poni hyë nunar ñ'ohonu.

Nu'mü ar ts'ondöhi bi foma ar ñ'ohö mateda habu mi 'ba'u, bi hyegi ne hinte bi japi.

36 Ne gathoyu xa bi zu, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Tema mhö möny. Honse da 'bepabi ya ts'ondöhi da boni, ne nuyü ote.

37 Ne gatho har hai'ö ne ár nthet'i bi nunga ár 'bede ar Hesu.

Ar Hesu bi othebi ár to ar Simu Pedro

(Mt. 8:14-15; Mr. 1:29-31)

³⁸ Nep'u mba ponga ar Hesu har nijö, bi ma hár ngu ar Simu. Ne ár to xa mi the ar mpat'i. Ne bi t'apabi ar Hesu nda nu.

³⁹ Ne nunu bi ñ'ani habu mi 'benga ar dathi, ne bi xipa ar mpat'i nda boni. Ne nunar mpat'i dama bi hyegi, ne nunar 'behñönu bi nangi bi umba te nda zi'u.

Ar Hesu bi othe nze ya dathi mi yu ar hyadi

(Mt. 8:16-17; Mr. 1:32-34)

⁴⁰ Nú'mu mi yu ar hyadi, gatho nu'u tsant'ö ar hñeni mi thogi, mi ts'ixa habu mi 'bu ar Hesu nda hñu'spa ár 'ye n'a ngu n'a, ne gatho mi othe.

⁴¹ Ne nze ye ya dathi nu'u mi nthexkwi ya ts'ondöhi mi embabi, ne nu nda boñ'u, mi mafi mi enö:

—Go ge'e ár T'u Jö.

Ha nunar Hesu mi tsui, ne himi hegi nda ñö, ngetho nuyu mi pödi go mi gehnu ar Kristo.

Ar Hesu bi ñ'o xoge har hai Ngalilea mi mönga ar hoga mhö

(Mr. 1:35-39)

⁴² Ár hyax'ö n'itho ar Hesu bi bongar har hnini, bi ma ha n'ar hai habu hinto mi 'bui. Ha nuya jö'i xa bi ñ'o bi hyoni, ne mi zonga habu mi 'yo'ö, mi tsömi himi ne nda hyegi nda ma.

⁴³ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Mahyoni ga ma ma'ra ya hnini, ga mönga ar hoga mhö nonga ár ts'ut'wi Jö, ngetho gehnu xpa 'benkagi ga e ga mönga'ö.

⁴⁴ Ne mi 'yo xoge Ngalilea, mi zo ya jö'i ha yá nijö.

5

Ar njöpa njuxhwö

(Mt. 4:18-32; Mr. 1:16-20)

¹ N'ar pa ar Hesu mi 'yo hár ñöni ar ñhönthe Genesare. Nor pa'ö xa bi wat'a ra nze ya jö'i, 'butho nda 'yent'i, ngetho gatho mi ne nda 'yoxa ár mhö Jö.

² Ar Hesu mi hyanda yoho ya motsa mi ku har ñönthe. Hinto mi 'yoni, ngetho nu togo yá meti xki göi, mi pet'a yá nt'ats'i.

³ Ne ar Hesu bi boxa n'a nuya motsa mi 'buhnu, már meti ar Simu. Ne bi 'yapa ar möte nda 'ñet'a n'ar tsi tui mbo ar dehe, ne ka bi hñuxnu mi uta gatho ya jö'i.

⁴ Ne mi wadi bi zofo, bi 'ñemba ar Simu:

—'Yet'a ar motsa habu xi ñhe, ne ka gi köthunu ri nt'ats'ihü.

⁵ Ha nu ar Simu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Utate'i, xta mpehe gatho ar xui, ne hinte xta juxe. Mödi njap'u, nu'mu gi penje, ma ga köthe ar nt'ats'i zëi.

⁶ Ne nu mi 'yot'a ngu xki nsipabi, mi guxa nuya nt'ats'i xa mi ñuts'i, 'butho nda xegi.

⁷ Jange bi guxa yá 'ye bi mat'a nu ma'ra yá ñ'ohu mi et'a man'ar motsa, nda e nda mats'i. Mba e'u, bi ñu'sa gatho yoho ya motsa, 'butho nda yui.

⁸ Ha nu mi hyanda ar Simu njap'u, bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu'i, hindi 'ñepkagi ga ñ'owi, ngetho dar ts'okte.

⁹ Bi 'ñenö njap'u ngetho ngu'ö ne nu ma'ra, xa xki zu, ne himi pödi te nda beni, xki hyanda gatho nuya hwö xki gux'u.

¹⁰ Njap'u nu ma'ra mi faxa ar Simu har nt'axhwö, ar Hakobo ne ar Xuwa nuyá t'u ar Sebedeo, xa xki zo ar mbidi yá müi. Ha nunar Hesu bi 'ñemba ar Simu:

—Yo gi ntsu. Di ndu ar pania ma gi 'yaxa ya jö'i da e da dengagi.

¹¹ Nu'mú bi 'yēt'a ya motsa hár ñöni ar dehe, ne bi zohnu gatho yá 'befi, bi denga ar Hesu bi mēwi.

Ar Hesu bi othe n'a mi tsu ar tsit'ando'yo

(Mt. 8:1-4; Mr. 1:40-45)

¹² N'agi ar Hesu mi 'bu ha n'ar hnini, ne ba e n'ar ñ'ohö nts'edi mi tsu ar tsit'ando'yo. Mi hyanda ar Hesu, bi wat'a habu mi 'ba'ö, bi ndandihmö, bi me ár hmi har hai. Ne mi apa ar möte mi embabi:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mu gi ne, da tsá gi othe gi.

¹³ Nu'mú ar Hesu bi maka ár 'ye, bi hñu'spabi ne bi 'ñembi:

—Hö, di ne ga othe'i. Dá dix'a'i.

Ne ar tsit'ando'yo dama bi hyegi.

¹⁴ Nu ar Hesu bi hñu'mba ár müi hinto nda xipabi, ne bi 'ñembabi:

—Hont'a di ma ba ñ'udi da hyant'a ar möjö. Ne gi hñöxa ri m'oñho gi jut'a ri nt'axki ngu bi mönga ar Moise, njap'u da bö'u xi dix'a'i.

¹⁵ Ha nunar 'bedenu bi nungi, bi zo yá gu ya jö'i nö'ö mi ot'a ar Hesu. Ne xa mi kwat'i nda 'yoxa nö'ö te mi mö, ne nda othebi yá hñeni.

¹⁶ Jange ar Hesu mi 'wege habu hinte mi 'bu ya jö'i, mi mat'a Jö ár Dada.

Ar Hesu bi othe n'ar dathi xki nza ár ndo'yo

(Mt. 9:1-8; Mr. 2:1-12)

¹⁷ N'ar pa ar Hesu mi uta ya jö'i, ne mi 'buhnu 'ra ya denga'bepeate ne ya böt'ofö, xki 'ñe Herusalen ne ma'ra ya hnini har hai Nhudea ne Ngaleila. Ne ar Hesu mi hömpa ár ts'edi Jö mi othe ya dathi.

¹⁸ Nep'u bi zo 'ra ya ñ'ohö mi tsi n'ar dathi xki 'yents'a ha n'ar fidi, ngetho xki nza ár ndo'yo. Ne nu'u togo mi tsihi, mi ne nda kut'a mbo habu mi 'bu ar Hesu nda othe.

¹⁹ Ha himi tsá nda yut'i, ngetho xa mi ja nze ya jö'i. Jange bi boxa mañö ar ngu, ne bi guka 'ra ya domhi. Njap'u bi tsá bi kö'ma ar dathi mi oxa ár fidi habu mi 'ba ar Hesu, mbo har ngu mameda ya jö'i.

²⁰ Har Hesu mi hyandwa yá jamfi nu'u ya ñ'ohö mi tsihi, bi 'ñembabi ar dathi:

—Ha gi ode, ndada. Xi mpump'a ri ts'oki.

²¹ Nu'mú nuya böt'ofö ne ya denga'bepeate mi ense'u njawa: Teme xi benga nunar ñ'ohönu, ts'okwa Jö. Ngetho honse Jö tsá da pungya ts'oki.

²² Ar Hesu bi böt'watho yá mfeni, jange bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi beñhu njap'u.

²³ Temar ñhemi ga xipkanu: Xi mpump'a ri ts'oki. Wa ga embabi: Nangi gi 'yo.

²⁴ Pöhupya, Nö'ö Togo xpa e bi Njö'i pe'skwa ar ts'edi har ximhai da pungya ya ts'oki, nuhu teme ma ga pefi.

Ne bi 'ñembabi ar dathi:

—Nu'ge di xi'a'i: Nangi, juxa ri fidi, di ma ri ngu.

²⁵ Nu'mú ar dathi bi nanga mameda ya jö'i, bi guxa ár fidi, ne bi ma ár ngu, mi umba njamödi Jö.

26 Ne gatho ya jö'i bi hyandi xa bi 'yotho, mi e'spa ár nsu Jö, xa mi ntsu mi eñ'u:

—Ar pania xta hanthu ya döta nt'udi.

Ar Hesu bi zohna ar Lebi nda deni

(Mt. 9:9-13; Mr. 2:13-17)

27 M'efa ar Hesu bi boni bi ma, ne bi hyanda n'ar njotbojö már thuhu Lebi, mi huxa habu mi njut'ar bojö mi jot'a ya ndö. Ne bi 'ñembabi:

—Ba e gi tengagi.

28 Nu'mú ar Lebi bi zop'u xoge, bi deni bi mewi.

29 M'efa bi 'yot'wa n'ar dango ar Hesu hár ngu. Bi wat'a nzeýe ma'ra yá minjotbojöwi, ne ma'ra ya jö'i bi hñuxkwiýu har mexa.

30 Nep'u nuya böt'ofone ya dengabepate bi ndui bi ñömañ'u mi emba nu'u mi tenga ar Hesu, ne mi embabi'u:

—Hanja gi ñuñhu ne gi ntsixkwiýu ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki.

31 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'u 'yomañho, hingi hongatogo da othe, ha nuya dathi hö, hoñ'u.

32 Nuga hinxta e ga zo ya hogajö'i. Xta e ga zo ya 'yot'ats'oki da 'yot'wa yá ntso'mi.

Ar Hesu bi t'amba ar bēhē

(Mt. 9:14-17; Mr. 2:18-22)

33 Bi t'ambabi ar Hesu, ne bi t'embabi:

—Yo'ö yá maxte ar Xuwa Xixthe ne yá maxte ya dengabepate xa bēhē ne mat'a Jö. Ha nuya ri maxte ñuni ne tsithe.

34 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hage da tsá gi jafu da bēhē nu'u togo xi ts'ohna ha n'ar ngo ne 'buhwi nö'ö togo nthöti. Njap'u ma maxte n'ehe.

35 Ha ma da zo ya pa nú'mu xta ts'ixkagi. Nuya pa'u hö, xinda ne, da bēhyu.

36 Ne bi xipa man'ar 'bede, enö njawa:

—Hinjo'otogo da hyenga n'ar 'ra'yo he da mo't'a n'ar ze dutu. Ngetho nu'mu da jap'u, hingedhont'a da ts'onga ar 'ra'yo he, ar gönga dutu da xegi xta yut'a nö'ö ar 'ra'yo m'ot'e.

37 Ne hinto xit'a ar ut'afi ha ya ze ximhni, ngetho ar t'afi da foka ya ze ximhni, njap'u ya ximhni ne ar t'afi da m'edi.

38 Jange mahyoni da nsit'a ar ut'afi ha ya 'ra'yo ximhni, ne njap'u hinte da jayu.

39 Nö'ö togo tsi ar t'afi xi ñhegi, hingi ne da zi nö'ö xi ñ'utho, ngetho eñ'u, nö'ö xi ñhegi xiñho'ö.

6

Yá maxte ar Hesu bi doka ya ngöt'ei har pa ntsaya

(Mt. 12:1-8; Mr. 2:23-28)

1 N'ar pa ntsaya ar Hesu ne yá maxte bi tho ha ya hwöhi xki 'bot'a ya t'ei, ha nuyá maxte mi toka ya ngöt'ei, ne mi töki mi tsa.

2 Nu'mú 'ra ya dengabepate mi hyandi, bi 'yani ne bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi othu nö'ö hingi ho da t'ot'a har pa ntsaya.

3 Ha nu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Ha hinxta nehü nö'ö bi 'yot'a n'agi ar Dabi nú'mu mi zuhwi ar thuhu yá ñ'owi.

⁴ Bi yut'a hár nijö Jö, ne bi guka nuya thuhme xki 'bo'spa Jö. Nuya thuhmeyu, hinto mi tsá nda zi, hõnse ya möjö. Mödi ar Dabi bi zi, ne bi umbabi gatho nu'u togo mi ñ'owi.

⁵ Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, gehnu ár Hmu ar pa ntsaya.

Ar ñ'ohõ xki 'yot'a ár 'ye

(Mt. 12:9-14; Mr. 3:1-6)

⁶ Man'ar pa ntsaya ar Hesu bi yut'a ha yá nijö'u, ne bi du'mi mi uti. Ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohõ xki 'yot'a ár 'ye ñ'ei.

⁷ Ha nuya bõt'ofõ ne ya denga'bepate, mi öda ar Hesu mi handi ha nda othe ar ñ'ohõ har pa ntsaya, ne nda dinga te nda hyox'u.

⁸ Har Hesu mi põt'watho yá mfeni'u, ne bi 'ñemba ar ñ'ohõ xki 'yot'a ár 'ye:

—Nangi, 'ba madetho.

Ha nö'ö ar ñ'ohõ dama bi nangi, ne bi m'a madetho.

⁹ Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi nuya bõt'ofõ ne nuya denga'bepate:

—Ma ga ot'ahü n'ar nt'ani: Teme xiñho da t'ot'e har pa ntsaya, ar ñho wa ar ts'om'ui. Da t'othe n'ar dathi, wa da thegi da du.

¹⁰ Ne bi k'öt'a gatho nu'u mi 'buhnu, ne bi 'ñembabi ar ñ'ohõ:

—Maka ri 'ye.

Ar ñ'ohõ bi maka ár 'ye, ne dama bi dits'i.

¹¹ Nuya denga'bepate ne ya bõt'ofõ xa bi mbõ yá kwe, ne mi ñ'anga n'a ngu n'a teme nda jap'u ar Hesu.

Ar Hesu bi hwahna nu'u 'ret'amayoho yá mpote

(Mt. 10:1-4; Mr. 8:13-19)

¹² Nuya pa'u ar Hesu bi boxa ha n'ar t'ohõ, ma ba apa Jö, ne gatho ar xui bi m'uhnü mi ñöwi ár Dada.

¹³ Ár hyax'ö bi zohna gatho nu'u mi teni. Ne bi hwahna 'ret'amayoho yá maxte, ne bi 'ñembabi yá mpote n'ehe.

¹⁴ Go gehyu yá thuhu'u: ar Simu nö'ö bi t'embabi ar Pedro, ar Andre ár jödöp'u'ö, ar Hakobo ne ar Xuwa, ar Lipe, ne ar Bartolo,

¹⁵ ar Teo, ar Toma, ne nö'ö man'ar Hakobo ár t'u ar Alfeo, man'ar Simu togo mi t'embabi ar ñõngahnini n'ehe,

¹⁶ ar Huda nö'ö ár jödö ar Hakobo, ne ar Huda Iskariote togo m'efa bi da ar Hesu.

Ar Hesu bi maxa nze ya jö'i

(Mt. 4:23-25)

¹⁷ Nep'u ar Hesu ba kö har t'ohõ, ba ñ'owi nu'u 'ret'amayoho yá maxte. Ne bi zoñ'u ha n'ar 'batha habu xki mhunts'a nze ye ya jö'i mi teni. Ne mi janu ma nze ye ya jö'i, ma ya me Herusalen ne ma'ra ya hnini har hai Nhudea, ma'ra xki 'ñe har hnini Tiro ne Sidon 'bu hár ñöni ar döta ñhõthe. Nuya jö'iyu ba ehe nda 'yoxa nö'ö mi mönga ar Hesu, ne nda othebi yá hñeni.

¹⁸ Nu'u mi nthexkwi ya ts'ondöhi mi embabi.

¹⁹ Ne gatho ya jö'i xa mi ne nda danga ar Hesu, ngetho nu'u togo nda dani, mi ponga n'ar ts'edi mi hõkwa gatho yá hñeni.

Ar Hesu bi mönga nu'u nzatho ne nu'u ñ'u da yá m'ui

(Mt. 5:1-12)

²⁰ Ar Hesu bi hyanda yá maxte, ne bi 'ñenö:

—Nzatho nuya gi hyoyahu, ngetho xi nhwëk'ahu ár ts'ut'wi Jö.

²¹ Nzatho nuya gi thohu ar thuhu, ngetho ma gi niñöhu.

Nzatho nuya gi zoñhupya, ngetho ma gi njohya gi nthehu.

²² Nzatho nú'mu xta utsalihu ya jö'i, xta gu'ahu, xta zañ'ahu, ne hinda ne da beñ'ahu ri thuhuhu ngu n'ar ts'ojö'i, ngetho gi teñhu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

²³ Nuya pa xki thohu gatho nuya thogiyu, xa gi njohyahu, ngetho xa ma gi hñöñhu n'ar nthöhönu mañö mhets'i. Beñhu mam'et'o, gatho nuyá m'ehni ar tsi Dada bi nt'utsa ngu'ahu n'ehe.

²⁴ Ha hwëkate nu'ahu te xka pe'suwa har ximhai. Xi göxa ri johyahu xka pe'su.

²⁵ Hwëkate nu'ahu hinxka thohu ar thuhu, ngetho m'efa xa ma da zit'ahu ar thuhu.

Hwëkate nu'ahu xa gi johyahupya, ngetho m'efa xa ma gi nzoñhu gi thohu ar dumui.

²⁶ Hwëkate'ihu nu'mu gatho ya jö'i es'ahu ri nsuhu, ngetho nuya jö'i mi 'bu mam'et'o, njap'u mi e'spa yá nsu nuyá m'ehnisse hinxki mehna Jö.

Möhu ri ñ'unihu

(Mt. 5:38-48; 7:12)

²⁷ Ha nu'ahu gi oxu nö'ö teme di mö, möhu ri ñ'unihu, ne 'yot'wabihu ar ñho nu'u togo utsalihu.

²⁸ 'Yafu Jö da jöpa nu'u togo tsañ'ahu, ne mat'wabihu Jö nu'u togo ñömañ'u'ihu.

²⁹ Ha nu'mu togo da mep'a n'a ri hmihu, ñhehu da mep'a nö'ö man'a n'ehe. Ha nu'mu da hñömp'a ri pat'ihu, hyehu da hñöxa ri pahnihu n'ehe.

³⁰ Nu'mu togo te da 'ya'ahu, umbabihu. Ne nu'mu da hñöñ'ahu n'a te ri metihu, yo gi apabihu.

³¹ Nö'ö teme gi nehü da 'yot'ahu ya jö'i, 'yot'wabihu njap'u n'ehe.

³² Nu'mu honse gi möhu togo mö'ahu, tema ñho gi othu 'mu. Ha hingi jap'u yá ñ'ohu ya ts'okte n'ehe.

³³ Ne nu'mu honse gi ko'sfu ar ñho nu'u togo xi 'yot'ahu n'ehe, tema ñho gi othu 'mu. Ngetho nuya ts'okte njap'utho n'ehe.

³⁴ Ha nu'mu gi hmifu ri bojöhu honse nu'u togo gi pöhu da gut'ahu, tema ñho gi othu 'mu. Ngetho ya ts'okte njap'u'u, hmipa yá bojö nu'u togo pödi da ko'spabi.

³⁵ Nu'ahu möhu ri ñ'unihu ne 'yot'wabihu ar ñho. Hmipabihu nö'ö da mi'ahu, ne yo gi to'mhu da kos'ahu. Ngetho nu'mu gi 'yothu njap'u, ma gi hñöñhu n'ar döta nthöhö, ne da nheki yá bötsi'ihu Jö bi 'bu mhets'i. Ngetho nö'ö pe'spa ar ts'eti ya ts'om'ui ne nu'u hiñ'otho yá njamödi.

³⁶ Jange nu'ahu pe'spabihu ar hwëki gatho ya jö'i, ngu ot'a Jö ri Dadahu.

Yo gi theñhu ri ñ'ohu

(Mt. 7:1-5)

³⁷ Yo gi nthentehu, ne njap'u hinda ntheñ'ahu n'ehe. Yo gi ñöthu ar mfei, ne hinda ñhöt'ahu ar mfei n'ehe. Pumbabihu ma'ra, ne njap'u da mpump'ahu n'ehe.

³⁸ Uñhu, ne da t'a'ahu, n'ar hoga t'eni xi nhwöt'i ne xa di 'baxki. Ngu nö'ö ar t'eni gi eñhu, get'ar t'eni ma da t'eñ'ahu n'ehe.

³⁹ Nep'u nö'ö bi xipabi'u n'ar 'bede, ne bi 'ñembabi:

—Hage da za n'ar godá da guhna man'ár migodáwi. Hage hinda hyo gatho yoho har ots'i.

⁴⁰ Hinjo'o n'ar jö'i togo t'uti di töpa ár mfödi ár utate. Ha nu'mu da bödi xiño, nu'mú hö, da ñhehwi ár utate.

⁴¹ Hanja gi handwa ár ts'oki ri ku, njangutho n'ar paxi o hár da'ö, ne hanja hingi jamasu nö'ö ri döta ts'oki ngu n'ar xoka za o ha ri dage.

⁴² Ne hanja da za gi ñembabi ri ku: To'mi ga höp'a ar paxi o ha ri da. Ne hanja hingi handa nö'ö ar xoka za o ha ri dage. Xa gar nemhño. Hño m'et'o nö'ö ar za o ha ri dage, ne njap'u da za gi hyanda xiño, ne gi hño'mba ar paxi o hár da ri ku.

Fötho tema za'ö xta födi te uni

(Mt. 7:15-20; 12:34-35)

⁴³ Hiñ'otho n'ar hoga 'baiza da unga nö'ö hingi ho da ts'i, wa n'ar ts'o'bai da unga nö'ö xiño.

⁴⁴ Föta tema za'ö xta födi te uni. Ngetho nuya 'mini hinda tsa da nthukwa ya iuxi, ha nuya 'minza hinda tsa da njo ya obxi.

⁴⁵ Njap'utho n'ehe n'ar hogajö'i ot'a nö'ö xiño, ngetho xi me'sa ar ñho hár mfeni. Ha nor ts'om'ui jö'i ot'a nö'ö hingi ho, ngetho hár mfeni hyaxtho benga nö'ö hingi ho. Nö'ö di pe'su ha ma mfenihu, ge'ö ponga ha ma nehü.

Yoho ya ñ'ohö bi hyo yá ngu

(Mt. 7:24-27)

⁴⁶ Hanja gi engagihu: Ma tsi Hmu'ihe, ma tsi Hmu'ihe, ne hingi ne gi 'yothu nö'ö di xi'ahu.

⁴⁷ Nö'ö togo da e da zükagi, da 'yoxa nö'ö di mö ne da 'yot'e, ma ga xi'ahu te ñhehwi.

⁴⁸ Nö'ö ma ga hekwatho n'ar ñ'ohö ho n'ar ngu. Bi xa'ma habu da 'ñe ár ndui, bi zonga habu o ar medo, ne ka bi dü'mnu bi guts'i. Ne nu mi zo ya dö'ye, ne bi gö ya nzothe, bi tho habu mi 'bu ar ngu. Nunar ngu'ö himbi 'ñöni, ngetho ár ndui mi foxa har medo.

⁴⁹ Ha nö'ö togo da 'yoxa nö'ö di mö ne hinda 'yot'e, ma ga hekwatho n'ar ñ'ohö bi hyo ár ngu har 'baxka hai, himbi xa'mi nda hyokwa ár ndui. Ne mi zo ya nzothe, xa mar nzedi, ne bi text'a nor ngu'ö, ne xa bi hwata gatho.

7

Ar Hesu bi othebi n'ár 'bego n'ar ndöndogu me Nroma

(Mt. 8:5-13)

¹ Mi wa ar Hesu bi zo ya jö'i, bi mengi bi yut'a man'agi har hnini Nkapernaum.

² Ka mi 'buhnu n'ar döndogu me Nroma, mi 'ñe n'ár 'bego xa mi mödi, ne mi hñeni, xa mi nts'edi, 'butho nda du.

³ Nunar döndogu mi 'yode mi nhonga ar Hesu, bi mehna 'ra ya ndöxodyo, nda 'yapa ar möte nda e nda othebi ár 'bego.

⁴ Ha nu mi zoñ'u habu mi 'bu ar Hesu, xa bi 'yapa ar möte nda ma, ne bi 'ñembabi'u:

—Nunar döndogu ba penkagihe, di beñhe di 'ñepabi gi fats'i.

⁵ Ngetho mö ma jö'ihu, go gese bi mö nda thogagihe n'ar nijö.

⁶ Jange ar Hesu bi mewi. Ne nú'mu ma nda zonga hár ngu ar döndogu, bi mehna 'ra yá ñ'ohu nda 'ñembabi:

—Yo gi tu ri müi, tsi Tata. Pengwatho, ngetho hindi 'ñepkagi gi kut'a ha ma ngu.

7 Jange hinda ne da mase ma nga tsi'a'i. Nö'ö di a'i, hõnse gi mö ma 'bego da dits'i, nuga di ñ'emui da njap'u.

8 Ngetho nuga 'bu togo 'bepkagi, ha di pe'sa ya ndogu di 'bepabi n'ehe. Nu'mu ga emba n'a: Di ma, da ma. Nu'mu ga emba man'a: Ba ehe, da ehe. Ha nu'mu ga emba ma 'bego: 'Yot'a nunar 'befinu, da 'yot'e.

9 Nu mi 'yo ar Hesu njap'u, xa bi 'yotho. Ne bi ñhanda habu mi 'bu ar mhuntsjö'i mi teni, ne bi ñembabi'u:

—Di xi'ahu, hinxta tinga n'ar me Israel di pe'sa n'ar jamfi ngu nunar ñ'ohonu.

10 Ha nu mi menga nu'u xki m'ehni hár ngu ar ndöndogu, bi hyandwa ár 'bego xki dits'i.

Ar Hesu bi ko'spa ár te ár t'u n'ar 'ranxu me Nain

11 M'efa ar Hesu bi thogi bi ma man'ar hnini ár thuhu Nain, mi ñ'owi yá maxte, ne nzeýe ya jö'i mi teni.

12 Nú'mu mi 'bai nda yut'a har hnini, bi nthewi mi ponga n'ár mhunts'i ya jö'i, ndi ma nda 'ya ár t'u n'ar 'ranxu, ne hõnsenu mi ñehe.

13 Ar tsi Hmu mi hyanda ar tsi 'behñö, xa bi hwëki ne bi ñembabi:

—Yo gi zoni.

14 Nep'u bi wat'a habu mi pa'u, ne bi hñuxa ár 'ye har xithe habu mi oxa nö'ö xki du. Ha nuya mi muts'i bi m'ai, ne ar Hesu bi ñemba nö'ö xki du:

—Ts'unt'u, di xi'a'i gi nangi.

15 Nu'mu nö'ö xki du bi nangi bi hñudi, ne bi ndui bi ñö. Ne ar Hesu bi datwabi ár nönö.

16 Ha nu mi hyanda njap'u gatho ya jö'i, xa bi zu, ne bi ndui bi nsunda Jö mi eñ'u:

—N'ar döta m'ehni Jö xi zokagihu. Jö xpa pehni da maxkagihu ár hmöka hninigihu.

17 Ne gatho har hai Nhudea, ne gatho nuya hnini mi 'bu hár nthet'i, bi zo yá gu nö'ö xki 'yot'a ar Hesu.

Ar Xuwa Xixthe bi mehna yoho yá maxte ma ba k'ö'sa ar Hesu (Mt. 11:2-19)

18 Nuyá maxte ar Xuwa Xixthe bi ma ba xipabi gatho nö'ö xki thogi. Ne ar Xuwa bi zohna yoho,

19 bi mehna ma nda 'yanga ar Hesu: Ha go ge'e ár m'ehni Jö ma nda ehe, wa ga to'mhe man'a.

20 Nu'mu yá m'ehni ar Xuwa bi ma ba k'ö'sa ar Hesu, ne bi ñembabi:

—Ar Xuwa Xixthe ba penje ga eñ'ahe: Ha go ge'e ár m'ehni Jö ma nda ehe, wa ga to'mhe man'a.

21 Ha nú'mu mi zonga yá maxte ar Xuwa, ar Hesu mi othe nzeýe ya dathi, mi enga ya ts'ondöhi, ne mi othe nzeýe ya goda.

22 Jange nö'ö bi dödi ne bi ñembabi'u:

—Di möhu ne ba xipabihu ar Xuwa nö'ö xka jwadi xka hyanthu ne xka 'yohu. Xipabihu nuya goda xo yá da, nuya dowa 'yo, ha nu'u tsu ar tsit'ando'yo thits'i. Nuya gogu ode, ne nuya xki du pengi da nte, ha nuya tsi hyoya xi nsipabi ar hoga mhö.

23 Ne nzatho nö'ö togo hinda u ár mu xi zo ár gu nö'ö di pefi.

24 Ha nu mi menga yá maxte ar Xuwa, ar Hesu bi ndui bi nonga ar Xuwa, ne bi ñemba ya jö'i:

—Togo ma ga hyanthū har ot'at'ohō. Hage ma ga hyanthū n'ar n'ohō mi otho ár ts'edi, ngu n'ar xithi mi hwōnda ar ndōhi. Hin'ō wain'ō.

²⁵ Xi'mū teme ga poñhū ma ga hyanthū. Hage n'ar n'ohō mi he ya dutu xi mhōdi. Hin'ō, ngetho nu'u kō ya nzātho dutu ne pe'sa gatho nō'ō ne, 'bū ha yá ngu ya ndō'u.

²⁶ Tema ga poñhū ga hyanthū 'mū. N'ár m'ehni Jō. Hō, ne di xi'ahū hinga hōnse n'ár m'ehni Jō, pe'sa man'ar dōta nsu.

²⁷ Gehnū xki nhōnga mam'et'o har T'ofō habū enō:
Nuga di pēhna ma m'ehni da m'et'o,
da hyok'a ar 'ñu.

²⁸ Nuga di xi'ahū, hinxi m'u man'ár m'ehni Jō togo xi me'sa ár nsu ngu ar Xuwa Xixthe. Ha nu'u xi yut'a hár ts'ut'wi Jō, mōdi nheki hinte pe'sa yá nsu, tōpa ár nsu ar Xuwa.

²⁹ Gatho nu'u ya jō'i mi oxa nō'ō mi mōnga ar Xuwa, ne nu'u ya njotbojō bi hñōmbár xixthe, mi dāmajōni xiñho gatho nō'ō ot'a Jō.

³⁰ Ha nuya dēnga'bepate ne ya bōt'ofō, himbi numañho, ne himbi hñōnga nunar ñho mi ne nda 'yot'wa Jō. Jange himbi ne'u nda xixthe ar Xuwa.

³¹ Ne ar tsi Hmu bi 'ñenō:

—Togo ga hekwabi nuya jō'i 'bū nuya payū, ne togo di hñōts'i.

³² Nu'u di hñōxa ya bōtsi hu har tai ñ'eni, ne mat'a yá mibōtsiwi, enō:
Da huxthe ma nthūzahe, ne hinga nehū. Da ntuhe ya thuhu dumūi, ne hinga nzoñhū.

³³ Jange nu'ahū di hñōx'ahū nu'u ya bōtsi'u, gi hanthū gatho hingi ho. Ngetho ga hyanthū bi zo ar Xuwa, hinto mi ñungwi, hinto mi ntsixkwi, ne ngi emfū mi pe'sa ya ts'ondōhi.

³⁴ M'efa bi zo Nō'ō Togo ba e bi Njō'i, ñungwi ne ntsixkwi ya jō'i, gi emfū xa tsū ar ts'o'yo ne ar nti, ár ñ'owi ya njotbojō ne ya 'yot'ats'oki.

³⁵ Ha nō'ō togo pe'sa ar hoga mfōdi, nhekitho ha yá hoga 'befi.

Ar Hesu mi 'bū hár ngu n'ar dēnga'bepate ár thuhu ar Simu

³⁶ N'ar dēnga'bepate bi zohna ar Hesu hár ngu nda ñungwi. Ne nú'mū mi zoni bi yut'a har ngu ne bi hñuxa har mexa.

³⁷ Mi 'būhñū n'ar ts'o'behñō har hnini'ō. Mi bōdi xki zohnū ar Hesu hár ngu ar dēnga'bepate nda ñunū, bi ma ba k'ōts'i. Ne bi hñōxa n'ar xito t'axdo, mi po n'ar ñūni xa mi yūni xiñho.

³⁸ Mi zoni bi ndandihmō hár wa ar Hesu, xa bi hñu ár mui bi nzoni. Nuyá gidā mi nō'mi, mi xukwa yá wa ar Hesu, ne mi ju yá xtō mi thukwabi. Xa mi tsūspabi, ne mi ko'spa nō'ō ar hogañūni mi hō.

³⁹ Nu mi hyanda ar dēnga'bepate xki zohna ar Hesu hár ngu, mi ense hár mfeni: Nu'mū majōni ár m'ehni Jō nunar n'ohōnū, di pōhmō tema 'behñō thamba ár wa, ngetho n'ar ts'o'behñō.

⁴⁰ Jange ar Hesu bi 'ñembabi ar dēnga'bepate:

—Ha gi ode Simu. Di ne ga xi'a'i n'ar 'bede.

Ar Simu bi dōdi ne bi 'ñembabi:

—Xikagi, ma tsi Utate'i.

⁴¹ Ne bi 'ñenga ar Hesu:

—N'agi yoho ya n'ohō mi tupa n'ar hmibojō. N'a mi tu kut'anthebe ya t'axbojō, ha nō'ō man'a mi tu madenthebe.

42 Ha nu'u himi tsa nda gut'wa ár bojö nö'ö togo xki hmipabi. Jange nö'ö ar hmibojö, bi pumbabi yá thai. Xikagipya, nuya yoho ya ñ'ohoyu bi mpumbabi yá thai, togo mi tsit'a ár mui mi mö togo xki hmi ar bojö.

43 Nu'mú ar Simu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Za di enga nö'ö ar ñ'ohö mi tu nzeje.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hö, xka thödi xiñho.

44 Nep'u bi ñhanda habu mi 'bu ar 'behñö, ne bi 'ñembabi ar Simu:

—Nu nda tsokwa ri ngu, hinxka 'rakats'u ar dehe ga xuka ma wa. Ha ndimhö, nunar 'behñönu, xi nö'ma yá gida xi xuga ma wa, ne xi gu yá xtö xi duki.

45 Nu'ge hinxka tsuski ngu ma nt'umbihu. Ha nunar 'behñönu, ja nda kut'atho, hingi tsaya tsuska ma wa.

46 Nu'ge hinga ko'ska ar nziki ma ñö, ha nunar tsi 'behñönu xi goska ma wa n'ar hogañuni.

47 Jange di xi'a'ipya, nunar 'behñönu xi mpumbabi gatho yá ts'oki, mödi nzeje xki 'yot'e, jange xa ja nzeje ár mhöte. Ha nö'ö hingi nzeje ár ts'oki xi mpumbabi, hingi nze ár mhöte.

48 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi ar 'behñö:

—Xta pump'a'i gatho ri ts'oki.

49 Ha gatho nu'u ma'ra ya jö'i mi huhwinu har mexa, bi ndui bi bense ha yá mfeni, ne mi eñ'u:

—Togopyanu, pumba yá ts'oki ya jö'i.

50 Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi ar 'behñö:

—Gi ñ'emui, jange xka mpohö, ha nupya di ma ter entho.

8

'Ra ya 'behñö mi faxa ar Hesu

1 Mi tho gathoyu, ar Hesu bi ñ'o mi tsonga ya dödni ne ya t'ulo hnini, mi zohna ya jö'i, ne mi xipabi'u ar hoga mhö nonga ár ts'ut'wi Jö. Ne mi ñ'owi nu'u 'ret'amayoho yá maxte.

2 Mi tenga 'ra ya 'behñö n'ehe, nuya xki othebi yá hñeni, ne nuya xki 'yemba ya ts'ondöhi. N'a már thuhu ar Maria mi t'embabi me Magdala, nö'ö xki t'embabi yoto ya ts'ondöhi.

3 Mi teñ'u ar Huana, nö'ö már 'behñö n'ar ñ'ohö már thuhu ar Txusa, mar ndöngi mi pepa ar ndö Erode. Mi teñ'u n'ehe ar Txana, ne ma'ra ya 'behñö nu'u mi faxa ar Hesu, mi unga ya ñho mi pets'i.

Ár 'bede ar mot'i

(Mt. 13:1-15, 18-23; Mr. 4:1-20)

4 Mi mhunts'a nzeje ya jö'i, ne ma'ra mi 'yo mi ponga ha yá hnini mi e mi k'öts'i, ar Hesu bi metwa n'ar 'bede, ne bi 'ñembabi'u:

5 —N'ar pa n'ar mot'i bi ma nda mpot'a hár hwöhi. Nú'mu mi mpont'ei, 'ra bi zo hár 'ñu. Mi tho ya jö'i bi nets'i, ne ba e ya ts'int's'u bi go bi za.

6 Ha nu ma'ra bi zo ha ya do habu himi köxa nze ar hai. Nu mi k'ont's'i, bi 'yot'atho, ngetho bi k'at'a ár xa ar hai.

7 Nu ma'ra bi zo habu mi ja ya 'mini. Nu mi k'ont's'i bi tewi mahyegi, bi xuhña ne bi ot'i.

8 Ha nu ma'ra bi zo habu mar ñho ar hai, ne nu mi ho'ya'u, xa bi unga n'ar hoga sofo, bi unga n'anthebe n'a ngu n'a ar 'bai.

Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi zo nts'edi ya jö'i, ne bi 'ñembabi:

—Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

9 Yá máxte bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Teme di bonga nunar 'bedenụ.

10 Ha nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'ụ:

—Nu'ahụ xi ut'ahụ Jö nö'ö hinxki fö mam'et'o tengu ár ts'ut'wi'ö. Ha nu ma'ra ya jö'i, di zofo m'ede. Da hyandi ne hinda bödi teme'ö, ne da 'yöde ne hinda zo yá mfeni tema di bõni.

11 Nunar 'bedenụ xka jwadi xka 'yohụ, di bõni da 'ñenö: Nö'ö te 'bot'i, gehnụ ár mhö Jö.

12 Ha nuya bi zo har 'ñu, jangu nu'ụ xi 'yö ár mhö Jö. Ne xta 'ñep'ụ ar ts'ondöhi da hñömba ar mhö xki zohmö ár mui, njap'ụ hinda ñ'emui ne hinda mpohö.

13 Ha nu ma'ra bi zo ha ya do, ñhehwi nu'ụ xi 'yö ár mhö Jö, ne johya höni, pontho hinxi nunga yá 'yü. Jamfi 'ra ya tsi pa, ne xta ep'ụ ya ts'othogi da 'wege.

14 Nuya bi zo ha ya 'mini, di hñöxa nu'ụ togo xi 'yö ár mhö Jö, ne tupár mui gatho nö'ö te jawa har ximhai, ne ñhegi da ka ar bojö, ne umba gatho te ne ár te. Njap'ụ 'ramtx'ụ da 'bedi gatho nö'ö te xi 'yöde, pontho hinte unga ar sofo.

15 Ha nu'ụ bi zo habụ mar ñho ar hai, njangu nu'ụ togo ent'a yá mui da 'yotwa ár mhö Jö, ne da kwata xiñho nö'ö xi 'yöde, to'mi da unga ar hoga sofo.

Gatho nö'ö t'ot'a ñ'ontho, n'ar pa ma da födi

(Mr. 4:21-25)

16 Ar Hesu bi 'ñenö n'ehe:

—Hinto tsö n'ar ñot'i ne da go'ma ha n'ar ts'oi, wa da 'ñö ha n'ar fidi ne hinda yot'i. Nö'ö da mefi, da 'ñexa har mfox'yo, ne njap'ụ gatho nu'ụ da yut'i da tsä da hyandi.

17 Njap'utho n'ehe gatho nö'ö t'ot'a ñ'ontho, n'ar pa ma da födi, ne ma da bõxa gatho nö'ö xi jo'mi, ne da födi xiñho.

18 Jange hyanthu xiñho tema gi ohu, ngetho nu'mu gi kwathu xiñho nö'ö nsi'ahü, ma da thus'ahü ár nzeýe. Ha nö'ö togo hingi kwati, da thömba nö'ö mi beni mi pe'shmö.

Ár nönö ne yá jödö ar Hesu

(Mt. 12:46-50; Mr. 3:31-35)

19 N'agi mi uta ya jö'i, n'a mbi zota ár nönö ne yá jödö, ha himbi za bi yut'a habu mi 'bu'ö, ngetho xa xki wat'a nzeýe ya jö'i.

20 Ne bi t'embabi ar Hesu:

—Bi zo ri nönö ne ri jödö, top'a nthi gi ñöwi 'nö.

21 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu'ụ togo xi 'yö ár mhö Jö ne da 'yot'e, go gehyü ma nönö ne ma jödö.

Ar Hesu bi japa ar 'yomndöhi bi ntsaya

(Mt. 8:23-27; Mr. 4:35-41)

22 N'ar pa ar Hesu bi bõxa ha n'ar motsa bi mewi yá máxte, ne bi 'ñembabi'ụ:

—Möhö 'randi ar dehe.

Ne bi ma'ụ.

23 Nu mi pa har dehe, ar Hesu bi ñ'öhö. Ne mi dañ'ụ bi ñ'o n'ar 'yomndöhi, ne yá mfets'i ar dehe mi hexta ar motsa, 'butho nda yui.

24 Nu'mu nuyá máxte dama ba a ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Utate'ihe, 'butho ga jöthu.

Ar Hesu bi nank'mu bi zu ar 'yomndöhi ne ar ñhonthé. Nu'mu dama bi ntsaya gathó, xa bi ñhethó.

²⁵ Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi yá maxte:

—Te bi ja ri jamfihu.

Ha nu'u xa bi ntsu, mi 'yotho nö'ö bi 'yot'a ar Hesu, ne mi eñ'u n'a ngu n'a:

—Togonu 'mu. Ar 'yomndöhi ne ar dehe ote nö'ö 'bepabi.

N'ar ñ'ohó me Gadara xki nthexkwi ya ts'ondöhi

(Mt. 8:28-34; Mr. 5:1-20)

²⁶ Nu mi 'ranga ar dehe, ne bi zonga har hai Gadara, mi 'bu hár ñöni ar ñhonthé, mi ñhandwitho ar hai Ngalilea.

²⁷ Ha nu mi gö ar Hesu har motsa, n'a mba ep'utho bi zu n'ar ñ'ohó mar mengunu. Mi pe'sa nzeye ya pa xki nthexkwi ya ts'ondöhi, hinte mi he ar dutu, himi 'bu hár ngu, mi haxa ha ya t'agi.

²⁸ Ne nu mi hyanda ar Hesu, ba e bi ndandihmö hár wa, ne bi hyexa n'ar mhafi bi 'ñenö:

—Te gi hongwa, Hesu ár T'u'i Jö bi 'bu mhets'i. Xa di a'a'i, yo ma gi 'raka ar mfei.

²⁹ Bi mönga njap'u ngetho ar Hesu mi 'bepa ar ts'ondöhi nda boni. Mi pe'sa nzeye ya pa xki nthexkwi nunar ñ'ohonu, ne xa te gatho mi japi. Nuya jö'i nda gu ne nda döt'a ya nthöhibojö, ha mi xektho. Ha nö'ö ar ts'ondöhi mi japi nda boni nda ma ha ya ot'at'ohó.

³⁰ Ar Hesu bi 'yambabi ne bi 'ñenö:

—Temár hu'i.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—N'a mut'i.

Bi mönga njap'u, ngetho xa xki yut'a nzeye ya ts'ondöhi har ñ'ohó'ö.

³¹ Ha nu'u ya ts'ondöhi xa bi 'yapa ar Hesu hinga nda mehna har 'bexui.

³² Xa mi 'yonu nzeye ya ts'udi, mi ñunga har ngwani. Jange ya ts'ondöhi xa bi 'yapa ar Hesu nda umba ar seki nda yut'a ha ya ts'udiyu. Ne nö'ö bi umba ar seki.

³³ Jange ya ts'ondöhi dama bi hye ar ñ'ohó, bi ma ba kut'a ha ya ts'udi. Nuya ts'udiyu bi nixt'i ma ba ñho har ma'ye, ba tso har dehe habu ba jöt'a xoge.

³⁴ Ne nu'u togo mi su ya ts'udi, mi hyandi xa bi ntsu, bi hye ar nhixt'i ma ba 'yonga ar 'bede har hnini ne gatho ár nthet'i.

³⁵ Gatho ya jö'i bi ma ba handase nö'ö xki nsipabi. Ne mi zoñ'u habu mi 'bu ar Hesu, ka bi zuhnu nö'ö ar ñ'ohó xki t'embabi ya ts'ondöhi, mi huhnu hár wa, xki hye ár dutu, ne mi ja ár mfeni. Ne xa bi zu'u.

³⁶ Nep'u nu'u mi 'buhnu ne xki hyanda nö'ö xki thogi, mi xipabi'u hanja xki mengi xki m'ui xiñho nö'ö ar ñ'ohó'ö.

³⁷ Nu'mu gatho ya me Gadara bi 'yapa ar möte ar Hesu nda boni nda zokwabinu yá hai, ngetho xa mi ntsu'u. Jange ar Hesu bi boxa har motsa, ne bi mengi bi ma.

³⁸ Ha nö'ö ar ñ'ohó xki t'emba ya ts'ondöhi, xa mi apa ar Hesu nda umba ar seki nda deni. Nö'ö bi xipabi nda gohi, ne bi 'ñembabi:

³⁹ —Di ma ri ngu, ne gi xipabi gatho ya jö'i nu'u ya döta nt'udi xi hwék'a Jö.

Jange bi mengi, ne bi ndui bi xipabi gatho ya jö'i tengu ar döta ya nt'udi xki hwékwa ar Hesu.

Ár t'inxu ar Hairo, ne ar 'behñö bi damba ár pat'i ar Hesu

(Mt. 9:18-26; Mr. 5:21-43)

⁴⁰ Nú'mu mba penga ar Hesu 'randi ar dehe, ya jö'i xa bi njohya mi hyandi, ngetho mi to'mtho nda pengi.

⁴¹ N'a mba ep'utho n'ar ñ'ohö már thuhu ar Hairo, mar ndö hár nijö ya xodyonu. Bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'yapa ar möte nda mewi hár ngu.

⁴² Ngetho ár t'inxu mi ntsawi ar ndöte. Hõse ár t'inxunu mi 'ñehe, ne mi pe'sa 'ret'a ma yonjeje. Jange ar Hesu bi mewi. Ne nu mi ma, ra nze ya jö'i bi deni, xa mi ts'its'i.

⁴³ Núnu hár mhunts'i ya jö'i, ka mi panu n'ar 'behñö xki tho 'ret'a ma yonjeje xki xot'wa ya ji. Ne xa xki de gatho nö'ö mi pets'i mi honi nda ñ'othehmö, ne hinxki za nda dits'i.

⁴⁴ Nunar 'behñönu bi wat'a hár xutha ar Hesu, bi damba ár ñöni ár pat'i. Ne dama bi dits'i, ne bi ntsaya nö'ö mi xot'wa ya ji.

⁴⁵ Nu'mú ar Hesu bi ñ'ani ne bi 'ñenö:

—Togo xi dangagi.

Gatho ya jö'i bi nkoni. Ha nu ar Pedro ne nu ma'ra mi ñ'owi, bi 'ñembabi ar Hesu:

—Ma tsi Utate'ihe, gi nuse nzeje ya jö'i xa ts'is'i, ne 'butho da 'yent'a'i. Yo'ö gi ñ'ani togo xi dañ'a'i.

⁴⁶ Ha nu ar Hesu bi 'ñenö:

—Di pödi xi nthangagi, ngetho da tsá bi bonga ar ts'edi ha ma ndo'yo.

⁴⁷ Nu mi hyanda ar 'behñö xki böta ar Hesu xki thamba ár pat'i, ba e bi ndandihmö hár wa, ne xa mi nhwöt'i. Madeda ya jö'i bi damajöni yo'ö xki dañ'ö, ne bi mö, nú'mu mi damba ár ñöni ár pat'i, dama bi ntsaya ar hñeni mi thogi.

⁴⁸ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ma tsi t'inxu'i, nuna ri jamfi xi max'i xi dix'i. Di ma ter entho.

⁴⁹ Mi ñöda ar Hesu, n'a mbi zöta n'ar ñ'ohö xki 'ñe hár ngu ar Hairo már ndö har nijö, ne bi 'ñembabi:

—Yo gi hókwa ár 'befi ar Utate, ngetho xi du ri t'inxu.

⁵⁰ Ha nu mi 'yö njap'u ar Hesu, bi 'ñembabi ar Hairo:

—Yo gi tu ri müi, hõse gi jamfi ne ri t'inxu da k'ont'i.

⁵¹ Nu mi zonga hár ngu ar Hairo, ar Hesu hinto ma'ra bi hyegi bi yut'i, hõse ar Pedro, ar Hakobo, ar Xuwa, ár dada ne ár nõnö ar nxutsi.

⁵² Nzeje ya jö'i xki mhunts'a nthi, xa mi zont'i ne mi mafi. Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Yo gi zoñhu, ngetho nunar nxutsi hinxi du, ötho.

⁵³ Ha nu'u bi dentho, ngetho mi pö'u xiñho xki du.

⁵⁴ Nep'u ar Hesu bi mipa ár 'ye ar nxutsi, ne bi mat'i nts'edi:

—Nangi nxutsi.

⁵⁵ Ar nxutsi bi menga ár pa, ne dama bi nangi. Nep'u ar Hesu bi mö nda t'umba te nda zi.

⁵⁶ Ha nu ár dada ne ár nõnö xa mi 'yotho. Ne nu ar Hesu bi hñu'mba yá müi hinto nda xipabi nö'ö xki thogi.

9

Bi m'ehna nu'u 'ret'amayohó yá maxte

(Mt. 10:5-15; Mr. 6:7-13)

¹ Ha nu ar Hesu bi munts'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi umba ar ts'edi nda 'yenga gatho ya ts'ondöhi, ne nda othebi yá hñeni ya jö'i.

² Ne bi mehni nda xipa ár ts'ut'wi Jö ya jö'i, ne nda othebi yá hñeni.

³ Ne bi 'ñembabi'u:

—Yo te gi höxu nö'ö gi hoñhu har 'ñu. Yo gi höxu ri ndohohu, wa n'ar 'rozö, wa te gi tsihu, wa ar bojö, yo ma gi hñöxu yo mponi ar dutu.

⁴ Nor ngu habu ma gi tsoñhu, ka gi ponthunu nú'mu xki möhu.

⁵ Ne nö'ö ar hnini habu hinda ne da t'a'ahu ar seki gi kohu, poñhu, ne hwöju ár fonthai ri thizahu. Njap'u da bö'u hinda ma da k'ont'a ár kwe Jö, ngetho himbi ne bi 'yoxa nö'ö ga xifu.

⁶ Ne nu mi wadi bi xipa ar Hesu te nda 'yot'u, bi nxañ'u ha gatho ya hnini, mi mönga ar hoga mhö, ne mi othebi yá hñeni ya jö'i habu gatho mi tsoni.

*Ár ndöte ar Xuwa Xixthe
(Mt. 14:1-12; Mr. 6:14-29)*

⁷ Ar nö Erode bi zo ár gu nö'ö mi ot'a ar Hesu, ne himi pödi te nda beni, ngetho n'añ'o mi mönga n'a ngu n'a. 'Ra mi enö ma ar Xuwa Xixthe xki mengi xki nte.

⁸ Ma'ra mi enö már m'ehni Jö Elia xki menga har ximhai. Ha nu ma'ra mi enö n'ár m'ehni Jö mi 'bu maham'u xki mengi xki nte.

⁹ Nu'mú ar ndö Erode mi ense:

—Ha hänge go gekasé da 'bepa togo bi hyekwa ár ñö ar Xuwa. Togo di ode mhö ot'a ya döta 'befi 'mu.

Ne mi honi hanja nda tsá nda hyanda ar Hesu.

*Bi t'inga ngudminthebe ya jö'i
(Mt. 14:13-21; Mr. 6:30-44; Jn. 6:1-14)*

¹⁰ Yá maxte ar Hesu mba pengi mi petwabi gatho nö'ö xki 'yot'u. M'efa bi zixyu nda mewi habu hinte mi 'bu ya jö'i, get'u ar hnini Betsaida.

¹¹ Ha nu mi bö ya jö'i ndi manu, bi deni. Ne nu mi zoñ'u, ar Hesu himbi kots'i, bi metwabi ár ts'ut'wi Jö, ne bi othebi yá hñeni.

¹² Nu mi nde, bi wat'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Di za gi pehna ya jö'i da mfont'i, da ma ha ya t'ulo hnini ne ya ngu 'bu har nthet'i, ma da hyonga te da zi ne habu da ñ'oxi. Ngetho habu di 'buhu, teme da dingwa te da zi har t'ohö.

¹³ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Go gi umfu te da ziyu.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Teme ga umfe. Hönse kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö di höhe. Wa gi ne ga tamfe te da zi gathoyu.

¹⁴ Xa mi ra nzeye ya jö'i, hönse ya ñ'ohö mi tsu ngu ngudminthebe. Ha nunar Hesu bi 'ñembabi yá maxte:

—Xifu da hñu madenthebe n'a ngu n'a ya mut'i.

¹⁵ Njap'u bi 'yot'u, ne bi japa gatho bi hñudi.

¹⁶ Ar Hesu bi hñonga nu'u kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö, bi no'sa mhets'i, bi jöpi. Bi heke ne bi thokwa yá maxte, ne nuyu bi hyemba ya jö'i.

¹⁷ Gatho ya jö'i bi ñuni ne xa bi niñö. M'efa bi njo ya xeni thuhme xki bongi, ne bi ñhu'sa 'ret'amayoho ya 'bots'e.

*Ar Pedro bi damajöni**(Mt. 16:13-20; Mr. 8:27-30)*

¹⁸ N'agi ar Hesu mi 'büṣe ngetho xki ma nda 'yapa Jö, ḥonse yá maṣte mi ñ'owi. N'a mbi 'yambatho'u, ne bi 'ñembabi:

—Togo benga ya jö'i go geke 'nö.

¹⁹ Bi dö'u njawa:

—'Ra enö gar Xuwa Xixthe, ma'ra enö gar m'ehni Elia, ne ma'ra enö go ge'e n'a nuyá m'ehni Jö mi 'bü mam'et'o, xi mengi xi nte.

²⁰ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xi'ahu, togo gi eñhu go gekaga.

Ar Pedro bi dödi, ne bi 'ñenö:

—Nu'ge go gar Kristo xi 'ñex'a Jö.

*Ar Hesu bi mö nda tho**(Mt. 16:21-28; Mr. 8:31—9:1)*

²¹ Nu'mú ar Hesu bi ḥñu'mba yá müi hinto nda xipabi togo'ö.

²² Ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, mahyoni nda tho nzeḃe ya thogi. Nda utsche ya dönziandö, ya ndömöjö ne ya böt'ofö, ne nda tho. Ha nu ár ḥñupa nda mengi nda nte man'agi.

²³ M'efa bi zo gatho ya jö'i xki mhunts'i, ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo ne da deḃgagi, mahyoni da pumhnise ár te, ne hyax'mü da ñ'ent'atho ga ñ'o'be.

²⁴ Ngetho nö'ö togo ne da japi da k'ont'a ár te, ma da 'bedi. Ha nö'ö togo ent'i da unga ár te da deḃgagi, ma da dinga ar te ḥñham'u da göts'i.

²⁵ Tema ḥño da gukwa n'ar jö'i, da döḥö gatho nö'ö te jawa har ximḥai, ne da 'be ár pa.

²⁶ Nö'ö togo da ntsa da damajöni pökagi ne da mönga ma mhö, Nuga Xta e ga Njö'i ma ga ntsaga n'ehe xka ehe di nheki ma nsunda, ne ga hömpa ár nsunda ma Dada, ne gar ñ'o'be ya hoga enxe.

²⁷ Xa majöni di xi'ahu, 'ra gi 'büḥuwa hinge ma gi tuḥu, m'et'o gi hyandwabiḥu ár ts'ut'wi Jö.

*Bi mponga ár 'bai ar Hesu**(Mt. 17:1-8; Mr. 9:2-8)*

²⁸ Mi tho ḥñöto mpa xki wadi xki mönga ar Hesu njap'u, bi boxa ha n'ar t'ohö nda ḥñöwi Jö ár Dada, ne bi zixa ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa.

²⁹ Nú'mü mi ḥñöwi Jö, bi mpaṭa ár hmi, ne ár he xa bi t'axki ne mi hyats'i.

³⁰ Ne bi nhekinu yoho ya ḥñ'ohö mi 'bahwi mi ḥñöwi, mar Moise ne ar Elia.

³¹ Habu mi 'ba'u xki go'matho n'ar hyats'i. Mi noñ'u ár ndöte ar Hesu ma nda thohnu Herusalen.

³² Nu ar Pedro ne nu'u mi ñ'owi xa mi tsu n'ar t'öhö, ha himbi döḥö. Ne bi hyanda ar nsunda mi nheki har Hesu ne nu'u yoho ya ḥñ'ohö mi 'bahwi.

³³ Nú'mü mi 'bai nda ñ'edi nuya ḥñ'ohoyu, ar Pedro bi 'ñenö:

—Ma tsi Utate'i, xiño ga 'büḥuwa. Te gi mö, ga hoje ḥñu ya m'et'e, n'a habu gi 'buke, n'a habu da m'u ar Moise, ne man'a habu da m'u ar Elia.

Ngetho ar Pedro himi pödi teme mi mö.

³⁴ Himi jwadi nda mönga njap'u, n'a mbi nhekitho n'ar gui, xa bi go'matho'u, ne xa bi ntsu'u.

³⁵ Ne har gui bi nheki n'ar mhö, bi 'ñenö:

—Gehnu ma hmöka T'u. 'Yohu nö'ö xi'ahu.

³⁶ Mi ñhe nu ar mhö'ö, ka bi hyant'u mi honse ar Hesu mi 'bahnu. Ha nuyu hinte bi mö, ne hinto bi xipabi nuya pa'u nö'ö xki hyant'u.

Ar Hesu bi othe n'ar bötsi xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi
(Mt. 17:14-21; Mr. 9:14-29)

³⁷ Ár hyax'ö ba kö'u har t'ohö, ne ra nzeye ya jö'i bi ma ba k'ö'snu ar Hesu.

³⁸ N'a mbi ñö nts'edi n'ar ñ'ohö mateda ya jö'i, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Tsi Utate, 'yotka ar möte gi e gi nutka ma t'u, ngetho honse'ö di 'ñehe.

³⁹ Nthexkwi n'ar ts'ondöhi, ne nu xta umbabi japi da mafi. Xa hwöts'i, ne xa ents'a ya fugi hár ne. Xa fomi, 'bedi da hyegi.

⁴⁰ Xta apahmö nuya ri maxte da 'yeni, ne hinte xi japabi.

⁴¹ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Yá bötsi'ihu ya me'sku ne gar ts'ojö'ihu. Hangu ma ga 'buhwithohu ne ga pes'ahu ar ts'eti. Ba tsinkawa ri t'u.

⁴² Nu mi ts'impabi ar Hesu nö'ö ar bötsi'ö, ar ts'ondöhi bi foma har hai, ne xa mi hwöts'i. Nu'mú ar Hesu bi 'yenga ar ts'ondöhi, bi othe ar bötsi, ne bi mengi bi datwa ár dada.

⁴³ Gatho ya jö'i xa mi 'yotho mi handwa ár ts'edi Jö.

Ar Hesu bi mengi bi mö ma nda tho
(Mt. 17:22-23; Mr. 9:30-32)

Nuya pa'u xa mi 'yoda ya jö'i gatho nö'ö xki 'yot'a ar Hesu. Nö'ö bi 'ñembabi yá maxte:

⁴⁴ —'Yohu xiñho nuna ma ga xi'ahu, yo ma gi pumhnihu: Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da ndatwa yá 'ye ya jö'i.

⁴⁵ Ha nuyá maxte himbi bödi tema ndi bongá nö'ö bi xipabi, ngetho himi nthegi nda zo yá mfeni'u. Ne mi ntsu nda 'yambabi tema ndi bongá nö'ö xki möñ'ö.

Togo töte ár nsu
(Mt. 18:1-5; Mr. 9:33-37)

⁴⁶ Nep'u nuyá maxte bi ndui bi ñöxhnatho n'a ngu n'a togo nda ntöte ár nsu.

⁴⁷ Nunar Hesu mi pöwatho yá mfeni'u. Jange ba tsi n'ar tsi bötsi, bi 'ba'ma habu mi 'bu'ö.

⁴⁸ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo potka ma thuhu da japamasu n'ar tsi bötsi ngunu, jakamasugi. Ne nö'ö togo jakamasugi, japamasu nö'ö togo ba penkagi. Ngetho nö'ö togo hingar ñ'ets'ihu, go töte ri nsuhu.

Nu'u togo hingo ma ñ'unihu, go faxkagihu
(Mr. 9:38-40)

⁴⁹ Nep'u ar Xuwa bi 'ñembabi ar Hesu:

—Ma tsi Utate'i, xta hanthe n'ar ñ'ohö juñ'a ár ts'edi ri thuhu, enga ya ts'ondöhi. Da höjwe ngetho hindi ñ'ohu.

⁵⁰ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi hökwabihi, ngetho nö'ö togo hingo ma ñ'unihu, faxkagihu.

Ar Hesu bi zui ar Hakobo ne ar Xuwa

⁵¹ Nú'mu mi 'bap'utho nda zo ar pa nda menga ar Hesu mhets'i, n'a mbi zeta ár mu, bi gu ar 'ñu bi ma Herusalen.

⁵² Ne bi mehna 'ra togo bi m'et'o nda ma ha n'ar hnini har hai Nsamaria, nda hyoni habu ndi zoni.

⁵³ Ha nuya mengunū himbi ne bi umba nseki, ngetho mi 'yo ar 'ñu ndi ma Herusalen.

⁵⁴ Nu mi bö njap'u ar Hakobo ne ar Xuwa, yoho yá maxte, bi 'ñeñ'u:
—Ma tsi Hmu'ihe, ha hingi ne ga ahu da da ar tsibi mhets'i, da tsöt'a nunar hnininu, ngu bi 'yot'a ar Elia.

⁵⁵ Nu mi mönga njap'u'u, ar Hesu bi 'bat'i bi k'öt'i, ne bi zui bi 'ñembabi:
—Nu'ahu, hingi pöhu tema mfeni gi pe'su gi möñhu njap'u.

⁵⁶ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, hinxpa e da hñökwa yá te ya jö'i, ba e da pohyu. Ne bi thogi bi mewi yá maxte man'ar t'ulo hnini.

Nu'u mi ne nda denga ar Hesu

(Mt. 8:18-22)

⁵⁷ Nú'mu mi 'yo ar 'ñu, n'ar ñ'ohö bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, ga teñ'a'i habu gatho gi ma.

⁵⁸ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuya miñ'o pe'sa yá oki, ne nuya ts'int'su pe'sa yá m'afi, ha Nö'ö Togo ba e bi Njö'i hiñ'otho habu da me ar ñö.

⁵⁹ Nu'mu ar Hesu bi 'ñemba man'ar ñ'ohö:

—Ba e gi tengagi.

Ha nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, di ne gi 'raka ar seki m'et'o ma ga a ma dada, ne xka pengi ga teñ'a'i.

⁶⁰ Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hyep'u nu'u xi du da 'ya nu'u mahyegi xi duwi. Ne di mage ba mömba ar ts'ut'wi Jö.

⁶¹ Nep'u man'ar ñ'ohö bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, nuga di ne ga teñ'a'i n'ehe. Hönse 'raka ar seki m'et'o ma ga e ma mengu.

⁶² Ha nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu n'ar wöhi heka n'ar the ne ñegi, nu ar the hinda ma njöntho. Njap'utho nö'ö togo da ñ'ent'i da dengagi, ne da ñegi, hingar hoga 'bego hár ts'ut'wi Jö.

10

Ar Hesu bi mehna ma hñun'ate ma 'ret'a yá maxte

¹ Mi tho gathoyu, ar tsi Hmu bi hwahna ma hñun'ate ma 'ret'a ya ñ'ohö mi teni. Bi mehni 'ra ma yoho, nda m'et'o'u ha gatho ya hnini habu m'efa nda those'ö.

² Ne bi 'ñembabi'u:

—Majöni xa nzeyetho ar sofo, ha tx'utho ya 'bego. Jange 'yafu Jö togo ar meti ar sofo, da mehna ya 'bego da gu'spa ar sofo.

³ Di möhu ne zot'a ri dahu, di peñ'ahu ngu ya tsi deti mateda ya miñ'o.

⁴ Yo te gi hoxu ar nt'utbojö, yo ma gi hyojü ri 'benihu, yo gi hoxu n'a mponi ri thizahu. Ne yo ma gi 'bahu gi zengwahu ya jö'i har 'ñu.

⁵ Nu xki kuthu ha n'ar ngu, gi zengwahu njawa: Jö da hwëk'ahu n'ar hogam'ui.

⁶ Ha nu'mu ya mengunū di 'bu n'ar hogam'ui, nu'mu Jö da hwëkwabi ngu xka xifu. Ha nu'mu hin'ö, da mengtho da zu'ahu ar hwëki.

⁷ Nu habu da t'a'ahu nseki, ka gi kohunu, ne gi tsihu nö'ö da t'a'ahu. Ngetho n'ar 'bego di 'ñepi da t'umbabi ar nthöhö. Ne ka gi 'buthunu, yo gi 'yo gi nehu ya ngu.

⁸ Nu'mu gi tsoñhu ha n'ar hnini ne da t'a'ahu ar seki, tsihu gatho nö'ö te da 'bos'ahu.

⁹ Othehu ya dathi nu'u di 'buhnu, ne xifu nuya mengunu, ba ep'utho ár ts'ut'wi Jö.

¹⁰ Ha nu'mu gi tsoñhu ha n'ar hnini ne hinda t'a'ahu ar seki, 'bahu habu da 'yo'ahu ya jö'i, ne gi 'ñembabihu:

¹¹ Ma ga hwöthe ma wahe da hyo ár hai nuna hnininu xi m'at'i. Njap'u gi pöhu döta ri mfeihu ba ep'u, ngetho hinga ñ'emuihu nö'ö xta xi'ahe. Pöhu xiño, ba ep'utho ár ts'ut'wi Jö.

¹² Di xi'ahu, nunar pa da nthöxmajöni, xa ma da me'sa n'ar mfei nunar hnini'ö, ma da döta ar hnini Sodoma nö'ö bi hwata Jö.

Ár mfei ya hnini me'sku

(Mt. 11:20-24)

¹³ Hwëkate nu'ahu gar menguhu Korasi, ne nu'ahu gar me Betsaidahu. Ngetho nu'mu ya me Tiro ne ya me Sidon xi hyanthmö nuya nt'udi xi t'ot'a ha ri haihu, nu'u xi 'yot'wahmö yá ntso'mi. Ne xi hyehmö ya he dumui, ne xi nkoxhmö ya 'bospi ts'oni.

¹⁴ Ha nunar pa'ö xta thösp'ahu majöni, ma da döta ri mfeihu nö'ö ma da hñonga ya me Tiro ne ya me Sidon.

¹⁵ Ha nu'ahu gar menguhu Nkapernaum, gi hu ri muihu ma da njux'ahu maño mhets'i. Hin'ö. Ma da t'e'ahu har 'bexui.

¹⁶ Ne bi 'ñembabi yá maxte:

—Nö'ö togo da 'yoxa nö'ö gi xifu, go otkagi. Ne nö'ö togo hinda 'yoxa nö'ö gi xifu, hingi otkagi. Ha nö'ö togo hingi otkagi, hingi ota nö'ö togo xpa penkagi.

Nu'u hñun'ate ma 'ret'a ya m'ehni ba pengi

¹⁷ Nú'mu mba penga nu'u hñun'ate ma 'ret'a ya m'ehni, xa mi johya bi zoho, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'ihe, nuya ts'ondöhi himi tseta ár ts'edi ri thuhu. Nö'ö ndi 'befe, mi otkagihe.

¹⁸ Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hö. Nuga ndi handa ar ts'ondöhi ba ta mhets'i ngu n'ar hwei.

¹⁹ Xta 'ra'ahu ar ts'edi gi nethu ya k'eño ne ya penzu, ne gi töhu gatho ár ts'edi ar ts'ondöhi, ne nö'ö hinte da za te da ja'ahu.

²⁰ Ha hints'u gi njohyahu ngetho ya ts'ondöhi ot'a nö'ö gi xifu. M'et'o njohyahu ngetho ri thuhuhu xi nt'ot'a mhets'i.

Ar Hesu xa bi njohya

(Mt. 11:25-27; 13:16-17)

²¹ Nu'mu ar Hesu xa bi njohya har ts'edi ár Hñö Jö, ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Dada'i, go gar Hmu mhets'i ne gatho har ximhai. Di nsunda'i ngetho xka utwabi ri nt'uti nu'u ngu ya tsi bötsi hints'u te pödi, ne xka 'ñökwa nu'u ja yá mfödi ne ya nimfeni. Hö, ngetho njap'u xka numañhoge, ma tsi Dada'i.

²² Mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, bi 'ñemba nu'u mi 'buhnu:

—Ma Dada xi 'yentk'a gatho ha ma 'ye. Hinto pötka ma m'ui, nuga ár T'ugi Jö, honse ma Dada. Ne hinto pötwa ár m'ui ma Dada, honse ár T'ugi ne nu'u togo xta hwahni ga utwabi.

²³ Ne bi ñhanda habu mi 'bu yá maxte, ne bi 'ñembase'u:

—Njohyahu ngetho xi t'a'ahu ar seki gi hyanthu nö'ö gi hanthupya.

²⁴ Ngetho nuga di xi'ahū, nzeye yá m'ehni Jö ne ya ndö mi 'bū mam'et'o, mi nehmö xi hyanda nö'ö gi hanthupya, ne himbi za bi hyant'u. Ne mi nehmö xi 'yo nö'ö gi ohupya, ne himbi za bi 'yo'u.

Ár 'bede n'ar me Nsamaria nö'ö bi me'spa ar nhwëki ár mijö'iwi

²⁵ Nep'u n'ar böt'ofu ma ba k'ö'sa ar Hesu nda 'yot'wa n'ar nt'ani, ne nda tsati ha nda dödi xiñho, ne bi 'ñemba njawa:

—Ma Utate'i, tema mahyoni ga pefi ne ga pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

²⁶ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Teme mönga ár t'ofu ar Moise. Tema gi het'i.

²⁷ Nu ar böt'ofu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ar t'ofu enö njawa: 'Net'a ri mü, 'yent'a ri te ne ri ts'edi, ne hñuxa ri mfeni gi mö Jö ri Hmu, ne gi mö ri mijö'iwi ngu gi mhöse.

²⁸ Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mú gi 'yot'a ngu xka mö, da tsá gi 'bū n'ar te hiñham'u da göts'i.

²⁹ Ha nunar böt'ofu himi ne to nda k'a'spa ár nt'ani. Jange bi mengi bi 'yani:

—Togo ma mijö'i'be ga mödi.

³⁰ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—N'agi n'ar ñ'ohö mi ne ar 'ñu, xki 'ñe Herusalen ndi ma har hnini Heriko. Bi daka 'ra ya dakate, ne bi mokwabi yá dutu bi hñö'spa gatho nö'ö te mi hö. Xa bi fenza, ne bi ts'ohnu 'butho nda du.

³¹ M'efa bi thop'utho har 'ñu'ö n'ar möjö, ne nu mi hyandi mi 'bemp'u har 'ñu, bi gaxa hár ñöni, ne bi thogi bi ma.

³² Nep'u bi thop'utho n'ar maxte har nijö. Nunu n'e, bi hyandatho ar ñ'ohö mi 'bemp'u, ne bi gaxa hár ñöni ar 'ñu, bi thogi bi ma.

³³ Ha n'ar me Nsamaria bi thop'utho har 'ñu'ö. Ne mi zonga get'u habu mi 'beñ'ö, mi hyandi, xa bi hwëki.

³⁴ Bi ma ba k'öts'i, ne bi go'spa ar nziki ha yá nts'eni, bi xi'spa ar ixkat'afi, ne bi dut'wabi. M'efa bi 'yents'a hár n'oge, bi zixa ha n'ar ngu t'ungar hats'i, ne ka bi sunu.

³⁵ Ár hyax'öp'u, nu mi 'ba ar 'ñu nda ma, bi hñö ar bojö, ne bi gut'wabi yopa ar 'befi nö'ö ar unga hats'i. Ne bi 'ñembabi: Di tsok'ats'uwa nunar ñ'ohönu gi su, ne nu'mú da k'at'a ar bojö, nu xka pengi ga jut'a'i.

³⁶ Nu mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, bi 'yamba ar böt'ofu, ne bi 'ñembabi:

—Nuya hñu ya ñ'ohöyü, togo gi beni ger mijö'iwi ar ñ'ohö xki thaki.

³⁷ Nu ar böt'ofu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö togo bi me'spa ar nhwëki.

Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hö. Di ma ba jap'u n'ehe.

Ar Hesu bi zonga hár ngu ar Marta ne ar Maria

³⁸ Ar Hesu bi mengi bi ne ar 'ñu, ne bi zonga ha n'ar hnini. Ka mi 'buhnu n'ar 'behñö már thuhu ar Marta, togo bi umba ar seki hár ngu.

³⁹ Mi 'ñe n'ar juhwe már thuhu ar Maria, gehnu bi hñu hár wa ar Hesu mi oxa nö'ö mi möñ'ö.

⁴⁰ Ha nu ar Marta xa mi nxint'i mi ot'a ar 'befi har ngu. N'a mbi wat'atho habu mi 'bu ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, ha hingi handi numa juhwe tsogagi gatho ar 'befi. Xipabi da e da maxkagi.

⁴¹ Nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Marta, tsi Marta, xa gi xoni, ne xa gi tu ri mui, ngetho nzeze ar 'befi.
 42 Hõnse n'ar 'befi mahyoni gi 'yot'e, ngu nunar hoga 'befi xi hwahna ar Maria. Hinjo'o togo da hñõkwabi.

11

Ar Hesu bi uta yá m̄axte hanja nda t'apa Jö

(Mt. 6:9-15; 7:7-11)

¹ Bi zõta n'ar pa ar Hesu mi apabi Jö ár Dada, ne nu mi wa'õ, n'ár m̄axte bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, di ne gi utkagihe hanja ga afe Jö, ngu ar Xuwa mi utwabi yá m̄axte.

² Nu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu xki 'yafu Jö, gi 'ñeñhu njawa:

Ma tsi Dada'ihe gi 'bu mhets'i,

dár nsunda ri thuhu.

Dá ekwa ri ts'ut'wi,

ne da t'ot'a'iwa har ximhai ngu bi t'ot'a'ip'u mhets'i.

³ Rakagihe te ga tsihepya.

⁴ Ne pumgagihe ma ts'okihe, ngetho nuje n'ehe di pumfe togo xi ts'okagihe.

Ne yo gi heje da dõje ar ts'ati, ñõngagihe hinga õthe nõõ xi nts'otho.

⁵ Ne ar Hesu bi 'ñemba yá m̄axte n'ehe:

—Ma ga mõñhu, n'ar jõ'i ntsixkwi man'a n'anguthowi. Ne ngu made nxui ma da k'õnga hár ngu, ne da 'ñembabi: Xta ehe gi 'yotka ar mõte gi hmika hñu ya thuhme.

⁶ Ngetho ka di zõ man'ar ñ'õhõ di ntsix'be n'ehe, xpa e yap'u, ha hiñ'otho te ga umbi.

⁷ Ne nõõ da dõdi mbo hár ngu, ne da 'ñenõ: Hindi ne gi k'õskagipya. Xta kot'a ma goxthi, ne di hwixa ma bõtsi. Jange hinda tsã ga nangi ga 'ra'a nõõ teme gi adi.

⁸ Ha nuga di xi'ahu, hinda nangi da umbabi nõõ te adi mödi ár mpõhwi. Da nangi da umba gatho nõõ k'at'i, njap'u da hyegi da 'yapa ár t'õhõ.

⁹ Jange di xi'ahu, 'yahu ne da t'a'ahu. Hyoñhu, ne gi tiñhu. Mathu, ne da nsok'ahu ar goxthi.

¹⁰ Ngetho nõõ togo da 'yadi, da t'umbabi. Nõõ togo da hyoni, da dini. Ne nõõ togo da mafi, da nsokwabi.

¹¹ Nú'ahu gar dadahu, nu'mu ri bõtsihu da 'ya'ahu n'ar thuhme, hage gi umfu n'ar do. Xi'mu da 'ya'ahu n'ar hwõ, hage gi umfu n'ar k'eñõ.

¹² Xi'mu da 'ya'ahu n'ar t'axi, hage gi umfu n'ar penzu.

¹³ Nu'mu gar ts'oktehu, ne gi põhu gi umfu nõõ xiñho ri bõtsihu, hanguhmõ ar Dada mhets'i xa da umbabi ár Hñõ Jö gatho nu'u togo da 'yapabi.

Da göxa yá mengu n'ar ngu nu'mu da ntunse

(Mt. 12:22-30; Mr. 3:20-27)

¹⁴ N'ar pa ar Hesu bi 'yemba n'ar ts'ondõhi n'ar ñ'õhõ xki japi nda ngone. Nu mi bõnga ar ts'ondõhi, ar gone bi zã bi ñõ. Ha nuya jõ'i bi hyandi, xa bi 'yotho.

¹⁵ Ha 'ra mi eñ'u:

—Nunar ñ'õhõnu engã ya ts'ondõhi, hõmpã ár ts'edi ar Belsebu ár ndõ ya ts'ondõhi.

¹⁶ Ma'ra hont'a mi ne nda hyathmö, mi apabi n'ar nt'udi ndi 'ñe mañö mhets'i.

¹⁷ Ar Hesu mi pötho tema mi beñ'u, jange bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu n'ar hnini da ñhege ne da ntunse, ma da jö'sase'u gatho nö'ö xi 'yot'e. Ha nu'mu n'ar ngu da ntunse nuya mengu, da göts'i.

¹⁸ Njap'utho n'ehe, nu'mu ar ts'ondöhi da ntunkwi yá mits'ondöhiwi, hanja da me'sa ár ts'edi'ö. Nuga di xi'ahu njap'u, ngetho gi eñhu di engu ya ts'ondöhi di hömpa ár ts'edi ar Belsebu ár ndö ya ts'ondöhi.

¹⁹ Ha nu'mu njap'u ngu gi möñhu, xi nuya ri m'ehnihu 'mu, togo ár ts'edi hömpabi da 'yenga ya ts'ondöhi. Go da hñump'a ri hmihu'u.

²⁰ Ha nu'mu di engu ya ts'ondöhi di hömpa ár ts'edi Jö, pöhu 'mu, ár ts'ut'wi Jö xi zokwapyu habu gi 'buhu.

²¹ Nu'mu n'ar ñ'ohö jar ts'edi ne the ya bojö tsa da su ár ngu, 'be'sa xiñho gatho yá ñho 'mu.

²² Ha nu'mu da zo man'a di töte ár ts'edi, ne da döhö, da hñömba yá bojö the nda su ár ngu. Da hñö'spabi nö'ö mi pets'i, ne da hyemba yá ñ'ohu gatho nö'ö te janu.

²³ Nö'ö togo hindi ñ'o'be, utsagi. Ne nö'ö togo hindi mus'be mahyegi, go font'i.

Ar ts'ondöhi bi pengi

(Mt. 12:43-45)

²⁴ Nu'mu n'ar ts'ondöhi da bongu ha n'ar jö'i, da ñ'o ha ya ot'a hai, di hongu habu da ntsaya, ne hinte tini. Nu'mu da bense ne da 'ñenö: Xi'mu ga penga ha ma ngu da poni.

²⁵ Ha nu xta pengi da dinga nö'ö ár 'bet'o ngu habu mi 'bui, xi njoki, ne xi thoki xiñho.

²⁶ Nu'mu nunar ts'ondöhi'ö, dama da hyonga ma yoto yá mits'ondöhiwi di töpa ár nts'o, ne da kut'i da m'uhwi. Ne nunar 'befam'ui nunar jö'i xki hyehmö ar ts'ondöhi, di töta ár nts'o, hinge ngu 'bet'o.

Nu'u xa töta ar jöpi xi hñöni

²⁷ Nu'mu mi mönga njap'u ar Hesu, n'ar 'behñö mi 'buhnu har mhunts'i bi ñö nts'edi, ne bi 'ñenö:

—Xa xi jöpa Jö nö'ö ar 'behñö xi 'yoñ'a'i, ne xi tede'i.

²⁸ Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Töta ar njöpi xi hñönga nu'u togo otwabi nö'ö mönga Jö.

Ya ts'ojö'i a n'ar nt'udi

(Mt. 12:38-42; Mr. 8:12)

²⁹ Mi 'yo mi mhunts'a ya jö'i hár nhet'i ar Hesu, ne nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Nuya jö'i 'bu nuya payu thota yá nts'o, adi da hyanda n'ar nt'udi, ha hinda ma da t'umbabi. Honse da t'umba ár nt'udi ar m'ehni Honas.

³⁰ Ngetho njangu ar Honas bi 'behni ngu ar nt'udi da hyanda ya me Ninibe, njap'utho Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, gehnu n'ar nt'udi da hyanda ya jö'i 'bu nuya payu.

³¹ Nunar 'behñö mar ndö ndi 'ñe mak'angi, ma da nanga har thöxamajöni, ne ma da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bu nuya payu. Ngetho nuna ba e har yap'u hai nda 'yo'spa ár mfödi ar Salomon. Ne gi 'buhwihüwa n'a xa töpa ár nsu ar Salomon.

³² Nuya me Ninibe ma da nanga har thöxamajöni, ne ma da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bu nuya payu. Ngetho nu'u bi 'yot'wa ár ntso'mi nu mi zo ar Honas. Ne gi 'buhwihuwa n'a xa töpa ár nsu ar Honas.

Ár ñot'i ma ndo'yohu

(Mt. 5:15; 6:22-23)

³³ Hinjo'o n'ar jö'i togo da tso n'ar ñot'i ne da 'ñögi, wa da go'ma ha n'ar ts'oi. Nö'ö da 'yot'e, da 'ñexa habu da tsá da yot'a gatho mbo har ngu, ne da hyanda nu'u togo da yut'i.

³⁴ Nuya ri dahü ngu 'ra yá ñot'i ri ndo'yohu. Nu'mu ri dahü xiñho, xoge ri ndo'yohu 'bu har hyats'i. Ha nu'mu ri dahü hingi ho, xoge ri ndo'yohu 'bu har 'bexui.

³⁵ Jange jamasuhu nö'ö ar ñot'i gi pe'su, da yot'a xiñho ri mfenihu, ne hingi 'buhu har 'bexui.

³⁶ Nu'mu gatho ri ndo'yohu 'bu har hyats'i, ne hinte ts'omp'a ri mfenihu, xa di kop'athohu ar hyats'i, ngu n'ar ñot'i es'ahu ár hyats'i.

Ar Hesu bi nomba yá ts'o'befi ya denga'bepate ne ya böt'ofu

(Mt. 23:1-36; Mr. 12:38-40; Lk. 20:45-47)

³⁷ Nu mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, n'ar denga'bepate bi 'yapar möte nda mewi nda ñungwi hár ngu. Bi yut'a ar Hesu, ne bi hñu har mexa.

³⁸ Ha nu ar denga'bepate xa bi 'yotho mi hyanda ar Hesu himbi nxu'ye m'et'o ne nda ñuni ngu yá nt'umbi'u.

³⁹ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'ö:

—Nu'ahu gar denga'bepatehu, gi njanguhu n'ar xut'bada ne ar xutmohi, honse xut'a nthi, ha nu mbo xi nts'otho. Nu'ahu gi ne gi ponga ri hmihu ha yá nthandi ya jö'i, mödi gi pe'su ha ri mfenihu ar mfé ne ar ts'om'ui.

⁴⁰ Xa xka 'be ri mfenihu. Ha hingi pöhu, Jö ge'ö bi hyoka xoge ár 'bai ar jö'i, nthi ár ndo'yo ne mbo ár mfeni n'ehe.

⁴¹ Faxu ya hyoya hyemfu nö'ö gi pe'su, ne njap'u hö, da nt'axk'a'ihu xoge.

⁴² Hwëkate nu'ahu gar denga'bepatehu. Ngetho gi 'wekwabihu Jö n'a 'ret'a xeni ar xök'ni, ar ruda ne gatho nu ma'ra ya doni. Ha hinto gi ot'wabihu ar ñho, ne hingi möhu Jö. Xiñho gi 'wejwu ár meti Jö, ne hingi hyehu gi 'yot'wabihu ar ñho ma'ra, ne gi möhu Jö.

⁴³ Hwëkate nu'ahu gar denga'bepatehu. Ngetho gi ne gi hñuhu ha ya nthudi nsu ha ya nijö, ne gi nehu da nzengwa'ihu xa di 'benga nt'ek'ei ha ya tai.

⁴⁴ Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu, ne gar denga'bepatehu, xa gar katehu. Gi ñhehwihu ya nt'agi hingi nheki, thotya jö'i mañö, ne hingi pö'u tengu ar nts'otho mbo.

⁴⁵ Nep'u bi dö n'ar böt'ofu, ne bi 'ñembabi ar Hesu:

—Ma Utate'ihe, nú'mu gi mönga njap'u, gi emgagihe dar böt'ofohu n'ehe.

⁴⁶ Ha nunar Hesu bi 'ñenö:

—Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu n'ehe. Ngetho gi jafu ya jö'i da muxa ya 'beni nu'u hingi tsá da muts'i, ha nu'ahu hingi ne gi thañhuts'u.

⁴⁷ Hwëkate'ihu. Ngetho gi pengi gi hokwabihu yá nt'agi yá m'ehni Jö mi 'bu mam'et'o, nu'u bi hyose ri palehu.

⁴⁸ Njap'u nheki gi et'athohu ri xuthahu nö'ö bi 'yot'a ri palehu. Ngetho nu'u bi hyo ya m'ehni, ha nu'ahu go gi pengi gi hokwabihu yá nt'agi.

⁴⁹ Jange Jö xki 'ñense hár dōta mfōdi: Ma ga pempabi'u ma m'ehni ne ma mpote. 'Ra ma da tho, ne ma'ra xa ma da nt'utsa.

⁵⁰ Jange nuya jō'i 'bupya, Jö go ma da got'wabi gatho ár ji yá m'ehni xi nhö'mba di ndui nú'mu mi thoka ar ximhai.

⁵¹ Da ndu'ma nú'mu mi nhö'mba ár ji ar Abel, di göxa ár ji ar Sakaria nö'ö bi tho madedar m'oxm'oñho ne ar nijö. Jange di xi'ahu, Jö gatho ma da got'wa nuya jō'i 'bu nuya payu.

⁵² Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu. Ngetho hingi hehu da bötwa ár mhö Jö nu'u togo ne da bödi. Himbi zo ri mfenihu, ne hingi hehu ma'ra nda zo yá mfeni.

⁵³ Nu mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, nuya böt'ofu ne nuya denga'bepate, xa bi fats'i mi ot'wa nze ya nt'ani.

⁵⁴ Ngetho xa mi ne nda 'yo'u nda mönga nö'ö himi ho, ne njap'u nda dinga te nda hyots'e.

12

Jamasuhu yá ts'ont'uti ya denga'bepate

¹ Nep'u xa mi thota ár nze ye ya jō'i bi mhunts'i, ne mi ñ'ent'a n'a ngu n'a. Nu'mu ar Hesu bi ndui bi ñö, ne m'et'o bi 'ñemba yá maxte:

—Jamasuhu, yo ma gi tembabihi yá ts'om'ui ya denga'bepate, ngetho nu'u xa ot'a ñhogajō'i ne ya nemñö, ne 'ramtx'u ts'omba yá mfeni ya jō'i.

² Hiñ'otho teme xi t'ögi ne hinda thini, wa teme xi t'ot'a ñ'ontho ne hinda födi.

³ Jange nuga di xi'ahu, gatho nö'ö gi möñhu ñ'ontho, m'efa ma da födi. Ne gatho nö'ö gi njont'anehu, ma da mhönga nts'edi gatho da 'yode.

Togo gi tsuhu

(Mt. 10:28-31)

⁴ Ha nuga di eñ'ahu, ma tsi ñ'owi'ihu, yo gi tsuhu togo ne da hñök'ahu ri tehu, ne m'efa hinda tsa te man'a da ja'ahu.

⁵ Ma ga xi'ahu togo mahyoni gi tsuhu. Tsuhu nö'ö tsa da hñök'a ri tehu, ne pe'sa ar ts'edi da meñ'ahu har tsibi n'ehe. Hö, go gi tsuhunu.

⁶ Nuya tsi ts'int's'u hingi hmödi, t'unga kut'a ha n'ar tsi ngudmi. Ha Jö hinxi pumhni n'ayu.

⁷ Xi'ahuhmö. Gatho ri xtöhu Jö pödi hangu'u. Jange yo gi ntsuhu, ngetho gi töfu ár nsu pe'sa n'a mut'i ya ts'int's'u.

Nu'u togo da dāta majöni ya jō'i xi bökagi

(Mt. 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Di xi'ahu, gatho nu'u togo da damajöni ha yá nthandi ya jō'i xi bökagi, Nuga xta e ga Njö'i, ma ga damajöni ha yá nthandi yá enxe Jö xta mpö'be'u.

⁹ Ha nu'u togo da kongagi ha yá nthandi ya jō'i, nuga n'e, ma ga kongaga ha yá nthandi yá enxe Jö, ga enö hiñham'u xta mpö'be'u.

¹⁰ Nu'mu n'a da ñömañ'ubi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, da mpumbabi. Ha nö'ö togo da zanga ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabi.

¹¹ Nu xta ts'ix'ahu ha yá nijö ya xodyo, wa ha yá nthandi ya nza ya, wa ma'ra yá ndö ya hnini, yo gi tu ri muihu tema gi thöhu, yo gi beñhu m'et'o tema gi möñhu.

¹² Ngetho nu xki ñöhu, ár Hñö Jö ma da ut'ahu teme mahyoni gi möñhu.

Ár 'bede n'ar ñ'ohö hinte mi k'at'i himi bengä nö'ö xiñho

13 Nep'u n'ar ñ'ohō mi 'yo har mhuntsjō'i, bi 'ñemba ar Hesu:
—Ma Utate'i, xipats'u ma jödō ga ñhe'be nö'ō bi zogagihe ndu ma dadahe.

14 Nunar Hesu bi 'ñembabi'ō:

—Xi'ge Ndada, togo xi hñuxkaga ngu ar nzaya ga hek'ahu ar hai.

15 Ne bi 'ñenō n'e:

—Jamasuhu hinge xa gi hyomfu yá ñho ar ximhai, ngetho ha ya ñho, hinge ja bi ehnu ar hogam'ui.

16 Ne bi xipa n'ar 'bede nu'u ya jō'i xki mhunts'i, ne bi 'ñembabi:

—Mi 'bu n'ar ñ'ohō xa mi pe'sa nzeze ya ñho, ne nuyá hai xa bi unga n'ar hoga sofo.

17 Nu'mú nö'ō ar ñ'ohō'ō bi bense, ne bi 'ñenō: Te ga pepya. Hiñ'otho habu ga kwata gatho ma sofo.

18 N'a mbi 'ñense hár mfeni: Da beni tema ga pefi. Ma ga yot'a nuyu ma t'u, ne ma ga hoka ma'ra di töte ár döta. Ne ka ga utnu gatho ma sofo ne gatho nö'ō te di pets'i.

19 Nep'u ka jwadi ga kwata gatho ma sofo, ma ga embase ma te: Nupya hö, janu gatho nö'ō te di honi ga tsi nzeze ya jeze da 'ñep'u. Nupya da tsa ga tsaya, ga ñuni, ga ntsithe, ne xa ga njohya.

20 Ha Jō bi 'ñembabi nö'ō ar ñ'ohō'ō: Xa xka 'be ri mfeni, ngetho ar nxuinu, ma gi tu, ne gatho nö'ō gi pets'i, hingi pōdi togo ma da gohwi.

21 Njap'utho n'ehe, nö'ō togo xi munts'a nzeze ya ñho ár metise, nu xta du, ma da ñhoya hár nthandi Jō.

*Yo gi tu ri muihu tema di 'ñep'u
(Mt. 6:25-34)*

22 Nep'u ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Nupya di xi'ahu, yo gi tu ri muihu tema gi tsihu, wa tema gi hyehu.

23 Ngetho ri tehu töpa ár nsu ar ñhuni, ne ri ndo'yohu töpa ár nsu ar he.

24 Hyanthu ya ka. Nu'u hingi pot'i, hingi xofo, ne hiñ'otho yá t'u. Jō go 'wiñ'u. Ne nu'ahu gi töfu ár nsu gatho ya zu'we nsani.

25 Togo da hñu'sa ár ñhets'i xa di tu ár mu.

26 Nu'mu hingi tsa gi 'yothu nö'ō hingi hembu, yo'ō tup'a ri muihu gatho nu ma'ra 'mu.

27 Hyanthu hanja te ya doni. Hingi het'i, hingi pe man'ar 'befi. Ha di xi'ahu, nunar ndö Salomon, mödi xa mi pe'sa ár nsu, himbi za bi ñhe ngu ár nzatho'u.

28 Nu'mu Jō heta ya doni da ndompya har 'batha, ne xudi da nk'uts'i da t'u'sa har tsibi, xi'ahu, tengu da thet'ahu 'mu. Yo'ō xa hinte gi pe'su ri jamfihu.

29 Jange yo gi tu ri muihu tema gi tsihu ne tema gi hyehu, ne hindi oda ri mfenihu tema gi k'athu.

30 Ngetho gatho nu'u ya jō'i hinxi ñ'emui, hyax'mu oda yá mfeni nö'ō te da zi ne te da hye. Ha nu'ahu, ri Dadahu bi 'bu mhets'i, pō'ō teme gi k'athu.

31 Jange hyoñhu m'et'o hanja gi 'buhu xiñho hár ts'ut'wi Jō, ne njap'u hö, hinda k'at'ahu gatho nö'ō gi hoñhu.

*Pe'sa ri ñhohu núnu mhets'i
(Mt. 6:19-21)*

32 Ma tsi t'ulo mhunts'i'ihu, yo gi ntsuhu, ngetho Jō ri Dadahu xi hwök'ahu gi 'buhu hár ts'ut'wi'ō.

³³ Jange pahū ri m'ets'ihū, ne hyembabihū ya hyoya. 'Yothū ri 'benihū hingi thege, ne ri m'ets'ihunū mhets'i hinda göts'i, habū hinda yut'a ya bē da bēp'ahū, ne hinda de ar zu'we.

³⁴ Ngetho habū 'bū ri m'ets'ihū, ka 'buhū ri mfenihū n'ehe.

Ar hoga 'bego ndo'mi

³⁵ Nhoju ne ndo'mhū, ngu 'ra ya hoga 'bego di zo yá ñot'i.

³⁶ Jahū ngu 'ra ya 'bego to'ma yá hmu xta menga n'ar ngo nthōti, ne nu xta gant'a ar goxthi, nu'u ngut'a da xokwabi.

³⁷ Xa ma da njohya nu'u ya 'bego di nuhu nú'mū xta zo ár hmu. Nuga di xi'ahū, nunar hmu'ö da mo ar mexa, ne da ñei da 'wini.

³⁸ Mödi da zo made ar xui, wa nú'mū 'butho da hats'i, xa ma da njohya nu'u ya 'bego da ts'udi nuhu.

³⁹ Ne di xi'ahū, nu'mū n'ar jō'i di pöhmö ham'u da zo ar bē, nu ar jō'i'ö hinda ñ'öhö, da su ár ngu, hinda hye ar bē da yut'i da bēpabi.

⁴⁰ Jange nu'ahū ndo'mhū, ngetho nö'ö ar pa hingi beñhū, n'a ngi thañhūtho, ma da mengi da ehe Nö'ö Togo ba e bi Njō'i.

Ar hoga 'bego ne ar ts'o'bego

(Mt. 24:45-51)

⁴¹ Nep'u ar Pedro bi 'yambar Hesu, ne bi 'ñembi:

—Ma tsi Hmu'i, xi nunar 'bede ga jwadi ga mö, hage honse ga xije, wa ga xipa gatho ya jō'i.

⁴² Ne ar tsi Hmu bi dödi:

—Xi'mū n'ar hmu da bonga ár ngu da ma, togo da zokwa ár 'befi da su ne da 'wimbabi gatho yá 'bego. Hage hinda zokwabi n'ar hoga 'bego di pödi te gatho mahyoni da mefi.

⁴³ Xa da njohya nö'ö ar 'bego nu xta zo ár hmu, ne da dini di ot'a gatho ngu nö'ö xki zokwabi nda mefi.

⁴⁴ Xa majōni di xi'ahū, nu ar hmu'ö ma da 'ñexa ar hoga 'bego'ö, da supa gatho nö'ö te pets'i.

⁴⁵ Ha nu'mū nö'ö ar 'bego togo bi ts'ogi nda supa ár 'befi ár hmu, da benga hár mfeni, nunár hmu hinda nxoni da pengi. Ne da ndui da me ya ñ'ohö ne ya 'behñö nu'u yá mi'begowi, ne xa di ñuntho, ne di tsithetho, ne xa di ntitho.

⁴⁶ Ha nu'mū ár hmu da zohö nö'ö ar pa'ö hindi to'ma nor 'bego'ö, xa ma da t'umba n'ar döta mfei, ne da 'ñet'a habū bi ku nu'u hingi ñ'emui.

⁴⁷ Nö'ö ar 'bego pödi xiñho tema xi 'bepa ár hmu, ne hinda 'yot'e, töte ár mfei ma da t'umbabi'ö.

⁴⁸ Ha nö'ö ar 'bego hindi pödi xiñho teme xi 'bepa ár hmu ne hinda mefi xiñho, da t'umba ar mfei, mödi hingar nzeye ngu nö'ö man'a. Ngetho nö'ö togo da t'ent'wa nzeye ar 'befi hár 'ye, njap'utho ma da thö'spa majōni n'ehe. Ne nö'ö togo da t'umbabi nzeye da su, njap'utho ma da thö'spa majōni.

Ngetho xpa e ar Hesu, ma da ñhe ya jō'i

(Mt. 10:34-36)

⁴⁹ Nuga xta ekwa har ximhai ga u ar tsibi, ne xa di nehmö da ndui da nzo.

⁵⁰ Mahyoni ga tho nzeye ya ugi ne ya dumui, ne xa di nehmö da ndui ga thogi.

⁵¹ Ha gi beñhū xta ekwa ga jō'sa ya tuhni har ximhai. Hin'ö, xta e ga exa ya jō'i da ntuhni.

⁵² Da ndu ar pania di map'u, nu'mu ha n'ar ngu di 'bu kut'a, ma da ñehyü, hñu da utsa nu yoho, ne yoho da utsa nu hñu.

⁵³ Ya dada da utsa yá t'u, ha nuya t'u da doxa yá dada. Ya nönö da utsa yá t'inxu, ha nuya t'inxu da doxa yá nönö. Nuya ka da utsa yá ts'ihwe, ha nuya ts'ihwe da utsa yá ka.

Hanja hingi pöhu nuya pa gi 'buhu

(Mt. 16:1-4; Mr. 8:11-13)

⁵⁴ Ar Hesu bi 'ñembabi ya jö'i n'ehe:

—Nú'mu gi hanthü da njuxa ya gui núnu mampuni, gi eñhu ma da 'wöi, ne majöni da njap'u.

⁵⁵ Nu'mu da ndüi da ñ'o ar ndöhi, gi eñhu ma da zo ar pahyadi, ne majöni da njap'u.

⁵⁶ Nemhñöhu. Gi pöhu gi hyanthü ham'u mponga mhets'i ne ar ximhai, hanja hingi pöhu mponga nuya payu gi 'buhu.

Kohwi n'ar nkohi ri ñ'unihu

(Mt. 5:25-26)

⁵⁷ Hanja hingi bensehu ndana'ö xiñho gi 'yothu, ne ndana'ö hingi ho.

⁵⁸ Nu'mu n'a da zix'ahu har ts'ut'wi, nu xki 'yohu har 'ñu, dama gi nkohwihu nú'mu gi 'yosehu, njap'u hinda zix'ahu har nzaya. Ngetho nú'mu xki tsoñhu har nzaya, nö'ö da dat'ahu ár mfats'i, ne nö'ö ár mfats'i da zix'ahu, ma da go'ahu har fadi.

⁵⁹ Di xi'ahu hinda za gi poñhu, ma gi 'buhunu gi k'othu gatho nö'ö gi tuhu.

13

'Yothwu ár ntso'mi, hyoñhu hingi m'ehu

¹ Nú'mu mi 'buhnu 'ra ya jö'i bi metwabi ar Hesu hanja ar Pilato bi mehna togo nda hyo 'ra ya me Ngalilea. Ne bi nthöspabi ár jise'u ár ji ya meti m'oñho mi uñ'u har dönganijö Herusalen.

² Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ha gi beñhu nuya ñ'ohoyu bi t'ot'wa njap'u ngetho mi töpa yá ts'oki gatho nu ma'ra ya me Ngalilea.

³ Di xi'ahu hin'ö. Ha nu'mu hingi 'yot'wabihu ár ntso'mi, ma gi m'ehu ngu bi m'e'u.

⁴ Xi nu'u 'ret'amahñöto ya jö'i bi ze'ma ar he'sjodo Siloe nú'mu mi yot'e, ha gi hu ri muihu mi töpa yá ts'oki gatho nu ma'ra ya me Herusalen.

⁵ Di xi'ahu hin'ö. Ha nu'mu hingi 'yot'wabihu ár ntso'mi, ma gi m'ehu ngu bi m'e'u.

Ár 'bede n'ar 'bai'iuxi hinte mi tu

⁶ Ne ar Hesu bi xipa n'ar 'bede ya jö'i, ne bi 'ñembabi:

—N'ar ñ'ohö mi pe'sa n'ar 'bai'iuxi mi 'ba hár hwöhi. Ne n'ar pa bi ma ba k'öts'i nda nu ha xki ndu, ne hinte bi dini.

⁷ Nep'u bi 'ñemba ár 'bego mi su ar hwöhi: Di ne gi tseka nunar 'bai'iuxi, ngetho hñu njeje xta ehe di handi ha da ndu, ne hinte xta tini. Jange te ga jafu, honse hongga nze ar hai ne hinte uni.

⁸ Nu'mu bi 'ñenga ar 'bego: Ma tsi hmu'i, yo gi tsejmö. Ma ga hehu man'a njeje. Ma ga fomba ar hai ne ga ut'wa ar 'yai.

⁹ Xömhö njap'u da ndu. Ha nu'mu hinda uni, nu'mu hö, da za gi tseki.

N'ar pa ntsaya ar Hesu bi othe n'ar 'behñö mar nk'oxtha

¹⁰ N'ar pa ntsaya ar Hesu mi 'bu ha n'ar nijö ya xodyo, mi uta ya jö'i.

¹¹ Ne mi 'buhnu n'ar tsi 'behñö xki nk'oxtha. Xki tho 'ret'amahñöto njeje n'ar ts'ondöhi xki japi nda ñheni, himi hegi nda jönga ar xutha.

¹² Nu mi hyanda ar Hesu, bi zofö ne bi 'ñembabi:

—Nönö, nupya xi hyek'a'i ri hñeni.

¹³ Nu'mü bi hñu'spa yá 'ye ar tsi 'behñö. Ne dama bi za bi jönga xiñho ár ndo'yo, ne bi müdi bi umba njamödi Jö.

¹⁴ Ne nö'ö mar ndöngi har nijö, bi mbo ár kwe, ngetho ar Hesu bi othe ar tsi 'behñö har pa ntsaya. Ne bi 'ñemba ya jö'i:

—Di pe'su 'rato mpa ga mpehu. Nu'mü tsu'ahu ya hñeni, ba ehü nuya pa'u da t'othe'ihu, hinga nuya pa ntsaya.

¹⁵ Ar tsi Hmu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nemhñöhu. Ha hinga xo'thu ri boihu wa ri n'ogehu gi tsíthu, mödi ar pa ntsaya.

¹⁶ Xi nunar tsi 'behñönu ár mangan'abeto ar Abra, xi 'we'sa ar ts'ondöhi 'ret'amahñöto njeje, hage hinga ho da sot'i mödi ar pa ntsaya.

¹⁷ Ne nu mi mönga njap'u ar Hesu, gatho nuyá ñ'uniwi mi 'buhnu, bi 'be yá tsa. Ha nu ma'ra ya jö'i xa mi johya mi hyanda ya döta nt'udi mi ot'a ar Hesu.

Ár 'bede ar ndamurtasa bi 'bot'i

(Mt. 13:31-32; Mr. 4:30-32)

¹⁸ Bi 'ñenga ar Hesu n'ehe:

—Tema ga emfü di hñöxa ár ts'ut'wi Jö, wa tema ga hekwabihu.

¹⁹ Njangu n'ar tsi ndamurtasa bi mot'a n'ar ñ'ohö hár hwöza. Ne xa bi te n'ar 'baiza, ne ya ts'int'su ka köxhny yá m'afi.

Ár 'bede ar njoxthuhme

(Mt. 13:33)

²⁰ Bi 'ñenga ar Hesu n'ehe:

—Tema ga hekwabipya ár ts'ut'wi Jö.

²¹ Ñhehu ar njoxthuhme bi pant'a n'ar 'behñö ha guto hwada ar juni, ne bi dö'mi bi joxa xoge.

Ar goxthi xi nts'ixt'i

(Mt. 7:13-14, 21-23)

²² Ar Hesu mi ne ar 'ñu ndi ma Herusalen, mi tho ha ya döta hnini ne ya t'ulo hnini, mi uta ya jö'i.

²³ Ne n'ar jö'i bi 'yani ne bi 'ñembi:

—Tsi Hmu'i, hage tsi tui ya jö'i ma da mpoö.

Ha nö'ö bi 'ñembabi:

²⁴ —Umba ri müihu gi kuthu har goxthi xi nts'ixt'i. Nuga di xi'ahu, nzeje di nemhö da yutnu, ne hinda tsa.

²⁵ Jangu xta got'a ar goxthi nö'ö togo ár meti ar ngu, njap'u nu'ahu m'efa xa ma gi mahmöhu ne gi 'ñeñhu: Ma tsi Hmu'ihe, xogagihe ar goxthi. Ha nö'ö ma da dödi ne da 'ñeñ'ahu: Hindi pödi habu xka 'ñehu.

²⁶ Nep'u nu'ahu ma gi 'ñembabihu: Hanja hinga pöje. Ndi ñuñhu ne ndi tsithehu, ne ha ma hninihe go ngi utkagihe ri 'ñu.

²⁷ Ha nö'ö ma da 'ñeñ'ahu: Di xi'ahu hindi pödi habu xka 'ñehu. 'Wehu, 'yot'ats'oki'ihu.

²⁸ Ne xa gi nzoñhunu, ne xa ma da du ri müihu, nu xki hyanthu ndu ri müdi palehu ar Abra, ne ar Isa, ne ar Hakob, ne gatho yá m'ehni Jö di

'buhnu hár ts'ut'wi Jö, ne nu'ahu hinda thek'ahu gi kuthu. Ma gi kohu nthi.

²⁹ Ne ma da e ya jö'i xoge ar ximhai, di du'ma mahyats'i, di göxa mampuni, ne mahwif di göxa mak'angi. Ne ma da yut'u hár ts'ut'wi Jö, ma da hñuhnu har mexa da ñuni.

³⁰ Ne nuya pa'u, nu'u 'bet'opya, ma da m'efa, ha nu'u 'befa, ma da m'et'o'u.

Ar Hesu bi zot'a ár mu'i bi hwëka ya me Herusalen
(Mt. 23:37-39)

³¹ Nunar pa'ö, bi zo 'ra ya denga'beplate ha mi 'bu ar Hesu, ne bi ñembabi:

—Di ma, tsokwa nunar hainu, ngetho ar ndö Erode ek'atho da hyo'i.

³² Ha nu ar Hesu bi dödi ne bi ñembabi'u:

—Di möhu ba xifu nö'ö ar hyate jö'i: Nupya ne xudi hinga tsaya ga engu ya ts'ondöhi, ne ga othe ya dathi, ne ndamöni ga jwata ma 'befiwa.

³³ Nupya ne xudi ne ndamöni, ga ne ma 'ñu gar ma Herusalen, ngetho habu xi thopa ya m'ehni Jö, mahyoni da thogaginu n'ehe.

³⁴ Nu'ahu gar menguhu Herusalen, gi hofu ya m'ehni Jö, ne gi k'ampabihu togo bi peñ'ahu. Hangu xta nehmo nga munts'ahu, ngu n'ar tsi oni munts'a ya t'u'ni da hwixa ha ya hwa, ne hinga nehü.

³⁵ Pöhu, Jö ma da hyek'ase ri nijöhu. Ne di xi'ahu, hinga ma gi hyandgagihu nuya payu. Gi to'mhu da zo ar pa gi 'ñeñhu: Nsunda nö'ö togo xpa pehna Jö ma tsi Hmuhu.

14

Ar Hesu bi othe n'ar ñ'ohö mi neni

¹ N'ar pa ntsaya ar Hesu bi ma ba ñunga hár ngu n'ar ndö mar denga'beplate, ne nuyá ñ'ohu mi öthó tema mi ot'ö.

² Ne ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohö mi ñhandwi xa mi neni.

³ Nep'u ar Hesu bi 'yambabi ya denga'beplate ne ya böt'ofu, bi ñembabi'u:

—Hage ja ar seki da t'othe n'ar dathi har pa ntsaya, wa hin'ö.

⁴ Ha nu'u bi ñhetho, hinte bi dödi. Nu'mu ar Hesu bi hñu'spa ár 'ye nö'ö ar ñ'ohö mi neni, bi othe ne bi mehni bi ma.

⁵ Nep'u bi ñembabi ya denga'beplate ne ya böt'ofu:

—Nu'mu da zo n'a ri n'ogehu wa n'a ri boihu ha n'ar pothe, ha hinga dama gi hñöhu mödi ar pa ntsaya.

⁶ Ha nu'u himbi za te bi dödi.

N'ár 'bede togo bi ts'ohna har ngo

⁷ Ar Hesu mi hyanda mi togo nu'u xki ts'ohna har ñhuni, ne mi hwañ'u ya 'bet'o nthuts'i nda hñu har mexa. Bi xipabi'u n'ar 'bede, ne bi ñembabi:

⁸—Nú'mu xta ts'oñ'a'i ha n'ar ngo, yo ma gi hñuxa ha ya 'bet'o nthuts'i. Xi'mu da zo man'a nö'ö xi ts'ohni ne töte ár nsu.

⁹ Nep'u nö'ö togo xi zoñ'a'i, da 'ñeñ'a'i: Tsokwap'u ar nthuts'i nuna man'a. Ge'mu n'ar m'etsa nu xki 'bai gi hñu har ngöts'i.

¹⁰ Jange nú'mu xta ts'oñ'a'i ha n'ar ñhuni, hñuxa har ngöts'i. Ne nu xta hyant'a togo xi zoñ'a'i, da 'ñeñ'a'i: Hanja ga hñuxkwa, ño. Thogi di ma ba hñuxa ha ya 'bet'o nthuts'i. Ne njap'u da hyanda nu'u ma'ra di huhnu har mexa, ne da 'es'a'i ri nsu.

¹¹ Nuga di xi'ahụ, nō'ō togo da ñ'exase, ma da 'be ár tsá. Ha nō'ō togo hingar ñ'ets'i, da t'e'spabi ár nsu.

¹² Ne bi 'ñembabi nō'ō togo xki zohni:

—Nu'mụ gi beni gi unga n'ar ñhuni wa n'ar nt'oxiwa ha ri ngu, yo gi zohna nuya ri mpōdi, ri ku, nuya ri mēni, wa ri n'angu nu'u pe'sa ya bojō. Ngetho njap'u, nu'u n'ar pa ma da zoñ'a'i n'ehe, ne da kos'atho ngu xka 'yot'wabi.

¹³ Nú'mụ xki 'yot'a n'ar ngo, zohna ya tsi hyoya, nu'u do'ye, nu'u dowá, nu'u ya tsi godá.

¹⁴ Nuya tsi jō'i'u, hinda ma da kos'a nō'ō gi otwabi'u. Ne m'efa har ñoho m'ui, nu xki pengi gi ntewi gatho nu ma'ra xi 'yot'a xiñho, ma gi njohya gi hñonga ri nthöhö.

Ár 'bede n'ar ñ'ohọ bi 'yot'a n'ar dōta ñhuni

¹⁵ Nu mi 'yo njap'u nu'u ya jō'i mi huhnụ har mexa, n'a'u bi 'ñemba ar Hesu:

—Tengu ár johya nō'ō togo ma da hñudi da ñunga hár ts'ut'wi Jō.

¹⁶ Nu'mụ ar Hesu bi 'ñembabi:

—N'ar pa n'ar ñ'ohọ bi 'yot'a n'ar dōta ñhuni, ne bi zohna nze ya jō'i nda ñungwi.

¹⁷ Nú'mụ mi ñhoki nda ñuni, bi mēhna yá 'bego nda xipa nuya jō'i xki zohni: Ba ehụ, ngetho xi 'bok'ahụ ar mexa.

¹⁸ Ha gatho nu'u ya jō'i xki zohni, bi 'ya ar mpumbate, ngetho hinge nda ma. Nō'ō m'et'o bi 'ñenō: Gi pumgagi ngetho hingi tsá ga ma. Ka di jwadi di tanga n'ar hai, ne mahyoni ma ga k'ots'i.

¹⁹ Ha nō'ō man'a bi 'ñenō: Xta tanga kut'a nt'ei ya boi. Jange di adi gi pumgi, hinda tsá ga ma, ngetho mahyoni ma ga nu ha mpefi xiñho.

²⁰ Ha nō'ō man'a bi 'ñenō: Ka di jwadi di nthōti, hinda tsá ga ma.

²¹ Mi menga ar 'bego, bi xipabi ár hmu hanja bi dō gatho nu'u xki zohni. Nu'mụ ar hmu xa bi mbo ár kwe, ne bi 'ñemba ár 'bego: Di ma har tai ne ha ya 'ñu har hnini, ne ba tsinkawa gatho nu'u gi timp'u, ya tsi hyoya, ne nu'u do'ye, nu'u dowá, ne ya godá, ba tsihi ga ñum'e.

²² M'efa nu ar 'bego bi 'ñemba ár hmu: Xta ot'a ngu xka xikagi, ne pongda habu da hñuxa ma'ra.

²³ Nep'u ar hmu bi 'ñembabi ár 'bego: Nupya di ma ha ya dō'ñu, ne hár nthet'i ar hnini. Ne gatho nu'u gi nthewi gi japi da ehe, ne da ñuxa ma ngu habu pongi.

²⁴ Ngetho nuya da zohna m'et'o, di xi'ahụ hinto ma da zipka ma ñhuni.

Hangu ar ñhembabi da denga n'a ar Hesu

²⁵ Nzeye ya jō'i mi ñ'owí ar Hesu, ne nō'ō bi ñhandwi ne bi 'ñembabi'u:

²⁶ —Nō'ō togo ne da dengagi, mahyoni di tōte ar mhōte di pe'skagi, ne m'efa da mō ár dada, ár nōnō, ár 'behñō, yá bōtsi, yá ku, ne ár tese. Ha nu'mụ hindi njap'u, hinda tsá ga embabi ma maxte.

²⁷ Ha nō'ō togo hinda ñ'ent'a ár te da dengagi, hinda tsá ga embabi ma maxte.

²⁸ Xi'mụ n'ar jō'i beni da hyoka n'ar he'sjōdo, hage hinda hñudi m'et'o da nu ha jwa ar bojō, wa hinda za da jwati.

²⁹ Ha nu'mụ hinda nu m'et'o, ne hōnse da du'mba ár wa ar jōdo, ne hinda za da jwati, gatho nu'u ya jō'i bi hyandi, ma da deni.

³⁰ Ne da 'ñeñ'u: Nunar ñ'ohonụ, hōnse bi du'ma ar 'befi, ne himbi za bi jwati.

³¹ Xi'mu n'ar ndö beni da doxa man'ár mindöwi togo pe'sa yontheben-thebe ya ndogu, hage hinda hñudi da nu m'et'o, ha da za da döho hönse di pe'sa nu'u n'anthebenthebe ya ndogu.

³² Ha nu'mu handi hinda ntöte, da mempa 'ra yá m'ehni ár mindöwi bi e yap'utho, da xipabi teme adi, ne da mengtho hinda ntunkwi.

³³ Jange nuga di xi'ahu, nu'u togo hinda hyep'u gatho nö'ö te pets'i, hinda tsá ga embabi ma maxte.

Nu'mu ar u da 'be ár ñ'uxi

(Mt. 5:13; Mr. 9:50)

³⁴ Nu ar u xiñho, ha nu'mu da 'be ár ñ'uxi, hanja da menga ár nkuhi.

³⁵ Hingi ho da t'ut'a har hwöhi, wa da jwata ngu ar 'yai. Hinte ár ñho, jange da t'emp'u. Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

15

Ár 'bede ar tsi deti xki m'edi

(Mt. 18:10-14)

¹ Nzeye ya njobtojö ne ma'ra ya ts'ojö'i, bi ma ba tsu ar Hesu nda 'yoxa nö'ö mi möñ'ö.

² Jange nuya denga'be'pate ne nuya böt'ofö, mi ñömañ'u mi eñ'u:

—Nunar ñ'ohonü ñöwi ne ñungwi ya ts'ojö'i.

³ Nu'mu ar Hesu bi xipabi n'ar 'bede, ne bi ñembabi'u:

⁴ —Xi'mu gi 'ñehu n'anthebe ya deti, ne gi 'behü n'a, ha hingi tsohu nuya gohon'ate ne 'ret'amaguto har 'batha, ne gi 'yohu xoge ar ngwani, gi hyoñhu nö'ö xka 'behü.

⁵ Ne xki tiñhu, gi 'yents'a ha ri xi'nxihu, ne xa gi njohyahu gi tsihu.

⁶ Ne xki tsohu ri nguhu, gi zoñhu gatho ri mpöhwihi ne ri n'anguhu, ne gi 'ñembabihu: Di ne ga njohyahu, ngetho xta tinga n'a ma deti xki m'edi.

⁷ Jange di xi'ahu, njap'utho n'ehe, nu'mu n'ar 'yot'ats'oki da 'yot'wa ár ntsö'mi, xa töte ar johya mañö mhets'i, töta nu'u gohon'ate ne 'ret'amaguto ya hogajö'i beni himahyoni da 'yot'wa yá ntsö'mi.

Ár 'bede ar bojö xki m'edi

⁸ Xi'mu n'ar 'behñö pe'sa 'ret'a ya bojö ne da 'be n'a, ha hinda tso ar ñot'i, ne 'ramtx'u da goka xoge ár ngu da hyoni.

⁹ Ne xta dini, da zohna gatho yá mpödi ne yá n'angu, ne da 'ñembi: Di ne ga njohyahu, ngetho xta tinga n'a ma bojö xki m'edi.

¹⁰ Jange di xi'ahu, njap'utho n'ehe, nu'mu n'ar 'yot'ats'oki da 'yot'wa ár ntsö'mi, bi ja ar johya habu bi 'bui yá enxé Jö.

Ár 'bede ar 'ragit'u

¹¹ Ar Hesu bi 'ñenö n'e:

—N'ar ñ'ohö mi 'ñe yoho yá t'u.

¹² Nö'ö ar 'befat'u bi 'ñemba ár dada: Te gi mö dada, xi'mu gi 'raka nö'ö ar xeni ma gi tsogagi. Ha nu ár dada bi hyembabi yá t'u gatho nö'ö mi pets'i.

¹³ Xki tho 'ra ya tsi pa, nu ar 'befat'u bi munts'a gatho nö'ö te xki t'umbi. Ne bi bongá hár ngu, bi gu ar 'ñu bi hñöts'i, bi ma man'ar hai yap'u, habu ba emp'u ár bojö mi 'bu n'ar 'muji himar ñho.

¹⁴ Ha nu mi dege gatho nö'ö te mi hö, xa bi nja n'ar thuhu har hnininu habu mi 'bu'ö, hinte mi tini te nda zi.

¹⁵ Bi ma ba apa ar 'befi n'ar ñ'ohō mar mengunū, ne nunar ñ'ohō'ō bi mehna hár 'batha nda supa yá ts'udi.

¹⁶ Xa mi tsū n'ar thuhu, mi ne nda zipahmō nuyá ñhuni mi tsi ya ts'udi, ne hinto mi hwēki nda umbats'ū te nda zi.

¹⁷ N'a mbi bense: Hangu yá 'bēgo ma dada pongwathobi te da zi, ha nuga di tuwa ar thuhu.

¹⁸ Ma ga penga hár ngu ma dada, ne ga embabi: Ma dada'i, xta ts'okwa Jö, ne nu'ge n'ehe.

¹⁹ Hindi 'ñepkagi gi 'ñengagi ri t'ugi. Hyandgagipya ngu n'a ri 'begotho.

²⁰ Ne bi gu ar 'ñu bi menga hár ngu ár dada.

'Butho nda zoni, bi hyanda ár dada, ne xa bi hwēki, bi nixt'i ba thödi. Mi nthewi bi hyufi, ne bi zu'tsi.

²¹ Ar t'u bi 'ñenö: Ma dada'i, xta ts'okwa Jö, ne nu'ge n'ehe. Hindi 'ñepkagi gi 'ñengagi ri t'ugi.

²² Ha nu ár dada bi 'ñembabi yá 'bēgo: Ba hömfu ar hoga he, ne hyethu. Tuthwū n'ar mfo'ye, ne tit'wabihū ya thiza.

²³ Ne ba tsihū ar nokaboi, ga hohū ne ga ñuñhū. Ma ga othū n'ar dango njohya.

²⁴ Ngetho numa t'u ndi humamui xki du, ha tetho. Xki m'edi ne da pengi da tini. Ne bi ndui ar dango njohya.

²⁵ M'efa bi zo ar 'bet'ot'u mi 'yo har hwöhi. Ha nu mi zonga get'u ar ngu, bi 'yode mi ja ya me'mda ne ya nhei.

²⁶ Bi mat'a n'ar 'bēgo, ne bi 'yani te mi ja har ngu.

²⁷ Nu ar 'bēgo bi 'ñembabi: Ri jödö ba pengi, jange ri dada xi mö nda tho ar nokaboi da njohya, ngetho xi zomañho.

²⁸ Nu'mú nunar 'bet'ojödö xa bi mbö ár kwe, himi ne nda yut'i. Ne ba ponga ár dada nda xipabi nda yut'i.

²⁹ Ha nunū bi 'ñemba ár dada: Gi pöse hangu ya jeye di 'buhwi, ne di pep'a'i. Xta ot'a gatho ngu xka xikagi, ne hinxka 'raka n'ar tsi t'öxi ga njohya'be ma mpödi.

³⁰ Ha nupya hö, xi zo ri t'u togo xpa emba ri bojö ya ts'o'behñö. Nö'ö hö, gi hōpa ar nokaboi.

³¹ Nunár dada bi 'ñembabi: Ma tsi t'u'i, nu'ge hyaxtho di 'buhwi, ne gatho nö'ö di pets'i ri meti n'ehe.

³² Hōnse nupya mahyoni ga njohyahū, ne ga othū ar dango njohya. Ngetho ri jödö ndi humamui xki du, ne xpa pengi tetho. Xki m'edi, ne da pengi da tiñhū.

16

Ár 'bede n'ar 'bēgo mi ka ár hmu

¹ Ar Hesu bi 'ñembabi yá maxte n'ehe:

—Mi 'bu n'ar ñ'ohō xa hinte mi k'at'i. Ne mi 'ñe n'ar 'bēgo, xki nsipabi mi emba ár bojö.

² Jange ar hmu bi zohna ár 'bēgo, ne bi 'ñembabi: Xta oka 'ra ya 'bede nthox'a'i. Jange di ne gi datka majöni gatho ri 'befi, ngetho hindi ne gi pepkathogi.

³ Nep'u nö'ö ar 'bēgo'ö bi bense hár mfeni, ne bi 'ñenö: Xipya te ga pefi. Ma hmu da hñömgma 'befi, ha hiñ'otho ma ts'edi ga xa'mar hai, ha 'raka ar m'etsa ga mpeti.

4 Xta beni te ga pefi. Ma ga nu ha ga japi da 'rakar seki ha yá ngu nu'u togo tupabi ma hmu, nú'mu xta thögagi ma 'befi.

5 Ne bi zohna 'raman'a nu'u togo mi tupabi ár hmu. Nö'ö ar ndui bi 'yambabi: Hangu gi tupa ma hmu.

6 Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö: Di tupabi n'anthebe nts'oi ar nziki. Ha nö'ö ar 'bego bi 'ñembabi: 'Bukwa ar he'mi habu huts'i hangu gi tupa ma hmu. Dama hyoka man'a habu di mö, hõnse madenthebe nts'oi gi tu.

7 Nep'u nö'ö man'a bi 'ñembabi: Xi'ge hangu gi tuge. Nö'ö bi 'ñenö: N'anthebe ndu ar t'ei. Nep'u nö'ö ar 'bego bi 'ñembabi: 'Bukwa ri he'mi habu huxa hangu gi tupa ma hmu. Hyoka man'a habu di mö, hõnse gohon'ate gi tu.

8 Nep'u nu ár hmu bi 'ñe'spa ár nsu nö'ö ar ts'o'bego'ö, ngetho dama bi tita ár mfeni bi gohwi xiñho nu'u togo mi tu ya thaj. Jange njap'u nuya meximhai, xa ka mbödi da zixkwi xiñho yá ñ'ohu nuyá 'befi'u, ha nu'u xi jamfi Jö hingi njap'u'u.

9 Ha nuga di xi'ahu, nunár bojö ar ts'oximhai gi pe'su, faxu ma'ra, ne njap'u gi ntsixkwiu. Ne nu xta the ri tehu, ne da the ar bojö, ma da t'a'ahu habu gi tsayahunu mhets'i hiñham'u da göts'i.

10 Nö'ö togo su xiñho nö'ö n'a tsi tui t'umbabi, njap'utho nu'mu da t'umba nzeye. Ha nö'ö hingi su xiñho nö'ö tsi tui t'umbabi, nu'mu da t'umba nzeye, hinda su n'ehe.

11 Njap'utho n'ehe, nu'mu hingi sufu xiñho ya ñho jawa har ximhai, togo da kaxmbeni'ihu da 'ra'ahu gi kwathu ya ñho hiñham'u da thege.

12 Nu'mu hingi suhu xiñho nö'ö hingo ri metihu, togo da 'ra'ahu nö'ö ri metihu gi suhu.

13 N'ar 'bego hinda tsá da mepa yoho yá hmu, ngetho njap'u da utsa n'a, ne da mö man'a. Wa da mepa n'a, ne nö'ö man'a hin'ö. Njap'u n'ehe, hinda tsá gi pefu Jö ne di oda ri mfenihu ya ñho.

14 Ha nuya denga'bepate mi 'buhnu mi ots'e, xa mi thentho'u, ngetho xa mi mö ya bojö.

15 Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu hõnse gi 'ñu ri hmihu ha yá nthandi ya jö'i. Ha Jö pöt'atho'ihu ri mfenihu, ngetho nö'ö numaño ya jö'i, Jö handi xi nts'otho.

Yá 'bepate ar Moise ne ár ts'ut'wi Jö

16 Nú'mu himi tsota ar Xuwa Xixthe, ya ngi pe'sfu yá 'bepate ar Moise ngi 'yothu, ne nö'ö xki mönga ma'ra yá m'ehni Jö. Ne nu mi zo ar Xuwa dinjawa, xka 'yohu xi nsi'ahu ar hoga mhö nõnga ár ts'ut'wi Jö, ne nzeye xi umba yá mu da yut'a hár ts'ut'wi'ö.

17 Ar mhets'i ne ar ximhai hingi hembu da göts'i. Ha hiñ'otho n'ar t'ofu xi t'ot'a hár T'ofu Jö, hinda njap'utho. Ma da tho gatho ngu möñ'ö.

Ar Hesu bi nõnga nu'u togo he yá nthöti

(Mt. 19:1-12; Mr. 10:1-12)

18 Nu'mu n'ar ñ'ohu da hyep'u ár 'behñö ne da nthötwi man'a, tsimbabi ár nthöti. Ne nö'ö togo da nthötwi n'ar 'behñö xi hye ár döme, tsimba ár nthöti n'ehe.

Ár 'bede n'ar ñ'ohu hinte mi k'at'i ne ar Lasaro

19 Mi 'bu n'ar ñ'ohu hinte mi k'at'i, ne xa mi ñhe xiñho, mi ko 'ra ya hoga dutu xa mar nzatho. Ne hyax'mu mi exa ár nsu mi ot'a ya dango.

²⁰ Ne mi 'bu n'ar tsi meṭi már thuhu ar Lasaro, hyax'mu mi huhnu hár goxthi ár ngu ar ñ'oho hinte mi k'at'i. Nunar tsi meṭinu xa xki foxt'a xoge ár ndo'yo, ne mi po.

²¹ Mi e ya 'yo mi te'spabi habu xki 'ya. Ne nö'ö ar tsi ñ'oho'ö, mi nemhö nda go nda zi nu'u ya xeni mi ta hár mexa ar ñ'oho hinte mi k'at'i.

²² N'ar pa bi du ar tsi meṭi, ne ya enxe mhets'i ba e bi zits'i nda m'uḥwi ar Abra. M'efa bi du nö'ö hinte mi k'at'i n'ehe, ne bi t'agi.

²³ Nu mi onu har 'bexui, xa mi tho n'ar ugi. Bi guxnu ár da, ne bi hyanda yap'u ar Abra ne ar Lasaro mi 'buḥwinu.

²⁴ Bi mat'i ne bi 'ñembabi: Ma tsi dada'i Abra, pe'ska ar nhwëki. Ba peḥna ar Lasaro da po n'ár xa ha n'ar tsi tuṭi ar dehe, da e da tsetka ma jöhne. Ngetho xa di thokwa ya ugi ha ya faspí.

²⁵ Ha nu ar Abra bi 'ñembabi: Ma tsi t'u'i, benga nú'mu ngi 'buḥnu har ximhai, xa ngi 'bui xiñho, ha nu ar Lasaro mi ñ'uda ár m'ui mi hyoya. Ha nupya, nunu 'bukwa xiñho, ha nu'ge ñ'uda habu gi 'bui.

²⁶ Ha hinda tsá da map'u ar Lasaro, ngetho ja n'ar ma'ye madetho xa ra ñhe. Jange nu'u 'bukwa, hinda za da map'u, ha nu'u bi 'bup'u, hinda za di 'ñekwa.

²⁷ Ha nö'ö ar ñ'oho'ö bi 'ñenö: Ma tsi dada'i Abra, nu'mú, di a'a ar möte gi pehnats'u ar Lasaro hár ngu ma dada.

²⁸ Ngetho di 'ñe kut'a ma jödö, di ne da zofo ne hinda ekwa da tho ya ugi ngu di thoka.

²⁹ Ha nunar Abra bi 'ñembabi: Nu'u bi pe'spa nö'ö bi 'yot'a ar Moise ne nö'ö bi 'yot'a nu'u ma'ra yá m'ehni Jö. Go da 'yoḥ'u.

³⁰ Nunar ñ'oho'ö bi mengi bi 'ñenö: Hö, majöni nö'ö gi mö, ma dada'i Abra. Di beni, nu'mu gi peḥna n'a nu'u xi du, da 'yots'e ne da 'yot'wa yá ntso'mi.

³¹ Ha nunar Abra bi mengi bi 'ñembabi: Nu'mu hingo ota nö'ö bi mönga ar Moise ne ma'ra yá m'ehni Jö, hinda ne da jamfi nö'ö da xipa n'a togo xi mengi xi nte.

17

Ga ntsuñhu hinga jafu ma'ra da 'yot'a ya ts'oki

(Mt. 18:6-7, 21-22; Mr. 9:42)

¹ Ar Hesu bi 'ñembabi yá maxte:

—Hyaxm'u ja togo da japa ya jö'i da nts'oki. Hwëkate nö'ö ar jö'i da 'yot'a njap'u.

² Xiñhohmö nö'ö ar jö'i'ö da ts'utwa n'ar dojuní hár 'yuga, ne da t'ent'a har dehe, ne njap'u hinda japi da da nu'u hinxi zeta yá ñ'emui.

³ Jange ntsuñhu. Nu'mu n'a ri kuhu da 'yot'ahu n'ar ts'om'ui, hñökwabihu. Nu'mu da 'yot'wa ár ntso'mi, pumbabihu.

⁴ Nu'mu da 'yot'ahu ar ts'om'ui yoto mpengi ar pa, ne yoto mpengi da ehe da 'ñeñ'ahu: Pumgagi, pumbabihu.

Hñuska ma ñ'emuihe

⁵ Nuyá maxte ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hñuska ma ñ'emuihe.

⁶ Nu'mu ar tsi Hmu Hesu bi 'ñenö:

—Nu'mu gi pe'suhmö ar ñ'emui ngu n'ar ndamurtasa ár döta, da za gi 'ñembabihu nunar döta 'baizanu: K'uxa habu gi 'bai, ne di ma ba kut'a har dehe. Ne nunar za'ö da 'yot'ahu ngetho gi ñ'emuihu.

Nö'ö di ñepi da 'yot'a n'ar 'bego

⁷ Ar Hesu bi ñembabi'u n'ehe:

—Nu'ahü gi ñehü n'ar 'bego, hage gi ñembabihü xta penga har hwöhi wa ar 'ba'yo: Thogi gi hñudi gi ñuni.

⁸ Hin'ö. Ma gi ñembabihü: M'et'o hogar t'oxi, ne gi 'raka te ga tsi. M'efa xka jwadi, ka gi hñudi gi ñunge n'ehe.

⁹ Ha gi umfü njamödi nö'ö ar 'bego bi 'yot'a nö'ö ga 'befü. Di enga hin'ö.

¹⁰ Njap'utho n'ehe, nu xki jwahü gi pefü ár 'befi Jö xi 'bep'ahü, mahyoni gi ñeñhü: Hindi ñepkagihe gi 'raje njamödi, ngetho dar 'begothohe, ne honse xta pehe nö'ö ndi ñepkagihe nga pehe.

Ar Hesu bi othe 'ret'a ya ñ'ohö mi tsu ar tsit'ando'yo

¹¹ Ar Hesu ndi ma Herusalen, ne bi 'ranga mada yoho ya hai, n'ár thuhu Nsamaria, ha nö'ö man'a Ngalilea.

¹² Nú'mü mi zonga hár ñut'i n'ar hnini, bi bonga 'ret'a ya ñ'ohö mi tsu ar tsit'ando'yo. Nuya ñ'ohoyü bi m'a yap'utho.

¹³ Bi ma'u nts'edi, ne bi ñeñ'u:

—Hesu, tsi Utate, hwëgagihe.

¹⁴ Ar Hesu nu mi hyant'u, bi ñembabi:

—Di möhü ba ñ'uhü da hyant'ahü ya möjö.

Ne nu mi ma'u, mi 'yo ar 'ñu bi dixá yá hñeni.

¹⁵ Ne n'ayü, mi zä xki dits'i, bi mengi xa bi ñö nts'edi, mi nsunda Jö.

¹⁶ Ne bi ndandihmö hár wa ar Hesu, bi me ár hmi har hai, bi umba njamödi ngetho xki othebi. Nö'ö ar ñ'ohö'ö mar me Nsamaria.

¹⁷ Nu'mü ar Hesu bi ñenö:

—Hage himi 'ret'a nu'u bi dits'i. Xö nu'u ma guto 'mü.

¹⁸ Hage honse nuna hingár me Israel ba pengi da nsunda Jö.

¹⁹ Ne bi ñemba nö'ö ar ñ'ohö'ö:

—'Bai di ma. Ya xka mpohö ngetho xka jamfigi.

Ár nzohö ár ts'ut'wi Jö

(Mt. 24:23-28, 36-41)

²⁰ Nep'u nuya denga'bepate bi 'yamba ar Hesu ham'u nda zo ár ts'ut'wi Jö nuwa har ximhai. Nö'ö bi dödi ne bi ñembabi:

—Nu xta e ár ts'ut'wi Jö, hinda ma da thandi.

²¹ Hinda zä da t'eñ'ahü: Xi 'bukwa. Wa da t'eñ'ahü: Bi 'buhny. Nu ár ts'ut'wi Jö gi 'buhwihupya.

²² Nep'u bi ñembabi yá maxte:

—Nuya pa xi ñep'u, ma gi nehmöhü gi hyanthü mödi n'a pa di ndö Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ha hinda tsä.

²³ Ne ma da t'eñ'ahü: Ka 'bukwa. Wa da t'eñ'ahü: Ka bi 'buhny. Yo gi pahü gi k'ö'sü, ne yo gi teñhü nu'u togo da xi'ahü njap'u.

²⁴ Ngetho ngu gi hanthü n'ar hweï dama da yot'a n'ár ñöni mhets'i, ne da k'onga nö'ö man'ár ñöni, ma da njap'u nö'ö ar pa xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

²⁵ Ne nunu mahyoni m'et'o da tho nzeye ya thogi, ne xa ma da utsa ya jö'i 'bü nuya payü.

²⁶ Ngu bi tho nuya pa'u mi 'bü ar Noe, ma da njap'utho nuya pa xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

²⁷ Nuya jö'i'u mi ñuntho, mi tsithetho, ne mi nthöta n'a ngu n'a. Mi dañ'u bi zo ar pa bi yut'a ar Noe har döta motsa, ne bi ñuxa ar dehe xoge ar ximhaji, ne bi jöt'u gatho.

²⁸ Bi njap'u nuya pa mi 'bu ar Lot n'ehe. Ya jö'i mi ñuni, mi tsithe, mi mpa ne mi ntai, mi mpot'i ne mi ho ya ngu.

²⁹ Ha nunar pa bi bonga ar Lot har hnini Sodoma, bi 'wö ya tsibi mi nthöskwi ya k'axt'ado mi zo, ne gatho ya jö'i bi zöt'i.

³⁰ Ma da njap'u nö'ö ar pa xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i n'ehe.

³¹ Nu ar pa'ö, nu'mu n'a di to mañör ngu, yo ma da göi da yut'a hár ngu da guka te pets'i. Ne nö'ö togo di 'yo hár hwöhi, yo ma da mengár ngu.

³² Beñhu teme bi ja ár 'behñö ar Lot.

³³ Gatho nu'u da su ár te, da 'bedi. Ha nu'u togo xi 'yent'a ár te da thökwi, da dini.

³⁴ Di xi'ahu, nö'ö ar nxui'ö, yoho di 'bonga ha n'ar fidi, xta dañ'u n'a da ts'its'i, ha nö'ö man'a da ts'op'u.

³⁵ Yoho ya 'behñö di kunga mahyegi, xta dañ'u n'a da ts'its'i, ha nö'ö man'a da ts'op'u.

³⁶ Yoho ya ñ'ohö di 'yo ha n'ar hwöhi, n'a da ts'its'i, ha nö'ö man'a da ts'ogi.

³⁷ Nu mi 'yo njap'u yá maxte, bi 'yambabi ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, habu ma da nja nö'ö ga mö.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nunu habu di 'benga n'ar meti xi du, ka ma da watnu ya pada da za'u.

18

Ár 'bede n'ar 'ranxu ne n'ar ts'onzaya

¹ Ar Hesu bi xipa n'ar 'bede yá maxte, mi honi nda bö'u, mahyoni hinga nda ntsaya, ne hinda za'u nda 'yapa Jö.

² Ne bi 'ñembabi'u:

—Mi 'bu n'ar nzaya ha n'ar hnini, himi tsupa Jö, ne himi japamasu nö'ö nda mönga ya jö'i.

³ Ka mi 'buhnu har hnini'ö n'ar 'ranxu n'ehe. Xa mi doni mi k'ö'sa ar nzaya, ne mi embabi: 'Yotka ar ts'ut'wi, ñöngagi hinte da jakagi ma ñ'uni'be.

⁴ Bi tho 'ra ya pa nunar nzayanu himbi ne bi 'yot'wa ar ts'ut'wi. Ne n'a mbi bense, bi 'ñenö: Nuga hindi tsupa Jö, ne hindi japamasu nö'ö mönga ya jö'i.

⁵ Mödi njap'u, nunar 'ranxunu xa tsotka ma mu. Jange ma ga ot'wa ar ts'ut'wi, xi'mu hyaxtho da ehe, ne da 'betka ma tseti.

⁶ Nu'mu ar tsi Hmu Hesu bi 'ñenö:

—'Yohu nö'ö bi mönga ar ts'onzaya.

⁷ Xi Jö, hage hinda 'yot'wa ar ts'ut'wi nu'u togo xi hwahni, gehyu parxui apabi. Hage hinga ngut'a da mats'i.

⁸ Di xi'ahu hö, dama da 'yot'wa ar ts'ut'wi. Ha nu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, hage da dinga n'a togo di ñ'emui.

Ár 'bede n'ar denga'bebate ne n'ar njobtojö

⁹ Ar Hesu bi mönga man'ar 'bede, mi xipa nu'u mi beñ'u ma ya hogajö'i ne himi numañho yá ñ'ohu. Bi 'ñemba njawa:

¹⁰ —Yoho ya ñ'ohö bi ma ba apa Jö har dönganijö, n'a mar denga'bebate, ha nö'ö man'a mar njobtojö.

11 Nu ar denga'bepate mi 'bai mi apase Jö, ne mi enö njawa: Ma tsi Dada'i, di jamödi ngetho nuga hindi ñhe'be nu ma'ra ya jö'i, ya bë, ya ts'om'ui, ya zinga 'behñö, ne hindi hñöxkagi nunar njobojö 'bahnu.

12 Nuga tat'a hñöto di bë yo'gi, ne di 'ra'a ár 'ret'a xeni ma nthöhö.

13 Ha nö'ö ar njobojö mi 'bata yap'u, himi ne nda guxhmö ár da mhets'i. Xa mi et'a ár müi mi apa Jö, mi enö: Ma tsi Dada'i, hwëgagi, dar 'yot'ats'oki.

14 Jange bi 'ñenga ar Hesu:

—Di xi'ahu, nö'ö ar njobojö bi zu ár mpumbate yá ts'oki, ne bi menga ár ngu mi nhu hinte ma ts'oki mi tu. Ha nunar denga'bepate himbi zu ar mpumbate. Ngetho nö'ö togo da ñ'exase, ma da m'etwa ár tsa. Ha nö'ö togo hinda ñ'ets'i, m'efa da t'e'spa ár nsu.

Ar Hesu bi jöpa ya tsi bötsi

(Mt. 19:13-15; Mr. 10:13-16)

15 Ba ts'impa ya tsi bötsi ar Hesu nda hñu'spa yá 'ye ne nda jöpabi'u. Ha nu mi hyanda yá maxte, bi zu nu'u togo mi tsihi.

16 Ha nunar Hesu bi mat'a ya bötsi nda wat'i, ne bi 'ñenö:

—Hyehu ya tsi bötsi da e da zükagi, yo gi hökwabihu. Ngetho gatho nu'u 'bu hár ts'ut'wi Jö, ñhehwi n'ar tsi bötsi.

17 Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo hinda hñömba ár ts'ut'wi Jö ngu n'ar tsi bötsi, hinda ma da yutnu.

N'ar ñ'ohö xa mi the yá ñho bi ñöwi ar Hesu

(Mt. 19:16-30; Mr. 10:17-31)

18 N'ar ndö bi 'yambabi ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Hoga Utate, te ga pefi ne da t'aka ar te hiñham'u da göts'i.

19 Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi engagi dar hogajö'i. Hönse Jö go ar hogajö'i'ö.

20 Gi pötwa yá 'bepate Jö: Yo gi tsimba ár nthöti ri ñ'ohu, yo gi ñhote, yo gi mpë, yo gi juxa ya nhemñö, 'ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö.

21 Nö'ö ar ñ'ohö bi 'ñenö:

—Gatho xta otyu ndi bötsitho.

22 Ha nu mi 'yo ar Hesu njap'u, bi 'ñembabi:

—'Beta n'a te gi pefi. Di ma ba pa gatho nö'ö gi pets'i, ne hyembabi ya hyoya. Njap'u gi p'e'sa ri ñhonu mañö mhets'i. Ne ba e gi tengagi.

23 Nú'mü mi 'yo njap'u nö'ö ar ndö'ö, xa bi du ár müi, ngetho mi the nzeze yá ñho.

24 Nu mi hyanda ar Hesu xa xki du ár müi, bi 'ñenö:

—Xa xi ñhemi da yut'a hár ts'ut'wi Jö n'ar jö'i hinte k'at'i.

25 Xi ñhemi da tho n'ar döta meti hár gu n'ar 'yomhni, ha töte ár ñhemi da yut'a n'a hinte k'at'i hár ts'ut'wi Jö.

26 Ha nu'u togo bi 'yode mi mönga njap'u, bi 'ñenö:

—Nu'mü njap'u, togo da za da mpohö 'mü.

27 Nu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nö'ö hingi tsa da 'yot'a ya jö'i, Jö hinter ñhembibi da 'yot'ö.

28 Ar Pedro bi 'ñembabi:

—Nuje xta tsohe gatho nö'ö ndi pe'shmöhe ne xta teñ'ahe.

29 Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo xi zop'u ár ngu, ár dada, ár nönö, ár ku, ár 'behñö, wa yá bötsi, ngetho xi hñömba ár ts'ut'wi Jö,

³⁰ ma da thu'spabi ár nzeýe nö'ö da hñöngwa nuya payu, ne m'efa ma da hñönga ar te hiñham'u da göts'i.

Ar Hesu bi mengi bi mö ma nda tho

(Mt. 20:17-19; Mr. 10:32-34)

³¹ Ar Hesu bi 'weka n'amp'u nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Nupya gar möhö Herusalen, habu ma da tho gatho ngu xi 'yot'a yá m'ehni Jö, bi möñ'u te gatho nda t'ot'wa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

³² Ma da t'ent'wa yá 'ye ya jö'i nu'u hingingá xodyo. Ha nu'u ma da zani, te gatho da thots'e, ne ma da ts'ots'i.

³³ Xa ma da n'wet'i, nep'u da tho. Ne ár hñupa ma da mengi da nte man'agi.

³⁴ Ha nuyá maxte himi tso yá mfeni nö'ö mi xipa ar Hesu, ne himi tsa nda bö'u te ndi bönga nö'ö mi möñ'ö.

N'ar goda me Heriko bi tsa bi hyandi

(Mt. 20:29-34; Mr. 10:46-52)

³⁵ Nu mi zonga ar Hesu hár ñut'i ar hnini Heriko, ka bi nthewinu n'ar tsi goda mi huhnu har 'ñu, mi peti.

³⁶ Ha nu mi 'yode mi thohnu nzeýe ya jö'i, bi ñ'ani teme mi thohnu.

³⁷ Ne bi nsipabi mi thohnu ar Hesu me Nasare.

³⁸ Bi mafi nts'edi ne bi 'ñenö:

—Nu'ge Hesu, ár T'u'i ar ndö Dabi, pe'ska ar nhwëki.

³⁹ Nuya jö'i mi 'bet'o mi tsui, ne mi xipabi nda ñhe. Ha nö'ö xa mi umba ár müi mi mafi mi enö:

—Ár T'u'i ar Dabi, hwëgagi.

⁴⁰ Nu'mú ar Hesu bi m'ai, ne bi mehna togo nda tsihi. Mi zonga habu mi 'ba'ö, bi 'yani,

⁴¹ ne bi 'ñembabi:

—Te gi ne ga ja'a'i.

Ha nu ar goda bi dödi:

—Ma tsi Hmu'i, di ne da xo ma da.

⁴² Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nupya dá njap'u ngu gi ne. Ga ñ'emüi, jange xka hñöni.

⁴³ Nu'mú ar goda bi za bi hyandi, ne bi denga ar Hesu, mi umba njamödi Jö. Ne gatho nu'u ya jö'i bi hyandi, mi nsunda Jö n'ehe.

19

Ar Hesu ne ar Sakeo

¹ Nu mi zonga ar Hesu har hnini Heriko, bi thota mateda ar hnini.

² Ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohö hinte mi k'at'i, már ndö ya njotbojö.

³ Xa mi ne nda hyanda ar Hesu, ne himi tsa, ngetho xki got'atho nzeýe ya jö'i, ne nö'ö himar ñhets'i.

⁴ Jange bi m'et'o, ne bi böxa ha n'ar za habu ma nda tho ar Hesu, ne njap'u nda tsa nda hyandi.

⁵ Nu mi thop'u ar Hesu habu mi toge, bi nots'e ne bi 'ñembabi:

—Sakeo, ngut'a ba köi, ngetho mahyoni ga oxa ar pania ha ri ngu.

⁶ Nö'ö dama bi göi, ne xa mi johya bi zixa ar Hesu hár ngu.

⁷ Nuya jö'i mi hyandi xa bi nthente, mi nöñ'u ar Hesu xki yut'a hár ngu n'ar ts'okte.

⁸ Nunar Sakeo bi m'ai, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, ma ga hembra ya hyoya made nuya ñho di pets'i, ha nu'mu togo xta pëpa n'a, ga ko'spa goho.

⁹ Ha nu ar Hesu bi 'ñenö:

—Ar pania xi zo ar mpohö har ngunu, ngetho nunu ár mąnga'betö ar Abra n'ehe.

¹⁰ Nö'ö Togo bi Njö'i, ba e da hyoni ne da pohö nu'u togo xi m'edi.

Ár 'bede 'ret'a ya bojö

¹¹ Ya jö'i mi oxa nö'ö mi mönga ar Hesu. Ne nö'ö bi xipa n'ar 'bede, ngetho 'butho nda zonga Herusalen, ne nuya jö'i mi hu yá mu ma nda nheki n'agitho ár ts'ut'wi Jö.

¹² Jange ar Hesu bi 'ñembabi:

—Mi 'bu n'ar ñ'ohö már mēni n'ar ndö. Bi ma ha n'ar hai yap'u, ma nda t'ets'i ngu ar ndö hár haise, ne m'efa nda pengi.

¹³ Ha m'et'o, bi zohna 'ret'a yá 'bego, bi umba n'ar bojö. 'Rangutho bi umbabi, ne bi 'ñembabi'u: Jafu da mpe da xu nö'ö ar bojö xta 'ra'ahu, ne gi 'raju xka pengi. Ne bi gu ar 'ñu bi ma'ö.

¹⁴ Ha nuya mengunu xa mi utsa, ne bi mehna 'ra togo nda deni, ma nda mö njawa: Hindi nehe ngu ma ndöhenü.

¹⁵ Mödi njap'u, bi t'ets'i ngu ar ndö. Ne mba penga ár hai, bi zohna gatho nu'u xki umbabi ar bojö, mi ne nda bödi hangu xki dö n'a ngu n'a.

¹⁶ M'et'o ba e n'a, ne bi 'ñenö: Ma ndö'i, nuri bojö ga 'rakagi, da japi bi xu ma 'ret'a ár nzeje.

¹⁷ Xa bi njohya ar ndö, ne bi 'ñembabi: Di za nö'ö xka pefi. Xka japi bi xu nö'ö tsi tui da 'ra'i. Ma ga ex'a'i gi ndö 'ret'a ya hnini.

¹⁸ Ba ep'u man'ar 'bego, ne bi 'ñembabi: Ma ndö'i, nuri bojö ga 'rakagi, da japi bi döhö ma kut'a ár nzeje.

¹⁹ Nu'mu ar ndö bi 'ñembabi: Nu'ge n'ehe, ma ga ex'a'i gi ndö kut'a ya hnini.

²⁰ Ne bi zo man'a nu'u ya 'ret'a xki t'umbabi ar bojö, ne bi 'ñenö: Ma ndö'i, xta höñ'a ri bojö, hont'a da paxa ha n'ar nthu'mxi.

²¹ Da tsu da mbö ri kwe, ngetho hingi pe'sa ar hwēki. Gi hōnga nö'ö hingi töhö, ne gi xofö nö'ö hingi pot'i.

²² Nu'mu ar ndö bi 'ñembabi: Ts'o'bego, nuna xka mö, bi ts'ok'a'i. Nu'mu ngi pödi hiñ'otho ma nhwēki, di hōnga nö'ö hinxta töhö, ne di xo nö'ö hinxta pot'i,

²³ yo'ö hinga tsokwa ma bojö ya njwatbojö 'mu, ne nú'mu nga pengi, nda njoska ma bojö ne yá nthöhö.

²⁴ Nep'u bi 'ñembabi nu ma'ra yá 'bego mi 'buhnu: Hñömfu ar bojö, ne umbabihu nö'ö togo bi dö ma 'ret'a.

²⁵ Nu'mu nu'u bi 'ñembabi: Ma tsi ndö'ahe, nö'ö ya pe'sa 'ret'a ya bojö.

²⁶ Ha nunar ndö bi dödi ne bi 'ñenö: Di xi'ahu, nu'u togo pe'sa nzeje, da t'umbabi. Ha nu'u togo pe'sa tx'utho, da thömbabi.

²⁷ Ha nuya ma ñ'uni himi ne nda nugagi ngu yá ndö'u, ba tsihüwa ga handi gi hyohü.

Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi

(Mt. 21:1-11; Mr. 11:1-11; Jn. 12:12-19)

²⁸ Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi gu ar 'ñu mi 'bet'o ndi boxa Herusalen.

²⁹ Nú'mu mi zonga get'u ar hnini Betfage ne ar hnini Betania kuxa har t'ohö Njömdoni, bi mehna yoho yá maxte,

³⁰ ne bi 'ñembabi:

—Di möhü har t'ulo hnini gi hanthü 'buhnyü, ne nu xki tsoñhü, ma gi tiñhü n'ar tsi n'oge di thötnyü, hinto xi ntoge. Gi xothü ne gi tsihü injawa.

³¹ Nu'mü togo da 'yañ'ahü yo'ö gi xothü, gi 'ñembabihü: Ar tsi Hmu honi.

³² Nu'mü nuya yoho yá maxte bi ma ne bi dini ngu xki xipabi'ö.

³³ Ka mi xot'a ar n'oge, ba ep'ü nu'u togo yá meṭi, ne bi 'ñembabi'ü:

—Yo'ö gi xothü.

³⁴ Nuyü bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ar tsi Hmu honi.

³⁵ Ne ba tsimpabi ar Hesu, bi gö'spa yá pat'i, ne bi ntoge.

³⁶ Xoge har 'ñü habü mi thogi, ya jö'i mi xi'mbabi yá pat'i.

³⁷ Ne nu mi donts'a har t'ohö Njömḍoni nda göi, gatho nu'u mi teni bi ndui bi mafi mi johya'ü. Ne mi nsunda Jö mi handa gatho nö'ö xki 'yot'a ar Hesu.

³⁸ Ne mi eñ'ü:

—Njöpa ar Ndö xpa e pöta Jö. Xa enda ár m'ui Jö, ne xa nsunda núnu mhets'i.

³⁹ Nu'mü nuya denga'bepate mi panü n'ehe, bi 'ñembabi ar Hesu:

—Utate, hñökwabi nuyü teñ'a'i hinda mafi.

⁴⁰ Nu'mü ar Hesu bi dötwati:

—Di xi'ahü, nu'mü da ñheyü, ya do da mafi.

⁴¹ Nu mi zonga get'ü ar hnini Herusalen, mi hyandi, xa bi hwëki ne bi nzoni.

⁴² Ne bi 'ñenö:

—Nu'mü xi zohmö ri muhü togo tsä da 'ra'ahü ar hogam'ui. Nö'ö bi zohö ngi pöhmöhu, ne hinxi za xka hyanthü, ngetho xi njot'a ri dahü.

⁴³ Ma da zo ya pa ñ'utho, ngetho ri ñ'unihü ma da ehe, xa da go'athohü gatho ar nthet'i, ne hinda tsä gi poñhü, xa ma da tsis'ahü.

⁴⁴ Ma da thext'a ri jödohü, hinda go n'ar do mañör midowi. Ma da tho'a gatho ri jö'ihu 'bü har hnini, ngetho hinga ne ga hñöñhü ar mpohö xpa peñ'ahü Jö.

Ar Hesu bi paxt'a ar dönganijö

(Mt. 21:12-17; Mr. 11:15-19; Jn. 2:13-22)

⁴⁵ Nep'ü ar Hesu bi yut'a hár thi ar dönganijö, ne bi ndui bi 'yenga gatho nu'u mi mpa ne mi ntai.

⁴⁶ Ne bi 'ñembabi:

—Enga hár T'ofö Jö: Ma ngu, ar ngu mhat'ajö. Ha nu'ahü xka jafü ngu n'ar oki habü ñ'önga ya bë.

⁴⁷ Hyax'mü ar Hesu mi uta ya jö'i har nijö. Ha nuya ndömöjö, nuya böt'ofö, ne ya ndöxodyo, mi honi hanja nda hyo.

⁴⁸ Ha himi tini handa japi, ngetho gatho ya jö'i xa mi oxa nö'ö mi möñ'ö.

20

Ar Hesu togo mi hömpa ár ts'edi

(Mt. 21:3-27; Mr. 11:27-33)

¹ N'ar pa ar Hesu mi 'bü har dönganijö mi uta ya jö'i, ne mi xipa ar hoga mhö. N'a mbi zöta ya ndömöjö, ya böt'ofö, ne ya dönzandö.

² Ne bi 'ñembabi'ü:

—Di ne gi xije, togo xpa peñ'a'i gi 'yot'a nuya te gi pefi, ne togo xi 'ra'a ar ts'edi.

³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuga ma ga ań'ahụ n'ar nt'ani n'ehe. Di ne gi thöhu:

⁴Togo xki mehna ar Xuwa mi xixthe. Hage Jö, wa ya jö'i.

⁵Nu'mú nu'u bi ndui bi ñ'ani n'a ngu n'a, ne mi eñ'u:

—Te ga thöhu. Nu'mu ga emfu Jö ba pehni, ma da 'ñengagihu: Yo'ö hinga jamfihu.

⁶Ha nu'mu ga emfu ba pehna ya jö'i, da mbo yá kweyu, ne da hyoju nk'ahni, ngetho beñ'u ar Xuwa xi mehna Jö.

⁷Nu'u bi dödi himi pödi togo xki mehni.

⁸Jange ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Njap'u nuga, hinga xi'ahü n'ehe togo xi 'raka ar ts'edi ga ot'a nö'ö di pefi.

Ár 'bede ya ts'oñhandi

(Mt. 21:33-44; Mr. 12:1-11)

⁹Nep'u ar Hesu bi dü'mi bi xipa ya jö'i n'ar 'bede, ne bi 'ñembabi:

—Mi 'bu n'ar ñ'ohö bi 'ñet'a n'ar hwöhi'obxi. Bi umba ñhandi 'ra ya jö'i, ne bi ma yap'u nze ye ya pa.

¹⁰Nu mi zo ar sofo, bi mehna n'ár 'bego ma nda nu ya ñhandi, ne nda 'yapa nö'ö ndi 'ñepabi'ö. Ha nuya ñhandi bi gu ar 'bego bi me, ne bi kots'i, honse yá 'ye bi hñöts'i.

¹¹Ha nö'ö togo már meți ar hwöhi, bi mengi bi mehna man'ar 'bego. Nö'ö n'ehe bi mfei, bi ts'ani, ne bi njui hinte bi t'ent'wa hár 'ye.

¹²Nep'u bi mehna man'a. Ha nuya ñhandi bi gu bi fenza, ne xa bi zeni, ne bi gui bi ma.

¹³Nep'u nö'ö togo már meți ar hwöhi bi bense hár mfeni, ne bi 'ñenö: Xipya, te ga pepya. Ma ga pehna ma hmöka t'u. Xömhö xta hyant'u, da numansu.

¹⁴Ha nuya ts'oñhandi, mi hyandi bi zo ár t'u nö'ö togo már meți ar hwöhi, bi 'ñeñ'u: Gehnu togo ma da gohwi yá hai ár dada. Ma ga hohu ne ga tsömfu yá hai.

¹⁵Jange nu'u bi gumpa ár t'u, bi guka har hwöhi, ne bi hyo.

Nu'mú ar Hesu bi 'yambabi ya jö'i, ne bi 'ñembi:

—Xi nö'ö togo már meți ar hwöhi, tema gi beñhu da japa nuya ts'oñhandi.

¹⁶Ma da e da hyo gatho'u, ne da umba ár hwöhi ma'ra ya ñhandi.

Nu mi 'yo njap'u ya jö'i, bi 'ñeñ'u:

—Hinda ne Jö ga njahup'u.

¹⁷Nu'mú ar Hesu bi hyant'u, ne bi 'ñembabi:

—Tema di bonga nö'ö huxa hár T'ofö Jö, habu enö njawa:

Nö'ö ar do bi 'yemp'uhmö ya guxjödo,

nupya gehnu ar mudido xi nju'spa ár nijö Jö.

¹⁸Nö'ö togo da ntöxkwi nö'ö ar do'ö, da 'waka yá ndo'yo. Ha nö'ö togo da ze'mi, da kunt'i.

Ar Hesu bi nonga ar bojö jot'a ya ndö

(Mt. 21:45-46; 22:15-22; Mr. 12:12-17)

¹⁹Ya ndömöj ne ya böt'ofö xa mi nehmo ge'mu nda gu ar Hesu, ngetho bi tsot'wa yá muı nunar 'bede xki 'yembabi'u. Mödi mi tsu nda mbo yá kwe ya jö'i.

²⁰Jange bi mehna 'ra ya 'ñöxte nu'u mi ot'a ngu ya hogajö'i, xömhö nda 'yo ar Hesu nda ñömañ'u, ne nda dini te nda hyots'e, ne nda 'yent'wa ár 'ye ar ts'ut'wi.

21 Nuya 'ñöxteyü bi 'yot'wa n'ar nt'ani, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Utate'ihe, di pöhe gi mö ne gi uta nö'ö xiñho, ne hingi hwahna togo gi ot'wa ar ñho, ngetho gi utkagihe ár 'ñu Jö majöni.

22 Di ne gi xikagihe, hage xiñho ga juthe ar bojö jot'a ar Sesar, wa hin'ö.

23 Nunar Hesu bi böt'watho yá ts'omfeni'u, ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi ne gi hyajü.

24 Utjü n'ar bojö. Togo ár meti ar hmi huxkwa ne nö'ö te mö.

Bi dö'u ne bi 'ñembabi:

—Ár hmi ar ndö Sesar.

25 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Umfü ar Sesar nö'ö ár meti'ö, ne umfü Jö nö'ö ár meti'ö n'ehe.

26 Ne hinte bi za bi dimp'u te nda hyots'e nö'ö mi möñ'ö ha yá nthandi ya jö'i. Go bi 'yose'u nö'ö bi dödi, ne hinte bi za te bi möñ'u.

Ya dengamöjö bi ñ'ani ar menga nte

(Mt. 22:23-33; Mr. 12:18-27)

27 M'efa mi zo 'ra ya dengamöjö nu'u hingi ñ'emüi da mengi da nte nu'u xi du. Ne bi 'yambabi'u,

28 bi 'ñenö:

—Utate, ar Moise bi zogagihü har t'ofu, nu'mü n'ar ñ'ohö da du ne da zop'u ár 'behñö hinte bi dinga ar bötsi, ár jödöp'u'ö da nthötwi ar 'ranxu, ne da gu'spa ár thuhu ár jödö man'agi.

29 Gi nuhmö, mi 'bü yoto ya ñ'ohö mi njödö. Nunar 'bet'o bi nthöti, ne bi du hinte bi zo ar bötsi.

30 Ne nunár jödö mi ntongwi bi mengi bi nthötwi ar 'ranxu. Bi du'ö n'ehe, ne hinte bi zokwa ar bötsi.

31 Bi nthötwi ár hñu n'ehe, ne bi njap'u gatho yoto, hinte bi zokwa ar bötsi.

32 Ar ngöts'i bi du ar 'behñö n'ehe.

33 Jange xi xta mengi da nte, togo ár 'behñönu mhets'i 'mü. Ngetho gatho yoto ya jödö bi nthötwi.

34 Nep'u ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuwa har ximhai ya jö'i nthöti ne nt'adi.

35 Ha nu xta mengi da nte'u, ne xta m'uhnu mhets'i nu'u di 'ñepi da m'uhnu, hinda ma da t'adi, ne hinda ma da nthöti.

36 Ngetho hinda tsá da mengi da du. Ma da ñhehwi ya enxe, ne yá bötsi Jö gatho nu'u xi mengi xi nte.

37 Ha nu'mü gi ne gi pöhu ar menga nte, gesé ar Moise bi udi har T'ofu, ma da mengi da nte nu'u xi du. Nu habü nonga ar 'minza mi zo, ka bi nomp'uho: Gehnu ár Jö ar Abra, ar Isa, ne ar Hakob.

38 Ngetho Jö, ár Jö nu'u te, hinge nu'u xi du. Hár nthandi'ö, gatho ya jö'i ja yá te.

39 Nep'u 'ra ya böt'ofu bi 'ñembabi:

—Utate, majöni nö'ö xka mö.

40 Ne bi ntsaya hinte bi ne te bi 'yambabi.

Yo'ö mhö ar Kristo ár t'u ar Dabi

(Mt. 22:41-46; Mr. 12:35-37)

41 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hanja t'enö ar Kristo ár t'u ar Dabi.

42 Ne ar Dabi ense njawa hár T'ofu Jö ha ya Dönga Nsadi: Jö ar Dada bi 'ñemba ma tsi Hmu:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

⁴³ to'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

⁴⁴ Nu'mu ar Dabi embabi ár Hmu, hanja ár t'u 'mu.

Ar Hesu bi nomba yá ts'o'befi ya böt'ofu

(Mt. 23:1-36; Mr. 12:38-40; Lk. 11:37-54)

⁴⁵ Nu mi oxta gathu ya jö'i, ar Hesu bi xipa yá maxte njawa:

⁴⁶ —Jamahuhü hinda ka'ahü ya böt'ofu. Xa ne da ñ'o kó yá he xi ma jut'atho, honi da t'e'spa yá nsu. Ne xa ne da zengwabi ya jö'i di 'benga nt'ek'ei nú'mu 'yo ha ya tai. Ne xa ne da hñuxa ha ya 'bet'o nthuts'i ha ya nijö ne ha ya ñhuni.

⁴⁷ Ne tekwa yá ngu ya tsi 'ranxu, ne xa ot'a 'ra ya nsadi ra ma, honi da go'mahmö. Nuyü xa ma da hñönga n'a ra döta mfei.

21

Ar m'oñho ar tsi hyoya 'ranxu

(Mr. 12:41-44)

¹ Ar Hesu mi handa gathu nu'u hinte mi k'at'i, mi ut'a yá bojö hár nt'utm'oñho ar nijö.

² Ne bi hyanda n'ar tsi 'ranxu, xa mi hyoya, bi 'yentnu yoho ya tsi bojö.

³ Ne ar Hesu bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahü, nunar tsi hyoya 'ranxu xi unga nzeye, töta gathu nu ma'ra.

⁴ Ngetho gathu nu ma'ra xi 'yut'a hár nt'utm'oñho Jö nö'ö pongwathobi. Ha nunu, mödi mi hyoya, bi unga gathu nö'ö mi pe'shmö nda zi.

Ar Hesu bi mö nda nhwata ar dönganijö

(Mt. 24:1-2; Mr. 13:1-2)

⁵ 'Ra nu'u mi 'buhnu mi mpede mi noñ'u ar dönganijö. Mi möñ'u mi nheki nzatho ya hoga do xki thoki, ne xa xki thutnu nu'u tema xki t'uni ngu ya m'oñho. Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi'u:

⁶ —Gathu nö'ö te gi hanthu, ma da zo ar pa da thext'i, ne hinda ma da go n'ar do mañö ár midowi.

Ya nt'udi di 'bet'o, ne ka da e ar ngöts'i

(Mt. 24:3-28; Mr. 13:3-23)

⁷ Nep'u nuyá maxte bi 'yani ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Utate'ihe, ham'u da tho nö'ö xka mö. Tema nt'udi ma da nheki ne da födi 'bap'utho da tho gathoyu.

⁸ Nu'mu ar Hesu bi 'ñenö:

—Jamahuhü, yo ma gi ñhehu togo da ka'ahü. Ngetho ma da ep'u nzeye togo da gumka ma thuhu, ne da 'ñeñ'u: Nuga go dar Kristo. Ne da 'ñenö n'ehe: Xi zo ar pa ma da mhunts'a xoge. Yo ma gi teñhu.

⁹ Ne nu xki 'yohu hagatho di ja ya tuhni, ne habu gatho ya jö'i di toxa ya ts'ut'wi, yo gi ntsuhü. Ngetho m'et'o mahyoni da tho gathoyu, mödi hinda dama göxta ar ximhai.

¹⁰ Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Nuya hnini ma da ntunkwi yá mihniniwi, ha nuya ndö da ntunkwi yá mindöwi.

¹¹ Ne xa ma da nja ya nhwöni di nts'edi, ne hagatho xa ma da nja ar thuhu ne ya textehñeni. Ha nu mañö mhets'i, ma da nheki 'ra ya döta nt'udi nu'u xa ma da japi da bit'a ya jö'i.

¹² Ma da tho gatho nö'ö di xi'ahü. Ha m'et'o ma da t'utsa'ihü, ma da ts'ix'ahü da m'ap'ahü ha yá nijö, ne da jo'ahü har fadi. Ma da ts'ix'ahü ha ya ndö ne ha ya ts'ut'wi ngetho gi tengagihü.

¹³ Ne ka da tsä gi dahünu majöni xka pökagihü.

¹⁴ Umba ri müihü hingi beñhü hanja gi thöthwü ya ts'ut'wi gi ñonga ri tehu.

¹⁵ Ngetho nuga go ma ga 'ra'ahü nö'ö tema gi möñhü ne ar mfödi. Njap'u nuya ri ñ'unihü hinda za te da döt'ahü, ne hinda za da dö'ahü.

¹⁶ Nuri dadasehü, ri kuhü, ri mēnihü, ne ri mpöhü, go ma da da'ahü, ne 'ra ma da thök'a ri tehu.

¹⁷ Ne gatho ya jö'i ma da utsa'ihü ngetho gi jamfigihü.

¹⁸ Mödi njap'u, hinda ma da m'e n'ase ri xtöhü, gatho da gotho.

¹⁹ Ne nu'mü gi tsethü gatho nö'ö da t'ot'ahü, ma gi tsühü ar te hiñham'u da göts'i.

²⁰ Nu xki hyanthü ár nthet'i ar hnini Herusalen di ñuxa ya ndogu, pöhü, bi zo ar pa da nhwati.

²¹ Gatho nu'u di 'bü har hai Nhudea, dá nixt'i ma da ñ'önga ha ya t'ohö. Nu'u togo di 'bü mbo har hnini Herusalen, dama da boni. Ha nu'u togo di 'yo har 'batha, yo ma da mengi da yut'i.

²² Ngetho nuya pa'u ma da nheki ár kwē Jö, ne ma da tho gatho ngu mönga há T'ofö Jö.

²³ Hwēkate nu'u ya 'behñö di ñ'u, ne nu'u di tsuta yá bötsi nuya pa'u. Ngetho xa ma da nja n'ar döta ugi ha nunar hainü, ne ma da thi'sa ár kwē Jö ha nunar hnininü.

²⁴ Ngetho ma da tho ndojwai 'ra, ha ma'ra ma da ts'ixa yap'u da nxanga ha ya hai. Ne nuya nzohö jö'i ma da ndö har hnini Herusalen. Ma da njap'u gatho ya pa da umba ar seki Jö.

Ár ño'gi ñ'ehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i

(Mt. 24:29-35, 42-44; Mr. 13:24-37)

²⁵ Nuya pa'u ma da nheki ya nt'udi har hyadi, har zömö ne ha ya tso. Ne gatho ya jö'i xoge har ximhai xa di ntsu, ne hindi pödi te da beni nu xta hida ar döta ñhönthe xa di mpunts'i.

²⁶ Ha nuya jö'i ma da k'at'a yá ts'edi xa di ntsu, ne di ndo'mtho te da thokwa har ximhai, ngetho nuya ts'edi janü mhets'i ma da nhwöt'i.

²⁷ Ne gatho ma da hyanda Nö'ö Togo ba e bi Njö'i xta pengi, di e har gui di 'ñu ár döta ts'edi ne ár döta nsunda.

²⁸ Nu xki hyanthü da ndüi da nheki nö'ö di xi'ahü, yo gi ntsuhü. Juxa ri dahü mhets'i, ngetho 'bap'utho da zo togo ma da ñön'ahü.

²⁹ Ne bi xipabi'u n'ar 'bede, bi 'ñenö:

—Hyanthü ár 'bai ar iuxi ne ma'ra ya za.

³⁰ Nu xta ndüi da k'onts'a yá xi, gi pöhü xi 'ñep'utho ar pahyadi.

³¹ Njap'u n'ehe, nu xki hyanthü da thogi ngu xta xi'ahü, pöhü xi 'ñep'utho ár ts'ut'wi Jö.

³² Xa majöni di xi'ahü, hinda ma da theta nuya jö'i 'bü nuya payü, ne xi wadi xi tho gatho nuya thogiyü.

³³ Mödi da m'edi mhets'i ne ar ximhai, nuya mhö xta mö hinda ma da m'edi.

³⁴ Ntsuñhü, yo gi ñhehü da me ri mfenihü har ts'o'yo, har nti, ne ha ya 'befi jawa har ximhai, yo ma da zu'ahü nunar pa hinge ngi to'mhü.

³⁵ Ngetho ma da njap'u gatho nu'u 'bu hár nxidi ar ximhai, xta dani da zo ar pa, njangu n'ár xögu ar nthöhi bi thuts'i, himi to'mi.

³⁶ Jange ndo'mhu hyax'mu, ne xa gi 'yafu Jö da tsá gi k'onthu gatho nuya thogi xi 'ñep'u, ne njap'u da za da nhu'ahu xiñho hár nthandi Nö'ö Togo ba e bi Njô'i.

³⁷ Ar Hesu mi uta ya jö'i har dönganijö 'bu mpa, ha nu'mu xui mi pa har t'ohö Njömdöni.

³⁸ Ne gatho ya jö'i hyax'mu mi e n'itho har dönganijö, mi oxa nö'ö mi möñ'ö.

22

Ya ndöxodyo bi nkohi hanja nda hyo ar Hesu

(Mt. 26:1-5, 14-16; Mr. 14:1-2, 10-11; Jn. 11:45-53)

¹ Ma nda dat'a ar dango mbaxjwa nú'mu mi ts'i ar thuhme himi jots'i.

² Ya ndömöjö ne ya böt'ofö mi hongá hanja nda hyo ar Hesu, ne himi pödi hanja nda gu, ngetho mi tsu ya jö'i.

³ Nep'u ar ts'ondöhi bi yut'a hár mfeni ar Huda, nö'ö mi t'embabi ar Iskariote, n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte ar Hesu.

⁴ Ne bi ma ba k'ö'sa ya ndömöjö ne yá ndö ya sunijö, ma ba ñöwi hanja nda za nda datwa ar Hesu ha yá 'ye'u.

⁵ Nu'u xa bi njohya, ne bi nkohi nda umba ar bojö.

⁶ Ha nunar Huda mi hongá hanja nda tsá nda datwa ar Hesu ha yá 'ye'u, ne mi hwahna ha'mu hindi njo'o nze ya jö'i habu mi 'bu'ö.

Ár t'oxi ar tsi Hmu

(Mt. 26:17-29; Mr. 14:12-25; Jn. 13:21-30; 1 Co. 11:23-26)

⁷ Bi dat'a ar dango nú'mu mi ts'i ar thuhme hinxki jots'i, ge'mu mi mahyoni nda tho ngu n'ar m'öñho ar ndöni mbaxjwa.

⁸ Nu'mu ar Hesu bi mehna ar Pedro ne ar Xuwa, ne bi 'ñembabi'u:

—'Bet'o di möhu ba hoyu ar t'oxi mbaxjwa ga tsihu.

⁹ Ne nu'u bi ñ'ani ne bi 'ñembabi:

—Habü gi ne ga hoje.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu xki kuthu har hnini, gi nthewihunu n'ar ñ'ohö di muxa n'ar xoni ar dehe. Teñhu habu di yut'ö.

¹¹ Ne gi 'ñembabihu nö'ö togo ár meti ar ngu: Ar Utate ba pehna ar nzengwa ga eñ'ahe njawa: Habu 'bu ar ngu di hoñhe ga tsi'be ar t'oxi mbaxjwa ma maxte.

¹² Ne nö'ö ma da ut'ahu n'ar döta ngu di to mañö, xi thoki xiñho, ne ka gi hojunu ar t'oxi mbaxjwa.

¹³ Mi ma'u, bi thogi gatho ngu xki xipa ar Hesu. Ne ka bi hyoknu ar t'oxi.

¹⁴ Ne nu mi hñu'u nda ñuni, ar Hesu bi hñuhwi yá maxte har mexa.

¹⁵ Ne bi 'ñembabi'u:

—Hangu xta to'mi ga tsiwihu mahyegi nunar t'oxinu mbaxjwa m'et'o, ne ka ga tho ar thogi.

¹⁶ Ngetho di xi'ahu, xta wadi da tho xoge nö'ö tema mi ne nda boni, ma ga pengi ga tsi man'agi hár ts'ut'wi Jö.

¹⁷ Nep'u bi gu n'ar t'eni, bi umba njamödi Jö, ne bi 'ñembabi'u:

—Hñöñhu, mfaxu tsihu n'ar tsi ntsiki n'a ngu n'a.

¹⁸ Ngetho di xi'ahū, hinga pengi ga tsipa ár t'afi ar 'bái'obxi nuya payū. Ma ga tō'mi ga tsi man'agi xta e ár ts'ut'wi Jō.

¹⁹ M'efa bi gu n'ar thuhme, bi umba njamödi Jō, bi hekwabi'u ne bi ñembabi:

—Gehnu ma ndo'yo ma ga uni di homp'a ri ñhohu. 'Yothu njanu gi bengagihu.

²⁰ Mi wadi bi nt'oxi, bi jap'utho bi gu ar t'eni, ne bi ñembabi'u:

—Nunar t'afi'obxinu, pontho n'ar nt'udi nonga ar 'ra'yo nkohi, ma da gohi xta nhö'ma ma ji, di homp'a ri ñhohu.

²¹ Ha n'a gi huhuwa har mexa, ma gi dagagihu.

²² Majöni Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, 'ba ar 'ñu da tho gatho ngu xi thu'spabi, ha hwëkate nö'ö togo ma da da.

²³ Nep'u nu'u yá maxte bi ndui bi ñ'anga n'a ngu n'a togo nda 'yot'a nunar ts'okinu.

Togo pe'sa ár nsu

²⁴ Nuyá maxte mi ñ'ani n'a ngu n'a, mi ne nda bö'u togo mi töte ár nsu.

²⁵ Nunar Hesu bi ñembabi'u:

—Ya ndö tsixa ya hnini me'ma nu ma'ra, ne nu'u pe'sa yá nsu nsipabi ot'a n'ar ñho.

²⁶ Ha nu'ahu, yo gi njahup'u. Nö'ö togo di pe'sa ár nsu, mahyoni da nts'a'mi. Ha nö'ö togo di ja ár ts'edi, mahyoni da njangu n'ar 'bego.

²⁷ Togo töte ár nsu. Hage nö'ö huxa har mexa, wa nö'ö togo pepabi. Hage hinga nö'ö huxa har mexa. Hö njap'u, mödi nuga di 'bukwa ngu n'a ri 'begogihu.

²⁸ Ha nu'ahu hinxka hyegasegihu, xta thohwihu gatho ya thogi xta thoka.

²⁹ Jange nuga ma ga 'ra'ahu ri nsuhu ngu ar ndö, ngu ma Dada xi 'rakagi.

³⁰ Ma ga 'buhwihu ha ma ts'ut'wi, ga ñuñhu, ga tsithehu, ne ga ex'ahunu ha ri thuxandöhu, gi hñö'sfu majöni nu'u 'ret'amayoho yá m'ui ya me Israel.

Ar Hesu bi mö ma nda konga ar Pedro

(Mt. 26:31-35; Mr. 14:27-31; Jn. 13:36-38)

³¹ Ar tsi Hmu Hesu bi ñemba ar Simu Pedro:

—Simu, ar ts'ondöhi xpa adi da ja'ahu ngu ar t'ei nú'mu thoke.

³² Ha nuga xta apa Jō ma Dada hinda the ri ñ'emui. Ne nu xta mengi da xu ri jamfi man'agi, faxa nu'u ma'ra ri ku da zeta yá ñ'emui n'ehe.

³³ Ha nu ar Simu bi ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, nuga di 'bui ga teñ'a'i teme gatho gi thogi. Nu'mu har fadi, ga maga n'e. Ha nu'mu da tho'i, da thogagi n'ehe.

³⁴ Ha nu ar Hesu bi ñembabi'ö:

—Nuga di xi'a'i Pedro, nuna nxuinu, hindi mata ar boxi, ha nu'ge xka kongagi hñu'gi.

Ar nt'utbojō, ar 'beni ne ar jwai

³⁵ Ar Hesu bi 'yamba yá maxte, ne bi ñembabi:

—Nú'mu nda peñ'ahu, hinga hñöxu ar nt'utbojō, hinga hñöxu ri 'benihu, wa n'ar mponi ya thiza, hage te ga k'athu.

Nu'u bi dodi ne bi ñenö:

—Hin'ö.

³⁶ Nep'u nö'ö bi ñembabi:

—Nupya hö di xi'ahü, nu'u togo pe'sa ar nt'utbojö, dá hñöts'i, ne dá hyoka ár 'beni. Ha nö'ö hinte hö ár jwai, dá ma ár pat'i da danga n'a.

³⁷ Ngetho nuga di xi'ahü, mahyoni ga tho ngu mönga ár T'ofö Jö, habu enö: Bi theta ya 'yot'ats'oki. Ngetho gatho nö'ö xi t'otkagi, mahyoni da thogi.

³⁸ Nu'mú bi 'ñeñ'u:

—Ma tsi Hmu'ihe, 'bukwa yoho ya jwai.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Di za, honse'u.

Ar Hesu bi 'yapa Jö ár Dada núnu Getsemani

(Mt. 26:36-46; Mr. 14:32-42)

³⁹ Nep'u ar Hesu bi boni bi ma har t'ohö Njömđoni ngu xki nzöi. Ne nuyá maxte bi deni.

⁴⁰ Ha nu mi zoñ'u, bi 'ñenö:

—'Yafu Jö gi tsethu ya thogi xta 'ñep'u.

⁴¹ Nep'u bi 'wege ngu ar yap'u tsonga n'ar nk'ahni, ne bi ndandihmö ba apa Jö ár Dada.

⁴² Ne mi enö:

—Ma Dada'i, nu'mü gi nehmö, da thota nunar t'eni xi 'ñep'u ne hinda zukagi. Mödi hindi ne gi 'yot'a ngu di nega, 'yot'a ngu gi nege.

⁴³ Ne núnu habu mi apa Jö, bi zohnu n'ar enxex xki 'ñe mhets'i mi umba ar ts'edi.

⁴⁴ Ha nu ar Hesu xa mi döta ár dumui, xa mi ent'a ar ts'edi mi apa Jö. Xa mi xanthe, ne nunár xanthe mi tu har hai, mi ñhehwi n'ár döta tui ar ji.

⁴⁵ Nu mi wadi bi 'yapa Jö, ba penga habu xki zo yá maxte, ne bi diñ'u mi öhö, ngetho xki went'i mi tu yá müi.

⁴⁶ Ne bi 'ñembabi'u:

—Hanja xka öhu. Nanju ne 'yafu Jö gi tsethu ya thogi xta 'ñep'u.

Ar Hesu bi nju

(Mt. 26:47-56; Mr. 14:43-50; Jn. 18:2-11)

⁴⁷ Himi jwatho nda ñö ar Hesu, n'a mbi zota nzeýe ya jö'i. Ne ar Huda, n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte, mi 'bet'o, ne dama bi wat'i bi zu'sa ar Hesu.

⁴⁸ Har Hesu bi 'ñembabi:

—Huda, hage har ntsuts'inu gi da Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

⁴⁹ Nuyá maxte mi ñ'owi ar Hesu, mi hyandi tema nda thogi, bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, ha gi ne ga juje ya jwai ga ñöñ'ahe.

⁵⁰ N'a'u bi k'o'sa ar jwai, ne bi dakwa ár gu ñ'ei n'ár 'bego ar döngamöjö.

⁵¹ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hyehup'u, yo te gi jafu.

Ne bi hñuxa ár 'ye hár gu ar 'bego, ne bi othebi.

⁵² Nep'u bi 'ñemba ya ndömöjö, ya ndö sunijö, ne ya dönziandö nu'u xki 'ñe nda zits'i:

—Hage dar bëga xka ehü gi mikagihu, gi höhu ya za ne ya ndojwai.

⁵³ Hyax'mü ndi 'buhwihu har dönganijö, hinte ga jaju. Ha nupya hö, ja ri ts'edihu, ne ja ár ts'edi ar 'bexui.

Ar Pedro bi kongga ar Hesu

(Mt. 26:57-58, 69-75; Mr. 14:53-54, 66-72; Jn. 18:12-18, 25-27)

⁵⁴ Nep'u bi nju ar Hesu, ne bi ts'ixa hár ngu ar döngamöjō. Ha nu ar Pedro mi 'befa yap'utho, mi teni.

⁵⁵ Ne mi zonga hár ngu ar döngamöjō, xki t'u n'ar tsibi har thi, ka mi huhnū 'ra ya jō'i mi mpat'i, ne ar Pedro ka bi hñuhwinū'u.

⁵⁶ N'a mba ep'utho n'ar nxutsi mi m'ego. Nu mi hyanda ar Pedro mi huhnū har tsibi, xa bi k'öt'i, ne bi 'ñenō:

—Nunar ñ'ohonū mi ñ'owi ar Hesu n'ehe.

⁵⁷ Ha nö'ö bi nkoni, ne bi 'ñenō:

—Nönō, hindi pōdi togo'ö.

⁵⁸ Hingar ya'ö bi hyanda man'ar jō'i, ne bi 'ñembabi:

—Ha hingo ngi ñ'owi ar Hesu n'ehe.

Ha nu ar Pedro bi mengi bi nkoni, bi 'ñenō:

—Tata, hinge ndi ñ'o'bega'ö.

⁵⁹ M'efa xki tho n'a tsi tui, man'a bi 'ñenō:

—Majōni nunar ñ'ohonū go mi ñ'owi ar Hesu, ngetho fötho ar me Ngalilea.

⁶⁰ Ne ar Pedro bi 'ñenō:

—Tata, hindi pōdi teme gi mö.

Himi jwata nda mönga njap'u, n'a mbi ma ar boxi.

⁶¹ Nu'mū bi 'bat'a ar tsi Hmu bi hyanda ar Pedro. Ha nu ar Pedro dama bi benga nö'ö xki xipabi m'et'o, nú'mū xki 'ñembabi: Hindi mata ar boxi, ha nu'ge ya xka kongagi hñu'gi.

⁶² Jange ar Pedro bi bönga nthi, xa bi hyu ár ñö bi nzoni.

Ar Hesu mi t'ot'wa ar thede ne mi mfei

(Mt. 26:67-68; Mr. 14:65)

⁶³ Nuya jō'i mi su ar Hesu, xa mi ot'wa ar thede, ne xa mi fei.

⁶⁴ Bi gu n'ar dutu bi dut'wa yá da, mi umba ya mpetgu, ne mi embabi'u:

—Xijexö, togo bi mep'a'i.

⁶⁵ Ne xa ra nts'otho nö'ö te mi xipabi'u, mi tsani.

Ar Hesu bi m'a'ma har mhunts'andö

(Mt. 26:59-66; Mr. 14:55-64; Jn. 18:19-24)

⁶⁶ Ár hyax'ö bi mhunts'a ya dönzandö, ya ndömöjō, ne ya böt'ofö, ne bi ts'ixa ar Hesu habu xki mhunts'u. Ka bi t'ambabinu, ne bi t'embabi:

⁶⁷ —Xije, ha go ge'e ar Kristo xi 'ñexa Jö.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'mū ga xi'ahu go geke, hingi ñ'emugihū.

⁶⁸ Ha nu'mū ga ot'ahu ya nt'ani, hingi thöhu, ne hingi hyegagihū.

⁶⁹ Gi numhōhu nuya pa xi 'ñep'u, Nö'ö Togo ba e bi Njō'i ma da hñu hár ñ'ei Jö togo pe'sa gatho ar ts'edi.

⁷⁰ Nep'u gatho'u bi 'yambabi'ö, ne bi 'ñembabi:

—Nu'mū ha go ár T'u'i Jö.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Hö, njap'u ngu xka mönsehū.

⁷¹ Nu'mū bi 'ñeñ'u:

—Te ga jafu ma'ra te da hyots'e. Xta osehū nö'ö xi wadi xi mö.

23

Ar Hesu ba m'amba ar Pilato

(Mt. 27:1-2, 11-14; Mr. 15:1-5; Jn. 18:28-38)

¹ Dama bi nanga gatho nu'u mi 'bu har mhunts'i, bi gu ar Hesu bi zi'spa ar Pilato.

² Ne nunu te gatho bi ndui bi hyox'u, ne bi 'ñeñ'u:

—Xta tiñhe nunar ñ'ohonu mi 'yonu mi ts'okwa yá mfeni ya jö'i, ne mi ut'i hinda gut'a yá njut'i a ar ndö Sesar. Ne xi 'ñense gehnu ar Kristo xi 'ñexa Jö ngu n'ar ndö 'nö.

³ Jange ar Pilato bi 'ñembabi:

—Ha go ge'e ár Ndö ya xodyo.

Nu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö, ngu xka mönse.

⁴ Ha nu ar Pilato bi 'ñemba ya ndömöjö ne gatho ya jö'i:

—Hinte ma ts'oki di timba nunar ñ'ohonu.

⁵ Ha nu'u xa himi tsaya mi apabi ne mi eñ'u:

—Gehnu xa hagatho 'yo, utya jö'iwa har hai Nhudea, ba du'ma har hai Ngalilea, ne xi gö'skwa Herusalen.

Ar Hesu bi ts'ixa ma ba m'amba ar Erode

⁶ Nu mi 'yo ar Pilato mi nhonga Ngalilea, bi ñ'ani hage már me Ngalilea ar Hesu.

⁷ Jange nu mi bö ar Pilato már mengu habu már ndö ar Erode, dama bi mempabi, ngetho nuya pa'u xki zohö mi 'buhnu Herusalen.

⁸ Ar Erode, nu mi hyanda ar Hesu, xa bi njohya. Nzeye ya pa mi ne nda hyandi, ngetho xa xki 'yode mi nhoni. Ne xki dö'mi nda nu nda 'yot'a n'ar nt'udi.

⁹ Bi 'yamba nzeye ya nt'ani, mödi ar Hesu hinte bi dödi.

¹⁰ Ka mi 'buhnu ya ndömöjö ne ya böt'ofö, xa mi umba yá müi te gatho mi hox'u.

¹¹ Nep'u ar Erode ne yá ndogu mi nu'u hinter me'ö, xa mi ot'wa ar thede, bi gö'spa n'ar hoga he nzaþho, ne bi mengi bi mempa ar Pilato man'agi.

¹² Nor pa'ö, ar Pilato ne ar Erode bi ñhogamui, ngetho himi ntsix'u.

Ar Hesu bi t'ent'i nda tho

(Mt. 27:15-26; Mr. 15:6-15; Jn. 18:38-19:16)

¹³ Nep'u ar Pilato bi zohna ya ndömöjö, nuya ts'ut'wi, ne gatho nu ma'ra ya jö'i.

¹⁴ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu xka tsinkagihuwa nunar ñ'ohonu, gi eñhu ut'a ya jö'i. Nuga xta ot'wa ya nt'ani ha ri nthandihu, ne xka 'yosehu hinte ma ts'oki xta timbabi ngu gi hoxu.

¹⁵ Nunar ndö Erode hinxpa timba n'ar ts'oki, jange ba pehna man'agi injawa. Pohu 'mu, nunu hinte ma ts'oki xi 'yot'e gi 'ñeñhu di 'ñepi da tho.

¹⁶ Jange nuga, honse ma ga japi nda n'wext'i, ne ga hegä da ma.

¹⁷ Ar Pilato mi mahyoni nda hye n'ar 'yofadi tat'a dango mbaxjwa, ngetho njap'u ma yá nt'umbi'u.

¹⁸ Ha gatho nu'u ya jö'i mi 'buhnu, bi ndui bi n'amamafi, ne bi 'ñeñ'u:

—Hñöka made nunar ñ'ohonu. Hye ar Baraba.

¹⁹ Nu ar Baraba xki njot'a har fadi, ngetho xki guxa ya jö'i nda ntunkwi ya ndö har hnini, ne xki ñhote.

²⁰ Ha nunar Pilato mi ne nda hye ar Hesu, jange bi mengi bi zo ya jö'i.

²¹ Nuyu bi ndui bi n'amamafi man'agi, mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i, tsuta har pont'i.

22 Nu ar Pilato bi hñu'gi bi 'ñembabi'u:

—Te ma ts'oki xi 'yotnu. Nuga hinte ma ts'oki di timbabinu di 'ñepi da tho. Ma ga japi da n'wext'i, nep'u ga hegi.

23 Ha nuya jö'i xa bi gahni bi mafi, mi adi nda tsuta har pont'i. Ne nuyá mhafi'u, ne yá mhafi ya ndömöjô, bi japi nda t'umba nö'ö mi ne'u.

24 Jange ar Pilato bi 'yent'a ar Hesu nda t'ot'wa nö'ö mi a'u.

25 Bi hye nö'ö ar ñ'ohô xki 'ya ya jö'i, már thuhu Baraba, xki njot'a har fadi ngetho xki guxa ya jö'i nda ntuhni, ne xki ñhote. Ha nu ar Hesu bi ndati nda tho ngu mi beñ'u.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mt. 27:32-44; Mr. 15:21-32; Jn. 19:17-27)

26 Mi pa mi ts'ixa ar Hesu ma nda tsuta har pont'i, bi nthewi n'ar ñ'ohô mar me Sirene, már thuhu ar Simu, xki 'ñe har 'batha. Bi njapi bi du'spa ar pont'i, mi 'befa mi tanga ar Hesu.

27 Ne mi tanga ra nzeye ya jö'i, ne nzeye ya 'behñö mi zont'i.

28 Nunar Hesu bi ñegi bi hyant'u, ne bi 'ñembabi:

—'Behñöhü gar menguhü Herusalen, yo gi zontkagihü, nzoñhüsehü ne zonthü ri bötsihü.

29 Ngetho ma da zo ar pa ma da 'ñenga ya jö'i: Mat'a Jö nu'u togo hinxi dinga ar bötsi, ne hinto xi tede.

30 Nuya pa'u nuya jö'i ma da 'ñemba ya t'ohô: Tsebtagihe. Ha nuya ngwani da 'ñembabi'u: Kobtagihe.

31 Xa majöni ma da ep'u ya thogi, ngetho nu'mü hinte nhu ar k'aza, teme da do'ma ar 'yonza.

32 Bi ts'ixkwi ar Hesu ma yoho ya ñ'ohô xki t'ent'i nda tho n'ehe, ngetho ma ya 'yot'ats'oki.

33 Ha nu mi zonga habu mi t'embabi Nñöxhmundo'yo, ka bi ts'utnu har pont'i ar Hesu ne nu'u ma yoho ya ñ'ohô, n'a bi ts'uta hár ñ'eï, ha nö'ö man'a hár ngöhö.

34 Nu mi zuhnü ar Hesu har pont'i, bi 'ñenö:

—Ma Dada'i, pumbabi nö'ö otku nuya jö'iyü, ngetho hingi pöhyü nö'ö te pefi.

Ha nuya ndogu mi 'buhnü, bi 'yents'a ar nthöhö togo nda hñö'spa yá dutu ar Hesu.

35 Ya jö'i mi 'bahnu mi handi, ya ndöxodyo mi 'bahnu n'ehe, xa mi theñ'u mi enö:

—Nunu mi po ma'ra, ha nu'mü xa majöni go gehnu ar Kristo xi 'ñexa Jö, di ne ga hanthü da mposepya xö.

36 Nuya ndogu xa mi theni n'ehe, bi wat'i mi umba ar ixkat'afi.

37 Ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'mü xa majöni ár Ndö'i ya xodyo, mpose xö.

38 Ne xki thutwa n'ar xithe har pont'i mañö hár ñö, mi mö yo'ö xki ts'uti. Xki t'ot'i har griego, har lati, har ebreo, ne mi enö njawa: Go gehnu ár Ndö ya xodyo.

39 Nep'u n'a nuya 'yot'ats'oki mi zuhwinu mahyegi, bi ñömañ'ubi, ne bi 'ñenö:

—Nu'mü majöni go ge'e ar Kristo, mpose ne pokagihe n'ehe.

40 Ha nö'ö man'a ar 'yot'ats'oki xki ts'uti, mi tsui ne mi embabi:

—Ha hingi tsupke Jö, yo'ö gi mönga njap'u. 'Butho gi tuge n'ehe.

41 Nujū majōni di 'ñepkagihū nō'ō di thohū, ngetho di juthū ma ts'okihū xta othū. Ha nunar ñ'ohonū hinte ma ts'oki xi 'yot'e.

42 Nep'u bi 'ñembabi ar Hesu:

—Bengagi nú'mu xki hñuxa ha ri thuxandō.

43 Ar Hesu bi dōti ne bi 'ñembabi:

—Nuga di xi'a'i, ár pania ma ga 'buhwinū mhets'i.

Ar Hesu bi du

(Mt. 27:45-56; Mr. 15:33-41; Jn. 19:28-30)

44 Ngu made mpa bi ndui bi m'exui xoge ar ximhai, ne bi göxa ngu hñunde,

45 ngetho ar hyadi himbi yot'i. Ha nu ar dōta dutu mi naxa mbo har dōnganijō, bi xi madetho.

46 Nep'u ar Hesu bi mafi nts'edi ne bi 'ñenō:

—Ma Dada'i, di dat'a ha ri 'ye ma hñō.

Ne mi wadi bi mōnga njap'u, bi du.

47 Nu mi hyanda ar dōndogu nō'ō xki thogi, bi nsunda Jō, ne bi 'ñenō:

—Majōni nunar ñ'ohonū xa mar hogajō'i.

48 Gatho nu'u ya jō'i xki wat'i, mi hyanda tema xki thogi, bi du yá mui bi mudi bi mfont'i.

49 Ha gatho nuyá mpōdi ar Hesu, ne nuya 'behñō xki deni xki ndu har hai Ngalilea, bi gohi tsi yap'utho, mi handa gatho nō'ō te mi thogi.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mt. 27:57-61; Mr. 15:42-47; Jn. 19:38-42)

50 Mi 'bu n'ar ñ'ohō már thuhu ar Huse, már mengu ar hnini Ari-matea har hai Nhudea, xa mi ot'a xiñho ne mar hogajō'i. Mi 'bu hár mhunts'andō ya xodyo n'ehe.

51 Ha mi to'mi nda hyandwa ár ts'ut'wi Jō, ne hinxki 'ñet'a ár xutha nō'ō mi ot'a yá mindōwi, ne nō'ō xki nko'u har mhunts'i.

52 Ne bi manū ma ba k'ō'sa ar Pilato nda 'yapa ár ndo'yo ar Hesu.

53 Ne bi kō'ma har pont'i, bi maḡa n'ar dutu, ne ba ent'a ha n'ar 'ra'yo t'agi xki nsa'ma ha n'ar ndodo. Nunar t'aginū hinto xki 'ra'yo.

54 Ha nor pa'ō már pa ar ñhoki, mi thota nde, 'butho nda yut'a ar pa ntsaya.

55 Nuya 'behñō xki denga ar Hesu har hai Ngalilea, mi 'befa nda hyanda habū xki t'a ar Hesu, ne hanja xki 'bekwa ár ndo'yo.

56 Ha nu mi menga habū mi 'bu'u, bi hyoka 'ra ya hogañuni ne 'ra ya njots'i nda go'spa ár ndo'yo ar Hesu. Ne bi ntsaya'u ar pa ntsaya ngu mi mōnga ar 'bepate.

24

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mt. 28:1-10; Mr. 16:1-8; Jn. 20:1-10)

1 Ár hyax'ō ra n'itho ár m'et'o mpa ar hñōto, nuya 'behñō bi menga habū xki t'a ar Hesu, mi hō'u nō'ō ar hogañuni xki hyoki. Ne bi mēwi ma'ra yá mi'behñōwi.

2 Mi zoñ'u har t'agi, bi hyandi xki thōka nunar do mi kothmō.

3 Nu mi yut'u, himbi dimba ár ndo'yo ar tsi Hmu Hesu.

4 Himi pōdi te nda beñ'u. N'a mbi dañ'u, bi hyandi mi 'bahnu yoho ya ñ'ohō, nuyá he xa mi hyats'i.

⁵ Ha nuya 'behñö bi ntsu bi nts'a'mtho'u, himi juxyá da. Ne nuya ñ'ohö bi ñembabi'u:

—Yo'ö gi hoñhuwa har t'agi nö'ö te.

⁶ Hinjo'owa, xi mengi xi nte. Beñhu te bi xi'ahu nú'mu ngi 'buhu Ngalilea.

⁷ Mi eñ'ahu, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, mi mahyoni nda ndatwa ha yá 'ye ya 'yot'ats'oki, ne nda ts'uta har pont'i. Ne ár hñupa nda mengi nda nte.

⁸ Nuya 'behñö ka bi beñ'u 'mu nö'ö teme xki xipa ar Hesu.

⁹ Nu mba penk'u har t'agi, bi müdi bi metwa nu'u 'ret'aman'a yá maxte ne nu ma'ra mi tanga ar Hesu, gatho nö'ö xki hyant'u.

¹⁰ Gehyu ya 'behñö togo bi ma ba xipa ya maxte: Ar Maria me Magdala, ar Huana, ar Maria ár nönö ar Hakobo, ne ma'ra ya 'behñö.

¹¹ Ha nuya maxte himi ñ'emui, mi beñ'u xki 'be yá mfeni nuya 'behñöyu.

¹² Ha nunar Pedro bi nixt'i ma ba k'ö'sa ar t'agi. Mi zoñ'ö bi hyanda mbo, ne hõse bi hyanda ya dutu xki m'axa ar Hesu mi 'bomp'u. Nep'u bi menga habu mi 'bu'u, xa mi 'yotho, himi pödi te nda beni teme xki thogi.

*Nö'ö bi thohnu har 'ñu di ma Emaus
(Mr. 16:12-13)*

¹³ Get'ö ar pa'ö yoho ya ñ'ohö mi temhö ar Hesu, mi ne ar 'ñu ndi ma har t'ulo hnini Emaus, mi pe'sa ngu madempa ar 'ñu nda ñ'o nda zonga Herusalen.

¹⁴ Mi 'yo ar 'ñu, mi mpe'u te gatho xki tho nuya pa'u.

¹⁵ Ha nú'mu mi mpe'u, gese ar Hesu bi züdi, ne bi mewi mahyegi.

¹⁶ Mödi mi ñ'owitho, himi tsá nda bödi togo'ö, ngetho xki njot'a yá da.

¹⁷ Ha nu ar Hesu bi 'yambabi njawa:

—Tema gi 'yo ar 'ñu gi möñhu. Hanja xa gi tu ri müihu.

¹⁸ N'a mar thuhu ar Kleofa, bi dödi ne bi ñembabi:

—Gatho ya jö'i pödi tema xi thohnu Herusalen nuya payu. Hanja hinte gi pöke.

¹⁹ Nep'u ar Hesu bi ñembabi:

—Teme xi thogi.

Ne nu'u bi dödi:

—Ha hinxka 'yo xi nhonga ar Hesu me Nasare, gehnu már m'ehni Jö. Mi nheki ár ts'edi ha ya mhö mi mö, ne ha ya nt'udi mi ot'a ha yá nthandi ya jö'i ne hár nthandi Jö.

²⁰ Ha nuya ndömöjö, ne nu'u ma'ra ma ndöhu, bi gu bi t'ent'i nda tho, ne bi ts'uta ha n'ar pont'i.

²¹ Nuje ndi beñhe go mi ge'ö nö'ö ma nda ñönju ya me Israel. Ha nupya ya pe'sa hñupa xi du.

²² Hinge hõse'ö, 'ra ya 'behñö ma ñ'owihe, bi ma manxudi ra n'itho har t'agi. Ne pikagihe,

²³ enö himbi dimba ár ndo'yo ar Hesu. Ne mi eñ'u n'ehe, xki hyanda 'ra ya enxe ngu n'ar t'i. Nuyu bi xipabi ar Hesu xki mengi xki nte.

²⁴ Nep'u bi ma 'ra ma ñ'owihe, ma ba k'ö'sa ar t'agi. Ne eñ'u bi dinga ngu xki mönga ya 'behñö. Nuyu n'ehe himbi dimba ár ndo'yo ar Hesu.

²⁵ Ar Hesu bi ñembabi'u:

—Yo'ö xa xi me ri ñöhu, ne xi ñhemi gi jamfihu nö'ö xi mönga yá m'ehni Jö.

26 Ha hingi pöhu mi mahyoni nda tho njap'u ar Kristo, nep'u nda mengi nda nte, ne nda hñuxa hár nsunda.

27 Ne bi ndui bi 'yot'wa ar 'ñu gatho ngu mönga ár T'ofu Jö habu nõñ'ö. Bi ndu hár t'ofu ar Moise, ne gatho nõ'ö bi mönga ma'ra yá m'ehni Jö.

28 Ha nu mi zonga har hnini habu ndi ma'u, ar Hesu bi 'yot'e ngu ma nda thotho.

29 Nuyü bi zömi nda ñ'oxhnu, ne bi 'ñembabi:

—Kohi, ngetho bi nde, ne tx'u'ho 'bedi da nxui.

Jange ar Hesu bi yut'a ha yá ngu'u nda gohnu.

30 Nu mi hñu har mexa nda nt'oxi, ar Hesu bi gu ar thuhme, bi umba njamödi Jö, ne bi heke bi umbabi'u.

31 Dama bi xo yá da'u, ne bi bö'u mar Hesu. Ha nunu bi m'etho.

32 Ne bi 'ñense'u:

—Xa majöni ndi tsahu n'ar johya ha ma muihu nú'mu mi utkagihu ár T'ofu Jö ndi 'yohu har 'ñu.

33 Nu'mu dama bi menk'u Herusalen. Ne ka bi dinu nu'u 'ret'aman'a yá maxte xki mhunts'i, ne ma'ra yá ñ'ohu.

34 Ne bi 'ñeñ'u:

—Xa majöni xi mengi xi nte ma tsi Hmuhu. Ar Simu xi hyandi.

35 Nep'u nuya yohu'u bi metwabi'u n'ehe gatho nõ'ö xki tho har 'ñu, ne hanja bi bö'u mar Hesu nú'mu mi hyeka ar thuhme.

Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda yá maxte

36 Himi tsá nda watho nda mönga nõ'ö xki hyant'u ne nõ'ö xki thogi, n'a mbi nhekitho ar Hesu mada da habu mi 'bu'u, ne bi 'ñenö:

—'Buhu ter entho.

37 Ha nu'u xa bi ntsu, ne mi beni xki handwa ár pa n'ar jö'i.

38 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hanja gi ntsuhu. Yo'ö gi yomihu.

39 Hyandgagihu ma 'ye ne ma wa, go gekaga. Thangagihu ne hyandgagihu xiñho, ngetho ár pa n'ar jö'i hinte pe'sa ár ngo, hingi pe'sa ár ndo'yo ngu gi hanthu di pe'ska.

40 Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi utwabi yá 'ye ne yá wa.

41 Ha himi tsá nda ñ'emui'u, ngetho xa mi johya ne mi 'yo'u. Jange himi hegi nda bödi ha majöni nõ'ö mi hant'u. Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ha gi pe'suwa te da ts'i.

42 Ne bi t'umba n'ar xeni ar hwö xki nthöxi, ne n'a xeni ar t'afi sefi.

43 Ar Hesu bi hñöni, ne bi za ha yá nthandi'u.

44 Nep'u bi 'ñembabi:

—Xta thogi nõ'ö da xi'ahu nú'mu ndi 'buhwithohu. Ngetho mi mahyoni nda tho gatho nõ'ö xi t'otka hár t'ofu ar Moise, ne nõ'ö xi 'yotka ma'ra yá m'ehni Jö, ne nõ'ö mönga ha ya Dönga Nsadi.

45 Nep'u nõ'ö bi xokwa yá da nda zo yá mfeni nõ'ö mönga hár T'ofu Jö.

46 Ne bi 'ñembabi:

—Njap'u xi nt'ot'i, ar Kristo mi mahyoni nda du, ne ár hñupa nda mengi nda nte man'agi.

47 Ne bi 'ñenö n'ehe, ma da njumpa ár ts'edi ár thuhu'ö, da nhonga xoge ár nxidi ar ximhai, da ndu'mnu Herusalen. Da nsipabi ya jö'i da 'yot'wa yá ntso'mi ne da mpumba yá ts'oki.

48 Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Nu'ahu ma gi dahu majöni nõ'ö xka hyanthu.

⁴⁹Ne nuga ma ga peñ'ahü nõ'ö xi ñöt'ahü ma Dada. Jange ka gi kohüwa Herusalen, to'mhü m'et'o gi hñöñhü ar ts'edi di 'ñe mhets'i.

Ar Hesu bi njuts'i bi ts'ixa mhets'i

(Mr. 16:19-20)

⁵⁰Nep'ü ar Hesu bi zixa yá mǎxte get'ü har t'ulo hnini Betania. Ne nunu bi guxa yá 'ye bi jöpabi'ü.

⁵¹Ne nú'mü mi jöpi, bi ñ'o bi m'edi bi ts'ixa mhets'i.

⁵²Nuyá mǎxte mi wadi bi nsundabi bi menk'ü Herusalen, xa mi pes'ü n'ar döta johya.

⁵³Ne hyax'mü mi 'buhnu har nijö, mi nsunda Jö. Dá njap'ü.

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR XUWA

Nö'ö ar mhö mi 'buhwi Jö ba e bi njö'i

¹ Har ndui nú'mu hinte mi jawa har ximhai, hinte mi janu mhets'i, Nö'ö Togo mar Mhö mi 'bu'ö, mi 'buhwi Jö, ne go gese Jö n'ehe.

² Har ndui, Nö'ö Togo mar Mhö, mi 'buhwi Jö.

³ Ne gatho nö'ö te ja go bi hyok'ö. Nu'mu hinte xi hyoki, hinte di jamhö 'mu.

⁴ Ge'ö hör te, ne nunar tenu gehnu ar ñot'i yot'wa yá mfeni ya jö'i.

⁵ Nunar ñot'inu yot'a har 'bexui, ne nunar 'bexui hinxi za xi döhö.

⁶ Mi 'bu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Xuwa, xki mehna Jö.

⁷ Ba 'behni ngu n'ar ndamajöni. Nunu bi damajöni togo ar ñot'i, ne njap'u nda ñ'emui gatho ya jö'i.

⁸ Ar Xuwa hingo mi ge'ö ar ñot'i, honse ba ehe nda damajöni togo mar ñot'i.

⁹ Nuna togo mar ñot'i majöni, ne yot'wa yá mfeni ya jö'i, ndi 'ñekwa har ximhai.

¹⁰ Gese bi hyoka ar ximhai, ha nú'mu mba ekwa har ximhai bi m'ui, nuya jö'i himbi bödi togo'ö.

¹¹ Ba e hár haise, ha nuya mengunu himbi numansu.

¹² Ha nu'u togo bi numansu, ne bi ñ'emui bi ár thuhu, bi t'umba ar ts'edi bi mbötsi Jö.

¹³ Nuyu hinto hömpa ár ji, ne hinto di hñö'spa ár ndo'yo, hinxi m'ui ngetho xi ne n'ar ñ'ohö, honse Jö xi jap'u yá bötsi.

¹⁴ Nö'ö Togo mar Mhö ba e bi njö'i, ne da 'buhwihüwa. Xa mi ko ár nhwëki, ne himi tsaya mi mönga nö'ö majöni. Da handwabihe ár nsunda, ngu ár nsunda nö'ö n'ase ár T'u ar Dada bi 'bu mhets'i.

¹⁵ Ar Xuwa bi damajöni togo'ö, mi ñö nts'edi mi enö:

—Gehnu togo ndi xi'ahu ndi 'ñep'u m'efa. Ne nunu xa töka ár nsu, ngetho nú'mu hinge ndi m'ukatho, ha mi 'bu'ö.

¹⁶ Gathogihu xa di hömfu yá ñho, ne hiñham'u di k'athu ár nhwëki'ö.

¹⁷ Nuya 'bepate ba 'behna ar Moise bi utkagihu. Ha nupya xpa 'behna ar tsi Hmu Hesukristo, xpa hönju ar nhwëki ne nö'ö majöni.

¹⁸ Hinto xi hyanda Jö ar Dada. Nö'ö n'ase ár T'u bi 'buhwi ar Dada, gehnu xi utkagihu ár m'ui'ö.

Ar Xuwa Xixthe bi damajöni

(Mt. 3:11-12; Mr. 1:7-8; Lk. 3:15-17)

¹⁹ Gehnu ar mhö bi damajöni ar Xuwa Xixthe, nú'mu ya xodyo bi mehna ya möjö ne yá maxte xki 'ñe Herusalen, nda t'ambabi mi togo'ö.

²⁰ Himbi nköni bi damajöni bi 'ñenö:

—Nuga hindar Kristo.

²¹ Nu'u bi 'yambabi ne bi 'ñeñ'u:

—Xi'mu, togo'i. Hage gar m'ehni Elia.

Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, hingo geke.

Bi mengi bi t'ambabi ne bi t'embabi:

—Hage go ge'e ár döta m'ehni Jö ma nda ehe.

Bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hín'ö.

²² Bi mengi bi 'ñembabi'u:

—Xi'mu, togo'i. Xikagihe tema gi mönse go ge'a'i. Ne ga hö'sfe ar mhö nu'u togo xpa penkagihe ga k'ös'ahe.

²³ Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga go geke nö'ö bi mönga ar m'ehni Isaia: Ár mhafi n'a togo enga har ot'at'ohö: Jömfu ár ñu ar tsi Hmu.

²⁴ Nuya jö'i xki m'ehni ma yá ñ'ohu ya denga'bepate.

²⁵ Bi mengi bi 'yamba man'agi ar Xuwa ne bi 'ñeñ'u:

—Xi'mu, yo'ö gi xixthe nu'mu hingar Kristo, hingar Elia, hingár döta m'ehni Jö nda ehe.

²⁶ Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga di xixthe'ihu har dehe, ha gi 'buhwihuwa n'a hingi pöhu togo'ö.

²⁷ Gehnu ndi enga nda 'ñep'u m'efa. Nunu xa töka ár nsu, hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u ár nthöt'i yá thiza.

²⁸ Gathoyu ba tho núnu Betabara 'randi ar döthe Hordan, habu mi xixthe ar Xuwa.

Ar tsi Ntxöndöni ba pehna Jö

²⁹ Nu ár hyax'öp'u, ar Xuwa mi hyanda ar Hesu ndi 'ñe nda zudi, bi 'ñenö:

—Ndi, ba ehnu togo xpa pehna Jö ngu n'ar tsi Ntxöndöni, da t'uni ngu ar m'oñho, ne da hñökwa yá ts'oki ya meximhai.

³⁰ Go gehnu togo ndi xi'ahu: 'Befa n'ar ñ'ohö xa töka ár nsu. Númu hinge ndi m'ukatho, mi 'bu'ö.

³¹ Nuga hinge ndi pödi togo'ö. Di xixthega ya jö'i har dehe, ne njap'u nda bö ya me Israel númu nda e'ö.

³² Ne ar Xuwa bi damajöni bi 'ñenö:

—Nuga da handwa ár Hñö Jö ba kö mhets'i ngu n'ar tsi domtxu, ba e bi zuhnu.

³³ Nuga hinge ndi pöhmö togo'ö. Nö'ö togo ba penkagi ga xixthe'ihu har dehe bi 'ñengagi: Ma gi hyandwa ár Hñö Jö da gö mhets'i, ne da zu n'ar ñ'ohö da m'uhwi. Gehnu ma da xixthe'ihu ne gi hñömfu ár Hñö Jö.

³⁴ Nuga da handi, jange di damajöni go gehnu ár T'u Jö mhets'i.

Yá 'bet'o maxte ar Hesu

³⁵ Ár hyax'ö man'agi mi 'bahwinu ar Xuwa yoho yá maxte.

³⁶ Mi hyanda ar Hesu mi thohnu bi 'ñenö:

—Ndi ba ehnu togo xpa pehna Jö ngu n'ar tsi Ntxöndöni, ma da t'uni ngu ar m'oñho.

³⁷ Nuya yoho yá maxte ar Xuwa mi 'yo njap'u, dama bi denga ar Hesu.

³⁸ Ar Hesu mi ñegi bi hyandi mi tenga nuya yohoyu, bi 'ñenö:

—Te gi hoñhu.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Rabi (pontho da 'ñenö Utate), habu gi 'bui.

³⁹ Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Möhö gi hyanthu.

Bi ma'u ne bi bödi habu mi 'bu'ö. Ne bi m'uhwinu gatho nor pa'ö, ngetho mi tsu ngu n'ar goho nde.

⁴⁰ Nu'u yoho yá maxte ar Xuwa bi 'yoxa nö'ö xki mö ne bi denga ar Hesu, n'a'u már thuhu ar Andre ár jödö ar Simu nö'ö bi t'embabi ar Pedro.

41 Nu mi ma'ö, m'et'o bi nthewi ar Simu ár jödö, ne bi 'ñembabi:

—Xta nthēhe ar Mesia (ne da 'ñenö ar Kristo).

42 Nep'u bi zi'spa ar Hesu. Ha nú'mu mi zoni, ar Hesu bi k'öt'i ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge gar Simu ár t'u'i ar Honas. Nupya di hus'a'i gar Sefa (ne da 'ñenö ar Pedro).

Ar Hesu bi zohna ar Lipe ne ar Natanael ngu yá maxte

43 Ár hyax'ö bi benga ar Hesu nda ma har hai Ngalilea, ne nu mi ma, bi nthewi ar Lipe ne bi 'ñembabi:

—Ba e gi tēngagi.

44 Ar Lipe mar me Betsaida, ja ma ya mengunū ar Andre ne ar Pedro n'ehe.

45 Ar Lipe bi nthewi ar Natanael ne bi 'ñembabi:

—Xta nthēhe nö'ö togo xi nonga ar Moise hár t'ofö, ne ngu bi 'yot'a nu ma'ra yá m'ehni Jö. Gehnu ar Hesu ár t'u ar Huse me Nasare.

46 Ar Natanael bi 'ñenö:

—Hage da tsä di 'ñe n'ar ñhonū har hnini Nasare.

Nu'mú ar Lipe bi 'ñembabi:

—Ba e gi hyandase.

47 Ar Hesu mi hyanda ar Natanael ndi 'ñe nda zudi, bi 'ñenö:

—Hyanthū, xi 'ñekwa n'ar me Israel hingar nemhñö.

48 Nu'mú ar Natanael bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja gi pökagi.

Ha nu ar Hesu bi dōtwabi:

—Nú'mu hinxki zo'atho ar Lipe ngi e ngi k'öskagi, da hant'a'i ngi 'ba hár wa ar 'bai'iuxi.

49 Ar Natanael bi dōdi ne bi 'ñenö:

—Utate, nu'ge go ár T'u'i Jö, ne go ge'e ár Ndö ya me Israel.

50 Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñembabi:

—Hage ga ñ'emūi nú'mu hōnsē da xi'a'i da hant'a'i ngi 'ba hár wa ar 'bai'iuxi. Nuya pa xi 'ñep'u ma gi hyanda ma'ra ya dōta nt'udi.

51 Ne bi 'ñembabi:

—Xa majōni di xi'a'i, nunar panū ne nuya di 'ñep'u, ma gi hyanda mhets'i di xogi, ne gi hyandwa yá enxē Jö di pōts'e ne di kōi da zū Nö'ö Togo ba e bi Njō'i.

2

N'ar nthöti nūnu har hnini Nkana

1 Ár hñupa bi nja n'ar nthöti nūnu Nkana har hai Ngalilea. Ka mi 'buhnu ár nönö ar Hesu n'ehe.

2 Ar Hesu ne yá maxte bi nsipabi nda ma har ngo n'ehe.

3 Nú'mu mi k'at'a ar ixkat'afi, ár nönö ar Hesu bi 'ñembabi:

—Bi the ar ixkat'afi.

4 Ha nu ar Hesu bi 'ñenö:

—Yo'ö gi xikagiga, tsi 'behñö. Hinxi zota ar pa da nheki ma ts'edi.

5 Nep'u ár nönö bi 'ñemba nu'u mi faxte har ngo:

—'Yothū gatho nö'ö da xi'ahū.

6 Ne mi tihnu 'rato ya dōta moto mi sit'a ar dehe, ngu yá nt'umbi ya xodyo ja mi nt'axkunū. Mi ñ'enga ngu hñu wa goho xōni ar dehe n'a ngu n'a ya motoyū.

7 Ar Hesu bi 'ñemba ya 'bego:

—Ñu'sū ar dehe nuya motoyū.

Ne nu'u bi ñuts'i xiñho, xa bi 'baxki.

⁸ M'efa bi 'ñembabi n'ehe:

—'Yathu ne hñö'spabihu ár ndö nunar ngonu.

Nu'u bi hñö'spabi'ö.

⁹ Nunár ndö ar ngo mi za ar dehe xki ñ'ixkat'afi, himi pöhnü habu xki ñ'ehe. Hõse nuya 'begoyu mi pö'u xki 'yat'u har dehehmö. Nunar ndö 'mu bi ma ba zo nö'ö togo xki nthöti.

¹⁰ Ne bi 'ñembabi:

—Gathu nu'u togo ot'a n'ar ngo, m'et'o unga ar hoga ixkat'afi, ne nú'mu xi nithe nu'u xi ts'ohni, unga nö'ö hints'u ho. Ha nu'ge xka kwata nö'ö xiñho, ne ja xka umpya.

¹¹ Gehnu ar 'bet'o dötant'udi bi 'yot'a ar Hesu núnu Nkana har hai Ngalilea. Bi ñ'u ár nsunda ne nuyá maxte bi ñ'emui'bi.

¹² Nep'u ar Hesu bi ma Nkapernaum, bi mewi ár nö'ö, yá jödö ne yá maxte. Ka ba 'buhnu 'ra ya tsi pa.

Ar Hesu bi paxt'a ar dönganijö

(Mt. 21:12-13; Mr. 11:15-18; Lk. 19:45-46)

¹³ Nú'mu mi 'bap'u'tho ar baxjwa ár dango ya xodyo, ar Hesu bi bõts'le bi ma Herusalen.

¹⁴ Mi zonü bi hyanda 'ra mi 'buhnu hár thi ar dönganijö mi pa ya boi, ya deti, ya domtxu, ne mi huhnu ya patbojö.

¹⁵ Ar Hesu bi hyoka n'ar nk'enxi nthöhi, ne bi 'yenga nuya ma, mahyegiwi yá deti ne yá boi mi 'bu har nijö. Bi font'wa yá bojö ya patbojö ne bi püspa yá mexa.

¹⁶ Ne bi 'ñemba nu'u togo mi pa ya domtxu:

—Jujuwayu, yo gi jafu ár ngu ma Dada n'ar tai.

¹⁷ Nu'mú, nuyá maxte bi beñ'u xki t'ot'a hár T'ofö Jö habu enö: Di tuse di sup'a ri ngu.

¹⁸ Nuya ndöxodyo bi 'ñemba ar Hesu:

—Tema dötant'udi gi utkagihe, njap'u ga pöhe togo xi 'ra'a ar ts'edi gi 'yot'a njap'u.

¹⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Hwathu nunar nijönu, ne ár hñupa ga pengi ga juxa man'agi.

²⁰ Nu'mú nuya xodyo bi 'ñeñ'u:

—Yon'atema'rato njeje bi njuxa nunar nijönu. Hage hñupatho gi juxa man'agi.

²¹ Nunar nijö mi nõnga ar Hesu gehnu ár ndo'yose.

²² Ha nú'mu mi mengi bi nte man'agi ar Hesu, nuyá maxte bi beñ'u xki mönga njap'u, ne bi ñ'emui'u gathu nö'ö xki t'ot'a hár T'ofö Jö, ne nö'ö mi mönga ar Hesu.

Ar Hesu pötwatho yá mfeni ya jö'i

²³ Nu mi 'buhnu Herusalen har dango mbaxjwa, nzeye ya jö'i bi ñ'emui ar Hesu, mi hyanda ya nt'udi mi ot'ö.

²⁴ Ha nö'ö himi ñhetho, ngetho mi pötwatho yá mfeni'u.

²⁵ Ne himi hoñ'ö togo nda xipabi tengu yá m'ui ya jö'i, ngetho nö'ö mi pötho tema mi benga n'a ngu n'a'u.

3

Ar Hesu ne ar Nikodemo

1 Mi 'bu n'ar ñ'ohò mar denga'bepate már thuhu Nikodemo, mar ndò mada ya mixodyowi.

2 Nunu ba e nxui bi k'onga ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Utate, di pòhe xpa peñ'a Jò ngu ár utate, ngetho hingi tsà to da 'yot'a nuya nt'udi gi otge nu'mu hingi 'buhwi'ò.

3 Ar Hesu bi dōti ne bi 'ñembabi:

—Xa majōni di xi'a'i, nō'ò togo hinda mengi da m'u man'agi, hinda tsà da hyandwa ár ts'ut'wi Jò.

4 Ar Nikodemo bi 'ñembabi:

—Hanja tsà da mengi da m'u man'agi n'ar ñ'ohò xi ndōnzia. Hage tsà da yut'a hár muì ár nōnō man'agi, ne da mengi da m'ui.

5 Bi dōtwa ar Hesu:

—Xa majōni di xi'a'i, nō'ò togo hinda m'u har dehe ne hár Hñö Jö, hinda tsà da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

6 Nu'u to gatho xi 'yonga n'ar jö'i, ar jö'i n'ehe. Ha nu'u xi umba ár te ár Hñö Jö, ar hñö n'ehe.

7 Yo gi 'yo nu'mu di xi'a'i, mahyoni gi pengi gi m'u man'agi.

8 Ar ndōhi habu gatho 'yo ne gi ode bu, ha hingi pōdi habu xpa ehe, wa habu di ma. Njap'u nu'u xi m'u man'agi xi nzinga ár Hñö Jö.

9 Ar Nikodemo bi dōdi ne bi 'ñembabi:

—Hanja tsà da tho njap'u.

10 Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñenö:

—Ár utate'i ya me Israel, yo'ò hingi pōhyu.

11 Xa majōni di xi'a'i, nō'ò di pòhe di xi'ahu, ne nō'ò xta hanthe di dahe majōni, ha nu'ahu hingi ñ'emuihu nō'ò di xi'aha.

12 Nu'mu hingi ñ'emuihu nō'ò di xi'ahu di hekwa nō'ò te jawa har ximhai, hanja ma gi ñ'emuihu nu'mu ga xi'ahu nu'u te janu mhets'i.

13 Hinto xi boxa mañö mhets'i, gese'ò ba kö mhets'i, gehnu Togo ba e bi Njö'i, ar mengunu.

14 Ne njangu ar Moise bi tsuta n'ar k'eñö ha n'ar za, nú'mu mi 'yo ya me Israel ha ya ot'at'ohò, ma da njap'u Nō'ò Togo ba e bi Njö'i, mahyoni da ts'uta ha n'ar za n'ehe.

15 Ne gatho nu'u togo da ñ'emui, hinda m'edi, ma da mes'u ar te hiñham'u da göts'i.

Jö xa bi mö ya meximhai

16 Jö xa bi mö ya meximhai, jange bi unga nō'ò n'ase ár T'u, ne njap'u gatho nu'u togo da ñ'emui, hinda m'edi, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

17 Ngetho Jö hinxpa pehna ár T'u har ximhai da mehna har 'bexui ya meximhai. Xpa pehni da pōhyu.

18 Nō'ò togo da ñ'emuib'i'ò, hinda ma da 'behna har 'bexui. Ha nō'ò togo hinda ñ'emui, xi t'ekwabi da 'behna har 'bexui, ngetho himbi ñ'emuib'i nō'ò n'ase ár T'u Jö.

19 Nu'u ma da m'ehna har 'bexui, ngetho ar hyats'i ba ekwa har ximhai, ha nu'u xa bi mö ar 'bexui, ngetho himi ot'u nō'ò xiñho.

20 Gatho nu'u togo ot'a nō'ò hingi ho, utsa ar hyats'i, ne hingi kwat'i, njap'u hinda nheki hingi ho nō'ò ot'e.

21 Ha nō'ò togo ot'a nō'ò majōni, kwat'a har hyats'i, honi da nheki nō'ò ot'e, ngetho ot'e jumpa ár ts'edi Jö.

Ár 'yate ar ñ'ohò nthōti

²² M'efa ar Hesu bi mēwi yá mǎxte har hǎi Nhudea, ne ka ba 'buhnu 'ra ya pa, mi xixthe ya jö'i.

²³ Ar Xuwa n'ehe mi xixthe núnu Enon get'u ar hnini Salim, ngetho mi janu nzeyē ar dehe. Jange ya jö'i mi panu nda nxixthe'u.

²⁴ Gathoyu bi thogi númu hinxki t'et'atho ar fadi ar Xuwa.

²⁵ Nu'mú yá mǎxte ar Xuwa bi ntsahñökiwi yá mixodyowi, mi noñ'u ar xixthe nt'axki.

²⁶ Bi ma ba k'ö'sa ar Xuwa, ne bi 'ñembabi:

—Utate, nunar ñ'ohö ga nthewi 'randi ar döthe Hordan, nö'ö ga damajöninu, xixthe n'ehe, ne gatho ya jö'i pa bi tsudi.

²⁷ Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinto tsá te da me'sasē nu'mu hingo xi umba Jö.

²⁸ Nu'ahu xka 'yosehu númu nda enö: Nuga hindar Kristo. Hönse xpa 'benkagi ga 'bet'o.

²⁹ Njangu n'ar ñ'ohö ma da nthöti, go ma da zixa ar 'behñö'ö, ha nö'ö ar 'yate ñ'owi, oxa nö'ö te mö ne xa johya. Di njagap'u n'ehe, di johya di ö nö'ö te thogi.

³⁰ Ngetho mahyoni da hñuxa ár nsu'ö, ne nuga da the ma nsu.

Nö'ö ba e mhets'i

³¹ Nö'ö xpa e mhets'i töpa ár nsu nuya 'bukwa har ximhǎi. Ha nuya meximhǎi ár meñi ar ximhǎi, ne hönse mönga nö'ö te jawa. Hö, töte ár nsu nö'ö togo xpa e mhets'i.

³² Nunu xipa ya jö'i te xpa öde ne xpa handnu, mödi njap'u hinto ñ'emui nö'ö möñ'ö.

³³ Nu'u togo hömba ár mhö, ñ'u njap'u majöni nö'ö mönga Jö.

³⁴ Nö'ö togo xpa pēhna Jö, mömba ár mhö'ö, ngetho Jö hingi embatho ár Hñö umbabi.

³⁵ Jö ar Dada xa mö ár T'u, jange xi 'yent'wa gatho hár 'ye.

³⁶ Nö'ö togo ñ'emui ar T'u, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ha nö'ö hingi ne da ñ'emui ar T'u, hinda ma da me'sa nunar tenu, hönse ár kwē Jö ma da nthexkwi'ö.

4

Ar Hesu ne ar 'behñö me Nsamaria

¹ Númu mi bö ar tsi Hmu xki zo yá gu ya dēnga'beplate nö'ö mi pe ya jö'i, mi eñ'u: Ar Hesu xa xixthe nzeyē ya jö'i, töta ar Xuwa Xixthe

² (mödi ar Hesu hingo mi xixthe'ö, yá mǎxte go mi ot'u).

³ Ne bi bonga har hǎi Nhudea, bi menga man'agi har hǎi Ngallilea.

⁴ Mi mahyoni nda thota har hǎi Nsamaria.

⁵ Jange mi thohnu Nsamaria, ba e ha n'ar hnini ár thuhu Sikar, get'u habu 'bu ár hǎi ar Hakob xki zokwa ar Huse ár t'u.

⁶ Ka mi 'buhnu n'ar pothe, mi t'embabi ár pothe ar Hakob. Nu mi thohnu ar Hesu, xki zabi mi ne ar 'ñu, bi ma ba huhnu habu mi 'bu ar pothe, mi tsu ngu made mpa.

⁷ Ba e har pothe n'ar 'behñö me Nsamaria nda 'yat'a ar dehe, ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—'Raka n'a tsi tui ar dehe ga tsi.

⁸ Ha nuyá mǎxte xki ma har hnini, ma nda danga te nda zi'u.

⁹ Nunar 'behñö me Nsamaria bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja gi akar dehe, ngetho gar xodyo, ha nuga dar me Nsamaria.

Bi mönga njap'u ngetho nuya xodyo himi ne nda ntsixkwi ya me Nsamaria.

¹⁰ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'mú gi pötwhamö ár nt'uni Jö, ne nu'mú gi pöhmö togo a'a ar dehe, go xka 'yakagi 'mu, ne nuga xta 'ra'a ar dehe unga ar te.

¹¹ Ne nunar 'behñö bi 'ñenö:

—Tsi Tata, nunar pöthe xi ñhe, ne hinte gi hö te gi 'yat'i. Habu ma gi hö ar dehe unga ar te 'mu.

¹² Hage gi töpke ár nsu ma palehe ar Hakob togo bi zogagihe nunar pöthenü. Ka mi tsithewa'ö, yá t'u ne gatho yá meü.

¹³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'u togo da zi nunar dehenü, ma da mengi da ntuthe.

¹⁴ Ha nö'ö togo da zi nunar dehe di unga, hinda ma da mengi da ntuthe. Ngetho nunar dehe ga umbabi, ma da njangu n'ar pöthe hár müi, unga ar dehe hiñham'u da xa.

¹⁵ Nu'mú nunar 'behñö bi 'ñembabi:

—Tsi Tata, 'raka nö'ö ar dehe'ö. Njap'u hinga pengi ga ntuthe, ne hinga e ga höxa ar dehe.

¹⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Di ma ba tsi ri döme, ne gi penga injawa.

¹⁷ Ar 'behñö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinte ma döme di 'ñehe.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Majöni nö'ö xka mö, hinte gi 'ñe ri döme.

¹⁸ Ngetho kut'a ya ndo xka 'ñehe, nö'ö gi 'buhwipya hingo ri döme. Jange majöni nö'ö xka mö, hinte ma döme gi 'ñehe.

¹⁹ Nu'mú bi 'ñemba ar 'behñö:

—Tsi Tata, gar m'ehni Jö ngubeni.

²⁰ Numa palehe bi ndönga Jö núnu har t'ohonu. Ha nu'ahu gar xodyohu, gi eñhu mahyoni da ndönga Jö núnu Herusalen.

²¹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ma ga xi'a'i, nönö, ma da zo ar pa nú'mú gatho nu'u togo ne da ndönga Jö ar Dada, hinda ma da ekwa har t'ohonu, ne hinda manü Nherusalen.

²² Nu'ahu gi ndöñhu nö'ö hingi pöhu, ha nuje hö, di pöhe togo di ndöñhe, ngetho ar mpohö bi e ha ya xodyo.

²³ Xi 'ñep'u ar pa ne xi zopya, nú'mú togo majöni ndönga Jö ar Dada, da 'yot'e di ponga hár müi ne ngu nö'ö majöni, ngetho ar Dada honga togo da ndönga njap'u.

²⁴ Jö ar hñö, ne hingi nheki. Jange nu'u togo da ndöni, mahyoni di ponga hár müi ne ngu nö'ö majöni.

²⁵ Bi 'ñenga ar 'behñö:

—Di pödi ma da e ar Mesia nö'ö t'embabi ar Kristo, ne nú'mú xta e'ö, ma da 'yotkagihe xiñho ar 'ñu.

²⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Go geke togo di ñowipya.

²⁷ Ge'mü bi zo yá máxte, ne nu'u xa bi 'yotho bi hyant'u ar Hesu mi ñöwi n'ar 'behñö, mödi hinto bi ñ'ani tema mi ambabi, wa tema mi mpe'u.

²⁸ Nu'mú nunar 'behñö dama bi zop'u ár xöni, bi nixt'i bi ma har hnini, ne bi 'ñemba gatho ya jö'i:

²⁹ —Ba ehü gi hyanthu n'ar ñ'ohö xi xikagi gatho nö'ö xta ot'e. Ha hinga gehnü ar Kristo 'mu.

³⁰ Nu'mú nzeye ya jö'i ba ponga har hnini, ba e bi k'öts'i.

31 Nu mi ma ar 'behñö, nuyá mąxte mi pembabi'u ar Hesu mi embabi:
—Utate, ba e gi ñuni.

32 Ha nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Di pe'ska n'ar ñhuni di tsi, nö'ö hingi pöhu.

33 Nuyá mąxte mi engá n'a ngu n'a:

—Hage to xpa hõmpa te da zi 'mu.

34 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Numa ñhuniga, ga ɔt'wa ngu ne nö'ö togo xpa penkagi, ne ga jwata gatho nö'ö xi 'bepkagi.

35 Nu'ahu gi eñhu, 'beta goho nzönö da zo ar sofo. Ha nuga di xi'ahu:
Ndi, hyanthu ya 'bot'i xi ñöts'i da nsofo.

36 Nuya xathe hõnga ar nthöhö ne juxa ya sofo hiñham'u thege, jange nuya xofo njohyawi ya mot'i.

37 Xa majöni nö'ö engar jö'i: N'añ'o togo pot'i ne man'a togo xofo.

38 Nuga di peñ'ahu gi munsu ya jö'i, ngu n'ar xofo nö'ö hinxka mpehu.
Ma'ra togo xi mpot'i, ne nu'ahu go xka johu ar sofo.

39 Ne nzeye ya mengu ar hnini'ö har hai Nsamaria, bi ñ'emui mi 'yo'u
nö'ö mi damajöni nunar 'behñönu, mi enö: Xi xikagi gatho nö'ö xta ɔt'e.

40 Nú'mu mi zonga ya me Nsamaria habu mi 'bu ar Hesu, bi 'yapa ar möte nda gohnu, ne bi gohnu yopa.

41 Ne ma nzeye bi ñ'emui mi 'yo nö'ö te mi möñ'ö.

42 Ne mi embabi'u ar 'behñö:

—Nupya di ñ'emuihe hingse hõnse da ohe nö'ö ga xikagihe. Xta osehe nö'ö mö, ne di pöhe xiñho go gehnu ar Kristo togo xpa 'behni da po ya meximhai.

Ar Hesu bi ɔthebi ár t'u ár mąxte n'ar ndö

43 Ár yopa bi gu ar 'ñu man'agi ndi ma Ngalilea.

44 Ngetho ar Hesu xki dase majöni bi 'ñenö, n'ár m'ehni Jö hingi t'e'spa ár nsu hár haise.

45 Mi zonga Ngalilea, nuya mengunu bi numañho, ngetho xki hyanda gatho nö'ö xki 'yot'a núnu Herusalen har dango. Nuya pa'u ka mi 'buhnu'u n'ehe.

46 M'efa ar Hesu bi ma man'agi núnu Nkana har hai Ngalilea, habu xki japa ar dehe xki ñ'ixkat'afi. Núnu Nkapernaum ka mi 'buhnu n'ár mąxte ar ndö togo mi hñenga ár bötsi.

47 Nu mi 'yohnu ar Hesu ba tsop'u Nhudea, ba e Ngalilea, bi ma ba apabi nda e nda hyandwa ár bötsi, ngetho mi tx'uda ár te.

48 Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'ahu, nu'mu hingi hyanthu ya dötant'udi, hingi ñ'emuihu.

49 Nunár mąxte ar ndö bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, ba e ngut'a, 'butho da du ma t'u.

50 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Di ma, ri t'u 'bui xiñho.

Ne nunar ñ'ohõnu bi ñ'emui nö'ö bi nsipabi, bi gu ár 'ñu bi ma.

51 Nú'mu mi 'yo ar 'ñu ndi ma ár ngu, nuyá 'bego ba e bi dödi, ne bi ñeñ'u:

—Ri t'u 'bui xiñho.

52 Nö'ö bi 'yambabi ham'u bi ndui bi m'u xiñho. Nu'u bi 'ñembabi:

—Mande, ngu n'ar nde bi hye ar mpat'i.

⁵³ Nunár dada ar bötsi bi beni ge'mu xki xipa ar Hesu mi 'bu xiñho ár t'u, ne bi ñ'emuiwi gatho yá mëni.

⁵⁴ Go gehnu ár ñoho ar döta nt'udi bi 'yot'a ar Hesu núnu Ngalilea nú'mu mba penga Nhudea.

5

Ar ñ'ohö xki nza ár ndo'yo núnu Betesda

¹ M'efa bi dat'a n'ár dango ya xodyo núnu Herusalen, ne ar Hesu bi manü n'ehe.

² Núnu Herusalen ka 'buhnu n'ar pothe t'embabi Betesda har hñö ebreo, ne pe'sa kut'a ya m'et'e, 'bu get'u ar goxthi t'embabi ar Goxthideti.

³ Ka mi 'bonu nzeýe ya dathi, ya goda, ya dowa ne nu'u xki nza yá ndo'yo, gathoyu mi to'mi nda mfe'sa ar dehe.

⁴ Ngetho mi jar pa mi kö n'ár enxé Jö mi wönt'a ar dehe, ne nö'ö togo nda ntöte nda yut'a m'et'o har dehe, nö'ö nda dixa tsant'ö ar hñeni mi thogi.

⁵ Ne mi 'buhnu n'ar ñ'ohö mi pe'sa n'atema'ret'a ne hñöto njeýe mi hñeni.

⁶ Ar Hesu bi hyandi mi 'benü, mi bödi mi pe'sa nzeýe ya jeýe mi njap'u, bi 'ñembabi:

—Ha gi ne da dix'a'i.

⁷ Ar dathi bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Tsi Tata, hinto di 'ñe togo da maxkagi ga kut'a har dehe nú'mu xta mfets'i, ngetho nú'mu di pahmö ga kut'i, man'a tökagi da yut'a m'et'o.

⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nangi, juxa ri fidi ne 'yo.

⁹ Ne nunar ñ'ohönu dama bi dits'i, bi guxa ár fidi ne bi ñ'o. Ha nor pa'ö mar pa ntsaya.

¹⁰ Jange nuya ndöxodyo bi 'ñembabi nunar ñ'ohö xki t'othe:

—Ar pa ntsayäpya, hingi ho gi hñöxa ri fidi.

¹¹ Nunar ñ'ohö xki dits'i bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo bi othegi, gese'ö bi 'ñengagi: Juxa ri fidi gi 'yo.

¹² Ne nu'u bi 'yambabi:

—Togo bi xi'a'i gi juxa ri fidi gi 'yo.

¹³ Ha nunar ñ'ohö xki dits'i, himbi bödi togo xki othe, ngetho mi 'buhnu nzeýe ya jö'i, ha nunar Hesu xki ma.

¹⁴ M'efa ar Hesu bi nthewi har nijö nunar ñ'ohönu mi hñemhö, ne bi 'ñembabi:

—Ha gi öde, nu'ge bi dix'a'i. Yo ma gi pengi gi 'yot'a ar ts'oki, yo ma da 'ñep'a'i n'ar thogi di töte ár döta.

¹⁵ Nep'u nunar ñ'ohönu bi ma ba k'ö'sa ya ndöxodyo, bi xipabi'u ar Hesu go xki othe'ö.

¹⁶ Jange nuya ndöxodyo xa mi utsa ar Hesu, ne xa mi nemhö'u nda hyo, ngetho mi ot'a ya döta nt'udi har pa ntsaya.

¹⁷ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ma Dada hinxi ntsaya mpefi, di njagap'u n'ehe.

¹⁸ Mi 'yoxa nuya mhöyu, nuya ndöxodyo xa bi hñuxa yá kwe. Ne mi ne nda hyo'u, ngetho himi ot'a nö'ö mönga har t'ofö habu nonga ar pa ntsaya, ne mi embase Jö go már Dada, njap'u mi ñhuxkwi.

Ar ts'edi pe'sa ár T'u Jö

¹⁹ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahü, hinte tsä te da 'yot'ase á r T'ü Jö. Tenda nö'ö ot'a ár Dada, ngetho gatho nö'ö ot'a ar Dada, ot'a ar T'ü n'ehe.

²⁰ Jö ar Dada xa mö ár T'ü jange uta gatho nö'ö te ot'ö. Ne ma da uta ma'ra xa di thota ár döta, ne xki hyanthü xa gi 'yohü.

²¹ Jö ar Dada ko'spa yá te nu'ü xi du, njap'ü ár T'ü n'ehe umba ár te nu'ü togo da ne'ö.

²² Jö ar Dada hinto hö'spa majöni, ngetho gatho bi 'yent'wa hár 'ye ár T'ü, go da hñöxa majöni'ö.

²³ Ne njap'ü gatho ya jö'i da 'ñe'spa ár nsu ar T'ü, ngu t'e'spa ár nsu Jö ar Dada. Nö'ö togo hingi e'spa ár nsu ar T'ü, hingi e'spa ár nsu ar Dada togo xpa peñni.

²⁴ Xa majöni di xi'ahü, nö'ö togo jamasu nö'ö di mö, ne ñ'emüi Jö togo xpa penkagi, pe'sa ar te hiñham'ü da göts'i. Ne hinda 'behna har 'hexui, ngetho 'butho xki du, ne bi mengi bi me'sa n'ar 'ra'yo te.

²⁵ Xa majöni di xi'ahü, xi 'ñep'ü ar pa, ne xi zopya, nú'mü nu'ü xi du ma da 'yo ár mhö ár T'ü Jö, ne nu'ü togo da 'ñet'a ár müi, ma da me'sa ar te hiñham'ü da göts'i.

²⁶ Ngetho jangu Jö ar Dada höse ar te, njap'ü xi umba ar ts'edi ár T'ü da hñöse ar te n'ehe.

²⁷ Ne xi 'yent'wa hár 'ye ár T'ü da hñö'spa majöni gatho ya jö'i, ngetho go ba e bi njö'i'ö.

²⁸ Yo gi 'yohü nu'mü di xi'ahü njap'ü, ngetho ma da zo ar pa, nu'ü to go gatho xi t'agi ma da 'yo'spa ár mhö ár T'ü Jö.

²⁹ Ne nu'ü togo xi 'yot'a nö'ö xiñho, ma da nangi da me'sa ar te hiñham'ü da göts'i. Ha nu'ü togo xi 'yot'a nö'ö hingi ho, ma da nangi da 'behna har 'hexui.

Nu'ü damajöni togo ar Hesu

³⁰ Nuga hingi tsä te ga ot'ase. Ngu di ode xika ma Dada, njap'ü di ot'a ar ts'ut'wi. Ne ma ts'ut'wi xiñho, ngetho hindi ot'a ngu di nega, di ot'e ngu ne ma Dada togo xpa penkagi.

³¹ Nu'mü ga mönse togogi, hinter me nö'ö di mö.

³² Bui n'a togo damajöni togogi, ne di pödi pe'sa ár nsu nö'ö möñ'ö.

³³ Nu'ahü ga peñhu 'ra togo ma ba ämba ar Xuwa togogi, ne nö'ö bi damajöni togogi.

³⁴ Ha nuga hindi hongä da damajönigi n'ar jö'i. Nu'mü xta xi'ahü njap'ü, di honi gi mpohü.

³⁵ Ar Xuwa mi ñehwi n'ar ñot'i. Nö'ö mi xi'ahü mi yot'a ri mfenihü, ne ga njohyahü 'ra ya tsi pa ngi oxu.

³⁶ Ha nuya 'befi di pefi töpa ár ts'edi ar Xuwa da damajöni togogi. Ngetho di pe ar 'befi ba penkagi Jö ga jwati, ne nuya 'befiyü damajöni ge'ö xpa penkagi.

³⁷ Ma Dada togo ba penkagi go damajöni n'ehe togogi, mödi hinxka 'yohü xi ñö, ne hinxka hyanthü tengu'ö.

³⁸ Hingi pe'sfü ár mhö ha ri müihü, ngetho hinga ñ'emüihü togo ba peñ'ö.

³⁹ Hñethwü ár T'ofö Jö, ngetho gi kaxmbenihü ka gi tiñhünü ar te hiñham'ü da göts'i. Hinxi zoda ri mfenihü ka nongaginü.

⁴⁰ Ne hingi ne gi ñ'emüigihü, ne gi pe'sü ar te hiñham'ü da göts'i.

⁴¹ Nuga hindi honi da 'ñeska ma nsu ya jö'i.

⁴² Di pötho nu'ahü hingi pe'sfü ár mhöte Jö.

⁴³ Nuga xta e di pöta Jö ar Dada, ne hingi numañhogihu. Nu'mu da ehmö n'ar jö'i di e di nonse ár thuhuse, nu'mú hö, gi numansuhü.

⁴⁴ Hingi tsá gi ñ'emuihu, ngetho m'et'o gi hoñhu da t'es'ahu ri nsuhu n'a ngu n'a, ne hingi hoñhu da 'ñes'ahu ri nsuhu nö'ö n'ase Jö.

⁴⁵ Yo gi beñhu ma ga ðat'a'ihu hár nthandi Jö ma Dada. Nö'ö togo ma da ða'ahu, geşe ar Moise togo gi kaşmbenihu ma da ñöñ'ahu.

⁴⁶ Ngetho nu'mu gi ñ'emuihmöhu ar Moise, gi ñ'emuiyigihu 'mu, ngetho ar Moise bi 'yot'a ar t'ofö nongagi.

⁴⁷ Ha nu'mu hingi ñ'emuihu nö'ö bi 'yot'ö, hinda tsá gi ñ'emuihu nö'ö di mönga.

6

Ar Hesu bi 'winga tho ngudminthebe ya jö'i

(Mt. 14:13-21; Mr. 6:30-44; Lk. 9:10-17)

¹ M'efa ar Hesu bi 'ranga 'randi ar dehe habu ár thuhu Ngalilea, get'ö ar ñhönthe Tiberia.

² Ha nzeşe ya jö'i bi ðeni, ngetho xki hyanda ya nt'udi mi ot'e, nú'mu mi othe ya ðathi.

³ Nu'mú ar Hesu bi boxa mañö ar t'ohö ne ka ba huxkwinu yá maşte.

⁴ Mi 'bap'utho ar baxjwa ár ðango ya xodyo.

⁵ Ar Hesu mi hyanda ra nzeşe ya jö'i xki 'ñe nda zudi, bi 'ñemba ar Lipe: —Habü ga tañhu ya thuhme ga 'wiñhu gatho nuya jö'iyu.

⁶ Bi xipa njap'u mi ne nda tsáta ar Lipe, ngetho ar Hesu mi pödi teme nda mefi.

⁷ Ar Lipe bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nunar nthöhö hönga yonthebe ya jö'i n'a pa, hinda wadi ga tañhu ar thuhme ga hemfu n'a tsi xeni n'a ngu n'ayu.

⁸ N'a mbi döta n'ár maşte ár thuhu ar Andre, ár jödö ar Simu nö'ö mi t'embabi ar Pedro, ne bi 'ñenö:

⁹ —'Bukwa n'ar bötsi hö kut'a ya tsi thuhmesebada ne yoho ya tsi hwö. Te di nombabiyu.

¹⁰ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maşte:

—Xifu ya jö'i da hñudi.

Xa mi janu ya ðoni ne ka bi hñuhnu, mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'ohö.

¹¹ Ne ar Hesu bi hñonga nu'u ya tsi thuhme, bi umba njamödi Jö, ne bi hyemba yá maşte. Nuyü bi umba nu'u mi hudi, ne bi jap'u ya hwö n'ehe, mi t'umba gatho nö'ö mi ne'u.

¹² Nú'mu mi niñö gatho ya jö'i, ar Hesu bi 'bepa yá maşte, ne bi 'ñembabi:

—Johü nuya xeni bi bongi ne hinte da m'edi.

¹³ Bi go'u ne bi ñu'sa 'ret'amayoho m'ots'e ya xeni thuhme bi bongwabi nu'u xki ñuni.

¹⁴ Nuya ñ'ohö'u mi hyanda nuna döta nt'udinü bi 'yot'a ar Hesu, bi 'ñeñ'u:

—Xa majöni go gehnu ár m'ehni Jö ma nda e har ximhai.

¹⁵ Ar Hesu mi pötho mi ne nda zix'u nda 'ñexa ngu yá ndö. Jange nö'ö bi mengi bi ma ba 'büşe har t'ohö.

Ar Hesu mi 'yo har dehe

(Mt. 14:22-27; Mr. 6:45-52)

¹⁶ Nu mi nxui ba kö yá maşte, bi ma hár ñöni ar ñhönthe.

17 Ne bi yut'u ha n'ar motsa ndi ma'u Nkapernaum. Nú'mú mi 'yo'u har dehe, xki m'exui, har Hesu hinxki zota habu mi 'bu'u.

18 Ne bi ñ'o n'ar 'yomndöhi, xa mi japi nda mpunsa ar dehe.

19 Nú'mú xki 'yet'u ar motsa ngu yon'atenthebe ya wëni ár yap'u, bi hyant'u ar Hesu mi pap'u mi 'yo har dehe, ndi wat'a har motsa, ne xa bi zu'u.

20 Ha nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhu, go geke.

21 Nu'mú nuyü xa bi njohya bi po'sa ar Hesu har motsa, ne dama bi zoñ'u hár ñöni ar dehe.

Ya jö'i bi hyonga ar Hesu

22 Nu ár hyax'öp'u, nuya jö'i xki go 'randi ar dehe, xki hyant'u n'adar motsa mi 'buhnu, ne ka xki manu yá maxte, ha nu ar Hesu hinxki mewi'u.

23 Nu'mú bi zo ma'ra ya motsa xki 'ñe Tiberia, bi zoñ'u get'u habu ar tsi Hmu xki umba njamödi Jö, ne xki 'winga gatho ya jö'i.

24 Nu mi hyanda ya jö'i himi 'buhnu ar Hesu ne yá maxte, bi boxa ha ya motsa, ne bi ma'u Nkapernaum ma ba honi.

Ar Hesu, ar thuhme unga ar te

25 Nu mi dinga ar Hesu mi 'yo 'randi ar dehe, bi 'ñeñ'u:

—Utate, ham'u ga tsokwa.

26 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, gi hongagihu ngetho da 'ra'ahu ga tsihu ar thuhme ne ga niñöhu, hinge gi honju ngetho ga hyanthu ya döta nt'udi.

27 Yo gi umba ri muihu gi hoñhu ar ñhuni ngut'a da thege. Umba ri muihu gi hyoñhu ar ñhuni unga ar te hiñham'u da göts'i, da 'ra'ahu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ngetho go xi hñuxa Jö ár Dada da uñ'ö.

28 Nu'mú bi 'ñeñ'u:

—Tema mahyoni ga pehe, ne njap'u ga pehe nö'ö ne Jö ga othe.

29 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Gehnu ar 'befi ne Jö gi 'yothu, gi ñ'emuihu nö'ö togo xpa peñ'ö.

30 Bi 'ñeñ'u 'mu:

—Tema nt'udi gi ot'e ga hanthe ne ga ñ'emui'ihe. Tema döta 'befi gi pefi.

31 Numa palehu bi zi ar thuhme mi ta mahets'i núnu ha ya ot'at'ohö, ngu engar har t'ofö: Bi umba ar thuhme ndi 'ñe mhets'i nda zi'u.

32 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, ar Moise himbi 'ra'ahu ar thuhme ndi 'ñe mhets'i. Ha numa Dada hö, 'ra'ahu ar thuhme majöni di 'ñe mhets'i.

33 Ngetho ar thuhme unga Jö, gehnu nuna ba kö mhets'i, ne umba ár te ya meximhai.

34 Nu'u bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, 'raje hyax'mu nunar thuhme'ö.

35 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nuga go dar thuhme ungar te. Gatho nu'u togo da e da hyongagi, hiñham'u ma da ntunthu, ha nu'u togo da ñ'emuigi, hiñham'u ma da ntuthe.

36 Ngu xta xi'ahu, mödi xka hyandgagihu, hingi ñ'emuihu.

37 Gatho nu'u togo xi 'raka Jö ma Dada, ma da e da hyongagi. Ha gatho nu'u togo da e da zükagi, hinga kots'i.

38 Ngetho nuga xta kö mhets'i, hinxta ehe ga ot'a nö'ö di nesega, xta e ga ot'a gatho nö'ö ne togo xpa penkagi.

39 Gehnu ne ma Dada togo xpa penkagi, gatho nu'u togo xi 'yentk'a ha ma 'ye hinga 'bedi, ne nuya ngöxapa, ma ga ko'spa yá te hiñham'u da göts'i.

40 Nö'ö togo xpa penkagi, ne'ö gatho nu'u togo da hñuxka yá da ár T'ugi Jö, ne da ñ'emugi, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, ne nuga ga ko'spa yá te ha ya ngöxapa.

41 Nu'mú nuya xodyo mi njont'ane n'a ngu n'a, ngetho xki 'ñeñ'ö: Nuga go dar thuhme xta kö mhets'i.

42 Ne mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu ar Hesu ár t'u ar Huse, di pöthwu togo yá dada. Hanja em'u xpa kö mhets'i.

43 Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi ñöxhnathohu.

44 Ngetho hinto tsa da e da hyongagi nu'mu hinda zopa ár mfeni Jö ma Dada togo xpa penkagi. Ne nuga ga ko'spa ár te ha ya ngöxapa, ne da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

45 Njawa xi 'yot'a yá m'ehni Jö har t'ofu: Jö ma da uta gatho ya jö'i. Jange gatho nu'u togo xi 'yoxa nö'ö mönga ma Dada, ne xi zo hár mfeni, da e da hyongagi.

46 Hingi 'bu n'a togo xi hyanda Jö ar Dada, honse nö'ö togo xpa pehni. Nö'ö hö, go xi hyanda ar Dada.

47 Xa majöni di xi'ahu, nu togo ñ'emugi pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

48 Nuga go dar thuhme ungar te.

49 Nuya ri palehu mam'et'o bi zi ar thuhme mi ta mhets'i ha ya ot'at'ohu, ne bi du'u.

50 Nunar thuhme di xi'ahu, hingi njap'u. Nunu di 'ñe mhets'i, ne gatho nu'u togo da zi, hinda ma da du.

51 Nuga go dar thuhme ungar te xpa e mhets'i. Nö'ö togo da zi nuna thuhmenu, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i. Nunar thuhme di xi'ahu, gehnu ma ndo'yose ga da, ne njap'u ya meximhai da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

52 Nuya xodyo mi ntsahñöki n'a ngu n'a mi eñ'u:

—Hanja da tsa da 'rakagihu ga tsafu ár ndo'yosenu.

53 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, nu'mu hingi tsafu ár ndo'yo ne hingi tsifu ár ji Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, hinda nja ri tehu hiñham'u thege.

54 Nö'ö togo tsaka ma ndo'yo ne tsika ma ji, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, ne ga ko'spa ár te hár ngöts'i ar ximhai.

55 Ngetho ma ndo'yo gehnu ar ñhuni majöni, ne ma ji ar ts'ithe majöni. Gehyu unga ar te hiñham'u da göts'i.

56 Nö'ö togo tsaka ma ndo'yo ne tsika ma ji, ma ga 'bu'be'ö.

57 Njangu Jö ar Dada togo ba penkagi hö ar te, nuga di te ngetho di 'bu'bega'ö. Ha nu'u togo da zaka ma ndo'yo, da nte n'ehe ngetho di 'bu'bega'u.

58 Go gehnu ar thuhme di xi'ahu ba kö mhets'i. Nö'ö togo da zi, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i, hinga njangu ri palehu bi zi ar thuhme mi ta mhets'i, ne bi du'u.

59 Nuya mhöyu bi mönga ar Hesu nú'mu mi uta ya jö'i ha yá nijö'u núnu Nkapernaum.

Ya mhö ungar te hiñham'u da göts'i

⁶⁰ Nzeye nu'u togo mi teni, mi 'yoxa njap'u mi eñ'u:

—Xi ñhemi nö'ö teme mö. Togo tsä da 'yot'e.

⁶¹ Ar Hesu mi pötho tema mi njont'ane, ne bi 'ñembabi'u:

—Hage tsot'a ri muihu nö'ö di xi'ahu.

⁶² Tema gi beñhu nu'mu gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, da mengi da boxa mhets'i habu mi 'bu'ö m'et'o.

⁶³ Ar hñö go unga ar te, ha nö'ö bi e har ndo'yo hinte fäts'i. Nuya mhö xta xi'ahu nonga ar hñö ne unga ar te.

⁶⁴ Hõse, 'ra hingi ñ'emuihu.

Ngetho ar Hesu hár ndui mi pötho togo himi ñ'emui, ne togo ma nda da.

⁶⁵ Ne bi 'ñenö:

—Jange da eñ'ahu, hinto tsä da e da hyongagi nu'mu hinda zo ma Dada.

⁶⁶ M'efa nzeye nu'u togo mi teni, bi hyep'u ne himi ñ'owi.

⁶⁷ Jange ar Hesu bi 'ñemba nu'u 'ret'amayoho yá maxte xki hwahni:

—Hage gi ne gi möhu n'ehe.

⁶⁸ Ar Simu Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, togo man'a ga teñhe. Hõse'i gi mönga ya mhö ungar te hiñham'u da göts'i.

⁶⁹ Ha nuje xta ñ'emuihe ne xta pöhe go gar Kristo ár T'u'i Jö togo höse ar te.

⁷⁰ Ar Hesu bi dödi:

—Nuga da hwañ'ahu gi 'ret'amayohohu. Mödi njap'u, n'a di hñöx'ahu ar ts'ondöhi.

⁷¹ Nö'ö mi nonga ar Huda Iskariote ár t'u ar Simu, ngetho go ma nda da'ö, ne mi n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte.

7

Nuyá jödö ar Hesu himi ñ'emui már m'ehni Jö

¹ M'efa ar Hesu mi 'yo har hai Ngalilea, himi ne nda m'uhnu Nhudea ngetho ya xodyo mi honi nda hyo.

² Mi 'bap'utho ár dango ya xodyo nö'ö ár thuhu, ar dango nguxiza.

³ Nuyá jödö bi 'ñemba ar Hesu:

—Põni di ma Nhudea, ne nu'u togo teñ'a'i da hyanda nuya döta nt'udi gi ot'e.

⁴ Ngetho nu'mu n'ar jö'i ne da ñ'udi, hingi ot'a ar 'befi ñ'ontho. Nu'ge gi ot'a nuya döta nt'udiyu, ñ'udi habu gatho da hyant'a'i.

⁵ Mi mönga njap'u ngetho mödi ma yá jödö, himi ñ'emui'u xki 'ñexa Jö.

⁶ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hingi tsäda ga manü, ha nu'ahu tsäda ham'u gi ne gi möhu.

⁷ Nuya jö'i hingi tsä da utsa'ihu, ha nuga hö utsagi, ngetho di xipa yá ts'o'befi pe'u.

⁸ Di möhu ar dango. Nuga hingi tsäda ga ma.

⁹ Hõse bi xipabi njap'u, ne bi gohnu Ngalilea.

Ar Hesu bi ma ar dango nguxiza

¹⁰ Nu mi wadi bi ma yá jödö, ar Hesu bi ma har dango n'ehe, mödi bi ma ngu ñ'ontho, himi ñ'udi.

¹¹ Nuya ndöxodyo mi hongar har dango, ne mi eñ'u:

—Habu bi 'yo'ö 'mu.

12 Ne nze^ye nuya mi 'buhⁿu mi nonga ar Hesu, 'ra mi enö: Nun^u ar hogajö'i, ne ma'ra mi enö: Hingar hogajö'i, ngetho ka ya jö'i.

13 Txi 'ramtx'u mi ñö'u, ngetho mi tsu nuya ndöxodyo.

14 Xki tho ngu made ar dango, mi yut'a ar Hesu har dönganijö ne mi uta ya jö'i.

15 Nuya ndöxodyo xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Hanja pe'sa nze^ye ar mfödinu, hiñhabu xi ma xpa t'uti.

16 Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñenö:

—Nö'ö te di udi hingo di mönsega, go ár me^ti togo xpa penkagi.

17 Nu'u togo ne da 'yot'a nö'ö ne Jö, da bö'u di utwa ár mhö Jö, hinge nö'ö di bensega.

18 Nö'ö togo bense nö'ö mö, hönse ne da t'e'spa ár nsu. Ha nö'ö togo ne da t'e'spa ár nsu togo xpa peñni, ge'ö mönga majöni ne hingar kate.

19 Ar Moise bi 'ra'ahu ar t'ofo. Hinto xka 'yothu ngu mönga har t'ofonu. Yo'ö gi ne gi hyogagihu 'mu.

20 Nuya jö'i xki mhunts'i bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Gi pe'sa ar ts'ondöhi. Togo ne da hyo'a'i.

21 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Hönse n'ar 'befi da ot'e, ne xa gi 'yohu.

22 Ar Moise bi 'ra'ahu ar nsegi gi huxu ha ri ndo'yohu, mödi hingo mar meti'ö, már me^ti ya pale. Ha nu'ahu gi huxu ar nsegi mödi ar pa ntsaya.

23 Nú'mu gi hu'sfu ar nsegi ri bötsihu, mödi ar pa ntsaya, hingi nehu gi ts'okwabi^hu ár t'ofo ar Moise. Xi'mu hanja gi mbo ri kwehu ngetho da othebi gatho ár ndo'yo n'ar ñ'oho har pa ntsaya.

24 Beñhu xiñho hanja gi nthentehu, wa njap'u wa hin'ö. Yo ma gi nthentehu hönse gi hanthu nö'ö oxa mañö.

Nuya jö'i mi enö: Ha go gehnu ar Kristo

25 'Ra ya me Herusalen mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu togo thoni da tho.

26 Hyanthu 'bahnu madeda ya jö'i uti, ne hinte nsipabi. Hage xi ñ'emui ma ndöhu go gehnu ar Kristo 'mu.

27 Ngetho di pöhu habu xpa ehnu, ha nu xta e ar Kristo, hinto ma da bödi habu di 'ñehe.

28 Nú'mu mi 'yo njap'u ar Hesu, mi 'bahnu mi uta ya jö'i har dönganijö, bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Gi pökagihu ne gi pöhu habu dar mengu. Ha hinxta esega, xpa penkagi nö'ö togo majöni, ne nu'ahu hingi pöhu togo'ö.

29 Nuga hö di pödi, ngetho ka xta ehnu, ne ba penkagi ga ehe.

30 Nuya ndöxodyo mi 'yoxa njap'u, xa mi ne nda guhmö'u. Ne hinte bi japabi, ngetho hinxki zota ár pa.

31 Ha nze^ye ya jö'i mi 'buhnu bi ñ'emui^bi, ne mi eñ'u:

—Xi nu xta e ar Kristo, hage ma da döhö da 'yot'a ya nt'udi ngu nuya xi 'yotnu 'mu.

Ya denga'bepate bi mehna togo nda guhmö ar Hesu

32 Nuya denga'bepate mi bödi mi nonga ar Hesu ya jö'i, nuyu ne ya ndömöjö bi meñ'u ya nsunijö ma nda guhmö.

33 Jange ar Hesu bi 'ñenö:

—Hönse ma'ra ya tsi pa ga 'buhwihu, ne ga penga habu bi 'bu togo ba penkagi.

34 Ma gi hyongagihū ne hingi tingagihū. Nu habū gar maga, hinda tsā gi mōhū.

35 Nu'mú, nuya ndōxodyo mi 'buhnu mi enga n'a ngu n'a'u:

—Habū di manū 'mu, enō hinda tsā ga tiñhū. Hage ma da zū nu'u xi mfont'a ha yá hai nu'u hingya xodyo, ne da ut'u.

36 Tema di bonga nō'ö bi 'ñenö: Ma gi hyongagihū ne hingi tingagihū, ne nu habū gar maga, hinda tsā gi mōhū.

Ngu n'ar döthe ar dehe unga ar te

37 Nō'ö ar pa mar nsu ár ngöts'i ar dango, ar Hesu bi m'ai ne bi ñö nts'edi bi 'ñenö:

—Nu'mū ja togo tsū ar duthe, da e da hyongagi da ntsithe.

38 Nō'ö togo ñ'emūigi, ma da bonga hár mui ngu ya döthe ar dehe unga ar te, ngu mōnga har T'ofō.

39 Ar Hesu mi nonga ár Hñö Jö, nō'ö ma nda hñōnga nu'u togo nda ñ'emūibi'ö. Ha nunár Hñö Jö hinxki etho, ngetho ar Hesu hinxki mengda hár nsunda mhets'i.

Ya jö'i bi ñhege

40 Nu mi 'yoxa njap'u ya jö'i, 'ra mi eñ'u:

—Xa majöni gehnu ár m'ehni Jö.

41 Ma'ra mi enö:

—Gehnu ar Kristo.

Ha ma'ra mi eñ'u:

—Hage di 'ñe Ngalilea ar Kristo 'mu.

42 Hin'ö, ngetho har T'ofō enö, ar Kristo ma nda e ha yá 'beto ar Dabi mar mengu Belen.

43 Mi n'añ'o n'a ngu n'a yá mfeni mi nonga ar Hesu, jange ya jö'i bi ñhege.

44 'Ra mi ne nda gumhö, ne hinte bi japabi.

Nuya ñ'ohoyu mi eñ'u: Hinto man'a xi ñö njanu

45 Nu'u togo xki m'ehni nda guhmö ar Hesu, bi mengi ma ba k'ö'sa ya ndömöjō ne ya denga'bepate. Ne nuya ndöyū bi 'ñeñ'u:

—Yo'ö hinga tsihū.

46 Nu'u xki 'behni bi dödi:

—Hinda tsihe, ngetho da ohe nō'ö bi mö, ngu hinto man'a xi mōnga njap'u.

47 Nu'mú nuya denga'bepate bi döti ne bi 'ñembabi'u:

—Hage xi ka'ahū n'ehe.

48 Gi pōhū xiñho, hinjo'o n'ar ndömöjō, wa n'ar denga'bepate xi ñ'emūi.

49 Nu'u togo xi ñ'emūi, gehyū nu'u hingi pō ar t'ofō, ne xi theke da m'edi.

50 Ar Nikodemo, nō'ö togo xki ma nxui ma ba k'ōnga ar Hesu, mar denga'bepate n'ehe, bi 'ñemba nu'u mi 'buhnu:

51 —Gi pōhū numa t'ofohū, hingi hōxa ár ts'oki n'ar jö'i nu'mū hinxi 'yots'e m'et'o, ne xi bödi teme xi 'yot'e.

52 Nuya ndömöjō ne yá mi denga'bepatewi bi 'ñembabi:

—Hage gar me Ngalilea n'ehe. Hñet'a xiñho ar T'ofō, ne gi pōdi hinxpā ehnu Ngalilea n'ár m'ehni Jö.

53 Mi wa ar dango, n'a ngu n'a bi menga yá ngu.

8

Ar zinganthöti 'behñö

¹ Ha nu ar Hesu bi ma har t'ohö Njömdöni.

² Nu ár hyax'ö n'itho, ba penga man'agi har dönganijö, ne bi wat'a ra nzeýe ya jö'i, bi hñuhnu bi uti.

³ N'a mba ep'utho ya böt'ofö ne ya denga'bepate, mi tsimpa n'ar 'behñö xki ts'udi mi 'bengwi n'ar ñ'ohö himár döme. Bi m'a'ma madetho,

⁴ ne bi 'ñembabi'u:

—Utate, nunar 'behñönu xi ts'udi mi 'bengwi n'ar ñ'ohö himár döme.

⁵ Ar Moise 'bepkagihu hár t'ofö ga hohu nk'ahni nuya 'behñö njanu. Wa te gi mönge.

⁶ Nu'u bi mönga njap'u mi honi nda hyathmö, mi ne nda dimbabi teme nda hyots'e. Ha nunar Hesu bi ñ'ani, bi ja ár 'ye mi ot'a har hai.

⁷ Ha nu'u himi tsaya mi ambabi. Nu'mú ar Hesu bi m'ai ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo hinte ma ts'oki tu, dá du'mi da unga ar nk'ahni.

⁸ Ne bi mengi bi ñ'ani mi ot'a har hai man'agi.

⁹ Nu mi 'yo njap'u, ba e ha yá mfenise nuyá ts'oki xki 'yot'u, ne 'raman'a bi boni bi ma'u, m'et'o bi bonga nu'u ya dönzia, m'efa nu ma'ra mi bötsitho. Hönse bi gohnu ar 'behñö mi 'ba made, ne ar Hesu.

¹⁰ Mi mengi bi m'a ar Hesu, hinto bi hyandi, hönse ar 'behñö mi 'bahnu, ne bi 'ñembabi:

—Habuma nu'u togo mi hox'a'i. Hage hinto bi ne bi k'añ'a'i.

¹¹ Bi 'ñeñ'ö:

—Hinjo'ö, tsi Tata.

Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuga n'e, hinte di hox'a'i. Di ma, ne yo ma gi pengi gi 'yot'a ar ts'oki.

Ar Hesu gehnu ár ñot'i ya meximhai

¹² Ar Hesu bi mengi bi zo ya jö'i ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga go dar ñot'iga di yot'wa ya meximhai. Nö'ö togo da dengagi, hinda ma da ñ'o har 'bexui, ngetho da yot'wabi ar ñot'i unga ar te.

¹³ Nu'mú nuya denga'bepate bi 'ñembabi'ö:

—Gi mönse togo'i, jange hinga majöni nö'ö gi mö.

¹⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Mödi di mönse togogi, majöni nuna di mö, ngetho nuga di pödi habu xta ehe ne habu gar ma. Nu'ahu hingi pöhu habu xta ehe wa habu gar ma.

¹⁵ Nu'ahu gi höxu majöni ngu ri mfenisehu, ha nuga hinto di hö'spa majöni.

¹⁶ Ha nu'mu togo di hö'spa majöni, nö'ö di mö majöni 'mu, ngetho hindi höxase, di höx'be ma Dada togo xpa penkagi.

¹⁷ Nu ha ri t'ofohu enö: Nu'mu yoho ya jö'i n'at'wu mö, majöni.

¹⁸ Nuga di damajöni togogi, ma Dada togo ba penkagi damajöni togogi n'ehe.

¹⁹ Bi 'yambabi'u:

—Habu bi 'bu ri Dada.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hingi pökagihu, ne hingi pöhu ma Dada. Nu'mu gi pökagihuhmö, gi pöhmöhu togo ma Dada n'ehe.

²⁰ Ar Hesu bi mönga njap'u nú'mu mi uta ya jö'i núnu habu mi 'bu ar m'esbojö har dönganijö. Ne hinto bi tsä bi gu, ngetho hinxki zöta ar pa nda jwata ár 'befi.

Habu gar maga, nu'ahu hinda tsä gi möhu

²¹ Ar Hesu bi mengi bi 'ñembabi'u:

—Ma ga maga, ne nu'ahu gi hyongagihuhmö. Ha ma gi tuwi ri ts'okihu, ne hinda tsä gi möhu habu gar maga.

²² Nuya ndöxodyo mi ense'u:

—Hage ma da ñhose 'mu. Hanja enö: Habu gar maga, hinda tsä gi möhu.

²³ Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu ja gar menguhüwa, ha nuga xta e mañö mhets'i. Nu'ahu ár met'i'ihu ar ximhai, ha nuga hingo ár metigi.

²⁴ Jange da xi'ahu ma gi tuwi ri ts'okihu, ngetho nu'mu hingi ñ'emuihu go geke, ma gi tuhu gi tuxta ri ts'okihu.

²⁵ Nep'u nu'u bi 'ñembabi'ö:

—Xi'ge togo'i 'mu.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Get'ö ngu da xi'ahu har ndui.

²⁶ Nuga mödi di pe'sa ma'ra teme ga xi'ahu, ne ga hös'a majöni ri m'uihu, honse di xi'ahu nö'ö xi xikagi togo xpa penkagi. Gehnu di mönga har ximhai, ne majöni nö'ö möñ'ö.

²⁷ Ha nu'u togo mi ots'e, himbi bö'u mi nonga Jö ár Dada.

²⁸ Jange ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu xki tsuthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i gi hyohu, ma gi pöhu 'mu togo xa majöni go geke. Ne gi pöhu n'ehe hinte di ot'ase. Nö'ö ba utka ma Dada, gehnu di xi'ahu.

²⁹ Numa Dada togo ba penkagi hinxi hyegase, hyax'mu di 'bu'be, ngetho nuga di ot'a nö'ö numañho'ö.

³⁰ Nú'mu mi mönga njap'u ar Hesu, nzeye ya jö'i bi ñ'emui.

Nö'ö majöni xi xogagihu xki gogagihu ar ts'oki

³¹ Ar Hesu bi 'ñemba nu'u ya xodyo xki ñ'emui:

—Nu'mu gi 'ñet'a xiñho ri muihu ma mhö, xa majöni ma ñ'owi'ihu 'mu.

³² Ne ma gi pöhu nö'ö majöni, ha nu'mu gi pöhu nö'ö majöni, gehnu da xok'ahu.

³³ Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuje yá 'betogihe ar Abra. Hiñham'u xi jokagihe ngu togo yá metigihe. Hanja gi enö da sogagihe.

³⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo ot'a ar ts'oki, nunu xi got'atho ar ts'oki.

³⁵ Nu'u togo m'egotho, hinda ma da go har ngu gatho ya pa. Ha nu ar t'u hö, da gohnu.

³⁶ Njap'utho n'ehe, nu'mu ár T'u Jö da guk'ahu har ts'oki, majöni xka poñhu, ne hinte ko'ahu.

³⁷ Di pödi yá 'betö'ihu ar Abra. Mödi njap'u gi ne gi hyogagihu, ngetho gi tsamañ'uhu nö'ö di xi'ahu.

³⁸ Nuga di mönga nö'ö xi utkagi ma Dada, ha nu'ahu gi othu nö'ö xi mönga ri dadahu.

³⁹ Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ma palehe ar Abra.

Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu yá 'beto'ihu ar Abra, gi tembahmöhü ár 'befi'ö 'mu.

40 Ha nu'ahü mödi xta xi'ahü nö'ö majöni xi xika Jö, gi ne gi hyogagihu. Ar Abra himbi 'yot'a njap'u.

41 Nu'ahü gi othü ngu ot'a ri dadahu.

Nu'mú nu'u bi 'ñemba ar Hesu:

—Nuje hinge togatho di emfe ma dadahe. Hõse n'a ma Dada di 'ñehe, gehnu Jö.

42 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu ri Dadahühmö Jö, gi mökagihu, ngetho xta e habu bi 'bu'ö. Hinda ese, go ba penkagi.

43 Hanja hingi tso ri mfenihu nö'ö di xi'ahü. Hingi tso, ngetho xi njot'a ri muihu.

44 Ar ts'ondöhi go ri dadahu'ö, ne gi ne gi 'yothwu nö'ö ne'ö. Hár nduitho mar hyote ne ar hyate, hiñham'u mönga nö'ö majöni. Nú'mu mönga ya nhemhñö, go bense, ngetho ar nemhñö, ne go bi du'ma ar nhemhñö'ö.

45 Nu'ahü hingi ñ'emugihu, ngetho di mönga nö'ö majöni.

46 Hinjo'ö togo da tsä te gi hyoxkagihu n'ar ts'oki. Nu'mu di mönga nö'ö majöni, yo'ö hingi ñ'emugihu.

47 Nu'u togo yá meti Jö, otwa ár mhö. Hingi ne gi 'yo'spabihu, ngetho hingo yá meti'ihu'ö.

Nú'mu hinxki m'uta ar Abra, nunar Hesu mi 'bu'ö

48 Nep'u nuya xodyo bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hage hinge majöni nö'ö di xi'ahe, gar me Nsamaria ne xka nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

49 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi nthex'bega n'ar ts'ondöhi. Nuga di numansu ma Dada, ha nu'ahü hingi numansugihu.

50 Nuga hindi mönga njap'u di honi gi 'ñeskagihu ma nsu. Ngetho 'bu n'a togo eskagi, ne go ma da hñöxmajöni'ö.

51 Xa majöni di xi'ahü, nö'ö togo ot'a nö'ö di mö, hiñham'u da du.

52 Nu'mú ya xodyo bi 'ñembabi:

—Nupya hö, di pöhe gi nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Ngetho ar Abra bi du, nuyá m'ehni Jö bi du'u n'ehe. Hanja gi enö, nö'ö togo da 'yot'a nö'ö gi mö, hiñham'u da du.

53 Hage ri nsu töpa ár nsu ar Abra 'mu. Ngetho bi du'ö ne yá m'ehni Jö bi du'u n'ehe. Tema nsu gi beni gi pe'ske 'mu.

54 Ha nu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu'mu ga exase ma nsu, pontho hinter me'ö. Numa Dada go eska ma nsu, nö'ö togo gi emfu ri Jöhu.

55 Ha nu'ahü hingi pöhu togo'ö. Nuga hö di pödi. Nu'mu ga enö hindi pödi, gar nemhñöhmö ngu'ahü, ngetho di pödi ne di otwa ár mhö.

56 Ri palehu ar Abra xa mi johya, mi to'ma nda zonga ar pa nga 'bukwa har ximhai, ne bi njohya bi hyandi.

57 Nuya xodyo bi 'ñembabi'ö:

—Hinxka jwata madenthebe njeye. Hanja tsä xka hyanda ar Abra.

58 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahü, ndi 'buka mam'et'o nú'mu hinxki m'uta ar Abra.

59 Jange nu'u bi guxya do nda k'ahmö. Ha nunar Hesu bi ñ'öni, bi bonga har nijö bi thota madetho bi ma.

9

Ar Hesu bi xokwa yá da n'ar ñ'ohò xki m'ui himi handi

¹ Nu mi panu ar Hesu, bi hyandi mi 'buhnu n'ar ñ'ohò xki m'ui mi goda.

² Nuyá maxte bi 'yambabi'ö ne bi 'ñeñ'u:

—Utate, togo bi 'yot'a ar ts'oki ne bi m'ui goda, gesenu wa yá dada.

³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hingo ár ts'okinü, ne hingo ár ts'oki yá dada n'ehe. Ngetho njanu nda nheki ár döta 'befi Jö hár te'ö.

⁴ Núpya mpa, mahyoni ga pepa ár 'befi nö'ö togo ba penkagi. Ba ep'u ar xui númu hinto tsá da mpefi.

⁵ Núpya di 'bukwa har ximhai, go dar ñot'iga di yot'wa ya meximhai.

⁶ Mi wadi bi mönga njap'u, bi ntsojni har hai, bi 'ñöt'a ar bohái. Ne bi go'spa ha yá da ar ñ'ohò mi goda.

⁷ Ne bi 'ñembabi:

—Di ma ba peka ri da har pothe Siloe (nunar thuhu'ö ponu da 'ñenö, xi m'ehni).

Bi ma'ö ma ba peka ár da, ne mba pengi mi tsá nda hyandi.

⁸ Nu'mú nuyá n'angu ne nuya jö'i xki hyandi mi goda, mi eñ'u:

—Hage hinga gehnu togo mi hudi mi peti.

⁹ Ra mi enö mi ge'ö, ma'ra mi enö ndi hñöts'i. Nö'ö mi ense:

—Go geke.

¹⁰ Ne bi t'embabi:

—Hanja xi xo ri da.

¹¹ Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu ar ñ'ohò ár thuhu ar Hesu, bi 'ñöt'a ar bohái, bi goska ma da, ne bi 'ñengagi: Di ma har pothe Siloe ba peka ri da. Nuga da ma da peke, ne bi tsá da handi.

¹² Nu'u bi 'yambabi:

—Habü bi 'bu'ö.

Bi dö'ö ne bi 'ñenö:

—Hindi pödi.

Ya denga'bepate bi hñö'spa majöni ar ñ'ohò mi godahmö

¹³ Ya jö'i bi zi'spa ya denga'bepate nö'ö mar godahmö.

¹⁴ Ha nö'ö ar pa xki 'ñöt'a ar bohái ar Hesu, ne xki xokwa ár da ar ñ'ohò mi goda, mar pa ntsaya.

¹⁵ Nuya denga'bepate bi 'yambabi n'ehe hanja xki dixá ár da. Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Bi goska ar bohái ha ma da, da ma da peke, ne bi zá da handi.

¹⁶ Ra ya denga'bepate mi eñ'u:

—Nunar ñ'ohonu hinxpá pèhna Jö, ngetho hingi japamasu ar pa ntsaya.

Ha ma'ra mi enö:

—Nu'mü n'ar 'yot'ats'okihmö, hage da tsá da 'yot'a nuya döta nt'udiyü.

Ne njap'u bi ñhe'u.

¹⁷ Nep'u bi mengi bi t'embabi ar ñ'ohò mi godahmö:

—Xi'ge, tema gi enge togo bi xok'a ri da.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Gehnu n'ár m'ehni Jö.

¹⁸ Ha nuya ndöxodyo himi ñ'emüi mar goda ne xki xo yá da, jange bi zompabi ár dada ne ár nöndö.

¹⁹ Ne bi ñ'añ'u:

—Hage go gehnu ri t'uhū gi eñhu bi m'ui mi goda. Xi'mu, hanja hantya.

20 Nuyá dada bi 'ñeñ'u:

—Di pöhe xiñho, go gehnu ma t'uhe bi m'ui mi goda.

21 Nuje hindi pöhe hanja hantya, wa togo bi xokwabi ár da. Pe'sa yá jeye, 'yambabihu'ö, tsa da döse.

22 Bi mönga njap'u yá dada, ngetho mi tsu ya ndöxodyo, hinge nda hyegi nda yut'a ha yá nijö'u. Ngetho nuya ndö xki 'yot'a n'ar nkohi'u, mi enö, nö'ö togo nda 'ñemba ar Hesu mar Mesia, mi to'mi nda t'enga har nijö.

23 Jange bi 'ñenga yá dada: Pe'sa yá jeye, 'yambasehu'ö.

24 Nu'mú bi mengi bi ts'ohna nunar ñ'ohö mar godahmö ne bi t'embabi:

—Umba njamödi Jö. Di pöhe xiñho, nunar ñ'ohö togo bi xok'a ri da, n'ar 'yot'ats'oki.

25 Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi pöka hage ar 'yot'ats'oki wa hin'ö. Hõse di pöka ndar goda, ha nupya di handi.

26 Bi mengi bi t'ambabi man'agi:

—Tema bi ja'a'i. Hanja bi xok'a ri da.

27 Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xta xi'ahu, mödi hinxka ne xka 'yoxu. Yo'ö gi ne gi 'yohu man'agi. Ha gi ne gi teñhu n'ehe.

28 Nu'u bi zani ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge go gi tenge. Di tenje ar Moise.

29 Di pöhe Jö bi zo ar Moise, ha nunar ñ'ohõnu hindi pöhe habu xpa ehe.

30 Nunar ñ'ohö mar godahmö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Tengu'ö, nu'ahu hingi pöhu habu xpa ehe, ha nuga bi xoga ma da.

31 Di pöhu xiñho, Jö hingi oxa ya 'yot'ats'oki. Ha nu'u togo tsupi ne ot'a ngu ne'ö, hö ots'e.

32 Hiñham'u xta ohu n'a togo xi xokwa yá da n'a xi m'u goda.

33 Nu'mu hinxpa pehna Jö nunar ñ'ohõnu, hinte xi tsahmö xi 'yot'a nö'ö xi 'yot'mu.

34 Ha nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge ga m'uhwi ar ts'oki. Tema da za gi utkagihe.

Ne bi 'yeñ'u har nijö.

Mi jotyá da nu'u mi humamui mi 'bui xiñho

35 Ar Hesu bi 'yode xki t'enga har nijö nö'ö mar godahmö. Bi ma ba honi, ne nu mi dini bi 'ñembabi:

—Ha gi ñ'emui bi ár T'u Jö.

36 Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ndada, togo'ö ne ga ñ'emui bi.

37 Ne bi 'ñenga ar Hesu:

—Xka hyandi. Nö'ö togo gi ñöwipya go ge'ö.

38 Nö'ö mar godahmö bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, di ñ'emui'i.

Ne bi ndandihmö bi nsunda.

39 Ar Hesu bi 'ñenö:

—Nuga xta ekwa har ximhai ga ot'a ar ts'ut'wi. Njap'u nu'u goda da xo yá da, ha nu'u xo yá da da ngoda.

40 Nu'mú 'ra ya denga'bepeate mi 'buhnu, bi 'yo nö'ö bi möñ'ö ne bi 'ñembabi:

—Xi nuje, hage dar godahe n'ehe.

⁴¹ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu gar godahumö, hinte ma ts'oki gi tuhu. Ngetho gi eñhu gi hanthu, jange gi tuda ri ts'okihu.

10

Ar 'bede ar ma'yo

¹ Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo hingi kut'a hár goxthi ár nguñ'o ya deti, ne poxta har jödo, n'ar bë ne ar dakate.

² Ha nö'ö togo kut'a har goxthi, gehnu ar ma'yo.

³ Ar sugoxthi xokwabi, ne ya deti pötwa ár mhö ar ma'yo. Ne nunu da zopa yá thuhu n'a ngu n'a, ne da guki.

⁴ Nu xta bonga nthi gatho yá meti, da m'et'o ar ma'yo, ne nuya deti teni, ngetho pötwa ár mhö.

⁵ Ne nuyá deti hingi tenga ya n'añ'o ma'yo, da nixt'i ngetho hingi pö ya n'añ'o mhö.

⁶ Nunar 'bedenu bi xipabi'u ar Hesu, mödi himbi bö'u teme mi ne nda xipabi.

Ar Hesu ar hoga ma'yo

⁷ Jange ar Hesu bi mengi bi xipabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, nuga go dar goxthigi habu kut'a ya deti.

⁸ Gatho nu'u togo xi zo m'et'o, nú'mu hinge ndi tsotka, ma ya bë ne ya dakate, ne nuya deti himbi 'yote.

⁹ Nuga go dar goxthi. Nö'ö togo da yut'a har goxthi'ö da mpoho, di kut'i ne di poni, ne xta boni da dinga te da zi.

¹⁰ N'ar bë honse bi ehe da mpë, da ñhote ne da hwati. Ha nuga xta ehe ga unga ar te, hinge n'ar tetho, n'ar hoga te hiñham'u da göts'i.

¹¹ Nuga go dar hoga ma'yo. Ar hoga ma'yo ent'a ár te da ñönga yá deti.

¹² Ha nö'ö togo m'egotho ne hingar ma'yo'ö, hingo yá meti ya deti, xta hyandi da e ar miñ'o, da nixt'i da zop'u ya deti. Ha nunar miñ'o da font'i habu gatho da ma.

¹³ Njap'u nö'ö togo m'egotho, da nixt'i da ma, ngetho ger 'bego hingi tupa ár mu'i te da ja ya deti.

¹⁴ Nuga go dar hoga ma'yo, ne di pödi togo ma deti, ne numa deti pökagi n'ehe.

¹⁵ Jangutho ar Dada pökagi, ne nuga di pöka'ö, ne di ent'a ma te ga ñönga ma deti.

¹⁶ Ne 'bu ma'ra ma deti nu'u hingya mengu nunar nguñ'onu. Nu'u n'ehe ma ga tsihi, ma da 'yo ma mhö. N'adar mhunts'i ma da nja, ne n'adar ma'yo.

¹⁷ Jö ar Dada xa mökagi ngetho di unga ma te, ne ga pengi ga honga man'agi.

¹⁸ Hinto da hñönga ma te, nuga go di unse. Di pe'sa ar ts'edi ga uni, ne di pe'sa ar ts'edi ga honga man'agi. Njap'u bi 'bepkagi ma Dada.

¹⁹ Nuya xodyo bi mengi bi ñöxhnatho ngetho bi 'yoxa nö'ö bi mönga ar Hesu.

²⁰ Nzeye mi eñ'u:

—Nthexkwi n'ar ts'ondöhi ne xi 'be ár mfeni. Yo'ö gi japamasuhu gi oxu.

²¹ Ha ma'ra mi enö:

—Nuya te mö, hinda tsá da mönga n'a togo di nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Ha n'ar ts'ondöhi hinda tsá da xokwa yá da ya goda.

Nuyá ndö ya xodyo bi utsal ar tsi Hmu Hesu

²² Nunu Herusalen mi tat'a n'ar dango mfeni, mi fenga ar pa xki mengi xki n'a'yo man'agi ar nijö, ne nuya pa'u mar ntse.

²³ Ha nu ar Hesu mi 'yonu hár m'et'e ar dönganjö, t'embabi ár m'et'e ar Salomon.

²⁴ Nuya ndöxodyo xa bi got'atho ne bi 'ñembabi:

—Ham'u ma gi hyegagihe gi jaje di yomihe. Nu'mu xa majöni go gar Kristo, xikagihe n'agitho.

²⁵ Ar Hesu bi dödi:

—Xta xi'ahu, ne hingi ne gi ñ'emuihu. Nuya 'befi di pefi di pota ma Dada, ka nhekip'u togogi, ngu xta xi'ahu.

²⁶ Ne ngu xta xi'ahu, nu'ahu hingi ñ'emugihu, ngetho hingo ma deti'ihu.

²⁷ Nuya ma deti oxa ma mhö. Di poka'u, ha nu'u tengagi.

²⁸ Ne di umba ar te hiñham'u da göts'i, hiñham'u ma da m'edi, ne hinto tsá da zinga ha ma 'ye.

²⁹ Numa Dada togo bi 'rakagi, xa döta ár ts'edi, ne hinto tsá da zimba hár 'ye'ö.

³⁰ Nuga ne ma Dada di n'atho'be.

³¹ Mi 'yoxa njap'u ya ndöxodyo, bi mengi bi guxya do, mi ne nda hyoxya nk'ahni.

³² Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nzeye ya hoga 'befi xta ot'e bi pehna ma Dada. Tema 'befi'ö hingi hanthu xiño, ngetho gi ne gi k'ankagihu.

³³ Nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi ne ga k'añ'ahe ngetho gi ot'a ya hoga 'befi. Di ne ga othe ngetho gi hokwa ár nsu Jö. Gar jö'i nguje, ne gi ñhuxkwi Jö.

³⁴ Ar Hesu bi dötwabi'u:

—Ha hingi enga njawa ha ri t'ofohu: Nuga da enö: Nu'ahu gar jöhu.

³⁵ Nu'mu bi hñu'spabi ya jö nu'u togo bi umba ár mhö, ha nunar T'ofo bi zoju Jö hinto tsá da 'ñenö hinga majöni,

³⁶ nuga togo xpa entk'agi ne xpa penkagi Jö ar Dada, hanja gi engagihu di hokwa ár nsu, honse da mönga ár T'ugi Jö.

³⁷ Nu'mu hindi ot'wa ár 'befi ma Dada, yo gi ñ'emugihu.

³⁸ Ha nu'mu di ot'wabi, mödi hingi ñ'emugihu, ñ'emuihu nuya 'befi di ot'e, ne njap'u gi 'ñet'a ri muihu gi pohu di 'bu'be Jö ar Dada.

³⁹ Man'agi ya ndöxodyo mi nehmö nda gu, ha bi k'ot'i bi ma.

⁴⁰ Nep'u ar Hesu bi mengi bi ma 'randi ar döthe Hordan, habu m'et'o mi xixthehmö ar Xuwa, ne ka ba kohnu'ö.

⁴¹ Ne nzeye ya jö'i mi pa mi tsudi, ne mi eñ'u:

—Majöni nunar Xuwa hinte ma nt'udi bi 'yot'e. Mödi njap'u, gatho nö'ö bi xikagihu mi nonga ar Hesu, xi tho njap'u.

⁴² Ne nzeye ya jö'i bi ñ'emuihu.

11

Ár ndöte ar Lasaro

¹ Mi hñenga n'ar ñ'ohö már thuhu Lasaro me Betania, ar t'ulo hnini habu mar mengu ar Maria, ne ár juhwe ár thuhu ar Marta.

² Ar Lasaro nö'ö mi hñeni, már indö ar Maria, togo xki go'spa ar hogañuni hár wa ar Hesu, ne mi ju yá xtö mi thukwabi.

³ Nuya 'behñö mi njuhwe bi mempa ar mhö nda nsipa ar Hesu njawa:
—Tsi Hmu, nö'ö togo xa gi mödi hñeni.

⁴ Mi nsipa ar Hesu njap'u ne bi 'ñeñ'ö:
—Nunar hñeninü hingar ndöte. Njap'u ma da nheki ár nsunda Jö, ne njap'u da nsundabi ár T'u Jö n'ehe.

⁵ Ha nu ar Hesu xa mi mö ar Marta, ár juhwe ne ár jödö Lasaro, nuya hñuyü mi nku.

⁶ Ne nú'mü mi 'yo mi hñenga ar Lasaro, bi gohnu ma yopa habu mi 'bui.

⁷ Mi tho nuya yopa, ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Möhö Nhudea man'agi.

⁸ Nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Utate, hingar yapa nuya ndöxodyo mi ne nda hyo'a nk'ahnitho. Yo'ö gi ne gi penga injanu man'agi.

⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hage hingi pöhu, nunar pa pe'sa 'ret'amayoho xenimpa. Nu'u togo 'yo 'bu mpa, hingi nthewi ya mfets'e, ngetho yot'wa ar ñot'i yot'a ar ximhai.

¹⁰ Ha nö'ö togo 'yo 'bu xui, da nthewi ya mfets'e, ngetho hiñ'othobi ar ñot'i.

¹¹ Mi wadi bi xipabi njap'u, bi 'ñembabi n'ehe:

—Ma tsi ñ'ohü Lasaro öhö. Ma ga a.

¹² Nuyá maxte bi 'ñem'u:

—Tsi Hmu, nu'mü ötho, da dix'mü.

¹³ Nunar Hesu mi nomba ár ndöte ar Lasaro, ha nu'u mi hu yá müi ar t'öhötho.

¹⁴ Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi xiñho:

—Ar Lasaro xi du.

¹⁵ Di johya hinda 'buhnu nú'mü mi hñeni. Gehnu ri ñhohü, ngetho njanu da te ri ñ'emühü. Möhö ma ga k'ö'sü.

¹⁶ Nu'mü bi 'ñenga ar Toma nö'ö mi t'embabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi man'ár ku, bi 'ñemba nuyá mimaxtewi:

—Möhö n'ehe, ga tuwihü mahyegi'ö.

Ar Hesu juxa nu'u xi du ne unga ar te

¹⁷ Mi zonga ar Hesu habu mi 'bu ar Lasaro, bi nsipabi mi pe'sa goho mpa xki t'agi.

¹⁸ Ar hnini Betania 'bu get'u ar hnini Herusalen, ngu n'atenthebe ya wëni ár yap'u.

¹⁹ Ne nzeye ya xodyo xki ma ba k'ö'sa ar Marta ne ar Maria, nda hñu'mba yá müi ngetho xki du yá indö.

²⁰ Nu mi 'yo ar Marta ndi 'ñe ar Hesu hár ngu, bi ma ba thödi. Ha nunar Maria bi gota har ngu.

²¹ Ne ar Marta bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mü xka 'buhmöwa, ma indö hinxi duhmö.

²² Mödi di pöpya n'ehe, gatho nö'ö te gi 'yapa Jö da 'ra'i.

²³ Ha ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ri indö ma da mengi da nte man'agi.

²⁴ Nep'u ar Marta bi 'ñembabi:

—Di pödi, har ngöxpa ma da mengi da ntenü, xta mengi da nte gatho nu'u xi du.

25 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuga di juxa nu'u xi du, ne di unga ar te. Nu'u togo ñ'emugi, mödi xi du, da mengi da nte.

26 Nu'u togo 'bui ne ñ'emugi, hiñham'u da du. Ha gi ñ'emui nö'ö di xi'a'i.

27 Ar Marta bi 'ñembabi:

—Hö tsi Hmu'i, di ñ'emui go gar Kristo ár T'u Jö, ndi to'mhe nda ekwa har ximhai.

Ar Hesu bi nzonga hár t'agi ar Lasaro

28 Ngu mi wadi bi mönga njap'u ar Marta, dama ba xipa ar Maria ár juhwe, txi 'ramtx'u bi 'ñembabi:

—Xi zokwa ar Utate ne top'a'i.

29 Nu mi 'yo'ö, dama bi m'ai ma ba k'öts'i.

30 Ar Hesu hinxki yut'atho har hnini, ka xki gohnutho habu ma ba thö ar Marta.

31 Ha nuya xodyo mi 'buhnu hár ngu ar Maria mi hu'mba ár mui, mi hyant'u dama bi nangi bi bongha har ngu, bi deñ'u, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Di ma da nzonga hár t'agi ár indö.

32 Ar Maria nu mi zonga habu mi 'bu ar Hesu, mi hyandi bi ndandihmö hár wa, ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mu xka 'bukwa, hinxi duhmö ma indö.

33 Nu mi hyanda ar Hesu xa mi zonga ar Maria, ne nuya xodyo mi ñ'owi xa mi zoñ'u n'ehe, xa bi ko ár mui ne xa bi zamañ'u.

34 Ne bi 'ñeñ'ö:

—Habu ga 'yahü.

Nu'u bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, ba e gi hyandi.

35 Ne ar Hesu bi nzoni.

36 Nuya xodyo bi 'ñenga n'a ngu n'a:

—Hyanthu tengu mi mödi.

37 'Ra bi 'ñeñ'u:

—Gehnu togo bi xokwa ár da ar goda. Hage hinge mi tsä te nda mefi ne hinxi duhmö ar Lasaro.

Ar Lasaro bi mengi bi nte

38 Ar Hesu xa bi zamañ'u man'agi, bi ma ba k'ö'spa ár t'agi, mi 'bu ha n'ar oki, ne mi kota n'ar döta do.

39 Bi 'ñenga ar Hesu:

—Hñöju ar do.

Ha nu ar Marta ár nju nö'ö xki du, bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, xi xöt'i, ngetho pe'sa goho mpa xi du.

40 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ha hinxta xi'i, nu'mu gi ñ'emui ma gi hyandwa ár nsunda Jö.

41 Nep'u nuya jö'i bi hñöka nö'ö ar do mi kot'a ár goxthi habu xki t'a ar Lasaro, ne ar Hesu bi no'sa mhets'i ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Dada'i, di jamödi xka 'yoxa nö'ö xta a'a'i.

42 Di pödi hyax'mu gi oxkagi. Nú'mu da mönga njap'u, di hongha nuya nze ya jö'i xi mhunts'i, da ñ'emui go xka penkagi.

43 Mi wadi bi mönga njap'u, bi mafi nts'edi ne bi 'ñenö:

—Lasaro, ponga nthi.

⁴⁴ Ne nö'ö xki duhmö, ba pöni mi sot'a ya xüni dutu yá 'ye ne yá wa, ne mi 'baxa n'ar nthu'mxi ár ñö. Ar Hesu bi 'ñemba ya jö'i:

—Xothwü ya dutu, hyehü da ma.

Ya ndöxodyo bi nkohi hanja nda hyo ar Hesu

(Mt. 26:1-5; Mr. 14:1-2; Lk. 22:1-2)

⁴⁵ Nzeyé ya xodyo nu'u ma ba hu'mba ár müi ar Maria, mi hyant'u nö'ö bi 'yot'a ar Hesu, bi ñ'emüi.

⁴⁶ Ha ma'ra bi ma ba xipa ya denga'bepate nö'ö xki 'yot'a ar Hesu.

⁴⁷ Nu'mü nuya ndömöjö ne ya denga'bepate bi 'yot'a n'ar mhunts'andö, ne bi 'ñeñ'u:

—Te ga pehüpya. Ngetho nunar ñ'ohönu ot'a nzeyé ya nt'udi.

⁴⁸ Nu'mü ga hehütho njap'u, gatho ya jö'i ma da ñ'emüi. M'efa da e ya me Nroma da hwata ma nijöhu ne ma hninihu.

⁴⁹ Nu ar Kaifas n'a nuya möj mar döngamöjö nor jeyé'ö, bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahü hinte gi pöhu.

⁵⁰ Hinxka beñhu, xiñho n'ar ñ'ohö da unga ár te da pöta gatho ar hnini, ne njap'u gatho ma haihu hinda m'edi.

⁵¹ Himbi bense nö'ö bi möñ'ö. Ngetho mar döngamöjö nunar jeyé'ö, jange Jö bi umba nö'ö bi mö. Mi enö, nunar Hesu ma nda unga ár te nda pöta ya mengu nunar hai'ö.

⁵² Ne hinge hönse nor hainü, gatho yá bötsi Jö habü gatho xi nxani, da munts'a n'atho.

⁵³ Jange nor pa'ö nuya ndöyü bi nkohi nda hyo.

⁵⁴ Nu'mü ar Hesu bi hyegi mi 'yo ha yá nthandi ya ndöxodyo. Bi ma get'u ha ya ot'at'ohö ha n'ar hnini ár thuhu Efrain, ne ka bi gohwinü yá maxte.

⁵⁵ Mi 'bap'ütho ar baxjwa, n'ár dango ya xodyo. Nzeyé ya jö'i ha yá hai'u bi m'et'o bi ma'u har hnini Herusalen, ma ba nt'axki.

⁵⁶ Nú'mü mi 'buhnu har dönganijö mi hongga ar Hesu, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Te gi beñhu. Hage hinda e ar dangopya 'mü.

⁵⁷ Ha nuya ndömöjö ne ya denga'bepate xki xipabi ya jö'i, nö'ö togo nda bödi habü ndi 'büi, nda da ne nda nju nda njot'i.

12

Ar Hesu bi njo'spabi n'ar hogañuni núnu Betania

(Mt. 26:6-13; Mr. 14:3-9)

¹ Nú'mü mi 'be 'rato mpa nda zo ar baxjwa, ar Hesu ba e har hnini Betania, habü mi 'bü ar Lasaro nö'ö xki duhmö ne bi mengi bi ko'spa ár te man'agi.

² Ne ka bi t'ot'wabinü n'ar t'oxi. Ar Marta go mi pöxa ar mexa, ne ar Lasaro mi huhwinü har mexa n'ehe.

³ Ar Maria n'a mbi hñö n'ar xito, mi ñ'enga ngu made nt'eni n'ar hogañuni xa mar mhödi, ne bi go'spa ár wa ar Hesu. Ne bi gu yá xtö mi thukwabi, ne xoge ar ngu bi ñuxa nor hogañuni'ö.

⁴ Ne bi 'ñenga ar Huda Iskariote ár t'u ar Simu, n'a nuyá maxte togo ma nda da m'efa:

⁵ —Yo'ö himbi 'ba nunar hogañuninu, xi t'a n'a njeje ár nthöhö n'ar jö'i, ne xi themba ya tsi hyoya.

⁶ Ar Huda bi mönga njap'u, hinge mi tupa ár muì ya hyoya. Bi mö ngetho már bè, ha go mi hö'ö ar 'rozöbojö, ne mi ju nö'ö mi ne'ö.

⁷ Ha nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Hyehnu. Xi goxka ar hogañuni xki kwati to'ma ár pa ma nt'agi.

⁸ Ngetho nuya hyoya hyax'mu ma gi 'buhwihu, ha nuga hinge hyax'mu ma ga 'buhwihu.

Ar nkohi nda tho ar Lasaro

⁹ Nzeye ya xodyo bi bödi ar Hesu mi 'buhnu Betania, ba e'u ma ba k'öni. Ne hinge honse'ö, mi ne nda nu'u n'ehe ar Lasaro togo xki mengi xki nte man'agi.

¹⁰ Nu'mú nuya ndömöjö bi nko'u nda hyo ar Lasaro n'ehe.

¹¹ Ngetho nö'ö xki t'ot'wabinu, bi japa nzeye ya xodyo xki 'wege ne xki ñ'emui ar Hesu.

Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi

(Mt. 21:1-11; Mr. 11:1-11; Lk. 19:28-40)

¹² Ár hyax'ö nzeye ya jö'i xki 'ñe ar dango. Mi 'yo'u ndi 'ñe ar Hesu Herusalen,

¹³ bi doka ya denthì, ne bi ma ba thödi xa mi mafi mi eñ'u:

—Xa nsunda Jö. Njöpa ár m'ehni Jö, gehnu ár ndö ya me Israel.

¹⁴ Ar Hesu bi dinga n'ar tsi n'oge ne bi ntoge, njap'u nda tho ngu mönga har T'ofö habu enö:

¹⁵ Yo gi ntsuhu, menguhu Sion;

hyanthu ba ehnu ri Ndöhu,

nto n'ar tsi n'oge.

¹⁶ Nuyá maxte himbi zo yá mfeni n'agitho yo'ö xki thogi njap'u. Nú'mu mi menga hár nsunda ar Hesu, ka bi beñ'u xki t'ot'a gatho nuna tema xki njapi.

¹⁷ Ne mi damajöni nuya mi 'buhwi hár t'agi ar Lasaro, nú'mu mi mat'i ne bi ko'spa ár te xki du.

¹⁸ Jange nuya jö'i ba e bi dödi, ngetho xki 'yo'u xki 'yot'a ar Hesu nunar nt'udinü.

¹⁹ Ha nuya denga'bepate bi 'ñense n'a ngu n'a:

—Hinte xi za te xka pehu. Hyanthuhmö gatho ya jö'i di ma teni.

'Ra ya me Gresia mi hongar Hesu

²⁰ 'Ra ya me Gresia mi 'buhnu, xki ma nda ndönga Jö har dango n'ehe.

²¹ Ne nuyu bi wat'a habu mi 'ba ar Lipe ar me Betsaida har hai Ngalilea, ne bi 'yapa ar möte bi 'ñeñ'u:

—Tata, di ne ga hanthe ar Hesu.

²² Ar Lipe bi ma ba xipa ar Andre, ne bi ma ba xipabi'u ar Hesu.

²³ Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñenö:

—Xi zo ar pa da hñönga ár nsunda mhets'i Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

²⁴ Xa majöni di xi'ahu, nu'mu n'ar ndat'ei hinda zo har hwöhi ne da du, da gose. Ha nu'mu da du, da unga nzeye ar sofo.

²⁵ Nö'ö togo xa mö ár te, da 'bedi. Ha nö'ö togo da utsa ár tewa har ximhai, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

²⁶ Nö'ö togo ne da mepkagi, dá dengagi, ne habu ga 'buka ka da m'uñnu n'ehe. Nu'u togo da mepkagi, ma Dada da 'ñe'spa ár nsu.

Ar Hesu bi mö ma nda tho

27 Nupya xa di tu ma mui. Te ga apa Jö ma Dada. Hage ga embabi: Ñöngagi hinga tho nunar thogi ba ep'u. Hinda tsa, ngetho xta e ga tho'ö.

28 Ma Dada'i, japa da nsunda ri thuhu.

Bi nheki 'mu n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:

—Xa xta japi xi nsunda, ne ga japi da nsunda man'agi.

29 Mi 'buhnu nzeýe ya jö'i nu'u bi 'yoxa nunar mhönu. 'Ra mi enö xki t'o n'ar ñuni, ma'ra mi enö n'ar enxe xki zo ar Hesu.

30 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinge ma ñhoga nunar mhö xpa ehnu mhets'i, xpa hoñ'a ri ñhohu.

31 Xi zo ar pa ya meximhai ma da thö'spa majöni, ne ar ts'ondöhi ár ndö nunar ximhai, ma da thömba ár ts'edi.

32 Nuga, nú'mu xta njuxka har hai ne da ts'utkagi, ma ga tsigase gatho da hyongagi.

33 Bi mönga njap'u, ne nda födi hanja nda du.

34 Ya jö'i bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuje xta pöhe enga har t'ofu, nunar Kristo hinda ma da göxa ár m'ui. Yo'ö gi enö ma da njuxa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Togo Nuna ba e bi Njö'i 'mu.

35 Ar Hesu bi 'ñembabi 'mu:

—Hönsé ma'ra ya tsi pa ma gi 'buhwihu ar ñot'i. 'Yohu núpya gi pe'su ar ñot'i, yo ma da zu'ahu ar 'bexui. Ngetho nu'u 'yo har 'bexui hingi handi habu di ma.

36 Jange núpya gi 'buhwihu ar ñot'i, ñ'emuibihu ne gi mbötsihu ar ñot'i.

Njap'u bi mönga ar Hesu. M'efa bi ma ba ñ'öni habu hinge nda hyant'u.

Ya xodyo himbi ñ'emubi ar Hesu

37 Mödi ar Hesu xki 'yot'a nzeýe ya nt'udi ha yá hmi ya xodyo, nu'u himi ñ'emui.

38 Bi njanu ne nda tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Tsi Hmu'i, hinto xi jamfi nö'ö di möñhu.

Hinto xi ñ'emui nuya döta nt'udi xka 'yot'e.

39 Himi tsa nda ñ'emui'u, ngetho bi 'ñenga ar Isaia n'ehe:

40 Jö bi gotwa yá da, ne bi japi bi me yá mfeni,

Njap'u hinda xo yá da da hyandi,

ne hinda kwata ha yá mui,

ha nuga da tsa ga umba ar nzaki.

41 Ar Isaia bi mönga njap'u nú'mu mi hyandwa ár nsunda, ne bi damajöni togonu.

42 Mödi njap'u, nzeýe ya xodyo bi ñ'emuibihu ar Hesu, mödi himi damajöni, ngetho mi tsu ya denga'bepate nda 'yenga ha yá nijö.

43 Ngetho mi honi nda 'ñe'spa yá nsu ya jö'i, hinge Jö.

Ya jö'i ma da duxa yá ts'oki ngetho himbi ñ'emui nö'ö bi mönga ar Hesu

44 Ar Hesu bi ñö nts'edi bi 'ñenö:

—Nö'ö togo ñ'emuigi, hinge hönsé ñ'emuigi, ñ'emui togo xpa penkagi n'ehe.

45 Ne nö'ö togo handgagi ma m'ui, handwa ár m'ui nö'ö togo ba penkagi.

46 Nuga go dar ñot'i, xta ekwa har ximhai. Gatho nu'u togo da ñ'emuigi, hinda m'u har 'bexui.

47 Nö'ö togo xi 'yoxa nö'ö xta mö ne hinda 'yot'e, hingo ma ga ent'wa ár mfei. Ngetho hinxta eka ga ent'wa ár mfei ya meximhai, xta e ga poka'u.

⁴⁸ Nö'ö togo ʊtsagi ne hingi ne da ñ'emui nö'ö di mö, 'ñe togo da 'yent'wa ár mfeì, gehnu ar mhö xta xi'ahu, go da 'yent'wa ár mfeì'ö har ngöxapa.

⁴⁹ Ngetho hinxta bense nö'ö xta mö. Ma Dada togo ba penkagi, bi xikagi teme ga mö ne ga xipa ya jö'i.

⁵⁰ Ne di pödi, nö'ö te xi 'bepkagi, gehnu da xi'ahu, ne da 'ra'ahu ar te hiñham'u da göts'i. Jange nö'ö di mö di tenda ngu xi xikagi ma Dada.

13

Ar Hesu bi xukwa yá wa yá maxte

¹ Mi 'bap'utho ar dango mbaxjwa. Ar Hesu mi pödi xki zo ar pa nda zokwa ar ximhai, ne nda menga habu bi 'bu ár Dada. Nö'ö bi mödi nu'u mi 'bukwa har ximhai mi teni, xa bi mö'u gatho ya pa bi m'ukwa.

² Ha nú'mu mi nt'ox'u, ar ts'ondöhi xki wadi xki 'yent'wa hár muì ar Huda Iskariote, ár t'u ar Simu, nda da ar Hesu.

³ Mi pö ar Hesu ár Dada xki 'yent'wa gatho hár 'ye, ne xki 'ñe habu mi 'bu'ö, ne ma nda mengnu man'agi,

⁴ jange mi nt'oxi, n'a mbi nangtho, bi mo ár pat'i, bi gu n'ar dutu bi böt'i.

⁵ Nep'u bi xit'a ar dehe ha n'ar döngmohi, ne bi ndui bi xukwa yá wa yá maxte. Ne mi ju ar dutu mi böt'i, mi thukwabi.

⁶ Ha nú'mu ma nda xukwabi yá wa ar Pedro, bi 'ñeñ'ö:

—Ma tsi Hmu'i, hage ma gi xuga ma wa.

⁷ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö tema di pepya hingi tso ri mfeni, ne m'efa ma gi pödi.

⁸ Ar Pedro bi 'ñembabi:

—Hinga ñhegi gi xuga ma wa.

Ar Hesu bi döti:

—Nu'mu hinga xuk'a'i, hinte ma njawi.

⁹ Ne bi 'ñenga ar Simu Pedro:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mú, hinge honse gi xuga ma wa, xuga ma 'ye ne ma ñö.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo xi wadi xi nxaha, xi nt'axki, honse mahyoni da xuka yá wa. Ne nu'ahu xi nt'axk'a'ihu, mödi hingi gathohu.

¹¹ Ngetho mi pö'ö togo ma nda da, jange bi 'ñenö: Hinga gatho xi nt'axk'a'ihu.

¹² Nú'mu mi wadi bi xukwa yá wa yá maxte, bi gu bi mat'a ár pat'i, ne bi mengi bi hñu har mexa, bi 'ñembabi'u:

—Ha gi pöhu tema di bonga nö'ö xta ja'ahu.

¹³ Nu'ahu gi engagihu dar Utate ne dar Hmu. Majöni nö'ö gi xiju, ngetho hö njap'u.

¹⁴ Ngu xka möñhu, nuga dar Hmu ne dar Utate xta xuk'ahu ri wahu. Nu'ahu n'ehe mahyoni gi xukwabihu yá wa n'a ngu n'a ri ñ'ohu.

¹⁵ Nuga xta ut'ahu gi tenthü ngu xta otka, njap'u gi 'yothu n'ehe.

¹⁶ Xa majöni di xi'ahu, n'ar 'bego hingi töpa ár nsu ár Hmu, ngu n'ar m'ehni hingi töpa ár nsu togo xi mehni.

¹⁷ Nu'ahu gi pöhu nö'ö di xi'ahu, ne nu'mu gi 'yothu, xa xi njöp'ahu.

¹⁸ Hinga gatho'ihu di noñ'ahu, di pöka togo xta hwañ'ahu. Honse mahyoni da thogi ngu mönga har T'ofö habu enö: Nö'ö togo di ñhe'be ar thuhme, bi guxa ár 'ye bi doxkagi.

¹⁹ Di xi'ahupya hingi thotho, ne nú'mu xta thogi, gi ñ'emuihu go geke.

²⁰ Xa majöni di xi'ahü, nö'ö togo numansu ma m'ëhni, numansugi. Ha nö'ö togo numansugi, numansu togo ba penkagi.

Ar Hesu bi mö nda da ar Huda

(Mt. 26:20-25; Mr. 14:17-21; Lk. 22:21-23)

²¹ Mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, xa bi du ár müi, ne bi 'yot'wa ar 'ñu yá maxte tema ndi bönga nuya mhö, ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahü, n'a gi 'buhüwa ma gi dagagihu.

²² Nuyá maxte mi nk'öt'a n'a ngu n'a, himi pö'u togo mi ñoni.

²³ N'ár maxte togo ar Hesu xa mi mödi, mi huhwi get'u.

²⁴ Jange ar Pedro bi ja ár 'ye nda 'yambabi togo mi ñoni.

²⁵ Nu'mú, nunar maxtenü bi njwaxa hár tiñö ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, togo'ö.

²⁶ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö togo ma ga umba ar thuhme xi mobo, go ge'ö.

Bi mo ar thuhme ne bi umba ar Huda Iskariote ár t'u ar Simu.

²⁷ Mi wa ar Huda bi zi nunar xenithuhmenü, ar ts'ondöhi bi yut'a hár mfeni. Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nö'ö ma gi pefi, 'yot'a ngut'a.

²⁸ Nu'u mi huhnü har mexa, hinto bi bödi yo'ö mi xipabi njap'u.

²⁹ 'Ra mi beni mi emba ar Hesu: Di ma ba tanga tema di hoñhu har dango. Wa mi embabi nda ma nda umba n'a tui ar bojö ya hyoya, ngetho ar Huda go mi kwata ar bojö.

³⁰ Nú'mü mi wadi bi zi ar xenithuhme, dama bi böni bi ma. Mar m'exui 'mü.

Ar 'ra'yo 'bepate

³¹ Nu mi böñ'ö, ar Hesu bi 'ñenö:

—Nupya ma da nheki ár nsunda Togo ba e bi Njö'i, ne ma da ñ'u ár nsunda Jö xta tho ya thogi.

³² Nú'mü xta ñ'u ár nsunda Jö, Jö ma da ñ'u ár nsunda'ö n'ehe, ne ngut'a ma da njap'u.

³³ Ma tsi bötsi'ihu, hinga ma ga 'buhwihü nzeye ya pa. Ma gi hyongag-ihu, ne ngu xta xipabi ya xodyo, di xi'ahü n'ehe: Habü gar maga, hinda tsä gi möhu.

³⁴ Di 'bep'ahü n'ar 'ra'yo 'bepate, gi mhöhu n'a ngu n'a. Ngu xta mö'ahü, njap'u gi mhöhu n'ehe.

³⁵ Nu'mü xa majöni gi mhöhu n'a ngu n'a, njap'u gatho ya jö'i ma da bödi ma maxte'ihu.

Ar Hesu bi mö ma nda kongar Pedro

(Mt. 26:31-35; Mr. 14:27-31; Lk. 22:31-34)

³⁶ Ar Simu Pedro bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, habü gi ma.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Habü gar maga, hinda tsä gi tengagipya, mödi m'ëfa hö, gi tengagi.

³⁷ Ar Pedro bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, yo'ö hingi tsä ga teñ'apya. Di 'bui ga unga ma te ga teñ'a'i.

³⁸ Ar Hesu bi döti:

—Hage gi 'bui gi unga ri te. Xa majöni di xi'a'i, m'ët'o ma gi kongagi hñu'gi, ne ka da ma ar boxi.

14

Ar Hesu ger 'ñu'ö di ma n'a habu bi 'bu ar Dada

¹ Yo gi tu ri muihu. Gi ñ'emuihu Jö, ñ'emuigihu n'ehe.

² Nunu habu bi 'bu ma Dada, bi ja nzeye ya ngu. Nu'mu hindi njap'u, xta xi'ahu n'agitho. Gar manu 'mu, ma ga hok'ahu habu gi 'buhu.

³ Ne xka ma ga hok'ahu habu gi 'buhu, ma ga pengase ga tsix'ahu, ne njap'u mahyegi ga 'buhuihu, ne habu ga 'buka ka gi 'buhunu n'ehe.

⁴ Gi pohu habu gar ma, ne gi pohu ar 'ñu.

⁵ Ar Toma bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, hindi pohe habu gi ma. Hanja ma ga pohe ar 'ñu.

⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuga dar 'ñu, dar majöni ne dar te. Hinjo'o togo da zonga habu bi 'bu ma Dada nu'mu hindi tengagi.

⁷ Nu'mu gi pokahmögihu, gi pohmohu ma Dada n'ehe. Di ndu ar pania, xka pohu ne xka hyanthu.

⁸ Ha ar Lipe bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, honse di nehe gi utkagihe ar Dada.

⁹ Nu'mu ar Hesu bi 'ñenö:

—Xta 'buhwihu nzeye ya pa. Hanja hinxka pokagi, Lipe. Nö'ö togo xi hyandgagi, xi hyanda ma Dada. Hanja gi enge: Utkagihe ar Dada.

¹⁰ Hage hingi ñ'emui di n'at'be ar Dada. Nuya mhö di xi'ahu, hinxta bense, ngetho ar Dada togo di 'bu'be go ot'a ar 'befi'ö.

¹¹ Ñ'emuihu nuga di n'at'be ar Dada. Nu'mu hingi ñ'emuigihu nö'ö di mö, ñ'emuigihu ngetho di ot'a nuya 'befiyu.

¹² Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo ñ'emuigi ma da 'yot'a nuya 'befi di otka n'ehe, ne da dokagi da 'yot'e, ngetho gar maga habu bi 'bu ma Dada.

¹³ Ne gatho nö'ö tema gi 'yafu ma Dada gi thöjtju ma thuhuga, nuga ma ga ot'ahu, ne njap'u nuga ar T'ugi ga e'spa ar nsu ar Dada.

¹⁴ Nu'mu tema gi 'yafu Jö gi thöjtju ma thuhu, ga otga.

Ar Hesu bi mö nda mehna ar Hñö Jö

¹⁵ Nu'mu gi mökagihu, 'yothu nö'ö di 'bep'ahu.

¹⁶ Ne nuga ma ga apa Jö ma Dada da meñ'ahu man'a togo da hup'a ri muihu, ne ma gi 'buhwihu gatho ya pa.

¹⁷ Ge'ö ar Hñö Jö togo mönga majöni. Ne nuya jö'i hingya gamfi hinda tsa da hñöñ'ö, ngetho hingi handi, ne hingi pö'u togo'ö. Ha nu'ahu hö, gi pohu, ngetho gi 'buhwihu, ne ma da m'u ha ri muihu.

¹⁸ Hinga ma ga hek'asehu. Ga pengi ga 'buhwihu man'agi.

¹⁹ Ma'ra ya tsi patho, ne nuya jö'i hinda ma da hyandgagi, ha nu'ahu ma gi hyandgagihu. Ngetho nuga di te, nu'ahu n'ehe ma gi ntehu.

²⁰ Nuya pa'u ma gi pohu di n'atho'be ma Dada, ne gi n'at'wihu ma m'ui, ne di n'at'wi ri m'uihu.

²¹ Nö'ö togo ot'a nö'ö di 'bepabi, go mökagi. Ne nö'ö togo mökagi, ma Dada ma da mödi n'ehe, ne nuga ma ga mödi, ne ma ga ñ'udi da hyandga ma m'ui.

²² Nu'mu ar Huda (hingge ar Iskariote) bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, yo'ö honse ma gi ñ'udi ga hant'ahe ri m'ui, ha nu ma'ra ya jö'i hin'ö.

²³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo mökagi, da 'yot'a nö'ö di mö. Ne ma Dada da mödi, ne ga e'be ga 'buhe n'at'wu'ö.

²⁴ Nō'ō togo hingi mökagi, hingi ot'a nō'ō te di mö. Ha nō'ō ar mhö xka 'yohu, hingo xta mönse, ár meti ma Dada togo xpa penkagi.

²⁵ Xta xi'ahuyu núpya di 'buhwihu.

²⁶ Ha nunár Hñö Jö togo ar Humamui, ma da mehna ma Dada potka ma thuhu, go da ut'ahu ne da beñ'ahu gatho te xta xi'ahu.

²⁷ Di tsok'ahu gi 'buhu n'ar hogam'ui ngu di 'buka, hinge ngu nunar m'ui unga ar ximhai. Jange yo gi tu ri muihu, yo gi ntsuhu.

²⁸ Ngu xka 'yohu xta xi'ahu, ma ga ma, ne ga pengi ga 'buhwihu. Nu'mu gi mökhmöhü, xka njohyahu nú'mu nda xi'ahu: Gar ma habu 'bu ma Dada. Ngetho töpka ma nsu.

²⁹ Di xi'ahupya nō'ō hinxi thotho, ne nú'mu xta njap'u gi ñ'emuihu.

³⁰ Hinga ma ga ñöwihu nzeye ya pa, ngetho ba ep'u ár ndö nunar ximhainu, ne nō'ō hinte di nja'be.

³¹ Di ne da bö ya meximhai di mö ar Dada, jange di ot'a ngu 'bepkagi'ö. Nanju, möhö ga poñhuwa.

15

Ar 'bai'obxi ne yá 'ye

¹ Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi yá maxte:

—Nuga go dar 'bai'obxi majöni, ne ma Dada gehnu togo su.

² Nu'u togo di 'bu'be, jangu yá 'ye ar 'bai'obxi. Nu'u yá 'ye uni, nō'ō togo su da hoki xiñho, honi xa da du. Ha nu'mu hinte uni, da meki.

³ Nu'ahu xi hok'ahu xiñho nuya mhö xta xi'ahu.

⁴ Kwathu ga 'buhwihu. Jangu ar 'yeza hingi tsá te da uni nu'mu hingi thöt'a hár 'bai, njap'utho'ihu n'ehe, nu'mu hindi 'buhwihu, hinte mañho gi uñhu.

⁵ Nuga go dar 'bai'obxi, ha nu'ahu yá 'ye. Nō'ō togo di 'bu'be, nunu xa unga ar ñho. Ha nu'mu hindi 'bu'be, hinte tsá te da mefi.

⁶ Nō'ō togo hindi 'bu'be, ma da t'enga har ñöni ngu n'ar 'yeza, ne da 'yot'i. Nep'u da njo, ne da t'u'sa har tsibi habu da nzo.

⁷ Nu'mu xa gi umba ri muihu ga 'buhwihu, ne di oda ri mfenihu ma mhö, 'yahü gatho nō'ö gi nehü ne da t'a'ahu.

⁸ Nu'mu xa gi uñhu ar ñho, njap'u nheki ár nsunda ma Dada, ne njap'u gi 'ñuhü go ma maxte'ihu.

⁹ Ngu xi mökagi ar Dada, njap'u di mö'ahu n'ehe. Yo ma gi 'wehu, 'buhu ha ma mhöte.

¹⁰ Nu'mu gi 'yothu nō'ö xta 'bep'ahu, gi 'buhu ha ma mhöte 'mu, jangu xta ot'a nō'ö xpa 'bepkagi ma Dada, ne di 'bu hár mhöte'ö.

¹¹ Di xi'ahu njap'u ne ga thok'ahu ma johya, ne da nxoge ri johyahu.

¹² Gehnu ma 'bepate: Gi mhöhü n'a ngu n'a ngu xta mö'ahu.

¹³ Hiñ'otho man'ar mhöte di tōpa ár nsu, da unga ár te da pō yá ñ'ohü.

¹⁴ Nu'ahu go ma ñ'ohü nu'mu gi 'yothu nō'ö di 'bep'ahu.

¹⁵ Nupya hindi nu'ahu ngu n'ar 'bego, ngetho n'ar 'bego hingi pödi tema pe ár hmu. Ha nu'ahu ma ñ'ohü, ngetho gatho nō'ö xta öde xi mönga ma Dada, xta xi'ahu n'ehe.

¹⁶ Nu'ahu hinga hwankagihu, nuga go da hwañ'ahu, ne xta ex'ahu gi möhü, ne da nheki ri hoga 'befihu hiñham'u da thege. Njap'u gatho nō'ö gi 'yafu ma Dada gi potju ma thuhu, da 'ra'ahu.

¹⁷ Nō'ö di 'bep'ahu: Mhöhü n'a ngu n'a.

Nu'u hingya gamfi ma da utsa'ihu

18 Nú'mu xta ɔtsa'ihu ya jö'i, beñhu bi ɔtsagiga m'et'o.

19 Nu'mu ár meti'ihuhmō ar ximhai, nuya meximhai da mö'ahu ngu mö yá mi meximhaiwi. Ha nu'ahu hingyá meti'ihu, ngetho nuga nú'mu nda hwañ'ahu, da zoñ'ahu mada ya meximhai, jange ɔtsa'ihu.

20 Beñhu nö'ö xta xi'ahu, ar 'bego hingi töpa ár nsu ár hmu. Nö'ö togo xi ɔtsagi, ma da ɔtsa'ihu n'ehe. Ha nu'mu xi 'yot'a nö'ö xta mö, ma da 'yot'ahu nö'ö gi xipabihu n'ehe.

21 Ha nu'u togo da ɔtsa'ihu, ma da jap'u ngetho xka ñ'emuigihu, ne hingi pö'u togo xpa penkagi.

22 Nu'mu hinxta ekahmō ne hinxta zohmō nuya jö'iyu, hinte ma ts'oki di tuhmöyu. Ha xta ehe xta xipabi, jange hiñ'otho te da dö'u.

23 Nö'ö togo ɔtsagi, pontho ɔtsa ma Dada n'ehe.

24 Nu'mu hinxta ñ'uhmō ya nt'udi nö'ö hinto man'a xi za xi 'yot'e, hinte ma ts'oki di tuhmö'u. Ha xi hyandya nt'udi, ne xi ɔtsagi mahyegi'be ma Dada.

25 Xi njap'u ne nda tho ngu mönga ha yá t'ofu habu enö: Xi ɔtsagi mödi hinte xta japabi'u.

26 Ne ma ga peñ'ahu ar Humamui, gehnu ár Hñö Jö mönga majöni, di ñe habu bi 'bu ma Dada. Nunu da dat'ahu majöni togogi.

27 Nu'ahu n'ehe ma gi dathwu majöni ma'ra togogi, ngetho har nduitho ndi 'buhwihu.

16

1 Di xi'ahu njap'u, ne hingi 'wehu xta ñep'u ya nt'utsa.

2 Ma da t'eñ'ahu ha ya nijö, ne ma da zo ya pa nú'mu togo ma da hyo'ahu, njap'u pepa Jö emp'ö.

3 Nu'u ma da 'yot'ahu njap'u, ngetho hingi pö'u togo ma Dada, ne hingi pö'u togogi.

4 Xta xi'ahu nuya mhöyu, ne nú'mu xta tho njap'u, gi beñhu xta xi'ahu m'et'o.

Ár 'befi ár Hñö Jö

Hinda xi'ahu njap'u ár ndui, ngetho ndi 'buhwithohu.

5 Ha nupya ma ga penga habu bi 'bu togo ba penkagi. Ne hinto xka 'yangagihu habu gar ma.

6 Hõnse xa gi tu ri muihu ngetho xta xi'ahu njap'u.

7 Majöni di xi'ahu, gi to'mhu ri ñhohu nu'mu gar maga. Nu'mu hinga ma, hinda e ar Humamui. Ha nu'mu ga ma, ma ga pemp'ahu gi 'buhwihu.

8 Nu xta zo'ö, ma da hñu'mba yá hmi ya jö'i, da bö'u xa tu yá ts'oki, hanja da m'u xiñho, ne Jö ma da hñö'spa majöni.

9 Ma da utwabi'u xa tu ya ts'oki, ngetho hingi ñ'emugi.

10 Ma da utwabi hanja da m'ui xiñho, ngetho nuga ma ga penga man'agi habu bi 'bu ma Dada, ne hinga ma gi hyandgagihu.

11 Ne da utwabi ar thõxamajöni, ngetho nö'ö togo ndöwa har ximhai, xi wadi xi thu'spa ár mfei.

12 Di pe'sta ma nzeze tema ga xi'ahu, ha nupya hinda tsá ga ut'ahu, ngetho hinda tsá da zo ri mfenihu xoge.

13 Nu xta ep'u ár Hñö Jö nö'ö mönga majöni, ma da 'yot'ahu xiñho ar ñu nö'ö majöni. Ngetho hinda ma da mönga nö'ö bense, ma da mönga nö'ö xi 'yode, ne da xi'ahu nö'ö tema da tho m'efa.

14 Ma da 'ñeska ma nsu, ngetho ma da gunka ma meṭi ne da ut'ahụ.

15 Gatho nō'ò ár meṭi ma Dada ma meṭi n'ehe, jange xta xi'ahụ da gunka ma meṭi ne da ut'ahụ.

Ma da the ar dumụi, ma da zọ ar johya

16 'Be 'ra ya tsi pa, ne hinge ma gi hyandgagihụ. Ne da tho ma'ra ya tsi pa, ne ma gi hyandgagihụ man'agi, ngetho gar ma habụ bi 'bụ ma Dada.

17 Nu'mụ 'ra yá maṅxte mi eng a n'a ngu n'a:

—Tema di bonga nō'ò te mò enō: 'Be 'ra ya tsi pa, ne hinge ma gi hyandgagihụ. Ma da tho ma'ra ya tsi pa, ne gi pengi gi hyandgagihụ, ngetho gar ma habụ bi 'bụ ma Dada.

18 Mi eñ'ụ:

—Tema di bonga nō'ò eñ'ò: 'Be 'ra ya tsi pa. Hindi pōhụ tema ne da mò.

19 Ar Hesu bi bōtho tema mi ne nda 'yambabi'ụ, jange bi 'ñembabi'ò:

—Yo'ò gi ñ'añhụ n'a ngu n'a nō'ò te xta xi'ahụ: 'Be 'ra ya tsi pa, ne hingi hyandagihụ. Ne ma da tho ma'ra ya tsi pa, ne gi hyandgagihụ man'agi.

20 Xa majōni di xi'ahụ, xa ma gi nzoñhụ ne ma gi thohụ ar dumụi, ha nuya meximhài ma da njohya. M'efa nuna ri dumụihụ ma da thege, ne ma da e ar johya.

21 Ma gi njahụ ngu n'ar 'behñö tho ya ụgi ngetho xi zọ yá pa da m'ụ ár bōtsi. Ha nu xta wadi da m'ụ ár bōtsi, da pumhnitho ar ụgi bi thogi, di tōte ar johya pēts'i, ngetho xi zokwa n'ar bōtsi har ximhài.

22 Gi njahụpya, xa gi tu ri mụihụ. Ha nú'mụ xka pengi ga hant'ahụ, xa ma gi njohyahụ, ne hinto ma da hñōñ'ahụ nunar johyanụ.

23 Nuya pa'ụ hinte ma nt'ani gi 'yangagihụ. Xa majōni di xi'ahụ, gatho nō'ò gi 'yapabihụ ma Dada gi nonjụ ma thuhu, go da 'ra'ahụ'ò.

24 Hinte xka 'yapathohụ gi nonjụ ma thuhu. 'Yafụ ne da t'a'ahụ, njap'ụ da nxoge ri johyahụ.

Ar Hesu bi dö ar ximhài

25 Nō'ò xta xi'ahụ xta möng a m'ede. Ma da zọ ar pa hinga zo'ahụ njap'ụ. Ma ga xi'ahụ n'agitho togo ma Dada, ne njap'ụ da zo xiñho ri mfenihụ.

26 Nuya pa'ụ ma gi 'yapabihụ ma Dada gi nonjụ ma thuhu. Di xi'ahụ hinge mahyoni ga apa ma Dada da 'yot'ahụ.

27 Gese ma Dada mò'ahụ, ngetho xka mōkagihụ, ne xka ñ'emụihụ xta e habụ bi 'bụ'ò.

28 Ndi 'bụ habụ bi 'bụ ma Dada, ne xta ekwa har ximhài. Ma ga tsokwa ar ximhài, ne ga penga man'agi habụ bi 'bụ ma Dada.

29 Nuyá maṅxte bi 'ñembabi:

—Nupya gi ñö xiñho, ne hinte ma 'bede gi mò.

30 Xi zo ma mfenihēpya gi pō gatho, hinge mahyoni te da t'añ'a'i. Jange di ñ'emụihe xka e habụ bi 'bụ Jō.

31 Ar Hesu bi dōtwabi'ụ ne bi 'ñienō:

—Hage gi ñ'emụihupya.

32 Pōhụ ma da ep'ụ ar pa, ne di xi'ahụ, 'bap'ụtho nú'mụ ma gi mfonthụ. N'a ngu n'a ma gi juhụ ri 'ñuhụ, ne ma gi hyegasehụ. Mōdi hinga ma ga 'buse, ma ga 'bụ'be ma Dada.

33 Xta xi'ahụ njap'ụ, gehnụ da ja'ahụ gi 'buhụ ter entho ga 'buhwihụ. Nuwa har ximhài ma gi thohụ ya thogi. Yo gi tu ri mụihụ, ngetho nuga xta tō ar ximhài.

17

Ar Hesu apa ár Dada da ma'spa yá máxte

¹ Mi wadi bi mönga njap'u, ar Hesu bi nõ'sa mhets'i ne bi 'ñenö:

—Ma Dada'i, xi zõ ar pa da göxkwa nõ'õ xka 'bepkagi ga ot'e. 'Ñe'spa ár nsu ri T'ugi, ne nuga ga es'a ri nsuge n'ehe.

² Ngetho xka 'raka ar ts'edi töpa gatho ya meximhai, ga umba ar te hiñham'u da göts'i nu'u togo xka datka ha ma 'ye.

³ Gehnu ar te hiñham'u da göts'i: da bö'a'i hõnse'i gar Jõ majõni, ne da bõkagi dar Hesukristo togo xka penkagi.

⁴ Nuga xta jwata ma 'befi xka 'rakagi, njap'u xta ñ'u ri nsundawa har ximhai.

⁵ Ma tsi Dada'i, koska ma nsunda ga 'buhwi habu gi 'bui, ne njap'u da nheki ma nsu, ngu nunar nsu ndi pe'skwi nú'mu hinxki thoktho ar ximhai.

⁶ Xta utwabi togo'i nuyu xka hwahna har ximhai, ne xka 'yentk'a ha ma 'ye. Go ma ri meti ne xka 'rakagipya. Nuyu xi 'yot'a gatho ngu xka penkagi ga xipi.

⁷ Nupya pöhyu, gatho nõ'õ di pefi, go xka 'bepkagi.

⁸ Ngetho xta xipa nõ'õ xka xikagi, ne nuyu xi hñõni. Ne xi böhyu majõni xta ehe habu ndi 'buhwi, ne xi ñ'emui go xka penkagi.

⁹ Nuga di a'i gi suyu. Hinge di a'i gi su nu'u hingya gamfi, di a'i gi su nuyu togo xka 'rakagi, ngetho go ri meti n'ehe.

¹⁰ Gatho nõ'õ ma meti go ri meti n'ehe, ne nõ'õ ri metige go ma meti n'e. Gehyu xa japabi xi nheki ma nsunda.

¹¹ Ma ga hegi di 'buka har ximhai, ngetho gar map'u habu gi 'bui. Ha nuyu ma da m'ukwatho har ximhai. Ma tsi Dada'i xa xint'axi'i, nuya xka 'rakagi, suyu hár ts'edi ri thuhu, ne da n'athoyu, nguju di n'athowi.

¹² Nú'mu ndi 'bu'bewa har ximhai, go ndi suga hár ts'edi ri thuhu hinge nda 'wege. Nu'u ga 'rakagi ndi su, hinto bi m'edi, hõnse nõ'õ xki t'ent'i nda m'edi, ne nda tho ngu huxa har T'ofu.

¹³ Nupya ma ga map'u habu gi 'bui. Nú'mu di 'bukwatho har ximhai di mönga nuya mhöyu, njap'u ga thokwabi ma johya ne da nxoge yá johyayu.

¹⁴ Xta umbabi ri mhöyu. Ne ar ximhai bi utsal, ngetho hingya meti ar ximhai, nguga hingo ár metigi ar ximhai.

¹⁵ Hindi a'i gi juka har ximhai, hõnse di a'i gi ñõni hinte da japa ar ts'ondõhi.

¹⁶ Nuyu hingya meti ar ximhai, nguga hingar metigi ar ximhai.

¹⁷ Di a'i gi utwabi nõ'õ majõni, ne da 'yent'a yá te da mep'a'i. Nuna ri mhõ gehnu majõni.

¹⁸ Jangu xka penkagi har ximhai, njap'u xta penkayu har ximhai n'ehe.

¹⁹ Nuga di homba yá ñhoyu. Gesegi di ent'a ma te ha ri 'befi, ne njap'u nuyu n'ehe da 'yentyá te ha ri 'befi, ngetho pöhyu nõ'õ majõni.

²⁰ Hinge hõnse di a'a'i gi faxyu. Faxats'u nu'u togo ma da ñ'emuigi n'ehe xta 'yo yá mhõ damajõniyu.

²¹ Ne da n'athoyu ngu di n'athowi, ma tsi Dada'i, ngetho nu'ge ne nuga di 'buhwi mahyegi. Ne ga n'at'wihuyu n'ehe, ne njap'u ya meximhai da ñ'emui go xka penkagi.

²² Ngu nõ'õ ar nsunda xka 'rakagi, njap'u ga thokwabiyu n'ehe, ne da n'athoyu ngu di n'athowi.

²³ Nuga ma ga 'bu'beyu, ne nu'ge di 'buhwi. Njap'u di n'athoyu, ne ya meximhai da bödi xka penkagi, ne xa gi möhyu ngu xka mökagi.

²⁴ Ma tsi Dada'i, nuyü xka 'yentk'a ha ma 'ye, di ne da m'u habu di 'buka, ne da hyanda nö'ö ar nsunda xka 'rakagi; ngetho ngi möki nú'mu hinxki thoktho ar ximhai.

²⁵ Ma tsi hoga Dada'i, nuya jö'i hingya gamfi hinxi bö'i. Ha nuga di pö'i, ne nuyü xka 'rakagi pöhyu n'ehe go xka penkagi.

²⁶ Xta utwabiü togo'i ne tengu ri m'ui, ne hinga ma ga tsaya ga utwabi. Ne njangu xka mökagi, nuyü n'ehe da me'sa nunar mhöte'ö ha yá müi, ne ma ga 'bu'begayu.

18

Ar Hesu bi mhihi

(Mt. 26:47-56; Mr. 14:43-50; Lk. 22:47-53)

¹ Ar Hesu mi wadi bi mönga njap'u, bi mewi yá maxte bi 'rañ'u ar hñe ár thuhu Nsedro. Mi 'buhnü n'ar hwöza, ne ka bi yutnü.

² Ha nu ar Huda, togo bi da ar Hesu, mi pödi habu mi 'bu nunar hwöhinu, ngetho nzeýe ya pa ar Hesu xki mewinu yá maxte.

³ Jange ar Huda bi zixa n'a mut'i ya ndogu xki 'ñe har ts'ut'wi, ne 'ra ya ndogu mi su ar nijö, xki mehna ya ndömöjö ne ya denga'beþate, bi mayu mi hö ya ñot'i, ya tunza, ya za ne ya jwai.

⁴ Ar Hesu mi pötho tema nda 'ñepabi, jange bi m'et'o ma ba thödi, ne bi 'ñembabi'u:

—Togo gi hoñhu.

⁵ Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Di hoñhe ar Hesu me Nasare.

Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Go geke.

Ne mi ñ'owi'u n'ehe ar Huda togo mi da.

⁶ Nú'mü mi 'ñembabi'u: Go geke, nu'mü bi nthixtha ne bi hwank'u.

⁷ Ar Hesu bi mengi bi 'ñembabi'u:

—Togo gi hoñhu.

Nu'u bi 'ñeñ'u:

—Ar Hesu me Nasare.

⁸ Ar Hesu bi dötwabi:

—Xta xi'ahu, go geke. Nu'mü gi hongagihu, hyehu da ma nuyü di ñ'o'be.

⁹ Bi njap'u ne bi tho ngu xki möñ'ö xki 'ñenö: Gatho nu'u xka 'rakagi, di pe'stho, hinto xta 'bedi.

¹⁰ Nu'mü ar Simu Pedro n'a mbi k'osta n'ar ndojwai mi nxöts'i, ne bi dakwa ár gu hár ñ'eí ár 'bego ar ndömöjö. Nor 'bego'ö már thuhu ar Malko.

¹¹ Ar Hesu bi 'ñemba ar Pedro 'mu:

—Kwata nor ndojwai hár nt'o. Ngetho nunar nt'eni xinju xi hñuska ma Dada, hage ga hep'u hinga tsi 'mu.

Ar Hesu bi ts'ixa ma ba m'amba ar ndömöjö

(Mt. 26:57-58; Mr. 14:53-54; Lk. 22:54)

¹² Nep'u nunar mut'inü ya ndogu mi ñ'owi yá ndö, ne ya ndogu mi su ar nijö xki mehna ya dönziandö, bi gu ar Hesu ne bi xot'e.

¹³ M'et'o bi ts'i'spa ar Anas, ngetho már ndohñö ar Kaifas togo mar döngamöjö nor jeye'ö.

14 Nunar Kaifasnu gehnu togo xki xipa ya ndöxodyo mar ñho nda duse n'ar ñ'ohö, hinge gathö ya jö'i.

Ar Pedro mi 'bu hár thi ár ngu ar Anas
(Mt. 26:69-70; Mr. 14:66-68; Lk. 22:55-57)

15 Ha nu ar Simu Pedro ne nö'ö man'a ár mimaxtewi mi teñ'u ar Hesu mi nju. Nö'ö man'ar maxte már mpödi ar döngamöjö, jange bi yut'a hár thi ar ngu.

16 Har Pedro xki go nthi har goxthi. Jange ba e nö'ö man'ar maxte mi mpöhi ar döngamöjö, bi xipa ar 'behñö mi su ar goxthi, nda hye ar Pedro nda yut'i.

17 Nu'mú nor 'behñö mi su ar goxthi bi 'ñemba ar Pedro:

—Ha hingo ngi ñ'owi nor ñ'ohönu n'ehe.

Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, nuga hin'ö.

18 Nuya 'bego ne nuya sunijö xki 'ñu'u n'ar tsibi ngetho mar ntse, mi 'bahnu mi mpat'u. Ar Pedro mi 'bahnu n'ehe.

Ar Anas bi 'yot'wa ya nt'ani ar Hesu
(Mt. 26:59-66; Mr. 14:55-64; Lk. 22:66-71)

19 Ha nu ar döngamöjö bi 'yamba ar Hesu tema xki ja yá maxte ne ár nt'uti.

20 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga hinte xta otká ñ'öntho. Nö'ö di mö xta mönga ha ya t'ulo nijö ne har dönganijö habu tsonga gathö ya xodyo.

21 Yo'ö gi angagihu. 'Yambabihu nu'u togo xi 'yoxkagi, go pö'u tema xta mö.

22 Nu mi mönga njap'u ar Hesu, n'ar sunijö bi umba n'ar mpetgu ne bi 'ñenö:

—Hage njap'u gi thöta ar döngamöjö.

23 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Gi enö xta ñöman'u. Hage da za gi hñubga ma hmi. Ha nu'mu xta ñö xiñho, yo'ö xka febgagi 'mu.

24 Nu'mú ar Anas bi mehna ar Hesu xki nsot'e, nda ts'ixa habu mi 'bu ar Kaifas togo mar döngamöjö.

Ar Pedro bi kongá ar Hesu
(Mt. 26:71-75; Mr. 14:69-72; Lk. 22:58-62)

25 Ar Pedro mi 'ba get'u ar tsibi mi mpat'i, ne bi t'embabi:

—Hage hinga ge'e n'ár maxte n'ehe.

Nö'ö bi nkoni ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, nuga hin'ö.

26 N'ár 'bego ar döngamöjö már mēni nö'ö togo bi hyekwa ár gu ar Pedro, bi 'ñembabi:

—Hage hinda hant'a'i ngi 'bahwi'ö har hwöza.

27 Ar Pedro bi mengi bi nkoni, ne bi ma ar boxi.

Ar Hesu ma ba m'amba ar Pilato
(Mt. 27:1-2, 11-31; Mr. 15:1-20; Lk. 23:1-5, 13-25)

28 Mi takxuditho nú'mu mi njuka ar Hesu hár ngu ar Kaifas, ne bi ts'ixa har döta ngu habu mi 'bu ya ndö me Nroma. Nuya ndöxodyo himbi ne bi yut'u, himi ne nda jaxt'a yá m'ui, ne nda tsá nda zi ar baxjwa.

29 Nu'mú, ba ponga ar Pilato ne bi 'ñembabi'u:

—Tema gi hoxu nunar ñ'ohönu.

³⁰ Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nu'mu hinte ma ts'oki xi 'yothmö, hinxta tsiñ'ahe 'mu.

³¹ Ar Pilato bi dötwabi'u:

—Tsixu ne 'yothwu ar ts'ut'wi ngu mönga ri t'ofohu.

Ha nuya xodyo bi 'ñembabi:

—Nuje hingi thegagihe togo ga hohe.

³² Bi njap'u ne nda thogi ngu xki mönga ar Hesu, nú'mu xki mönga hanja nda du.

³³ Ar Pilato bi mengi bi yut'a har döta ngu, ne bi zohna ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Hage gár ndöge ya xodyo.

³⁴ Ar Hesu bi dötwabi njawa:

—Nö'ö xka mö, ha gi mönse, wa togo xi xi'a'i.

³⁵ Ar Pilato bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindar xodyoga. Nuya ri mixodyowi ne ya ndömöjö go xpa tsi'a'i ha ma ts'ut'wi. Te xka 'yot'e.

³⁶ Ha nu ar Hesu bi dödi:

—Numa ts'ut'wiga hinga gekwa har ximhai. Nu'mu di njap'uhmö, nu'u togo tengagi xi ntuhni ne xi ñöngagi, hinxi ndatkgagi ya ndöxodyo. Ngetho numa ts'ut'wiga hingar menguwa.

³⁷ Ar Pilato bi 'ñembabi 'mu:

—Hage gar ndöge 'mu.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö, ngu xka mö dar ndö. Jange da m'ui ne xta ekwa har ximhai ga mönga nö'ö majöni. Gatho nu'u tenga nö'ö majöni, oxa nö'ö di mö.

³⁸ Ar Pilato bi 'ñenö:

—Teme nö'ö majöni.

Mi wadi bi mönga njap'u, bi bonga nthi ma ba k'önga ya xodyo man'agi, ne bi 'ñembabi'u:

—Hinte ma ts'oki di timbabinu.

³⁹ Nu'ahu gi pe'su n'ar nt'umbi di hek'ahu n'ar 'yofadi har dango mbaxjwa. Ha gi nehu ga hek'ahu ri Ndöxodyohu.

⁴⁰ Nu'mu gatho bi mengi bi ma'u ne bi 'ñeñ'u:

—Hindi nehe gi hyehnu. Hye ar Baraba.

Ha nu ar Baraba mar bë.

19

¹ Nu'mu ar Pilato bi japi nda n'wext'a ar Hesu.

² Ne nuya ndogu bi me n'ar ntsant'i ya 'mini ne bi hñu'spabi. M'efa bi gö'spa n'ar thenga dutu xa xki zi.

³ Ne bi 'ñeñ'u:

—Xa ar tsi te, ár Ndö'i ya xodyo.

Ne mi umba ya mpetgu.

⁴ M'efa ar Pilato bi bonga man'agi ne bi 'ñemba ya xodyo:

—Hyanthu di tsiñ'ahuwa nunar ñ'ohönu. Nusehu hinte ma ts'oki xta timbabi.

⁵ Nu mi bonga ar Hesu mi hu'sa ya 'mini xki m'e, ne mi he ar thenga dutu, bi 'ñenga ar Pilato:

—Xi 'bukwa nunar ñ'ohönu.

⁶ Mi hyanda nuya ndömöjö ne ya sunijö, bi ndui bi mafi ne mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i, tsuta har pont'i.

Bi 'ñenga ar Pilato:

—Tsixu ba tsuthu har pont'i ngu xka möñhu, ngetho nuga hinte ma ts'oki di timbabinu.

⁷ Nuya xodyo bi dōtwabi ne bi 'ñeñ'u:

—Nunu xi 'ñense ár T'u Jö, jange mahyoni da tho, ngetho njap'u enga ha ma t'ofuhe.

⁸ Nu mi 'yo njap'u ar Pilato bi hñuxa ár ntsu.

⁹ Ne bi mengi bi yut'a har döta ngu, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Habü gar mengu.

Ar Hesu hinte bi döti.

¹⁰ Jange ar Pilato bi 'ñembabi:

—Ha hingi ne gi thödi. Wa hingi pödi di pe'sa ar ts'edi ga ja'a'i da ts'ut'a har pont'i, wa da tsä ga hek'a'i gi ma n'ehe.

¹¹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinte ma ts'edi gi pe'shmö nu'mu hinte xi 'ra'a Jö. Jange nö'ö togo xi 'yentk'agi ha ri 'ye, go töte ár ts'oki tux'ö.

¹² Mi wa ar Hesu bi mönga njap'u, ar Pilato xa bi umba ár müi mi honi hanja nda hyegi. Ha nuya ndöxodyo xa mi mafi mi eñ'u:

—Nu'mu gi hye nunar ñ'ohönu, hingár ñ'owi ar Sesar. Ngetho gatho nu'u ñ'exase ngu n'ar ndö, gehyu yá ñ'uniwi'ö.

¹³ Nu mi 'yo njap'u ar Pilato bi guka ar Hesu. Ne bi hñuxa hár nthuts'i habu höxa majöni, mi 'bu har Gabata har mhö ebreo, di böni da 'ñenö har Nt'ut'ado.

¹⁴ Mi 'be n'apa nda zo ar dango mbaxjwa, ngu made mpa nú'mu ar Pilato bi 'ñemba ya ndöxodyo:

—Ndi, 'bukwa ri ndöhu.

¹⁵ Ha nuya ndöxodyo bi ma'u ne bi 'ñeñ'u:

—Tsits'i ba tsuta har pont'i.

Ha nu ar Pilato bi 'ñembabi'u:

—Hage gi nehü ga tsut'a ri ndöhu.

Nuya ndömöjö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Höñse ar Sesar di 'ñehe ngu ar ndö, hinto man'a.

¹⁶ Jange bi datwa ha yá 'ye'u nda tsut'u har pont'i, ne nuya ndöxodyo bi gu ar Hesu bi zix'u.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mt. 27:32-44; Mr. 15:21-32; Lk. 23:26-43)

¹⁷ Ar Hesu bi böni mi muxa ár pont'i habu ma nda ts'uti, ndi ma har Nñöxhundo'yo, har hñö ebreo t'embabi Golgota.

¹⁸ Ne ka bi ts'utnu har pont'i. Ne bi ts'utnu ma yoho n'ehe, har Hesu bi go madetho.

¹⁹ Ar Pilato bi 'yot'a n'ar döta thuhu, ne bi hñuxa mañö ar pont'i, mi enö njawa: Gehnu ar Hesu me Nasare, ár Ndö ya xodyo.

²⁰ Nunar thuhunu bi ne nze'ye ya xodyo; ngetho habu xki ts'uti mi get'u ar hnini, ne mi huxa har hñö ebreo, ar griego ne ar latin.

²¹ Nuya ndöxodyo bi 'ñemba ar Pilato:

—Yo gi ot'a: Ár Ndö ya xodyo. Di nehe gi 'yot'a njawa: Go mi eñ'ö ár Ndö ya xodyo.

²² Ar Pilato bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö xta ot'i, njap'u da gohi.

²³ Nuya ndogu mi wadi bi tsuta ar Hesu, bi gumpa yá dutu nda 'yot'a goho xeni, ne nda hñöxa n'a xeni n'a ngu n'a. Bi gumpa ár pat'i n'ehe, nunu mi n'adar m'e xki t'ot'e xki ndu mañö ndi göxa hai.

²⁴ N'a mbi benthö ne bi 'ñeñ'u:

—Hinga xeju. Ma ga ensu n'ar nthöhö ga nuhu togo da hñöts'i.

Gathoyu bi njap'u, ne bi tho ngu mi enga har T'ofö habu huts'i njawa: Bi ñhe'u ma dutu,

Ne bi 'yensa ar nthöhö nda nu togo nda hñöska ma he.

Ne bi jap'u ya ndogu.

²⁵ Get'u har pont'i habu xki ts'uta ar Hesu, ka mi 'bahnu ár nönö ne ár juhwep'u'ö, ar Maria ár 'behñö ar Kleofa, ne ar Maria me Magdala.

²⁶ Ar Hesu mi hyanda ár nönö ne ár maxte togo xa mi mödi mi 'bahnu n'ehe, bi 'ñemba ár nönö:

—Nönö, xi 'bap'u ri t'u.

²⁷ Nep'u bi 'ñemba ár maxte togo xa mi mödi:

—Hyandi, xi 'bahnu ri nönö.

Ne nor pa'ö nunar maxtenu bi zixa hár ngu bi su.

Ar Hesu bi du

(Mt. 27:45-56; Mr. 15:33-41; Lk. 23:44-49)

²⁸ M'efa mi bö ar Hesu xki jwata xoge, bi 'ñenö:

—Di tuthe.

Njap'u bi tho ngu mönga har T'ofö.

²⁹ Mi 'buhnu n'ar mohi mi po ar ixkat'afi. Bi nju n'ar xi'yo bi mpobo, bi nthuta ha n'ar t'o ne bi njwatwa hár ne.

³⁰ Ar Hesu mi wadi bi zi ar ixkat'afi bi 'ñenö:

—Xi göxa xoge.

Ne bi ts'a'ma ár ñö, bi da ár hñö bi du.

Ar Hesu bi nsu'spa ár 'bots'e

³¹ Mi 'be n'apa nda dat'a ar dangö mbaxjwa. Jange ya ndöxodyo ma ba apa ar möte ar Pilato nda n'wakwabi yá wa nu'u xki ts'uti. Ne nda njömba yá ndo'yo, hinge nda gop'u har pont'i nö'ö ar pa ntsaya. Nunar panu mar nts'upi.

³² Jange ba e 'mu ya ndogu, ne bi 'wakwa yá wa nö'ö ar 'bet'o ne nö'ö ár ñ'owi xki ts'utwi.

³³ Ha nú'mu mi zonga habu mi zu ar Hesu, himbi 'wakwa yá wa, ngetho bi hyant'u xki du.

³⁴ Ne n'a nuya ndogu bi gu n'ar maza, bi su'spa ár 'bots'e, ne bi k'onts'a ar ji ner dehe.

³⁵ Ha nö'ö togo bi hyandi go damajöni, jange pödi xiñho majöni nö'ö te mö. Ne pet'ahu, njap'u gi ñ'emuihu n'ehe.

³⁶ Bi njap'u ne nda tho ngu mönga har T'ofö habu enö: Hinte ma ndo'yo nda n'wakwabi.

³⁷ Man'ár xeni ar T'ofö enö njawa n'ehe: Ya jö'i da hyanda nö'ö togo bi sunse'u.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mt. 27:57-61; Mr. 15:42-47; Lk. 23:50-56)

³⁸ Mi wa xogeyu, ar Huse me Arimatea, togo mi tenga ar Hesu n'ehe, mödi ñ'onthö ngetho mi tsu yá mi ndöxodyowi, bi ma ba apa ar Pilato nda umba ar seki nda hñö'spa ár ndo'yo ar Hesu. Ne ar Pilato bi umbabi, jange bi ma ba hömpabi.

³⁹ Ar Nikodemo n'ehe togo ba e mi nxui bi k'õnga n'agi ar Hesu, ba hõ ar bopo ár thuhu ar mira, mi nthõskwi man'ar hogañuni ár thuhu aloe, mi tho ngu n'atema'ret'a ya nts'uti ár ñhu.

⁴⁰ Jange bi gu'u ár ndo'yo ar Hesu, bi go'spa ya hogañuni, ne bi maça ya dutu, ngu yá nt'umbi ya xodyo mi a yá jö'i.

⁴¹ Get'unu habu xki ts'uta ar Hesu mi 'buhnu n'ar hwõza, ne har hwõza mi 'buhnu n'ar 'ra'yo t'agi hinto xki t'agi.

⁴² Jange ka bi t'ahnü'õ, ngetho mi get'utho, ne ma nda ndu ar pa ntsaya.

20

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mt. 28:1-10; Mr. 16:1-8; Lk. 24:1-12)

¹ Ár m'et'o mpa ar hñõto, ar Maria me Magdala bi ma ra n'itho mi nxuitho har t'agi, ne bi hyandi xki thõka ar do mi kothmõ'õ.

² Nu'mú, dama bi nixt'i ma ba xipa ar Simu Pedro ne nõ'õ man'ar maçte xa mi mö ar Hesu, bi 'ñembabi'u:

—Xi thõ'spa ár ndo'yo ar tsi Hmu mi 'bu har t'agi, ne hindi põhe habu xpa 'bokwe.

³ Dama bi bõnga ar Pedro ne nõ'õ man'ar maçte, bi ma'u har t'agi.

⁴ Xa bi hye ar nhixt'i gatho yoho, ha nõ'õ man'ar maçte bi ntõte ár nihi, jange bi zõnga m'et'o.

⁵ Bi kaka ár ñõ ne bi hyanda ya xuni dutu mi 'buhnu, ha himbi yut'i.

⁶ Ne mi zo ar Simu Pedro n'ehe mi 'befa, dama bi yut'i ne bi hyanda ya xuni dutu mi 'bonu.

⁷ Ne bi hyanda nunar nthu'mxi xki 'ba'spahmõ ár ñõ ar Hesu, himi nthõskwi nu ma'ra ya xuni dutu, mi 'buçe xki ntot'i xiñho.

⁸ Bi yut'a nõ'õ man'a xki zo m'et'o, ne bi hyanda gatho nõ'õ te mi ja mbo, ne bi ñ'emü.

⁹ Nuya pa'u hinxki zoda yá mfeni nõ'õ mõnga har T'ofõ, mi enõ mi mahyoni ar Kristo nda mengi nda nte man'agi.

¹⁰ Ne bi menk'u habu mi 'bu yá ñ'owi.

Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda ar Maria me Magdala

(Mr. 16:9-11)

¹¹ Nunar Maria me Magdala mi 'ba nthi hár goxthi ar t'agi mi zoni, bi kaka ár ñõ bi hyanda mbo.

¹² Ne bi hyanda yoho ya enxë mi he ya t'axdutu, mi huhnu habu xki 'bokwa ár ndo'yo ar Hesu, n'a habu xki gohmõ ár ñõ, ne man'a habu xki gohmõ yá wa.

¹³ Ne bi 'ñenga nuya yohoyu:

—Ha gi ode nõnõ. Yo'õ gi zoni.

Nõ'õ bi dödi:

—Di zoni ngetho xi thõ'spa ár ndo'yo ma tsi Hmu, ne hindi pödi habu xpa ts'ogi.

¹⁴ Nu mi wadi bi mõnga njap'u, bi ñegi ne bi hyanda ar Hesu mi 'bahnu, ne himbi bödi ha go mi ge'õ.

¹⁵ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, nõnõ. Yo'õ gi zoni. Togo gi honi.

Nunar 'behñõ mi beni mar suhwõhiza, jange bi 'ñembabi:

—Tata, nu'mu xka hñõ'spa ár ndo'yo ma tsi Hmu, xikagi habu xka tsogi, ne ma ga hõ.

16 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Maria.

Nu'mú ar Maria bi 'bat'i ne bi 'ñembabi:

—Raboni (di boni da 'ñenö, Utate).

17 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi thangagi, ngetho hinxta mada habu bi 'bu ma Dada. Di ma ba xipa ma ku gar ma habu bi 'bu ma Dada ne ri Dadahu, ma Jö ne ri Jöhu.

18 Ar Maria me Magdala bi ma ba xipa yá maxte xki hyanda ar Hesu, ne bi metwa nö'ö xki nsip'ö.

Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda yá maxte

(Mt. 28:16-20; Mr. 16:14-18; Lk. 24:36-49)

19 Nu mi nxui nor 'bet'o pa'ö, nuyá maxte xki got'a gatho ya goxthi habu xki mhús'u ngetho mi tsu ya xodyo, ba e ar Hesu bi m'a madetho, ne bi 'ñembabi'u:

—'Buhü ter entho.

20 Nu mi xipa njap'u, bi utwa yá 'ye ne ár 'bots'e, ne nuyá maxte xa bi njohya bi hyanda ar tsi Hmu.

21 Ar Hesu bi 'ñemba man'agi 'mu:

—'Buhü ter entho. Ngu bi menka ma Dada, njap'u di peñ'ahu n'ehe.

22 Nu mi wadi bi xipa njap'u, bi hwifi ne bi 'ñembabi'u:

—Hñöñhu ár Hñö Jö.

23 Nu'u togo gi pumbabihu yá ts'oki, da mpumbabi. Ha nu'u hingi pumbabihu, ma da duxta yá ts'oki.

Ar Toma himbi ñ'emui

24 Nunar Toma n'a yá maxte ar Hesu, mi t'embabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi mahyegi man'ár ku, himi 'buhnü nú'mu mi zo ar Hesu.

25 Bi 'ñemba nuyá mi maxtewi:

—Xta hanthe ar tsi Hmu.

Nö'ö bi 'ñenö:

—Nu'mu hinga handwase yá 'ye habu bi mfo'spa ya bojö, ne ga fota ma xa, m'efa ga fota ma 'ye hár 'bots'e, nu'mu hin'ö, hinga ñ'emui.

26 Ár hñötop'u man'agi mi 'bu yá maxte mbo ar ngu, ne ar Toma n'ehe. Bi yut'a ar Hesu nú'mu mi jot'a ya goxthi, bi m'a madetho ne bi 'ñembabi'u:

—'Buhü ter entho.

27 Ne bi 'ñemba ar Toma:

—Xö ri xa, hyandga xiñho ma 'ye. Höwa ri 'ye, fota ha ma 'bots'e. Yo gi yomi, ñ'emugi.

28 Ar Toma bi dödi ne bi 'ñembabi 'mu:

—Ma tsi Hmu'i, ma Jö'i.

29 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Toma, ga hyandgagi jange ga ñ'emui. Ha nzatho nu'u hinxi hyandgagi ne xi ñ'emugi.

Yo'ö bi t'ot'a nunar he'minu

30 Ar Hesu bi 'yot'a ma nzeye ya nt'udi hár nthandi yá maxte, ne hingi huxkwa har t'ofonü.

31 Nuyü xi t'ot'i, ne da tsä gi ñ'emuihu nunar Hesu gehnü ar Kristo ár T'u Jö, ne xki ñ'emuihu gi pe'su ar te hiñham'u da göts'i.

21

Ar Hesu bi ñ'udi bi hyanda yoto yá maxte

¹ Mi wadi bi tho gathoyu, ar Hesu bi ñ'udi man'agi nda hyanda yá mašte núnu hár ñöni ar ñhõnthe Tiberia. Njanu bi ñ'udi:

² Mi 'yo mahyegi ar Simu Pedro, ar Toma togo mi nsipabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi man'a, ar Natanael ar mengu Kana har hai Ngalilea, nuyá t'u ar Sebedeo, ne ma yoho yá mašte.

³ Ar Simu Pedro bi 'ñemba nu ma'ra:

—Gar ma ar njuxhwö.

Bi dö'u:

—Ga teñ'ahe n'ehe.

Bi ma'u, bi boxa ha n'ar motsa, ne nor nxui'ö hinte bi gux'u.

⁴ Nú'mu 'butho nda hats'i, bi nheki ar Hesu mi 'ba har ñõnthe, ha himi pö'u ha go mi ge'ö wa hin'ö.

⁵ Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Ñ'ohu, ha hinte xka juxu n'ar hwö ga tsahu.

Bi dö'u:

—Hin'ö.

⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Kõthu ar nt'ats'i hár ñ'ei ar motsa, ne gi juxu.

Bi göt'u, ne himi tsá nda gúts'i, ngetho xa mi nzeye ya hwö.

⁷ Nu'mú nö'ö ar mašte xa mi mö ar Hesu bi 'ñemba ar Pedro:

—Gehnu ar tsi Hmu.

Nu mi 'yo njap'u ar Pedro, dama bi hye ár dutu ngetho xki moge, ne bi 'yenga ar nsagi har dehe bi bonga ñ'anthe.

⁸ Nu ma'ra ba e mi e ar motsa, mi jut'a ar nt'ats'i mi ku ya hwö, ngetho himar yap'u ar ñõnthe, ngu n'anthebe ya ñhufi ár yap'u.

⁹ Ha nu mi gö'u har ñõnthe, bi hyant'u mi janu ya despi habu mi oxa n'ar hwö, ne mi janu ya thuhme n'ehe.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ba höhüwa 'ra ya hwö ja xka juxu.

¹¹ Bi boxa ar Simu Pedro har motsa, ne bi gut'a ar nt'ats'i bi guka har ñöni. Xa mi ñuxa ya hwö, mi tsu n'anthebe ne ngudmihñu ya dóta hwö. Mõdi mi nzeye himbi xe ar nt'ats'i.

¹² Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ba ehü gi nzimxudihü.

Gatho mi tsu, hinto bi 'yambabi, togo'i. Mi pö'u mar tsi Hmu.

¹³ Ba e ar Hesu bi gu ar thuhme ne bi umbabi'u, ne bi jap'utho ar hwö n'ehe.

¹⁴ M'efa xki mengi xki nte man'agi ar Hesu, ár hñu'ginu mi ñ'udi nda hyanda yá mašte.

Suka ma deti

¹⁵ Nú'mu mi wadi bi ñuñ'u, ar Hesu bi 'ñemba ar Simu Pedro:

—Nu'ge Simu, ár T'u'i ar Honas, hage m'et'o gi mökagi, ne ka gi möhyu.

Bi do'ö ne bi 'ñenö:

—Hö ma tsi Hmu'i, gi pöke di mö'a'i.

Ar Hesu bi 'ñembabi'mu:

—Suka ma belo.

¹⁶ Bi mengi bi xipa ár ño'gi:

—Simu, ár t'u'i ar Honas, ha gi mökagi.

Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö ma tsi Hmu'i, gi pöke di mö'a'i.

Nö'ö bi 'ñembabi:

—Taga ma deti.

¹⁷ Bi 'ñemba ár hñu'gi:

—Simu, ár T'u'i ar Honas, ha gi mökagi.

Ar Pedro bi zot'a ár mui xki xipa ár hñu'gi, ha gi mökagi. Ne bi dōti:

—Ma tsi Hmu'i, gi pōke xiñho gatho. Gi pōdi di mö'a'i.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Suka ma deti.

¹⁸ Xa majōni di xi'a'i, nú'mu ngi bōtsi, ngi ngut'ase ri bōt'i, ne ngi ma habu ngi nege. Ha nú'mu xki ndōnzia, gi juxa ri 'ye, man'a da dut'a ri bōt'i, ne da ts'ix'a habu hingi nege.

¹⁹ Bi 'ñenga njap'u mi xipa ar Pedro hanja nda du ne nda nsundabi Jō, ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Tengagi.

Ar maxte xa mi mhōdi

²⁰ Nep'u ar Pedro bi ñegi, ne bi hyanda nunar maxte xa mi mö ar Hesu. Get'ō togo xki njwaxa hár tiñō ar Hesu nu ar nxui mi tsi ar t'oxi, ne xki 'ñembabi: Tsi Hmu, togo ma da da'a'i.

²¹ Ar Pedro nu mi hyant'ō, bi 'yamba ar Hesu:

—Tsi Hmu, xipyanu.

²² Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu di nega da m'utho nú'mu xka pengi, tema gi ñ'ange. Nu'ge tengagi.

²³ Nunar 'bedenu bi nunga ha gatho ya gamfi, mi mhō nunar maxtenu hinga ma nda du. Himbi 'ñembabi hinga nda du'ō, hōnse bi 'ñenō: Nu'mu di nega da m'utho nú'mu xka pengi, tema gi ñ'ange.

²⁴ Gehnu ár maxte ar Hesu togo damajōni te bi thogi, ne bi 'yot'i, ne di pōhu majōni nō'ō möñ'ō.

²⁵ Ja ma nzeye ya 'befi bi 'yot'a ar Hesu. Nu'mu togo da 'yot'a n'a ngu n'a, di beni gatho ar ximhai hinda ñ'enga ya he'mi'u. Dá njap'u.

YA 'BEFI mi pe yá mpote ar tsí Hmu Hesukristo

Ár Hñö Jö xki ñhötkaḡihu nda m'enkaḡihu

¹ Nuga dar Luka, nö'ö ar 'bet'o t'ofö da ot'i ne da peñ'a 'mu, nu'ge nda Teofilo, ja mömp'u gatho te bi ndui bi 'yot'e ne te mi uta ar tsi Hmu Hesu,

² ne di göxa nú'mu bi mengi bi ma mhets'i. M'et'o bi zohna yá mpote xki hwahni, ne mi hömpa ár ts'edi ár Hñö Jö, bi xipabi tema nda 'yot'u.

³ Ar tsi Hmu mi wadi bi tho ne bi mengi bi nte man'agi, bi ñ'udi yon'ate mpa nda hyanda yá maḡte ne nda ñ'emui'u, ne himi tsaya mi petwabi'u ár ts'ut'wi Jö.

⁴ Nú'mu mi 'buhwiyu, bi 'ñembabi:

—Yo ma gi poñhu har hnini Herusalen. To'mhu gi hñöñhu nö'ö xi ñöt'ahu Jö ar Dada, ne ngu xta xi'ahu ma gi hñöñhu.

⁵ Majöni ar Xuwa mi xixthe'ihu har dehe. 'Bap'utho ar pa ma gi nxixthehu gi hñöñhu ár Hñö Jö.

Ar tsi Hmu Hesu bi menga mhets'i

⁶ Nú'mu mi ñöwi yá maḡte xki mhunts'i, n'a mbi 'yambatho'u ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, hage nuya payu ma gi umba man'agi ár ts'edi ar hnini Israel da ndö ngu mam'et'o.

⁷ Nu'mu ar Hesu bi döt'wabi'u ne bi 'ñembabi:

—Hingo di 'ñep'ahu gi pöhu ham'u ma da 'yot'a Jö ar Dada nö'ö o hár 'ye da 'yot'ö.

⁸ Ha nu xta e da zu'ahu ár Hñö Jö, ma gi hñömfu ár ts'edi, ne ma gi dahü majöni togogi nuwa Herusalen, gathowa Nhudea, núnu Nsamaria, ne gatho ár nxidi ar ximhai.

⁹ Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi njuxa mañö mhets'i nú'mu mi handa yá mpote, ha n'ar gui bi go'matho, ne himbi tsä bi hyant'u.

¹⁰ Nu'u xa mi no'sa mañö mi handa ar Hesu bi ma mhets'i, n'a mbi dañ'u mi 'bahwi yoho ya enxé mi he ya t'axdutu.

¹¹ Ne nuya enxé bi 'ñembabi nu'u yá maḡtehmö:

—Me Ngalileahu, tema gi no'su mañö. Nu ar Hesu xka hyanthupya xi ma mhets'i, go gehnutho ma da mengi da ehe ngu xka hyanthu bi ma.

Bi thahna ar Matia nda pota ar Huda

¹² M'efa nuyá maḡte ar Hesu, ba kö har t'ohö Njömdöni, bi menga har hnini Herusalen. Mi get'utho, bi ñ'o ngu hñötonthebe ya wëni ár yap'u, ngu ár yap'u mi tsä nda ñ'o har pa ntsaya.

¹³ Nu mi zoñ'u har hnini, bi box'u har tongu habu mi ko'u. Ka mi 'buhnu ar Pedro, ar Hakobo, ar Xuwa, ar Andre, ar Lipe, ar Toma, ar Bartolo, ar Teo, man'a ar Hakobo ár t'u ar Alfeo, ar Simu nö'ö mi t'embabi ar ñöngahnini, ne ar Huda ár jödö ar Hakobo.

¹⁴ Gathoyu hyax'mu mi mhunts'i, mi pes'u n'adar mfeni mi apa Jö. Mi 'buhwi'u mahyegi yá jödö ar Hesu, ar Maria ár nöñö'ö, ne ma'ra ya 'behñö.

¹⁵ Ha nuya pa'u bi mhushnu ngu n'anthebe ne n'ate ya ku. Nu'mu ar Pedro bi m'a madetho ne bi 'ñembabi'u:

16 —Ma tsi kuhu, mi mahyoni nda njap'u ngu nö'ö xki mönga ar Dabi har T'ofu, nu mi 'yot'i ngu xki xipabi ár Hñö Jö. Bi nõnga ar Huda nö'ö togo bi zixa ya jö'i ba ju ar Hesu.

17 Ne nuju ndi põhu mi gehnu n'ár maxte ar Hesu, ne mahyegi ndi pefu.

18 Bi ma'ö ar tsi Hmu Hesu, ne nunar bojö bi t'umbabi, bi danga n'a xeni ar hai. Ka gehnu habu bi dagi nzit'ei, ne bi fo ár mui, gathu ya xefo bi nxani.

19 Ne gathu ya me Herusalen bi bö nö'ö bi thogi, jange bi thu'spabi nor hai'ö ha ya hñö'u: Aseldama, di boni da 'ñenö, ar Haiji.

20 Bi njap'u ngu xi t'ot'a hár T'ofu Jö ne ha ya Dõnga Nsadi habu enö: Nda nhwata ár ngu'ö, hinto ma da m'uhnu.

Ne enö n'e:

Nunár 'befihmö, man'ar jö'i da mefi.

21 Jange mahyoni ga hwañhupya n'a togo ndi ñ'ohu nuya pa'u ndi 'buhwihu ma tsi Hmuhu Hesu.

22 Bi du'mi da ñ'ohu nú'mu mi xixthe ar Xuwa ne hiñham'u bi 'wege, bi zõnga ar pa mi ts'ixa ar tsi Hmu mhets'i. Nö'ö togo ma ga hwañhu go ma da maxkagihu ga dahu majõni, nuna ma tsi Hmuhu Hesu xi mengi xi nte man'agi.

23 Bi hwañ'u yoho ya ku, n'a már thuhu ar Huse nö'ö xki thu'spabi ar Barsaba, ne mi t'embabi ar 'Yomañho, ne bi nhwahna man'a ár thuhu ar Matia.

24 Nep'u bi 'yapabi'u Jö ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Dada'ihe, gi pötka ma mfenihe, utkagihe nuya yoho ya ku 'bukwa, togo xka hwahni.

25 Nu'ge go gi pödi togo xka hwahni da mep'a'i. Ne gi 'ñets'i ngu ri mpote, da pöta ar Huda nö'ö togo bi nts'oki, ne bi 'wege bi gu ar 'ñu habu ndi 'ñepi nda ma.

26 Ne nu'u bi 'yents'a n'ar nthöhö, ne bi bõnga ár thuhu ar Matia. Jange bi m'ede ngu n'a nu'u 'ret'amayoho ya maxte ar tsi Hmu Hesu.

2

Ár Hñö Jö bi zõkwa

1 Nu mi zõ ar dango ár thuhu Pentekoste, gathu ya ku xki mhunts'a ha n'adar ngu, ne n'adar mfeni mi pes'u.

2 N'a mbi nhekitho n'ar döta ñuni ndi 'ñe mhets'i ngu n'ar 'yomndöhi, ne xa bi fat'a mbo ar ngu.

3 Ne bi nheki 'ra ngu ya jöhne faspi xki ñhege mi 'ba ha ya ñö n'a ngu n'a nu'u mi 'buhnu.

4 Ne gathu'u bi hñõmba ár nzini ár Hñö Jö, ne bi ndui bi ñö ma'ra ya hñö n'a ngu n'a, ngu mi japabi ár Hñö Jö nda ñö'u.

5 Nuya pa'u mi 'buhnu Herusalen 'ra ya xodyo, habu gathu ár nxidi ar ximhai xki 'ñehe, gehyu mi ndõnga Jö.

6 Ne nú'mu mi nt'ode ar döta ñuni, nzeye ya jö'i xa dama bi mhunts'i habu mi 'bu ya ku, ne bi 'yõtho ngetho mi õxa ya hñö n'a ngu n'ayu.

7 Ne himi pödi te nda beni, mi eñ'u:

—Hage hingya me Ngalilea nuyu di õhu ñö.

8 Nu'mú, hanja di õhu n'a ngu n'a ma hñõhu di ñõhu har hai xta m'uhu.

9 Ngetho 'ra dar menguhu Partia ne Media, Elam, Mesopotamia, Nhudea, Kapadosia, Mponto, ne Asia.

¹⁰ Ma'ra ya me Frigia, Panfilia, Ehipto, ne 'ra ya hnini Afrika tho ár yap'u ar hai Sirene. Ne ma'ra ya me Nroma, 'ra majöni ya xodyo, ha nu ma'ra xi nxodyo ngetho temga ma nt'umbihu.

¹¹ Ya me Kreta ne Arabia n'ehe, gatho di ohu ma hñöhu ñöyu ngu di ñöhu n'a ngu n'a, ne xikagihu yá döta 'befi Jö.

¹² Nuya jö'i himi pödi te nda beni, ne xa mi 'yotho mi enga n'a ngu n'a: —Xipya, te di bompyanu.

¹³ Ha ma'ra mi thentho mi eñ'u: —Xi ntiyu zëi.

Ar Pedro bi ndui bi zo ya jö'i

¹⁴ Nu'mú ar Pedro bi m'ahwi nu'u ma 'ret'aman'a yá mi maxtewi. Bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Nu'ahu me Nhudea, ne gatho nu'ahu gi 'buhüwa Herusalen, 'yoxu xiñho nö'ö ma ga mö.

¹⁵ Nuya togo gi ohu ñö, hinxi nti ngu xka beñhu, ngetho jar guto xudi.

¹⁶ Nö'ö gi hanthu xi thopya, gehnu xki mönga ar m'ehni Hoel ma nda njap'u. Xki 'yot'a njawa:

¹⁷ Jö bi 'ñenö: Nuya pa xi 'ñep'u,

ma ga pempa ma Hñö gatho ya meximhai.

Nuya ri t'uhü ne ri t'inxuhü ma da ñö di hömpa ár ts'edi'ö.

Nuya bötsi ma da hyanda ya nthandi,

nuya dönzia ma da 'wi ya t'i.

¹⁸ Xa majöni nuya pa'u, nuya ñ'ohö ne ya 'behñö di pepkagi, xa ma ga umba ma Hñö.

Gehnu da umba tema da möñ'u.

¹⁹ Ne ma ga ut'wa'u 'ra ya döta nt'udi mañö mhets'i

ne nuwa har ximhai,

ár nt'udi ar ji, ar tsibi, ne ar 'bifi.

²⁰ Ma da nheki da boka ar hyadi.

Ar zönö ma da thenga ngu ar ji.

M'efa da zo ar pa da e ar tsi Hmu.

Ge'ö ar pa ma da nheki ár döta ts'edi'ö.

²¹ Ne gatho nu'u da matwa ár thuhu ar tsi Hmu, da mpohö.

²² Nu'ahu gar menguhü Israel, 'yohü nö'ö tema ga xi'ahu: Gi pöhu ar Hesu me Nasare, gatho nu'u ya döta nt'udi bi 'yot'e ga hyanthu, bi 'yot'e mi hömpa ár ts'edi Jö, ne njap'u mi ñ'u Jö go xki meñ'ö.

²³ Ha nu'ahu ga juhu, ne ga dathu ha ya 'ye ya 'yot'ats'oki, ne bi hyo'u ha n'ar pont'i. Gatho nö'ö bi thogi, bi njap'u ngetho Jö go xki bense nda jap'u ngu mi ne'ö.

²⁴ Ne gese Jö bi japi bi nte man'agi. Njap'u bi guka har ugi mi 'bui xki du, ngetho ar ndöte himi pe'sa ar ts'edi nda zöm'ö.

²⁵ Ar ndö Dabi xki noñ'ö nú'mu bi 'ñenö:

Ndi handga Jö hyax'mu ndi 'bu'be,

'ba ha ma ñ'ei, hinga ntsu.

²⁶ Jange nuga xa di johya ne di petwa ma'ra nor johya'ö.

Ne di to'mi nú'mu xka tu, ma ga pengi ga nte.

²⁷ Ngetho nu'ge, ma tsi Dada'i, hinge ma gi tsohnu ma te habu bi ku gatho nu'u xi du.

Ne hingi ma gi hye ma ndo'yo da 'ya har hai, ngetho go ri hoga 'begogi.

²⁸ Xka utka ar 'ñu tsixka har te,

ne ma gi 'raka n'ar dōta johya nu xka 'buhwipū mhets'i.

²⁹ Nu'ahū ma tsi kuhū xka mhunshūwa, ngu xka pōhū, ma palehū ar Dabi bi du, bi t'agi, ne nuya payū di handwathobihū 'bukwa ár t'agi.

³⁰ Ha nunar Dabi már m'ehni Jō mi mōnga nō'ō ma nda thogi. Ne mi pōdi ma nda m'ū n'ár t'ū togo nda pōt'ō, ngetho njap'ū xki ñōt'wa Jō. Ne nór t'ū'ō gehnū ar Kristo xki ñhōt'wabi nda m'ehni nda ndō.

³¹ Jange ar Dabi xki t'utwa nō'ō m'efa bi thogi. Ne bi 'yot'i ma nda mengi nda nte ar Kristo, ne hinge nda gohnū ár te habū kū nu'ū xi du, ne hinge nda 'yanū ár ndo'yo har hai.

³² Nuje di dahe majōni, Jō bi japi bi nte man'agi nunar Hesunū di noñhe.

³³ Jange nupya xi t'exa hár ñ'ei Jō, bi njuxa mhets'i ba huxkwi ár Dada. Ne bi umba ár Hñō Jō xki ñhōtkagihū. Gehnū ba penkagihū, ne xi tho nō'ō xka hyanthū ne xka 'yohupya.

³⁴ Ar ndō Dabi himbi njuxa mhets'i, ha go bi 'ñeñ'ō:

Jō ar Dada bi 'ñemba ma tsi Hmu:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

³⁵ to'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

³⁶ Nupya, mahyoni da bō gatho ya me Israel, hinto di yomi: Jō ar Dada xi hñuxa ar Hesu ngu ar Hmu ne ar Ndō, ngetho gehnū ar Kristo xpa peñ'ō, togo ga tsūthū har pont'i ga hyohū.

³⁷ Ha nu mi 'yode nō'ō bi mōnga ar Pedro, nuya jō'i mi 'buhnu xa bi du yá mui, ne bi 'yamba ar Pedro ne nu'ū ma'ra yá mpoṭe ar tsi Hmu mi 'buhnu, ne bi 'ñeñ'ū:

—Ma tsi kuhū, xi'mū tema mahyoni ga pehepya.

³⁸ Nu'mū ar Pedro bi 'ñembabi:

—'Yothū ár ntso'mi, ne gi nxixthehū gatho hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo. Njap'ū da pump'ahū ri ts'okihū, ne gi hñōñhū ár Hñō Jō da m'ū ha ri muihū.

³⁹ Ngetho nuna ar ñhōt'inū go xi t'aju ne ma bötsihū, ne gatho nuya ma'ra ya jō'i 'bu hár nxidi ar ximhai, nu'ū da zohna Jō ma Hmuhū.

⁴⁰ Ar Pedro xa mi zo ya jō'i, ne mi xipa nzeye ya mhō, ne mi embabi'ū: —Mpoḥū, ne hinda zu'ahū ár mfei to'ma nuya ts'ojō'i 'bu nuya payū.

⁴¹ Gatho nu'ū togo bi 'ñet'a yá mui nō'ō te mi mōñ'ō, bi nxixthe. Jange nu ar pa'ō bi hñuxa ngu n'atema'ret'anthebe ya gamfi.

⁴² Ne nuyū mi tenda nō'ō mi xipa yá maxte ar tsi Hmu, ne n'adar mfeni mi pes'ū. Ne hyax'mū mi nt'oxi mahyegi ne mi tsipa ár t'oxi ar tsi Hmu, ne mi mat'a Jō.

Njanu mi 'bu ya 'bet'o ku

⁴³ Gatho ya mengunū xa bi ntsu, ngetho xki hyandwa yá maxte ar tsi Hmu mi ot'a nzeye ya dōta nt'udi, ne ya 'befi xa mi 'yot'ū.

⁴⁴ Ne gatho ya gamfi mi mpe mahyegi, ne mi mfaḡa n'a ngu n'a, njap'ū hinte nda k'at'i.

⁴⁵ Ne mi pa'ū nō'ō te mi pes'ū, ne mi thekwabi nō'ō te mi k'at'a n'a ngu n'a.

⁴⁶ Ne hyaxtho mi mhunts'a har dōnganijō, mi pes'ū n'adar mfeni. Ne mi tsi'ū ár t'oxi ar tsi Hmu ha yá ngu'ū, ne xa mi johya mi ñuñ'ū mahyegi, ne mi pes'ū n'ar hogamui.

⁴⁷ Ne mi nsunda Jō mahyegi. Ne ma'ra ya jō'i mi handa te mi pe'ū, mi numañho'ū. Ne hyax'mū ar tsi Hmu mi hu'sa ya gamfi, hyaxtho mi ñ'emui ma'ra ne nda mpoḥo.

3

Bi t'othe n'ar tsi dowa

¹ N'ar pa ar Pedro ne ar Xuwa yá mǎxtehmö ar Hesu, ndi ma har dönganijö ngu hñu nde, ge'mu mi jar mhat'a Jö.

² Ne nu hár goxthi ar dönganijö ár thuhu Nzátho, ka mi huhnu n'ar ñ'ohö xki m'ui mi dowa. Hyaxtho mi t'ehnu mi apa ar tsi bojö gatho nu'u mi thohnu ndi yut'a har nijö.

³ Nunar tsi dowanu n'a mbi hyandatho ar Pedro ne ar Xuwa, ma nda yut'a har nijö, bi 'yapa n'ar tsi bojö.

⁴ Nu'mú ar Pedro ne ar Xuwa bi m'ai, bi ñhanda habu mi hu ar tsi metí, ne ar Pedro bi 'ñembabi:

—Hyandgagihe.

⁵ Nu ar tsi dowa xa bi gohi mi k'öt'a nuya yohoyu, mi to'mi te nda hwëkwabi.

⁶ Nu'mú ar Pedro bi 'ñembabi:

—Hinte di hö ar t'axbojö wa ar k'axtbojö ga 'ra'i. Hõnse nõ'ö di pets'i, ge'ö ga 'ra'i. Hár thuhu ar Hesukristo mar me Nasare, di xi'a'i, nangi gi 'yo.

⁷ Ne bi mipa ár ñ'ei, bi 'ba'mi, ne bi me'sa ár ts'edi yá wa ne yá bosndo'yo.

⁸ Dama bi 'yenga n'ar nsagi bi m'ai xiñho, ne bi ñ'o. Bi mewiyu bi yut'a mbo ar nijö, mi 'yo ne xa mi sagi mi mat'a Jö.

⁹ Ne gatho ya jö'i bi hyanda ar dowa mi tsá nda ñ'o ne mi mat'a Jö.

¹⁰ Dama bi böt'u go mi gehnu togo mi dowahmö, mi hu hár goxthi ar nijö ár thuhu Nzátho, mi á ar tsi bojö. Xa bi 'yotho ne xa bi zu'u nõ'ö xki thogi.

Ar Pedro bi mömba ár mhö Jö ha ya m'et'e xki thu'spa ár thuhu ar Salomon

¹¹ Nõ'ö ar ñ'ohö mar dowahmö himi ne nda hye ar Pedro ne ar Xuwa. Ne gatho ya jö'i xa mi 'yoda nõ'ö mi handi, jange dama bi mhunts'a ha ya m'et'e ár thuhu ar Salomon, habu mi 'bu'u.

¹² Ar Pedro mi hyanda xki mhunts'a ya jö'i, bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu gar me Israelhu, hanja xa gi 'yothu ne xa gi k'ötkagihe. Ha gi beñhu ma ts'edishe, wa xa di 'buhe xiñho, jange xta jafe xi ñ'o nunar ñ'ohonu.

¹³ Jö togo mi ndõnga ar Abra ne ar Isa ne ar Hakob, ne gatho nu'u ma'ra ma palehu xi du, get'ö ar Jö togo bi japi bi ñ'o nunar ñ'ohonu, ne bi 'ñe'spa ár nsu ar Hesukristo ár T'u'ö. Gehnu togo ga dathu ya ndö, ne ga xifu ar Pilato hinge nda hyegi, mödi mi nemhö nda hye'ö.

¹⁴ Ha nu'ahu hinga nehü, mödi gehnu ár hoga T'u Jö hinte ma ts'oki xki 'yot'e. Ne ga 'yahü nda the n'ar hyote.

¹⁵ Ne njap'u ga hyohu togo hö ar te. Ha Jö bi japi bi nte man'agi. Go da hanthe, jange di dāhe majöni.

¹⁶ Go di ñ'emuibihie'ö, jange nunar ñ'ohonu gi hanthu ne gi pöhu, xi dits'i, ne njap'u xi ñ'u ár ts'edi'ö. Xi othe nunar ñ'ohö gi hanthupya. Xi njap'u ngetho di ñ'emuibihie.

¹⁷ Tsi kuhü, di pöhe xiñho ga dahü ar Hesu ngetho hinte ngi pöhu, ngu nu'u ma ndöhu himbi zo yá mfeni n'ehe teme bi 'yot'u.

¹⁸ Njap'u Jö bi japi nda thogi ngu xki xipabi yá m'ehni maham'u, xki 'yot'u mi mahyoni ar Kristo nda tho ya ugi, ne nda du.

¹⁹ Jange 'yothwū ár ntso'mi ne penjū gi hyoñhū Jö, ne da pump'ahū ri ts'okihū. Njap'ū hō, da 'ra'ahū n'ar hogam'ui, ter entho gi 'buhū.

²⁰ Ne da mengi da meñ'ahū ar tsi Hmu Hesukristo xki thuxa mam'et'o nda meñni.

²¹ Ne xa majöni bi boxnu mhets'i, bi 'buhnu to'mda ar pa Jö da hoka ma'ra'yo gatho, ngu xki xipa maham'u yá hoga m'ehni nda möñ'ū.

²² Ngu bi mönga ar Moise, bi xipa ma palehū ne bi 'ñembabi'ū: Jö ma tsi Hmuhū ma da hñux'a n'a'ahū ngu ár m'ehni'ö, njangu xi hñuxkagi n'ehe, ne ma gi 'yothū nö'ö da xi'ahū'ö.

²³ Ne gatho nu'ū hinda ne da 'yota nö'ö ar m'ehni'ö, ma da 'weka har hnini.

²⁴ Di ndū ar Samuel injawa, gatho nuyá m'ehni Jö xi nõnga nuya pa di 'buhupya.

²⁵ Ne gatho nu'ū ya ñhöt'i bi mönga nuya m'ehni'ū, go xi'ahū. Ne nu'ū ya njöpi bi nkohwi Jö ma palehū, xi zok'ahū n'ehe. Jange Jö bi 'ñembabi ar Abra: Ha n'a ri n'ogi ma da e m'efa, ma ga jöpa xoge ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai.

²⁶ Ne nu'ahū go gar 'bet'ohū ba peñ'ahū ár T'ū Jö, bi jöp'ahū gi hyehup'ū ri ts'okihū.

4

Ar Pedro ne ar Xuwa bi m'a'ma hár mhunts'a ndö ya xodyo

¹ Ar Pedro ne ar Xuwa mi 'buhnu har dönganjö mi zo ya jö'i. N'a mbi zohnu 'ra ya möjö mi ñ'owi ár ndö ya sunijö, ne ya dengamöjö nu'ū himi ñ'emui nda mengi nda nte nu'ū xi du.

² Xa bi mbo yá kwe mi bö'u ar Pedro ne ar Xuwa mi uta ya jö'i nda mengi da nte nu'ū xi du, ngu bi mengi bi nte ar Hesu.

³ Nu'mú bi nju ar Pedro ne ar Xuwa, ne bi ts'its'i ba njot'a har faädi. Ne ka bi gohnu nor nxuinu, ngetho xki nde nor pa'ö.

⁴ Ha nu'ū togo xki 'yode nö'ö mi mönga ar Pedro, nzeye bi ñ'emui, mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'ohö.

⁵ Nu ár hyax'ö bi mhuntsnu Herusalen yá dönzandö ya xodyo, ya böt'ofu, ne gatho nu ma'ra yá ndö ya xodyo.

⁶ Gathoyu bi mhuskwi mahyegi ar Anas, gehnu mar döngamöjö. Ka mi 'buhnu ar Kaifas, ar Xuwa ne ar Handro, ne gatho nuyá mäni ya döngamöjö.

⁷ Nep'ū bi ts'ixnu ar Pedro ne ar Xuwa, bi m'a'ma madetho ne bi t'ambabi njawa:

—Togo yá m'ehni'ihū, ne togo ár ts'edi gi hömfu gi pehū njap'ū.

⁸ Nu'mú ar Pedro xki nzinga ár Hñö Jö bi 'ñembabi'ū:

—Nu'ahū gár ndöhū ha ma hninihū Israel.

⁹ Ngetho gi ñ'anihu nö'ö ar ñho bi t'ot'wa nunar tsi ñ'ohonu mi dowä, ne gi ne gi pöhu hanja bi dits'i,

¹⁰ ma ga xi'ahe hanja bi za bi dixhnu, ne njap'ū gi pöhu ne gatho nu'ū ma'ra ya me Israel. Nunar ñ'ohö gi hanthū 'bahnu, nunu bi dits'i bi mhömba ár thuhu ar Hesukristo mar me Nasare, nö'ö ga tsuthū ha n'ar pont'i, ne Jö bi japi bi mengi bi nte man'agi.

¹¹ Gehnu ar Hesu ga utsahū, gi ñhehwihū n'ar guxjödo bi 'yemp'utho ar muäi do nö'ö ma nda hyoka ár nijö Jö. Ha nupya gehnu ar muäi do xi nju'spa ár nijö Jö.

¹² Hinjo'o man'a togo da 'raju ar ts'edi ga mpohu, honse ma tsi Hmuhu Hesu. Ngetho hinjo'o man'a xi t'umba nunar ts'edinu ne da thokwa ya meximhai.

¹³ Nu'mu nuya ndo mi 'buhnu xa mi 'yotho, ngetho bi hyanda ar Pedro ne ar Xuwa himi ntsu. Ne mi po'u himya n'oho mi pe'sa ar do'ta mfodi, gehyu ma ya hyoya jo'i. Njap'u bi bo'u xki n'owi ar Hesu.

¹⁴ Ne himbi za te bi dotwabi'u, ngetho bi hyandi mi 'bahwi'u no'o ar tsi dowa xki dits'i.

¹⁵ Nu'mu nuya ndo'u bi 'bepabi nda bongha har mhunts'i, ne bi gohnutho'u mi no'u.

¹⁶ Ne mi en'u:

—Xipya, te ga jafu nuya n'ohoyu. Ngetho xi 'yot'a n'ar do'ta nt'udi, po gatho ya jo'iwa ha ma hninihu Herusalen, ne hinda tsa ga koñhu.

¹⁷ Hindi nehu da nungar 'bede. Ma ga zoñhu ne ga pihu, ne njap'u hinto ma da zofo har thuhu ar Hesu.

¹⁸ Nep'u bi ts'ohna man'agi ar Pedro ne ar Xuwa, bi pidi, ne bi nsipabi hinte nda moñ'u, ne hinto nda zofo har thuhu ar Hesu.

¹⁹ Nu'mu ar Pedro ne ar Xuwa bi do'di ne bi 'nenö:

—Beñhu, hage da 'ñet'a mañho ar mu'i Jo ga ot'ahe m'et'o ne m'efa'ö.

²⁰ Ngetho hinda tsa ga hehe ga moñhe no'o xta hanthe ne xta ohe.

²¹ Nu'mu nuya ndo bi hñu'spar pidi, njap'u hinte nda xipabi ya jo'i, ne bi hyegi bi ma'u. Himbi tsa te bi japabi, ngetho mi tsu ya jo'i nda mbo ya kwe. Gatho xa mi umba njamodi Jo no'o bi 'yot'u.

²² Ngetho no'o ar n'oho xki t'ot'wa ar nt'udi xki dits'i, mi tho yon'ate njeje xki m'ui.

Ya gamfi apa Jo da hu'mba ya mu'i ne da umbar ts'edi

²³ Nu mi nthé ar Pedro ne ar Xuwa, bi ma ba k'ö'sa nu'u ma'ra ya gamfi, ne bi metwabi no'o xki xipabi ya ndömöjo ne ya donziandö ya xodyo.

²⁴ Ha nu mi 'yo ya ku, n'adar mfeni bi umba njamodi Jo, ne bi 'ñeñ'u:

—Ma tsi Hmu'ihe, go ge'e ar Jo togo ga hoka mhets'i ne ar ximhai, ar dehe ne gatho no'o te janu.

²⁵ Nu'ge ga xipa ri 'bego ar Dabi nda mönga njawa:

Yo'ö ya jo'i bi mhunts'i bi n'ut'u hanja nda 'yot'a ar ts'om'ui, ne nuya hnini te gatho bentho da 'yot'e.

²⁶ Bi mhunts'a gatho ya ndo ya hnini ne ya maxte 'bu har ximhai,

ne n'at'wu bi n'ut'u nda utsa Jo ne ar Kristo togo xi hñux'ö da ndo.

²⁷ Ngetho xa majöni har hnini, bi mhunts'a ar ndo Erode ne ar Ponsio Pilato, ya me Israel ne nu'u himya me Israel, bi utsa ri hoga T'u ar Hesu togo xka 'ñets'i da ndo.

²⁸ Ne bi 'yot'u ngu no'o xka beni, ne xka mönga mam'et'o nda thogi.

²⁹ Ha nupya ma tsi Hmu'ihe, hyanda hanja hu'sje ya jo'i. Ne faxkagihe hinga ntsuhe ga moñhe ri mhö, ngetho go ri 'begogihe.

³⁰ Ne hñuxke ri 'ye ha ya dathi da dix'u. Ne gi 'yot'a nzeye ya do'ta nt'udi har thuhu ri hoga T'u Hesu.

³¹ Ngu mi wa'u bi no'wi Jo, bi nhwönga ar ngu habu xki mhunts'i. Ne gatho nu'u mi 'buhnu bi nthexkwi ar nzini ar Hñö Jo, ne himbi ntsu'u bi mömba ar mhö Jo.

N'at'wu ya meti gatho no'o mi pe'sa ya gamfi

³² Ne gatho nu'u xki ñ'emui ár mhö Jö, mi pe'sa n'ada ar mfeni, ne n'ada yá mhöte'u. Gatho nö'ö mi pes'u, mahyegi mar meti'u. Himi njo'o n'ar ku mi enö te mi pets'i mar metise.

³³ Ne xa mi pes'u ar ts'edi yá mpote ar tsi Hmu Hesu, mi damajöni xki mengi xki nte'ö, ne Jö xa mi hwëkwabi'u ár mfats'i.

³⁴ Ha hinto mi tho'u ar k'at'i, ngetho gatho nu'u mi pe'sa yá hai ne yá ngu mi pa'u, ne mi hö gatho nö'ö mi njut'wabi,

³⁵ ne mi umba yá mpote ar tsi Hmu. Ha nuyu mi hekwabi n'a ngu n'a ya gamfi, ngu nö'ö mi ot'wa ar 'bedi, njap'u mi t'umbabi n'ehe.

³⁶ Ne mi 'buhnu n'ar ku már thuhu ar Huse me Txipre, xki 'ñe ha yá 'beto ar Lebi. Ha nuyá mpote ar tsi Hmu bi hñu'spabi ar Berhnabe, di boni da 'ñenö, nö'ö hu'mba yá mu ma'ra.

³⁷ Nö'ö mi pe'sa n'a xeni ar hai, bi gu bi ma, ne gatho ar bojö bi njut'wi ba hö bi datwa yá mpote ar tsi Hmu.

5

Ar Anania ne ar Safira

¹ Mi 'bu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Anania, ha nunár 'behñö már thuhu ar Safira. Nuyu bi ma n'a xeni ar hai mar meti'u.

² Ne bi zöma n'a xeni ar bojö xki njut'wabi ar hai, ne ár 'behñö bi bödi n'ehe. Nö'ö man'ar xeni bi ma ba datwa yá mpote ar tsi Hmu.

³ Nu'mú ar Pedro bi 'ñembabi:

—Anania, hanja xka hye ar ts'ondöhi xi hya'a'i. Yo'ö xka ne ngi hyat'a ár Hñö Jö. Ngetho hinga unga gatho ar bojö bi njut'a ri hai ga pa.

⁴ Nu'mú xka tsöma ri hai go ma ri meti, ne nö'ö ar bojö bi njut'a'i go ma ri meti n'ehe. Yo'ö ga beni ga jap'u. Hinge go xka kakagihe, xka beni gi ka Jö.

⁵ Nu mi 'yo njap'u ar Anania, bi hwangi xki du. Ne gatho nu'u ma'ra bi bö nö'ö xki thogi, xa bi zu'u.

⁶ Nep'u nuya bötsi mi 'buhnu bi gu bi mats'i, ne bi guki ma ba ägi.

⁷ Xki tho ngu hñu xenimpa, bi yutnu ár 'behñö n'ehe. Ha nunu hinte mi pödi te xki thogi.

⁸ Ne ar Pedro bi 'ñembabi:

—Ha gi öde. Xikagi, hage bi njut'ahu njanu ar hai ga pahu.

Nu'mú nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö, njap'u.

⁹ Nu'mú ar Pedro bi 'ñembabi:

—Yo'ö ga nkohwi n'ada ar nkohi ri döme, ne ngi hyathmöhü ár Hñö ma tsi Hmu. Xi 'ñehnu har goxthi nu'u togo xpa pengi ba ak'a ri döme, ha nupa xpa ehe da dux'a'i ma da 'yak'a'i n'ehe.

¹⁰ Nu'mú ar Safira bi hwangi xki du ha yá wa ar Pedro. Ne mi yut'a nu'u ya bötsi, bi hyandi xki du'ö n'ehe, dama bi duts'i bi ma ba ägi habu mi o ár döme, ka bi t'ap'utho n'ehe.

¹¹ Nep'u gatho nuya ku bi bödi tema bi jayu, xa bi ntsu, ngu gatho nuya bi zo yá gu.

Bi nheki nzeye ya döta nt'udi

¹² Nuyá mpote ar tsi Hmu mi ot'a nzeye ya döta nt'udi mi handa ya jö'i. Ne gathoyu mi pes'u n'ada ar mfeni mi mhunts'a ha ya m'et'e mi t'embabi ár thuhu Salomon.

13 Gatho nu'u himya ku mi ntsu nda mhunskwi'u, mödi mi numañho gatho nö'ö mi ot'e.

14 Ne mi 'yo mi ñ'emui ar tsi Hmu nzeýe ya jö'i, ya ñ'ohö ne ya 'behñö.

15 Ne 'yo mi födi nuya nt'udi mi ot'u. Jange mi njuka ya dathi nthi ha ya 'ñu, ne mi 'be ha ya fidi, ne nú'mu nda thohnu ar Pedro, mödi nda zuhmö honse ár xudi, nda dixá ya dathi.

16 Nzeýe ya jö'i mi 'bu ha ya hnini get'u Herusalén, mi pa mi tsixa ya dathi ne nu'u mi nthexkwi ya ts'ondöhi, gathoyu mi thits'i.

Ar Pedro ne ar Xuwa bi nt'utsa

17 Nep'u bi njuxa ar döngamöjö ne ya dengamöjö mi mfax'u, ngetho xki zot'a yá müi, hinto mi ne nda hñömba yá nsu.

18 Ne bi njumpa yá mpöte ar tsi Hmu, bi njot'a har fadi.

19 Ha nunar nxui'ö, n'ár enxe Jö bi xokwa ár goxthi ar fadi, bi guka nuyá mpöte ar tsi Hmu, ne bi 'ñembabi'u:

20 —Di ma ba 'bahu har dönganijö, ba zohu ya jö'i, ne xipabihu ar hoga mhö nonga ar 'ra'yo te.

21 Jange ár hyax'ö ra n'itho, bi ma'u har dönganijö, ngu xki xipabi ár enxe Jö. Ne nu mi zoñ'u, bi yut'a mbo bi zofo ya jö'i. Nú'mu mi 'buhnu mi zohyu, ar döngamöjö ne yá maxte bi zohnu yá mindöwi me Israel nda me'sa n'ar mhunts'i. Ne bi mehna togo nda tsi nu'u ya mpöte mi jot'a har fadi.

22 Ha nu mi zonga ya gujö'i har fadi, himi njo'onu ya 'yofadi. Nu'mú, dama ba penk'u bi mö,

23 ne bi 'ñeñ'u:

—Da tiñhe ar fadi mi jot'i xiñho, ne nuya sufadi ka mi 'bahnu har goxthi. Ha nú'mu nda kuxhe, hinto da tiñhenü mbo.

24 Nu mi 'yo njap'u ar döngamöjö, ne ár ndö ya sunijö, ne ma'ra ya ndömöjö, himi pödi te nda beni, ne mi eñ'u:

—Xipya, te di bompyanu.

25 N'a mbi zöta n'ar jö'i, ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'u ya ñ'ohö ga kothuhmö har fadi, bi 'bu har dönganijö bi zo ya jö'i man'agi.

26 Nu'mú ár ndö ya sunijö bi mewi ya gujö'i, ne bi mengi bi gu ya mpöte. Ba ju'u ne hinte bi japabi, ngetho mi tsu nda mbo yá kwe ya jö'i, ne nda umba ya nk'ahni.

27 Nep'u bi zixa hár mhunts'i ya ndöxodyo, ne bi 'ba'ma madetho. Ne ar döngamöjö bi 'yambabi:

28 —Hage hinda xi'ahe hinga ngi zohu ya jö'i, ne hinga nomfu ár thuhu ar Hesu. Nu'mú, hanja hinxka 'yohu. Gatho ya me Herusalén xka xifu ri jamfihu. Ne gi ne gi hyoxkagihe da hoje nö'ö ar ñ'ohö'ö.

29 Nu'mú ar Pedro ne gatho nu ma'ra ya mpöte, bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nuje mahyoni m'et'o ga othe Jö, ne m'efa ya meximhai.

30 Jö togo mi ndönga ma palehu, go bi japi bi nte man'agi ar Hesu, gehnu ga tsuthu ha n'ar za, ne ga hyohu.

31 Ne nupya Jö xi 'ñe hár ñ'ei da ndöwi ne da mpohöte, njap'u da 'yot'wa yá ntso'mi ya me Israel, ne da mpumba yá ts'oki.

32 Nuje di daxe majöni togonu, ne ár Hñö Jö damajöni n'ehe, ha Jö xi umba ár Hñö gatho nu'u togo ote.

33 Ha nu mi 'yo njap'u ya ndö, xa bi mbo yá kwe, xa mi nehmö nda hyo ya mpöte.

³⁴ Bi nank'mu n'ar ñ'ohō mi 'buhnu har mhunts'i mar denga'be pate, már thuhu ar Gamalie, n'ar bôt'ofō, ne gathō ya jō'i xa mi numañho'ō. Bi m'ai ne bi mō nda t'enga n'a tsi tui ya mpote.

³⁵ Nep'u bi 'ñembabi gathō ya jō'i xki mhunsnu:

—Ha gi ohu ndadahū. Hyanthu xiñho nō'ō te gi jafu nuya ñ'ohoyu.

³⁶ Beñhu hingar yapa bi nanga n'ar ñ'ohō mar thuhu Teuda, mi humamu mi pe'sa n'ar nsu, ne bi denga ngu gohonthebe ya ñ'ohō. Bi tho'ō, ne gathō nu'u mi ñ'owi bi mfont'i, ne hinte ponk'u.

³⁷ M'efa ba e man'ar ñ'ohō már thuhu ar Huda, mar me Ngalilea, nú'mu mi nja ar nthuxthuhu. Nō'ō bi gut'a nze ye ya jō'i bi deni. Bi tho'ō n'ehe, ne bi mfont'a gathō ya jō'i mi ñ'owi.

³⁸ Jange nuga di xi'ahu, hyehup'u nuya ñ'ohoyu. Nu'mu nō'ō te pehyu go xi bense'u, ma da gōxtho.

³⁹ Ha nu'mu ár meti Jō nō'ō te pehyu, hinda za gi hñökwabihu. Ngetho nu'mu gi jahup'u, pontho gi ntunkwihu Jō.

⁴⁰ Ne nu'u mi 'buhnu har mhunts'i, bi 'yo xa nō'ō te bi möñ'ō. Jange bi mengi bi kut'a ya mpote, bi 'wext'u. Ne bi xipabi'u nda hyegi nda mōmba ár thuhu ar Hesu, ne bi hyegi bi ma'u.

⁴¹ Ne mi boñ'u har mhunts'i, xa mi johya'u, ngetho Jō xki 'ñet'amañho ár mu nda tho n'ar m'etsa ngetho mi nomba ár thuhu ar tsi Hmu Hesu.

⁴² Ne hyax'mu himi tsaya mi zofō ne mi uta ya jō'i har dōnganjō, ne mi 'yo ha ya ngu mi mōmba ár hoga mhō ar tsi Hmu Hesukristo.

6

Bi t'exa yoto ya maxte

¹ Nuya pa'u xa mi xōnda ya ku. Ne nu'u ya ku mi ñō ar griego bi ñōmañ'ubi ya ku mi ñō ar ebreo. Ne mi eñ'u, nuyá 'ranxu himi t'umba mahyegi ar ñhuni mi thekwabi hyax'mu, ngu nu ma'ra ma ya ebreo.

² Nu'mu nu'u 'ret'amayoho ya mpote bi zohna gathō ya ku ha n'ar mhunts'i, ne bi 'ñembabi'u:

—Ma tsi kuhu, nuje di 'buhe ga mōmfe ár mhō Jō, hanja ma ga tsayahe ga hemfe te da zi nu'u hingi jwadi.

³ Jange hwañhu yoto'ihu nu'u xka hyanthu 'bui xiñho, xi nzimba ár Hñō Jō, ne xa di ja ár mfōdi. Nu'u go ma da me'sa nuna ar 'befinu.

⁴ Nuje hinga ma ga tsayahe ga afe Jō, ne ga mōmfe ár mhō'ō.

⁵ Ha nu mi 'yo xa nō'ō xki nsipabi, gathō bi numañho njap'u. Ne bi nhwahna ar Teba nō'ō mi pe'sa n'ar dōta ñ'emui, ne xki nzimba ár Hñō Jō, ar Lipe, ar Prokoro, ar Nikanor, ar Timon, ar Parmena, ne ar Nikola mar me Antiokia, xki nxodyo ngetho xki demba yá nt'umbi'u.

⁶ Ne bi ts'ixa habu mi 'bu ya mpote, ne nuyu bi tet'wa Jō'u, mi huspa yá 'ye.

⁷ Ne njap'u dama mi nxanga ár mhō Jō, ne ya ku hyax'mu xa mi xu nūnu Herusalen, ne nze ye ya möjō bi gamfi n'ehe.

Ar ku Teba bi mhihi

⁸ Ha nu ar ku Teba xa mi pe'spa ár ts'edi Jō ne ár nthekate. Mi ot'a ya dōta nt'udi ha yá nthandi ya jō'i.

⁹ Ne nūnu ha yá nijō ya xodyo, nō'ō mar thuhu Nu'u xi Thegi, bi njuxa 'ra ya ñ'ohō, ne bi mfaxkwi 'ra ya me Sirene, ma'ra ya me Alejandria, ya me Nsilisia, ne ya me Asia. Gathō'u bi ntsahñōkiwi ar Teba.

¹⁰ Himi tsá te nda döt'u, ngetho nö'ö mi pe'sa ar hoga mfödi, ne mi hõmpa ár ts'edi ár Hñö Jö mi ñö.

¹¹ Nep'u nuya jö'i'u bi 'yut'a 'ra ya ñ'ohö, ne bi gu'twabi nda mönga ya nhemhñö, ne nda 'ñeñ'u, xki 'yo'u mi tsanga ar Moise, ne mi tsanga Jö n'ehe.

¹² Njap'u bi pompa yá kwé ya jö'i, yá dönziandö ya xodyo, ne ya böt'ofö. Nep'u bi nju ar ku Teba, ne ntukitho bi ts'ixa hár mhunts'a ndö ya xodyo.

¹³ Ne bi njapabi 'ra ya jö'i nda hyoxa ya nhemhñö ar ku Teba, ne bi 'ñeñ'u:

—Nuna ar ñ'ohönu hingi tsaya tsanga nuna ar jöpa nijönu ne ár t'ofö ar Moise.

¹⁴ Nuje go xta ohe teme xi mö, xi 'ñenö, nunar Hesu mar me Nasare ma da hwata nunar nijönu, ne ma da pata ma nt'umbihu nu'u bi utkagihu ar Moise ga othu.

¹⁵ Nu'mú gatho nu'u togo mi 'buhnu har mhunts'i, nú'mu mi k'öt'a ar ku Teba, bi hyandwabi ár hmi mi ñhehwi ár hmi n'ár enxé Jö.

7

Ar ku Teba bi ñö har mhunts'andö, nep'u bi tho

¹ Nep'u ar döngamöjö bi 'yamba ar Teba, ne bi 'ñembabi:

—Hage majöni nö'ö nthox'a'i.

² Nu'mú ar Teba bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi ku'ahu, ne ma tsi ndadahü, 'yohü nö'ö tema ga xi'ahu. Jö nö'ö xar nsunda, bi zo ma palehü ar Abra nú'mu mi 'buhnutho Mesopotamia, hinxki mada har hai Aran.

³ Ne bi 'ñembabi: Pöni, tsokwa nunar hainu, ne tsop'u nu'u te ri njawi. Di ma man'ar hai habu ma ga ut'a'i, ne ka ma gi 'buhnu.

⁴ Nunar Abra 'mu, bi bonga habu mi 'buhmö núnu ha yá hai ya kaldeo, ne bi ma ba 'bu har hai Aran. Ne nu mi du ár dada, Jö ba tsi injawa habu di 'buhupya, ka bi m'ukwa n'ehe.

⁵ Ha Jö himbi umba n'a xeni ar hai nda 'ñenö már meti. Bi ñö'twabi m'efa nda umbabinu ne gatho yá 'beto nda m'ui. Nunar ñhö'tinu bi nsipabi nú'mu hinte mi 'ñeta ar bötsi.

⁶ Ne Jö bi 'ñembabinu: Nuya ri 'beto ma da m'u ha n'ar hai ngu ya nzohötho habu hingya meti. Ne ka ma da m'uhnu ngu gohonthebe njeje di m'ego, ne xa ma da mfei.

⁷ Ne bi 'ñenö n'ehe: Nuga ma ga ko'spár mfei nunar hnininu habu ma da m'ego'u. Ne m'efa ma nda bonu nda ndöngagiwa.

⁸ Nep'u Jö bi gohwi n'ar nkohi ar Abra, bi xipabi gatho nuyá 'beto nda thu'spa n'ar nsegi ha yá ndo'yo. Jange nu mi m'u ár t'u ar Abra mar thuhu ar Isa, ár hñöto mpa bi hñu'spa ar nsegi xki gohwi Jö. Ne njap'u bi 'yot'wa ar Isa ár t'u, már thuhu ar Hakob. Ne bi jap'u'ö n'ehe, bi tutwa nor nsegi'ö nu'u 'ret'amayoho yá t'u, go gehyu ma palehü habu xta ehü.

⁹ M'efa nuyá t'uyu xa bi utsa n'ár jödö már thuhu ar Huse. Bi mayu, har Huse bi ts'ixa Ehipto. Ha Jö himbi hyese.

¹⁰ Bi maxa ha ya thögi bi tho'ö. Ne bi umba n'ar döta mfödi, ne bi hwëkwabi nda numañho ar faraon togo már ndö Ehipto. Ne nunu bi 'ñexa ngu ár maxte xoge har hai Ehipto, ne nda supa ár ngu ar ndö n'ehe.

¹¹ M'efa xa bi nja n'ar thuhu xoge Ehipto ne Kanan, ne xa mi ñ'uda yá m'ui'u. Numa palehü hinte mi tini te nda zi'u.

12 Nep'u ar Hakob bi 'yode mi ja ar t'ei núnu Ehipto, jange bi mehna yá t'u, gehyu ma dadahu, ka bi ndup'u ndi ma Ehipto.

13 Nep'u ar ño'gi mi ma'u, ar Huse bi ñ'udi togo'ö, njap'u bi bö'u már jödö'u. Ne bi bö ar faraon togo yá mēni ar Huse.

14 M'efa ar Huse bi mempar nzengwa ár dada nda e nda m'uhwi, nunu ne gatho yá mēni, mi tsu ngu hñun'ate ne 'ret'amakut'a.

15 Njanu bi ma'u Ehipto. Ne ka ba tunu ar Hakob ne yá t'u, nu'u ma palehu.

16 M'efa mi du'u, ba njukwa yá ndo'yonu, bi thöxa Sikem, ne ba t'a há n't'agi ar Abra xki damba yá t'u ar Hamor.

17 Nú'mu mi 'bap'utho nda tho ngu ár ñhō'ti Jö xki gohwi ar Abra, xa xki xönda nuyá 'beto har hai Ehipto.

18 Ne bi yut'a man'ar ndö himi pödi togo mar Huse.

19 Nunar ndö'ö bi kadi ne bi 'yot'war ts'om'ui nuya ma palehu. Ne bi japabi nda guka nthi yá tsi bötsi mi leletho nda du'u, ne hinge nda nxöndi.

20 Ha nuya pa'u bi m'u ar Moise, ne xa bi numaño Jö. Bi tede yá dada honse hñu nzönö ha yá ngu'u.

21 Nu mi tho nu'u hñu nzönö, bi guka nthi nda duhmö. Ge'mu ár t'inxu ar faraon ba juts'i, ne bi tede ngu ár bötsi'ö.

22 Jange ar Moise bi t'utwa gatho yá mfödi ya me Ehipto, ne mi pe'sa ar ts'edi te nda mö ne te nda 'yot'e.

23 Nu mi jwata yon'ate njeye, bi zopa ár mfeni nda ma nda k'ö'sa yá ku, ya me Israel, ne nda nu tengu yá m'ui'u.

24 Nu mi zonga habu mi 'bu'u, bi hyanda n'ar me Ehipto mi net'wa n'a yá ku'u. Bi ma ba ñöni, jange ar Moise bi hyo nö'ö ar me Ehipto, ne njap'u bi ko'spa ár ñöni.

25 Nu ar Moise mi beni nda zo yá mfeni yá mi me Israelwi gehnu xki meñ'ö Jö nda ñöñ'u, ha nu'u himbi benga njap'u.

26 Ne ár hyax'öp'u bi mengi bi thohnu ar Moise man'agi, bi hyanda yoho ya me Israel mi ntuñ'u. Bi ma nda hyek'u, ne bi 'ñembabi: Nu'ahu gi nkuhu, yo'ö gi ntuñhu.

27 Nu'mu nö'ö togo mi net'a ár ñ'ohu, bi umba n'ar ntuki ar Moise, ne bi 'ñembabi: Togo xi hñux'age ngu ar ts'ut'wi wa ngu ar ndö, ne da tsä gi hñögagihe nö'ö te di pehe.

28 Wa gi ne gi hyogagi ngu ga hyo ar me Ehipto mande.

29 Nu mi 'yo njap'u ar Moise, bi ma ba ñ'onga har hai ár thuhu Madian. Ka ba 'buhnu ngu n'ar nzohö, ne ka ba tinu yoho yá t'u.

30 Nu mi tho yon'ate njeye, bi hyanda n'ár enxé Jö bi ñ'udi mi 'ba mateda n'ar 'minza mi fagi, mi 'buhnu har ot'at'ohö ár thuhu Sinai.

31 Nu mi hyanda ar Moise, xa bi 'yotho. Bi wat'a har faspi nda hyanda te mar me'ö, bi 'yoxa ár mhö Jö, mi embabi:

32 Nuga dár Jö ri pale ar Abra, ar Isa, ne ar Hakob. Nu'mu ar Moise xa bi ntsu mi nhwöt'i, ne himi nemhö nda hyanda nö'ö ar faspi'ö.

33 Ha bi 'ñemba ar tsi Hmu: K'ot'a ri thiza, ngetho nuwa habu gi nets'i, n'ar jöpa hai xint'axi.

34 Xa majöni xta handa ya dumui thohnu Ehipto ma bötsi. Xta öxa yá ts'oni, ne xta e ga ñöni. Jange nupya ba e ga peñ'a gi penga Ehipto.

35 Nunar Moisenü xki nt'utsabi ár mfats'i ne xki t'embabi: Togo xi hñux'age ngu ar ts'ut'wi wa ngu ar ndö, ne da tsä gi hñögagihe nö'ö te di

pehe. Gehnu togo bi 'ñexa Jö ngu ar ndö, ne nda maña yá ku nda bongá Ehipto, ngu xki mehna ár enxe nda mö, xki ñ'udi har 'minza mi zo.

³⁶ Gehnu ar Moise ba tsinga gatho ya me Israel mi 'buhnu Ehipto. Ka ba otñu nzeýe ya döta nt'udi, ne har Thenga Ñhonthé, ne núnu ha ya ot'at'ohó habu ba 'yo'u yon'ate njeýe.

³⁷ Nö'ö ar Moise'ö go bi xipa ma jö'ihu ya me Israel, ne bi 'ñembabi: Jö ma tsi Hmuhu ma da 'ñexa n'a'ahu ngu ár m'ehni'ö, njangu xi hñuxkagi n'ehe. Ne ma gi 'yothu nö'ö da xi'ahu'ö.

³⁸ Getnu ar Moise mi 'yo har mhunts'i ndu ma palehu nú'mu mi 'yo ha ya ot'at'ohó. Ne ka ba 'buhwinu ár enxe Jö mi ñöwi har t'ohó Sinai. Ne bi hñönga ya mhö ungar te, ne bi thogagihu.

³⁹ Ha nu'u ndu ma palehu himbi ne bi 'yöte, bi zantho, ne yá mfeni mi 'yoda Ehipto.

⁴⁰ Nu'mú bi 'ñembabi'u ar Aron: Di nehe gi hogagihe 'ra ma tsitahe ga teñhe. Ngetho nunar Moise ba jugagihe Ehipto, hindi póhe teme xi ja'ö.

⁴¹ Jange bi hyok'u n'ar boi bojö, ne bi 'bo'spabi yá m'oñho. Ne xa bi njohya'u bi ndönga nö'ö bi hyokase'u.

⁴² Nu'mú Jö bi 'wege, ne bi hyep'u nda nsunda'u ya tso, ar zönö, ne ar hyadi, ngu xi t'ot'a ha yá t'ofó yá m'ehni Jö, ha enö njawa:

Me Israelhu, ham'u ga 'rakagihu n'ar m'oñho
nú'mu ga 'yohu yon'ate njeýe ha ya ot'at'ohó.

⁴³ Hinga jahup'u, ngetho nö'ö ngi othu ngi mu'sfu ár ngu ar Molok, ne ngi juthwü ár tso ri tsitahu ar Renfán.

Gehyu ya tsita ga hyoju ngi ndöñhu.

Jange ma ga thok'ahu da ts'ix'ahu injanu har hai Mbabelonia.

⁴⁴ Núnu har ot'at'ohó habu bi 'ranga ndu ma palehu, ka xki thoknu n'ar ngudutu, habu mi ndönga Jö. Nunar ngudutu'ö xki thoki ngu xki utwa Jö, ne xki xipa ar Moise nda hyoki.

⁴⁵ M'efa nunar ngudutu'ö bi gohwi ndu ma palehu. Ne ba hö injawa'u mi ñ'owi ar Hosue, nú'mu bi hñömba yá hai nu'u himya me Israel. Jö go bi 'yeñ'u mi zokwa ndu ma palehu. Ge'mu bi ndu'u bi nsundabiwa Jö. Mi jap'u'utho'u nuya pa mi 'bu ar Dabi.

⁴⁶ Nunar ñ'ohonü xa bi numañho Jö. Mi nemhö nda hyokwa n'ar ngu habu nda nsundabi nö'ö ar Jö mi ndönga ndu ma palehu ar Hakob.

⁴⁷ Ha n'ár t'u'ö hö, nö'ö már thuhu Salomon, go bi hyokwa ár ngu Jö nö'ö mi bemhö nda hyoka ár dada.

⁴⁸ Mödi Jö bi 'bu mañö mhets'i, hingi 'bu ha n'ar ngu xi hyoka ár 'ye ar jö'i, ngu bi 'ñenga ár m'ehni Jö, mi enö njawa:

⁴⁹ Mhets'i go ma thuxandö,

har ximhai habu di exa ma wa.

Tema ngu da tsá gi hyogagihu 'mu, enga ar tsi Hmu.

Wa habu ga tsaya.

⁵⁰ Hage hinxta hokaga gathoyu.

⁵¹ Xa xi me ri ñöhu, hinti tuka ri muihu, ne gar me'skuhu. Xa hingi ne gi 'yothu ár Hñö Jö, gi njanguthohu ndu ma palehu.

⁵² Hangu yá m'ehni Jö himbi 'yot'wa ar ts'om'ui ri palehu. Ne bi hyo nu'u togo mi nombá ár 'ñehe ar Hogañ'ohó, gehnu ga dahü ne ga hyohu nuya päyu.

⁵³ Nu'ahu ga hñöñhuhmö ar t'ofó bi zok'ahu yá enxe Jö, ne hinga 'yothu.

⁵⁴ Nu mi 'yo njap'u nuya jö'i xa mi ntsinse yá kwe, ne xa mi guxt'u yá ts'i.

⁵⁵ Ha nunar ku Teba xa bi nzinga ár Hñö Jö, bi no'sa mhets'i, ne bi hyandwa ár nsunda Jö ne ar tsi Hmu Hesu mi huhnu hár ñ'ei Jö.

⁵⁶ Ne bi 'ñenö:

—'Yohu. Di handa mhets'i xogi, ne di handa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i bi huhnu hár ñ'ei Jö.

⁵⁷ Nu'mú, gatho nu'u ya jö'i xa bi mafi ne bi got'a yá gu, bi mfats'i bi gu ar Teba.

⁵⁸ Nep'u bi njuka har hnini bi nk'ahni. Nuya jö'i bi mo yá dutu hár wa n'ar ñ'ohö mi bötsitho ár thuhu ar Saulo.

⁵⁹ Ne nú'mu mi thoxa ya nk'ahni ar Teba, mi mat'a Jö, ne mi enö:

—Ma tsi Hmu Hesu, ha ri 'ye di ent'a ma hñö.

⁶⁰ Bi ndandihmö, ne bi 'ñenga nts'edi:

—Ma tsi Hmu'i, yo ma gi hñö'spa majöni nunar ts'okinu.

Ne ngu mi wadi bi mönga njap'u, bi hyoñ'a Jö.

8

Ar Saulo xa mi e n'ar m'ui ya ku

¹ Nunar Saulo xki 'ñet'atho ár xutha nú'mu bi tho ar ku Teba.

Nor pa'ö bi ndui bi nt'utsa ya ku núnu Herusalen. Hagatho bi mfont'a nuya gamfi har hai Nhudea ne Nsamaria. Hönse yá mpote ar tsi Hmu himbi mfont'u.

² 'Raya hogajö'i bi gu'spa ár ndo'yo ar Teba bi 'yagi, ne xa bi zont'u.

³ Ar Saulo xa mi e n'ar m'ui ya gamfi, 'raman'ar ngu mi kut'i mi juka ya ñ'ohö ne ya 'behñö nda zixa nda got'ar fadi.

Bi mhönga ar hoga mhö núnu Nsamaria

⁴ Ha nu ma'ra ya gamfi xki njui ne xki mfont'i, habu gatho mi thogi, mi mönga ar hoga mhö.

⁵ Ha nö'ö már thuhu ar Lipe, bi ma har hnini Nsamaria, ma ba xipa ya jö'i togo ar tsi Hmu HesuKristo.

⁶ Ne nuya jö'i n'at'wu mi huxa ma su nö'ö mi mönga ar Lipe, ne mi hant'u nu'u ya nt'udi mi ot'ö.

⁷ Ngetho nzeye ya jö'i nu'u xki nthexkwi ya ts'ondöhi mi embabi, ha nuya ts'ondöhi xa mi hexa ya mhafi nda boni. Ne nzeye ya dathi xki nza yá ndo'yo, ne ya dowá mi thits'i.

⁸ Ne njap'u xa mi pe'sa n'ar döta johya nuya mengu nor hnini'ö.

⁹ Ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Simu, mar ñ'ete har hnini'ö. Xki hyat'a nzeye ya me Nsamaria, ne xa mi ot'a ndöta.

¹⁰ Ne gatho ya mengunu, ya döta ne ya tx'ulo, xa mi jamasu mi oxa nö'ö te mi mönga nö'ö ar ñ'ete'ö, ne mi eñ'u:

—Nunar ñ'ohonu hõmpa ár döta ts'edi Jö.

¹¹ Gatho ya jö'i xa mi japamasu, ngetho ya maham'u xki hyat'u mi uta ya nt'ete.

¹² Ha nu mi zonga ar ku Lipe har hnini'ö, bi mönga ar hoga mhö nombá ár ts'ut'wi Jö, ne ár thuhu ar tsi Hmu HesuKristo. Ne nzeye ya ñ'ohö ne ya 'behñö mi ñ'emui ne mi nxixthe'u.

¹³ Geşe ar Simu bi jamfi ne bi nxixthe. Ne hyax'mu mi ñ'owi ar Lipe, mi handa tengu ya döta nt'udi mi ot'e, ne xa mi 'yotho.

14 Nu mi bö ya mpöte mi 'bu Herusalen, nuya me Nsamaria xki hñömba ár mhö Jö n'ehe, jange dama bi mehna ar Pedro ne ar Xuwa bi ma injanu.

15 Nu mi zoñ'u, bi 'yapa Jö nda hñöñ'u ár Hñö Jö.

16 Ngetho hinto xki m'empatho ár Hñö Jö, hönse xki nxixthe hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo.

17 Jange ar Pedro ne ar Xuwa bi hñu'spa yá 'ye ya gamfi, ne bi hñömbabi'u ár Hñö Jö.

18 Nu mi hyanda njap'u ar Simu nö'ö mar ñ'etehmö, mi hömba ár Hñö Jö nu'u togo mi hñu'spa yá 'ye ya mpöte, jange bi xipabi nda umba ar bojö,

19 ne bi 'ñembabi:

—'Raju n'a tui ar ts'edi gi höhu. Njap'u to gatho ga huxa ma 'ye da hñömba ár Hñö Jö n'ehe.

20 Nu'mú ar Pedro bi döti ne bi 'ñembabi:

—M'ehwi ri bojö. Yo'ö xka beni da tsá da thanga ár ts'edi Jö.

21 Hingi pe'sa ar seki, ne hindi 'ñep'a'i gi pe nunar 'befinu, ngetho Jö hingi numañho nö'ö xka beni.

22 Jange mahyoni gi 'yot'wa ár ntso'mi ri ts'oki xka beni, ne 'yapa Jö, xömhö da pump'a nö'ö ga tsá ha ri müi.

23 Ngetho nuga di handi xa tsot'a ri müi, ne xi gop'atho ar ts'oki.

24 Nu'mú ar Simu bi dödi ne bi 'ñenö:

—'Yap'kagihuts'u Jö, hinda zükagi nö'ö xka möñhu.

25 Ne nu'u ya mpöte bi damajöni togo ma tsi Hmu'hu Hesu, bi mömba ár mhö Jö. M'efa bi menga Herusalen, ne hagatho ya hnini Nsamaria mi thogi, mi mönga ar hoga mhö.

Ar ku Lipe bi xixthe n'ar me Etiopia

26 M'efa n'ár enxe Jö bi zo ar ku Lipe, ne bi 'ñembabi:

—Lipe, xta e ga peñ'a'i gi ma mak'angi, ju ar 'ñu kö Herusalen, di ma har hnini ár thuhu Gasa, thota ha ya ot'at'ohö.

27 Nu'mú ar Lipe dama bi gu ar 'ñu bi ma. Ne nú'mü mi 'yo ar 'ñu, bi nthewi n'ar ñ'ohö már me Etiopia, ár maxte ar ndö'behñö ár thuhu Kandase mar ndönu Etiopia. Nor ñ'ohö'ö már mesbojö ar ndö'behñö, xki mengi ma ba ndönga núnu Herusalen.

28 Mi huxa har tönza ndi menga ár hai, ne mi ne ar t'ofö xki 'yot'a ar m'ehni Isaia.

29 Nu'mú ár Hñö Jö bi 'ñemba ar Lipe:

—Di ma ba tsu nunar tönza xi manu, ne mewi.

30 Ar Lipe xa bi ntihi bi ma ba tsu ar tönza. Ne bi 'yoxa nö'ö ar ñ'ohö'ö mi ne ár t'ofö ar m'ehni Isaia, ne bi 'ñembabi:

—Hage gi pödi tema di bönga nö'ö gi nehe.

31 Ha nor ñ'ohö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hanja da za ga pödi te di böni nu'mü hinto da utkagi.

Ne bi 'yapa ar Lipe nda böts'e ne nda hñuhwi.

32 Nö'ö ar xeni ár T'ofö Jö habu mi nehe, enö njawa:

Nö'ö bi ñhetho ngu n'ar tsi deti ts'its'i da tho.

Ngu n'a tsi ndöni da ngone nú'mü da t'öxi,

njap'u himbi mafi.

33 Mi ñ'enda ya jö'i, ne hinto bi 'yot'wa ar ts'ut'wi.

Ne nuyá mēni, hinto tsá da metwabi,

ngetho bi thökwa ár tewa har ximhai.

34 Nep'u nor me Etiopia bi 'ñembabi ar Lipe:

—Jakar möte gi xikagi togo nonga ár m'ehni Jö. Hage mi nonga ár m'uise, wa mi nonga man'a.

³⁵ Nu'mú ar Lipe bi gu nunár xeni ar T'ofu mi ne ar me Etiopia, ne bi ndui bi xipabi ar hoga mhö nonga ar tsi Hmu Hesu.

³⁶ Nú'mu mi 'yo ar 'ñu'u, bi zonga habu mi jar dehe, ne bi 'ñenga nö'ö ar me Etiopia:

—Jawa ar dehe. Hage hinda tsá ga nxixthega 'mu.

³⁷ Ha nor Lipe bi 'ñembabi:

—Nu'mu xa gi ñ'emui ne xi zo ri mu, hö da tsá.

Nor me Etiopia bi 'ñenö:

—Hö, di ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo gehnu ár T'u Jö.

³⁸ Nunu bi mö nda m'a'ma ar tönza, ne bi göi bi yut'u har dehe gatho yoho. Ne ar Lipe bi xixthe ar me Etiopia.

³⁹ Ha nu mi box'u har dehe, ar Lipe bi m'etho, ngetho ár Hñö Jö bi zits'i. Ne ar me Etiopia himbi mengi bi hyandi, ne xa bi njohya'ö bi gu ar 'ñu bi ma.

⁴⁰ Ha nunar Lipe bi zonu Asoto. Ha nú'mu mi thohnu, bi ndui bi mönga ar hoga mhö ha ya hnini mi ja har 'ñu ndi ma Nsesarea.

9

Ar Saulo bi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo

(Hch. 22:6-16; 26:12-18)

¹ Ha nuya pa'u ar Saulo mi hu'sa nda hyo gatho nu'u mi ñ'emui ar tsi Hmu. Ne bi ma ba k'ö'sa ar döngamöjö,

² ma ba apa ya he'mi nda hñö'spa yá nijö ya xodyo núnu Ndamasko. Njap'u nú'mu nda dinga 'ra nu'u mi temba ár 'ñu ar tsi Hmu Hesu, ya ñ'ohö wa ya 'behñö, gatho nda tsi Herusalen, ne nda got'a har fadi.

³ Ha nú'mu mi 'yo ar 'ñu, 'butho nda zonga Ndamasko, n'a mbi hyexta n'ar hyats'i ndi 'ñe mhets'i.

⁴ Bi hwank'mu, ne bi 'yo n'ar mhö mi enö:

—Saulo, Saulo, yo'ö gi utsagi.

⁵ Nu'mu ar Saulo bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ndada, togo'i.

Nö'ö bi dödi:

—Nuga dar Hesu, togo gi utsal. Go xka nts'okse, ngu n'ar boi punga ar maza.

⁶ Ne ar Saulo xa mi ntsu mi nhwöt'i, ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, teme gi ne ga pepya.

Nu'mu ar tsi Hmu bi 'ñembabi:

—Nangi, di ma ba kut'a har hnini, ka ma da nsi'anu tema gi pefi.

⁷ Ne nu'u ya ñ'ohö mi ñ'owi ar Saulo, bi m'a'u himi pödi te nda beñ'u, ngetho bi 'yo'u ar mhö n'ehe, ha hinto bi hyandi togo mi ñö.

⁸ Nep'u ar Saulo bi nangi bi m'ai, ne bi zotyá da, mödi himbi za te bi hyandi. Jange bi nguñi bi ts'ixa har hnini Ndamasko.

⁹ Ne ka ba 'buhnu hñupa himi handi. Ne nuya hñupayu hinte bi zi.

¹⁰ Núnu Ndamasko ka mi 'buhnu n'ar gamfi már thuhu ar Anania. Nunu bi zo ar tsi Hmu ngu n'ar t'i, ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, Anania.

Nö'ö bi dötwabi:

—Te gi jaki, tsi Hmu.

¹¹ Ha nu ar tsi Hmu bi 'ñembabi:

—Nangi di ma har 'ñu ár thuhu Njöntho, ne ba hongá n'ar ñ'ohó ár thuhu ar Saulo me Tarso, 'bu hár ngu ar Huda. Nu xki tsonu ma gi tini mat'a Jö.

¹² Nö'ö xta utwabi ngu n'ar t'i, ma da zonga n'ar ñ'ohó ár thuhu ar Anania, ne da hñu'spa yá 'ye, njap'u da mengi da hyandi.

¹³ Nu mi 'yo njap'u ar ku Anania, bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, nzeye togo xi xikagi nunar ñ'ohonu xa xi 'ñe ar m'ui nu'u teñ'a'i 'buhnu Herusalen.

¹⁴ Ha xi umba nseki ya ndömöjö da e da gu gatho nu'u mat'a ri thuhuwa n'ehe.

¹⁵ Nu'mú ar tsi Hmu bi 'ñemba ar Anania:

—Di ma gi 'yot'a nö'ö di xi'a'i. Ngetho go ger ñ'ohonu xta hwahni da mepkagi, ne da utka ma thuhu nu'u ya me Israel, nu'u hingya me Israel ne yá ndö.

¹⁶ Ne go ma ga utka hangu ma da thogi ngetho datka ma thuhu.

¹⁷ Nu'mú ar Anania bi ma, ba kut'a har ngu habu mi 'bu ar Saulo, bi hñu'spa yá 'ye, ne bi 'ñembabi:

—Ku Saulo, ar tsi Hmu Hesu nö'ö ga hyanda har 'ñu ngi 'ñekwa, gehnu xpa penkagi ga hus'a ma 'ye ne da mengi gi hyandi, ne gi zinga ár Hñö Jö.

¹⁸ Nu'mú bi hyo 'ra ngu yá koto ya hwö mi kotwa yá da ar Saulo, ne dama bi mengi bi hyandi, ne bi m'ai bi ma ba nxixthe.

¹⁹ Nu mi ñuni bi menga ár ts'edi, ne bi m'uhwinu ya ku Ndamasko 'ra ya pa.

Ar ku Saulo bi mömba ár mhö Jö har hnini Ndamasko

²⁰ Nep'u ngut'a bi ma ba damajöni ar tsi Hmu Hesukristo ha yá nijö ya xodyo, mi xipabi'u ar Hesu gehnu ár T'u Jö.

²¹ Ne gatho nu'u togo mi oxa nö'ö mi möñ'ö, xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu togo mi ju mi net'a nu'u togo mi mat'wa ár thuhu ar Hesu núnu Herusalen. Wa hinga gehnu xki 'ñehe nda xotyá gamfi, ne nda zi'spa ya ndömöjö.

²² Ha nunar ku Saulo hyax'mu mi huxa ár ts'edi nda xipa yá mixodyowi nunar Hesu gehnu ar Kristo. Ne nuya xodyo mi 'buhnu Ndamasko himi pödi te nda beni.

Ar Saulo bi k'ot'a ha yá 'ye ya xodyo

²³ Bi tho yapa, ne ya xodyo bi nko nda hyo'u ar Saulo.

²⁴ Bi nsipabi ar Saulo nö'ö mi beñ'u nda 'yot'e. Parxui mi supa gatho yá goxthi ar hnini, mi ne nda hyohmö.

²⁵ Jange nuya ku bi maxa ar Saulo nda bongá har hnini, bi njö'mtho har jödo mi kot'a ar hnini, bi t'ent'a ha n'ar 'bots'e mi nxui.

Ar Saulo mi 'buhnu Herusalen

²⁶ Nu mi zonu Herusalen ar Saulo, mi nemhö nda ñ'owi ya ku. Ha nuyu xa mi ntsu, himi ñ'emui'u xki gamfi n'ehe.

²⁷ Nunar ku Berhnabe bi zixa habu mi 'bu ya mpote, ne bi metwabi'u hanja xki hyanda ar tsi Hmu har 'ñu, ne xki ñöwi, ne himbi ntsu bi data majöni ár thuhu ar tsi Hmu Hesu núnu Ndamasko.

²⁸ Ne njap'u bi za bi mpehwi ya gamfinu Herusalen habu gatho mi 'yo'u.

²⁹ Himi ntsunū nda mōmba ár thuhu ar tsi Hmu, ne mi ntsahñōkiwi nuya xodyo mi ñō ar griego, jange nuyū n'e, mi nehmō nda hyo.

³⁰ Ha nu mi bö ya ku nö'ō xki t'ekwabi, bi zix'u Nsesarea, nep'u bi meñ'u nda ma Tarso.

³¹ Nu'mú gatho ya gamfi mi pe'sa n'ar hogam'uinu Nhudea, Ngalilea ne Nsamaria. Ne ndi hñuxa yá jamfi, ne mi 'yo'u mi tsupa Jö, ne ár Hñō Jö mi fax'u nda xu ya gamfi.

Ar Enea bi dits'i

³² Har ku Pedro mi 'yo mi tsonga gatho ya gamfi, ne bi ma ba k'ö'sa ya ku mi 'buhnu Lida.

³³ Ne ka bi nthewinu n'ar ñ'ohō ár thuhu ar Enea, mi pe'sa hñoto njeje mi 'bengar t'oxi, xki nza ár ndo'yo.

³⁴ Ne bi 'ñemba ar Pedro:

—Ha gi ode Enea, ar tsi Hmu Hesukristo xi othe'i. Nangi, juxa ri fidi.

Ne nö'ō dama bi nangi.

³⁵ Ne gatho ya mengunū Lida ne ya me Saron, mi hyant'u, bi ñ'emui ar tsi Hmu.

Ar Dorka bi jo'spa ár te

³⁶ Núnu har hnini Nhope mi 'buhnu n'ar 'behñō mar gamfi, mar thuhu ar Tabita, har griego t'embabi Dorka. Nunū himi tsaya mi ot'a ya ñho ne mi faxa ya hyoya.

³⁷ Ha nuya pa'u bi zu n'ar hñeni ne bi du. Nep'u bi nsukwa ár ndo'yo ngu yá nt'umbi'u, ne ba 'be ha n'ar ngu mi to mañō.

³⁸ Get'u Nhope 'bu ar hnini Lida. Ne nuya gamfi me Nhope xki 'yode mi 'buhnu Nlida ar ku Pedro. Jange bi m'ehna yoho togo ma nda tsihi, ne nda 'ñembabi:

—Di a'ahe gi jar möte ga möhö ngut'a Nhope.

³⁹ Dama bi nanga ar Pedro bi mewi. Ne nu mi zoni, bi ts'ixa har ngu mi to mañō, habu xki mhunts'a nzeye ya 'ranxu xa mi zont'a togo bi du. Ne ar Pedro bi got'atho, ne bi t'utwabi nuya pahni ne ma'ra ya he xki hyoka ar Dorka nú'mu mi tetho.

⁴⁰ Nu'mú ar Pedro bi 'bepa nda bonga nthi gatho nu'u mi 'buhnu, ne bi ndandihmō, bi 'yapa Jö. Nep'u bi ñhanda habu mi 'benga nö'ō xki du, ne bi 'ñembabi:

—Tabita, nangi.

Ne nö'ō dama bi zot'a yá da, ne nu mi hyanda ar Pedro, bi nangi bi hñudi.

⁴¹ Ne ar Pedro bi mipa ár 'ye, ne bi 'ba'mi. Nep'u bi zohna ya 'ranxu ne nu ma'ra ya ku, ne bi utwabi xki mengi xki nte.

⁴² Ne xoge har hnini Nhope bi nxanga nö'ō teme xki thogi, ne nzeye ya jö'i bi ñ'emui ar tsi Hmu Hesu.

⁴³ Har Pedro bi gohnu Nhope nzeye ya pa hár ngu n'ar ku ár thuhu ar Simu, ar hokaximhni.

10

Ar Pedro ne ar Kornelio

¹ Mi 'buhnu Nsesarea n'ar ñ'ohō már thuhu ar Kornelio. Nunū mar döndogu har mhunts'a ndogu mi t'embabi ya me Italia.

² Nunū xa mar hogajö'i, ne mi tsupa Jö, mahyegiwi gatho nu'u mi 'bu hár ngu. Ne mi faxa nu'u ma ya hyoya, ne hyax'mu mi mat'a Jö.

³ Zota n'ar pa ngu n'ar hñu nde, bi hyanda xiñho n'ár enxe Jö ngu n'ar t'i, bi wat'a habu mi 'bu'ö, ne bi 'ñembabi:

—Kornelio.

⁴ Nu mi hyandi xa bi k'öt'i ne xa bi ntsu, bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, te gi jaki.

Ha nunar enxe bi 'ñembabi:

—Nuya ri nt'apa Jö, ne nuya ri hoga 'befi xka 'yot'e, xi hyant'a Jö ne hinxi pumhni.

⁵ Jange nupya pehna 'ra ya m'ehni har hnini Nhope, ma da tsi ar Simu nö'ö xi thu'spabi ar Pedro.

⁶ Nö'ö bi 'bu hár ngu man'ar Simu nö'ö hoka ya ximhni, 'bu har ñönthe. Nunar Pedronu go ma da xi'a'i te di 'ñep'a'i gi 'yot'e.

⁷ Ne nu mi ma nor enxe mi ñöwi ar Kornelio, nunu bi zohna yoho yá 'bego ne n'ar ndogu xa mi hongá Jö n'ehe, gehnu mi pepabi xiñho.

⁸ Bi metwabi gatho nö'ö te xki thogi, ne bi mehna har hnini Nhope.

⁹ Ha nu ár hyax'ö mi 'yo ar 'ñu'u, ne tx'utho mi 'bedi nda zonga har hnini Nhope, ge'mu ar Pedro bi boxa mañö ár njo'mi ar ngu nda 'yapa Jö, ngu mi made mpa.

¹⁰ Ne xa mi tsu n'ar thuhu, xa mi nemhö nda ñuni. Ha nú'mu mi thokwabi te nda zi, bi hyanda n'ar nt'udi ngu n'ar t'i.

¹¹ Bi hyandi bi xo mhets'i, ne ba jö'ma har hai ngu n'ar döta dutu mi thu'sa gatho goho yá ñöni.

¹² Ne har dutu'ö, mi kuxa gatho ya zu'we tu goho yá wa, nu'u njut'a har hai, ne nu'u nsanga har ndöhi.

¹³ Ne bi 'yo n'ar mhö mi enö:

—Pedro, nangi, hyo ya zu'we gi tsa.

¹⁴ Ha nunar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinda nejö, tsi Hmu, ngetho hiñham'u xta tsi nö'ö hindi 'ñepki ga tsi ne hingi t'axi.

¹⁵ Bi mengi bi nheki nuna ar mhö man'agi:

—Yo gi xipa hindi 'ñep'a'i gi tsi nö'ö xi xuka Jö ne xi t'axki.

¹⁶ Hñu'gi bi nt'ode, ne bi njuxa mhets'i man'agi nö'ö ar dutu'ö.

¹⁷ Nunar Pedro mi 'buhnu xa mi 'yonga ár mfeni, mi ne nda bödi te ndi bonga nö'ö ngu ar t'i xki hyandi. Ja bi zo 'mu har goxthi yá m'ehni ar Kornelio, mi ñ'ani habu mi 'bu ár ngu ar Simu mi hoka ya ximhni.

¹⁸ Ne bi ñ'añ'u nts'edi, ha mi 'buhnu ar Simu nö'ö xki thu'spabi ar Pedro n'ehe.

¹⁹ Ar Pedro mi benda nö'ö ngu ar t'i xki hyandi, ge'mu bi 'ñembabi ár Hñö Jö:

—Bi zo hñu ya ñ'ohö hoñ'a'i.

²⁰ Bai, ne köi gi mewi. Yo gi yomi, ngetho go xta penkayu.

²¹ Nu'mú ar Pedro bi göi bi ma habu mi 'ba nu'u yá m'ehni ar Kornelio, ne bi 'ñembabi'u:

—Go geke togo gi hoñhu. Tema xka 'ñehu.

²² Nuyu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xpa penje ma döndoguhe ar Kornelio, n'ar hoga ñ'ohö tsupa Jö, ne gatho ya xodyo ñömañhobi. Ha n'ár enxe Jö bi xipabi nda mehna togo nda e nda zix'a ár ngu'ö, da 'yoxa nö'ö gi xipabi.

²³ Ar Pedro bi thoki bi umba nseki bi ñ'ox'u nö'ö ar nxui'ö habu mi 'bu'ö. Ne ár hyax'ö ar Pedro bi nangi bi mewi'u, ne bi denğa ma'ra ya ku ma ya mengunu Nhope.

²⁴ Ár yopa bi zoñ'u Nsesarea habu mi 'bu ar Kornelio mi to'mi. Ne xki zohna gatho yá mēni, ne nu'u yá ñ'owi mi ntsixkwi xiñho.

²⁵ Nu mi zonga ar Pedro hár ngu ar Kornelio, nunu bi boni bi dōdi, ne bi ndandihmō ha yá wa mi ne nda ndōni.

²⁶ Ha nunar Pedro bi 'ba'mi, ne bi 'ñembabi:

—Nangi, ngetho nuga dar ñ'ohō ngu nu ma'ra.

²⁷ Nú'mu mi ñōwi, bi yut'u mbor ngu. Ka mi 'buhnu nzeze ya jō'i xki mhunts'i.

²⁸ Ne ar Pedro bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu gi pōhu dar xodyohe, ne ha ma nt'umbihe hōgagihe ga nthōskwihe nu'ahu hingar xodyohu, ne hingi tsa ga kuthe ha ri nguhu. Mōdi njap'u, Jō xi utkagi hinto ga embabi hindi 'ñepi ga ñō'be, ne hinga xipi hingi t'axi.

²⁹ Jange mi xikagi ri m'ehni nga ekwa, hinda ot'a ma 'ñōngi, ngut'a da ehe. Xikagihu te gi jaju.

³⁰ Nu'mú ar Kornelio bi dōti ne bi 'ñembabi:

—Pe'sa goho mpa ngu ar xenimpanu, ndi 'bukwa ha ma ngu, ndi bēhē ne ndi mat'a Jō ngu di nzōi di ot'e. Ngur hñu nde, n'a nda handatho n'ar ñ'ohō mi he n'ar dutu xa mi hwexki, mi 'bahnu ndi ñhant'be.

³¹ Ne bi 'ñengagi: Kornelio, Jō xi 'yoxa nō'ō xka 'yapabi, ne xi hyanda nō'ō ar ñho xka 'yot'wa ya hyoya.

³² Pehna togo da ma har hnini Nhope, ma da tsiñ'a ar Simu, nō'ō t'embabi ar Pedro n'ehe. 'Bu hár ngu man'a ar Simu ar hokaximhni, 'bu har ñōnthe. Ne nu xta zo'ō, ma da xi'a te gi pefi.

³³ Jange ngut'a da pemp'u togo ba hoñ'a'i, ne xka 'yot'a xiñho xka ekwa. Ngu gi nu, gatho di 'buhewa hár nthandi Jō, ne di ne ga ohe nō'ō xi 'ra'i gi xije.

³⁴ Nu'mú ar Pedro bi du'mi bi ñō, ne bi 'ñenō:

—Nupya hō, xta pōdi majōni Jō handa mahyetho gatho ya jō'i.

³⁵ Numañho'ō gatho nu'u togo 'yo hár nsu'ō ne ot'a nō'ō xiñho, mōdi habu gatho ya mengu'u.

³⁶ Jō ba pempa ár mhō ya me Israel, ar hoga mhō nonga ar hogam'ui unga ar Hesukristo, gehnu ár Hmu gatho ya meximhai.

³⁷ Ngu xka 'yosehu gatho nō'ō xi tho ha ma haihe nuje dar xodyohe, bi ndu Ngalilea nú'mu ar Xuwa xki wadi mi nonga ar xixthe, ne bi nunga gatho har hai Nhudea.

³⁸ Gi pōhu n'e, Jō bi umba ár Hñō ar Hesu me Nasare. Bi me'sa ar ts'edi bi ñ'o bi 'yot'a ya ñho, ne bi othebi yá hñeni gatho nu'u togo xki dēnt'a ar ts'ondōhi. Bi tsa bi 'yot'a njap'u, ngetho mi 'buhwi Jō.

³⁹ Ne nuje di dahe majōni gatho nō'ō bi 'yot'a ar Hesu har hnini Herusalen ne xoqe har hai Nhudea. M'efa nunu bi ts'uta ha n'ar za bi tho.

⁴⁰ Gehnutho togo Jō bi japi bi nte man'agi ár hñupa, ne bi ñ'udi da hanthe.

⁴¹ Himbi ñ'udi bi hyanda gatho ya jō'i. Hōnsegihe da hanthe, ngetho hár nduitho, Jō xki hwankagihe nga dathwe majōni. Nuje da ñum'ehe ne da tsithehe mahyegi nú'mu mi mengi bi nte.

⁴² Ne bi menkagihe ga xife ya jō'i, ne ga dahe majōni gehnu xi hñuxa Jō ngu ar ts'ut'wi, ne da hñō'spa majōni nu'u tetho ne nu'u xi du.

⁴³ Ne gatho yá m'ehni Jō mi 'bu mam'et'o, bi damajōni bi 'ñeñ'u, gatho nu'u da ñ'emūibi ár thuhu, da mpumbabi yá ts'oki.

44 Ar Pedro himi jwatho nda mönga nuya mhöyü, ba kö ár Hñö Jö, ne bi zu gatho nu'u mi oxa nö'ö mi mönga ar Pedro.

45 Ha nuya xodyo ma ya gamfi ba ñ'owi ar Pedro, xa mi 'yotho, ngetho xki hñömba ár Hñö Jö n'ehe nu'u himya xodyo.

46 Bi 'yode mi ñö ma'ra ya mhö nu'u himi pö'u, ne mi umba njamödi Jö.

47 Nu'mú ar Pedro bi 'ñenö:

—Togo da za da hñökwabi da nxixtheyü. Nuyü xi hñömba ár Hñö Jö mahyegi ngu xta höñhu n'ehe.

48 Ne bi 'bepabi'u nda nxixthe hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo. Ha nuyü bi 'yapa ar Pedro nda gohwinü ma'ra ya pa.

11

Ar Pedro bi metwa ya ku me Herusalen nö'ö xki 'yot'a Jö

1 Bi 'yo ya mpote ne ma'ra ya gamfi mi 'bu Nhudea, nuya himya xodyo xki hñömba ár mhö Jö n'ehe.

2 Ne mi menga ar ku Pedro Herusalen, ka ba tsuhnu nuyá mixodyowi ma ya gamfi ne mi tenda yá nt'umbi'u.

3 Ne bi 'ñembabi:

—Hanja xka kut'a ha yá ngu ya ñ'ohö hingya xodyo, ne xka ñungwi.

4 Nu'mú ar Pedro bi müdi bi 'yot'wa ar 'ñu gatho nö'ö xki thogi, ne bi 'ñembabi'u:

5 —Nuga ndi 'buhnu ndi apa Jö har hnini Nhope, ne da handa n'ar nt'udi ngu ar t'i. Ba jö'ma mhets'i n'ar döta dutu mi thu'sa gatho goho yá ñöni, ne bi jö'ma habu ndi 'bui.

6 Ne nu nda k'öt'i, da handi mi kü gatho ya zu'we tu goho yá wa, ya zate, ya zu'we njut'a har hai, ne nu'u nsanga har ndöhi.

7 N'a nda ota n'ar mhö bi 'ñengagi: Pedro, nangi gi hyo gi tsa.

8 Ne da embabi: Hinda nejö, tsi Hmu, ngetho hiñham'u xta tsiga nö'ö hindi 'ñepki ga tsi hingi t'axi.

9 Nu'mú, nö'ö ar mhö mi e mhets'i bi mengi bi zokagi, ne bi 'ñengagi: Yo gi xipabi hindi 'ñep'a'i gi tsi nö'ö xi xuka Jö, ne xi t'axki.

10 Bi nheki ar hñu'gi, ne bi njuxa mhets'i nö'ö ar dutu'ö.

11 N'a mbi zonda hñu ya ñ'ohö har ngu habu ndi 'buka, xki 'ñe Nsesarea xki 'behni nda zixkagi.

12 Ne ár Hñö Jö bi xikagi hinge nga yomi nga me'be'u. Ne da me'be nuyü ma 'rato ya kuyü. Nda tsöñhe da kuthe hár ngu nö'ö togo xki mehna yá m'ehni nda zixkagi.

13 Ha nor ñ'ohö'ö bi xije hanja xki hyandnu hár ngu n'ár enxé Jö mi 'bahnu, ne bi 'ñembabi 'nö: Pehna 'ra ya m'ehni har hnini Nhope, ma da tsi ar Simu nö'ö xi thu'spabi ar Pedro.

14 Nunü ma da xi'a'i ya mhö da max'a'i gi mpohö, ne gatho ya mengu ri ngu.

15 Ha nu nda du'mi da ñö, bi hñöñ'u ár Hñö Jö ngu da höñhu ar ndui n'ehe.

16 Da bem'u nö'ö xki mönga ma tsi Hmu nu'mü bi 'ñenö: Ar Xuwa mi xixthe har dehe, ha nu'ahu ma gi nxixtheyü gi nziñhu ár Hñö Jö.

17 Nu'mü Jö bi ne bi hwékwabi ár Hñö mahyegi nguju di ñ'emüihu ma tsi Hmu nu Hesukristo, ter m'ekagiga ga hökwa ár 'befi Jö.

18 Nu mi 'yo njap'u nuya ku mi 'buhnu Herusalen, bi ñhetho, ne bi nsunda Jö, bi 'ñeñ'u:

—Njap'u^utho xi hwëkwa Jö nu'u^u hingya xodyo da 'yot'wár ntso'mi, ne da me'sa ar te hiñham'u^u da göts'i nguju.

Nu'u xi jamfi 'bu har nijö Antiokia

¹⁹ Nu'u^u ya ku xki nt'utsa xki mfont'i nu'u^u ya pa mi tho ar ku Teba, 'ra ba tsonga har hai Fenisia, ma'ra Txipre, ha ma'ra Antiokia. Ne habu^u gatho mi tho'u^u, hinto ma'ra mi xipa ár mhö Jö, honse^u yá mixodyowi.

²⁰ Ha mi ñ'owi 'ra ya ku ma ya me Txipre, ne ma'ra ya me Sirene. Nu mi zoñ'u^u har hnini Antiokia, bi metwabi'u^u ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesu nu'u^u ya jö'i himya xodyo n'ehe.

²¹ Jö bi umba ar ts'edi'u^u, ne nzeye ya jö'i bi ñ'emui, ne bi demba ár 'ñu ar tsi Hmu Hesu.

²² Nu mi bö ya ku mi 'buhnu Herusalen nö'ö mi thohnu Antiokia, bi meñ'u^u injanu ar ku Berhnabe.

²³ Ne mi zoñ'ö, bi hyandi teme xki hwëkwabi Jö'u^u, ne xa bi njohya. Ne bi xipa gatho nu'u^u xki ñ'emuinu, hinga nda hyep'u^u nunar jamfinu, ne nda umba yá mui nda hyonga Jö.

²⁴ Ar Berhnabe xa mar hoga ku, ne xki nzinga ár Hñö Jö, xa mi tse^u ár jamfi. Njap'u^u nzeye ya jö'i bi ñ'emui ar tsi Hmu.

²⁵ Nep'u^u ar Berhnabe bi ma Tarso, ba hongá ar Saulo, ne mba tini bi zixa Antiokia.

²⁶ Ne ka bi m'uhnu n'a njeye nuya yohoyu, mi mhunskwi ya gamfi, ne mi utwa ár mhö Jö nzeye ya jö'i. Ka gehnu Antiokia habu^u bi ndui bi nsipabi ya gamfi ma ya mepa Kristo.

²⁷ Nuya pa'u^u ba ponga Herusalen 'ra yá m'ehni Jö, bi ma Antiokia.

²⁸ N'a'u^u már thuhu ar Agabo, bi m'a mateda habu^u xki mhunts'a ya ku. Ne bi nzinga ár Hñö Jö, bi 'ñenö ma nda nja n'ar döta thuhu xoge ár nxidi ar ximhai. Ne hö, bi tho ngu xki möñ'ö nuya pa mar dönga ndö Nroma ar Klaudio.

²⁹ Nep'u^u nuya gamfi me Antiokia bi beñ'u^u nda mempa n'ar mfats'i nu'u^u ma'ra ya gamfi mi 'buhnu Nhudea. N'a ngu n'a bi unga nö'ö mi tsupa yá ts'edi.

³⁰ Ne nunar mfats'i bi uñ'u^u, bi mempa nuyá ndö ar nijö Nhudea, ne go bi hñöxa ar Berhnabe, bi mewi ar Saulo.

12

Ar Hakobo bi tho, ne ar Pedro bi nju bi jot'i

¹ Nuya pa'u^u ar ndö Erode bi ndui bi utsa ya gamfi, mi honi hanja nda hyo.

² Ne ndojwaitho bi tho ar Hakobo ár jödö ar Xuwa.

³ Ha nu mi bödi mi numañho ya xodyo, bi mehna nda nju ar Pedro n'ehe. Bi nju ha n'ár ngo ya xodyo nú'mu mi ts'i ar thuhme himi jots'i.

⁴ Ha nu mi nju'ö, bi jot'a har fadi. Ne bi t'ent'wa ha yá 'ye 'ret'ama'rato ya ndogu, xki ñhege goho n'a ngu n'a nda su'ö. Ngetho ar Erode mi beni ngu nda wata ár ngo ar baxjwa, nda njuka har fadi nda m'a'ma nts'ut'wi mateda ya jö'i.

⁵ Nu'mú ar Pedro, xa mi nsu xiñho har fadi. Ha nuya ku himi tsaya mi mat'wa Jö.

Ar Pedro bi njuka har fadi

6 N'apatho mi 'bedi nda guka har fadi ar Erode, nor nxui'ö ar Pedro mi öhö mateda yoho ya ndogu, mi thöt'a ya nthöhöbojö, ne nu ma'ra ya ndogu mi 'ba här goxthi ar fadi mi su.

7 Mi dani bi m'ahnü n'ár enxe Jö, ne xa bi yot'a mbo har fadi. Nunar enxe bi dambár 'böts'e ar Pedro ne bi 'ya, ne bi 'ñembabi:

—Nxoni nangi.

Nu'mú, dama bi hyota ya bojö ha yá 'ye ar Pedro.

8 Nep'u bi 'ñemba ar enxe:

—Düt'a ri ngüt'i ne thöt'a ri thiza.

Ne nö'ö dama bi 'yot'a ngu xki m'epabi. Bi 'ñemba ar enxe n'ehe:

—Pat'a ri pat'i, ne tengagi.

9 Nu'mú ar Pedro bi böni mi tenga ar enxe, mödi himi 'ñ'emüi mi majöni nö'ö mi thogi, ngetho mi beñ'ö mi 'wi'thö.

10 Bi tho habu mi 'ba ar 'bet'o nsute. Nep'u bi tho habu mi 'ba man'a, ne bi zonga har döta goxthibjö mi tsonga nthi. Nunar goxthinu bi xose. Ne bi böñ'u bi 'rañ'u n'ar 'ñu. Ne n'a mbi 'weta ar enxe.

11 Nu'mú ar Pedro bi nja ár mfeni, ne bi 'ñense:

—Nupya hö, di pödi xpa pëhna ár enxe Jö, bi ñöngagi da k'ont'a här 'ye ar Erode, ne gatho nö'ö mi ne nda jaka ya xodyo.

12 Mi wadi bi zo ár mfeni njap'u, bi már ngu ar Maria ár nö'nö ar Xuwa, nö'ö xki thu'spabi ar Mörko n'ehe. Ne ka mi 'buhnu nzeze ya ku mi apa Jö.

13 Mi zoni bi ma har goxthi, ne n'ar nxutsi már thuhu ar Rode, bi ma ba nu togo mi 'ba har goxthi.

14 Nö'ö ar nxutsi bi bötwatho ár mhö ar Pedro. Xa bi njohya'ö, jange himbi beni bi xokwa ar goxthi. Bi nixt'i bi ma ba xipa nu'u ma'ra ya ku mi 'ba ar Pedro nthi.

15 Nu'u bi 'ñembabi:

—Xka 'be ri mfeni.

Ha nö'ö xa mi hu'mba yá müi go mi ge'ö ar Pedro. Jange nuya ku bi 'ñeñ'u:

—Hingo ge'ö, zage ár enxe xpa ehe.

16 Ha nunar Pedro himi tsaya mi mafi. Ne nu mi soka ar goxthi, ka bi hyant'u mi ge'ö, ne himi pödi te nda beñ'u.

17 Ar Pedro bi ja ár 'ye bi xipabi nda ñhe'u, ne bi metwabi hanja xki guka Jö har fadi. Ne bi 'ñembabi'u:

—Xifu ar ku Hakobo ne gatho nu ma'ra ya ku teme xi thogi.

Ne bi böni bi ma.

18 Ár hyax'ö nuya ndogu xa mi nxint'i, himi pödi te xki ja ar Pedro.

19 Nu'mú ar ndö Erode bi mehna nda mengi nda thoni, ne hinto bi dini. Jange bi zohna ya sufadi bi hñö'spa majöni, ne bi mö nda tho. Ne bi bönga nünü Nhudea, bi ma ba 'bu har hnini Nsesarea.

Ar ndö Erode bi du

20 Ar ndö Erode xki pompa ár kwe ya me Tiro ne Sido. Nuyü xki nkohi ma nda k'ö'sa ar Erode. Ha m'et'o bi umbar bojö ar Blasto nö'ö mi supa ár ngu, mi ne nda mats'i nda ñöwi, ne nda 'yapar hogam'ui. Ngetho gatho nö'ö te mi tsi'u, mi hö habu mar ndö ar Erode.

21 Nu mi zö ar pa xki zohna ya me Tiro ne ya me Sido, ar Erode bi hye yá he ngu ar ndö, bi hñuxa har nthuts'i habu mi ot'a ar ts'ut'wi, ne bi ndui bi zo'u.

22 Nu'mú nuya jö'i xa mi hexa ya mhafi mi eñ'u:

—Nö'ö togo xta oxu xi ñö, hingar jö'i, gehnu n'ar jö.

23 N'ar enxe Jö dama bi umba ar mfeï ar Erode, ngetho himbi 'ñe'spa ár nsu Jö. Jange bi du xki deta ya zu'we.

24 Ha nuya pa'u xa bi ñ'o bi nxangár mhö Jö hagatho ya hnini.

25 Nu mi wa ar 'befi ar Berhnabe ne ar Saulo núnu Herusalen, bi boni bi menga Antiokia. Ne bi zix'u ar ku Xuwa nö'ö mi t'embabi ar Mörko n'ehe.

13

Ar ku Berhnabe ne ar ku Pablo bi du'ma yá 'befi nda hñö'spa ár mhö Jö

1 Mi 'buhnu har nijö Antiokia 'ra yá m'ehni Jö ne 'ra ya utate: Ar Berhnabe, ar Simu nö'ö mi t'embabi ar 'Bojö'i, ar Lusio nö'ö mar me Sirene, ar Saulo, ne ar Manaen nö'ö bi tewi mahyegi ar ndö Erode.

2 N'ar pa xki mhunts'i mi ndönga Jö, ne xki bē'u. Ár Hñö Jö bi 'ñembabi'u: —'Wegagihu ar Berhnabe ne ar Saulo da 'yot'a ar 'befi xta hu'spabi nda mehyu.

3 Jange mi wadi bi bē'u ne bi 'yapa Jö, bi hñu'spa yá 'ye'u, ne bi ñ'ehwi bi ma.

Yá mpote ar tsi Hmu bi mömba ár mhö Jö núnu har xenihai Txipre

4 Nu'mú ár Hñö Jö bi mehna ar Berhnabe ne ar Saulo har hnini Seleusia. Ne mi zonu bi yut'a ha n'ar motsa, ne bi ma'u ha n'ar hai oda mateda ar dehe, ár thuhu ar Txipre.

5 Ne nu mi zoñ'u har hnini Salamina, bi du'mi bi mömba ár mhö Jö mbo ha yá nijö yá mixodyowi. Mi ñ'owi'u ar Xuwa mi faxte n'ehe.

6 Bi tho'u xoge ar hai Txipre, ne bi zonga ha n'ar hnini már thuhu Pafos. Ka bi nthewinu n'ar xodyo már thuhu Barhesus, mar ñ'ete ne mi hatya jö'i, mi embabi már m'ehnihmö Jö.

7 Hyax'mu mi ñ'owi ar ndö Sergio Paulo togo xaka mbödi te da mefi. Nunar ndönu bi zohna ar Berhnabe ne ar Saulo, ngetho mi ne nda 'yotwa ár mhö Jö.

8 Nunar ñ'etenü mi t'embabi ar Elima (di boni da 'ñenö 'ñete), mi ne nda hñökwahmö ar ndö hinge nda ñ'emüibi ár mhö Jö.

9 Nu'mú ar Saulo nö'ö már thuhu ar Pablo n'ehe, xki nzimba ár Hñö Jö, xa bi k'ot'a nö'ö ar ñ'ete.

10 Ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge xa gar nemhñö ne gar 'yot'ats'oki, ár böts'i ar ts'ondöhi, gi utsa gatho nö'ö xiñho. Ham'u gi hyep'u gi ts'okwa yá mfeni ya jö'i hinda hyomba ár 'ñu ar tsi Hmu mhets'i.

11 Ha gi ode, ma gi tsapa ár 'ye Jö. Nupya ma gi ngoda ne hinda tsä gi hyanda ar hyadi 'ra ya pa.

Dama bi zoxa n'ar 'bexui ár da. Himi tsä nda hyandi, ne mi hongatogo nda guhni nda ñ'o.

12 Ar ndö mi hyanda nö'ö xki thogi, bi ñ'emüibi ár mhö Jö, ngetho xa bi 'yoda nö'ö xki 'yots'e.

Ar Pablo ne ar Berhnabe mi 'bu har hnini Antiokia har hai Pisidia

13 Ar Pablo ne nu'u ma'ra yá ñ'ohu, bi gunu Pafos n'ar motsa, bi ma'u har hnini Perge har hai Panfilia. Ha nunar Xuwa bi 'wege bi menga Herusalen.

14 Nu mi zoñ'u Perge, bi gu ar 'ñu bi tho'u har hnini Antiokia har hai Pisidia. Ne n'ar pa ntsaya bi yut'u ha ya nijö yá mixodyowi, ne bi thogi bi hñuhnu.

15 Nu mi wadi bi nhehe ár t'ofö Jö bi 'yot'a ar Moise ne nu ma'ra yá m'ehni Jö, nu'mú nuyá ndö ar nijö bi zohna ar Pablo ne ar Berhnabe, ne bi 'ñembabi:

—Tsi kuhü, nu'mü gi pe'su teme gi möñhu gi hñu'mfü yá müi ya jö'i, möñhüpya.

16 Nu'mü ar Pablo bi m'ai, ne bi jar 'ye bi xipabi nda ñhe gathö, ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu ma ñ'owihu gar me Israelhu, ne gathö'ihu gi tsufu Jö, 'yohu nö'ö ma ga xi'ahu:

17 Jö togo ndönga ya me Israel bi hwahna ma palehu, ne bi japi bi xu nú'mü ma ya nzohotho har hai Ehipto, ne bi ñ'u ár döta ts'edi mi guknü.

18 Ne bi me'spa ar ts'eti yon'ate njeje mi 'yo ha ya ot'at'ohö.

19 Nep'u Jö bi hwata yoto ya hnini har hai Kanan, ne bi hembra ma palehu nuya haiyu, ne ja bi m'uhnu'u.

20 M'efa Jö bi hñuxa ya nzaya nda ñöni. Bi m'u njap'u ngu gohonthebe ne ngudmi njeje, ne ka bi m'u ár m'ehni Jö ár thuhu ar Samuel.

21 Nep'u ma palehu bi 'ya'u n'ar ndö nda 'yot'wa ar ts'ut'wi. Jö bi umba ar Saul már t'u ar Sis, n'a yá manga'beto ar Benjamin, bi ndö yon'ate njeje.

22 M'efa bi thöka ar Saul ngu ar ndö, ne bi thuxa ar Dabi. Ne Jö bi 'ñenö mi noñ'ö: Nunar Dabinu ár t'u ar Isai, pe'sa n'ar hogam'ui jakagi ga njohya, ne nunu da 'yotkagi gathö nö'ö di nega.

23 Ha n'ár manga'beto ar Dabi, ka ba ehnu ar Hesu, ba e bi pö ya me Israel ngu xki ñöt'wabi'u.

24 Himi du'mda ár 'befi ar Hesu nú'mü ar Xuwa mi xipa gathö ya me Israel nda 'yot'wa yá ntsö'mi, ne nda nxixthe'u.

25 Ne nú'mü ma nda wa ár 'befi ar Xuwa, bi 'ñenö: Togo gi beñhu go geke. Nuga hingo geke togo gi to'mhu. Ja togo 'befa, hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u ár thiza här wa'ö.

26 'Yohu ma mixodyowihu, yá manga'betogihu ar Abra, ne nu'ahu gi tsufu Jö, go xpa 'benkagihu nunar mhönu nonga ar mpohö.

27 Nuya me Herusalen ne yá ndö, himi pödi togo'ö ar Hesu. Hinxki zo yá mfeni teme ndi bönga nö'ö xki 'yot'a maham'u yá m'ehni Jö, mödi mi ne'u gathö ya pa ntsaya. Ne nú'mü mi 'yent'u bi tho, bi thogi ngu xki t'ot'a maham'u.

28 Himbi thimba n'ar ts'oki xki 'yot'ö ndi 'ñepi nda thomhö. Mödi bi bö'u njap'u, bi 'yapa ar Pilato nda hyo.

29 Ne nu mi wadi bi 'yot'wabi'u gathö ngu xki t'ot'wabi, bi göm'u har pont'i ma ba a'u.

30 Ha Jö bi ko'spa ár te.

31 Nu'u togo xki ñ'owi nú'mü ba ponga har hai Ngalea ba e Herusalen, go gehu togo bi hyanda nzeje ya pa nú'mü xki wadi xki mengi xki nte. Ne nupya gehu togo datwa majöni ya jö'i ha ma hninihu.

32 Nuje n'ehe di xi'ahe ar hoga mhö, bi tho ngu xki ñhöt'wabi ma palehu maham'u.

33 Ne nupya Jö xi 'yotkagihu ngu xki mö, yá 'betogihu nu'u togo xki ñhöt'wabi. Bi njap'u nú'mü mi ko'spa ár te ar tsi Hmu Hesu, ngu xi t'ot'a

hár ñoho ar Dönga Nsadi, habu enö njawa: Go ma t'u'i, ne nupya di ñ'udi go ri Dadagi.

³⁴ Jö bi ko'spa ár te, hiñham'u nda ts'onga ár ndo'yo har hai. Gehnu xki mö bi 'ñenö: Ga 'ra'ahu gatho ya ñhö'ti da ñöt'a ar Dabi nga umbabi.

³⁵ Ha man'ar Dönga Nsadi bi 'ñenga ar Dabi n'ehe: Hinge ma gi hye ri hoga 'begogi da ts'onga ár ndo'yo har hai.

³⁶ Xa majöni ar Dabi bi mempa yá mijö'iwí mi 'bu nuya pa'u ngu mi ne Jö. Nep'u bi du ne bi t'agi, ha ár ndo'yo bi ts'onga har hai, ngu gatho nu ma'ra ndu ma palehu.

³⁷ Ha nö'ö togo bi ko'spa ár te Jö, nö'ö himbi ts'onga ár ndo'yo har hai.

³⁸ Ndadahu, dá zo ri mfenihu nö'ö di xi'ahu: Nuna bi 'yot'a ar tsi Hmu, gehnu bi pumgagihu gatho ma ts'okihu.

³⁹ Gatho nö'ö himbi tsa da othu ndi teñhu yá 'bepate ar Moise, ne njap'u nda nhugagihu hinte ma ts'oki ndi tuhu, nupya hö da tsa, nu'mu ga ñ'emuibihu'ö.

⁴⁰ Jange jamasuhu hinda zu'ahu nö'ö xi mönga yá m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö njawa:

⁴¹ 'Yohu, nu'ahu gi tsañhu nö'ö majöni, xa ma gi 'yohu ne ma gi nhwathu. Ngetho nuya pa gi 'buhu, xa ma ga ot'a ya döta nt'udi. Nu xta nsi'ahu nuya nt'udiyu, hingi ma gi ñ'emuihu.

⁴² Ar Pablo ne yá ñ'ohu, nú'mu mi ponga ha yá nijö ya xodyo, bi t'apa ar möte nda mengi nda xipabi'u nor mhö'ö ár hñöto man'agi.

⁴³ Ne mi wadi bi boñ'u, nzeze ya xodyo ne ma'ra ya jö'i xki demba yá nt'umbi ya xodyo ne mi ndönga Jö, bi denga ar Pablo ne ar Berhnabe. Ne nuyu mi ñöwi ne mi hu'mba yá muí nda tsunga nö'ö xki hwëkwa Jö.

⁴⁴ Ar hñötop'u har pa ntsaya, tx'utho mi 'bedi nda mhunsa xoge ar hnini nda 'yo'spa ár mhö Jö.

⁴⁵ Ha nuya xodyo mi hyanda ra nzeze ya jö'i, xa bi zot'a yá muí ne mi k'a'spa nö'ö mi mönga ar Pablo, ne xa mi ñömañ'u.

⁴⁶ Nu'mu ar Pablo ne ar Berhnabe himbi ntsu bi 'ñeñ'u:

—Da du'mhe da xi'ahe ár mhö Jö, nu'ahu gar xodyohu, ngetho mi mahyoni nga jahep'u. Ha hinga ne ga hñöñhu, ne njap'u gi ñ'uhü hindi 'ñep'ahu ar te hiñham'u da göts'i. Jange nupya ma ga zohe nu'u hingya xodyo.

⁴⁷ Ngetho njawa xi 'bemkagihe ar tsi Dada:

Xta hux'ahu ngu n'ar ñot'i gi yot'wahü gatho nu'u hingya xodyo, ne gi xipabihu ar mhö nonga ar mpohö xoge ár nxidi ar ximhai.

⁴⁸ Nu mi 'yo njap'u nu'u himya xodyo, xa bi njohya, ne xa mi ñömañhobi ár mhö Jö. Ne bi jamfi gatho nu'u xki thahni nda me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

⁴⁹ Ne ár mhö ar tsi Hmu bi mhömba xoge nor hai'ö.

⁵⁰ Nu'mu nuya xodyo bi utya hoga 'behñö mi nhumañho, ne ya ñ'oho mi pe'sa yá nsu har hnini, ne bi nt'utsa ar Pablo ne ar Berhnabe, ne bi t'enga ha yá hnini'u.

⁵¹ Nu'mu ar Pablo ne ar Berhnabe bi hwöka ar hai mi tu ha yá wa, ne bi gu yá 'ñu'u bi ma har hnini Ikonio.

⁵² Ha nu'u xki ñ'emui ba kohnu, xa mi johya'u, ne xa xki nziñ'u ár Hñö Jö.

14

Ar Pablo ne ar Berhnabe bi zonu Ikonio

¹ Ar Pablo ne ar Berhnabe, mi zonga har hnini Ikonio, bi yut'a ha yá nijö yá mixodyowi, mi xipa ya jö'i ár mhö Jö. Ne mi hyanda hanja mi ñö'u, bi ñ'emüi nzeýe ya xodyo ne nu'u himya xodyo.

² Ha nuya xodyo himbi ne bi jamfi, bi ut'a nu'u himya xodyo ne bi ts'okwa yá mfeni nda utsa ya ku.

³ Jange ar Pablo ne ar Berhnabe bi gohnu nzeýe ya pa. Ne himi ntsu'u nda mömba ár mhö Jö, ngetho mi pö'u mi faxa Jö, ne mi umbar ts'edi nda 'yot'a ya dot'a nt'udi. Njap'u bi ñ'udi gehnu ar mhö nonga ar nhwëki nö'ö mi möñ'u.

⁴ Nuya mengunu xki ñhege. 'Ra mi tanga ya xodyo, ha ma'ra mi temba yá mpöte ar tsi Hmu.

⁵ Ha 'ra ya xodyo ne 'ra nu'u himya xodyo, bi mfaxkwi yá ndö'u nda mei, mi ne nda gu nk'ahni ya mpöte.

⁶ Ha nunar Pablo ne ar Berhnabe mi bödi nö'ö mi ne nda njapabi'u, bi boni bi ma'u har hnini Litra ne har hnini Derbe, yá hnini ar hai Likaonia, ne bi ñ'o'u gatho ár nthet'i nö'ö ar hai'o.

⁷ Ne ka ba möñ'unu ar hoga mhö.

Ya me Litra bi gu nk'ahni ar Pablo

⁸ Har hnini Litra mi 'buhnu n'ar ñ'ohö himi tsa nda ñ'o, ngetho xki m'ui njap'u, ne hiñham'u xki ñ'o, hyax'mu mi huhnuho.

⁹ Nor ñ'ohö'ö mi oxa nö'ö mi mönga ar Pablo, ha nunar ku bi k'öt'i, ne bi hyandi mi pe'sa ar ñ'emüi nda dits'i.

¹⁰ Jange bi 'ñenga ra nts'edi:

—Nangi gi 'bai njöntho.

Nor ñ'ohö'ö n'a nsagitho bi nangi bi ñ'o.

¹¹ Nu'mü nuya jö'i'u mi hyanda nö'ö xki 'yot'a ar Pablo, bi 'ñenga nts'edi ha yá hñöse'u:

—Ya jö xi ñhehwi ya jö'i, xpa kökwa xi k'öskagihu.

¹² Jange ar Berhnabe bi t'embabi mar jö Hupiter, ha nu ar Pablo ar jö Merkurio, ngetho go mi höxa ar mhö, ngu yá 'befi yá jö'u ya me Likaonia.

¹³ Nu'mü ár möjö ar Hupiter, mi pe'sa ár nijö hár ñut'i ar hnini, ba tsi ya boi ne ba hö ya doni, nda zo har goxthi. Ne gatho ya jö'i mi ne nda ungtwi mahyegi ar m'oñho nda ndömba ya ku.

¹⁴ Nu mi hyanda njap'u ar Berhnabe ne ar Pablo, bi xika yá dutu, ne bi nixt'i bi yut'a har mhunts'i.

¹⁵ Mi enö njawa:

—Ñ'ohöhu, yo'ö gi pehu njanu. Nuje dar jö'ithe ngu'ahu n'ehe. Xta ehe ga xi'ahe gi hyehu ya njöt'i gi ndöñhu hinter me'u. Ne pefu Jö togo te, ne xi hyoka mhets'i, ar ximhai, ar ñhonthe, ne gatho nu'u te janu.

¹⁶ Ma'ra ya m'ui maham'u Jö xi hye ya jö'i xi 'yot'a gatho nö'ö xi beñ'u.

¹⁷ Ha hinxi hyegi n'agitho. Hyax'mu xi ñ'udi nú'mu 'raju ar 'ye bi e mhets'i. 'Raju ya hoga sofo, 'raju te ga tsihu, ne 'raju ar johya ha ma mihu.

¹⁸ Mödi ar Pablo ne ar Berhnabe mi xipa njap'u, ne hinga nda hyompa ya meti m'oñho, xa mar ñhei nda hñökwabi'u.

¹⁹ Bi z_o 'm_u 'ra ya xodyo xki 'ñe'ü har hnini Antiokia ne Ikonio. Mi zohyü bi ütya jö'i bi k'ahna ar Pablo, ne bi guka hár ñöni ar hnini ba eï, mi hu yá müi xki du.

²⁰ Ha nú'mü xki mhunts'a ya gamfi har nthet'i habü mi 'beñ'ö, bi m'ai ne bi mengi bi yut'a har hnini. Ne ár hyax'ö bi mewi ar Berhnabe, bi ma'ü man'ar hnini ár thuhu Derbe.

²¹ Bi möñ'unü ar hoga mhö, bi uta ya mengunü, ne bi guxa nzeye ya gamfi. Ne mi wa'ü, bi menk'ü har hnini Listra, ne bi tho Ikonio, nep'ü bi ma'ü Antiokia.

²² Ha ya hniniyü mi faxa ya ku nda zeta yá ñ'emüi, ne mi hu'mba yá müi hinge nda hyep'ü ar 'ñu. Njanü mi embabi'ü:

—Mahyoni ga thohü nzeye ya thogi, ne njap'ü ga kuthü hár ts'ut'wi Jö.

²³ Ne bi t'exa 'ra ya ku, mi t'ent'wa ha yá 'ye'ü ar nijö mi 'bü ha ya hnini mi tho'ü. Nep'ü bi bë'ü ne bi t'ent'wa ha yá 'ye Jö togo xki gamfi'ü.

Ar Pablo ne ar Berhnabe bi menga har hnini Antiokia har hai Nsiria

²⁴ Bi thot'ü har hai Pisidia, bi zoñ'ü har hai Panfilia.

²⁵ Ne mi wadi bi mömba ár mhö Jö har hnini Perge, bi thogi imanü har hnini Atalia.

²⁶ Mi zonu'ü, bi gü ar motsa bi 'raxa ar ñhönthe, bi menga Antiokia habü xki t'ent'wa ár 'ye Jö, nda hwëkwa ár mfats'i har 'befi xki wadi xki me'ü.

²⁷ Nu mi zoñ'ü, bi munts'a gatho ya ku, ne bi metwabi'ü ya döta nt'udi xki 'yot'a Jö ha yá 'befi'ü, ne hanja Jö xki xoka ar goxthi nda ñ'emüi nu'ü himya xodyo.

²⁸ Ar Pablo ne ar Berhnabe ka bi gohwinü ya gamfi nzeye ya pa.

15

Ar mhunts'andö bi t'otnü Herusalen

¹ Nuya pa'ü 'ra ya ku xki 'ñe har hai Nhudea, bi dü'mi bi uta ya ku, nu'mü hinge nda thu'spa ar nsegi ha yá ndo'yo, ngu ar nt'umbi bi unga ar Moise, hinge nda mpo'ü.

² Jange ar Pablo ne ar Berhnabe xa bi ntsahñökiwi'ü. Bi nko'ü nda 'behna ar Pablo ne ar Berhnabe ne ma'ra ya ku, ma nda k'önga ya mpöte ne yá ndö ar nijö Herusalen, ne nda mhunts'i nda nonga nö'ö mi thohnü.

³ Nuya gamfi bi ñ'ehwi ne bi 'ñet'ar 'ñu ya ku xki m'ehni. Ha nuyü bi thot'ü har hai Fenisia ne Nsamaria, mi petwa ya ku habü mi tho'ü, nuyü himya xodyo mi ñ'emüi ár mhö Jö n'ehe. Njap'ü nuya ku xa mi johya mi oxa nö'ö mi nsipabi.

⁴ Nu mi zoñ'ü Herusalen, bi döta ya mpöte, yá ndö ar nijö, ne ma'ra ya ku mi 'buhnü. Ha nu ar Pablo ne nu'ü mi ñ'owi, bi metwabi'ü gatho nö'ö xki 'yot'a Jö ha yá 'ye'ü.

⁵ 'Ra ya denga'bepate xki jamfi mi 'buhnü n'ehe, bi m'ai ne bi 'ñenö:

—Mahyoni da thu'spa ar nsegi hár ndo'yo ya gamfi nu'ü hingya xodyo, ne da 'bepabi da 'yot'a gatho ngu bi t'ot'a hár t'ofu ar Moise.

⁶ Nep'ü nuya mpöte ne yá ndö ar nijö bi mhunts'i nda ñö'ü hanja nda jap'ü nö'ö mi thohnü.

⁷ Nú'mü ya xa xki ñö'ü, ar Pedro bi m'ai ne bi 'ñembabi'ü:

—Ma tsi kuhü, ngu gi pösehu, ya maham'ü Jö bi hwankagi ga xipabi nu'ü hingya xodyo ar hoga mhö ne nda ñ'emüi'ü n'ehe.

⁸ Ha Jö togo pötwa yá mfeni ya jö'i, bi damajöni xki ñ'emui'u mi umba ár Hñö Jö, jangu xi 'rakagihu n'ehe.

⁹ Ne bi nu mahyegigihu, ngetho mi ñ'emui'u, gese Jö bi xukwabi yá mui.

¹⁰ Nu'mú, yo'ö gi ne gi tsothwu ár mui Jö. Yo'ö gi jafu ya ku da 'yot'a nö'ö hinxi tsá dá othu, ne himbi tsá bi 'yot'a ma palehu.

¹¹ Nuju di ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo bi hwégathohu ar mpoho, ne njap'u gatho nu'u ma'ra n'ehe.

¹² Nu'mú gatho nu'u mi 'buhnu, bi ñhe'u bi 'yoxa nö'ö mi mönga ar Berhnabe ne ar Pablo. Bi metwabi'u hanja mi hómpa ár ts'edi Jö mi ot'a ya döta nt'udi ha yá nthandi nu'u himya xodyo

¹³ Nu mi wadi bi ñö'u, ar Hakobo bi 'ñenö:

—Tsi kuhu, 'yohu nö'ö ma ga xi'ahu n'ehe.

¹⁴ Ar Simu Pedro xi metkagihu hanja Jö bi ndui bi jöpa nu'u hingya xodyo, ne bi hwahna 'ra'u da 'yot'a ár hnini'ö.

¹⁵ Njangu bi mönga yá m'ehni Jö habu bi 'yot'a njanu:

¹⁶ M'efa ma ga pengi,

ga ko'spabi ár ts'ut'wi ar Dabi, ga juxa ngu n'ar ngu xki nhwati.

Ga pengi ga hoka man'agi ngu ar ndui,

ga juxa habu xi yot'e.

¹⁷ Ne njap'u gatho nu'u ma'ra ya jö'i da hyongagi dar Hmu,

da njap'u gatho nu'u hingya xodyo matka ma thuhu.

¹⁸ Mönga njap'u ar tsi Hmu nö'ö togo maham'u mi ñ'udi nda thogi.

¹⁹ Jange di enga, hinga k'asfu nu'u hingya xodyo da e da ñ'emui Jö.

²⁰ Hõse ma ga pemfu n'ar he'mi, ga xifu hinda zipa yá ñhuni ya tsita emp'ö, hinda m'engwi nö'ö hingo ár nthöti, hinda za n'ar meti hinxi mpomba ár ji, hinda zi ar ji.

²¹ Ngetho maham'u hagatho ya hnini, ja togo mömba ár t'ofu ar Moise nö'ö nhehe tat'a pa ntsaya ha yá nijö ya xodyo.

²² Nu'mú nuya mpote, yá ndö ar nijö ne gatho ya gamfi, bi numañho. Jange ma nda nhwahna 'ra'u nda 'behna Antiokia, da mewi ar Pablo ne ar Berhnabe. Bi thahna yoho, n'a már thuhu ar Huda nö'ö mi t'embabi ar Barsaba, ne ar Sila. Nuyu mi pe'sa yá nsu har nijö mi 'buhnu.

²³ Ne bi 'yot'a n'ar he'mi bi hñö'spa ya ku, mi enga njawa:

Nuje dar mpotehe, dar ndöhe har nijö, ne gatho ya ku di 'buhewa, dí peñ'ahe nuna he'minu, tsi kuhu hingya xodyohu, gi 'buhu Antiokia har hai Nsiria ne Nsilisia. Gatho'ihu di zengwa'ihe.

²⁴ Xta pöhe 'ra ya ku xi bongwa hinxta peñhe. Xi map'u, ma xpa tup'a ri muihu, ne xi xi'ahu 'ra ya mhö xi ts'omp'a ri mfenihu. Xi 'bep'ahu gi tuthu ar nsegi ha ri ndo'yohu, ne gi 'yothu gatho nö'ö bi mönga ar Moise har t'ofu.

²⁵ Jange gathogihe xta beñhe xiñho ga hwañhe 'ra ya ñ'ohö di 'buhewa, ga peñhe da k'ös'ahu, ne da mengwi ma tsi kuhu Berhnabe ne ar Pablo.

²⁶ Nuya m'ehniyu xi 'yent'a yá te da mömba ár thuhu ma tsi Hmuu Hesukristo.

²⁷ Di peñ'ahe ar ku Huda ne ar ku Sila, go ma da zo'ase'ihu nuna xta ñöhe n'ehe.

²⁸ Ár Hñö Jö ne nuje xta beñhe xiñho hinga 'bep'ahe gi 'yothu nzeje ya 'bepate. Hõse ga 'bep'ahe gi 'yothu nuyu mahyoni:

²⁹ Nu'mú, yo ma gi tsifu yá ñhuni ya tsita emp'ö, hingi ma gi tsihu ya ji, yo ma gi tsahu n'ar meti hinxi mpomba ár ji, hingi 'bengwi nö'ö hinga ri nthötihu. Nu'mu gi 'yothuyu, gi pehu xiño. Jö da max'ahu.

³⁰ Jange nu'u xki m'ehni, bi ma Antiokia. Bi mhunts'a gatho ya gamfi ne bi umba ar he'mi.

³¹ Nu mi wadi bi ne'u, xa bi njohya'u ngetho xa mi hu'mbabi yá müi.

³² Ar Huda ne ar Sila ma yá m'ehni Jö n'ehe, jange xa mi pes'u te nda möñ'u, mi zo ya ku, ne mi hu'mba yá müi nda hñuxa yá ñ'emüi.

³³ Ka bi gohwinu ya ku nzeye ya pa. M'efa bi t'umba n'ar hoga nt'edi nda menga Herusalen habu xki m'ehni.

³⁴ Ha nunar Sila bi beni mar ñho nda gohnu Antiokia.

³⁵ Ar Pablo ne ar Berhnabe ka bi gohnu n'ehe, mi mfaxkwi ma'ra ya ku, mi ut'u ár mhö Jö, ne mi mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu, mi xipa nzeye ma'ra.

Ar Pablo bi ñhehwi ar Berhnabe, ne bi mengi bi ñ'o bi mömba ár mhö Jö

³⁶ Nú'mu xki tho 'ra ya pa, ar Pablo bi 'ñemba ar Berhnabe:

—Möhö man'agi, ma ga k'ö'su ya ku ha gatho ya hnini da thohu da mömfu ár mhö Jö, ma ga nuhu tengu yá m'üi.

³⁷ Ar Berhnabe mi ne nda zixa ar Xuwa nö'ö mi t'embabi ar Mörko n'ehe.

³⁸ Ha nunar Pablo himbi numañho nda zix'u, ngetho mam'et'o mi 'ñowi, ne núnu Panfilia bi 'wege, ne himbi ne nda mewitho nda mömba ár mhö Jö.

³⁹ Njap'u xa bi ntsahñökiwi ar Pablo ne ar Berhnabe, jange bi ma n'amp'u n'a ngu n'a. Ar Berhnabe bi zixa ar Mörko, bi gu ar motsa bi 'raxa ñhonthe ndi ma Txipre.

⁴⁰ Nor Pablo bi hwahna ar Sila nda mewi. Ne nuya ku bi 'yent'wa ár 'ye Jö ne nda hwëkwa ár mfats'i.

⁴¹ Ne bi gu yá 'ñu bi ma har hai Nsiria, bi 'randa Nsilisia mi hu'mba yá müi ya ku, njap'u nda hñuxa yá ñ'emüi.

16

Ar Timoteo bi mewi ar Pablo ne ar Sila

¹ Mi zonga ar Pablo ne ar Sila har hnini Derbe, ne bi tho'u bi ma har hnini Listra, habu ba nthewi n'ar gamfi ár thuhu Timoteo. Ár nönö mar xodyo ne mar gamfi, ha nu ár dada mar me Gresia.

² Nuya ku mi 'bu Listra ne Ikonio, xa mi ñömañhobi ar ku Timoteo.

³ Ar Pablo bi beni mar ñho nda zits'i. Hõse m'et'o bi hñu'spa ar nsegi hár ndo'yo, ne hinge nda bo yá kwe nu'u ya xodyo mi 'buhnu, ngetho gatho mi pödi már me Gresia ár dada.

⁴ Ne bi gu ar 'ñu bi ma'u, ne ha gatho ya hnini mi thogi, mi xipabi ya gamfi nö'ö xki nko ya mpote ne yá ndö ar nijö Herusalen, tema nda 'yot'e.

⁵ Njap'u xa mi huxa yá jamfi ya ku, ne hyax'mu mi xu'u ár nzeye.

Ar Pablo bi hyanda n'ar ñ'ohö me Nmasedonia ngu n'ar t'i

⁶ Ne bi mengi bi gu yá 'ñu'u, bi gaxta Frigia ne Galasia, ngetho ár Hñö Jö himbi hyegi nda tho'u har hai Asia nda mömba ár mhö Jö.

⁷ Nu mi zonga har hai Misia, mi nehmo nda tho'u Bitinia, nunár Hñö Jö himbi hyegi.

⁸ Jange bi thota Misia, bi ma'u har hnini Ntroa.

⁹ Mi nxui ar Pablo bi hyanda nt'i n'ar ñ'ohō me Nmasedonia, mi 'bahnu, mi apa ar möte, ne mi embabi: Di a'i gi ekwa Nmasedonia gi faxkagihe.

¹⁰ Nu mi wa ar Pablo bi hyanda nö'ö ngu ar t'i, dama da hoñhe hanja nga möhe har hai Nmasedonia, ngetho ndi pöhe xiñho gesē Jō mi penkagihe ma nga mömfenu ar hoga mhö.

Ar Pablo ne ar Sila bi t'et'ar fadi núnu Nfilipo

¹¹ M'efa da poñhenu Ntroa, da 'raxe njontho har ñhonthe, da tsoñhe har hai Samotrasia. Ár hyax'öp'u da tsoñhe har hnini Neapolis.

¹² Da thohenu da möhe Nfilipo n'ár hnini ya me Nroma, ne gehnu n'ar dōta hnini har hai Nmasedonia. Ka da 'buhenu 'ra ya pa.

¹³ N'ar pa ntsaya, da poñhe har hnini da möhe har döthe, habu xki nzöngya jō'i mi apa Jō. Ka da huhenu habu xki mhunts'a 'ra ya 'behñö, ne da du'mhe da xife ár mhö Jō.

¹⁴ Mi 'buhnu n'ar 'behñö mar thuhu Lidia, me Tiatira. Mi pa ya hoga dutu xki njöt'a theni, ne xa mi hongä Jō. Mi 'yo nö'ö mi mönga ar Pablo, Jō bi xokwa ár mfeni nda jamasu ñö'ö mi möñ'ö.

¹⁵ Nu mi wadi bi nxixthe'ö ne gatho nu'u mi 'bu hár ngu, bi 'ñengagihe: —Nu'mu gi hanthu xa majōni xta ñ'emui ar tsi Hmu, di ne gi möhu ma gi haxu ha ma ngu.

Njap'u bi jaje da kohenu.

¹⁶ N'ar pa ngar möhe habu xki nzöi mi t'apa Jō, har 'ñu da nthēhe n'ar nxutsi mi nthexkwi n'ar ts'ondöhi mi japi nda bödi. Nuyá hmu xa mi tö nze ar bojō har 'befi mi pe ngu ar bödi.

¹⁷ Nunar nxutsinu mi tengagihe, ne xa mi mafi mi enö:

—Nuya ñ'ohoyu yá 'bego Jō bi 'bu mhets'i, ne ut'ahu ar 'ñu hanja gi mpohu.

¹⁸ Hyax'mu mi njap'u nzeye ya pa mi tengagihe. Ar Pablo bi the ár ts'eti mi ots'e hyax'mu. Nu'mú, bi mengi ne bi xipa nö'ö ar ts'ondöhi mi pe'sa ar nxutsi:

—Hár thuhu ar Hesukristo di 'bep'a'i gi ponga har nxutsinu.

Nu'mú, dama bi bongä ar ts'ondöhi.

¹⁹ Ha nu mi hyanda yá hmu hinge nda dö ar bojō, bi gu ar Pablo ne ar Sila, bi zi'spa yá ndö mi 'buhnu har tai.

²⁰ Mi m'a'ma ha ya nzaya, bi t'embabi:

—Nuya xodyoyu, xpa ekwa hōnse da japa da mūnsa ya jō'i.

²¹ Utkagihu yá nt'umbi nu'u hingi ho ga hōñhu ga othu, ngetho dar me Nromahu.

²² Gatho nuya jō'i xki mhunts'i, bi wat'i nda meī. Ha nuya nzaya bi mokwa yá dutu, ne bi 'bepa nda thuxt'a ya t'o.

²³ Mi wadi xa bi n'wext'i, bi t'et'a har fadi, ne bi nsipa ar sufadi nda su xiñho.

²⁴ Mi 'yo njap'u ar sufadi, bi got'a ya mbo ar fadi, ne bi ze'mba yá wa ha n'ar za, ne njap'u hinge nda za nda xot'i.

²⁵ Ha nu made ar xui, ar Pablo ne ar Sila mi mat'a Jō, mi tutwa ya thuhu, ne gatho nu ma'ra ya 'yofadi mi oxtho.

²⁶ N'a mbi dañ'u bi nja n'ar dōta nhwōni. Xa mi nhwōnga ya jōdo, ne bi xo gatho ya goxthi, ha nuya bojō mi thöt'a yá 'ye ya 'yofadi bi xot'u.

²⁷ Bi nu ar sufadi, ne mi hyandwa yá goxthi ar fadi mi xotho, bi gu ár ndojwai nda ñhose, ngetho mi humamu xki bongä gatho ya 'yofadi.

28 Nunar Pablo bi mat'i, ne bi 'ñembabi:

—Yo ma gi ñho. Di 'buthewa gatho.

29 Nu'mú ar sufadi bi 'ya n'ar ñot'i, bi nixt'i bi yut'a mbor fadi, ne xa mi nhwõt'ar ntsu. Ngut'a bi ndandimö ha yá wa ar Pablo ne ar Sila.

30 Nep'u bi guka nthi, ne bi 'yambabi njawa:

—Ñ'ohohu, tema mahyoni ga pefi ne da za ga mpoho.

31 Nuya ku bi 'ñembabi:

—Ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo ne gi mpoho, nu'ge ne gatho nu'u 'bu ha ri ngu.

32 Ne bi xipabi ár mhö Jö ar sufadi ne gatho nu'u mi 'buhnu hár ngu.

33 Nú'mú mi nxuitho, ar sufadi bi xukwabi habu xki nthewi ya mfei. Ne hingar ya'ö bi nxixthewi gatho yá mēni.

34 Nep'u bi zixa hár ngu, ba umba te nda zi'u. Ne xa bi njohyawu gatho nu'u mi 'bu hár ngu, ngetho xki ñ'emui bi Jö.

35 Ár hyax'ö, ya nzaya bi mehna yá mfats'i, ma nda 'ñemba ar sufadi:

—Hye nuya ñ'ohoyu.

36 Ar sufadi bi 'ñemba ar Pablo:

—Xpa 'benka ár mhö ya ndö ga hek'ahu. Da za gi poñhu, di möhu ter entho.

37 Nunar Pablo bi 'ñembabi nu'u togo ba hö ar mhö:

—Xi mfebgihe ha yá nthandi ya jö'i, hinxi thimgagihe yo'ö, ha dar me Nromahe n'ehe, ne xi jokagihe har fadi. Ha nupya hö, ne da thegagihe ñ'öntho, hingi ne to da bödi. 'Ñembabihu ya ndö da ese da gugagihe.

38 Nuyá mfats'i ya nzaya bi mengi, ma ba xipabi nö'ö bi möñ'ö. Nú'mú mi bödi ma ya me Nroma, xa bi ntsu.

39 Jange nuya ndö bi ma ba apa ar mpumbate ya ku, bi guka har fadi, ne bi 'yapabi nda bongu har hnini.

40 Nu mi bongu ya ku har fadi, bi ma hár ngu ar Lidia, habu ba hu'mbabi yá mui ya ku. Nep'u bi boni bi ma'u.

17

Ya me Ntesalonika xa bi ñöxhnatho

1 Ar Pablo ne ar Sila bi thota ha ya hnini Anfipoli ne Apolonia, ne bi zoñ'u har hnini Ntesalonika. Ka mi 'buhnu n'ár nijö ya xodyo.

2 Ar Pablo ngu xki nzöñ'ö bi yut'a har nijö, mi ñöwi ya xodyo hñu ya pa ntsaya.

3 Mi xipabi ne mi ut'u ngu mi mönga ár T'ofö Jö. Mi enö mi mahyoni nda tho nzeye ya ugi ar Kristo, nda du, ne nda mengi nda nte. Ne mi enö n'ehe:

—Nuna ar Hesu di xi'ahu, gehnu ar Kristo.

4 'Raya xodyo bi ñ'emui, ne bi denga ar Pablo ne ar Sila. Bi ñ'emui nzeye ya me Gresia n'ehe nu'u mi hongu Jö, ne nzeye ya 'behñö nu'u mi numañho ar hnini.

5 Jange ya xodyo nu'u himya gamfi, xa bi mbo yá kwe, ne bi ma ba munts'a 'ra ya ts'ojö'i mi 'yo döñhetho. Bi guxa ya jö'i ne bi zixa hár ngu ar Hason, ma nda gujhmö ar Pablo ne ar Sila, ne nda 'yent'wa ha yá 'ye ya jö'i.

6 Ne himbi dini, jange bi guka ar Hason ne ma'ra ya ku, bi zixa ha yá ndö ar hnini, ne xa mi mafi mi eñ'u:

—Nuya jö'i ne da pongar ximhai, xi zokwa n'ehe.

⁷ Ha nunar Hason xi umbar seki hár ngu. Gathoyu hingi ota nö'ö xi möngar Sesar ma ndöhu Nroma, ngetho eñ'u 'bu man'ar ndö ár thuhu ar Hesu.

⁸ Nu mi 'yo njap'u ya jö'i ne yá ndö ar hnini, bi mbo yá kwe ne xa mi ñöxhnatho.

⁹ Nunar Hason ne nu ma'ra mi ñ'owi, bi unga ar bojö mi t'apabi, ne bi nthegi bi ma.

Ar Pablo ne ar Sila mi 'bu har hnini Berea

¹⁰ Ngu mi nxuitho, ya ku mi 'buhnu dama bi mehna ar Pablo ne ar Sila nda ma har hnini Berea. Nu mi zoñ'u, bi yut'a ha yá nijö ya xodyo.

¹¹ Nuya xodyo me Berea xa ma ya hogajö'i, hinga ngu nuya me Ntesalonika. Jange xa bi njohya bi 'yo'spa ár mhö Jö, ne hyaxtho mi hongha har T'ofu, mi heki ha majöni mi njap'u nö'ö mi möñ'u.

¹² Ne nzeze ya xodyo bi ñ'emui, njap'uho n'ehe 'ra ya 'behñö me Gresia mi nhumahño. Ne nzeze ya ñ'ohö ya mengunu bi ñ'emui n'ehe.

¹³ Ha nu mi 'yo ya xodyo me Ntesalonika xki zonga ar ku Pablo Berea, mi mömba ár mhö Jö nu n'ehe, nuyu bi ma ba japa ya jö'i bi muxmatho.

¹⁴ Ne nuya ku ngut'a bi guka ar Pablo bi mehna har ñönthe, ha nunar Sila ne ar Timoteo bi gohnu'u Berea.

¹⁵ Nu'u togo bi zixa ar Pablo, bi mewi ba tso har hnini Atena. Nu mba penk'u, ba hömpa ar nzengwa nda xipa ar Sila ne ar Timoteo nda ma ngut'a ma nda nthewinu.

Ar Pablo mi 'bu har hnini Atena

¹⁶ Nu mi 'buhnu Atena ar Pablo, mi to'ma ar Sila ne ar Timoteo, xa mi tsot'a ár mu, ngetho bi hyandi xa mi janu nzeze ya tsita emp'ö mi ndönga ya jö'i.

¹⁷ Jange mi ñöwi ya xodyo ha yá nijö, ne gatho nu ma'ra mi hongha Jö, ne hyaxtho mi 'yonu har tai mi zo ya jö'i.

¹⁸ Bi ntsahñökiwi 'ra ya utate te gatho bentho. 'Ra mi enö da t'umba gatho nö'ö ne ár ndo'yo, ma'ra mi enö nunar mfödi da jakagihu ga 'buhu xiñho. Ne mi eñ'u:

—Tema ne da xiju nunar ñ'ohö xa te gatho mö.

Ha ma'ra mi enö:

—Atho nonga ma'ra ya 'ra'yo jö.

Mi mönga njap'u ngetho ar Pablo mi xipabi ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesu, ne ar menga nte.

¹⁹ Nep'u bi ts'ixa ar Pablo ha n'ar mhunts'i mi t'ot'a har n'ar tsi t'ohö xki thu'spa ár thuhu yá jö'u Ares. Ne bi t'embabi:

—Hage da tsä gi 'yotkagihe ar 'ñu nunar 'ra'yo nt'uti gi 'yo gi mö.

²⁰ Ngetho gi xikagihe nö'ö hinxta ohe. Di ne ga pöhe te di bönga nuya mhö gi mö.

²¹ Bi mönga njap'u ngetho gatho ya me Atena ne nuya nzohö mi 'buhnu, xki nzöi nda mhunts'i honse nda mpede tema xki bödi ma'ra'yo.

²² Nu'mu ar Pablo bi m'a mada ar mhunts'i har tsi t'ohö Ares, ne bi ñ'enö:

—Nu'ahu gar me Atenahu, xta pödi xa gi pehu ngu mönga ri nt'umbihu.

²³ Ndi tho ha ri nijöhu habu gi ndöñhu, da handa habu gi exu ri jöhu, mi tu n'ar nt'ofu enö: Ka 'bukwa nö'ö ar Jö hinga födi. Nunar Jö gi ndöñhu ne hinga pöhu, get'ö nö'ö xta e ga xi'ahu.

²⁴ Nö'ö ar Jö togo bi hyoka ar ximhai ne gatho te jawa, go ge'ö ar ndö mhets'i ne ar ximhai, hingi 'bu ha ya nijö xi hyoka ya jö'i.

²⁵ Hingi japar 'bedi nö'ö te da mo'spa ya jö'i, ngetho ge'ö togo hö ar te, ne 'raju ar ndöhi ga joxa ma hñöhu, ne 'raju gatho nö'ö di hoñhu.

²⁶ Ha n'adar jö'i bi japi bi bonga gatho ya meximhai, ne bi xanga xoge ár nxidi ar ximhai. Xi hñu'spa hangu njeje da m'ui, ne habu tsonga ár meti.

²⁷ Bi jap'u ne nga hoñhu Jö, xömhö ga tiñhu, xa majöni hingi yap'u di 'buhu.

²⁸ Ngetho di 'buhwihu'ö, di 'ñöñhu, ne go gekagihu ngu ne'ö. Jangu bi 'ñenga 'ra ri duhuhu: Nuju go yá bötsigihu Jö.

²⁹ Jange nu'mu yá bötsigihu Jö, hinga ma ga möñhu ñhehwi Jö n'ar tsita xi thoka ar k'axt'abojö, wa ar t'axbojö, wa ar do, ngu xi bense xi hyoka ya jö'i.

³⁰ Nuya pa xi thogi, Jö himbi jamasu nuna tema bi 'yot'a ya jö'i himi pö'ö. Ha nupya hö, ne gatho ya jö'i da 'yot'wa yá ntso'mi.

³¹ Ngetho Jö xi hñuxa n'ar pa ham'u ma da hñö'spa majöni gatho nuya jö'i xi m'ukwa har ximhai, ma da 'yot'a har hoga ts'ut'wi. Ha nö'ö togo xi hñuts'i da hñöxa majöni, get'ö togo bi ñ'u'ö nú'mu mi ko'spa ár te.

³² Nu mi 'yo'u da mengi da nte nu'u xi du, 'ra mi thentho ne ma'ra mi enö:

—Man'ar pa gi pengi gi zokagihe nö'ö gi mö.

³³ Nu'mú ar Pablo bi ma bi zop'u habu mi 'bu'u.

³⁴ Ha 'ra bi ñ'emui ne mi ñ'owi, n'a már thuhu ar Nisio mar ndö n'ehe har mhunts'inu, n'ar 'behñö már thuhu Damari, ne ma'ra ya mengunu.

18

Ar Pablo mi 'bu Nkorinto

¹ M'efa ar Pablo bi bonga Atena, bi ma har hnini Nkorinto.

² Ka bi nthewinu n'ar xodyo már thuhu Akila, mar me Ponto. Ja xki 'ñe har hai Italia, mi ñ'owi ár 'behñö, ár thuhu Prisila. Xki boñ'u har hnini Nroma, ngetho ar ndö Klaudio bi mö nda t'enga gatho ya xodyo mi 'buhnu. Ar Pablo bi ma ba tsu'u.

³ Bi ma ba 'buhwi'u, ngetho n'adar 'befi mi pe'u, ma ya hoka ngudutu n'a ngu n'a'u.

⁴ Gatho ya pa ntsaya, ar Pablo mi pa ha yá nijö ya xodyo mi ñöwi. Ne mi umbár mui mi nehmö nda ñ'emui ya xodyo ne nu'u hingya xodyo.

⁵ Mi zo ar Sila ne ar Timoteo, xki 'ñe Nmasedonia. Nu mi nthewi ar Pablo, xa mi umbár mui mi xipabi ar hoga mhö ya xodyo, mi embabi'u nunar Hesu gehnu ar Kristo.

⁶ Ha nuya xodyo bi doxtho ne mi tsani. Nu'mú ar Pablo bi hwöt'a ár he, ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu go xka nts'oksehu. Nuga hinte ma thai di tuga. Nupya di map'u ma ga zo nu'u hingya xodyo.

⁷ Ar Pablo bi boni bi ma hár ngu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Husto, xa mi hongä Jö. Nor ngu'ö mi 'bu get'u ár nijö ya xodyo.

⁸ Nep'u n'ar ñ'ohö már thuhu ar Krispo, már ndö ha yá nijö ya xodyo, bi ñ'emui ar tsi Hmu Hesu, nunu ne gatho nu'u mi 'bu hár ngu. Ne nezeye ya me Nkorinto bi 'yotwa ár mhö Jö, bi ñ'emui'u, ne bi nxixthe.

⁹ N'ar nxui ar tsi Hmu bi zo ar Pablo ngu n'ar t'i, ne bi 'ñembabi:

—Yo gi ntsu, mönga ar mhö, yo ma gi ñhe.

¹⁰ Ngetho nuga di 'buhwi, hinjo'o togo da guxa ár 'ye da 'yot'ar ts'om'ui. Ha nunar hnininu 'bu nzeýe ya jö'i xta hwahni da ñ'emugi.

¹¹ Jange ar Pablo bi gohnu n'a njeýe made har hnini Nkorinto, mi utwa ya jö'i ár mhö Jö.

¹² Bi zöta n'ar pa ya xodyo bi me'sa n'adar nkohi bi gu ar Pablo, ne bi zi'spa ar ts'ut'wi. Nuya pa'u ar Galio mar ndö núnu har hai Akaya.

¹³ Ne bi 'ñenga ya xodyo:

—Nunar ñ'ohonu ut'a ya jö'i hinda ndönga Jö ngu mönga ár t'ofu ar Moise.

¹⁴ Ar Pablo mi fudi nda ñömhö, ha nunar ndö Galio bi 'ñemba ya xodyo:

—Nu'mu tema xi ja'ahu, wa nu'mu xi 'yot'a n'ar döta ts'oki, nu'mu hö, da tsä ga ot'ahu, nu'ahu gar xodyohu.

¹⁵ Ha nu'mu honse gi nõñhu ya mhö, ya thuhu, ne ya 'befi ri t'ofohu, nuhu tema gi pehu. Hindi ne gi jugagihu ngu ar ts'ut'wi.

¹⁶ Ne bi t'enga här ts'ut'wi.

¹⁷ Nu'mu nu'u himya xodyo bi gu ar Sostene, ár ndö ár nijö ya xodyo mi 'bu har hnini'ö, xa bi fenza här nhandi ar ndö Galio, ha nunu himbi dupa ár mu.

¹⁸ Ar Pablo bi gohnu ma nzeýe ya pa. M'efa bi 'ñe ya ku, bi mewi ar Akila ne ar Prisila, bi 'raxa ar ñhonthi bi ma har hai Nsiria. Nu mi 'yo ar 'ñu, ar Pablo bi 'ñöxa ár xtö núnu Nsenkrea, ngetho xki ñöt'wa Jö.

¹⁹ Nu mi zonga Efeso, ka bi hyehnu ar Akila ne ar Prisila, ne nö'ö bi yut'a ha ya nijö ya mixodyowi mi ñöwi.

²⁰ Nuya mengunu mi apar möte nda gohnu 'ra ya pa, ha nunar Pablo himbi ne.

²¹ Jange bi ñ'ehwi, ne bi 'ñembabi:

—Mahyoni ga 'bu Herusalen, ma ga thohnu ar dango ba ep'u. M'efa ga pengi ga k'ös'ahu, nu'mu njap'u ne Jö.

Ne bi gu ar motsa ba ponu Efeso.

Ar Pablo bi menga Antiokia, ne bi du'ma ár hñu m'at'i mi mömba ár mhö Jö

²² Nu mi zonga Nsesarea, bi thogi ndi ma Herusalen, ma ba zengwa ya ku. Nep'u bi gu ar 'ñu bi ma Antiokia.

²³ Ka bi gohnu 'ra ya pa. Ne bi mengi bi boni, ma ba k'ösa n'a ngu n'a ya hnini har hai Galasia, ne har hai Frigia. Mi xipa ya ku hyax'mu nda zeta ya ñ'emui, nda umbyá mu nda mpefi.

Ar Apolo bi mömba ár mhö Jö núnu Efeso

²⁴ Nuya pa'u n'ar xodyo már thuhu Apolo bi zonga Efeso. Mar ne Alejandria, xaka mbödi te nda mö, ne mi pötwa xiñho ár T'ofu Jö.

²⁵ Nunu xki t'ut'wabi ár 'ñu ar tsi Hmu, xa mi umba ár mu mi mömba ár mhö ar tsi Hmu, ne njap'u mi uta ma'ra, mödi honse mi pötwa ár xixthe ar Xuwa.

²⁶ Bi ndui bi zo ya xodyo ha ya nijö'u, hinto mi tsu. Ha nu mi 'yoxa ar Prisila ne ar Akila, bi zixyu n'amp'u, bi utwabi xiñho ár 'ñu Jö.

²⁷ Nunu mi ne nda ma Akaya, ne nuya ku me Efeso bi hñu'mba ár mu. Ne bi mempa n'ar he'mi nuya ku mi 'buhnu Akaya nda numañho nú'mu nda zohö. Nu mi zoñ'ö, xa bi maña gatho nu'u xki hwëkwa Jö nda ñ'emui.

²⁸ Ngetho xa mi umba ár mu mi kotwa ya ne ya xodyo mateda ya jö'i, ne mi ot'wa ar 'ñu här T'ofu Jö, nda bö'u ar Hesu gehnu ar Kristo.

19

Ar Pablo mi 'bu har hnini Efeso

¹ Nú'mu mi 'buhnu Nkorinto ar Apolo, ar Pablo bi thota ar 'ñu tho ha ya t'ohō ba tsonga Efeso. Ka bi nthewinu 'ra ya gamfi.

² Ne bi 'yambabi:

—Ha ga hñōñhu ár Hñō Jō nú'mu nga ñ'emuihu.

Bi dö'u:

—Hin'ō, hindi pōhe teme ár Hñō Jō.

³ Nu'mu ar Pablo bi 'yambabi'u:

—Tema xixthe xka hñōñhu 'mu.

Nu'u bi 'ñeñ'u:

—Ár xixthe ar Xuwa.

⁴ Ar Pablo bi 'ñembabi'u:

—Ar Xuwa mi xixthe ya jö'i xki 'yot'wa ár ntso'mi yá ts'oki. Ne bi xipabi mi mahyoni nda ñ'emui togo nda 'ñep'u m'efa. Mi nonga ar Hesu togo ar Kristo.

⁵ Nu mi 'yo njap'u, bi nxixthe'u hár thuhu ar tsi Hmu Hesu.

⁶ Nep'u ar Pablo bi hñu'spa ár 'ye ya ku, ne bi hñōñ'u ár Hñō Jō. Bi ndui bi ñō ma'ra ya hñō, ne mi ñō'u ngu mi xipa ár Hñō Jō nda möñ'u.

⁷ Nuya mi 'buhnu mi tsu ngu 'ret'amayoho ya ñ'ohō.

⁸ Ar Pablo mi kut'a ha yá nijō ya xodyo. Mi ñōwi ne himi ntsu mi mömba ár mhō Jō, ne mi umba ár mu'i mi utyu ár ts'ut'wi Jō. Hñu nzönö bi jap'u.

⁹ 'Ra bi got'a yá mfeni, himbi ne bi jamfi, ne mateda ya jö'i, mi tsamba ár 'ñu Jō. Jange ar Pablo bi 'weka ya gamfi, ne hyax'mu mi uta ha n'ar ngu nt'uti, már me'ti n'ar utate már thuhu ar Tirano, mar mengunu.

¹⁰ Yo nje'ye bi jap'u, ne gatho nu'u mi 'bu har hai Asia bi 'yot'wa ár mhō ar tsi Hmu Hesu, ngu ya xodyo ne nu'u himya xodyo.

¹¹ Ar Pablo bi 'yot'a nze'ye ya döta nt'udi mi hömpa ár ts'edi Jō.

¹² N'andi hõse mi thõ'spa yá nthu'mxi ne ma'ra yá dutu xki hye ar Pablo, ne nda thõ'spa habu mi 'bu ya dathi, mi thits'i, ne ya ts'ondöhi mi poni mi he'u.

¹³ Ne 'ra ya xodyo ma ya guka ndöhi, habu gatho mi 'yo mi ju'ka ya ts'ondöhi, n'a mbi beñ'u nda 'yenga ya ts'ondöhi nda nõmba ár thuhu ar tsi Hmu Hesu n'ehe. Njanu mi embabi ya ts'ondöhi:

—Di nõñhe ár thuhu ar Hesu nõ'ö nonga ar Pablo, di xi'ahe gi poñhu.

¹⁴ Mi pe njanu nu'u yoto yá t'u n'ar ñ'ohō már thuhu ar Seba, mar xodyo ne már ndö ya möjō.

¹⁵ Ha nú'mu mi enga n'ar ts'ondöhi, nunu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga di pödi togo ar Hesu, ne di pödi togo ar Pablo. Xi nu'ahu, togo'ihu.

¹⁶ Nö'ö ar ñ'ohō xki nthexkwi ar ts'ondöhi, bi 'yengar nsagi ne bi 'yent'a nuya ñ'ohoyu. Bi ntöte, ne nuya ñ'ohō nú'mu mi bonga nhixt'itho har ngu, mi nthemfotho, ne xa xki nts'eni.

¹⁷ Gatho ya me Efeso, ya xodyo ne nu'u himya xodyo, bi 'yo'xa nõ'ö xki thogi, jange xa bi zu'u, ne xa mi t'e'spár nsu ár thuhu ar tsi Hmu Hesu.

¹⁸ Nze'ye nu'u xki ñ'emui mi e mateda gatho ya ku mi damajöni nõ'ö xki 'yot'u.

¹⁹ Nze'ye ya ku ma ya ñ'ete bi hñöxa yá he'mi bi ts'öt'a habu xki mhunts'a gatho. Nu mi nu'u hangu xki 'bep'u, mi tsu ngu kut'anthebe ya nthebe ya t'axbojō.

20 Njap'u xa mi ntunga ár mhö ar tsi Hmu ne mi nheki ár ts'edi.

21 Mi wadi da tho gathoyu, ar Pablo bi beni nda tho Nmasedonia ne Akaya, ne nda zonga Herusalen. Ne mi enö:

—Xka jwadi ga 'buhnu Herusalen, mahyoni ga ma Nroma n'ehe.

22 Ne bi mehna yoho yá maxte bi ma Nmasedonia, ar Timoteo ne ar Erasto. Ha nö'ö bi gohnu Asia ma'ra ya pa.

Ar muxmajö'i núnu Efeso

23 Nuya pa'u bi muxma ya me Efeso, ngetho mi mhömba ár 'ñu Jö.

24 Mi 'buhnu n'ar ñ'oho mar thuhu ar Demetrio. Már 'befi'ö mi hoka ya tsita ma ya t'axbojö. Mi k'o'spabi ár nijö yá tsita ar Diana, mi papa ya jö'i. Njap'u nu'u togo mi mpe nor 'befinu, mi tö nzeye ya bojö.

25 Ar Demetrio bi munts'a gatho nu'u mi pe nunar 'befinu, ne bi 'ñembabi'u:

—Ha gi ohu ñ'ohohu. Gi pöhu xiñho, nunar 'befinu faxju di töhu nzeye ar bojö.

26 Xka 'yohu ne xka hyanthu ar Pablo, 'yo xipa ya jö'i nuya tsita hoka ya ñ'oho, hingya jö'u. Ut'a ya jö'i, ne nzeye xi 'weke teñ'ö, hinge honsewa Efeso, xi jap'u xoge har hai Asia.

27 Nunar ts'okinu, hinge hont'a da hwata ma 'befihu. Da tsä da m'e ár nsu ár nijö ma tsi nönöhu Diana, ne da m'e ár nsunda nuna togo ndönga gatho ya jö'iwa me Asia, ne gatho ya meximhai.

28 Mi 'yoxa gatho nu'u mi pe nunar 'befinu, xa bi mbo yá kwe, ne mi hexa ya mhafi, mi eñ'u:

—Döta ar tsita Diana, ár meti ya me Efeso.

29 Gatho ya mengunu himi pödi te nda beñ'u, ne n'a mfenitho bi nixt'i bi ma habu xki nzöi mi t'ot'a ya mhunts'i. Ne bi nju ar ku Gayo ne ar ku Aristarko, ya me Nmasedonia, yá ñ'ohu ar Pablo.

30 Ar Pablo mi nehmö nda yut'i nda zo ya jö'i, ha nuya ku mi 'buhnu himbi hyegi.

31 'Ra ya ndö me Asia mi ntsixkwi ar Pablo, bi mempa ar nzengwa hinge nda ma har döta mhunts'i.

32 Nu har mhunts'i, 'ra mi mafi mi mönga n'ar mhö, ma'ra mi mönga man'a, ngetho ya jö'i himi pödi tema nda beni, ne ma'ra himi pödi yo'ö xki mhunts'i.

33 Nuya xodyo bi guka ar Handro nda zohmö ya jö'i. Bi jar 'ye bi xipa ya jö'i nda ñhe, ne nda tsä nda ñönga yá mixodyowi.

34 Nú'mu mi bö ya jö'i mar xodyo n'e, bi ndui n'at'wu bi mafi nts'edi ngu yo xenimpa, mi eñ'u:

—Döta ar tsita Diana ár meti ya me Efeso.

35 Nep'u n'ár maxte ár ndö ar hnini, nú'mu mi wadi bi japi bi ñhe ya jö'i, bi 'ñembabi:

—Ndadahü gar menguhuwa Efeso, togo hingi pödi nuya me Efeso supa ár nijö ma tsitahu Diana, ne ár njöt'i ba kö mhets'i.

36 Nu'mu hinjo'o togo da tsä da koni, xiñho gi ñhe'u ne hinge dama gi juxa ri 'yehu.

37 Xka tsihuwa nuya ñ'ohoyu hinte xi bë har nijö, ne hinxi ñömañ'u ma tsitahu.

38 Nu'mu ar Demetrio ne nuyá ñ'owi ja te da ga'spa ya nzaya, 'bu'u da 'yots'e. Jange 'bu nuya ts'ut'wiyu, dá ngaxte n'a ngu n'a.

³⁹ Ha nu'mu ja man'a te gi ngaxtehu, ma ga enthu n'ar mhunts'i habu da tsá da hogi.

⁴⁰ Ma ga ntsuñhu hinda thoxkagihu di juxu ya jö'i xta bö'u nö'ö xi thopya, ngetho nu'mu da t'angagihu, tema ga thöhu.

⁴¹ Nu mi wadi bi mönga njap'u ár maxte ar ndö, bi font'a ya jö'i.

20

Ar Pablo bi ñ'onu Nmasedonia ne Gresia

¹ Nu mi wa ar muxmajö'i, ar Pablo bi zohna gatho ya ku, bi hñu'mba yá müi, bi hyufi, ne bi ñ'edi bi böni bi ma Nmasedonia.

² Bi mengi bi thota habu xki tho m'et'o mi tsonga ya ku, ne xa mi zofu mi hu'mba yá müi. Bi jap'u gatho ar 'ñu ndi ma Gresia.

³ Ka bi m'uhnu hñu nzönö, mi ñhoki ndi ma Nsiria. Ha bi zo ár gu nuya xodyo xki hñuts'i nda hyo nú'mu nda gu ar motsa ndi manu, jange bi beni nda gaxta har hai Nmasedonia man'agi.

⁴ Bi mewi ndi ma Asia ar Sopate me Berea, ar Aristarko ne ar Segundo ya me Ntesalonika, ar Gayo me Derbe, ar Tikiko ne ar Trofimo ya me Asia, ne ar Timoteo.

⁵ Nuya kuyu bi m'et'o, ma ba tobgagihe Ntroa. Ka dá nthehenu.

⁶ Nuje da to'mhe bi tho ar dango nú'mu ts'i ar thuhme hingi jots'i. M'efa da poñhenu Mfilipo, da 'rañhe ar ñhontho. Kut'a mpa da 'yohe har dehe, ne da tsoñhe Ntroa. Dá nthehenu ya ku xki m'et'o, ne da kohenu ma yoto mpa.

Ar Pablo bi mhunskwi ya ku núnu Ntroa ne bi ñ'ehwi

⁷ Nö'ö ár 'bet'o mpa ar hñöto, bi mhunts'a gatho ya gamfi nda zipa ár t'oxi ar tsi Hmu. Ar Pablo mi uti, mi zonga made nxui himi tsayatho, ngetho ma nda bongá ár hyax'ö.

⁸ Nunar ngu habu xki mhunts'i, mi to mañö, ne xki tsö nzeyé ya ñot'i.

⁹ N'ar ts'unt'u már thuhu Eutiko, mi huhnu ha n'ar kut'ahyats'i. Bi zopar t'öhö, ngetho ar Pablo bi ñö ya'ö. Mi mit'ar t'öhö bi dá har hñu ntongu. Ha bi njuts'i, xki du.

¹⁰ Nu'mu ar Pablo bi göi, bi 'yoxa nö'ö ar bötsi ne bi hyufi. Ne bi 'ñembabi ya ku:

—Yo gi ntsuhu, tetho.

¹¹ Bi böxa man'agi habu xki mhunts'i. Bi heka ar thuhme, bi zi'u ár t'oxi ar tsi Hmu bi ñuñ'u. M'efa ar Pablo bi mengi bi ñö ya'ö, ne mi nthengxudi bi gur 'ñu bi ma.

¹² Ha nu mi ts'ixa nö'ö ar ts'unt'u xki dagi mi tetho, gatho ya ku xa bi hñu yá müi.

Ar Pablo bi bongá Ntroa ndi ma Mileto

¹³ Nuje da juhe ar motsa da 'bet'ohe, da möhe har hnini N'ason, ka nga nthehenu ar Pablo ngu dá möñhe, ngetho mi ne'ö nda ma watho.

¹⁴ Nda nthehenu N'ason, da tsixe har motsa ndi ehe, da möhe mahyegi har hnini Mitilene.

¹⁵ Da poñhenu, ne ár hyax'ö da tsoñhe get'u har xeni hai Kio. Ár yopa da tsoñhe ha man'a xeni ár thuhu Nsamo, ne da kohe habu ár thuhu Trogilio. Ár hñupa da tsoñhe har hnini Mileto.

16 Ar Pablo xki beni hinga nda tho har hnini Efeso, ngetho himi ne nda m'u nzeŷe ya pa har hai Asia. Mi xoni nda zonga har hnini Herusalen, ma nda m'u har dango Pentekoste, nu'mu nda zamhō nda zoni.

Ar Pablo bi ñ'ehwi ya ku me Efeso nūnu Mileto

17 Nu mi 'buhnu Mileto, ar Pablo bi mēmpa ar nzeḡwa yá ndō ar nijō Efeso, bi ñ'embi mi to'mnu Mileto.

18 Nu mi zoñ'u habu mi 'bu ar Pablo, bi ñ'embabi'u:

—Nu'ahu gi pōhu xiñho tengu ma m'ui nú'mu ndi 'buhwihu nuya pa xi thogi, nda tsokwa har hai Asia.

19 Xta pepa ma tsi Hmuhu, hinxta ñ'ets'i. Xta nō'ma ma gida, xta tho ya ts'om'ui nu'u xi 'yotka ya xodyo, hu'skathogi da hyogagi'u.

20 Mōdi njap'u, hinte xta ögi nō'ö gi hoñhu da ja'ahu ar ñho. Gatho xta ut'ahu ha ya mhunts'i wa ha ri nguhu.

21 Nu'ahu gar xodyohu ne nu'u hingya xodyohu, xta zo'ahu gi ehū hár nthandi Jō gi 'yothwu ár ntso'mi, ne gi ñ'emuihu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

22 Ha nupya tsixka ár Hñō Jō gar ma Herusalen, mōdi hindi pōdi teme bi tobgaginū.

23 Hōse di pōdi xi xikagi ár Hñō Jō ha gatho ya hnini di thogi, bi tobgagi ar fadi ne ya thogi.

24 Ha nuyu, hindi japamasu, ne hindi japa ma te da mepkase. Nō'ö di nega, ga johya ga jwata nunar 'befi bi 'raka ar tsi Hmu Hesu. Nor 'befi'ö, ga mōmba ár hoga mhō nonga teme xi hwēgagihu Jō.

25 Ha di pōpya xiñho, nu'ahu xtá thop'u xta xi'ahu ár ts'ut'wi Jō, hinga ma gi penju gi hyandagihu man'agi.

26 Jange di xi'ahu, hingo 'ba ma ñōni nú'mu gi m'ehupya.

27 Ngetho nuga hinte xta ögi. Gatho nō'ö xi utka Jō, xta ut'ahu n'ehe.

28 Di xi'ahu, ntsuñhu, ne suhu gatho ya gamfi xi 'yent'ahu ri 'yeḡu ár Hñō Jō, ngu n'ar ma'yo su yá tsi deti. Gese'ö xi ñ'ex'ahu gi sufū ár nijō ar tsi Hmu xi unga ár ji xi dai.

29 Nuga di pōdi n'ehe, nu xka magawa, ma da ep'u 'ra ya ts'ojō'i, da ne da hwatwa gatho ár nijō Jō, ngu n'ar miñ'o hinte ma deti egi.

30 Hinga hōse'u, 'ra da bonga mateda ri mhunts'ihu, ma gi mōñhu 'ra ya nt'uti hinga majōni, ne gi 'weju ya ku gi tsixu.

31 Jange ntsuñhu, ne beñhu nu'u hñu njeḡe parxui hinga ndi tsaya ndi nō'ma ma gida, xa ndi hup'a ri muihu n'a ngu n'a.

32 Nupya tsi kuhu, di tet'ahu Jō ne ár mhō mōnga teme xi hwēk'ahu. Gehnu pe'sa ar ts'edi da zet'a ri jamfihu, ne gi hñōñhu gatho nō'ö xi ñhöt'wa nu'u xi t'axka yá m'ui.

33 Nuga hinto xta hyokwabi ár bojō wa ár he.

34 Ngetho nuga ngu gi pōsehu, nuya 'yeyu xi maxkagi xta mpefi xta tö nō'ö ndi hōse ne nō'ö hongu nu'u di ñ'o'be.

35 Hyax'mu xta ut'ahu ga mpehu njap'u, ne da tsa ga faxu nu'u hinte pets'i. Ne ga beñhu nō'ö bi mōnga ar tsi Hmu Hesu, nú'mu bi 'ñenō: Tōte ár nzatho ga uñhu, hinga nō'ö ga hōñhu.

36 Nu mi wadi bi mōnga njap'u ar Pablo, bi ndandihmōwi gatho ya ku, ne mahyegi bi 'yapa Jō'u.

37 Gatho ya ku xa mi zoni, mi dōta ár dumui'u. Mi hu ar Pablo ne mi tsu'spa ár hmi.

³⁸ Ngetho xa mi tu yá mui mi 'yoxa nö'ö bi mönga ar Pablo, hinge nda mengi nda hyandi. Bi ma ba exa har motsa, bi ñ'ehwi bi ma.

21

Ar Pablo bi ma Herusalen

¹ Nu nda ñ'ehe ya ku, da juhe ar motsa da möhe njöntho har xeni hai ár thuhu Kos. Ár hyax'öp'u da tsoñhe man'ar xeni hai ár thuhu Roda. M'efa da möhe har hnini ár thuhu Patara.

² Núnu Patara da tiñhe n'ar motsa ndi ma Fenisia, dá poxenu ne da möhe.

³ Nu ndi pahe har dehe, da hanthe ha ma ngöhöhe ar xeni hai Txipre. Da thothe da möhe har hai Nsiria, ngetho nö'ö ar motsa ka ma nda zohnu nö'ö te mi hö har hnini Tiro 'bu har ñönthe, ne ka da kohenu.

⁴ Ma da tsuhenu ya ku, ne da 'buhwihenu yoto mpa. Nuya ku xki nzinga ár Hñö Jö mi xipabi ar Pablo hinge nda ma Herusalen.

⁵ Mi wa ya yoto mpa, bi dengagihe gatho ya gamfi, yá 'behñö ne yá bötsi. Da poñhe har hnini ma ba tsogagihe har motsa, ne ka da ndandihmöhenu har ñönthe da apabihe Jö.

⁶ Nu nda ehe ya ku, da ñhühe n'a ngu n'a, ne da poxe har motsa, ha nu'u bi mengi bi ma yá ngu.

⁷ Núnu Tiro bi göxa ar 'ñu ndi 'yohe har dehe, ne da möhe har hnini Tolemaida. Da zengwahe ya ku, ne da kohwihenu n'a pa.

⁸ Ár hyax'ö ar Pablo ne nu'u ndi ñ'ohe, da poñhe da möhe har hnini Nsesarea. Ne da haxe hár ngu ar Lipe nö'ö mi mömba ár mhö Jö, mi n'a nu'u yoto ya maxte xki thahna har nijö Herusalen.

⁹ Ar Lipe mi 'ñe goho yá t'inxu himi nthöti, ne mi möñ'u nö'ö mi xipa ár Hñö Jö.

¹⁰ Da 'buhenu 'ra ya pa, ne bi zohnu n'ár m'ehni Jö xki 'ñe Nhudea, már thuhu Agabo.

¹¹ Ba e bi k'öskagihe, bi hñömba ár böt'i ar Pablo, ne bi dut'a yá 'ye ne yá wa, ne bi 'ñenö:

—Ár Hñö Jö mö ma da dut'a njawa ya xodyo 'bu Herusalen nö'ö togo ár meñi nuna ar böt'inu, ne da datwa ha yá 'ye nu'u ya jö'i hingya xodyo.

¹² Nda ohe njap'u, nuya ku ma ya mengunu ne nuje, da tsahmöhe nga hökwe hinge nda ma Herusalen.

¹³ Ha nunar Pablo bi 'ñenö:

—Yo'ö gi zoñhu ne gi tsotju ma mui. Nuga hinge honse di 'bui da nsotkaginu Herusalen, di 'bui ga unga ma te di ñömba ár thuhu ar tsi Hmu Hesu.

¹⁴ Nda nuhe hinge nda tsá nga hökwabihe hinge nda manu. Hinte da xife, honse da eñhe:

—Da 'yot'a ngu ne ar tsi Dada.

¹⁵ M'efa nu mi tho nuya pa'u, da ñhoje da möhe Herusalen.

¹⁶ Ba tengagihe 'ra ya ku mi 'buhnu Nsesarea, n'a már thuhu Naso me Txipre. Mi pe'sa nzeye ya jeye xki ñ'emui ar tsi Hmu Hesu. Gehnu bi 'rakagihe ar seki hár ngunu Herusalen.

Ar Pablo bi nju har dönganjö

¹⁷ Nú'mu nda tsoñhe Herusalen, ya ku xa bi njohya bi zengwagihe.

¹⁸ Ár hyax'ö da me'behe ar Pablo ma da k'öse ar Hakobo, ne ka xki mhushnu gatho ya ku ma ya ndö har nijö.

19 Ar Pablo bi zengwa'u, ne bi metwabi gatho nõ'ö xki 'yot'a Jö här 'befi xki t'umbabi, nda hñö'spa ár mhö nu'u hingya xodyo.

20 Nu mi 'yo'u njap'u, bi nsundabi Jö, ne bi 'ñemba ar Pablo:

—Tsi ku, gi pödi hangu ár nzeýe ya xodyo xi jamfibi ár mhö ar tsi Hmu Hesu, ne xa umba yá müiyu temba yá 'bepate ar Moise.

21 Xi nsipabi'u gi uta ya xodyo bi 'bu ha ma'ra ya hai, hinda demba ár t'ofu ar Moise. Enö gi hökwabi da hñu'spabi ar nsegi yá bötsi, ne hinda denga ma nt'umbihu.

22 Xipyä, te ga pehu 'mu. Ngetho nu xta böhyu gi 'bukwa, ma da mhunts'a gathu'u.

23 Jange di xi'ahe gi 'yot'a njawa: 'Bukwa goho ya ku ma da 'yot'a n'ar ñhöt'i xi ñöt'wa Jö.

24 Tsits'i mewi, ma gi nxuju ngu ma nt'umbihu, ne jut'i da ñ'öxyu. Ne njap'u da hyanda gatho ma mixodyohu gi ot'a ngu mönga har t'ofu, ne hinga majöni nõ'ö xi 'yo'u.

25 Ha nuya gamfi hingya xodyo, xta xipabihe hinga mahyoni da 'yot'a ngu ma nt'umbihu. Hönse mahyoni hinda zi ya ñhuni xi ñhöt'wa ya tsita emp'ö, hinda zipa yá ji ya meti, hinda za ya meti hinxi pomba ár ji, ne hinda m'engwi man'a nõ'ö hingo ár nthöti.

26 Nu'mú ár hyax'öp'u, ar Pablo bi zixa nu'u goho ya ñ'ohö, ne mahyegiwi bi nxuk'u ngu yá nt'umbi'u. M'efa bi yut'u har dönganijö, ma ba mö ham'u nda wa ya pa nda nt'axki, ne ham'u nda zo ar pa nda unga yá m'öñho n'a ngu n'a.

27 Ne nú'mu ma nda wa nu'u yoto mpa nt'axki, 'ra ya xodyo ya me Asia bi hyanda ar Pablo mi 'bu har dönganijö, bi 'yut'a ya jö'i bi mbo yá kwe, ne bi gu ar Pablo.

28 Xa mi ma'u nts'edi mi eñ'u:

—Me Israelhu, faxje. Go gehnu ar ñ'ohö habu gatho 'yo uta ya jö'i da ñömañ'u ma hninihu, ma 'bepatehu ne ma nijöhu. Ne xi kut'a 'ra ya jö'i hingya xodyo, hönse ts'onga ma jöpa nijöhu.

29 Mi möñ'u njap'u, ngetho xki hyanda ar Pablo har hnini mi ñ'owi ar Trofimo ar me Efeso, mi hu yá müi'u ar Pablo xki zixa har nijö.

30 Jange gatho ar hnini bi muxmatho, ne xa mi ma'u. Bi wat'u bi mi ar Pablo, ne bi gut'i bi guka har nijö, ne dama bi njot'a ya goxthi.

31 Mi ne nda hyo'u, ne bi nsipabi ar ndöndogu, gatho ar hnini Herusalen mi muxmatho.

32 Nu'mú, bi musnu gatho ya ndogu ne yá ndö, bi nixt'i bi ma habu xki mhunts'a ya jö'i. Nu mi hyant'u mi ep'u ya ndogu ne yá ndö, bi hyep'u ar Pablo.

33 Mi zonga ar ndöndogu, bi gu ar Pablo, ne bi xipa togo nda xot'a yoho ya nthöhibojö, ne bi ñ'ani togo'ö ne te xki 'yot'e.

34 Ha nuya jö'i xa mi ñöxhnatho, n'añ'o mi mönga n'a ngu n'a. Hinte bi zo ár mfeni ar ndöndogu, jange bi beni mar ñho nda zixa habu mi 'bu ya ndogu.

35 Nu mi zonga ha ya 'rendo ár goxthi yá ngu'u, ya ndogu bi guxta ar Pablo, ngetho ya jö'i xa mi ne nda net'i.

36 Ya jö'i mi 'befa xa mi mafi mi eñ'u:

—Dá du nõ'ö ar ñ'ohö'ö.

Ar Pablo bi hñu'mba yá hmi ya jö'i

³⁷ Nú'mu ma nda t'et'a habu mi ku ya ndogu, ar Pablo bi 'ñemba yá ndö'u:

—Ha da tsá ga ñö n'a tsi tui.

Bi döhmü ne bi 'ñenö:

—Atho gi ñö ar griego.

³⁸ Hinga ge'e nö'ö ar me Ehipto bi guxa ya jö'i nda ntuhni pe'sa 'ra ya pa, ne bi zixa ha ya ot'at'ohö nu'u yon'atenthebe ya hyote.

³⁹ Ar Pablo bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö. Nuga dar xodyo me Tarso n'ar döta hnini har hai Nsilisia. Di a'ar möte gi 'raka ar seki ga zo nuya jö'iyu.

⁴⁰ Ar Pablo mi t'umba ar seki nda ñö, bi m'a ha ya 'rendo ne bi jár 'ye bi xipya jö'i nda ñhe. Nú'mu hinto mi ñö, bi ndui bi ñö ebreo, ne bi 'ñenö:

22

¹—Ha gi ohu ndadahü di nkuhu, ne nu'ahu tatahu. 'Yohu ma ga xi'ahu nö'ö xta ot'e.

² Nuya jö'i mi 'yo ar Pablo mi ñö ar hñö ebreo, gatho dama bi ñhetho. Nu'mü ar Pablo bi 'ñenö:

³—Nuga dar xodyo, da m'u har hnini Tarso har hai Nsilisia, da tewa Herusalén. Bi utkagi ar utate ár thuhu ar Gamalie. Bi t'utkagi xiñho teme di bonga ar t'ofö bi zogagihu ma palehu. Ne xa ndi umba ma mü ndi ne nga pepa Jö, ngu gi othu gatho'ihu ar pania.

⁴ Nuga n'ehe da utsa nu'u togo mi tenga nunar 'Ñunu, ndi nehmö nga ho. Ndi ju nda njot'a har fadi, hinge ndi jamasu ha ma ya ndo wa ma ya 'behñö.

⁵ Nunar döngamöjö ne gatho ya dönziandö, da tsá da damajöni bi 'raka ya he'mi nga hö'spa ma kuhü. Ne da ma Ndamasko, ma nga ju nu'u mi tenga nunar 'Ñunu, ne nga tsi Herusalén nda mfei.

*Ar Pablo bi damajöni hanja bi ñ'emüi
(Hch. 9:1-19; 26:12-18)*

⁶ Nú'mu ndi ne ar 'ñu tx'u'utho mi 'bedi nga kut'a Ndamasko, ngu made mpa, n'a nda thani bi gobgatho n'a ra döta hyats'i ba e mhets'i.

⁷ Da hwangi, ne da o n'ar mhö mi enö: Saulo, Saulo, yo'ö gi utsagi.

⁸ Nuga da thöti ne da embabi: Ndada, togo'i. Nö'ö bi dötkagi: Nuga dar Hesu me Nasare, togo gi utsa.

⁹ Nu'u ndi ñ'o'be bi hyanda ar hyats'i, ne xa bi ntsu, mödi himbi 'yo'u nö'ö ar mhö mi zokagi.

¹⁰ Nuga da ani ne da embabi: Ma tsi Hmu'i, tema gi ne ga pepya. Nö'ö bi 'ñengagi: Nangi di ma Ndamasko, ka gehnu ma da nsi'a'i gatho nö'ö xta beni gi pefi.

¹¹ Nunar hyats'i'ö xa mi nts'edi, jange da ngoda, ne nu'u ndi ñ'o'be bi gunkagi bi zixka Ndamasko.

¹² Nu'mü n'ar ñ'ohö már thuhu Anania, xa mi ot'a xiñho mi temba yá 'bepate ar Moise, ne gatho ya xodyo mi 'buhnu xa mi ñömañhobi.

¹³ Bi ma ba k'öskagi, ne mi zonga habu ndi 'bui, bi 'ñengagi: Ma tsi ku Saulo, hñönga ri nthandi. Ne bi tsá da handa togo mi k'öskagi.

¹⁴ Nep'u bi 'ñengagi: Jö togo mi ndönga ma palehu, xi hwañ'a'i ngi pö teme beni da 'yot'e, ne gi hyandwa ár ts'edi, ne gi 'yo'spa ár mhö Nö'ö Togo ar Hogajö'i.

¹⁵ Ngetho ma da meñ'a'i gi datwa majöni gatho ya jö'i nö'ö xka hyandi ne xka 'yode.

¹⁶ Nu'mú, tema gi to'mi. Nangi, möhö ma gi nxixthe, ne gi xuka ri ts'oki, gi mat'wa ár thuhu ar tsi Hmu.

Ar Pablo bi mö hanja bi m'ehni ma nda zo nu'u hingya xodyo

¹⁷ Nep'u da penga Herusalen, nda tsoho da kut'a har dönganijö ma nga ndönga Jö, n'a nda handatho n'a ngur t'i.

¹⁸ Da handa ar tsi Hmu, mi engagi: Ngut'a pongwa Herusalen, ngetho nuya jö'i 'bukwa, hinda ma da ñ'emui nö'ö ma gi datwa majöni gi nongagi.

¹⁹ Ha nuga da embabi: Ma tsi Hmu'i, pö'u xiñho ndi kut'a ha yá nijö, ndi ju nga et'a ar fadi ne ndi fe nu'u togo mi ñ'emui'i.

²⁰ Nú'mú mi nhö'mba ár ji ar Teba togo mi damajöni'i, ka ndi 'buhnu n'ehe. Hinda hökwa nu'u mi k'ahni, nuga go da supa yá dutu ya hyote.

²¹ Ha nunar tsi Hmu bi 'ñengagi: Di ma, di peñ'a'i ma gi zo nu'u hingya xodyo.

Ar Pablo mi o hár 'ye ar ndöndogu

²² Nu mi mönga njap'u ar Pablo, ya jö'i himbi ne bi 'yots'e. Bi ndui bi ñöxhnatho, ne mi eñ'u:

—Hñökwa ár te nunar ñ'ohönu, ngetho hindi 'ñepi di tetho.

²³ Xa mi hexa ya mhafi, mi fota yá dutu ne mi pönsa ya hai.

²⁴ Nu'mú ar ndöndogu bi mö nda thoka ar Pablo mbo ha yá ngu'u nda mfei, ne njap'u nda mö tema xki 'yot'e, hanja ya jö'i xa xki mbo yá kwe.

²⁵ Nú'mú mi nsot'e nda mfei, ar Pablo bi 'ñemba n'ar döndogu mi 'bahnu:

—Hage da tsá gi fehu n'ar ñ'ohö me Nroma, hingi pöhu wa xi 'yot'a n'ar ts'oki wa hin'ö.

²⁶ Nu mi 'yo njap'u ar döndogu, dama ba xipa ár ndöp'u n'ehe, ne bi 'ñembabi:

—Te ma gi japa nunar ñ'ohönu, ngetho ar me Nroma.

²⁷ Nu'mú ar ndöndogu bi ma ba k'ö'sa ar Pablo ne bi 'yambabi:

—Hage gar me Nroma.

Ar Pablo bi dödi:

—Hö, majöni.

²⁸ Nu'mú nunu bi 'ñembabi:

—Nuga da jut'a nzeye ar bojö, njap'u bi t'exkagi ngu ar me Nroma.

Ar Pablo bi 'ñenö:

—Ha nuga dar mengunu nda m'utho.

²⁹ Nu mi 'yo njap'u nu'u ma nda hyuxt'i, dama bi zop'u. Gesé ar ndöndogu bi zu n'ehe nú'mú mi bödi mar me Nroma, ngetho xki 'bepa ya maxte nda xot'e.

Ar Pablo bi ñö hár mhunts'andö ya xodyo

³⁰ Ár hyax'öp'u ar ndöndogu mi ne nda bödi tema xki 'yot'e, bi mö nda thökwa ya bojö xki sot'e. Ne bi zohna ya ndömöjö ne gatho yá ndö ya xodyo, bi 'yot'a n'ar mhunts'i, ne bi gukwa ar Pablo habu mi 'bu'u.

23

¹ Nu'mú ar Pablo bi k'öt'a yá ndö ya xodyo, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi kuhu, nuga gatho ya pa xta 'bui hinte xta tsamañ'u hár nthandi jö.

² Ge'mú ar Anania togo mar döngamöjō, bi 'bepa nu'u mi 'ba get'u habu mi 'ba ar Pablo nda me't'wa ár ne.

³ Nu'mú ar Pablo bi 'ñembabi:

—Jō ma da 'ra'a ri mfeī, nemhñō jō'i. Xka hñup'u gi hñōska majōni ngu huxa har t'ofō bi 'yot'a ar Moise. Hanja gi ts'oka nunar t'ofō 'mu, xka 'bepa togo xi mebgagi.

⁴ Nu ma'ra ya jō'i mi 'buhnu bi 'ñembabi:

—Hage njap'u gi thōta ar döngamöjō pepa Jō.

⁵ Nu'mú ar Pablo bi dōdi:

—Tsi kuhu, nuga hinge ndi pōdi ha go mi gehnu ar döngamöjō, ngetho xi t'ot'a njawa: Yo ma gi tsanga n'ár ndō ri hnini.

⁶ Ar Pablo mi nu mi 'buhnu made ya dengamöjō ne made ya denga'bepate, bi ñō nts'edi ne bi 'ñenō:

—Ma kuhu, nuga dar denga'bepate ngu gatho ma pale n'ehe. Xi m'abgagiwa hár nthandi ya ndō, ngetho di jamfi da mengi da nte nu'u xi du.

⁷ Nu mi mönga njap'u ar Pablo, ya denga'bepate ne ya dengamöjō bi ndui bi ntsahñōki n'a ngu n'a, ne njap'u bi ñhe ar mhunts'i.

⁸ Ngetho nuya dengamöjō eñ'u, nu'u togo xi du, hinda mengi da nte, ne hingi ñ'emui'u 'bu ya enxe, hingi 'bu yá pa ya jō'i 'nō. Ha nuya denga'bepate hō, eñ'u da mengi da nte n'a, 'bu ya enxe, ne 'bu yá pa ya jō'i.

⁹ Ne gatho xa mi ñōxhnatho. N'a mbi m'a 'ra ya bōt'ofō ma ya denga'bepate, ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar ñ'ohonu hinte ma ts'oki di timfe. Nu'mu xi zo n'ár pa n'ar jō'i, wa n'ar enxe, ma ga othu Jō.

¹⁰ Xa bi gahni ar tuhni. Jange ar ndōndogu, mi tsu nda nxenga ar Pablo, bi zohna yá ndogu nda e nda zixnu nda 'ñet'a habu mi 'bu'u.

¹¹ Nu mi nxui ar tsi Hmu bi zo ar Pablo ne bi 'ñembabi:

—Pablo, yo gi tu ri muī, ngetho ngu xka datka majōniwa Herusalen, njap'u ma gi datka majōninu Nroma n'ehe.

Yá ñ'uni ar Pablo mi hongá hanja nda hyo

¹² Ár hyax'ō 'ra ya xodyo bi mhunts'i nda hyonga hanja nda hyo ar Pablo. Bi 'ñet'u made Jō hinte nda zi'u, m'et'o nda 'yot'a nō'ō xki beñ'u. Nu'mu hin'ō, ndá zutwa ár mfeī Jō.

¹³ Mi tho yon'ate nuya ñ'ohō mi mönga njap'u.

¹⁴ Nuya ñ'ohoyu bi ma ba k'ō'sa ya ndömöjō ne ya dönziandō, bi 'ñeñ'u:

—Nuje xta ethe made Jō hinte ga tsihe, m'et'o ga hohe ar Pablo. Nu'mu hin'ō, dá zuje ár mfeī Jō.

¹⁵ Jange nu'ahū ne gatho ya ndō, 'yafu ar ndōndogu da tsiñ'ahū xudi ha ri mhunts'ihu. Gi 'ñemfu gi ne gi pōhu xiñho nō'ō te xi 'yot'e. Ne nuje ma ga taje har 'ñu ga hohe, hinga hehe da zokwa.

¹⁶ Bi 'yo n'ár t'u ár nju ar Pablo nō'ō xki t'ekwabi. Ngut'a bi ma ba k'ō'sa ha yá ngu ya ndogu ne bi xipabi.

¹⁷ Nu'mú ar Pablo bi zohna n'ar dōndogu, ne bi 'ñembabi:

—Tsi'spa ri ndō nunar ts'unt'unu, ngetho ne da xipa 'ra ya mhō.

¹⁸ Nunar dōndogunu bi zixa habu mi 'bu ár ndō, ne bi 'ñenō:

—Nō'ō ar 'yofadi ár thuhu Pablo, bi 'yaka ar mōte nga tsiñ'a nunar ts'unt'unu, ngetho hōñ'a n'ar mhō 'nō.

¹⁹ Nō'ō ar ndōndogu bi mipa ár 'ye ar bōtsi, ne bi zixa habu bi 'yambase:

—Tema gi ne gi xikagi.

²⁰ Ar ts'unt'u bi 'ñembabi:

—Ya xodyo xi 'yot'a n'ar nkohi, ma da e da 'ya'a ar möte gi tsi'spa ar Pablo xudi ha yá mhunts'andö, ngetho eñ'u ne da bödi xiñho tema xi 'yot'e.

²¹ Yo ma gi 'yote, ngetho ngu yon'ate ya ñ'ohö ma da 'ñöthó. Xi 'ñet'a made Jö hinte ma da zi'u, m'et'o da hyo ar Pablo. Nu'mu hin'ö, dá zutwa ár mfei Jö. Hont'a to'matho tema gi mönge.

²² Ne ar ndöndogu bi 'ñemba ar bötsi nda ma, ne hinto nda xipabi xki metwabi nö'ö ma nda thogi.

Ar Pablo bi 'bempa ar ndö Feli

²³ Nö'ö ar ndöndogu bi zohna yoho ya döndogu, bi 'bepabi nda japi nda ñhoka yonthebe ya ndogu watho, ne ngudmi ma n'ate ya toge, ne ma yonthebe ya ndogu hö ya maza, nda ma'u har hnini Nsesarea ngu ar guto nxui.

²⁴ Ne bi 'ya 'ra ya fani nda ntö ar Pablo, ne nda ts'i'spa ar ndö Feli. Bi 'bepabi nda su xiñho, hinte nda njapabi.

²⁵ Ne bi 'yot'a n'ar he'mi bi mempa ar ndö Feli, mi enö njawa:

²⁶ Nuga dar Klaudio Lisia, di zengwa'i ma hoga ndö'i Feli.

²⁷ Nunar ñ'ohonü ár thuhu ar Pablo, bi gu ya xodyo 'butho nda hyo. Ha nuga nda pödi mar me Nroma, da tsixa ma ndogu, ma da ñöni.

²⁸ Ha ndi ne nga pödi tema mi hox'u, jange da tsi'spa ha yá mhunts'andö.

²⁹ Da pödi mi tho xa xki ts'okwa yá t'ofose'u, ha hinte xki 'yot'e ndi 'ñepi nda tho, hinge ndi 'ñepi nda t'et'a har fadi.

³⁰ Ha nuga bi nsikagi xki mhunts'a ya xodyo mi öthó nda hyo. Jange ngut'a dá peñ'a'i, ne da xipabi nu'u yá ngaxte, go da gax'a'i nö'ö teme hots'e. Di ne gi 'bu'i xiñho.

³¹ Nep'u nuya ndogu, ngu xki m'epabi, bi zixa ar Pablo mi nxui har hnini Antipatri.

³² Ár hyax'ö nuya ndogu mi 'yotho bi menk'u habu mi 'bu'u. Honse nuya toge bi zixa ar Pablo.

³³ Nu mi zoñ'u Nsesarea, bi umba ar he'mi xki m'empa ar ndö Feli, ne bi t'ent'wa ha yá 'ye ar Pablo.

³⁴ Nu mi wadi bi ne ar he'mi ar ndö Feli, bi 'yani habu mar mengu. Ne nu mi bödi mar me Nsilisia,

³⁵ bi 'ñembabi:

—Ga ox'a'i nu xta 'ñep'u ri ngaxte.

Nep'u bi 'bepa togo nda su xiñho habu mar nguhmö ar Erode.

24

Ar Pablo bi hñu'mba yá hmi yá ngaxte hár nthandi ar ndö Feli

¹ Nu mi tho kut'a mpa mi 'buhnü ar Pablo Nsesarea, bi zonga ar döngamöjö már thuhu Anania, mi ñ'owi 'ra ya dönzandö, ne n'ar ñ'ohö már thuhu Tertulo mi faxa ya jö'i ha ya ts'ut'wi. Bi zoñ'u ma nda hyoxhya nhemhñö ar Pablo hár nthandi ar Feli.

² Nep'u bi ts'ohna ar Pablo, ne nu mi zo habu mi 'bu'u, ar Tertulo bi müdi bi ñö te gatho mi hots'e, ne bi 'ñemba ar Feli:

—Di jamödihe, hoga ndö, ngetho xta pe'se n'ar hogam'ui, ne t'ot'a xiñho ar ts'ut'wi ha ma hninihe, xaka mbödi gi ndö.

³ Hoga ndö Feli, di top'ahe gatho ya pa habu gatho gi ma, ga 'ra'ahe njamödi nuya ñho xka 'yot'e.

⁴ Hindi ne ga hök'ahe ri 'befi. Di a'ahe gi jar möte gi 'yoxkagihe n'a tsi tui nö'ö ma ga xi'ahe.

⁵ Xta tiñhe nunar ñ'ohonu, ñehwi n'ar hñeni 'yo habu gatho 'bu ya xodyo ut'i. Di pöhe go gehnu ár ñöxhmu 'ra ya jö'i tenga n'ar me Nasare.

⁶ Nunu mi ne nda ts'oka ma dönganijöhe. Jange nuje da juhe ndi ne nga hö'sfe majöni ngu mönga ma t'oföhe.

⁷ Ha nunar ndöndogu ár thuhu Lisia, ba ehe bi zimgagihe nunar ñ'ohonu.

⁸ Nep'u bi 'ñenö, nu'mu togo mi ne nda ngaxte, nda e nda gax'a'i. Ne nú'mu xki hñö'spa majöni, ma gi pöse ha majöni nö'ö di xi'ahe.

⁹ Gatho nuya xodyo mi 'buhnu, bi 'ñeñ'u majöni nö'ö mi mönga ar Tertulo.

¹⁰ Ar ndö Feli bi jar 'ye bi umba ar seki ar Pablo nda ñö, jange nunu bi ndui bi 'ñenö:

—Di pödi pe'sa nzeje ya jeje gar ndö ha nunar hnininu, hinga ntsu ga thöta nuya ma ngaxte.

¹¹ Da tsä gi ñ'ani ne gi pödi xiñho, ja pe'sa 'ret'amayoho mpa xta tsonga Herusalen ma nga ndönga Jö.

¹² Hinto xi zukagi di ntsa'be man'a. Hinxi ts'ukagi di ut'a ya jö'i har dönganijö, ha ya t'ulo nijö, wa har hnini.

¹³ Nuya jö'iyu hinda tsä da hñubga ma hmi nö'ö te hoxkagi.

¹⁴ Nuga di damajöni di tenga nunar 'Ñunu, ne njap'u di pepa Jö mi ndönga ma pale, mödi nuyu enö n'ar ts'ont'uti. Di jamfi gatho nö'ö xi mhönga hár t'ofo ar Moise, ne gatho nö'ö xi 'yot'a yá m'ehni Jö.

¹⁵ Nuga di ndo'mi ngu mi ndom'u n'ehe, Jö ma da guxa man'agi nu'u xi du, ya hogajö'i ne ya ts'ojö'i.

¹⁶ Jange hyax'mu di umba ma mu ga pe'sa n'ar hogam'ui, hinte ga tsamañ'u hár nthandi Jö ne ya jö'i.

¹⁷ Mi tho 'ra ya jeje ndi 'yo yap'u, da pengi nga umba ma ñhöt'i Jö, ne nga hömpa n'ar mfats'i nu'u ma mixodyo'be hyoya.

¹⁸ Go ndi ot'ö har nijö nú'mu mi hyangagi 'ra ya xodyo me Asia. Bi zukagi ndi nxuki ngu ma nt'umbihe, himbi ts'ukagi ndi ut'a nzeje ya jö'i, ne himi muxhyu.

¹⁹ Go di 'bukwa'u, da gax'a'i nu'mu pe'sa tema da hyoxkagi.

²⁰ Dá mönga nuyu 'bukwa nu'mu xi dimgagi n'ar ts'oki nú'mu bi ts'ixkagi hár mhunts'i ya ndöxodyo.

²¹ Hönse nö'ö da mönga nts'edi ha yá mhunts'i, nú'mu nda enö: Ngi zonkagihu ngetho di jamfi da mengi da nte nu'u xi du.

²² Nú'mu mi wadi bi 'yoxa gatho ar ndö Feli, ngetho mi pöñu ár m'ui nu'u togo mi temba ár 'Ñu ar tsi Hmu, bi 'yent'a man'ar pa, ne bi 'ñembabi'u:

—Nu xta zo ar ndöndogu Lisia, ka ga othu n'ar ñhandi, ne ga pö xiñho nö'ö gi xikagihu.

²³ Ne bi 'bepa n'ar döndogu nda su xiñho ar Pablo, nda thets'u nda boni, ne nda t'umba ar seki nu'u togo mi ne nda k'öts'i nda hñö'spa te mi honi.

²⁴ Mi tho 'ra ya pa, ba e ar ndö Feli, mi ñ'owi ár 'behñö ár thuhu Drusila mar xodyo. Bi 'bepa togo nda zixa ar Pablo, bi 'yoxa ár jamfi 'be'spabi ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁵ Ha nú'mu mi ndu ar Pablo bi mönga nö'ö xiñho ga othu, ne ga ntsuñhu hinga othu ya ts'oki, ne Jö ma da hñöxa majöni ar ngöts'i, nu'mú ar Feli bi zu, ne bi 'ñembabi:

—Di za nö'ö xka xikagi. Nu xta bongagi, ga zoñ'a'i man'agi.

²⁶ Ar ndö Feli mi to'mi nda umbar bojö nda hyegi, jange himi tsaya mi zohni nda ñöwi.

²⁷ Mi wa yo njeje bi bonga ar Feli ngu ar ndö, ne bi go ar Porsio Festo ngúr mponi. Ar Feli mi ne nda gohwi xiñho ya xodyo, jange himbi hye ar Pablo.

25

Ar Pablo bi 'yadi nda datwa majöni ar Sesar

¹ Ar Festo bi zonu Nsesarea, bi boxa ngur ndönu. Nep'u ár hñupa bi ma ba tsonga Herusalen.

² Nunu ya ndömöjö ne ma'ra ya ndöxodyo, bi ma ba k'öts'i nda gaxa nö'ö xki 'yot'a ar Pablo.

³ Bi 'yapa ar möte nda ts'i Herusalen, mi beñ'u nda 'ñöthó ne nda daki nda hyo.

⁴ Nunar Festo bi 'ñembabi'u bi jot'a ar Pablo har fadi Nsesarea, ha nö'ö ngut'a ma nda menga injanu.

⁵ Bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu togo tsá da ma, möhö, ne nu'mu ja te gi hyoxu, ka gi ngaxtehunu.

⁶ Ar Festo bi m'uhnü Herusalen honse ngu ma hñöto wa 'ret'a mpa, ne bi menga Nsesarea. Ár hyax'öp'u bi hñu habu mi ot'a ar ts'ut'wi, ne bi 'bepa togo nda tsi ar Pablo.

⁷ Nu mi yut'a ar Pablo, nuya xodyo xki 'ñe Herusalen xa bi got'atho, ne te gatho mi hoxx'u, mödi hinte mi tsá nda hñu'mbár hmi.

⁸ Nu ar Pablo bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga hinto xta ts'okwabi. Hinxta ts'okwa ár t'ofó ya xodyo, ma dönganjöhe, wa ar Sesar ma ndöhu Nroma.

⁹ Ha nunar Festo mi ne nda gohwi xiñho ya xodyo, jange bi 'yamba ar Pablo ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ne ga möhö Herusalen ga ot'a ar ts'ut'winu.

¹⁰ Nu'mú ar Pablo bi dödi njawa:

—Di 'bukwa har ts'ut'wi ya me Nroma, ka di 'ñepki ga ñhant'bewa ma ngaxte nu'u togo hoxxkagi. Ngu gi pöke xiñho, hinte ma ts'oki xta ot'wa ma mixodyo'be.

¹¹ Nu'mu xta ot'a n'ar döta ts'oki ne di 'ñepkagi da thogi, hindi ot'a ma 'ñöngi. Ha nu'mu hinge majöni nu'u thoxxkagi, hinto pe'sa ar seki da t'entkagi ha yá 'ye ya xodyo. Jange nuga di adi ma ga damajöninu Nroma hár nthandi ar ndö Sesar.

¹² Nu'mú ar Festo bi ñöwi yá maxte, nep'u bi 'ñembabi ar Pablo:

—Nu'ge xka 'yadi ma gi datwa majöni ar ndö Sesar. Jange nupya, dá njap'u ngu xka mönse.

Ar Pablo bi ts'ixa hár nthandi ar ndö Agripa ne ar Berenise

¹³ Bi tho 'ra ya pa, ne bi zohnu Nsesarea ar ndö Agripa ne ár 'behñö ár thuhu Berenise, bá e bi zengwa'u ar ndö Festo.

¹⁴ Bi m'uhnü nzeje ya pa, jange ar Festo bi metwabi ár thogi ar Pablo, ne bi 'ñembabi:

—Nuwa har fadi 'bukwa n'ar ñ'ohö bi zo ar Feli.

¹⁵ Nda 'buhnu Herusalen bá k'öskagi ya ndömöjō ne yá dönziandō ya xodyo, mi hoxa ar Pablo 'ra ya ts'oki, ne mi adi nga ent'i nda tho.

¹⁶ Ha nuga da xipabi'u ar ts'ut'wi Nroma hinxi nzōi ho ya jō'i n'agitho. M'et'lo da ñhandwi yá ngaxte da hñu'mba yá hmi.

¹⁷ Jange ngu mi zokwa'u, ár hyax'öp'u n'agitho da huxa ha ma ts'ut'wi, ne da 'bepa togo nda tsinka nö'ō ar ñ'ohō'ō.

¹⁸ Ka mi 'buhnu gatho nu'u mi hot's'e, mödi hinte bi hyox'u ngu nuya ndi benga.

¹⁹ Hōnse mi hox'u tema mi jamfi'u, ne mi noñ'u n'ar ñ'ohō már thuhu ar Hesu xki du, ha nunar Pablo mi mö mi tetho.

²⁰ Ha nuga hinte ndi pōdi te nga thōti, jange da emba ar Pablo, hage mi ne nda ma Herusalen nda t'ot'wa ar ts'ut'winu.

²¹ Ha nö'ō bi 'yadi nda hñō'spa majōni ar döngandō Augusto. Jange da 'bepa togo da su xiñho ne ga pempabinu.

²² Nu'mú ar ndō Agripa bi 'ñembabi ar Festo:

—Nuga n'e di ne ga oxa nö'ō te mönga nö'ō ar ñ'ohō'ō.

Ar Festo bi dōdi:

—Xudi gi 'yots'e.

²³ Jange ár hyax'ō ar Agripa ne ar Berenise bi zoḥo ne bi yut'u xa xki ñhe nda ñ'u yá nsu. Bi mhuskwi ya döngandogu, ne bi yut'u mahyegi ma'ra ya ndō har hnini. Ne ba ts'i ar Pablo ngu xki mönga ar Festo.

²⁴ Ne ar Festo bi 'ñenō:

—Ndō Agripa, ne gatho nu'u gi 'buhūwa. 'Bakwa nunar ñ'ohōnu, togo xi hyoxya xodyo nūnu Herusalen ne nuwa Nsesarea, ne hingi tsaya'u mafi enō mahyoni da tho.

²⁵ Ha nuga hinte ma ts'oki xta timbabi da tsā da tho. Ne nunu xi 'yase da ma da datwa majōni ar ndō Augusto Sesar, jange xta ent'i ga pempabi.

²⁶ Nuga hinte di pēts'i te ga xipa ar ndō Nroma. Jange xta tsiñ'a'i, nu'ge ndō Agripa, ne gatho nuya gi 'buhūwa, xki jwahū gi ñōwihū, ga pēts'i tema ga ot'wabi ma ndōhū.

²⁷ Ngetho di enga, hingi ho ga pempa n'ar 'yofadi ma ndōhū Sesar, ne hinga xipabi tema ts'oki thots'e.

26

Ar Pablo bi data majōni ar ndō Agripa nö'ō mi jamfi

¹ Nep'u ar ndō Agripa bi 'ñembabi ar Pablo:

—Di 'ra'a ar seki gi ñōnga ri te.

Nu'mú ar Pablo bi guxa ár 'ye, ne bi ndui bi ñhu'mba yá hmi hinte mi njap'u nö'ō bi thots'e, bi 'ñenō:

²—Hoga ndō Agripa, di johya ma ga ñhōnse ha ri nthandi, ne ga ot'ar 'ñu te gatho hoxkagi ma mixodyo'be.

³ Dōta ma johya ngetho gi pōtwa xiñho yá nt'umbi ya xodyo, ne tema thohnu. Jange nuga di a'ar möte gi pē'ska ar ts'eti gi 'yoxa nö'ō ma ga mö.

Ar Pablo bi damajōni hanja mi 'bu mam'et'o

⁴ Gatho ya xodyo pōtka ma m'ui, di ndu nú'mu ndi bōtsi ndi 'bu ha ma hai, ne nú'mu nda e Herusalen.

⁵ Go pō'u n'ehe, nu'mu ne da mömhō, nda ndui xta temba yá nt'umbi ya denga'bepate. Ngu gi pōse go tōte umba yá mu'i ot'wa yá 'bepate ar Moise.

⁶ Ha nupya, ngetho di pe'sa n'a ndo'mi ma da mengi da nte nu'u xi du, ngu xi ñot'wa Jö ma palehe, xi jaxkagi ar ts'ut'wi.

⁷ Gatho ma mixodyo'be, yá 'betogihe nu'u 'ret'amayoho ya pale mi 'bu mam'et'o, to'mi da hñonga ár ñhöt'i Jö, jange parxui pepabi. Ngu gi numhö, hoga ndö Agripa, ngetho di pe'sa nunar ndo'minu, nuya ma mixodyo'be xi 'babgagi ha ya ts'ut'wi.

⁸ Xi'mu, wa hingi ñ'emuihu, Jö tsa da guxa nu'u xi du.

Ar Pablo bi mö hanja mi ts'okwa ya ku

⁹ Nuga n'ehe har ndui, ndi beni mar ñho te gatho nga ot'wa nu'u togo mi nomba ár thuhu ar Hesu me Nasare.

¹⁰ Njap'u da otu Herusalen. Xki 'raka ya he'mi ya ndömöjö nda tsa nga ju ya gamfi. Nzeye ndi kot'a ha ya fadi, ne ndi et'atho ma xutha nú'mu mi tho.

¹¹ Hinge ndi tsaya ndi ot'wa nö'ö ndi ne ha yá nijö ya xodyo, ndi ne nga japi nda konga ar tsi Hmu. Xa xki zucar kwe, ndi pa ma'ra ya hai ndi honi ne nga ot'wa ar ts'om'ui.

Ar Pablo damajöni hanja bi ñ'emui

(Hch. 9:1-19; 22:6-16)

¹² Jange ngar mamhö Ndamasko, xki 'raka ar ts'edi ne xki menkagi ya ndömöjö nga ju ya gamfi, nga et'a ar fadi.

¹³ Ha ngu made mpa, tsi ndö'i di xi'a'i, ndi 'yohe ar 'ñu, n'a nda handatho n'ar hyats'i mi töta ár hyats'i ar hyadi, bi gobgathogihe, nuga ne gatho nu'u ndi ñ'o'be.

¹⁴ Dama da hwanje gathogihe, ne dá o n'ar mhö mi ñö ebreo, bi ñengagi: Saulo, Saulo, yo'ö gi utsagi. Go gi nts'okse, ngu n'ar boi punse ar maza.

¹⁵ Nu'mu nuga da embabi: Ndada, togo'i. Har tsi Hmu bi ñengagi: Nuga dar Hesu, togo gi utsa.

¹⁶ Ha nupya nangi gi 'bai, ngetho xta ñ'upya ga hux'a'i gi pepkagi, ne gi damajöni nö'ö xka hyandi ne nö'ö ma ga ut'a m'efa.

¹⁷ Nuga ga ñöñ'a'i hinte da ja'a'i nuyü ri mixodyowi, ne nu'u hingya xodyo habu gatho ma ga peñ'a'i.

¹⁸ Ka ma gi zohnu ya jö'i, gi xokwa yá da da bonga har 'bexui, ne da e da m'u har hyats'i. Da k'ot'a ha yá 'ye ar ts'ondöhi, ne da e da zu Jö. Da ñ'emugi, ne njap'u ga pumbabi yá ts'oki, ne da hñonga gatho nö'ö xa ñhöt'wa nu'u xi nt'axkwabi yá m'ui.

Ar Pablo bi 'yota ár mhö ar tsi Dada bi hyanda ngur t'i

¹⁹ Jange, nu'ge ndö Agripa, nuga da ota nö'ö ngur t'i ndi 'ñe mhets'i.

²⁰ Ne da du'ma Ndamasko da zo ya jö'i, nep'u Herusalen ne gatho ma'ra ya hnini Nhudea. M'efa da ma habu mi 'bu nu'u hingya xodyo, da zofo nda 'yot'wa yá ntso'mi ne da ñ'emui Jö. Ne da 'yot'u nö'ö xiñho, njap'u da ñ'udi xi 'yot'wa yá ntso'mi.

²¹ Gehnu ndi pefi, jange bi mikagi ya xodyo har dönganjö, 'butho nda hyogagi.

²² Ha Jö bi maxkagi, jange di 'bukwatho ga zo ya jö'i, wa nu'u pe'sa yá nsu ne nu'u hinte pets'i. Hinte di huts'i, honse di mönga ngu bi 'yot'a ar Moise ne ma'ra yá m'ehni Jö ma nda thogi.

²³ Bi möñ'u, nunar Kristo ma nda tho nzeye ya ugi ne nda tho. Ha m'efa gehnu ar 'bet'o nda mengi nda nte, ne nda utwa ar hyats'i ya xodyo ne nu'u hingya xodyo.

Ar Pablo hñu'mba ár muí ar ndö Agripa nda ñ'emui

²⁴ Nu mi mönga njap'u ar Pablo mi ñönga ár te, ar ndö Festo bi ñö nts'edi ne bi ñenö:

—Pablo, nuya nzeye ya he'mi xka nehe xi ts'omp'a ri mfeni.

²⁵ Ha nunar Pablo bi dödi ne bi ñenö:

—Hinxta 'be ma mfeniga, hoga ndö Festo, ngetho di mönga nö'ö majöni, ne di pödi yo'ö.

²⁶ Nunar ndö Agripa pödi xiñho tema di mö, jange hindi ntsu ga ñö här nthandinu. Di pödi nunu, xi zo ár gu nö'ö di mö, ngetho hinxi tho ñ'öntho.

²⁷ Ndö Agripa, ha gi ñ'emui nö'ö xi mönga yá m'ehni Jö. Di pödi hö, gi jamfi.

²⁸ Nu'mú ar ndö Agripa bi dödi ne bi ñenö:

—Tx'utho bi 'bedi ngi jaki nga ñ'emui ar Hesukristo n'ehe.

²⁹ Jange ar Pablo bi ñembabi:

—Tx'utho bi 'bedi wa nzeye, dá nemhö Jö da njap'u. Hinge honse'i, gatho nuyü xi 'yoxa nö'ö xta mö, di ne da ñ'emuiyu ngu xta ñ'emuiğa n'ehe. Honse hindi ne da nthöt'a ya nthöhibojö ngu di thötka.

³⁰ Nu mi wadi bi mönga njap'u ar Pablo, ar ndö Agripa ne ar Festo, ar Berenise ne gatho nu'u mi 'buhnu, bi m'a'u.

³¹ Mi ma'u n'amp'use, bi ñembabi n'a ngu n'a:

—Hinte xi 'yot'a nunar ñ'ohonu di ñepi da tho, wa da t'et'ar fadi.

³² Ar ndö Agripa bi ñemba ar Festo:

—Nunar ñ'ohonu xi za xi themö nu'mu hinxi 'yadi ma da m'a här nthandi ma ndöhy Sesar.

27

Ar Pablo bi ts'ixa Nroma

¹ Nu mi beñ'u nda 'benkagihe ga 'yohe ar dehe gár möhe har hai Italia, ar Pablo ne ma'ra ya 'yofadi bi t'ent'wár 'ye n'ar döndogu már thuhu Hulio, yá ndogu ar Augusto Sesar.

² Da poxe ne da möhe ha n'ar döta motsa xki ñe har hnini Adramitio, ne nda mengi nda thota ha ya hnini 'bu har ñönthe har hai Asia. Mi panu ndi ñ'ohe n'ehe ar Aristarko me Ntesalonika har hai Nmasedonia.

³ Ár hyax'ö da tsoñhe har hnini Sidon. Ar Hulio xa bi ñhogajö'i bi hye ar Pablo nda k'ö'sa yá mpödi mi 'buhnu, ne nda t'umba nö'ö mi k'at'i.

⁴ Da poñhenu Sidon, da thothe habu mi tagagihe ar ndöhi ar xenihai Txipre, ngetho ndi ntoxkwihe.

⁵ Da 'ranthe njöntho har dehe, da thothe get'u ar hai Nsilisia ne Panfilia, da tsoñhe har hnini Mira har hai Lisia.

⁶ Ar döndogu ka bi dinu n'ar motsa mar me Alejandria, ndi ma har hai Italia. Ka bi ñexkagihenu.

⁷ Dá 'yohe 'ramtx'u nzeye ya pa, xa n'ar döta 'befi'ö dá tsoñhe 'randitho ar hnini Gnido. Xa mi nts'edi ar 'yomndöhi, ne himi hegagihe nga 'yohe, da thothe har xenihai Kreta habu mi tagagihe ar ndöhi get'u ar xenihai Salmon.

⁸ Da katathohe ar xenihai Kreta, 'ramtx'u ndi 'yohe ndi ntoxkwihe ar 'yomndöhi. Da tsoñhe ha n'ar ñönthe xki thu'spabi Ya Hoga Goxthi get'u ar hnini Lasea.

⁹ Xki tho nzeye ya pa ndi 'yohe har dehe, ne mar ñhembu, ngetho xki tho ar ndöböhé ne xki zo ya tse. Jange ar Pablo mi xipabi'u:

10 —Ha gi oḥu, ndadahū. Di handi ma ga thohu nzeye ya thogi har 'ñu. Da tsa ga 'behu ar motsa ne gatho nö'ö hö. Hinge honse'ö, tsa ga jöthu n'ehe.

11 Ha nunar döndogu himbi japamasu nö'ö mi mönga ar Pablo. Mi tenda nö'ö mi mönga togo mi et'a ar motsa ne togo már meti.

12 Ngetho hints'u mar ñho nda gohnu ar motsa ha Ya Hoga Goxthi nuya pa mar ntse. Jange nzeye nu'u mi panu bi beñ'u mar ñho nda bonu, xömhö nda tsa nda zonga har hnini ñhanda mahyats'i ár thuhu Fenise har xeniḥai Kreta, ne nda thohnu ya tse.

Ar 'yomndöhi har dehe

13 N'a mbi ñ'oda n'ar ndöhi ndi 'ñe mak'angi, jange bi beñ'u gehnu mi hoñ'u. Dama bi guxa ya bojö mi to'sa ar motsa, ne da katathohe ár ñönthe ar xeniḥai Kreta.

14 Hingar ya'ö bi zuje n'ar 'yomndöhi xa mi nts'edi, ndi 'ñe mahwif ne mahyats'i.

15 Nor 'yomndöhi xa mi ts'edi bi duxa ar motsa, da tsahmöhe nga ñhanthwe, ne himbi tsa. Jange da hehe bi duts'i.

16 Da thothe get'u n'ar xeniḥai ár thuhu Klauda habu mi tagagihe ar ndöhi. Xa da othe ar ts'edi da juxenu ar t'ulo motsa mi jut'i.

17 Da jwahe da juxe ar t'ulo motsa, bi xot'u nor döta, hinge nda nhwati. Nu'u togo mi et'a ar motsa, mi tsu nda nthexkwi ya bo'sa'bomu ja mbo ar dehe ya thuhu Sirte. Jange bi gö'ma ya dutu nu'u tuxa ar motsa nda ñ'o, ne bi hye'u nda ñ'ose.

18 Ár hyax'öp'u mi ntoxkwitho ar 'yomndöhi, jange bi ndui bi 'yenga har dehe gatho nö'ö mi tu ar motsa.

19 Ár hñupap'u, man'agi bi menk'u bi 'yut'a har dehe nuya tema pongwa ar motsa.

20 Bi tho nzeye ya pa himbi nheki ar hyadi wa ya tso, ngetho xa mi 'yo ar 'yomndöhi. Honse ndi to'mthohe ar ndöte.

21 Xki tho nzeye ya pa hinte ndi tsihe, jange ar Pablo bi m'a madetho, ne bi 'ñengagihe:

—Ha gi oḥu, ndadahū. Nu'mu xka jahmöhumasu nö'ö da xi'ahu, ne xta kohmöhunu Nkreta, hinxta thohmöhu nuna di thohupya, ne hinxta 'behmöhu gatho nö'ö xka hyothu har dehe.

22 Ha nupya di xi'ahu, yo gi tu ri muihu, ngetho hinto ma ga tuhu, honse ar motsa ma da m'edi.

23 Ngetho manxui bi zokagi n'ar enxe Jö, togo ár metigi ne di pepabi.

24 Ne bi 'ñengagi: Pablo, yo gi ntsu, ngetho mahyoni gi 'bahnu hár nthandi ar ndö Sesar. Ne hinge honse'i, Jö xi hwék'a'i da k'ont'a gatho nu'u gi ñ'owi.

25 Jange nupya di xi'ahu, ndadahū, yo gi tu ri muihu, ngetho nuga di ñ'emui Jö, ne ma da 'yot'a ngu xi xikagi.

26 Mödi ar ndöhi ma da 'yengagihu ha n'ar xeniḥai.

27 Nu mi zo ár 'ret'amagoho mpa ndi 'yohe njap'u, mi tuxkagihe ar ndöhi har ñönthe ár thuhu Adriatico. Ngu made ar xui, nu'u togo mi e ar motsa mi beni ma nga tsoñhe ha n'ar hai.

28 Ne bi ndui bi 'yenga hangu ár ñhe ar dehe. Mi pe'sa n'ate ñhufi ár ñhe. Da thoh man'a tsi tui, bi mengi bi 'yeni man'agi. Honse mi pe'sa 'ret'amakut'a ñhufi ár ñhe.

²⁹ Mi ntsu'u nda ntɔxkwi ya do ar motsa, jange bi kö'ma goho ya bojö mote ar motsa nu'u tsonga har hai, tsöma ar motsa. Gathogihe xa ndi nehe ngut'a nda hats'i.

³⁰ Nu'u togo mi et'a ar motsa, mi ne nda göi nda zop'u. Jange bi mengi bi 'yent'a har dehe ar t'ulo motsa, mi ot'u ngu mi ent'a ma'ra ya bojö hár ñö ar motsa.

³¹ Ha nunar Pablo dama bi xipabi ar döndogu ne yá ndogu, bi ñembabi'u:

—Nu'mu hinda gokwayu, hinto ma gi k'onthu.

³² Jange ya ndogu dama bi hyeka ya nthöhi habu mi zu ar t'ulo motsa, ne bi nthoge bi ma.

³³ Nu mi hats'i, ar Pablo mi xikagihe gatho nga nzimxudihe, ne bi ñenje:

—Pe'sa 'retkut'a hinxka öhu ngi ndo'mhu, hinte xka tsihu.

³⁴ Jahu ar möte gi ñuñhu. Mahyoni gi pe'su ar ts'edi, ngetho di xi'ahu hinto gi 'behmöhü n'ar xtö.

³⁵ Mi mönga njap'u ar Pablo, bi gu n'ar thuhme, bi umba njamödi Jö ha yá nthandi'u. Ne bi xeka n'a xeni bi ndui bi zi.

³⁶ Nu'mu gatho bi hñu yá mu, ne bi ñuñ'u n'ehe.

³⁷ Nu'u ndi pahe har motsa, yonthebe hñun'atema'ret'a ne 'rato ya jö'i.

³⁸ Nu mi niñö'u, bi 'yut'a har dehe ya t'ei, ne njap'u nda göt'a ár ñhu ar motsa.

Ar motsa bi mfoxa har 'bomu ne bi nhwati

³⁹ Nu mi hats'i, nu'u togo mi et'a ar motsa bi hyanda n'ar hai, mödi himi pödi tema hai'ö. Mi pe'sa n'ar ñut'i har ñönthe habu mi nheki ar 'bomu. Bi beñ'u xömhö nda tsá nda 'ba'mnu ar motsa.

⁴⁰ Bi hyeka ya nthöhi mi thöt'a ya bojö mi tsöma ar motsa, ne bi zop'u har ñhönthe. Bi nsot'wa yá nthöhi nö'ö ar za et'a ar motsa. Nep'u bi po'sa nu'u ya dutu hár ñö ar motsa, ne njap'u ar ndöhi bi 'yet'a har ñönthe.

⁴¹ Ha nú'mu mi zonga habu mi pe'sa yoho ya ts'edi ar dehe, ar motsa bi nthewi ar 'bomu, ne bi mfoxa ár ñö, ne himbi tsá bi ñ'o. Ha nu mote mi nhwati xa mi fe'sa ar dehe.

⁴² Nu'mu nuya ndogu bi beni mar ñho nda hyo gatho ya 'yofadi, ne hinge nda hyat'i nda ma'u ñ'anthe.

⁴³ Nunar döndogu himi ne nda tho ar Pablo, jange himbi hyegi nda 'yot'u. Ne bi 'bepa nda 'yengar nsagi m'et'o gatho nu'u mi pödi nda ñ'anthe, ne nda bönga har ñönthe.

⁴⁴ Ha nu ma'ra himi pödi nda ñ'anthe, bi 'bepabi nda gu 'ra ya xithe ne 'ra yá xeni ar motsa. Ne njap'u hinto bi du, gatho da tsoñhe har ñönthe.

28

Ar Pablo mi 'buhnu har xenihaí ár thuhu Malta

¹ Nu nda jwadi da poñhe har dehe, da pöhe nunar xenihaínu már thuhu Malta.

² Nuya mengunu xa bi numañhogihe. Bi ñutkagihe n'ar tsibi nga mpathe, ngetho mi ra ntse mi 'wöi.

³ Ar Pablo bi guxa 'ra ya t'o nda 'yu'sa har tsibi. Ka mi op'u n'ar k'eñö, mi za ár mpa ar tsibi, bi böni ne bi m'at'a hár 'ye ar Pablo.

⁴ Nu mi hyanda nuya mengunu mi zuta ar k'eñö hár 'ye ar Pablo, mi eñ'u n'a ngu n'a:

—Xar ts'okte nunar ñ'ohonū, ngetho bi k'onthmō nda jöt'a har dehe, ha nunar ts'ut'wi Jō hingi hegi da m'ui.

⁵ Ha nunar Pablo bi hwöt'a ár 'ye har tsibi nda da ar k'eñö, ne hinte bi ja.

⁶ Nuya mengunū mi to'mtho ham'u nda neni, wa nda hwangi xi du. Xa bi do'mi ne hinte bi ja. Nu mi hyanda njap'u bi pongyá mfeni, mi eñ'u nunar Pablo mi n'ar jō.

⁷ Habu da tsoñhe, ka mi thenu 'ra yá hai n'ar ñ'ohō már thuhu Publio, togo mar ndö gatho ar hai'ö. Xa mar hogajö'i, bi 'raje nseki hñupa hár ngu.

⁸ Nór dada'ö mi oxar t'oxi, mi umbar mpat'i ne ar 'biji. Ar Pablo bi ma ba k'öts'i, ne mi 'yapa Jō bi hñuxpa yá 'ye, ne dama bi dits'i.

⁹ Njap'u, gatho nu'u ma'ra ya mengunū har hai'ö mi hñeni, mi e nda k'öts'i ne mi thits'i.

¹⁰ Xa bi numansugihe, bi 'raje n'ar hoga tsaya. Ne nda poñhenu, bá tutkagihe gatho nö'ö nga hoñhe har 'ñu.

Ar Pablo bi zonga Nroma

¹¹ Da 'buhenu hñu nzönö. Nep'u da juhenu n'ar motsa mar me Alejandria, xki thohnu ya tse n'ehe. Mi tu hár ñö ar motsa yoho yá jat'i yá jö'u, n'a már thuhu Kasto, ha nö'ö man'a már thuhu Polu.

¹² Nep'u da tsoñhe ha n'ar hnini ár thuhu Sirakusa, ka da 'buhenu hñupa.

¹³ Da katathohe nor xenihai'ö, ne da möhe har hnini Regio. Ha nu ár hyax'ö bi ñ'o ar ndöhi ndi 'ñe mak'angi, jange ár yopa da tsoñhe har hnini Puteoli.

¹⁴ Ka da nthehenu 'ra ya ku, bi 'yakagihe nga kohenu yoto mpa. Ne ka da poñhe da möhe har hnini Nroma.

¹⁵ Nuya ku me Nroma, xki 'yo'u ma nga tsoñhe, bi boñ'u ma ba thöje har dö'ñu get'u ar tai ár thuhu Apio, ne ma'ra har hnini Hñu Ngu. Ar Pablo mi hyanda ya ku, bi umba njamödi Jō, ne bi zeta ár muj.

¹⁶ Nu nda tsoñhe Nroma, ar döndogu bi 'yent'wa ár 'ye ar ndösufadi nu'u ya 'yofadi mi tsi'ö. Ha nunar Pablo bi t'umba nseki bi m'u n'amp'u, mi su n'ar ndogu.

Ar Pablo bi mömba ár mhö Jō núnu Nroma

¹⁷ Mi tho hñupa xki zonga ar Pablo Nroma, bi zohna gatho ya ndöxodyo mi 'buhnu. Nu mi wat'u, bi 'ñembabi'u:

—Ndadahū di nkuhū, di ne gi pöhu hinte ma ts'oki xta ot'wa ma jö'ihu, hinxta ts'okwa ma nt'umbihu xi zoju ma palehu. Mödi hinte xta ot'e, bi ts'onkaginu Herusalen, ne bi t'entk'agi ha yá 'ye ya me Nroma.

¹⁸ Ha nu mi thö'ska majöni, hinte ma ts'oki bi thimgagi ndi 'ñepki nda hyogagi'u, jange mi ne nda hyegahmö'u.

¹⁹ Ha numa mixodyohu, himbi ne'u, jange da adi nda hñöska majöni ar ndö Sesar. Mödi hinte di ne te ga hoxa ma mixodyohu.

²⁰ Jange xta zoñ'ahu ga hant'ahu ne ga ñöhu. Ngetho di pe'spa ár ndo'mi ya me Israel, xi nthötkagi nuya nthöhibojöyū.

²¹ Nu'mú nuya ndö xodyo bi 'ñembabi:

—Nuje hinte ma he'mi xta hñhe xpa ehnu Nhudea, hinxi zohnu n'ar ku xpa ehnu xi ñömañ'u'i.

²² Ndi to'mhe ngi xikagihe nö'ö gi beni, ngetho honse di pöhe habu gatho ya jö'i ñömañ'u nuna ar 'ra'yo 'ñunu.

²³ Nep'u bi nko'u ham'u nda penk'u. Bi zo ar pa, bi zohnu nzeye habu mi 'bu ar Pablo. Gatho ar pa mi zofo ne mi datwa majöni ár ts'ut'wi Jö. Mi ot'wa ar 'ñu ár t'ofa ar Moise ne nö'ö bi 'yot'a yá m'ehni Jö maham'u, mi ne'ö nda ñ'emui'u ar tsi Hmu Hesu.

²⁴ 'Ra mi ñ'emui nö'ö mi mönga ar Pablo, ha ma'ra himi ne nda jamfi.

²⁵ Ne himi n'at'wu mi ñ'emui, jange mi ma'u bi 'ñenga ar Pablo:

—Majöni nö'ö bi mönga ar m'ehni Isaia xki nzinga ár Hñö Jö, nú'mu bi mehni nda 'ñemba njawa ma palehu:

²⁶ Di ma ba zo nuya jö'iyu, ne gi 'ñembabi:

Ma gi 'yohu, ne hinte da zo ri mfenihu.

Ma gi hyanthu, ha hingi pöhu tema di bönga nö'ö gi hanthu.

²⁷ Ngetho nuya jö'iyu xi japi xi më yá ñö,

hingi ne da 'yoxa nö'ö ode.

Xi ts'ant'a yá da,

njap'u hinda xo yá da da hyandi,

ne hinda zo yá gu,

hinda kwata ha yá mu,

ne da hñuxka yá da,

ha nuga da tsä ga umba ár nzaki.

²⁸ Jange pöhu 'mu, nuna ar mpohonu unga Jö, ma da t'umbabi nu'u hingya xodyo, ngetho nu'u ma da 'yots'e ne da ñ'emui.

²⁹ Nu mi wadi bi mönga njap'u ar Pablo, ya xodyo bi ma'u, xa mi ñöxhnatho n'a ngu n'a.

³⁰ Ha nor Pablo bi m'uhnü xo yo njeye ha n'ar ngu njut'i, ne mi thöta gatho nu'u mi tsoho nda ñöwi.

³¹ Mi xipabi ya jö'i ár ts'ut'wi Jö, ne mi utwabi'u togo ar tsi Hmu Hesukristö. Himi ntsu nda ñö, ne hinto bi hñökwabi.

AR ROMANU

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Nroma

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ár 'begogi ar tsi Hmu Hesukristo. Xi ts'onkagi ngu ár mpote, ne xi t'exkagi ga mömba ár hoga mhö Jö.

² Nuna xki ñötkagihü mam'et'o ha yá jöpa T'ofu bi 'yot'a yá m'ehni'ö.

³ Ja nomp'u ár T'u, nuna ma tsi Hmuhü Hesukristo. Bi m'u ngu n'ar jö'i ndi 'ñe ha yá m'anga'бето ar Dabi.

⁴ Ne ár Hñö Jö xint'axi bi ñ'u gehnü ár T'u Jö pe'sa ár ts'edi, nú'mü mi menga ár te man'agi xki wadi xki du.

⁵ Gese xi hwëgagihü ga pothu ga zohü ya jö'i 'bu ha ya hai gatho ár nxidi ar ximhai, ne da ñ'emüi da deni, njap'u da t'e'spa ár nsu ár thuhu.

⁶ Jange gi nthöskwihüyu n'ehe, xi ts'oñ'ahü ngu yá meti'ihü ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Di peñ'ahü nunar he'minu gatho nu'ahü gi 'buhü Nroma, xa mö'ahü Jö ne xi zo'ahü gi 'buhü xint'axi. Jö ma Dadahü ne ar tsi Hmu Hesukristo da 'ra'ahü n'ar hogam'ui, ne da hwëk'ahü yá ñho.

Ar Pablo ne da ntsonte Nroma

⁸ Di ne ga xi'ahü m'et'o, di umba njamödi Jö hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, xka ñ'emüihü xiñho, ne hagatho nhöni gar gamfihü.

⁹ Ar tsi Dada togo xa di umba ma müi di pepabi, di mömba ár hoga mhö nonga ár T'u, gehnü pödi hindi tsaya di mat'ahü Jö.

¹⁰ Di apa Jö da ne'ö da 'rakar seki ga tsoñ'ahü, ngetho pe'sa ya pa di to'mi ga map'u.

¹¹ Ngetho di ne ga hant'ahü ne ga fax'ahü gi hñöñhü n'ar ñho di 'ñe mhets'i, ne njap'u da zeta ri ñ'emüihü.

¹² Njanu mahyegi da te ma ñ'emüihü, ngetho n'adar jamfi di pe'su.

¹³ Tsi kuhu, di ne gi pöhu, hinge n'agitho xta ne xta map'u, ne hinxi k'at'i te xi k'aski. Di ne ga fax'ahü da te ri ñ'emüihü, ngu xta faxa ma'ra hingya xodyo n'ehe.

¹⁴ Di beni gatho di tupabi ma ga zofo, ya böt'ofu ne hingya böt'ofu, nu'u xa te gatho pödi, ne nu'u hinte pödi.

¹⁵ Jange xa di nemhö ma ga k'ös'ahü gar me Nromahü, ne ga xi'ahü ar hoga mhö n'ehe.

Ár ts'edi ar hoga mhö

¹⁶ Hindi ntsaga ga mönga ar hoga mhö, ngetho ka nhekinü ár ts'edi Jö da po gatho nu'u da ñ'emüi, m'et'o ya xodyo, m'efa nu'u hingya xodyo n'ehe.

¹⁷ Ngetho har hoga mhö, ka nhekip'u hanja ga 'buhwihü xiñho Jö ngetho di ñ'emüibihü. Ne ga 'buhü di ñ'emüihü, ngu enga har T'ofu: Nö'ö togo ñ'emüi, 'bui xiñho hár nthandi Jö, ne pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

Ya ts'oki xi duxa ya meximhai

¹⁸ Jö ñ'u ár kwe di 'ñe mhets'i, da umba ár mfei ya ts'ojö'i. Nuyá ts'o'müiyü k'a'sa nö'ö majöni.

¹⁹ Nuyü xi bö nö'ö tsa da fötwa Jö, ngetho Jö xi utwabiyü.

²⁰ Ngetho nö'ö hingi tsa ga handwabihu, ngu ár ts'edi hingi thege ne ár nsunda, bi nheki nú'mu bi hyokar ximhai, ha gathoyu födi togo'ö. Jange hiñ'otho te da dödi.

²¹ Bi bö'u Jö, ha himbi nsundabi ngu ndi 'ñepi, himbi ump'u njamödi. Te gatho bi bent'u ne bi me'sku, jange bi ts'oka yá mfeni.

²² Mi ot'u xa mi pödi, bi 'be yá mfeni'u.

²³ Bi hyegi bi nsunda Jö hiñham'u da göxa ár te. Ne bi ndui bi nsundabi ár 'bai ya jö'i the yá te, ya ts'int's'u, ya meti ne ya zu'we jut'a yá mui.

²⁴ Jange Jö bi hyegi bi 'yot'a gatho nuya ts'oki mi ne'u. Njap'u bi 'betwa ár tsa yá ndo'yose'u.

²⁵ Ngetho bi hye'u nö'ö majöni xi zogagihu Jö, ne bi denga nö'ö hinga majöni. Bi ndönga m'et'o ya nthojtho, hinga nö'ö togo bi hyoki, togo di 'ñepi hinda the ar nsunda t'umbabi. Dá njap'u.

²⁶ Jange Jö bi hyegi bi 'yot'a gatho nuya ts'omfeni ndi 'ñepabi. Njap'u bi 'besé yá tsa. Nuya 'behñö bi hye nö'ö ngu xki t'umbabi nda 'yot'e, ne bi 'yot'a nö'ö hinxi t'umbabi nda 'yot'e.

²⁷ Njap'utho ya ñ'oho n'ehe, bi hyep'u yá 'behñö, bi nhesé yá mindowi, ne bi 'yot'u nö'ö ar m'etsa. Jange bi hñöñ'u ár njut'i yá ts'oki ha yá ndo'yose.

²⁸ Ne himbi ne bi beñ'u Jö. Jange Jö bi hyegi nda ts'oka yá mfeni, ne nda 'yot'a gatho nö'ö xi nts'otho.

²⁹ Xa bi ñ'ent'i nda nts'ojö'i, ya m'engwi jö'i, ya ts'om'ui, ya ne m'ets'i, ya ñö ts'ate. 'Bentebi yá meti ma'ra, ya hyote, ya tuhni, ya nemhñö, ya ts'okte;

³⁰ ya ñömañ'u, hingi ne da 'yode, utsa Jö, ya tsate, ya ñ'ets'i, ya gese, nu'u togo honi hanja da nts'okte, hingi ota yá dada;

³¹ ya me'sku, hingi ot'a nö'ö möñ'u, hinte ja yá mhöte, hinto hwëki.

³² Nuya jö'iyu pötwabi tengu ár njut'i Jö, pö'u nu'u togo ot'a njap'u di 'ñepi da du. Mödi pöhyu, hinga hönse ot'e, johya da hyanda togo ot'e.

2

Ár hoga ts'ut'wi Jö

¹ Jange nu'ahu gi 'yomfu ár 'bede ma'ra, hinda tsa gi k'onthu. Ngetho nu'mu gi mömfu ár mfe'i di 'ñepabi, gi kut'asehu har tsibi, ngetho gi njahup'u n'ehe.

² Ne di pöhu ot'a n'ar hoga ts'ut'wi Jö, nú'mu xta umba yá mfe'i togo ot'a nuya ts'okiyu.

³ Nu'ahu gi theñhu nu'u togo hingi ot'a xiñho, ha gi beni gi k'onthu hinda zu'ahu ár kwe Jö gi ñhexkwihu n'ehe.

⁴ Yo'ö gi utsabihu ár döta ñhogajö'i Jö, ár ts'eti, ne ár mhöte. Ha hingi pöhu, gehnu ár ñhogajö'i da max'ahu gi 'yothwu ár ntso'mi.

⁵ Ngetho xa gar me'skuhu, hinxka ne xka 'yothwu ár ntso'mi. Njap'u xka hñu'su ár mfe'i ma da t'a'ahu nor pa da ñ'u ár döta kwe ne ár hoga ts'ut'wi Jö.

⁶ Gehnu ma da umba ár njut'i n'a ngu n'a ngu yá 'befi xi 'yot'e.

⁷ Ma da t'umba ar te hinda göts'i nu'u xi umba yá mui xi 'yot'a nö'ö xiñho, xi hyonga da m'u hár nsunda Jö, ne da t'e'spa ár nsu, ne xi hyonga nö'ö di 'ñe mhets'i.

⁸ Ha ma da ntöxkwi ár kwe ne ár nzot'amui Jö nu'u ya hyonga tuhni, ne hingi ne da denga nö'ö majöni. Hönse ne da 'yot'a nö'ö hingi ho.

⁹ Ma da mfēi ne da tho ar ts'oni gatho nu'ũ bi 'yot'a nõ'õ xi nts'otho, ya xodyo m'et'o, ne m'efa nu'ũ hingya xodyo.

¹⁰ Ha ma da m'ũ nsunda, da t'e'spa ár nsu, ne da m'ũ n'ar hogam'ũi gatho nu'ũ togo da 'yot'a ar ñho, ya xodyo m'et'o, m'efa nu'ũ hingya xodyo.

¹¹ Ngetho Jö handa gatho ya jö'i mahyetho.

¹² Gatho nu'ũ togo himi pötwa yá 'bepate ar Moise, ne bi 'yot'a ya ts'oki, nú'mũ xta thö'spa majöni, hinda ma nda nhõmba ya 'bepate. Ha nu'ũ togo mi pötwa yá 'bepate ar Moise, ne bi 'yot'a ya ts'oki, nú'mũ xta thö'spa majöni, ma da t'apa ngu mönga ya 'bepate.

¹³ Hingi 'buhwi xiñho Jö nu'ũ togo honse xi 'yo'spa ya 'bepate, mahyoni da 'yot'a ngu möñ'ũ. Gehyũ ma da nhu hinte ma ts'oki tu'ũ.

¹⁴ Ngetho nu'mũ nu'ũ hingya xodyo ot'a ngu mönga ya 'bepate, mödi hingi pödi teme'ũ, ot'a njap'ũ ngetho gese'ũ pödi tema xiñho ne tema hingi ho.

¹⁵ Njap'ũ nheki ot'a ya hoga 'befi huxa ha ya 'bepate ne xi thu'spa ha yá mũi, ne nu'mũ da hñudi da beni wa ja te tsupa yá mfeni, wa hinte tsui.

¹⁶ Njap'ũtho nu xta hñõxa majöni Jö hár 'ye ar tsi Hmu Hesukristo, ma da xet'wa yá mfeni nu'ũ togo xi kwati honse pö'ũ. Njap'ũ mönga ar hoga mhö di mönga.

Ya xodyo ne yá 'bepate ar Moise

¹⁷ Ha nu'ahũ, xi thus'ahũ gar xodyohũ, ne gi hu ri mũihũ gi 'buhũ xiñho, ngetho gi pe'sfũ yá 'bepate ar Moise. Xa gi exa ri nsuhũ gi ndõñhũ ri Jöhu.

¹⁸ Gi pöhu teme ne'õ, ne xi t'ut'ahũ ha ya 'bepate, gi ñethũ ri mũihũ nõ'õ xiñho.

¹⁹ Gi kaxmbenihũ gar guhniũ ya goda, ne yá ñot'i nu'ũ togo 'bu har 'bexui.

²⁰ Gi hu ri mũihũ gi uthũ nu'ũ hinte pödi, gar utatehũ ya bötsi, xka hñuxa ri mfenihũ har mfödi majöni mönga ha ya 'bepate.

²¹ Nu'ahũ gi uthũ ma'ra, yo'õ hingi ñ'utasehũ. Gi uthũ ma'ra hinda mpé, yo'õ gi mpéhu.

²² Gi möñhũ hingi ho da ts'imba ár nthöti ma'ra, yo'õ gar tsinganthötiũ. Gi utsahũ ya tsita, yo'õ gi pefũ yá nijö 'mũ.

²³ Nu'ahũ gi exũ ri nsuhũ gi pe'sfũ yá 'bepate ar Moise, yo'õ gi ts'ojwũ Jö, hingi othũ nõ'õ mönga ha ya 'bepate 'mũ.

²⁴ Ngetho ngu enga hár t'ofö Jö: Go ri ts'okihũ tsamba ár thuhu Jö nu'ũ hingya xodyo.

²⁵ Nunar nsegi gi tuthũ ri ndo'yohũ, fax'ahũ nu'mũ gi 'yothũ ngu mönga ha yá 'bepate ar Moise. Ha nu'mũ hingi 'yothũ, pontho hinte ma nsegi gi pe'sũ.

²⁶ Ha nu'mũ togo hinxi thu'spa ar nsegi, ne da 'yot'a ngu mönga ha yá 'bepate ar Moise, ma da nhu'mbabi wande xi thu'spabi.

²⁷ Nõ'õ togo hinxi thu'spa ar nsegi hár ndo'yo ne ot'a ngu mönga yá 'bepate ar Moise, ma da xi'a ri mfeihũ. Ngetho gi pe'sũ ya 'bepate nt'ot'i ne ar nsegi, ha hingi teñhũ.

²⁸ Hinge gehnũ ar xodyo majöni nõ'õ oxta mañõ, wa nunar nsegi thutwa hár ndo'yo.

²⁹ Majöni ar xodyo togo di 'ñe mbo hár muì. Ne ar hoga nsegi nö'ö 'be'sa hár muì unga ár Hñö Jö, hinge ar t'ofö. Ne nunar nsu go eskagihu Jö, hinge ya jö'i.

3

¹ Nu'mú, hage töte ár mfats'i pe'sa n'ar xodyo. Wa tema ñho japabi da tuta ar nsegi hár ndo'yo.

² Nzeye ya mfats'i pe'sa ya xodyo, ne töte ár hño. Gehyu m'et'o bi t'ent'wa ha yá 'ye ár mhö Jö.

³ Nu'mu 'rayu hinxi ñ'emui, hage njap'u Jö hinda 'yot'a nö'ö xi mö.

⁴ Hö, da 'yot'e. Mödi gatho ya jö'i da mönga ya nhemhño, Jö hin'ö. Ngu enga har t'ofö:

Ma da födi gi mönge majöni,
ne ma gi ntöte nú'mu theñ'a ya jö'i.

⁵ Nu'mu ma ts'okihu japi da nheki ár hogajö'i Jö, hage hingi njap'u nö'ö ot'a Jö 'rakagihu ar mfei 'mu. (Di tenda nö'ö mönga ya jö'i.)

⁶ Hin'ö, hinda njap'u. Ngetho hanja da hñö'spa majöni ya meximhai 'mu.

⁷ Tsá da 'ñenga ya jö'i n'ehe, nu'mu ma nhemhño japi da nheki nö'ö majöni mönga Jö, ne njap'u da t'e'spa ár nsu, yo'ö ma da t'aka ar mfei ngu n'ar 'yot'ats'oki 'mu.

⁸ Ha nu'mu njap'u, yo'ö hinga eñhu 'mu n'ehe: Ma ga othu ar ts'oki ga to'mhu ar ñho, ngu hoxkagihe 'ra, thengagihe eñ'u di uthe njap'u. Nuya xi mönga njap'u, to'ma yá mfei di 'ñepabi.

Gatho dar ts'oktehu

⁹ Te ga möñhupya. Hage nuju dar xodyohu di tötehu di 'buhu xiñho. Hin'ö, hingi njap'u, ngetho xta möñhu, mahyegi di ohu hár 'ye ar ts'oki, ya xodyo ne nu'u hingya xodyo.

¹⁰ Ngu enga har t'ofö:

Hinjo'o n'ar hogajö'i, hinjo'o n'amhö.

¹¹ Hinjo'o togo ode,
hinjo'o togo hongá Jö.

¹² Gatho bi hyep'u ar hoga 'ñu, n'at'wu bi nts'oki.

Hinjo'o togo da 'yot'a ar ñho, hinjo'o n'amhö.

¹³ Ngu n'ar t'agi xoxtho, njap'u yá ne'u.

Nuyá jöhne kate, ha yá ne thente, ñhehwi ár ngi n'ar k'eñö po ha yá ne.

¹⁴ Nuyá ne odar ts'ate ne ar tsot'amui.

¹⁵ Nuyá wa ntihí ma da xangar jí.

¹⁶ Habu gatho thogi, tso ar dumui ne ar ts'oni;

¹⁷ ne hinxi bö'u tengu ar hogam'ui.

¹⁸ Hingi tsupa Jö.

¹⁹ Ne di pöhu, gatho nö'ö mönga yá 'bepate ar Moise, xipa nu'u togo teni. Njap'u gatho hinte da tsá te da dödi nú'mu xta thö'spa majöni.

²⁰ Hinto tsá da t'embabi, hinte ma ts'oki tu hár nthandi Jö ngetho ot'a ngu mönga yá 'bepate ar Moise. Nuya 'bepate hönse jakagihu ga pöhu ma ts'okihu.

Di 'buhwihu xiñho Jö ngetho di ñ'emuihu

²¹ Ha nupya xi t'utkagihū hanja ga 'buhwihū xiñho Jö. Hinge ga 'buhū ga othwū yá 'bepate ar Moise, mödi ja mönū, ne ha ya he'mi bi 'yot'a ma'ra yá m'ehni Jö.

²² Gatho nu'u xi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, 'bui xiñho hár nhandi Jö. Nö'ö handgagihū mahyegi di gathohū.

²³ Ngetho gatho xi nts'okte ne hindi 'ñepi da hyandwa ár nsunda Jö.

²⁴ Ha Jö xi ñ'u ár nhwëki, ne bi nhugagihū hinte ma ts'oki di tuhū. Gehnū bi t'akthogihū, ngetho ar tsi Hmu Hesukristo bi zimgagihū ha yá 'ye ar ts'oki.

²⁵ Gehnū Jö bi 'yent'a ngu n'ar m'oñho, da gut'wa yá ts'oki ya meximhai nu'mū da jamfibi ár ñho ungár ji bi nö'mi. Njap'u bi ñ'u ár ñhogajö'i ne ár ts'eti, himbi umbár mfeji ya jö'i xki 'yot'a ya ts'oki mam'et'o.

²⁶ Xki beñ'ö nda ñ'udi nuya payū ár hoga ts'ut'wi. Njap'u xi nheki ár hogajö'inū, ne embabi hinte ma ts'oki tu gatho nu'u ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁷ Hage da tsa ga ñ'exu 'mū handgagihū xiñho Jö ngetho xta othū ya hoga 'befi. Hin'ö, hinda tsa. Jö numañhogihū, hõnse nuya xta ñ'emuihū.

²⁸ Jange di pöhu, nunar meximhai nhu hinte ma ts'oki tu ngetho ñ'emui. Hingi nhumañho ngetho temba yá 'bepate ar Moise.

²⁹ Hage Jö hõnse ár Jö ya xodyo. Hage hinge ár Jö nu'u togo hingya xodyo n'ehe. Hö, majöni yá me'ti nu'u hingya xodyo n'ehe.

³⁰ Ngetho Jö n'ase, ne ma da nu hinte ma ts'oki tu nu'u togo pe'sa ar nsegi ne ñ'emui. Njap'utho ma da numañho nu'u hinte pe'sa ar nsegi ne da ñ'emui n'ehe.

³¹ Hage nu'mū di ñ'emuihū, hinte di nuhū ya 'bepate. Hin'ö, di ñ'uhū pe'sa ya nsu.

4

Tema ne da utkagihū ar Abra

¹ Te ga beñhū bi dinga ar Abra 'mū, ma palehū mi 'bu mam'et'o.

² Nu'mū ar Abra bi nhu hinte ma ts'oki mi tu ngetho bi 'yot'a ya hoga 'befi, tsa da 'ñexhmö ár nsu, ha nunū hingi tsa te da netebi Jö.

³ Ngetho te mönga har T'ofo. Ar Abra bi ñ'emui bi Jö, ne njap'u bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

⁴ Ha nu'u togo ot'a ya hoga 'befi, nunar nthöhö t'umbabi, hinge nt'untho 'mū, ngetho xi döhö, ne da njut'wabi ngu n'ar thai.

⁵ Ha nu'u togo ñ'emui bi Jö togo hõkwa yá ts'oki ya ts'okte, nunar ñ'emuinū ma da japi da nhu hinte ma ts'oki tu, mödi hinte ma hoga 'befi xi 'yot'e.

⁶ Jangu ar Dabi bi nõnga yá nzathom'ui nu'u bi numañhobi Jö, mödi hinte ma hoga 'befi xi 'yot'e.

⁷ Bi 'ñenö njawa:

Nzathom'ui pe'sa nu'u togo xi mpumbabi yá ts'oki, ne xi njut'wabi yá ts'om'ui.

⁸ Nzatho nu'u togo ar tsi Hmu hinte ma ts'oki hõts'e.

⁹ Hage nunar nzathom'uinū hõnse xi t'ekwa ya xodyo togo xi thu'spa ar nsegi, wa da tsa da hñõnga nu ma'ra hingya xodyo n'ehe. Jangu xta eñhū, ar Abra bi ñ'emui bi Jö, jange bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

¹⁰ Hanja bi nhumañho 'mū. Hage bi nhumañho ngetho xki thu'spa ar nsegi wa hin'ö. Bi nhumañho hinxki thu'spatho.

¹¹ Ar Abra m'et'o bi gamfi, m'efa bi hñõnga ar nsegi. Gehnu n'ar nt'udi damajõni xki nhu hinte ma ts'oki mi tu ngetho xki ñ'emui nú'mu hinxki thu'spatho ar nsegi. Njap'u ar Abra bi t'embabi ár dada gatho nu'u hinxki thu'spa ar nsegi xta ñ'emui, ne nunar ñ'emuinu japi da nhu hinte ma ts'oki tu n'ehe.

¹² Njap'u ár dada n'ehe gatho nu'u hinge honse xi thu'spa ar nsegi, temba ár m'ui xa mi ñ'emui ndu ma dadahu ar Abra nú'mu hinxki thu'spathobi ar nsegi.

Ga hõñhu ar ñhõt'i nú'mu ga ñ'emuihu

¹³ Himbi ñhõt'wabi ar Abra ne yá 'beto nda hñõnga ar ximhai nu'mu nda denga ya 'bepate. Bi ñhõt'wabi nú'mu mi nhumañhobi ár ñ'emui.

¹⁴ Ngetho nu'mu ma da t'umba ar ximhai nu'u tenga ya 'bepate, hinter me'õ ar ñ'emui 'mu, ne xi 'be ár ts'edi ár ñhõt'i Jõ.

¹⁵ Nu habu ja ya 'bepate, ja bi ehnu ár kwe Jõ. Ne habu hiñ'otho ya 'bepate, hiñ'otho hanja da me'sku.

¹⁶ Jange gatho nu'u togo ñ'emui, ma da t'umba nõ'õ xi hwëkwa Jõ, ne njap'u gatho yá 'beto ar Abra da zu ar ñhõt'i. Nunar ñhõt'inu ma da hñõnga nu'u yá 'beto tenga ya 'bepate, ne nu'u temba ár ñ'emui ar Abra togo ár dada n'a ne man'a.

¹⁷ Ngu xi nt'ot'i: Nuga xta ex'a'i ngu ár dada nzeýe ya jõ'i. Jange nuju yá bötsigihu ar Abra hár nthandi Jõ togo bi ñ'emui'õ. Gehnu juxa nu'u xi du, ne handa nõ'õ hinxi thoktho wande xi thoki.

¹⁸ Mödi mar ñhembí nda ñ'emui, ar Abra bi do'mi nda tho ngu xki ñhõt'wabi. Njap'u bi thuts'i ár dada nzeýe ya jõ'i. Bi t'embabi: Ma da njap'u ár nzeýe ri 'beto.

¹⁹ Ne himbi went'a ár ñ'emui nú'mu mi hyandi bi za ár ndo'yo, mi pe'sa ngu n'anthebe njeýe, ne mi pôdi himi tsá nda ñ'õnte ar Sara.

²⁰ Himbi ts'oka ár mfeni nda 'ñenõ hinge nda 'yot'a Jõ ngu xki ñõt'wabi. Nõ'õ bi me'õ, bi noxka ár ñ'emui, ne njap'u bi nsundabi Jõ.

²¹ Xa xki zo hár muí xiñho, mi pe'sa ar ts'edi Jõ nda 'yot'a gatho nõ'õ xki ñõt'wabi.

²² Jange bi nhu hinte ma ts'oki mi tu, ngetho mi pe'sa nunar ñ'emuinu.

²³ Hinge honse nda zu ar Abra nõ'õ xi t'ot'i bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

²⁴ Da nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu n'ehe, nú'mu di ñ'emuihu togo bi ko'spa ár te ar Hesu ma tsi Hmuhu.

²⁵ Gehnu bi nda, ne njap'u bi gut'a ma ts'okihu. Ne bi mengi bi nte, njap'u bi nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu.

5

Tema to'mi nu'u thandi hinte ma ts'oki tu

¹ Xi nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu ngetho di ñ'emuihu. Jange di 'buhwihu xiñho Jõ, ngetho bi m'a made ma tsi Hmuhu Hesukristo.

² Núm'u nda ñ'emuihu, ba tsigagihu nda zukagihu ár nhwëki Jõ. Ne xa xta m'athu, ne di johyahu di to'mhu ga 'buhu hár nsunda.

³ Hinge honse'õ. Di johyahu nú'mu di thohu ya thogi n'ehe, ngetho di pöhu ar thogi faxkagihu ga pe'su ar ts'eti.

⁴ Ar ts'eti faxkagihu ga thohu xiñho xta ts'atkagihu, ha nunar ts'ati faxkagihu ga pe'su ar ndo'mi.

⁵ Ha nunar ndo'mi hinda 'betka ma tsahu, ngetho ár Hñõ Jõ xi t'akagihu xi ñuska ma muihu ár mhöte Jõ.

6 Ar tsi Hmu Hesukristo nú'mu xki wentkathogihu, mi zonga ar pa bi unga ár te bi pokagihu ndar ts'oktehu.

7 Xi ñhemi da thinga n'a togo ne da unga ár te da pota n'ar jö'i 'bui xiño. Ha nu'mu di 'buhmö n'a di ñ'ent'i da ne da pota n'a xa dar hogajö'i.

8 Ha Jö bi ñ'use hangu mökagihu, ngetho nú'mu ndar ts'oktehu, ar tsi Hmu Hesukristo bi unga ár te bi pokagihu.

9 Xipyahmö, xi nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu ngetho bi nö'ma ár ji, ne gatho nö'ö bi mefi da jaju ga k'onthu ár kwe Jö xi 'ñep'u.

10 Ngetho nú'mu ndar ñ'unihu Jö, bi ñhogamuiyigihu ár T'u nú'mu mi du. Xipyahmö, xta jawahu xta ñhogamuiwihu, hage hinda pokagihu ár te.

11 Hinge honse'ö, di johyahu di 'buhwihu Jö. Numa tsi Hmu Hesukristo go bi m'a made'ö, ne njap'u da ñhogamuiwihu.

Ar Adan ne ar Kristo

12 Nu'mu, n'adar ñ'ohö bi kut'a ar ts'oki har ximhai, ne har ts'oki bi yut'a ar ndöte. Ne ar ndöte bi nexa gatho ya jö'i, ngetho gatho bi nts'okte.

13 Núm'u hinxki t'unda yá 'bepate ar Moise, mi jar ts'oki har ximhai. Honse nu habu hiñ'otho ya 'bepate, hinte ma ts'oki tho xa n'a.

14 Mödi njap'u, ar ndöte xki ntöte mi tsixa gatho nu'u xki nts'okte, mödi nuyu hinxki dembahmö ár mhe'sku ar Adan. Bi ndui nuya pa mi 'bu ar Adan, ne mi njap'utho nuya pa mi 'bu ar Moise. Ha nunar Adan nu, gehnu ngu n'ar nt'udi nö'ö togo ma nda e m'efa.

15 Nuna ár mhe'sku ar Adan himi tsá nda ñhuxkwi ár nt'uni hwégagihu Jö. Ngetho ár njut'i ar mhe'sku, ba e ar ndöte bi zu nze ye. Ha nunár nhwëki ne ár nt'uni Jö bi hyexta nuya nzeyeyu, gehnu ár nhwëki nuna n'adar ñ'ohönu, ar tsi Hmu Hesukristo.

16 Nunár ts'oki n'adar ñ'ohö, hingi tsá da ñhexkwi ár nhwëki Jö. Ngetho nunar n'adar ts'okinu, ba tsimpar mfei bi zu ya meximhai. Ha nuna ár nhwëki Jö ba e bi zu ya meximhai, ne bi t'embi hinte ma ts'oki tu, mödi xi 'yot'a nze ye ya ts'oki.

17 Nunár ts'oki nuna n'adar ñ'ohö, bi japi bi ntöte ar ndöte. Ha nunár 'befi nuna man'a n'ase ar ñ'ohö, japi da m'u xiño ya meximhai, nu'u togo xi hyexta ár nhwëki Jö ne ár nt'uni, gehyu xi numaño Jö. Nuna n'ase ar ñ'ohönu, gehnu ar Hesukristo.

18 Nunár ts'oki n'adar ñ'ohö bi kut'a ar mfei, bi zu gatho ya meximhai. Njap'utho n'ehe, nunár hogam'ui n'adar ñ'ohö, nda nhu hinte ma ts'oki tu gatho ya meximhai n'ehe, ne da me'syu ar te.

19 Ngetho njangu ár mhe'sku n'adar ñ'ohö, gatho ya jö'i bi t'embabi ya ts'okte. Njap'utho n'ehe nunár nt'ode n'ar ñ'ohö, gatho bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

20 Nuya 'bepate bi t'uni, ne njap'u nda xönda ar ts'oki. Ha nú'mu mi xönda ar ts'oki, xa bi ntöte bi xu ár nze ye ár nhwëki Jö.

21 Njangu ar ts'oki bi ntöte, bi nja ar ndöte, njap'u ár nhwëki Jö bi ntöte, bi nhu hinte ma ts'oki tu ya jö'i. Ne da me'sa ar te hiñham'u da göts'i har 'befi bi 'yot'a ma tsi Hmu ar Hesukristo.

6

Nuya hindi 'buhu ga othu ar ts'oki, 'butho xta tuhu

1 Te ga möñhu 'mu. Hage ga 'buhu har ts'oki, ga to'mhu da hyexkathogihu ár nhwëki Jö.

² Hin'ö, hinga njahup'u. Ngetho ar ts'oki handgagihü wande xta tuhu, hage ma ga 'buthü ga othu nö'ö hingi ho 'mü.

³ Wa hingi pöhu, gatho nu'u xi xixthegihü, di n'at'wihü ar tsi Hmu Hesukristo. Pontho da nxixthewihü nú'mü mi du, ne da tuhu n'ehe.

⁴ Ngetho nú'mü da nxixthehu, pontho bi thogagihü mahyegi ar Kristo. Ha nú'mü mi mengi bi nte man'agi, bi guxa ár ts'edi ár Dada, njap'u nuju n'ehe, ga 'buhü n'ar 'ra'yo m'ui.

⁵ Ngetho nú'mü ndi hñöxkagihü hár ndöte, njap'u ndi hñöxkagihü hár menga nte n'ehe.

⁶ Di pöhu 'mü, numa 'bet'o m'uihu bi ts'uta har pont'i mahyegiwi'ö. Ne njap'u nunar m'uinu bi nhwati, hinda mengi da mepa ar ts'oki.

⁷ Jangu nu'u xi du, hinte tsä te da japabi ar ts'oki.

⁸ Ha nu'mü xta tuwihü mahyegi ar tsi Hmu Hesukristo, di ñ'emuihu ma ga 'buhwihü n'ehe.

⁹ Di pöhu, ar Kristo mi nte man'agi, hinda mengi da du. Ha nunar ndöte hinte tsä te da japabi.

¹⁰ Ngetho nunár ndöte bi hwata ar ts'oki n'agitho. Ha nupya te, 'buhwi Jö.

¹¹ Njap'u nu'ahu, beñhu nunar ts'oki hant'a'ihu wande xka tuhu. Ne gi tehu gi pefu Jö, gi 'buhwihü ma tsi Hmuhu Hesukristo.

¹² Yo ma gi ñhehu da dö ar ts'oki ri ndo'yohü tsonga ár ngöts'i. Jange yo gi othwü ya ts'oki ne.

¹³ Hingi 'yenthu ri ndo'yohü da mepabi ar ts'oki. 'Yent'ase ri tehu hár 'ye Jö, ngu n'a xi mengi xi nte, ne japi da me nö'ö xiñho.

¹⁴ Ngetho ar ts'oki hinda hyop'ahu hai. Hingi guñ'ahupya yá 'bepate ar Moise. Nupya tsix'ahu ár nhwëki Jö.

Ár 'begogihü ar ñho

¹⁵ Xi'mü, hage ga othu ya ts'oki ngetho hindi 'buhü ha yá 'bepate ar Moise, di 'buhü hár nhwëki Jö. Hin'ö, hingi njap'u.

¹⁶ Hage hingi pöhu, nu'mü gi ñhehu gi m'egohü gi pefu n'a, go ár 'bego'ihu togo gi othu. Wa ar ts'oki tsix'ahu har ndöte, wa Jö da max'ahu gi 'buhü xiñho.

¹⁷ Jamödi Jö, mödi ngar 'bego'ihuhmö ar ts'oki, xka umba ri muihu xka teñhu nunar mhönu xi t'a'ahu.

¹⁸ Ne bi njuk'ahu har ts'oki, ne gi pefu ar ñhopya.

¹⁹ Xta hekwa nö'ö gi hanthu hyax'mü, ne njap'u da zo ri mfenihu. Maham'u ngi ent'a ri ndo'yohü nda mepa nö'ö hingi ho ne nö'ö xints'otho. 'Yenthupya da mepa nö'ö xiñho, ne njap'u gi 'buhü n'ar m'ui xint'axi.

²⁰ Ngetho nú'mü ngi pefu ar ts'oki, hinga ngi pefu ar ñho.

²¹ Tema ñho ga juwü nö'ö ngi pehu 'bet'a ri tsahupya. Ngetho nunar njut'i ngi to'mhu, gehnu ar ndöte.

²² Ha nupya xi njuk'ahu har ts'oki, ne ár 'bego'ihu Jö, gi pe'su ar m'ui xint'axi ngu ri nthöhöhu. Ne ár ngöts'i gi to'mhu ar te hiñham'u da thege.

²³ Nunár njut'i ar ts'oki, ar ndöte. Ha nor nt'uni Jö, ar te hiñham'u da göts'i, ngetho di 'buhwihü ma tsi Hmuhu Hesukristo.

7

Tema ne da utkagihü ar nthöti

¹ Tsi kuhü, gi pöhü ya 'bepate, jange gi pöhü nuya 'bepateyü hõnse pē'sa ar ts'edi ha n'ar jō'i tetho.

² Njangu n'ar 'behñö, nuya 'bepate hingi umba ar seki da hye ár döme nú'mü tetho. Ha nu'mü da du ár döme, da m'e ár ts'edi nunar nkohi mi tet'ö.

³ Jange nu'mü 'büta ár döme, ne da mewi man'ar ñ'ohö, da nhu ngu n'ar zinganthöti. Ha nu'mü da du ár döme, ne da mewi man'ar ñ'ohö, njap'u hingi ts'oka nor nkohi'ö, hinda nhu ngu n'ar zinganthöti.

⁴ Njap'üpya tsi kuhü, nú'mü nga tuwihü ár ndo'yo ar tsi Hmu Hesukristo, ga hyehüp'u ngi teñhü ya 'bepate. Gi 'buhwihüpya man'a nunü togo bi mengi bi nte, ne da tsä gi 'yothü ya hoga 'befi gi enthwü Jö.

⁵ Ngetho nú'mü ndi 'buhü nga othü gatho nö'ö ndi nehü, ar ts'o'yots'oki mi jakagihü nga othü nö'ö mi hõgagihü ya 'bepate. Ne nuya ts'o'befiyü ndi othü, hõnse ndi to'mhü ar ndöte nda t'akagihü ngu ma njut'ihü.

⁶ Ha nupya hindi ohü hár 'ye ya 'bepate, ngetho pontho xta tuhü, ne hinte tsä te da jakagihü. Jange di pefü Jö ha nunar 'ra'yo m'ui bi 'rakagihü ár Hñö Jö, ne hindi tenthü nuya 'bepate xi t'ot'i xi ndõnziatho.

Nor ts'oki di pē'sa mbo

⁷ Te da tsä ga möñhü 'mü. Hage n'ar ts'oki da t'ot'a ya 'bepate 'mü. Hin'ö, hingi njap'u. Hõnse nuga, nuya 'bepate bi utkar ts'oki. Ngetho hinga pöhmö ga 'bente nu'mü hinxi xika ya 'bepate: Yo ma gi 'bente.

⁸ Ha nor ts'oki bi gü ar 'bepate ne bi jakagi da 'bente. Ngetho nu'mü hindi othohmö ar 'bepate, ar ts'oki xi m'etho.

⁹ Nuga ndi tehmö 'ra ya tsi pa, hinge ndi pöta ya 'bepate. Ha mi zo ya 'bepate, da pödi tema ar ts'oki. Ne pontho da tuga, ngetho da ts'oka ya 'bepateyü.

¹⁰ Ne da timbi nunar 'bepate xki ñötkagi ar te, bi jakagi da tu.

¹¹ Ngetho ar ts'oki bi gü ar 'bepate bi kakagi, ne njap'u bi hyogagi.

¹² Xa majöni ar t'ofone ya 'bepate xint'axi, ot'ar ñho ne faxkagihü.

¹³ Hage nö'ö mar ñhomhö bi jakagi da tu 'mü. Hin'ö, hingi njap'u. Nunar ts'oki bi ñ'udi tengü'ö, bi gü nö'ö mar ñho, bi jakagi da tu. Ne njap'u nunar 'bepate bi utkagi hangü ár nts'otho ar ts'oki.

¹⁴ Ngetho di pöhü, nuya 'bepate xpa e mhets'i, ha nuga dar meximhai, di pepar ts'oki.

¹⁵ Hindi pödi tema di pefi. Ngetho hindi ot'a nö'ö di ne, ne di ot'a nö'ö di utsa ga ot'e.

¹⁶ Nu'mü nö'ö hindi ne ga ot'e, go di pē'ö, di et'a ma müi xiñho ya 'bepate.

¹⁷ Hingo geke togo te gatho ot'mü, go ot'a ar ts'oki di pē'sa mbo.

¹⁸ Ne di pödi hingi 'bü ar ñho ha ma ndo'yo, ngetho di bemhö ga ot'a xiñho, ne hindi ot'a njap'u.

¹⁹ Ngetho hindi ot'a nö'ö ar ñho di nemhö ga ot'e. Ha xa di ot'a nö'ö hingi ho, hindi nemhö ga ot'e.

²⁰ Nu'mü di ot'a nö'ö hindi ne, hingo di otga 'mü, go ot'a ar ts'oki di pē'sa mbo.

²¹ Ngetho di nemhö ga ot'a nö'ö xiñho, ne di handi 'yoda ar ts'oki ha ma müi.

²² Ngetho mbo ha ma müi xa di johya di ne ga temba ár 'ñu Jö.

²³ Ne di handi n'ehe, nuna ma ndo'yo ntoxkwi ma mfeni, ne tsixkagi hár 'ye ar ts'oki di 'bu'be.

²⁴ Hwëkategi. Togo da gugagi ga he nunar ndo'yonu tsixka har ndöte.

²⁵ Di umba njamödi Jö, bi ñöngagi har 'befi bi me ma tsi Hmuhu Hesukristo. Gekase, ha ma mfeni di pepa Jö, mödi ma ndo'yo pepa ar ts'oki.

8

Ga 'buhu ngu xikagihu ár Hñö Jö

¹ Nupya hinte ma mfei to'ma nu'u togo 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo, ne ot'a ngu xipa ár Hñö Jö, hinge ngu nese'u.

² Ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo, nu ár Hñö Jö togo unga ar te, xi gugagihu ndi ohu hár 'ye ar ts'oki ne ar ndöte.

³ Nö'ö himbi tsa bi 'yot'a ya 'bepate, ngetho ya meximhai himi otho ya ts'edi nda 'yot'e, jange gese Jö ba pehna ár T'u, jangutho n'ar meximhai mi tsahmö nda 'yot'a ar ts'oki. Nunü bi unga ár te bi hñömba ár ts'edi ar ts'oki.

⁴ Njap'u bi tsa ndar hogajö'ihu ngu akagihu ya 'bepate. Ngetho hindi 'yohu ngu di nesehu, di 'yohu ngu ne ár Hñö Jö.

⁵ Ngetho nu'u togo 'bu ngu ne ya mfenise, honsenu beni. Ha nu'u togo datwa ya mfeni ár Hñö Jö, honsenu beñ'u n'ehe.

⁶ Nu'u togo pepa ya mfenise, ma da dinga ar ndöte. Ha nu'u togo pepa ár Hñö Jö, ma da dinga ar te ne ar hogam'ui.

⁷ Nu'u 'bu ngu ne ya mfenise, ntoxkwi Jö, ngetho hingi ne, ne hingi tsa da 'yotwa ya 'bepate möñ'ö.

⁸ Ne nu'u togo 'bu ngu ne'u, Jö hinda tsa da numañhobi ya te'u.

⁹ Ha nu'ahu hingi pefu ri mfenisehu, gi pefu ár Hñö Jö 'bu ha ri muihu, nu'mu majöni 'buhnu. Ha nu'mu n'a hingi pe'spa ár Hñö ar tsi Hmu Hesukristo, hingo ár meti'ö.

¹⁰ Ha nu'mu ar tsi Hmu Hesukristo 'bu ha ri muihu, mödi ri ndo'yohu 'butho xi du har ts'oki, nuri hñöhu te, ngetho gi 'buhwihu xiñho Jö.

¹¹ Nu'mu 'bu ha ri muihu ár Hñö Jö togo bi ko'spa ár te ar tsi Hmu Hesukristo, Jö, ngu bi guxa ar tsi Hmu, njap'u da umba n'ar 'ra'yo te ri ndo'yohu xi du. Da njap'u ngetho gi 'buhwihu ár Hñö.

¹² Jange tsi kuhu, hindi 'ñepi ga pefu gatho nö'ö ne ma ndo'yohu.

¹³ Ngetho nu'mu gi 'buhu ngu xi'ahu ri mfenisehu, ma gi tuhu. Ha nu'mu gi 'buhu ngu ut'ahu ár Hñö Jö, gi jafu da m'e nö'ö ne ar ndo'yo, ne gi pe'su ar te.

¹⁴ Ngetho nu'u togo tsixa ár Hñö Jö, go ya bötsi Jö'u.

¹⁵ Hinxta hñöhu ár Hñö Jö ne ga penju ga ntsuhu. Xta hñöhu ár Hñö Jö xi jakagihu ya tedegihu Jö. Jange di emfupya: Ma tsi Dada'i.

¹⁶ Ár Hñö Jö datwa majöni ma hñösehu, ne embabi ya bötsigihu Jö.

¹⁷ Ha nu'mu ya bötsigihu, ma da 'raju nuya ñho xi ñötkagihu, ne ga ñhehwihu ar tsi Hmu Hesukristo. Ngetho nu'mu ga thohu ya thogi ngu bi tho'ö, ma ga 'buhwihu hár nsunda.

¹⁸ Di pöka xiñho, nuya thogi di thohupya, hinter me'ö nu'mu ga hejwu ar nsunda di to'mhu ga hanthu m'efa.

¹⁹ Gatho nö'ö xi hyoka ár 'ye Jö, to'ma ar pa da hyanda ar tsi Dada da ñ'u ya bötsi.

20 Ngetho gatho nö'ö bi hyoka ár 'ye Jö, bi 'be ar 'ñu nö'ö nda mefi. Hingo bi nese nda njap'u, bi ne Jö togo bi umba ar ndo'mi n'ehe.

21 Gatho nö'ö bi hyoka ár 'ye Jö, ma da thökwabi nunar ts'edi japabi da nhwati, ne da njohyawu xta hñönga ár nsunda yá bötsi Jö.

22 Ngetho di pöhu, gatho nö'ö bi hyoka Jö, 'rangutho xa hu ár ñö hinxi ntsaya xi nzoñ'u, ntsawi ar ugi ngu n'ar 'behñö ma da da ár bötsi.

23 Ne hinge hönse'u. Gesegihu n'ehe, togo xi t'akagihu ár Hñö Jö ngu n'ar nkohi nö'ö da t'akagihu m'efa. Ne di zoñhu tu ma muihu di to'mhu da tekagihu Jö, ne da 'rakagihu n'ar 'ra'yo ndo'yo hinda du.

24 Ngetho nú'mu nda mpohu, gehnu di to'mhu. Ha nu'mu gar hanthuhmö, hingar ndo'mi. Hinto to'ma nö'ö pets'i.

25 Ha nu'mu di to'mhu nö'ö hindi hanthu, ga tsethu ga to'mhu.

26 Njap'utho ár Hñö Jö togo faxkagihu hinte ja ma ts'edihu. Ngetho hindi pöhu ga ahü ngu di 'ñepi. Gesë'ö xa hu ár ñö zoni, 'ba made apkagihu tema di hoñhu.

27 Ne Jö togo het'wa yá muí ya jö'i, pödi tema ne ár Hñö Jö. Ngetho nunu apkagihu ngu benga Jö xiñho da umba yá bötsi xi ñ'emui.

Hyax'mu xa di tötehu

28 Di pöhu, nu'u togo mö Jö, gatho nö'ö te thogi fäts'i di 'ñepa ar ñho, gehyu togo xi ts'ofu ngu xi benga Jö.

29 Nu'u xki bödi nda mpohu nú'mu hinxki thokta ar ximhai, gehyu bi hñuts'i nda ñhehwi ár T'u, togo nda ñöxhmu gatho ya ku.

30 Ha nu'u togo xki hñuts'i, gehyu bi zohni. Ha nu'u togo bi zohni, gehyu bi nu hinte ma ts'oki mi tu. Ha nu'u togo bi nu hinte ma ts'oki mi tu, gehyu togo bi umbi nda m'u hár nsunda.

31 Tema da tsä ga möñhu 'mu. Nu'mu di 'buhwihu Jö, togo tsä te da jakagihu 'mu.

32 Jö togo himbi 'yot'a ár 'ñöngi bi da ár T'u bi pokagihu, hage hinda 'rakagihu mahyegiwi ár T'u gatho nö'ö di hoñhu.

33 Togo tsä te da hyoxa nu'u togo xi hwahna Jö, nu'mu gese Jö xi nu hinte ma ts'oki mi tu.

34 Hage 'bu man'a togo da hñuxhmö ar mfei. Ar tsi Hmu Hesukristo bi unga ár te. Hinge hönse'ö, get'ö togo bi mengi bi nte, ne bi huxkwi ár Dada hár ñ'ei, habu bi 'ba made apkagihu Jö.

35 Hiñ'otho te da japa ma tsi Hmuhu Hesukristo da hyegi da mökagihu. Wa di thohu ar thogi, ar dumui, ar nt'utsa, ar thuhu, ar k'at'a he. Nú'mu 'butho da thöga ma tehu, wa ñhötju ar jwai.

36 Ngu enga har T'ofu:

Ngetho di teñ'ahe, hyax'mu 'butho xta tuhe.

Nhugagihe ngu ar tsi deti xi t'ent'i da tho.

37 Ha nuju di töhu gatho nuya thogyu, ngetho faxkagihu togo xi mökagihu.

38 Jange xa di kaxmbeni, nunar ndöte, ar te, nuya enxe, ya ndö, nu'u ja yá ts'edi, nö'ö te japyä, nö'ö te di 'ñep'u,

39 nö'ö te bi ja mañö, nö'ö te bi ja hai, wa man'a tema xi hyoka Jö, hinda tsä da 'wegagihu hár mhöte Jö, bi utkagihu mba penkagihu ar tsi Hmu Hesukristo.

9

Jö bi hwahna ya me Israel

¹ Nuga, nõ'ö di mö majöni, ngetho di n'at'be ar tsi Hmu Hesukristo. Ne hinte di p̄ets'i te ga ntsa, ngetho ár Hñö Jö d̄atka majöni.

² Xa tu ma m̄ui, ne xa di ts̄amañ'u.

³ Nuga di ne nu'm̄u da ts̄ahm̄ö, go ga m'eka, hinga 'bu'be ar tsi Hmu Hesukristo, nu'm̄u njap'u da ts̄a da mp̄o nu'u ma mixodyo'be. Gehyū ma ku di p̄es'be n'adar ji.

⁴ Nuya me Israel gehyū yá tede Jö, bi utwa ár nsunda. Bi umbabi ya nkohi ne ya 'bepate. Bi xipa hanja nda nsundabi, ne bi umba yá ñhöt'i.

⁵ Ka ba ehñu yá pale mi t̄enga Jö, ne ha yá 'betoyū, ka ba m'uhñu ngu n'ar ñ'oh̄o ar tsi Hmu Hesukristo. Gesenū Jö, go ár mēti gatho tema ja, hindi ts̄aya di t'umba ar nsunda. Dá njap'u.

⁶ Hinge xi njap'utho ár mhö Jö. Hõñse hinga gatho nu'u yá 'beto ar Hakob gehyū ár hnini Jö.

⁷ Hinda ts̄a ga eñhū gatho nu'u yá 'beto ar Abra yá bötsi Jö n'ehe. Hin'ö, ngetho bi xipabi: Hõñse yá 'beto ar Isa gi 'ñembabi ri 'beto.

⁸ Nu'm̄u, hinga gatho yá bötsi ar Abra yá bötsi Jö n'ehe. Hõñse nu'u xi zu ár ñhöt'i Jö, gehyū xi t'embabi yá bötsi ne yá 'beto ar Abra.

⁹ Ngetho njanu engá ár ñhöt'i ar tsi Dada: Ga penga ri jeyē ngu nuya payū, ne ar Sara ma da 'yonga ár bötsi.

¹⁰ Hinge hõñse'ö, man'a te bi thogi. Núm'u mi dinga yoho yá bötsi ar Rebeka, n'asē ár dada, gehñu ar Isa ma palehū.

¹¹ Núm'u hinxki m'uta nuya yoho yá bötsi, ne hinxki 'yot'atho ar ñho wa ar ts'oki, Jö xki hwahna n'a'u. Hinxki hyandwa yá hoga 'befi, ngetho njap'u xki beñ'ö nda 'yot'e.

¹² Bi 'ñembabi ar Rebeka: Ri 'bet'o t'u ma da m̄epa ar 'befa.

¹³ Ngu engá har T'ofo: Nuga da mö ar Hakob, ne da ʉtsa ar Esau.

¹⁴ Tema ts̄a ga möñhū 'm̄u. Hage hingi ot'a xiñho Jö. Hin'ö, hingi njap'u.

¹⁵ Ngu bi 'ñemba ar Moise: Nuga ga hwēka togo di nega, ne ga p̄e'spa ar ts'eti togo di nega n'ehe.

¹⁶ Hinge nu'm̄u da nese ar jö'i, wa nú'm̄u xa umbár m̄ui da thahni. Jö go da möñ'ö togo da m̄e'spa ar ts'eti.

¹⁷ Har T'ofo huxa tema nsipabi ar ndö Ehipto: Nuga xta jux'a'i ga ñ'u ma ts'edi, ne da nunga ma thuhu gatho ár nxidi ar ximhai.

¹⁸ Nu'm̄u, Jö p̄e'spa ar ts'eti togo ne'ö, ne nõ'ö togo ne da japabi da nme'sku, ts̄a da 'yot'e.

¹⁹ Nu'm̄u, da ts̄a gi 'ñengagihū: Hanja Jö umba ár mfēi ya jö'i 'm̄u. Ngetho hinjo'o togo da dospa ár mfeni Jö.

²⁰ Ha nuga ga thöt'ahū njawa: Tsi jö'i'i, togo'i gi ne gi ntsaw̄i Jö. Hage n'ar 'bada ts̄a da 'ñemba ar gö, yo'ö xka hyogagi njawa.

²¹ Hage hingi p̄e'sa ár ts'edi ar gö da hyoka nor 'bada ne'ö. N'adar xeni ar boh̄ai, da ts̄a da hyoka ya 'bada di 'boxa habū jar nsu, ne ya 'bada di hō har 'befi hyax'm̄u.

²² Hage hingi njap'utho Jö n'ehe. Mi nemhö nda ñ'u ár kwe, ne nda ñ'u ár ts'edi, ha bi m̄e'spatho ar ts'eti nu'u xki hñuts'i nda hwati.

²³ Bi 'yot'a njap'u nda utwabi t̄engu ár d̄öta ár nsunda nu'u togo xi zutwa ár nhwēki, ne xi hñux'ö da m'uhwi hár nsunda.

²⁴ Ngetho Jö xi zonkagihū ga poñhū mada da ya xodyo ne nu'u hingya xodyo.

²⁵ Jangu engá har t'ofo bi 'yot'a ar m'ehni Osea, habū enö njawa: Ma ga embabi ma hnini nu'u hingo ma hninihmö,

Ne nö'ö ar hnini hingi ndi mödi, ma ga möpya.

²⁶ Ne habu xki t'embabi:

Nu'ahu hingo ma hnini'ihu,

ja ma da t'embabinu,

gehyu ya bötsi Jö hö ar te.

²⁷ Ar Isaia mi enö n'ehe, nú'mu mi nonga ya me Israel: Mödi mar nzeye ngu ar 'bomu 'bonga har ñonthe, honse n'a tsi tui xi bongi ma da mpohö.

²⁸ Ngetho ar tsi Hmu ngut'a ma da japi da thokwa har ximhai ngu xi möñ'ö.

²⁹ Ngu bi ñenga mam'et'o ar Isaia n'ehe:

Nu'mu ar tsi Dada togo pe'sa ar ts'edi hinxi 'yegagihu 'ra ma 'betohu,

xta ñehewihu ar hnini Sodoma, ne ndi hñöxkagihu ar hnini Gomora.

Jö numañho nu'u ñ'emui

³⁰ Te da tsa ga möñhupyä. Nu'u hingya xodyo himi honi nda m'u xint'axi här nthandi Jö, gehyu xi nhu hinte ma ts'oki tupya ngetho ñ'emui.

³¹ Ha nu ar hnini Israel togo mi umba ár mu bi demba ya 'bepate ar Moise, ne njap'u nda nhu hinte ma ts'oki mi tuhmö, himbi züdi.

³² Yo'ö. Ngetho mi umbyá mu mi honi nda t'axki hinga har ñ'emui. Mi hoñ'u nda t'axka ha ya hoga 'befi mönga ya 'bepate, ne bi ntöxkwi ar do mfets'e.

³³ Ngu enga har T'ofö:

Pöhu, nuga di pö n'ar do mfets'e ne nt'ent'i núnu Sion.

Ha nö'ö togo da ñ'emui'ö, hinda ma da 'be ár tsa.

10

¹ Tsi kuhu, xa majöni di xi'ahu, di umba ma mu di apa Jö da mpö ya me Israel.

² Nuga di damajöni, nuyü xa umbyá mu hongä Jö, mödi hingi pödi xiñho nö'ö ot'u.

³ Ngetho hinxi bö'u ar hogam'ui ungar tsi Dada. Xi umbyá mu da nhumañhobi nö'ö ot'u, ne njap'u hingi japamasu nö'ö xi 'yot'a Jö nda nhumañhogihu.

⁴ Nuyá 'bepate ar Moise bi göxa ár ts'edi nú'mu ba e ar tsi Hmu Hesukristo, ne njap'u nda nhu hinte ma ts'oki tu gatho nu'u da ñ'emui'ö.

⁵ Ngetho nö'ö togo ne da m'ui xiñho här nthandi Jö di tenga nö'ö bi 'yot'a ar Moise, enga njawa: Nö'ö togo da 'yot'a gatho nuya 'bepateyu, ma da me'sa ar te.

⁶ Ha nunar nhumañho bi e har ñ'emui, engagihu njawa: Yo ma gi beñhu togo ma da boxa mhets'i da tsiwa ar tsi Hmu Hesu.

⁷ Wa gi 'ñeñhu: Togo da gö har 'bexui da guxa ar tsi Hmu Hesu habu bi ku nu'u xi du.

⁸ Ne te mönga har T'ofö: Gi pe'sp'u get'u'ho ar mhö, oda ha ri ne, ne ha ri mu. Gehnu ar mhö ñ'emui di ñeñhu majöni.

⁹ Nu'mu nuna ri ne damajöni ar Hesukristo gehnu ar Hmu'ö, ne gi jamfi ha ri mu Jö bi guxa man'agi har ndöte, ma gi mpohö.

¹⁰ Ngetho ha ma mu'ihu di ñ'emui'ö, ne njap'u nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu. Ha numa nehü damajöni nö'ö di ñ'emui'ö, ne njap'u ga mpohü.

¹¹ Ngetho har T'ofö enga njawa: Gatho nu'u togo da ñ'emui'ö, hinda ma da 'be ár tsa.

¹² Mahyetho ya xodyo ne nu'ụ hingya xodyo, n'adár Hmu gatho'ụ, ne umbabi da bongwatho gatho nu'ụ togo mat'í.

¹³ Ne engá ar T'ofó n'ehe: Gatho nu'ụ togo da mat'wa ár thuhu ar tsi Hmu, ma da mpohó.

¹⁴ Ha nu'mụ hinxi ñ'emụ, hinda tsá da mat'i. Ha nu'mụ hinxi 'yode, hanja ma da ñ'emụ. Ha nu'mụ hinto hõ'spa ar hoga mhõ, hinda ma da 'yo'ụ.

¹⁵ Ne nu'mụ hinto xi m'ehni, hanja da mhõnga ar hoga mhõ. Jangu engá har T'ofó: Nzada ár nzohó nõ'ò togo mõnga ar hogam'ụi ne ar hoga mhõ.

¹⁶ Mõdi hinga gatho xi 'yota ar hoga mhõ xi 'yode. Ngu xi 'ñenga ar m'ehni Isaia: Tsi Hmu, hinto xi ñ'emụ ar hoga mhõ xta mõñhe.

¹⁷ Da thinga ar ñ'emụ nu'mụ da t'oxa ar hoga mhõ, ne nunar mhõnu nonga ar tsi Hmu.

¹⁸ Ha di ań'a'ihupya: Hage hinxi 'yo'ụ 'mụ. Hõ, xi 'yode, ngetho engá har T'ofó:

Gatho ár nxidi ar ximhai xi nunga yá mhõ'ụ,
ne habụ gatho xi zonga nõ'ò mõñ'ụ.

¹⁹ Di engá n'ehe: Hage hinxi bö ya me Israel. Hõ, xi bödi, ngetho ar Moise bi 'ñenõ m'et'o:

Nuga ar tsi Dada di engá: Ma ga tsot'ahụ ri mụihu, ga hongá man'ar hnini nõ'ò hingo ma hnini.

Ne ma ga poń'ahụ ri kwehụ, ga munts'a 'ra ya jö'i te gatho bentho.

²⁰ M'efa ar m'ehni Isaia himbi ntsu bi 'ñenõ:

Ar tsi Dada enõ: Bi dingagi nu'ụ togo himi hongagi.

Da ñ'udi bi hyandga nu'ụ himi angagi.

²¹ Har tsi Hmu emba ya me Israel: Gatho ar pa da tungwa ma 'ye 'ra ya jö'i xa ya me'sku ne ya toxté.

11

Nõ'ò n'a tsi tui ya me Israel xi bongi

¹ Jange di ań'ahụ: Hage Jö xi hyep'ụ ár hnini 'mụ. Hin'õ, ngetho nuga dar me Israel n'ehe, ár 'betogi ar Abra, ne ár bötsigi ar Benjamin.

² Jö hinxi hye ár hnini yanụ mam'et'o xi bödi. Ha hinxka nehụ tema mõnga ar T'ofó habụ nonga ar m'ehni Elia, nú'mụ mi kaxa Jö tema mi ot'a ya me Israel. Mi engá njawa:

³ Tsi Hmu'i, xi tho'a gatho ri m'ehni, xi thext'a gatho ri 'boxm'oñhó. Hõnsé di koka, ne thongagi da thogi n'ehe.

⁴ Ne bi dõtwa Jö bi 'ñenõ: Xta hwahna hñun'atema'ret'a ya nthebe togo hinxi ndandihmõ xi ndõnga ar tsita ár thuhu Bal.

⁵ Njap'ụ nuya payu, 'bü 'ra ya tsi tui xi bongi togo xi hwahna Jö xi hwëkwa ár nt'uni.

⁶ Ha nu'mụ xi nhwëkwabi, hinxi dö'ụ ot'a ya hoga 'befi. Ngetho nu'mụ xi dö'ụ di ot'a ya hoga 'befi, hingar nthebate 'mụ ár nt'uni xi unga ar tsi Dada.

⁷ Xi'mụ, te ga beñhụ. Nuya me Israel himbi dinga nõ'ò tema mi honi. Hõnsé nu'ụ tsi tui xki thahni bi diń'ụ. Ha nu ma'ra bi njapi bi me yá mfeni hinge nda diń'ụ.

⁸ Ngu engá har T'ofó: Jö bi 'ñökwa yá mfeni, ne bi gotwa yá da ne yá gu. Njap'ụtho 'bü nuya payu.

⁹ Ne ar Dabi bi 'ñenõ njawa:

Nuyá ñhuni, dá japi da nts'okse,

ngu n'ar xögu wa n'ar nt'ats'i habu da zose'u, gehnu ár mfe'i'u.

¹⁰ Dá m'exui yá da, hinda hyant'u,
ne hindi tsaya yá xutha di muxa yá 'beni.

Ár mpohö nu'u hingya xodyo

¹¹ Di aña'ahu n'ehe: Hage xi mfe'sa ya me Israel ne xi nhwati 'mu. Hin'ö, hingi njap'u. Ngetho xa ya me'sku, bi t'umba ar mpohö nu'u hingya xodyo, ne njap'u nda ts'ot'wa yá mui.

¹² Ha nu'mu nuyá ts'oki'u bi mats'i da me'sa ya ñho gatho ya meximhai, ne nú'mu bi dahyu bi máxa nu'u hingya xodyo nda zu ar ñho, tenguhmó nú'mu xta mengi da m'uhwi Jö man'agi.

¹³ Nuga di zo'ahu hingar xodyohu, ngetho dar mpote ar tsi Hmu, xi menkagi ga zo nu'u hingya xodyo, ne di numansu ma 'befi.

¹⁴ Xömhö njanu ga tsot'wa yá mu nuya ma mixodyo'be, ne da mpo 'ra'u.

¹⁵ Ngetho nú'mu mi the'u, bi ñhogamuiwi Jö gatho nu ma'ra 'bu ma'ra ya hai, nu xta mengi da ts'ihí, pontho da mengi da me'sa yá te'u.

¹⁶ Njangu nu'mu nor 'bet'o xenijuni xi ndatwa Jö, gatho nö'ö man'a xeni n'ehe. Ha nu'mu yá 'yu n'ar za ár me'i Jö, gatho yá 'yeza n'ehe.

¹⁷ Nu'mu n'ar hoga 'bai ar njömdoni bi mfekwa 'ra yá 'yeza, ne bi thux'a'i nu'ge gar 'yeza ar mąnga njömdoni, ne gi tsipa ár ngi ar hoga 'bai,

¹⁸ yo gi exa ri nsu gi ne gi hyomahai nuya 'bet'o 'yeza. Ngetho gi pödi hingi toxke ar 'yuza, go tox'a'i.

¹⁹ Tsá gi ñemhö: Nuya 'yeza bi mfeki ne bi thuxkagiga.

²⁰ Nuyu bi mfeki ngetho ma ya me'sku, ha nu'ge ngetho gi ñ'emui bi thux'a'i. Jange yo gi exa ri nsu, tsupa Jö.

²¹ Ngetho nu'mu Jö himbi pumbabi nuya 'yeza xki bohnu, hanja ma da pump'a'ige.

²² Jange hyandwa xiño ár ts'eti ne ár kwe Jö. Hö, ár kwe pe'spa nu'u xi dagi. Ha nu'ge, pes'a ar ts'eti nu'mu gi pödi gi su nunar ts'etinü. Nu'mu hin'ö, ma da mek'a'i ngu bi japa nuyu ma'ra ya 'yeza.

²³ Njap'u nu'u xi mfeki, nu'mu da hyep'u yá me'sku, da mengi da thuta man'agi, ngetho Jö pe'sa ar ts'edi da mengi da tuta har 'bai man'agi.

²⁴ Ngetho nu'ge, ngu n'ar mąnga njömdoni bi ts'ek'a'i ne bi thut'a'i har hoga njömdoni, ter ñhembibi 'mu da mhenga da thuta man'agi nu'u xki bohnu m'et'o.

Ya me Israel bi njo'spa yá ñho

²⁵ Tsi kuhu, di ne gi pöhu nö'ö himi fö mam'et'o, ne hingi ñexa ri nsuhü: Nuya me Israel bi got'a yá mfeni 'ra ya tsi pa, da dö'mi da yut'a gatho nu'u hingya xodyo 'bu ma'ra ya hai xi zu ár nhwéki Jö.

²⁶ M'efa gatho ya me Israel ma da mpohö, ngu engá har T'ofó:
Ma da zo n'ar ñönte di 'ñe Sion,

ne da paxt'a nö'ö xi nts'otho ha yá 'beto ar Hakob.

²⁷ Njap'u xta nko'be ma ga hokwa yá ts'oki,
ngu xta ñöt'wabi.

²⁸ Nuyu, yá ñ'uni ar hoga mhö, njapu xok'ahu ar goxthi da tsá gi mpohü. Ha Jö mödi, ngetho xki hwampa yá dada mam'et'o.

²⁹ Ha nuyá nt'uni ne yá nzote ot'a Jö, hinda njap'utho. Jö hingi pata ár ne.

³⁰ Ngu'ahụ maham'u hinge ngi othụ Jö, ha nupya xka tsuhụ ár nhwëki, ngetho himbi 'yot'u Jö.

³¹ Njanupya ya me Israel hinxi 'yota Jö'u, njanu da zu'u nunar nhwëki xi zu'ahụ n'ehe.

³² Ngetho Jö bi 'yent'a gatho nda nme'sku, ne m'efa nda me'spa ar nhwëki xoge.

³³ Xa nzeyetho ár mfeni ne ár mfödi Jö. Hinjo'o togo da bödi tema ne da 'yot'e. Hinjo'o togo da xet'wa yá 'ñu'ö.

³⁴ Ngetho, togo xi bötwa ár mfeni Jö, wa togo xi uta Jö tema da mefi.

³⁵ Hage 'bu n'a togo te xi umba Jö m'et'o, ne da ko'spya.

³⁶ Ngetho gatho nö'ö te ja, go ár meti'ö, go bi hyok'ö ne 'bui da mepabi'ö. Go di 'ñepabi hinda ntsaya da t'umba ar nsunda. Dá njap'u.

12

Gehnu xiñho da me ya gamfi

¹ Jange tsi kuhü, di a'ahü gi umfu Jö xoge ri ndo'yohü, ngu n'ar m'oñho tetho, xint'axi ne numañho Jö. Gehnu ar mhat'ajö di 'ñepi gi 'yothü, ngetho Jö xa xi utkagihü ár nhwëki.

² Yo gi ñhogamühü nö'ö te 'ra'ahü ar ximhai. Mahyoni gi n'a'yohü ri 'ra'yo mfenihü, ne njap'u gi tsasehü tema ne Jö embi nzatho, numañho ne handi xiñho.

³ Nuga xi hwëgagi ga pepa ar tsi Hmu, jange di xi'ahü, hinge xa di thotho gi 'ñexa ri nsuhü. Nuhü xiñho tema gi bensehü, ngu ár nzeye ar ñ'emui xi hyeni xi 'ra'ahü Jö, ngu ár nt'eni'ö.

⁴ Ngetho jangu ma ndo'yohü pe'sa nzeye yá xeni, ne hinga gatho get'ar 'befi pets'i,

⁵ di njahup'u n'ehe. Mödi di nzeyehü, 'rangugihü dár ndo'yohü ar Hesukristo, ne di mfaxu n'a ngu n'a.

⁶ N'añ'o n'a ngu n'a ya hogant'uni xi hwëgagihü Jö. Nu'mü n'a xi t'umbabi ngu ár m'ehni Jö, dá mepabi ngu ár nzeye ár ñ'emui pets'i.

⁷ Ha nu'mü xi thembabi da m'ego, dá m'axa ma'ra. Wa xi t'umbabi da ñ'utate, dá uta ma'ra.

⁸ Nö'ö togo xi t'umbabi da hñu'mba yá müi ma'ra, dá hñu'mba yá müi. Wa xi t'umbabi da hyeni, dá me'sa n'ar hogamui da 'yot'e. Wa xi t'umbabi da ndö, dá umba ár müi da 'yot'e. Ha nö'ö xi t'umbabi da m'axa togo hongar m'fats'i, di johya da 'yot'e.

⁹ Nö'ö ar mhöte gi pe'su, xa majöni di 'ñe ha ri müihü, hindi oxta mañö. Utsahü nö'ö hingi ho, teñhü nö'ö xiñho.

¹⁰ Mhöhü n'a ngu n'a, gi pe'su n'ar hoga mhöte gar kuhü. Ne di 'benga nt'ek'ei gi zohü ma'ra.

¹¹ Mpehü nts'edi, yo gar döñhëhü. Umba ri müihü pefü ar tsi Hmu.

¹² Njohyahu gi ndo'mhü, tsethü ya thogi, hingi hyehü gi 'yafu Jö.

¹³ Ñhehwihi ma'ra ya gamfi tho ar k'at'i, ne nzöihü gi uñhü ar seki ha ri nguhü da ñ'oxa ma'ra.

¹⁴ Mathwu Jö nu'u togo utsa'ihü. 'Yafu ár ñho, yo gi afu nö'ö hingi ho.

¹⁵ Njohyawihü nu'u togo johya, ne nzongwihü nu'u togo zoni.

¹⁶ N'adar mfeni gi pe'su. Yo gar ñ'ets'ihü, ntsixkwihü nuya tsi hyoya. Yo gi 'ñexa ri nsuhü xa gi pöhu.

¹⁷ Yo gi ko'spabihü ár ñöni togo ot'ahü ar ts'oki. Umba ri müihü da hyant'ahü ya jö'i gi othü ar ñho.

¹⁸ Nö'ö 'bá ri ñöni, umba ri mũihũ gi ntsixkwi gatho ya jö'i nu'mũ da tsá.

¹⁹ Tsi kuhu, yo gi ja ri 'yese gi ko'spa ár ñöni togo xi 'yot'a n'ar ts'oki. Tsokwabihũ ár tsi kwe Jö, ngetho engá har T'ofó: Go ma metiga ar nko'sñöni, go di unga ar njut'i, engá ar tsi Hmu.

²⁰ Di xi'ahũ, nu'mũ ri ñ'unihũ tunthu, umbabihũ te da zi, ha nu'mũ tuthe, umfũ ar dehe. Nu'mũ gi japabihũ njap'u ri ñ'unihũ, hindi pödi ha da hwi'sa ár ñö di ntsá.

²¹ Yo gi ñhẽhũ da dö'ahũ ar ts'oki. Juhũ ar ñho gi töhũ.

13

¹ Gatho ya jö'i dá 'yota ya ts'ut'wi, ngetho Jö go xi umbár nsu gatho nu'u togo pe'sar ts'edi. Gatho nuya jö'i pe'sa yá nsu go xi 'ñex'ö.

² Jange gatho nu'u hingi ota ya ts'ut'wi, toxa nö'ö xi hñuxa Jö, ne njap'u munts'ase ár mfei da zudi.

³ Ngetho nuya ts'ut'wi hinxi t'ets'i da pi nu'u togo ot'a ar ñho, tsu nu'u togo hingi ot'e xiñho. Nu'mũ hingi ne gi 'buhũ gi tsuhũ ya ts'ut'wi, 'yothũ nö'ö xiñho, ne da t'es'a ri nsuhũ.

⁴ Ngetho yá 'bego Jö'u, hoñ'a ri ñhohũ. Ha nu'mũ hingi othũ nö'ö xiñho, nu'mũ hö, gi ntsuhũ. Ngetho hinga m'etho hö ár ndojwai, gehnũ ár 'bego Jö da ko'spa yá ts'oki ne da umbár mfei ya ts'okte.

⁵ Jange 'yothũ ya ts'ut'wi, ne hinda mfep'ahũ, ne hinte di tsu'a ri mfenihũ n'ehe.

⁶ Jange gi juthũ ar bojö jot'a ya ndö, ngetho yá 'begoyu Jö, xi 'yentyá te da me nunar 'befinũ.

⁷ Juthwũ gatho nu'u togo gi tufũ: nö'ö ar bojö jot'a ya ndö, ne gatho ma'ra di 'ñep'ahũ gi juthwũ. Togo mahyoni gi numañhohũ, jahup'u, ne togo di za gi 'ñe'sfũ ár nsu, 'yothũ n'ehe.

⁸ Yo gi ñhoxũ ya thai. Nö'ö gi 'yothũ, gi mhöhũ n'a ngu n'a. Ngetho nu'mũ gi möhũ ri ñ'ohũ, gi othũ ya 'bepate mönga har T'ofó.

⁹ Ngetho nu habũ enö: Hingi tsimba ár nthöti ma'ra, hingi mpë, hingi pe ya nhemhñö, hingi hyokwa yá ñho ri ñ'ohũ, ne ma'ra ya 'bepate; gathoyu da tsá da tx'uki hõnse da t'enö: Mö ri ñ'ohũ ngu gi mhõse.

¹⁰ Nö'ö togo möte, hingi ts'okwa yá ñ'ohũ. Jange gatho ya 'bepate go ot'a nö'ö to möte.

¹¹ Jahu njap'u, ne nuhũ ya pa di 'buhũ. Ma ga zot'a ma dahũ ga hẽhũ ar t'öhö. Ngetho nupya hints'u yap'u 'bu ma mpohohũ, ngu mi 'bu nú'mũ nda ñ'emũihũ.

¹² Ya 'butho da göxar xui, ne xi 'ñep'utho ar hyats'i. Jange ma ga hẽhup'u yá 'befi ar 'bexui, ne ga hehũ ar he di b'uhũ har hyats'i, ngu xi ñhoka n'ar ndogo di ma har tuhni.

¹³ Ma ga 'buhũ di nheki di 'yohũ har hyats'i, ga othũ xiñho gatho. Hinga 'buhũ hinte di juju ha ya dango habũ xa ñuntho ne ntitho. Hinga 'buhũ har hyoka 'behñö ne nö'ö xi nts'otho. Hinga ntufñũ, ne hinga hyokwabihũ yá ñho ma ñ'ohũ.

¹⁴ Ga ñhexũ ár ts'edi ar tsi Hmu Hesukristo, ne hinga ñhẽhũ da kakagihũ nö'ö te gatho bi e ha ma mfenihũ.

14

Nu'u hingi ts'edi yá ñ'emũ

1 Yo gi 'weju nu'u ya ku hingi tse_{di} yá ñ'emui, ne yo gi ñöniwi tema gi beñhu.

2 Ngetho 'ra beni tsá da zi gatho, ha ma'ra hingi tse yá ñ'emui, honse tsi ya tsi k'ani.

3 Nö'ö togo tsi gatho, yo ma da denga nö'ö togo hingi tsi xoge. Ha nunu, yo di thenga nö'ö togo tsi, ngetho Jö go xi numañho'ö.

4 Xi nu'ge, ter me'age gi themba ár 'bego man'a. Ar hmu go da möñ'ö ha da nangi wa da dagi. Ha ma da nangi, ngetho döta ár ts'edi ar tsi Hmu togo da gúts'i, ne hinda hyegi da dagi.

5 'Ra handi xiñho da nhumansu 'ra ya pa da mepa Jö, ha ma'ra handa gatho ya pa mahyetho. N'a ngu n'a mahyoni da bödi tema pefi.

6 Nö'ö togo hwahna 'ra ya pa, ent'wa ar tsi Hmu. Ha nö'ö handa gatho ya pa mahyetho, njap'utho n'ehe. Nö'ö tsi gatho, ent'wa ar tsi Hmu ne umba njamödi. Ha nö'ö hinga gatho tsi, njap'utho n'ehe umba njamödi Jö.

7 Ngetho hinto di 'buhü ga pepase ma tehu, ha hinga tuhu di hongga ma ñhosehu.

8 Nu'mü di tehu, di enthwu ma tehu ar tsi Hmu, ha nu'mü ga tuhu, go di ent'wabihu'ö n'ehe. Jange nu'mü di 'buhü, wa xta tuhu, ár metigihu ar tsi Hmu.

9 Jange bi du ar tsi Hmu ne bi nanga man'agi. Bi mengi bi nte, ne njap'u bi hñuts'i ngu ár Hmu nu'u te ne nu'u xi du.

10 Xi nu'ge 'mu, yo'ö gi thenga ri ku. Wa hinte gi nuge nö'ö ot'ö. Ha hingi pöhu, gatho ma ga 'bahü da hñöskagihu majöni ar tsi Hmu Hesukristo.

11 Ngetho enga har T'ofó:

Nuga di 'bui, enga njap'u ar tsi Hmu, ne gatho ya jö'i ma da ndandihmö da nsundagi,

ne da damajöniyu dar Jöga.

12 Nu'mü, n'a ngu n'a ma ga dathwu majöni Jö gatho nö'ö xta othu.

13 Jange hinga ma ga nthehü n'a ngu n'a. Ma ga nkohü ha ma muihu hinga pojwu ya mfets'e da japi da da ma kuhü.

14 Nuga di pödi ne di kaxmbeni njap'u bengga ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho hinte xints'othose. Ha nu'mü n'a beni xints'otho, hö njap'u hár mfeni'ö.

15 Ha nu'mü nuna ri ñhuni tsot'wa ár mü ri ku, hingi pe'sa ar mhöte 'mu. Nuna ri ñhuni, yo ma da japa da m'e ri ku, togo ar tsi Hmu Hesukristo bi ungár te bi pohö.

16 Yo gi xoxu ar goxthi da nthenga nö'ö gi beñhu xiñho.

17 Ngetho har ts'ut'wi Jö, hinge m'et'o ya ñhuni wa ya ts'ithe. M'et'o ar m'ui xint'axi, ar hogam'ui, ne ar johya. Gathoyu unga ár Hñö Jö.

18 Nö'ö togo pepa ar tsi Hmu Hesukristo njanu, numañho Jö ne ya jö'i.

19 Jange ma ga teñhu nor ñho unga ar hogam'ui, ne faxkagihu n'a ngu n'a da te ma ñ'emuihu.

20 Yo gi jafu ar ñhuni da hwatwa ár 'befi Jö. Mödi gatho nö'ö te jawa xiñho da ts'i, nö'ö hingi ho, n'ar ku da japa ár ñ'ohü da dagi ngetho te gatho tsi.

21 Xiñho hingi tsa ar ngo, wa gi tsi ar ixkat'afi, nu'mü gi japi da mfe'sa ri ku, gi tsot'wa ár mü, wa da went'a ár ñ'emui.

22 Nu'mü gi ñ'emui xiñho nö'ö gi ot'e, honse gi pöhwü Jö. Nzatho nö'ö togo hinte tsu ár mü ngetho pödi xiñho nö'ö ot'e.

23 Ha nõ'ö yomi ha xiñho nõ'ö tsi, tuxar ts'oki, ngetho hingi ñ'emui xiñho nõ'ö ot'e. Ne gatho nõ'ö ot'e hingi ñ'emui, nunu ot'ar ts'oki.

15

1 Jange nuju xi nzedi ma ñ'emuihu, mahyoni ga pe'sfu ar ts'eti ga faxu nu'u togo hingi tse ya ñ'emui, ne hinga honse ma ñhohu.

2 Ma ga hoñhu n'a ngu n'a ár ñho ma ñ'ohu, ga faxu da noxka ár ñ'emui.

3 Nunar tsi Hmu Hesukristo himbi hyonga ár ñhose, jange bi tho'ö ngu engar har T'ofu: Go da nthex'be ya nts'ani mi tho'x'a'i.

4 Ngetho nuya T'ofu bi t'ot'a maham'u, xi t'ot'i nda utkagihu nda hñuxa ma ndo'mihu, ga pe'su ar humamui ne ar ts'eti mönga har T'ofu.

5 Jö togo ár meti ar ts'eti ne ar humamui, n'at'wu da 'ra'ahu n'adar mfeni n'a ngu n'a gi 'buhu xiñho, ngu benga ar tsi Hmu Hesukristo.

6 Njap'u n'adar mfeni ne n'adar mhö gi nsundabihu Jö ár Dada ma tsi Hmuhu Hesukristo.

Nu'u hingya xodyo bi nsipa ar hoga mhö

7 Uñhu ar tsaya n'a ngu n'a, ngu ar tsi Hmu Hesukristo bi 'rakagihu n'ar hoga tsaya, ne njap'u da t'e'spa ár nsu Jö.

8 Di xi'ahu, nunar tsi Hmu Hesukristo ba e da mepa ya xodyo, ne njap'u bi ñ'udi mönga majöni Jö, ne ot'a gatho ngu xki ñöt'wa ma palehu.

9 Ne nu'u hingya xodyo da nsundabi Jö da bötwa ár döta nhwëki, jangu engar har T'ofu:

Ga datwa majöni togo'i nu'u hingya xodyo 'mu,
ne ga tüt'a ri thuhu.

10 Ne enö n'ehe:

Nu'ahu hingya xodyohu, njohyawihu ár hnini Jö.

11 Ne pengi enö njawa:

Gatho'ihu hingya xodyohu, nsundahu ar tsi Hmu.

Hö, nu'ahu gi 'buhu ma'ra ya hai, 'ñe'sfu ár nsu.

12 Ar m'ehni Isaia bi 'yot'a njawa n'ehe.

Ar Isai ngu n'ár 'bai n'ar za ma da 'ro n'ár 'yu,

gehnü di o hár 'ye nu'u hingya xodyo.

Ja gehnü togo ma da hñuxyá da.

13 Ha nunar Jö togo unga ar ndo'mi, xa da 'ra'ahu ar johya ne ar hogam'ui ngetho gi ñ'emuihu. Ne da hñus'a ri ndo'mihu tsix'ahu ár ts'edi ár Hñö Jö.

14 Ha nuga di kaxmbeni tsi kuhu, xa gi pe'su ar hogamui, ne hingi k'athu ar mfödi gi hñu'mfu ár mu n'a ngu n'a ri kuhu.

15 Tsi kuhu, xta ot'ahu nunar he'minu, jar xeni xta top'ahu, ngetho hindi ne gi pumhnihu. Xta ot'a njap'u ngu xi hwëga Jö ga ot'e.

16 Dar 'bego ar tsi Hmu Hesukristo, di xipa nu'u hingya xodyo ár hoga mhö Jö. Di hö'spa nunar hoga mhönu, ne njap'u ga datwa Jö nu'u hingya xodyo, ngu n'ar m'oñho thandi xiñho xi xuka ár Hñö Jö.

17 Tsahmö ga exa ma nsu, ngetho xi maxkagi ar tsi Hmu Hesukristo xta mpe hár 'befi Jö.

18 Ngetho hinte man'a di ne ga mö, honse nõ'ö xi 'yot'a ar tsi Hmu ha ma 'ye, njap'u da ts'i nu'u hingya xodyo da 'yotwa ár mhö. Gathoyu xi njap'u xi 'yox'u ar mhö xta xipabi, ne xi hyant'u ar hogam'ui xta utwabi.

¹⁹ Xi nheki ya dōta nt'udi, ne ár ts'edi ár Hñö Jö, xi maḁkagi xi 'yo ya me Herusalen ne gatho ár nthet'i. Da tsonga Iliriko habu xa mi yap'u, gathonu xta mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁰ Njanu xa da umba ma müi da mönga ar hoga mhö, hinga habu xki mhömba ár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, ne hinga nga mfi's'befi'be ma'ra.

²¹ Nö'ö da pefi, ngu engu har T'ofu:
Nu'u togo hiñham'u xki nsipabi togo'ö, ma da bödi.
Ha nu'u hiñham'u xi 'yode, ma da zo yá mfeni.

Ar Pablo ne da ma Nroma

²² Hangu xta nemhö ma ga k'ös'ahu, ha nuya 'befiyu xi k'askagi ga map'u.

²³ Ne nupya hindi pe'sa ma'ra ya 'befi ha ya haiyu, ha xta to'ma nzeje ya jeje di ne ga 'buhwihu.

²⁴ Jange nú'mu xka ma España, ma ga thop'u'ho. Di ne ga nu'ahu, ne gi faḁkagihu ga ju ma 'ñu man'agi xka jwahu ga njohyahu.

²⁵ Nupya gar ma Herusalen, ma ga hö'spa ár mfats'i m'empa ya gamfi bi 'buhnu.

²⁶ Ngetho nuya ku me Nmasedonia ne Akaya, bi beñ'u xiñho nda mempa n'ar mfats'i nu'u ya gamfi hyoya 'buhnu Herusalen.

²⁷ Nuya kuyu bi numañho nda 'yot'a njap'u, ne xiñho, ngetho pontho tupabi'u. Nu'mu ya xodyo bi mfaḁkwi yá ñho umba Jö di 'ñe mhets'i, xiñho nuya hingya xodyo da ñhehwi yá ñho pe'skwa har ximhai n'ehe.

²⁸ Di xi'a'ihu 'mu, nu xka jwadi ga tso nunar mfats'inu, ga tsoñ'ahu xka ma España.

²⁹ Di beni xka map'u, ma ga hö's'ahu ár ñho ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo, ne xa ga höñhu ar njöpi.

³⁰ Di a'ahu tsi kuhu, hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo ne hár mhöte ár Hñö Jö, gi faḁju ga afu Jö da zixkagi xiñho,

³¹ hinte da jakagi nuya hingi ñ'emui 'buhnu Nhudea. Ne nunar mfats'inu bi t'akagi ga höts'i, da numañho ya gamfi me Herusalen.

³² Ne xa ga njohya ga tsoñ'ahu nu'mu njap'u ne Jö, ne ga tsayawihu mahyegi.

³³ Jö togo unga ar hogam'ui, gi 'buhwihu hyax'mu. Da njap'u.

16

Ar nzengwa pempa n'a ngu n'a

¹ Di xi'ahu, nunar ku Febe n'ar hoga ku togo faḁte har nijö Nsenkrea.

² Umfu n'ar hoga tsaya ngu n'ar gamfi xi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho njap'u xiñho da 'yot'a ya ku. Faxu ne umfu gatho te k'at'i, ngetho nunu xi maḁa nzeje. Gesegi xi maḁkagi n'ehe.

³ Zengwagihup'u ar ku Prisila ne ar ku Akila, togo xi maḁkagi hár 'befi ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Nuyu bi 'yent'a yá te bi maḁkagi, jange di umba njamödi. Hinga honsegi, gatho nuya nijö hingya xodyo umba njamödi n'ehe.

⁵ Zengwagihu ya ku mhunts'a ha yá nguyu, ne ma tsi hmöka ku Epeneto. Gehnu m'et'o bi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo núnu Akaya.

⁶ Zengwagihu ar ku Maria togo xa xi umba ár müi xi maḁ'ahu.

⁷ Zengwagihu ar ku Androniko ne ar ku Hunias, pontho ma mēni ne ma ñ'ohu har fadi. Gehyu xi nu xiñho ya mpote, ne bi dökgagi m'et'o bi ñ'emuiyu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Zengwagihū ar Amplia, ma tsi hmōka ku xta jamfihe ar tsi Hmu.

⁹ Zengwagihū ar ku Urbano ma maxte hár 'befi ar tsi Hmu Hesukristo, ne zengwagihū ma hmōka ku Estaki.

¹⁰ Zengwagihū ar Apele togo bi zeta ya thogi tenga ar tsi Hmu Hesukristo. Zengwagihū nu'u 'bu hár ngu ar Aristobulo.

¹¹ Zengwagihū ar Erodion togo poni ma mēni. Zengwagihū nu'u 'bu hár ngu ar Xixo xi ñ'emui ar tsi Hmu.

¹² Zengwagihū ar ku Trifena ne ar ku Trifosa, togo mpe hár 'befi ar tsi Dada. Zengwagihū ar hmōka ku Persida togo xa xi mepabi ar tsi Hmu.

¹³ Zengwagihū ar ku Rufo, nzada ár m'ui ñ'owi ar tsi Hmu. Zengwabihū ár nōnō, pontho ma nōnōga n'ehe.

¹⁴ Zengwagihū ar ku Asinkrito, ar ku Fregonte, ar ku Herma, ar ku Patroba, ar ku Herme ne gatho ya ku 'buhwinu.

¹⁵ Zengwagihū ar ku Filologo, ar ku Hulia, ar ku Nereo ne ár njup'u, ar ku Olimpa ne gatho ya ku mhuskwinu.

¹⁶ Ne uñhu n'ar ñhuñi n'a ngu n'a dar nt'axi ri mfenihu. Di zengwa'ihe gatho nuyá nijōgihu ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁷ Tsi kuhu, di a'ahu gi hyanthu xiñho togo heka ya ku, ne japi da dagi uta ma'ra ya mfeni, ts'oka ar hoga nt'uti xka pōhu. Nu xki pōhu togo'u, 'wehu.

¹⁸ Ngetho nuya jō'iyu hingi pepa ar tsi Hmu Hesukristo. Pepase yá mui, ne xa nzada yá ne ka nu'u oxa gatho nō'ō nsipabi.

¹⁹ Gatho pōdi xa gi othwu ár mhō Jō, jange xa di johya. Ne di ne gi pōhu xiñho gi teñhu ar ñho, ne hingi jafumasu nō'ō xints'otho.

²⁰ Jō togo unga ar hogam'ui, ngut'a ma da ze'ma ar ts'ondōhi ha ri wahu. Ar tsi Hmu Hesukristo da hwék'ahu ár nt'uni.

²¹ Peñ'a'ihu ar nzengwa ar ku Timoteo ma maxte, ne nuya pontho ma mēni, ar ku Lusio, ar ku Hason, ne ar ku Sosipater.

²² Nuga, ar ku Tersio togo di faxa ar ku Pablo, di ot'a nunar he'minu, di zengwa'ihu ngetho xta ñ'emui ar tsi Hmu n'ehe.

²³ Zengwa'ihu ar ku Gayo togo 'raka ar seki di kokwa hár ngu, ne ka mhunskwa ar nijō n'ehe. Zengwa'ihu ar ku Erasto togo tsixa ár bojō ar hnini. Ar ku Cuarto zengwa'ihu n'ehe.

²⁴ Dá hwék'ahu gatho'ihu ár nt'uni ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'u.

Ya ngōxa mhō t'e'spa ár nsu Jō

²⁵ Nsunda Jō togo tsá da zeta ri ñ'emuihu, ngu enga ar hoga mhō di mōnga, ne nunar nt'uti nōnga ar tsi Hmu Hesukristo. Xi t'utkagihupya nō'ō mi 'bui xki jo'mtho nú'mu hinxki thokta ar ximhai.

²⁶ Ha nupya xi zukagihu nō'ō xi 'yot'a ya m'ehni nda thogi, ngu xki mōnga Jō togo hō ar te. Ne njap'u xi nūnga ha gatho ya hai, ne nda e ya jō'i nda ñ'emui ne nda 'yote.

²⁷ Nō'ō hōse n'a Jō 'bui, ne ár meñi ar mfōdi. Hinda ntsaya da hñōnga ar nsunda xi dōpa ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'u.

ÁR NDUJĪ AR KORINTIO

Ar 'bet'o he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mēmpa ya me Nkorinto

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, xi ts'onkagi ga pōta ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho njap'u bi ne Jō. Nuga ne ar ku Sostene,

² di peñ'ahē nunar he'minu, nu'ahū ár nijō'ihū Jō gi 'buhūnu Nkorinto. Xi xuk'ahū ar tsi Hmu Hesukristo, ne xi 'wek'ahū go ár meṭi'ihū Jō, mahyegiwi nu'u habu gatho mat'wa ár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, ár Hmu'u ne ma Hmuhū n'ehe.

³ Jō ma tsi Dadahū ne ar tsi Hmu Hesukristo da 'ra'ahū n'ar hogam'ui ne da hwēk'ahū yá ñho.

Ar Pablo umba njamōdi Jō xi hwēkwa yá nt'uni xi t'umba ya ku

⁴ Hindi tsaya di umba njamōdi Jō, di beñ'ahū ne ya ñho xi hwēk'ahū Jō, ngetho gi 'buhwihū ar tsi Hmu Hesukristo.

⁵ Ngetho gi 'buhwihū, xa xi nhwēk'ahū nzeḃe ya ñho, xa ja te gi mōñhū, ne gi pe'su ar mfōdi xiñho.

⁶ Ne xi nheki xi mpe ha ri m'uihū nunar mhō da xi'ahū ndi nonga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Xa gi pe'sfū gatho yá nt'uni Jō, hinte gi k'athū, gi to'mthohū da penga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Nō'ō n'ehe ma da zet'a ri ñ'emuihū, ne njap'u da za gi tsoñhū hár ngōts'i ar 'ñu, ne hinte di ja te da thōs'ahū majōni har ngōxapa da penk'ō.

⁹ Jō ot'a nō'ō mō, ne go gehnū togo bi zo'ahū gi ntsixkwihū ár T'u, gehnū ma tsi Hmuhū Hesukristo.

Ya ku me Nkorinto xi ñhege

¹⁰ Tsi kuhū, di a'ahū ar mōte hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, gi ñōhū n'adar mhō, ne hinda nja ya ñhege. Mahyoní gi pe'su n'adar mfeni ne n'at'wū gi pehū.

¹¹ Tsi kuhū, xta ode xi mōnga yá mēni ar Kloe, enō hingi beñhū mahyegi ne gi ntsahñōkihū.

¹² Gehnū di ne ga beñ'ahū, 'ra gi eñhū: Nuga ár meṭigi ar Pablo. Ma'ra gi eñhū: Ár meṭigi ar Apolo. Ha ma'ra: Ár meṭigi ar Pedro. Ne ma'ra gi eñhū: Ár meṭigi ar Kristo.

¹³ Hage xi nxenga ar tsi Hmu Hesukristo 'mū. Hage bi ts'uta har pont'i ar Pablo ne njap'u xka mpohū. Wa ga nxixthehū hár thuhu ar Pablo.

¹⁴ Di umba njamōdi Jō hinto xta xixthe'ihū, hōnse ar ku Krispo ne ar ku Gayo.

¹⁵ Njap'u hinto da tsā da ñ'enō xi nxixthe ha ma thuhu.

¹⁶ Da xixthe yá mēni ar ku Estefana n'ehe. Hindi beni ha xta xixthe ma'ra.

¹⁷ Ar tsi Hmu Hesukristo himbi menkagi ga xixthe. Bi menkagi ga mōnga ar hoga mhō; hinge ngu ár mfōdi ya meximhai, ne njap'u da hñōkwa ár ts'edi ár ndōte ar tsi Hmu Hesukristo har pont'i.

Ar tsi Hmu Hesukristo gehnū ar ts'edi ne ar hoga mfōdi xi unga Jō

¹⁸ Nunar mhö nonga ár ndöte ar tsi Hmu bi ts'uta har pont'i, handa ngu n'ar 'bemfeni nu'u togo xi m'edi. Ha nuju togo xta mpohu, gehnu ár ts'edi Jö xi t'akagihu.

¹⁹ Ngetho njanu enga hár T'ofö Jö:

Ma ga hwatwabi yá mfödi nu'u togo ja yá mfödi, ne ma ga emba yá mfeni nu'u togo xa ti yá mfeni.

²⁰ Hinjo'o n'ar nimfenipya. Hingi thinga n'ar böt'ofö. Habu tsá da thinga n'a togo thö xiñho nuya payu. Ngetho Jö handwa yá mfeni ya meximhai ngu n'ar 'bemfeni.

²¹ Jö xa döta ár mfödi, ne bi hñuts'i hinge nda bö ya jö'i togo'ö di tenda yá mfödisé. Jange bi beñ'ö mar ñho nda pö nu'u nda ñ'emui ar hoga mhö xi t'enö, mödi handa ya jö'i ngu ar 'bemfeni.

²² Nuya xodyo adi da hyanda ya nt'udi, ne nu'u hingya xodyo adi da t'uta ar mfödi.

²³ Ha nuju, di möñhu ar hoga mhö nonga ar tsi Hmu Hesukristo bi ts'uta har pont'i. Nunar mhönu japi da mfe'sa nuya xodyo, ne handa ngu n'ar 'bemfeni nu ma'ra hingya xodyo.

²⁴ Ha nu'u togo xi zohna Jö, ngu ya xodyo wa hingya xodyo, nunar tsi Hmu Hesukristo gehnu ár döta mfödi ne ár ts'edi Jö xi ñ'udi.

²⁵ Ngetho nö'ö benga ya jö'i n'ar 'bemfeni pe Jö, töpatho yá mfödi gatho ya jö'i. Ha nö'ö hant'u hinte ja ár ts'edi Jö, töpatho ár ts'edi gatho ar meximhai.

²⁶ Hyanthu xiñho tsi kuhu, tengu xi zo'ahu Jö. Hinge ngar nzeyehu ngi pe'su ar mfödi ngu benga ya meximhai, hinte mi ja ri ts'edihu, hinte mi ja ri nsuhu.

²⁷ Nö'ö handa ya meximhai hinte pe'sa ár mfödi, go xi hwahna Jö da 'betwa yá tsá ya nimfeni. Ne nö'ö beñ'u hinte ja ár ts'edi, gehnu xi hwahna Jö da 'betwa yá tsá nu'u ja yá ts'edi emp'ö.

²⁸ Ne nö'ö xi nt'utsa, xi t'ei, ne nö'ö hinter me'ö, gehnu xi hwahna Jö da hwata nö'ö pe'sa ár nsu.

²⁹ Njap'u hinto tsá da ñ'exa ár nsu hár nthandi'ö.

³⁰ Jö bi tetju nga 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo. Ne njap'u bi t'akagihu ar hoga mfödi, bi t'engagihu hinte ma ts'oki di tuhu, xi nt'axkagihu, ne xi ts'imgagihu har ts'oki ndi 'buhu.

³¹ Bi tho njap'u ngu enga har T'ofö: Nu togo exa ár nsu, dá ñ'exa ár nsu 'buhwi ar tsi Hmu.

2

Ar mhö nonga ar tsi Hmu Hesukristo xi ts'uta har pont'i

¹ Tsi kuhu, nú'mu nda map'u ma da dat'ahu majöni ár mhö Jö, hinda tsomp'u da xi'ahu ya nzatho mhö ha n'ar döta mfödi.

² Ngetho da beni gatho ya pa nga 'buhwihu, honse nga zo'ahu togo ar tsi Hmu Hesukristo, ne hanja bi ts'uta har pont'i.

³ Nú'mu nda 'bup'u, ndi 'bu ngu xki wentkatho, ne xa ndi tsu ne ndi nhwöt'i.

⁴ Nunar hoga mhö ndi xi'ahu, hinge ndi ne nga ka'ahu nga jumpa ár mfödi ya meximhai. Da ñ'u ár ts'edi ár Hñö Jö.

⁵ Ne njap'u ri ñ'emuihu hindi huxa ha yá mfödi ya meximhai, di huxa hár ts'edi Jö.

Ar nt'uti unga ár Hñö Jö

⁶ Hö, di nõñhũ ar mfödi, ne di xipabihũ nu'ũ togo xi nõxa yá ñ'emui, hinge ngu ár mfödi ya meximhai ne nu'ũ yá ndö. Geseyũ tx'ũtho 'bedi da tho yá ts'edi.

⁷ Ha nunar mfödi di mõñhũ, gehnu unga Jö hinto mi pödi ngetho xki t'ögi, ne ya mam'et'o xki hñuts'i nda t'akagihũ ne nga 'buhwihũ hár nsunda.

⁸ Nunar mfödinũ hinxi bö ya ndö 'bũ nuya payũ, ngetho nu'mũ xi böhmö, hinxi tsũta har pont'i ar tsi Hmu togo ár meti ar nsunda.

⁹ Bi thogi ngu engá hár T'ofó Jö:

Nö'ö hinxi hyanda yá da ar meximhai, hinxi 'yoxa ár gu, wa xi zopa hár mfeni, gehnu xi 'yekwa Jö da umba nu'ũ togo möpa ár 'ñu.

¹⁰ Ha Jö ba pehna ár Hñö bi utkagihũ, ngetho ar Hñö gatho het'i, het'wabi nõ'ö xi ñhembí da fõtwa Jö.

¹¹ Hinjo'o n'ar jö'i di pödi tema tsá hár mũi man'ár mijö'iwi, hõnse ár hñõse 'bũ hár mũi'ö. Njap'ũtho n'ehe hinto man'a põtwa tema bengá Jö, hõnse ár Hñõse.

¹² Ne nuju hingi tsixkagihũ ár mfeni ar meximhai, go tsixkagihũ ar Hñö xpa pehna Jö, njap'ũ ga pöhu tema xi hwëgagihũ.

¹³ Jange di nõhũ hindi temfu ár mfödi ar meximhai. Di nõhũ ngu utkagihũ ár Hñö Jö, ne di othwũ ar 'ñu ma'ra, di tenthũ nuya mhö xi nsikagihũ.

¹⁴ Ha nõ'ö ar ñ'ohö 'yo tenga ár mfenise, hingi handa nõ'ö unga ár Hñö Jö. Ngetho beñ'ö xi 'be yá mfeni nu'ũ togo oxa nuya mhöyũ. Ne hingi tsá da zo ár mfeni, ngetho nu'mũ da hñet'i, mahyoni ár mfats'i ár Hñö Jö.

¹⁵ Ha nõ'ö togo tsi'spa ár mfeni ár Hñö Jö, gatho pödi da hwahni, ne hinto tsá da bõtwa tengu pe'ö.

¹⁶ Ngu mõnga hár T'ofó Jö: Hinto xi bõtwa ár mfeni ar tsi Hmu, hinto tsá te da uti. Ha nuju di pe'sfu ár mfeni ar tsi Hmu Hesukristo.

3

Yá maxte Jö

¹ Tsi kuhũ, hinxi tsá xta zo'ahũ ngu nu'ũ togo pe'spa ár Hñö Jö. Xta zo'ahũ ngu gar jö'ithohũ, jangu n'ar tsi t'ũlo bõtsi ja xi m'ui; gi njahup'ũ hár 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo.

² Põntho di 'ra'ahũ ar 'ba, hinge mahyegi ngu ar ñhuni tsi ya döta jö'i. Ngetho himi tsá ngi tsihũ, ha nuya payũ hingi tsá gi tsithũ.

³ Gar jö'ithohũ ngetho xa gi gesehũ, xa gi ntuñhũ, ne hingi pe'su n'adar mfeni. Hage hingya jö'itho'ihũ 'mũ, di hñõx'athohũ gatho nu ma'ra.

⁴ Ngetho nú'mũ gi eñhũ: Nuga ár metigi ar Pablo, ne ma'ra enö: Nuga ár metigi ar Apolo; hage hingar jö'itho'ihũ njap'ũ 'mũ.

⁵ Ter meka, ne ter me ar Apolo. Nuje hõnse yá 'begogihe ar tsi Hmu togo da hõs'ahe ár mhö'ö, ne da mfaxtehe ga ñ'emuihũ. Da jahep'ũ n'a ngu n'a da othe ngu bi 'rakagihe ar tsi Dada.

⁶ Ngu n'ar 'bot'i, nuga da pot'i, ar Apolo bi 'ñunthe. Ha Jö go bi japi bi te'ö.

⁷ Nu'mũ, hinter m'efi nõ'ö togo mpot'i wa nõ'ö 'ñunthe, ngetho Jö go jap'ö da te.

⁸ Nö'ö togo mpot'i, ñhehwitho nõ'ö togo 'ñunthe, mödi ma da hñõnga n'a ngu n'a ár nthöhö ngu xi 'yot'a ar 'befi.

⁹ Ngetho nuje yá máxtegihe Jö, ha nu'ahü ár 'bot'i'ihü, ne ár ngu'ahü Jö n'ehe.

¹⁰ Nuga, Jö xi hwëgagi ngu n'ar hongu pödi xiñho, da dü'mba ár wa ar ngu, ha man'a bi guts'i di hets'i. Dá jamasu n'a ngu n'a da hyandi hanja juxa ar ngu.

¹¹ Ngetho hinjo'o togo da guxa man'ár ndui ar ngu. Nunar tsi Hmu Hesukristo gehnü ar ndui'ö.

¹² Ha mañö nunar nduinu, tsá da t'uxya k'axt'i wa ya t'axbojö, ya nzátho do, ar za, ya t'ei, ya xiza.

¹³ Ha nu xta zonga ar pa da thö'spa majöni, ka ma da nhekinu ár 'befi n'a ngu n'a; ngetho ma da thoka har tsibi, ne njap'u da födi tema bi gü bi hyoka ár 'befi.

¹⁴ Nö'ö togo hinda zöt'a ár 'befi bi guts'i, ma da me'sa ár nthöhö.

¹⁵ Nu'mü ár 'befi n'a da zöt'i, da m'ep'u, ne honse ma da k'ont'i ngu nú'mü da k'ont'a ha n'ar tsibi.

¹⁶ Ha hingi pöhu go ár nijö'ihü Jö, ne ár Hñö Jö 'bu ha ri müihu.

¹⁷ Nu'mü togo da hwatwa ár nijö Jö, ma da nhwat'ö n'ehe, ngetho ár nijö Jö go ár meti'ö, ne go ge'ahü.

¹⁸ Yo gi nkasehu. Ha nu'mü n'a gi beñhu gi pe'sfu ár mfödi ar meximhai, 'yothu ngu hinte gi pöhu, ne njap'u majöni gi pe'su ar hoga mfödi.

¹⁹ Ngetho nunar mfödi jawa har ximhai, Jö handi ar 'bemfeni, ngu enga har T'ofó: Jö bi japi bi mfe'sase ha yá ts'omfeni.

²⁰ Man'agi enö: Jö emba yá mfeni ya bömfödi, hinter me'u.

²¹ Jange hinto gi ñexa ri nsuhu gi teñhu ya jö'i, ngetho gatho ri metihu.

²² Nu'mü ar Pablo, ar Apolo, wa ar Pedro, ar ximhai, ar te, ar ndöte, ár pania, nö'ö xi ñep'u, gatho'u go ri metihu.

²³ Ne nu'ahü ár meti'ihü ar tsi Hmu Hesukristo, har Hesukristo ár meti Jö.

4

Ár 'befi yá mpote ar tsi Hmu Hesukristo

¹ Di ne ga xi'ahü, gi nugagihe ngu yá 'begogihe ar tsi Hmu Hesukristo; xi hñuxkagihe Jö ga möñhe nö'ö himi fö mam'et'o ne xi utkagihepya.

² Nuyá 'bego Jö xi t'umba n'ar 'befi, mahyoni da 'yot'a ngu xi nsipabi.

³ Nuga hinte tupka ma müi te gi k'askagihü, wa n'ar ts'ut'wiwa har ximhai. Gekasegi hindi handase ma 'befi wa xiñho wa hin'ö.

⁴ Ngetho nuga, mödi hinte tsuka ma mfeni, hinge njap'u da tsá ga enö gatho xta ot'e xiñho. Ha nö'ö togo ma da hñöska majöni, gehnü ar tsi Hmu.

⁵ Jange hinto gi theñhu nuya payu. To'mhu da zo ar pa da ep'u ar tsi Hmu, togo ma da guka har hyats'i nö'ö hingi födi t'ot'a har 'bexui, ne ma da mönga nö'ö te pe'sa ha yá müi ya jö'i. Nu'mü hö, Jö ma da ñe'spa ár nsu n'a ngu n'a.

⁶ Tsi kuhü, gatho nuna xta xi'ahü, xta nonga ar Apolo ne xta nhonsega. Njap'u gi pöhu tema gi pehu. Hingi thohü gi beñhu nö'ö hinxi t'ot'i, ne gi ñe'sfu ár nsu n'a, ne man'a di tx'utho.

⁷ Yo'ö xa gi ñ'exu. Hage ja te gi pe'su ne hinxi 'ra'ahü Jö. Ha nu'mü xi 'ra'ahü Jö, yo'ö xa gi exu ri nsuhu, wande go xka 'yot'asehu.

⁸ Nu'ahü to da ñenö hinte gi k'athü. Gi eñhu gi pe'su gatho nö'ö gi hoñhu, gar ndöhu hingi hoñhu ma mfats'ihe. Xömhö gar ndömhöhu, ngetho njap'u nga ndömhöhu mahyegi.

⁹ N'andi nuga di beni, nuyá mpote ar tsi Hmu xi hñuxkagihe har ngöts'i. Di ñhehe ngu nu'u ts'its'i xi t'ent'i da tho, ne xi m'etkagihe ma tsähe mada ya enxé ne ya jö'i.

¹⁰ Nuje ngetho di pefe ar tsi Hmu Hesukristo, nhugagihe ngu hinte di pöhe, ha nu'ahü hö, gi eñhü xa gi pöhu ne gi 'yohü xiñho. Nuje hiñ'otho ma ts'edihe, ha nu'ahü gi beñhü xa gi pe'su ar ts'edi. Xa nu'ahü xiñho ya jö'i, ha nuje hingi ne da nugagihe.

¹¹ Hinxi ntsayatho di thohe ar thuhu, ar duthe, hinte di köhe ar dutu, mfebgagihe, ne hindi pe'se n'ar ngu ha ga 'buhe.

¹² Tsakagihe di mpesehe ga töhe te ga tsihe. Ts'angagihe, ha nuje di tethe Jö. Te gatho t'otkagihe, ha nuje di tsetathohe.

¹³ Tho'xkagihe ar nhemhö, ne nuje di afe Jö da mats'i. Thandgagihe hinter m'efigihe, gatho engagihe. Di njahethopya nuya payü.

¹⁴ Gatho nuna te di xi'ahü, hindi jap'u di ne ga 'bet'ahü ri tsahü. Di ot'ahü nunar he'minu, di ne ga hup'a ri müihu ngu ma hmöka böts'i'ihu.

¹⁵ Ngetho mödi gi 'ñehmöhü n'anthebe ya nthebe ya utate ut'ahü ár 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo, hingi 'ñehü nzeyé ya dada. Nuga go ri dadagihu, pontho ga m'uhü nú'mü nda hös'ahü ar hoga mhö ne ga ñ'emüihu ar tsi Hmu.

¹⁶ Jange di a'ahü ar möte gi temgathogihu ma m'ui.

¹⁷ Ne di peñ'a'ihup'u ar ku Timoteo, pontho ma t'u xa di mödi, gehnu n'ár hoga 'bego ar tsi Hmu. Xta zomp'unü go ma da bemp'ahü tengu di pepa ar tsi Hmu, ne hanja di mömbabi ár mhö'ö ha gatho ya nijö di 'yo.

¹⁸ Raya ñ'ets'i ya mengup'u kaxmbeni hinga ma ga pengi ga map'u.

¹⁹ Hö, ma ga map'u ngut'a, nu'mü njap'u da ne ar tsi Hmu. Ne ga handa nuya ñ'ets'i, hage xa majöni hömpabi'u ár ts'edi Jö, wa hönse möntho.

²⁰ Ngetho ár ts'ut'wi Jö hinda ñ'udi di mönthü, da nheki hár ts'edi Jö.

²¹ Hanja gi nehü ga map'u, di tsukar kwe, wa gar map'u gar pe'sa ar mhöte ne ar hogamüi.

5

Hanja da thö'spa majöni n'ar gamfi xi nts'oki

¹ Xi nunga ar 'bede mhö, xi t'enö, n'a'ahü 'buhwi ár home ngu ár 'behö. Nunar ts'okinü hindi numhöhu di ot'a nu'u hingya gamfi.

² Hönse xa gi ñ'exu, hingi tup'a ri müihu. Hage hinge m'et'o ngi 'yemhöhu har nijö nö'ö togo bi 'yot'a njap'u.

³ Majöni nuga hindi 'buhwihu, mödi ma mfeni hinxi hyek'ahü. Jange nuga hö, xta beni te da njapa nö'ö xi 'yot'a njap'u.

⁴ 'Yothü n'ar mhunts'i 'mü hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo. Ka gi 'buhwihünü ma mfeni, mahyegiwi ár ts'edi ar tsi Hmu.

⁵ Nunar ñ'ohönü dá t'ent'wa hár 'ye ar ts'ondöhi da nhwatwa ár ts'ojö'i, ne njap'u da mpo nor pa xta penga ar tsi Hmu.

⁶ Hingi ho gi 'ñexa ri nsuhü, gi 'ñeñhü gi 'buhü xiñho. Ha hingi pöhu ar hmö, enö: N'a tsi tui ar njoxthuhme japi da joxa gatho ar juni xi 'bant'i.

⁷ Jange ngu ar juni, hñöju gatho ar njoxthuhme, ne gi ñhehwihu n'ar 'ra'yo juni hinte xi t'uts'i, go gi njahup'u. Ngetho ar tsi Hmu Hesukristo gehnu ar tsi Ntxönanöni, bi tho ha ma dango baxjwahü, ngu n'ar m'oñho, ne njap'u bi hñöga ma ts'okihu.

8 Jange ma ga njohyahú ga othú ar dango baxjwapyá, ga ñhogamúihu ne ga teñhú nõ'õ majõni, njanú di tsithú ar thuhme hinxi njots'i. Ga hehú ar ts'omfeni ne ar ts'oki, ñhehwi ar njoxthuhme xi ndõnzíatho.

9 Xta ot'ahú hingi nthõskwihú nu'ú togo 'bengwi ya jõ'i.

10 Nú'mú nda xi'ahú njap'ú, hinga ndi nõnga ya meximhai 'bengwi ya jõ'i, wa nu'ú togo xa mõ ya bojõ, nuya bẽ, nuya ndõnga ya tsita emp'õ. Nu'mú di njap'ú, mahyoni gi poñhú har ximhai 'mú.

11 Nuga ndi xi'ahú nu'ú enõ ya kuhmõ n'ehe, 'bengwitho ya jõ'i, xa mõ ar bojõ, ndõnga ya tsita emp'õ, wa ya ts'one, ya nti, ya bẽ. Nuyú hingi ñungwihú.

12 Hindi 'ñepkagihú ga hõ'sfú majoni nu'ú hingi kú har nijõ. Di 'ñepkagihú ga hõ'sfú majõni nu'ú kú mbo.

13 Ngetho nu'ú 'bú nthi, Jõ go ma da hñõ'spa majõni'ú. Jange 'yeñhú nunar 'yot'ats'oki gi 'buhwihú.

6

Nuya gamfi pa bi kaxa nu'ú hingya gamfi

1 Nu'mú xka ntunkwihú n'a ri kuhú, yo'õ dama gi kaxú nu'ú hingya gamfi, ne hingi kaxú ya ku.

2 Ha hingi põhú, nuju dar gamfihú ma ga hõ'sfú majõni gatho nu'ú hingya gamfi. Nu'mú go ma gi hñõ'sfú majõni ya meximhai, hage hinda tsá gi hñõ'sfú majõni n'ar tsi t'ulo hñõ 'mú.

3 Wa hingi põhú ma ga hõ'sfú majõni ya enxẽ. Hage tõte ár ñhembí nuya tema gi thohupú 'mú.

4 Nu'mú gi thohú nuya hñõyú thokwa har ximhai, yo'õ gi exú da hñõs'ahú majõni nu'ú hinter m'efi har nijõ.

5 Di 'bet'a ri tsahú di xi'ahú njawa: Hage hinte gi 'ñehup'ú n'ar ku di pe'sa ar mfõdi da japi da ñhanda nuya ku ntuhi.

6 Ngetho gi 'bahwihú ri kuhú ha ya ts'ut'wi, ne gi ñhandwihú ha yá nthandi nu'ú hingya gamfi.

7 Nu'mú gi ntuñhú n'a ngu n'a, xka nts'ojú. Yo'õ hingi tsetathohú togo bi ts'ok'ahú. Xiñho gi ñhethú te gatho nja'ahú.

8 Ngetho nu'ahú hingi jahú njap'ú. Gi ts'ojwú ne gi pẽfú ri kuhú.

9 Ha hingi põhú, nuya ts'okte hinda ma da yut'a hár ts'ut'wi Jõ. Yo gi kase ri mfenihú. Põhú, nu'ú 'bengwi ya jõ'i, nu'ú ndõnga yá tsita emp'õ, nuya tsinganthõti, nu'ú togo 'bengwi yá mi ndowi,

10 ya bẽ, nu'ú togo xa mõ ar bojõ, ya nti, ya ts'one, nu'ú hat'a yá ñ'ohú da hñõmba ár bojõ, gathoyú hinda ma da yut'a hár ts'ut'wi Jõ.

11 'Ra ngi njahup'ú nu'mú hinga ngi ñ'emúithohú. Ha nupya xi nsuk'ahú, xi thõk'ahú gatho ri ts'okihú, ne hinte ma ts'oki gi tuhú, ngetho bi gut'a ar tsi Hmu Hesukristo, ne ár Hñõ ma tsi Dadahú ot'a ar 'bẽfi ha ri tehú.

Ga ndõñhú Jõ ha ma ndo'yohú

12 Nujú tsá ga eñhú, nzatho ga othú gatho nõ'õ di beñhú, mõdi hinga gatho faxkagihú ga tsuhú ar ñho. Mõdi nzathohmõ, hinga ñhehú da dõkagihú.

13 Majõni nunar ñhuni bi thoki da ts'i da ma har múi, ha nu ar múi hongá ar ñhuni, mõdi Jõ ma da jõ'sa n'a ne man'a. Numa ndo'yohú himbi

thoki da mēmpa ar ts'oki, bi thoki da mēmpa ar tsi Hmu, ne ar tsi Hmu nda m'ụ ha ma ndo'yohụ.

¹⁴ Ne Jö togo bi ko'spa ár te ar tsi Hmu Hesukristo, ma da 'ñu ár ts'edi da ko'ska ma tehu n'ehe.

¹⁵ Wa hingi pöhu, nuna ri ndo'yohụ gehnụ n'a xeni ár ndo'yo ar tsi Hmu Hesukristo. Hage ma ga hömfụ n'a xeni ár ndo'yo, ne ga tethwụ ár ndo'yo n'ar ts'o'behñö. Hin'ö, hinga jahup'ụ.

¹⁶ Ha hingi pöhu, nö'ö togo da m'engwi n'ar ts'o'behñö, da n'adar ndo'yowi. Ngetho enga har T'ofö: Nuya yoho da n'adar ndo'yo.

¹⁷ Ha nö'ö togo da m'uhwi ar tsi Hmu, da n'at'witho ár Hñö.

¹⁸ 'Wehụ gi tsohụ yap'ụ ar ts'oki gi 'bengwihụ ya jö'i. Gatho nu ma'ra ya ts'oki ot'a n'ar jö'i, 'yoda nthi ár ndo'yo, ha nö'ö 'bengwi ya jö'i, ts'okase ár ndo'yo.

¹⁹ Ha hingi pöhu, nuna ri ndo'yohụ hingo ri metihụ, gehnụ ar ngu habu 'bu ár Hñö Jö xi t'a'ahụ.

²⁰ Jö bi gut'a xi mhödi bi dangagihụ. Jange ndöñhụ Jö ha ri ndo'yohụ ne ha ri hñöhu, ngetho gatho go yá meti'ö.

7

Tema tho ha ya nthöti

¹ Nupya ma ga thöt'a'ihu nuya nt'ani ga 'yangagihụ nú'mu nga 'yotkagihụ, ne di xi'ahụ: Xiñhohmö nuya ñ'ohö hinda hyongyá 'behñö.

² Hönse ngetho jar ts'oki 'ra 'bengwi ya jö'i, xiñho n'a ngu n'a da 'ñese ár 'behñö ne ár döme.

³ Ar ñ'ohö da umba nö'ö di 'ñepi da umba ár 'behñö, ha nunar 'behñö dá jap'ụ ár döme n'ehe.

⁴ Nunar 'behñöpya, hingo ár metise ár ndo'yo, gor meti ár döme. Njap'ụ nunar ñ'ohö, hingo ár metise ár ndo'yo, gor meti ár 'behñö n'ehe.

⁵ Yo gi nkoñhụ n'a ngu n'a, hönse nu'mụ xka nkohụ njap'ụ ne gi umba ri muihụ gi 'yafu Jö. M'efa gi penju gi 'buhụ mahyegi man'agi, yo ma da tsat'ahụ ar ts'ondöhi ne hinda tsä gi tsethụ.

⁶ Gehnụ di xi'ahụ da tsä gi 'yothu, mödi hinge n'ar 'bepate.

⁷ Nguga di nemhö hinto da nthöti, hönse hinge mahyegigihụ. Jö xi 'rakagihụ n'ar nt'uni n'añ'o n'a ngu n'a. 'Ra umbi da nthöti, ma'ra hin'ö.

⁸ Jange di xi'ahụ, nu'ahụ hinxka nthöthü ne nu'ahụ xka n'anxuhü, xiñhohmö gi kohü njap'ütho nguga di 'buse.

⁹ Ha nu'mụ gi hanthü hinxi 'ra'ahụ Jö ar nt'uni gi 'busehü, xiñho gi nthöthü, ne hinge hyax'mü di oda ri mfenihunü.

¹⁰ Ha nú'ahụ xka nthöthü, hingo di 'bep'ahü. Njanü 'bep'ahü ar tsi Hmu ne xi'ahü njawa: Nunar 'behñö, yo ma da hye ár döme.

¹¹ Ha nu'mụ da hyegi, yo ma da mengi da nthöti. Ne nu'mụ da tsahmö da mengi da m'uhwi ár döme man'agi, dá 'yot'a njap'ụ. Njap'ụ nunar ñ'ohö, yo ma da hye ár 'behñö.

¹² Di ne ga zo'ahü n'ehe, di xi'ahusega, hinxi mönga ar tsi Hmupyanü. Nu'mụ n'ar ku 'ñe ár 'behñö hingar gamfi ne hopi da m'uhwitho, yo ma da hyegi.

¹³ Njap'ütho n'ar nju n'ehe, nu'mụ 'ñe ár döme hingar gamfi ne hopi da m'uhwitho, yo ma da hyep'ụ.

¹⁴ Ngetho nunar döme hingar gamfi, ma da t'axka ár m'ui hár hogam'ui ár 'behñö. Ha nunar 'behñö hingar gamfi, ma da t'axka ár m'ui hár

hogam'ui ár döme. Nu'mu hindi njap'u, nuya ri bõtsihu hendar ñho'u 'mu, ha nuyu xint'axipya.

15 Ha nu'mu nõ'õ togo hingar gamfi da 'wege, hyehup'u. Nuya ku hingi njapabi da m'uhwi, wa ar ndo wa ar 'behñõ, ngetho Jö xi zokagihu ga 'buhu n'ar hogam'ui.

16 Ngetho te gi pöke tsi nju, xi'mu gi japi da ñ'emui ri döme. Xi'ge tsi ku, xi'mu gi japa ri 'behñõ da ñ'emui.

17 N'a ngu n'a da 'yot'a ngu xi hwëkwabi Jö, ne da gohi ngu bi dinga ar tsi Hmu. Gehnu di 'bepabi gatho ya nijö.

18 Hage ngi pe'spa ár nsegi ya xodyo nú'mu mi zu'a ar tsi Hmu. Kothu njap'u. Wa hinte ngi pe'su ar nsegi, yo ma gi tuthu.

19 Ngetho nunar nsegi hinter me'õ, ha nu'mu hinte gi pe'su ar nsegi hinte ja. Nõ'õ xiñho, gi 'yothu gatho nõ'õ 'bep'ahu Jö.

20 Ngu ngi 'buhu n'a ngu n'a nú'mu mi zu'ahu ar tsi Hmu, njap'u gi kohu.

21 Nú'mu mi zo'a ar tsi Hmu ngi ñ'emui, hage ngar 'bego ngi 'ñe ri hmu. Yo gi tu ri mu, mödi nu'mu da tsä gi k'ot'i, hyoni ha gi japi.

22 Ngetho nu'u togo bi zo'ahu ar tsi Hmu, ngi m'egohu ngi 'ñehu ri hmuhu, xi xot'ahu ar tsi Hmu. Ha nuya bi zu'ahu ngi mhuhu, beñhu nupya ár 'bego'ihu ar tsi Hmu Hesukristo.

23 Ar tsi Hmu bi gut'a n'ar döta njut'i bi xot'ahu, jange yo ma gi ñhehu da nja'ahu ár me'ti n'ar jö'i.

24 Tsi kuhu, di xi'ahu man'agi, ngu bi zu'ahu n'a ngu n'a ar tsi Hmu, njap'u gi 'buhu hár nthandi Jö.

25 Nuya hingi nthöti, hinte xi 'bepkagi ar tsi Hmu. Nuga di unga nõ'õ di beni, ngu n'ar hoga 'bego xi dimba ár nhwëki Jö.

26 Xi ñhembitho nuya pa di 'buhupya, jange xiñhohmö da gota njap'u, hinda nthöti.

27 Nu'mu xka nthötwi n'ar 'behñõ, yo ma gi hyegi. Nu'mu hinte xka nthötwi, yo ma gi hyoni hanja da mhi'a'i.

28 Mödi njap'u, nu'mu gi ne gi nthöti, hingi nts'oki. Ha nu'mu n'ar nxutsi ne da nthöti, hingi ot'a ar ts'oki. Hõnse nu'mu da nthöti, ma da me'sa ma'ra ya dumuiwa har ximhai, ne nuga di nemhö hingi thohu.

29 Tsi kuhu, di xi'ahu tx'uda ya pa pongi. Jange nu'u togo 'ñe yá 'behñõ, humamuihu hinte gi 'ñehu.

30 Nu'u togo gi zoñhu, humamuihu ngu hingi zoñhu. Ha nu'u togo gi johyahu, humamuihu hingi johyahu. Ne nu'u togo gi ntañhu, humamuihu hinte gi thehu.

31 Nu'u togo tsant'õ pe'skwa har ximhai, humamuihu hinte gi pe'su, ngetho nõ'õ gi hanthuwa nzatho har ximhai, ma da thotho.

32 Jange di nemhöga gi 'buhu hinte di tup'a ri muihu. Nunar ñ'ohõ 'buse, umba ár mu da mepa xiñho ar tsi Hmu, ne honi hanja da numañhobi.

33 Ha nõ'õ xi nthöti, huxa ár mfeni nõ'õ te jawa har ximhai, ne honi hanja da numañhobi ár 'behñõ.

34 Ne njap'utho ya 'behñõ n'ehe, nuna nxutsitho hingi ñhehwi nuna xi nthöti. Nunar nxutsi, umba ár mu da mepa ar tsi Hmu, xi 'weka ár ndo'yo ne ár mfeni da datwa hár 'ye'õ. Ha nuya xi nthöti, huxa ár mfeni nõ'õ te jawa har ximhai, ne honi hanja da numañhobi ár döme.

³⁵ Gathonu di xi'ahū di ne ri ñhohū, hinge di ne ga k'as'ahū. Di honi gi 'buhū n'ar m'ui xiñho, ne hinte da k'as'ahū gi hyoñhū ar tsi Hmu.

³⁶ Ha nu'mū 'ra gi beñhū hingi ho ár t'inxu da tho ya jeye ne hinxi nthōtatho, ne gi hanthū di 'ñepi da nthōti, 'yothu ngu gi beñhū, hingi othu n'ar ts'oki. Hyehū da nthōti.

³⁷ Ha nö'ö togo tse ár mui ne xi beni hindi 'ñepi da thōta ár t'inxu, ne pōdi xiñho nö'ö te pefi, xiñho njap'u n'ehe.

³⁸ Di xi'ahū, nö'ö togo da unga ár t'inxu da nthōti, ot'e xiñho, mödi nö'ö togo hinda thōti, tōte ár ñho nö'ö te ot'e.

³⁹ Nunar 'behñö xi nthōti, ar t'ofu xipabi da m'uhwi ár döme nú'mū tetho. Ha nu'mū da du, tsā da mengi da nthōt'wi togo ne'ö, nu'mū da dinga n'ar gamfi.

⁴⁰ Gehnu di benga, nzaṭho nu'mū hinda mengi da nthōta man'agi, ne di enga di pe'spa ár Hñö Jö.

8

Nuya nt'ets'i m'o'spa ya tsita emp'ö

¹ Nupya ma ga xi'ahū nö'ö ngi ne gi pōhū: ngi angagihū, ha xiñho da ts'ipa yá ñhuni ya tsita emp'ö. Gatho di pōhū tema ga pehū. Hōnsē nunar mfōdi jakagihū ga ñ'exū, ha nunar mhōte utkagihū ga faxū ma'ra.

² Nu'mū 'ra beni xa pō nzeye, hinte pō nö'ö mahyoni da bödi.

³ Ha nu'mū 'bu n'a togo mö Jö, Jö go pō'ö n'ehe.

⁴ Ma ga noñhū nuya ñhuni m'o'spa ya tsita emp'ö. Di pōhū, nuya tsita hinter m'epiwa har ximhāi, ne di pōhū n'ehe, n'adar Jö 'bui, hingi 'bu nzeye.

⁵ Mödi enga 'ra janū nzeye ya jö mhets'i ne nuwa har ximhāi. Hö, ja nzeye ya tsita ne ya tsi hmu emp'u.

⁶ Ha nuju di pōhū, hōnsē n'ar Jö 'bui, togo ma Dadahū habū xpa e gatho te ja, ne nuju go yá meṭigihū. Ne di 'ñehū n'ar tsi Hmu, ar Hesukristo togo bi hyoka gatho ne bi 'raju ar te.

⁷ Hinga gatho ya ku handi njap'u. 'Ra xki bödi mi pepa ya tsita emp'ö, ne nupya nú'mū tsipa yá ñhuni xi m'o'spabi, tsupa yá mfeni, ngetho hingi tse yá ñ'emui.

⁸ Di pōhū, nunar ñhuni hingi kwakagihū Jö. Nu'mū ga tsihū wa hinga tsihū, hinte hu'skagihū, ne hinte hōgagihū.

⁹ Hyanthū xiñho, yo ma gi jafū da mfe'sa nu'u hingi tse yá ñ'emui, da 'yent'a nö'ö gi beñhū xiñho da t'ot'e.

¹⁰ Ngetho nu'mū nu'ge ja ri mfōdi gi huxkwi habū ñunga ya mepate, ne da thop'u n'a ri ku hingi tse ár ñ'emui, beni hingi ho da ts'i. Ha da hyant'a'i gi tsi nuya ñhuni'u, hage hinda ne da zi n'ehe.

¹¹ Ne njap'u nuna ri mfōdi bi japi bi m'e n'ar ku togo hingi tse ár ñ'emui, nuna n'e xki danga ar tsi Hmu Hesukristo nú'mū mi unga ár te.

¹² Nu'mū gi ot'wa ar ts'oki ya ku ne gi ts'okwa yá mfeni, pontho gi ts'okwa ar tsi Hmu Hesukristo.

¹³ Jange nu'mū nunar ñhuni di tsi, japa ma ku da mfets'e, hinga ma ga tsi, ne hinga japka ma ku da dagi.

9

Njanu gi nuhu yá mpote ar tsi Hmu Hesukristo

¹ Xi'mu, hage hendar mpotegi ar tsi Hmu. Hage hinda tsa ga otka nö'ö di handi xiñho. Hage hinxta handga ma tsi Hmuhu Hesukristo. Wa hinxta ñ'emuihu, ne njap'u xi nheki ma 'befi ndi pepa ar tsi Hmu.

² Mödi 'ra enö hendar mpote ar tsi Hmu, honse nu'ahu gi hanthu hö njap'u. Ngetho xka ñ'emuihu, ja nhekip'u ár mpotegi ar tsi Hmu.

³ Gehnu di xipabi nu'u togo thengagi eñ'u hendar mpote:

⁴ Hage hindi 'ñepkagihe ga höñhe te ga tsihe 'mu.

⁵ Hage hindi 'ñepkagihe ga tsihe n'ar nju ngu ma 'behñöhe, jangu nu ma'ra ya mpote, yá jödö ar tsi Hmu ne ar ku Pedro.

⁶ Wa honse nuga ne ar ku Berhnabe, mahyoni ga mpehe ga töhe te ga tsihe.

⁷ Hage xka nuhu n'ar ndogu honse n'amp'u te da zi. Habu xka nuhu n'ar ñ'ohö et'a ya obxi ne hingi juxa ar sofo. Ne nu'u togo su ya meti, hage hingi tsa da zipa ár 'ba.

⁸ Hage di mönsega ngu mönga ya jö'i. Hage hingi e hár t'ofu ar Moise n'ehe.

⁹ Ngetho hár t'ofu ar Moise enö njawa: Yo gi kotwa ár ne ar boi ne'ma ar t'eí tóki. Hage Jö honse mi bengga ya meti nú'mu mi mönga njap'u.

¹⁰ Wa mi bengagihu n'ehe. Hö, bi t'ot'a mi bengagihu; ngetho pe'sa n'ar ndo'mi nö'ö togo mpot'i, jangu nö'ö togo tóki, to'mi da dö n'a tui n'ehe.

¹¹ Nuje pontho xta pothe ár mhö ar tsi Hmu ha ri muihu, hage di athe nzeye nu'mu di ahe te ga tsihe, pontho di xohe.

¹² Nu'mu ma'ra xi hñönga nunar mfats'inu, töte di 'ñepkagihe ga höñhe n'ehe. Hinxta ne xta ahe, ne di tsetathohe gatho, di nehe hinte da do'spa ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

¹³ Ha hingi pöhu, nu'u togo mpe har nijö, ka ponu nö'ö te da zi. Ha nu'u mpe har m'oxm'oñho, ka ponu te da zi n'ehe.

¹⁴ Ar tsi Hmu bi 'bepkagihu njanu: Nu'u togo mönga ar hoga mhö, har 'befinu ka da dimp'u te da zi.

¹⁵ Hinte xta hönaga. Hindi peñ'ahu nunar he'minu di ne ga ja'ahu gi 'yothu njap'u. Di 'bui ga tu m'et'o, ne hindi ne da thönga nunar nsu di mpe njap'utho.

¹⁶ Ngetho nu'mu di mönga ar hoga mhö, hinda tsa ga exa ma nsu. Xi njakagi ga mönganu. Hwëkatagi nu'mu hinga mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu.

¹⁷ Jange nu'mu ga netho ga ot'e, ma ga pe'sa ma nthöhö. Ha nu'mu hindi ne ga ot'e, mahyoni ga ot'e, ngetho go xi zoga ar tsi Hmu nunar 'befinu.

¹⁸ Ndana ma nthöhö 'mu. Nö'ö ma nthöhö, gehnu da tsa ga mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu ne hinte ga adi, ne njap'u hinte ga ju nö'ö di 'ñepkagi ga höni.

¹⁹ Mödi hinto ár 'begogi, xta m'egose ga pepa gatho, di ne ga tö nzeye da hñömba ár hoga mhö ar tsi Hmu.

²⁰ Di temba yá m'ui ya xodyo, ne njap'u da yut'u hár 'ñu ar tsi Hmu n'ehe. Di fetu nu'u togo temba ár t'ofu ar Moise, njap'u ga tsi'u n'ehe, mödi nuga hindi temhö.

²¹ Di fetu nu'u togo hingi temba yá 'bepate ar Moise, ne njap'u di ne ga tö nu'u hingi teni. Mödi nuga hinga xa majöni hindi temba yá 'bepate Jö, ngetho di temba yá 'bepate ar tsi Hmu Hesukristo.

²² Xta ñhe'be nu'u togo hiñ'otho yá ts'edi, di honi ga tōhō da e hár 'ñu ar tsi Hmu. To gatho di feti, ne njap'u hagatho da tsá ga tō 'ra'u.

²³ Gathonu di ot'e di honi da nunga ár hoga mhō ar tsi Hmu, ne ga hōnga nuya ñho n'ehe.

²⁴ Ha hingi pōhu, nu'u togo ntō har nhixt'i, majōni gatho nixt'i, ne n'atho nō'ō togo ma da hñōxa ar nthōhō. Umba rí muihu gi hñōñhu nunar nthōhōny.

²⁵ Nu'u togo ñhoki da ntōhō, hingi ot'a nō'ō te da k'a'spabi da ntōte. Nuyū xa umba yá mui da dō n'ar nthōhō da nhwati, ha nuju di hoñhu n'ar nthōhō hiñham'u da thege.

²⁶ Nuga di honi ga ntōte, hinga njangu nu'u togo ñ'entho, ne n'a ngu nu'u ntuhni, ense ya mpetgu har ndōhi.

²⁷ Hin'ō, nuga di fe ma ndo'yo da 'yot'a nō'ō di nega, hinga nō'ō ne'ō. Ngetho hindi ne da t'engagi, mōdi di faxa ma'ra da ntōte.

10

Ar ñhumamui hinto da ndōnga ya tsita emp'ō

¹ Tsi kuhu, di ne gi pōhu n'ehe, ma palehu gatho mi hexa ar gui, ne gatho bi 'ranga ar ñhōnthe.

² Gathoyu pōnho bi nixithe har gui ne har ñhōnthe, mi ñ'owi ar Moise.

³ Ne gatho bi zi n'adar ñhuni mi pēhna Jō.

⁴ Ne bi zi n'adar dehe mi umba Jō, ngetho mi tsithe har do xki mehna Jō mi ñ'owi'u, ne nunar donu, gehnu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁵ Ha Jō himbi numañho nzeye'u, jange yá ndo'yo bi nxanu ha ya ot'at'ohō.

⁶ Gathoyu bi thogi ne da xo ma dahū, hinga hyoju nō'ō hingi ho ngu bi hyok'u.

⁷ Jange yo ma ga ndōñhu ya tsita emp'ō, ngu bi 'yot'a 'ra'u. Njanu enga har T'ofō: Nuya jō'i bi hñu ar ñhuni ne ar ts'ithe, m'efa bi nank'u bi ñ'eni.

⁸ Yo ga 'bengwihu ma'ra ya jō'i ngu bi 'yot'a 'ra'u, ne n'apatho bi du yonthebe ya nthebe.

⁹ Hinga xa'sfu ár kwē ar tsi Hmu ngu bi 'yot'a 'ra'u, ne bi du'u xki muhna ya k'eñō.

¹⁰ Hinga ñōmañ'uhu ngu bi 'yot'a 'ra'u, ne bi du bi hyo togo ba 'bēhni nda hyo'u.

¹¹ Gathoyu bi thogi ne da xo ma dahū, ne xi t'ot'i da hñubga ma muihu togo di 'buhū nuya ngōxapayu.

¹² Jange nō'ō togo beni xi nze ár jamfi, dá ntsuni, yo ma da mfets'e ne da dagi.

¹³ Gatho nuya ts'ati xpa ep'ahu, mahyetho ngu ts'ata ma'ra. Ha Jō ot'a ngu xi mō, hinda hyegi da zop'ahu n'ar ts'ati hinda tsá gi tsethu. Ngu xta nheki ar ts'ati, dama da nheki hanja gi pōñhu n'ehe, ne gi tsethu.

¹⁴ Jange ma tsi hmōka kuhu, 'wehu tsohu yap'u ar mfeni gi nthōskwihu nu'u ndōnga ya tsita.

¹⁵ Di zo'ahu njap'u, ngetho di beni gi pōhu tema gi pēhu, jange hyanthu di njap'u nō'ō di mō.

¹⁶ Nú'mu di umfu njamōdi Jō, ne di tsihu ar nt'eni njōpi, ne da 'ñenō di tsifu ár ji ar tsi Hmu Hesukristo, ne di n'at'wihu'ō. Ha nunar thuhme di heju, ne da 'ñenō di n'at'wihu ár ndo'yo'ō.

¹⁷ Mōdi di nzeye'hu, n'adar thuhme di tsihu, jange di n'adar ndo'yohu.

18 Jangu nuya xodyo tenda yá nt'umbi unga yá m'oñho, ne nú'mu xta zi'u, ne da 'ñenö n'at'wi ar m'oxm'oñho.

19 Hage gi beñhu di ne ga xi'ahu nuya tsita ja yá 'befi'u. Wa gi beñhu jar 'befi nö'ö te t'umbabi'u.

20 Hin'ö. Nuga di beni, nu'u togo po'spa ar ñhuni ya tsita, go po'spa ya ts'ondöhi, hingo umba Jö. Ne nuga hindi ne gi ntsixkwiñhu ya ts'ondöhi.

21 Hingi tsá gi tsifu ár t'eni ar tsi Hmu Hesukristo ne ár t'eni ya ts'ondöhi, ne hinda tsá gi hñuxu hár mexa ar tsi Hmu ne hár mexa ya ts'ondöhi.

22 Wa xiñho ga tsothwu ár muì ar tsi Hmu. Ha gi beñhu töte ma ts'edihü.

Gatho nö'ö ga othu, ga jafu da nheki ár nsunda Jö

23 Nuju, tsá ga eñhu nzatho ga othu gatho nö'ö di beñhu, mödi hinga gatho faxkagihü ga tsuhü ar ñho. Mödi gatho nzathohmö, hinga gatho faxkagihü da te ma ñ'emüihü.

24 Hinto gi hyoñhu ri ñhoseñhu, umba ri muìhü gi hyomfü ár ñho nu ma'ra.

25 Gatho nö'ö 'ba har 'bango, tsihü, ne yo gi ñ'aniñhu tema ngo'ö, ne hinte da zu'a ri mfenihü.

26 Ngetho gor meñi ar tsi Hmu ar ximhai ne gatho nö'ö te jawa.

27 Nu'mu n'ar jö'i hingar gamfi da zix'ahu hár ngu, ne gi ne gi möhu, gatho nö'ö te da 'bo's'ahu har mexa, tsihü, ne yo te gi ñ'añhu. Njap'u hinte da zu'a ri mfenihü.

28 Ha nu'mu n'a togo da xi'ahu xi 'bo's'pa ya tsita, yo gi tsihü. Hyomfü ár ñho nö'ö togo bi xi'ahu, ne hinte da ja ár tsumfeni. Gehñu enga har T'ofu: Ár meñi ar tsi Hmu ar ximhai ne gatho te jawa.

29 Nu'mu di xi'ahu ar tsumfeni, hingo ri mfenihü, ár meñi nö'ö man'a. Da tsá gi 'ñeñhühmö, yo'ö hingi nhumañho ga othe nö'ö di nehe, honse di hoñhe hinte da zupa ár mfeni nu'u ma'ra.

30 Xi'mu di umfe njamödi Jö ga ñuñhe, hage ma da nthengagihe hanja di othe 'mu.

31 Jange nu'mu gi ñuñhu, gi tsitheñhu, wa te man'a gi peñhu, gi 'yoñhu gi hyoñhu m'et'o da t'e'spa ár nsunda Jö.

32 Yo ma gi jafu da mfe'sa ya xodyo, nu'u hingya xodyo, wa nu'u togo xi ñ'emüi ar tsi Dada.

33 Jangu nuga di honi hanja da 'ñet'a mañho yá muì gatho. Hindi honse ma ñho, di homba ár ñho gatho, di ne da mpo'u n'ehe.

11

1 Tengagihü ma m'ui ngu di tembaga ár m'ui ar tsi Hmu Hesukristo.

Hanja da ñhoka ya 'behñö

2 Tsi kuhü, di es'a ri nsuhü, ngetho hinxka pumhnigihü, ne gi tenthü nuya nt'uti da tsok'ahu.

3 Di ne gi pöhu n'ehe, ar tsi Hmu Hesukristo gehñu ár ñöxhmu gatho ya ñ'ohö, ha nunar ñ'ohö ár ñöxhmu ár 'behñö, ngu Jö gehñu ár ñöxhmu ar tsi Hmu Hesukristo.

4 Jange nu'mu n'ar ñ'ohö ko'ma ár ñö da mat'a Jö, wa da mömba ár mhö Jö, hingi numansu togo ár ñöxhmu.

5 Ha gatho nuya 'behñö mat'a Jö, wa mönga ya mhö umba Jö, ne hingi ko'ma ár ñö, hingi numansu ár ñöxhmu, jangutho nu'mu da ñ'öxt'a ár ñö.

6 Ngetho nu'mu ar 'behñö hingi ne da go'ma ár ñö, dá ñ'öxt'mu. Ha nu'mu n'ar m'etsá da ñ'öxi wa da ñ'öxt'a ár ñö, dá go'ma 'mu.

7 Nu ar ñ'ohò hingi ho da go'ma ár ñö, ngetho di hñöxa Jö, ne ka nhekinu ár nsunda'ö, ha nu ar 'behñö ka nhekinu ár nsu ar ñ'ohò.

8 Ngetho nunar ñ'ohò hinxpa e har 'behñö. Nunar 'behñö xpa e har ñ'ohò.

9 Nunar ñ'ohò himbi thoki ngetho mi hongar 'behñö, nunar 'behñö hö, bi thoki ngetho mi hongar ñ'ohò.

10 Jange ar 'behñö mahyoni da go'ma ár ñö, ne da nheki numansu ár ñöxhmu, ngetho handa ya enxë.

11 Ha nuya xta jamfihu ar tsi Hmu, hingi tsa ga eñhu, nunar ñ'ohò hingi hongar 'behñö, wa ga eñhu ar 'behñö hingi japa ar 'bedi ar ñ'ohò.

12 Ngetho jangu ar 'behñö ba ponga har ñ'ohò, ar ñ'ohò m'u har 'behñö nuya payu. Mödi Jö go umba ár te gatho.

13 Bensehu, hage xiñho hinda go'ma ár ñö ar 'behñö nú'mu ñöwi Jö.

14 Gi pöhu xiñho, njanu bi hyogagihu Jö, ngetho n'ar m'etsa n'ar ñ'ohò da hye ár xtö da te xi ma.

15 Ha nu ar 'behñö nzatho nu'mu da hyegi da te ár xtö, ngetho xi t'umba ár xtö ngu ar njöxañö.

16 Ha nu'mu ja togo ne da ntsañhöki, nuje hindi teñhe man'ar nt'umbi, ne njap'u nu ma'ra ya gamfi.

Nö'ö hingi ho da t'ot'a hár t'oxi ar tsi Hmu

17 Nupya ja tema ga xi'ahu n'ehe, ne hinga ma ga es'ahu ri nsuhu, ngetho hingi mhunsu gi 'yothu nö'ö xiñho, gi othu nö'ö hingi ho.

18 M'et'o ma ga xi'ahu, enö nú'mu gi othu ri mhunts'ihu har nijö, di ode jar ñhege, ne di beni hö njap'u n'a tsi tui.

19 Ngetho mahyoni da njap'u, ne da nheki togo majöni ma da demba ár ñu ar tsi Hmu.

20 Jange nú'mu gi othu ri mhunts'ihu, nö'ö gi tsihu hingár t'oxi ar tsi Hmu.

21 Ngetho nú'mu gi nt'oxihu, n'a ngu n'a 'bet'o da zise ár ñhuni. Njap'u 'ra kotho tunthu, ha ma'ra thotho nö'ö xi zi.

22 Hage hinte gi pe'su ri nguhu habu gi ñuñhu ne gi ntsithehu. Wa hinte gi nuthwu ár nijö Jö, ne gi ne gi 'bethwu yá tsa nu'u hinte pëts'i. Te ga xi'ahu. Nuwa hö, hinga es'ahu ri nsuhu.

Ár t'oxi ar tsi Hmu

(Mt. 26:26-29; Mr. 14:22-25; Lk. 22:14-20)

23 Ngetho nuga xta ut'ahu nö'ö xi utkagi ar tsi Hmu n'ehe: Nö'ö ar pa bi nda ar tsi Hmu Hesu, nor nxui'ö bi gu ar thuhme.

24 Ne mi wadi bi unga njamödi, bi hyeke ne bi 'ñenö: Hñöñhu gi tsihu, gehnu ma ndo'yo ma da theni da gut'a ri ts'okihu. 'Yothu njanu gi bengagihu.

25 Nu mi wadi bi nt'oxi, bi gu ar t'eni ne bi 'ñenö: Nunar t'eninü jangu n'ar 'ra'yo nkohi ma da zok'ahu Jö xta nhö'ma ma ji. 'Yothu njanu nú'mu gi tsihu gi bengagihu.

26 Jange nú'mu gi tsihu ar thuhme ne gi tsihu te po nunar t'eninü, gi dahü majöni ár ndöte ar tsi Hmu Hesusukristo. Gi jahup'u gi to'mhu ar pa da zohò.

Nu'u hingi tsipa ár t'oxi ar tsi Hmu ngu di 'ñepi

27 Nu'mu n'a togo da zi nunar thuhmenu ne nunar t'enu, ne hingi ot'a ngu di ñepi, ma da thoza ár ji bi nhö'mbabi ar tsi Hmu, ne ár ndo'yo bi ts'ut'wabi.

28 Jange tsasehu n'a ngu n'a tengu gi 'buhu, ne tsihu nunar thuhmenu ne nunar t'enu.

29 Ngetho nö'ö togo tsi ar thuhme ne tsi ar t'afi po har t'eni, ne hingi japamasu tema di bonga ár ndo'yo ar tsi Hmu, nts'okse njap'u.

30 Jange nzeye gi hñeñhu, ne xi went'ahu, ma'ra xi hyoñ'ahu Jö.

31 Nu'mu ga tsasehu tengu di 'buhu, hinte da thoxxagihu.

32 Ha nu'mu da thimgagihu xta nts'uju, ar tsi Hmu 'raju ma njutguhu, ne njap'u hinga möhu har tsibi mahyegiwi nu ma'ra ya meximhai.

33 Jange di xi'ahu tsi kuhu, nú'mu gi mhunsu gi nt'oxihu, to'mhu n'a ngu n'a ri ñ'ohu.

34 Nu'mu gi tunthuhu, ñuñhu ha ri nguhu, hinte di ja te da thoxxahu nú'mu gi kwathu har mhunts'i. Nu ma'ra ya nt'ani ga 'yangagihu, ga xi'ahu xka ñöhu m'efa xka map'u.

12

Ya hogant'uni unga Jö

1 Tsi kuhu, di ne gi pöhu xiñho nuya hogant'uni unga Jö.

2 Ha hingi beñhu, nú'mu hinga ngi pöhu ár mhö Jö, ngi m'ethu habu gatho mi ts'ix'ahu ma ngi ndöñhu ya gone tsita.

3 Jange di ne ga xi'ahu, hinjo'o n'ar jö'i da ñenö ñö xi nzimba ár ts'edi ár Hñö Jö, ne tsanga ar tsi Hmu Hesu. Ne hinjo'o n'a da ñemba ar Hesu gehnu ar Hmu, nu'mu hingi pe'spa ár Hñö Jö.

4 Ma ga xi'ahu hö, ja nzeye ya hogant'uni, mödi n'adar Hñö Jö togo uni.

5 Ne ja nzeye ya 'befi hanja ga mpehu, mödi n'adar tsi Hmu di pefu.

6 Ja nzeye hanja nheki ár ts'edi Jö, ha gese'ö togo ungar ts'edi ne ot'a gatho.

7 Gathogihu xi nheki ha ma tehu ár ts'edi ár Hñö Jö, ne njap'u ga mfaxu n'a ngu n'a.

8 Ár Hñö Jö xi umba 'ra da me'sa ar hoga mfödi da ñö, ma'ra xi t'umba n'ar hoga mfeni da uta ma'ra. Gathoyu get'ár Hñö Jö togo uni.

9 Ma'ra xi t'umba n'ar döta ñ'emui, ma'ra xi t'umba ar ts'edi da othe ya dathi. Nuyü n'ehe get'ár Hñö Jö togo xi umbi.

10 Ma'ra xi t'umba ar ts'edi da 'yot'a ya nt'udi, ma'ra da mönga ya hñö xi umba Jö. Ma'ra xi t'umba ar mfödi da bödi ha hömpa ár Hñö Jö n'a togo ñö wa hin'ö. Ma'ra xi t'umbabi da ñö ya hñö n'aañ'o, ne ma'ra xi t'umbabi da bödi tema di bonga nuya hñö'u.

11 Ne gatho nuya 'befiyu, n'ase togo ot'e, gehnu ár Hñö Jö togo hembra n'a ngu n'a ngu ne'ö da umbabi.

12 Ngetho njangu ár ndo'yo n'ar jö'i, mödi nzeye yá xeni, n'adar ndo'yo. Njap'utho ár nijö ar tsi Hmu Hesukristo n'ehe.

13 Di n'adar ndo'yohu, ngetho n'at'wu da nixithehu gatho hár Hñö Jö, wa ya xodyo wa nu'u hingya xodyo, ya 'bego wa ya hmu, gatho bi t'akagihu ga höñhu n'adar Hñö Jö.

14 Nunar ndo'yo 'mu, hingi n'adar xeni, nzeye.

15 Nu'mu da ñenga ar wa: Nuga hingár metigi ar ndo'yo ngetho hindar 'ye. Hage njap'u hingár meti ar ndo'yo 'mu.

¹⁶ Wa nu'mu da ñenga ar gu: Hingár metigi ar ndo'yo ngetho hindar da. Hage hingár meti ar ndo'yo njap'u 'mu.

¹⁷ Nu'mu har da da nxogep'u ar ndo'yo, hanja nda tsá nga ohu 'mu. Wa nu'mu har gu nda nxogep'u ar ndo'yo, hanja nda tsá nga mpöhu 'mu.

¹⁸ Ne Jö go xi tuta n'a ngu n'a ya xeni har ndo'yo, ngu xi ne'ö.

¹⁹ Ngetho nu'mu n'adar xeni di jwata xoge ar ndo'yo, hage ar ndo'yo njap'u 'mu.

²⁰ Majöni nzeye ya xeni, ha n'adar ndo'yo.

²¹ Nunar da hingi tsá da ñemba ar 'ye: Hindi hoñ'i. Nunar ñö hingi tsá da ñemba ar wa: Hingi jaka ar 'bedi.

²² Hin'ö, hingi njap'u. Di xi'ahu, nu'u nheki hinte pe'sa yá ts'edi, go xa mahyoni'u.

²³ Nuya xeni hints'u pe'sa yá nsu, go xa di japamasuhu di hethu. Ha nu'u ya xeni hingi nzátho, go di hethu xiñho'u.

²⁴ Ngetho nu'u ya xeni xi nzátho, hinga mahyoni da njapamasu. Jö bi toka ar ndo'yo, ne bi umba ár nsu nu'u mi k'at'wi.

²⁵ Ne njap'u hinda nja ar ñhege, ne n'a ngu n'a da maxa ár ñ'ohu.

²⁶ Njap'u nu'mu n'a xeni tho ar ugi, gatho ar ndo'yo tsamañ'u. Ha nu'mu n'a xeni t'e'spa ár nsu, gatho ar ndo'yo johyawí.

²⁷ Di njahup'u n'ehe. Nguju ár ndo'yogihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne n'a ngu n'a, n'a xenigihu di jwathwu ár ndo'yo'ö.

²⁸ Ne xi ñexkagihu Jö har nijö: M'et'o xi ñexa yá mpöte ar tsi Hmu, m'efa nu'u mönga ya hñö xi umba Jö. Ár hñu ya utate, m'efa nu'u ot'a ya nt'udi. M'efa nu'u togo othe, ne nu'u faxte, nu'u togo ya ndö, ne nu'u ñö ya n'añ'o hñö.

²⁹ Hage gatho ya mpöte. Wa gatho mönga ya hñö xi umba Jö. Wa gatho ya utate. Wa gatho ot'a ya nt'udi.

³⁰ Hage gatho xi t'umbabi ar ts'edi da othe ma'ra. Hage gatho ñö ya n'añ'o hñö. Wa gatho pödi te di bonga nuya hñöyu.

³¹ Umba ri muihu gi pe'su nuya hogant'uni töte yá nsu. Ha nuga ma ga ut'ahu n'ar ñu töte ár ñho.

13

Ar mhöte

¹ Tsi kuhu, nu'mu gar ñömhö ma'ra yá hñö ya jö'i, wa gar ñömhö ngu ya enxe, ne hindi pe'sa ar mhöte, di ñhe'betho n'ar xiujö ngani, wa n'ar bojö fat'i.

² Nu'mu di mömba nö'ö xika Jö, gar pö gatho nö'ö hindi födi, di tso ma mfeni gatho nö'ö pö ya jö'i, ne gar pe'sa n'ar ñ'emui da tsá ga japa ya t'ohö da mponi, ha hindi pe'sa ar mhöte, hinter mekagi.

³ Mödi ga umhö gatho ma ñho da themba ya hyoya, ne ga umhö ma ndo'yo da ts'öt'i, ne hindi pe'sa ar mhöte, hinte da maxkagi'ö.

⁴ Nö'ö togo pe'sa ar mhöte, xa ja ár ts'eti, ar hogajö'i, ne hingi hyokwa yá ñho nu ma'ra. Hingar ñ'ets'i, hingar gese.

⁵ Hingar boka, hingi honse ár ñho. Hingi mbo ár kwe, ne hingi kwatatho hár muí.

⁶ Hingi johya handa ma'ra ot'a nö'ö hingi ho, ngetho nö'ö togo pe'sa ar mhöte johya da hyanda ar ñho.

⁷ Nö'ö togo pe'sa ar mhöte, tsetatho gatho te da ñepabi, ñ'emuiho gatho, hingi tsaya to'ma ar ñho, hingi ñhegi da dö ya thogi.

⁸ Nunar mhöte hiñ'otho ár ngöts'i. Ma da göxa ar ts'edi xi t'umbabi nu'u togo mönga te xipa Jö, ma da göxa ya n'añ'o hñö, ne ma da the ar pa di ja ar hoga mfeni.

⁹ Ngetho n'a xenitho di pöhu, ne man'a xeni xi utkagihu Jö ga möñhu.

¹⁰ Ha nu xta ep'u ar pa ga pöhu xiñho, nuna tsi xenitho di pöhu da göx'ö.

¹¹ Nú'mu ndar bötsi ndi ñö ngu n'ar bötsi, ndi pe'spa ár mfeni n'ar bötsi, ne ndi handa gatho ngu handa n'ar bötsi. Ha nú'mu nda te, ne da ñ'ohö, da hep'u nö'ö ndi hñöxkagi n'ar bötsi.

¹² Nupya di hanthu ngu n'ar ñhe xi mboitho; nuya pa'u ma ga hanthu xiñho. Nupya di pöhu n'a xenitho, ha nu'mú hö, ma ga pöhu ngu xi bökagihu Jö.

¹³ Nupya di pe'su ar ñ'emui, ar ndo'mi ne ar mhöte, nuya hñuyu, ha nunar mhöte go töte ár nsu'ö.

14

Ar hogant'uni da ñö ya n'añ'o hñö

¹ Umba ri muihu gi pe'su ar mhöte. Hyoñhu ya hogant'uni unga Jö, ne nuya hogant'uniyu, hyoñhu m'et'o gi möñhu nö'ö xi'ahu Jö.

² Ngetho nö'ö togo ñö ya n'añ'o hñö, hingi zo ya jö'i, ñöwise Jö. Hinto pödi tema mö, mödi mönga nö'ö himi fö mam'et'o ngu umba ár Hñö Jö da mö.

³ Ha nö'ö togo mönga tema xipa Jö, zo ya jö'i da te yá ñ'emui, da humbyá mui, ne da hot'i.

⁴ Nö'ö togo ñö ya n'añ'o hñö, japase ár ñ'emui da te. Ha nö'ö mönga te xipa Jö, faxa gatho ya ku da te yá ñ'emui.

⁵ Jange nuga di nemhö gatho gi ñömhöhu ya n'añ'o hñö, mödi tote ár ñho gi mömfu te da xi'ahu Jö. Ngetho nö'ö togo mönga te xipa Jö, töpa ár nsu togo ñö ya n'añ'o hñö. Nuyu xiñho, hönse nu'mu ja togo da mö tema di böni, ne da maxa ar nijö.

⁶ Tsi kuhu, xi'mu ga map'u di ñö ya n'añ'o hñö, tema ñho di hös'ahu. Gar hös'ahu n'ar ñho nu'mu gar xi'ahu nö'ö xi utkagi ne xi 'raka Jö ga mö, ne di ut'ahu ya hoga mfeni xi t'akagi.

⁷ Njangu nuya nthuza ne ya 'bida, nu'mu hindi n'añ'o yá nzuni, hindi födi tema thuhu da thut'i di zunt'a n'a wa man'a.

⁸ Ha nu'mu n'ar k'axt'athuxi hinda unga xiñho ár m'ei, nuya ndogu hinda ñhoki da ntunm'u.

⁹ Gi njahup'u n'ehe, nu'mu hinto tso yá mfeni nö'ö te gi möñhu, pontho gi ñösehu.

¹⁰ Xa ja nze ye ya hñö har ximhai, ne gatho'u o yá 'ñu tema di böni.

¹¹ Ha nu'mu hindi pöhu tema di bonga n'a ngu n'a nuya hñö mönga nö'ö togo ñö, handgagihu ngu dar me yap'uhu, ne njap'u di hanthu'ö n'ehe.

¹² Jange nu'ahu, xa gi nehü gi pe'spabihu 'ra ya hogant'uni unga Jö, umba ri muihu xa gi pe'su nu'u da maxa ya ku da te yá ñ'emui.

¹³ Jange nö'ö togo ñö ya n'añ'o hñö, 'yafu Jö da tsá gi pöhu ne gi xifu ya ku tema di böni n'ehe.

¹⁴ Ngetho nu'mu di ñöwihu Jö ha man'ar hñö hingi födi, ma hñöhu mat'ajö, ha numa mfenihu hinte fats'i.

¹⁵ Te ga pehu 'mu. Ma ga ñöwihu Jö ha ma hñöhu, ga pöhu n'ehe tema di xipabihu. Ma ga tuthwu Jö ha ma hñöhu, ga pöhu tema di tuthwu n'ehe.

16 Ngetho nu'mu di nsundahu Jö di möñhu ya mhö hingi ponga ma mfenihu, honse po ha ma hñöhu, nö'ö togo xi ma da 'yoxtho, hanja tsa da 'ñenö, hö njap'u nö'ö di umfu njamödi Jö, nu'mu hingi pödi tema di möñhu.

17 Nuju majöni di umfu njamödi Jö, ha nö'ö man'a oxkagihu, hinte faxa nö'ö di möñhu.

18 Di umba njamödi Jö di tö'ahu ga ñö ya n'añ'o hñö.

19 Mödi har nijö, töte ár ñho ga mönga kut'a ya mhö ne ga pödi tema di boni, ne njap'u ga uta ma'ra, hinge ga mönga n'anthebe ya nthebe ya mhö ha ma'ra ya hñö hingi födi.

20 Tsi kuhu, hyehup'u gi beñhu ngu n'ar tsi bötsi. Hö, di hñöx'ahu n'ar tsi bötsi hingi pö ar ts'oki, ha gi hyanthu xiñho tema gi beñhu ngu n'ar döta jö'i n'ehe.

21 Jangu xi t'ot'a hár T'ofö Jö: Ma ga zo nunar hnininu ha ya n'añ'o hñö ñö ya jö'i 'bu ma'ra ya hai, mödi njap'u hinda ma da 'yöde, njanu enga ar tsi Hmu.

22 Nuya n'añ'o hñö gehnu n'ar nt'udi, hingi t'umba ya gamfi, t'umba nu'u hingya gamfi. Ha nu'u togo mönga te xipa Jö, hingi nsipa nu'u hingya gamfi; nuyü hö, nsipabi nuya gamfi.

23 Nu'mu gathö ya ku n'at'wu da mhunts'i ne gathö di ñö ya n'añ'o hñö, ne da yut'a n'ar 'ra'yo wa n'a hingar gamfi hinte pödi, ha hinda 'ñenö xka 'be ri mfenihu.

24 Hingi njap'u nu'mu gathö gi möñhu nö'ö te xi 'ra'ahu Jö, ne da yut'a n'ar 'ra'yo, wa n'a hingar gamfi, ne da 'yox'ahu, ma da zo ár müi nö'ö te gi xifu, ne da zo ár mfeni.

25 Ne da nhekitho gathö tema pe'sa hár müi, jange dama da ndandihmö da nsundabi Jö, ne da 'ñenö, majöni gi 'buhwihu Jö.

26 Tsi kuhu, nö'ö gi pehu nú'mu xki mhunsu, n'a ngu n'a möñhu nö'ö gi höhu: gi tuthu ya nsadi, gi uthu ya ku. Thokwabihu nö'ö xi ut'ahu Jö, gi möñhu ya n'añ'o hñö, wa gi möñhu te di bongga nuya hñöyu. Gathonu 'yothu, hyoñhu da te yá jamfi ya ku.

27 Ha honse ngu yoho hñu, ne 'raman'a di ñö ma'ra ya n'añ'o hñö, ne di 'bu n'a togo da mönga tema di bongga nö'ö mö.

28 Ha nu'mu hinjo'o togo da mönga tema di bongga nuya hñöyu, dá ñhe har nijö, ne di ñöwise Jö.

29 Njap'u nuya mönga te xipa Jö da ñö, dá ñö yoho wa hñu, ne nuya ma'ra da nu ha xiñho te mö wa hin'ö.

30 Ne nu'mu nö'ö to hudi, da t'umba ár mhö Jö, dá ñhe nö'ö man'a, ne da ñö'ö.

31 Ngetho tsa gi möñhu te xi 'ra'ahu Jö, 'raman'a gi ñöhu. Njap'u da bö gathö nö'ö hingi pödi, ne gathö da nhu'mba yá müi.

32 Nuya togo mönga te xi xipa Jö, dá bödi da zixa nunar nt'uninu.

33 Ngetho Jö hingi numañho ar ñöxhnatho, ne'ö ar hogam'ui. Jangu ot'a ha ya mhunts'i gathö nu ma'ra ya nijö, gehnu gi tenthu.

34 Nuya 'behñö da ñhetho ha ya mhunts'i, ngetho hingi t'umba ar seki da ñö. Dá 'yoxtho nö'ö nsipabi, ngu mönga har T'ofö.

35 Ha nu'mu ne te da bödi, xta zonga hár ngu da 'yamba ár döme, ngetho hingi nheki xiñho da ñö n'ar 'behñö har mhunts'i.

36 Beñhu hinxpa pomp'u ár mhö Jö, ne hingi honse'ihu togo xka 'yohu.

³⁷ Ne nu'mu n'a gi kaɣmbenihu gi möñhu nö'ö xi'ahu Jö, wa gi pe'su ma'ra ya nt'uni unga ár Hñö Jö, pöhu 'mu nuya mhöyü di ot'ahu, yá 'bepate ar tsi Hmu.

³⁸ Ha nö'ö hingi ne da japamasu, yo gi jafumasu n'ehe.

³⁹ Jange tsi kuhu, umba ri muihu gi möñhu te xi'ahu Jö, ne hingi hñöjwu togo ne da ñö ya n'añ'ö hñö.

⁴⁰ Gatho gi 'yothu ngu di 'ñepi, ne di o ár 'ñu.

15

Ár menga nte nu'u xi du

¹ Tsi kuhu, di ne gi beñhu nunar hoga mhö da xi'ahu, gehnu xka hñöñhu ne hinxka hyehup'u.

² Jange xka mpöhu, nu'mu xa gi umba ri muihu gi teñhu nunar hoga mhö xta xi'ahu. Ha nu'mu hin'ö, xi m'ep'utho ri ñ'emuihu.

³ Ngetho m'et'o xta ut'ahu nö'ö xi t'utkagi n'ehe: Nunar tsi Hmu Hesukristo bi unga ár te bi gutka ma ts'okihu, ngu engá har T'ofö Jö.

⁴ Bi t'agi ne bi mengi bi nte man'agi, ngu engá har T'ofö n'ehe.

⁵ Ne bi ñ'udi bi hyanda ar Pedro, m'efa bi hyanda nu'u ma'ra yá mpöte.

⁶ Ne m'efa bi ñ'udi bi n'amahyanda mi tho kut'anthebe ya ku. Nzeye 'butho, ma'ra xi du.

⁷ Ne bi ñ'udi bi hyanda ar Hakobo, m'efa bi ñ'udi bi hyanda gatho ya mpöte.

⁸ Ne ár ngöts'i bi ñ'udi da handga, ngu n'ar tsi ñaxki hingi jwata yá pa.

⁹ Nuga go ár ngöts'igi gatho yá mpötegihe ar tsi Hmu. Hindi 'ñepkagi da t'engagi ár mpötegi, ngetho ndi kumba ár nijö Jö.

¹⁰ Ha Jö xi hwägagi xi 'raka nunar nsunu. Ne hinxi m'edi nö'ö te xi hwägagi, ngetho xta töta gatho nu ma'ra ya mpöte xta ot'a nzeye ar 'befi. Mödi hingo xta pesega, xi maxkagi ár nhwëki Jö.

¹¹ Ngetho hinte ja nu'mu go geke wa go ge'u. Gatho di mömfe ár mhö ar tsi Hmu, ne go gehnu xka ñ'emuihu.

¹² Ha nu'mu xta xi'ahe ar tsi Hmu Hesukristo xki du ne bi mengi bi nte man'agi, hanja 'ra gi eñhu 'mu hingi pengi da nte nu'u xi du.

¹³ Nu'mu gi eñhu hingi pengi da nte nu'u xi du, njap'u gi koñhu bi mengi bi nte ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁴ Ha nu'mu ar tsi Hmu Hesukristo himbi mengi bi nte man'agi, xi m'ep'u nö'ö te xta xi'ahe 'mu, ne hinter me'ö ri ñ'emuihu.

¹⁵ Ne pontho yá 'begogihe Jö di katehe. Ngetho xta dāhe majöni di eñhe, Jö bi ko'spa ár te man'agi ar tsi Hmu Hesukristo. Ne hindi njap'u nu'mu majöni nö'ö gi eñhu hinda mengi da nte nu'u xi du.

¹⁶ Ngetho nu'mu nuya xi du hingi pengi da nte, njap'u ar tsi Hmu Hesukristo hinxi mengi xi nte 'mu.

¹⁷ Ha nu'mu himbi mengi bi nte man'agi ar tsi Hmu Hesukristo, hinter m'efi ri ñ'emuihu 'mu, ne hinxi thök'atho'ihu ri ts'okihu.

¹⁸ Ne gatho nu'u xi du mi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, hage xi m'e'u 'mu.

¹⁹ Nu'mu da göxkwa gatho har ximhai nö'ö di to'mhu da 'raju ar tsi Hmu Hesukristo, hwëkategihu, ne di töhu gatho nu ma'ra ñ'uda ma m'uihu.

²⁰ Nunar tsi Hmu Hesukristo, hö, bi mengi bi nte man'agi, ne go gehnu ngu ar 'bet'o sofo. M'et'o xi mengi xi nte, ne m'efa gatho nu ma'ra.

²¹ Ngetho nu'mu n'adar ñ'ohó bi kut'a ar ndöte har ximhai, ma n'adar ñ'ohó bi kut'a ar menga nte.

²² Hö, njangu ar Adan bi kut'a ar ndöte ne gatho nda du, ar tsi Hmu Hesukristo bi kut'a ar menga nte ne gatho nda mengi nda te.

²³ Ne gatho o ár ñu n'a ngu n'a. M'et'o ar tsi Hmu Hesukristo, gehnu bi xokwa ar goxthi nu ma'ra. M'efa nu'u togo xi jamfibi, ma da nangi xta penk'ö n'ehe.

²⁴ Ne da e ar ngöts'i, nu xta wadi da hyomahai gatho ya nsu, ya ndö, ne gatho nu'u pe'sa yá ts'edi, ne da datwa ár ts'ut'wi Jö ár Dada.

²⁵ Ne ma da ndötho'ö, ha nu xta wadi da thomahai gatho yá ñ'uni, da da ar ndö.

²⁶ Nunár ñ'uni ma da hwata ár ngöts'i, gehnu ar ndöte.

²⁷ Ngetho gatho te ja, xi thomahai ne xi ts'e'mba hár wa. Ne nu habu enö, gatho bi ts'e'mba hár wa, hingi ne da ñenö xi ts'e'mba nö'ö togo bi umba nunar nsunu n'ehe.

²⁸ Ne m'efa nu xta wadi da ts'e'mba hár wa, gese ár T'u Jö n'ehe ma da ñhese da m'u hár wa nö'ö togo bi hyomahai gatho. Njap'u Jö di ndö gatho nö'ö te ja.

²⁹ Nu'mu hingi pengi da nte nu'u xi du, tema ñho júka nu'u togo nxixthe pota nu'u xi du. Yo'ö ot'a njap'u 'mu.

³⁰ Yo'ö di ñ'enthe ma tehe gatho ar pa 'mu.

³¹ Tsi kuhu, majöni di xi'ahu, hyax'mu di ent'a ma te. Ne di johya ngetho xka ñ'emuihu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

³² Nú'mu xa da ent'a ma te núnu Efeso, pontho da ntsa'be ya 'muhu, honse ndi honi nga temba yá mfeni ya jö'i, ne nu'mu hiñ'otho ar menga nte, tema ñho 'mu. Ha hingi töte ár ñho ga ñuñhu, ga tsithehu, ngetho xudi ga tuhu, ngu mhö.

³³ Yo ma gi ñhehu togo da hya'ahu, ngetho nu'u togo ñ'owi ya ts'ojö'i ma da ts'omba yá hogam'ui.

³⁴ Zot'a ri dahu, ne hyehu ar ts'oki, ngetho 'ra hingi pöhu Jö. Di 'bet'a ri tsahu di xi'ahu njap'u.

³⁵ Da tsá gi ñeñhu 'ra: Hanja ma da mengi da nte nuya xi du. Tema ndo'yo ma da me'sa nu xta nanga man'agi.

³⁶ Xa xka 'be ri mfenihu. Gi pöhu, nö'ö te gi pothu, m'et'o da du, ne ka da bot'se.

³⁷ Nuna te gi pothu, hinga get'ö ma da boxa man'agi, honse ár mu ar t'ei, wa man'ar nda go pox'ö.

³⁸ Ha Jö gehnu umba yá 'bai ngu bi ne'ö. Ne n'a ngu n'a ya nda bi umba ár 'baise, hingi ñhehwi nu ma'ra.

³⁹ Njap'u nu'u togo pe'sa yá ndo'yo, hingi 'rangutho. N'añ'o ár ngo ya jö'i, man'a yá ngo ya mangazu'we; man'a yá meti ya hwö, ne man'a yá meti ya ts'int'su.

⁴⁰ Ne n'añ'o yá ndo'yo nu'u 'buhnu mhets'i, ne n'añ'o nu'u 'bukwa har ximhai. Ne hingi ñhe ár nzatho nu'u 'buhnu mhets'i ngu nu'u 'bukwa har ximhai.

⁴¹ N'ár nzatho ar hyadi, man'ár nzatho ar zönö, ne man'a ár nzatho ya tso. Ne nuya tsoho hingi ñhe ár nzatho n'a ngu man'a.

⁴² Njap'u ár menga nte nu'u xi du, da t'a ár ndo'yo ts'oni, ne da mengi da nanga n'ar ndo'yo hinda ma da ts'oni.

⁴³ Nö'ö da t'agi, 'bepkagihū ma tsahū, ha nö'ö da nangi eska ma nsuhū. Nö'ö da t'agi went'atho, ha nö'ö ma da nangi, xa di ja ár ts'edi.

⁴⁴ Ma da t'a nunar ndo'yonu xta pe'suwa har hai, ne xta mengi da nte di ñehwi ár ndo'yo nuya bi 'bu mhets'i. N'añ'o ar ndo'yo di pe'suwa har ximhai, ne n'añ'o ar ndo'yo ma ga pe'sunu.

⁴⁵ Njanu xi nt'ot'a har T'ofu: Bi thoka ar m'et'o ñ'ohu, gehnu ar Adan te ár hñö. Nö'ö ar 'bepa Adan, gehnu ar Hñö unga ar te.

⁴⁶ Ne hingi 'bet'o nunar ndo'yo ñehwi nu'u bi 'bu mhets'i. 'Bet'o nu'u pe'spa yá ndo'yo ya meximhai, ne m'efa nu'u pe'spa yá ndo'yo nu'u bi 'buhnu mhets'i.

⁴⁷ Nunar m'et'o ñ'ohu, ar meximhai bi nju ar hai bi thoki. Ha nunar ñoho ñ'ohu, gehnu ar tsi Hmu ar memhets'i.

⁴⁸ Nu'u di hñöxa nö'ö bi nju ar hai bi thoki, gehya nuya 'bukwa har ximhai. Ha nu'u di ma mhets'i, di ñehwi nö'ö xpa e mhets'i.

⁴⁹ Ne jangu di hñöxkagihū nö'ö 'bukwa har ximhai, n'ar pa di hñöxkagihū nö'ö xpa e mhets'i.

⁵⁰ Ne di xi'ahu tsi kuhū, nunar ndo'yonu di pe'suwa har ximhai, hinda ma da hñönu ár ts'ut'wi Jö. Hinda yutnu nö'ö da ts'oni, hinda nthöskwi nö'ö hinda ts'oni.

⁵¹ 'Yohu ma ga xi'ahu n'ar mhö himi födi: Hinga gatho ma ga hwethu, mödi hö, gatho ma da mpongagihū ma 'baihu.

⁵² Ngu ár nihi n'ar hwei dama da thotho, njap'u xta nzunga ar ngöxa k'axt'athuxi. Ngetho ma da thuxt'i, ne nuya xi du ma da njuts'i da t'umba man'ar ndo'yo hinda ma da du. Ne nuju gar 'buthu, ma da 'bongagihū ma ndo'yohu.

⁵³ Ngetho mahyoni nunar ndo'yonu thege, da mponi, hinda mengi da du. Nupya tu, ne nu'mú, hinda thege.

⁵⁴ Ne nu xta wadi ma mpona nuna tu, hinda ma da thege, ne nuna thepya, hinda the 'mu. Nu'mú hö, da tho nö'ö enga har T'ofu: Xi nhwata ar ndöte, hinda mengi da me'sa ár ts'edi.

⁵⁵ Tsi ndöte, habu ba ko ri m'ite. Tsi nt'agi, te bi ja nuya pa ngi töte.

⁵⁶ Ngetho nunár m'ite ar ndöte, gehnu ar ts'oki, ha nunar ts'oki ju ár ts'edi ha ya 'bepate.

⁵⁷ Ma ga umfu njamödi Jö xi jaju xta ntötehu xta ñ'emuihu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

⁵⁸ Jange ma tsi hmöka kuhū, hñuxa xiñho ri ñ'emuihu. Yo ma gi ñehū togo da mas'a ri ñöhu. Ne xa gi umba ri muihu gi mpehu hár 'befi ar tsi Hmu. Gi pöhu, gatho nunar 'befi gi pefu ar tsi Dada, hinda ma da njap'utho.

16

N'ar mfats'i 'bempa ya ku

¹ Nupya di xi'ahu, nunar mfats'i 'bempa ya ku hyoya, tenthū nunar mhö da 'bepa ya nijö 'buhnu har hai Ngalasia.

² Tat'a hñöto har 'bet'o mpa, n'a ngu n'a gi 'weju n'a tsi tui tengu ár nzeje xka töhu. Nzöñhu gi kwathu, ne nú'mu xka tsomp'u, hinge ka gi ndui gi johu.

³ Ne xka tsomp'u, ga pehna nu'u xka hwañhu, ne xka umfu n'ar he'mi da hñöxa ar mfats'i ma da umba ya ku me Herusalen.

⁴ Ha nu'mu xiñho ga maga n'ehe, ga me'be'u.

Nuya 'befi beni da 'yot'a ar Pablo

⁵ Ma ga map'u ga k'ös'ahü nu xka jwadi ga tho har hai Nmasedonia, ngetho mahyoni ga thohnutho.

⁶ Di beni ga kohwihü 'ra ya tsi pa. Nu'mü da tsá ga 'buhwihü ga to'mi da tho ya tse, ne m'efa gi 'raju n'ar hoga nt'edi, ga ju ma 'ñu habü gar ma.

⁷ Ngetho nupya hindi ne ga nu'ahü nhixt'itho. Di ne ga 'bup'u 'ra ya tsi pa, nu'mü da 'raka nseki Jö.

⁸ Ma ga 'bukwatho Efeso, ga to'mi da tho ar dango Pentekoste.

⁹ Ngetho xa xi xo ar goxthi tsá ga pepa ar tsi Hmu. Di to'mi ga tö nze ya jö'i, mödi ja nzeye togo hingi ne da hyegagi.

¹⁰ Nú'mü da zomp'u ar ku Timoteo, hyanthü di 'bui xiñho, ngetho nö'ö, ot'wa ár 'befi Jö nguga n'ehe.

¹¹ Jange numansuhü ne umfü n'ar hoga nt'edi da pengi da e da k'öskagi, ngetho di to'mi da zohwi nu ma'ra ya ku.

¹² Ha nu ar tsi ku Apolo, da apa ar möte nda mewi ya ku ma nda k'ös'ahü. Himbi ne bi mapya, mödi da map'u, nu xta nja ár mpongi.

Ya ngöxanzengwa

¹³ Zot'a ri dahü, zeta ri ñ'emuihü. Yo gi wenthü, ne xa gi noxju.

¹⁴ Gatho nö'ö te gi 'yothü, gi pe'sü ar mhöte gi 'yothü.

¹⁵ Tsi kuhü, gi pöhü ar ku Tefa ne yá mēni. Gehyü ya 'bet'o ku xi jamfi núnu Akaya, ne xi 'yentyá teyü da máxa ya gamfi.

¹⁶ Di a'ahü ar möte gi 'yothü gatho nuya faxte ngu'u, ne nu'u tsábi mpe hár 'befi Jö.

¹⁷ Da njohya bi zo ar ku Tefa, ar Fortunato ne ar Akaiko, gehyü togo pot'ahü 'bukwa.

¹⁸ Ngetho bi hubga ma müi ne ri müihü n'ehe, jange numañhobihü nuya kuyü.

¹⁹ Zengwa'ihü ya ku mhunts'a ha ya nijö 'bukwa har hai Asia. Ne ar Akila, ar Prisila ne ya ku mhunts'a ha yá ngu'u, gathoyü zengwa'ihü har mhöte unga ar tsi Hmu.

²⁰ Zengwa'ihü gatho ya ku 'bu ingekwa. Nzengwahü n'a ngu n'a, ñhühu ngu gar kuhü.

²¹ Nuga dar Pablo, di peñ'ahü nunar nzengwanü di ot'ase.

²² Nö'ö togo hingi mö ar tsi Hmu Hesukristo, dá zütwa ár kwe Jö. Ar tsi Hmu Hesukristo 'bap'utho da ehe.

²³ Dá hyex'atho'ihü ár nhwēki ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁴ Di mö'ahü gi gathohü har mhöte unga ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'u.

ÁR ÑOHO AR KORINTIO

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mēmpa ya me Nkorinto

Ar nzenywa

¹ Dar Pablo, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo ngetho njap'u bi ne Jö. Nuga ne ar ku Timoteo, di peñ'ahe nunar he'minu, nu'ahu gi 'buhü Nkorinto, ne gatho ya ku gi 'buhü har hai Akaya.

² Jö ma tsi Dadahu ne ar tsi Hmu Hesukristo da 'ra'ahu ár nhwëki ne ar hogam'ui.

Ya thogi bi tho ar Pablo

³ Nsunda Jö ár Dada ma tsi Hmuhu Hesukristo. Gehnu ma Dadahu hwëgagihu ne ma Jöhu togo hubga ma müihu.

⁴ Gehnu togo hubga ma müihu nú'mü di thohu ya thogi, ne njap'u da tsa ga hu'mbabihu yá müi togo tho ar thogi ngu xta thohu. Di hu'mbabihu yá müi ngu xi njakagihu n'ehe.

⁵ Ngetho jangu xa di thohu ya dumüi di teñhu ar tsi Hmu Hesukristo, njap'utho n'ehe di ñehewihu ár humamüi.

⁶ Ha nu'mü xta thohe ya thogi, di to'mhe da nhup'a ri müihu ne da max'ahu gi k'onju. Ha nu'mü nhubgagihe ma müihe, njap'utho n'ehe di to'mhe da nhup'a ri müihu, ne da max'ahu gi tsethu ya thogi, di hñöxa nuya di thohe n'ehe.

⁷ Ne jangu gi thohu ya thogi nguje, hindi tsayahe di to'mhe njap'u da nhup'a'ihu ri müihu nguje n'ehe.

⁸ Tsi kuhu, di nehe gi pöhu nuya nt'utsa da thohe núny Asia. Xa bi t'otkagihe ar ts'om'ui ne bi the ma ts'edihe, ndi beñhe ja nga kohenu.

⁹ Da ent'asehe nda thöga ma tehe. Njap'u hinga nga jamfihe ma ts'edisehe, honse nga to'mhe ár mfats'i Jö togo juxa nuya xi du.

¹⁰ Gehnu togo bi maxkagihe, faxkagihēpya, ne di kaxmbenihe da maxkagihe ga k'onje ma'ra ya thogi ngunu.

¹¹ Ha nu'ahu, nu'mü gi faxkagihe gi 'yafu Jö, ma da nja nzeje n'ehe togo da umbabi njamödi xi hwëgagihe nö'ö xka 'yapabihu.

Yo'ö ar Pablo himbi ma Nkorinto ngut'a

¹² Di johyahe, ngetho ma mfenihe xikagihe xta 'yohe xiñho ngu utkagihē Jö, ne hinxta yo'the ma mfenihe. Hinxta 'buhewa har ximhai ngu yá mfeni'u, xta temfe ár nhwëki Jö. Xta 'bue n'ar hogam'ui hár nthandi ya meximhai, m'et'o ha ri nthandihu.

¹³ Nö'ö xta ot'ahe, di pöhe gehnu tso ri mfenihu, hinga man'ar mfeni. Ne di kaxmbenihe ma gi pöhu xiñho xoge.

¹⁴ Ngu ya xka pökagihē n'a tsi tui, go ma ga ja'ahe gi njohyahu. Ha nu'ahu go ma gi jakagihē ga njohyahe n'ehe, nú'mü xta menga ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Gehnu ar mfeni ndi pets'i. Jange da bemhö nga thop'u m'et'o nú'mü nda poni nga ekwa Nmasedonia, ne ngi njohyahu ga tsöñ'ahu yo'gi.

¹⁶ Hö, njap'u ndi beni nga thop'utho nga k'ös'ahu ne nga ekwa Nmasedonia. Ne m'efa nga penkp'u man'agi, ne ngi faxkagihu nga ju ma 'ñu nga ma har hai Nhudea.

17 Nú'mu nda benga gathoyu, hage ndi ñ'ont'utho. Wa ndi ñhe'be ya meximhai yot'a yá ne n'andi mö hö, ne n'andi hin'ö.

18 Jö hingi yot'a ár ne, jange nuje n'ehe hindi möñhe hö ne hin'ö.

19 Ngetho ár T'u Jö ar tsi Hmu Hesukristo, nö'ö togo da dat'ahe majöni, nuga, ar ku Silbano ne ar ku Timoteo, nunar tsi Hmunu hingi yot'a ár ne. Hár m'uinu, ka datkagihunu nö'ö majöni.

20 Ngetho hár te ar tsi Hmu Hesukristo, ka bi nhekinu gatho yá ñhöt'i Jö. Jange di eñhu, hö njap'u, nú'mu di e'spabihu ár nsu Jö.

21 Jö go bi zetkagihu ma ñ'emuihu hár 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo, ne bi hñuskagihu ár Hñö.

22 Ne njap'u bi 'wegagihu ngu yá metigihu'ö. Gehnu ar Hñö da höñhu ha ma muihu ngu n'ar 'bet'o ñhöt'i, ne di to'mhu ga höñhu xoge m'efa.

23 Ha nuga hinxta thop'utho Nkorinto, ngetho di tsu ga zo'ahu nts'edi, ne ga tsot'a ri muihu. Jö pödi di mönga majöni, ne di et'a made ma te hindi kate.

24 Hindi nehe ga ja'ahe gi ñ'emuihu ngu di neje. Nö'ö di nehe, ga fax'ahe gi pe'su ar johya, ngetho di pöhe xi nzedi ri ñ'emuihu.

2

1 Jange nupya xta beni hinga pengi ga map'u ga ja'ahu da zot'a ri muihu.

2 Ngetho nu'mu da zot'a ri muihu, togo da hubga ma mu'i 'mu. Hage hingo nu'u togo xta tsot'wa yá mu.

3 Nú'mu nda ot'ahu, da jap'u ndi honi gi jaju ga njohya xka tsomp'u, hinge gi jaju da du ma mu. Di kaxmbeni, nu'mu di johya, gi johyahu n'ehe.

4 Ngetho xa mi tuka ma mu ne ndi zoni nú'mu da ot'ahu m'et'o. Hinge ndi ne nga tsot'a ri muihu, ndi ne ngi pöhu xa di pes'ahu n'ar döta mhöte.

Ar Pablo pumbabi nö'ö togo xki nts'oki

5 Ha nu'mu ja n'a togo xi jakagi xi du ma mu, hinge xi jakasega. Tsa ga möñhu xi zu'ahu n'a tsi tui n'ehe, hindi ne ga eñhu thota ár nze'ye.

6 Hñöjwu, di za ár mfei nö'ö togo nze'ye'ihu ga kuhu.

7 Ha nupya mahyoni gi pumbabihu ne hñu'mbabi ár mu, yo ma da du ar ts'oni.

8 Jange di a'ahu gi uthwu man'agi da hyandi gi pe'sfu ar mhöte.

9 Da ot'ahu nor he'mi n'ehe, ndi ne nga pödi ha gi ohu gatho nö'ö di xi'ahu, wa hin'ö.

10 Ne nö'ö togo gi pumbabihu, nuga n'ehe. Hö, nuga xta pumbabi nu'mu di jamhö te ga pumbabi. Xta jap'u di hongari ri ñhohu hár nthandi ar tsi Hmu Hesukristo.

11 Ne njap'u hinga xojwu ar 'ñu ar ts'ondöhi. Di pöhu hongari hanja da kut'a ya ts'omfeni.

Ar Pablo xa mi tupa ár mu mi 'buhnu Ntroa

12 Nú'mu nda tsonu Ntroa nga mömbahmö ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo, da nu xki xogagi ar goxthi.

13 Mödi xa mi tuka ma mu, ngetho hinda nthe'benu ma tsi ku Tito. Jange da ñ'e'be ya ku, ne da ju ar 'ñu da ekwa har hai Nmasedonia.

Nu'mu di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo, hyax'mu di tötehu

14 Jamödi Jö jakagihü hyax'mü ga ntötehu, ngetho di 'buhwihü ar tsi Hmu Hesukristo. Ne hagatho di ñ'uhü nunar hoga mfödi, ngu n'ar hogañuni habu gatho tsoni.

15 Jö nugagihü di pe'sfü ár hogañuni ar tsi Hmu Hesu, di nxañhu mada da nu'u xi mpohö ne nu'u hinxi mpohö.

16 Nuya xi m'edi tsa'u ngu n'ar ñuni hote, ha nuya xi mpohö, ngu n'ar ñuni umba ar te. Togo tsahmö da 'yot'a nuya 'befiyü.

17 Nuje hindi pathwe ár mhö Jö, ngu ot'a nzeye honi da dö ar bojö. Nuje xint'axi ma mfenihe di möñhe nö'ö 'rakagihe Jö, ngetho di pöhe di 'buhe hár nthandi'ö, ne di 'bu'behe ar tsi Hmu Hesukristo.

3

Yá 'begogihe Jö di möñhe ar 'ra'yo nkohi

1 Hage di hoñhe man'agi gi numañhogihe. Wa di hoñhe ga hös'ahe n'ar he'mi di ñömañhogihe, ne xka poñhe gi 'rakagihe n'a ngu ot'a nu ma'ra.

2 Gese'ihü ngu ma he'mi'ihe xi thuska ha ma müihe, gehnü to gatho pödi ne gatho nehe.

3 Njap'u nheki ngu yá he'mi'ihü ar tsi Hmu Hesukristo, xi t'enk'a ha ma 'yehé. Hinge hõse xi t'ot'i, pe'wi ár Hñö Jö. Hinge ha ya nxindo, ha yá müi ya jö'i.

4 Xta möñhe njap'u ngetho di ka'xmbenihe di 'bu'behe xiñho Jö, faxkagihe ar tsi Hmu Hesukristo.

5 Hinge di beñhe xa di pe'se ar ts'edi te gatho ga othe. Jö go 'rakagihe ar ts'edi ga pehe nunar 'befinü.

6 Ge'ö togo bi hñuxkagihe, ne bi 'rakagihe ar ts'edi ga mpehe har 'ra'yo nkohi. Hinge di teñhe ya 'bepate xi t'ot'i, gese ár Hñö Jö otkagihe ar 'ñu. Ngetho ya 'bepate tsixkagihü har ndöte, ha nunár Hñö Jö 'rakagihü ar te.

7 Ha nu'mü nuya 'bepate bi t'uni xki t'ot'a ha ya nxindo, xa mi pe'sa ár nsu, jange nuya me Israel himi tsá nda hyandwa ár hmi ar Moise xa mi hyats'i, mödi m'efa ma nda the xoge,

8 tenguhmö ár döta ár nsu ar 'ra'yo nkohi pepya ár Hñö Jö.

9 Ngetho nu'mü nuya 'bepate tsixa har 'bexui ya jö'i, bi t'unga mi nhekiwi ar nsunda, xa töte ár nsunda ar 'ra'yo nkohi, japi da m'u xiñho ya jö'i hár nthandi Jö.

10 Nuya 'bepate mi pe'shmö ár nsu, hingi tsá da ñhuxkwi ár nsu nunar 'ra'yo nkohi.

11 Ngetho nu'mü nö'ö thege bi me'sa ár nsu, tenguhmö ár nsu nö'ö hinda ma da thege.

12 Ngetho di pe'se n'ar döta ndo'mi, jange hindi ntsuhe ga möñhe ar hoga mhö.

13 Hindi ñhe'behe ar Moise togo mi ko'ma ár hmi, ne njap'u nuya me Israel hinge nda hyanda hanja nda the nunar hyats'i xki thuts'i nda thege.

14 Ha nuyá mfeni'u bi jot'i, ne nuya payü nú'mü né'u ar nkohi mi ja mam'et'o, jot'atho yá da. Ngetho hõse ar tsi Hmu Hesukristo tsá da hñökwabi'u ar dutu kotwabi yá hmi.

15 Njap'utho nuya payü, nú'mü né'u ár t'ofö ar Moise, wande nunar dutunü kotwa yá mfeni.

16 Ha nu xta ñ'emüi ar tsi Hmu, da da ar dutu kotwa yá da.

¹⁷ Ngetho ar tsi Hmu ge'ö ar Hñö, ne nu'u togo pe'spa ár Hñö Jö, hinte ja te kot'i.

¹⁸ Nuju hinte kobgagihu ma dahü. Di hanthwü ár nsunda ar tsi Dada ngu ha n'ar ñhe. Ne ár Hñö Jö 'yo di patkagihu di hñuxa ár nsunda ha ma m'uihu, ne ga tsoñhu di hñóxkagihu ar tsi Hmu.

4

¹ Jange nuje hindi wenthe di pehe nunar 'befi xi hwëgagihe Jö.

² Hindi mpeje nt'ögitho, hindi ntsaje. Hindi othe xi nts'ogagihe, hindi pathwe ár mhö Jö. Nö'ö di pehe, di uhe ár mhö Jö majöni ha ma m'uihe, gehnu numaño ya jö'i di othe hár nthandi Jö.

³ Ha nu'mu 'ra xi t'ökwabi, hingi tsa da bö ar hoga mhö di möñhe, gehyu di ma da m'edi.

⁴ Ar ts'ondöhi togo ar ndö nuya ngöxapayu, xi got'wa yá da nu'u hingi ne da gamfi. Ne njap'u hinda zutwa ár hyats'i ar hoga mhö utwa ár nsunda ar tsi Hmu Hesukristo, togo di hñöxa Jö ar tsi Dada.

⁵ Nuje hindi noñhesë ma m'uihe. Nö'ö di pehe, di 'yoñhe ar mhö, di eñhe nunar tsi Hmu Hesukristo gehnu ar Hmu, ne nuje ngu ri 'begogihe. Di othe njap'u ngetho di pefe ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Ngetho Jö togo bi japa ar ñot'i nda hya'sa madedar 'bexui, go bi xoga ma mfenihu ga hanthwü ár nsunda Jö nheki hár hmi ar tsi Hmu Hesukristo.

Hyax'mu ga 'buhu har ñ'emui

⁷ Nunar döta m'ets'inu xi 'rakagihu Jö, jwata ha ma ndo'yohu ngu n'ar tsi ts'oibohai. Ne njap'u da nheki nunar döta ts'edinu go unga Jö, hingo ma ts'edisehu.

⁸ Nuje di pefe ar tsi Hmu, xa xi nts'ibgagihe, mödi tsada ga 'ñöñhe. N'andi hindi pöhe te ga pehe, ne hindi 'behe ar ts'eti.

⁹ Njukagihe, ha hingi k'at'a togo da maxkagihe. T'entk'athogihe, mödi hinxi nhwatkagihe.

¹⁰ Habu gatho di 'yohe, di ñ'enthe ár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo, di hoñhe da nheki ha ma ndo'yohe ár te'ö.

¹¹ Nuya di 'buhe, hyax'mu di enthe ma tehe da tho, ngetho di teñhe ar tsi Hmu Hesukristo. Ne nunár te ar tsi Hmu da nheki ha ma ngöxando'yohe.

¹² Nuje di ntöxe ar ndöte di hös'ahe ar hoga mhö, ha nu'ahü gi höñhu ar te hinda göts'i.

¹³ Ngu enga har T'ofö: Da ñ'emui, jange da ñö. Nuje n'ehe di pe'se nunar mfeninu, jange di möñhe nunar mhönu, ngetho di ñ'emuihe.

¹⁴ Di pöhe, nuna togo bi guxa har ndöte ar tsi Hmu Hesukristo, ma da guxkagihu n'ehe mahyegi ngu bi guxa ar tsi Hmu, ne da 'babgagihu mahyegi habu bi 'ba'ö.

¹⁵ Ngetho nuya thogyu di thohe, da thohe di hoñhe ri ñhohu, ne da zu ma nzeye nunár nhwëki Jö. Njap'u di nzeye togo di umba njamödi Jö, ne di nsundabi n'ehe.

¹⁶ Jange hingi went'a ma ñ'emuihu. Mödi nunar ndo'yonu di hanthu thege, ha nunu mbo ha ma muihu, 'yo di n'a'yo hyax'mu.

¹⁷ Ngetho nuna n'a tsi tui ya nt'utsa di thohu, faxkagihu da hñuxa nunar döta nsunda tobgagihu.

¹⁸ Hindi huxa ma dahü nuya te tsa ga hanthuwa, ngetho nuyu ma da thege. Nuju di huxa ma dahü nu'u hingi nheki ne hiñham'u ma da thege.

5

¹ Di pōhū, nu xta nhwata nunar ndo'yonu ngu n'ar ngu di 'buhūwa har ximhāi, ma da t'akagihū man'ar ngunu mhets'i, hinxi hoka n'ar ñ'ohō, xi hokase Jō, ne hiñham'u da thege.

² Jange nuya payū di 'buthū har ngunu, di gō'sū di to'mhū da thetkagihū ar 'ra'yo ngu bi janū mhets'i.

³ Njap'u ma da thetkagihū n'ar 'ra'yo he, hinge ga 'buhū tsi nthemfotho.

⁴ Ngetho nu'u di 'buhū ha nunar ngunu, tupka ma muihū di zoñhū. Hindi nehū da thōmgagihū ma dutuhū. Nō'ō di nehū, da thetkagihū n'ar 'ra'yo. Ne nunar 'ra'yo ndo'yo ngu n'ar dutu hiñham'u da thege, da go'ma nō'ō man'a thege.

⁵ Nō'ō togo bi hyógagihū nga thohū njanū, gehnu Jō. Ne xi 'rakagihū ár Hñō, xi 'bet'ogihū, ne njap'u di pōhū ga hōñhū xoge m'efa.

⁶ Jange hyax'mū di johya di ndo'mhū. Ne di pōhū, nu'mū di 'buthū ha ma ndo'yohū, hindi 'buhwithohū ar tsi Hmu.

⁷ Nuju hindi teñhū nō'ō di hanthū, di teñhū nō'ō hindi hanthū, hōnse di ñ'emuihū.

⁸ Nuju di ndo'mhū, jange xa di nemhōhū ga hehū nunar ndo'yonu, ne ga 'buhwihū ar tsi Hmu.

⁹ Jange ma ga umba ma muihū ga othū nō'ō ne'ō, wa hindi 'buhwithohū, wa gar 'buhwihū.

¹⁰ Ngetho mahyoni gatho ma ga 'bahū da hñōskagihū majōni ar tsi Hmu Hesukristo. Ne ga hōñhū ma nthōhōhū n'a ngu n'a tengu xta mpehū nú'mū ndi 'buthū har ndo'yo.

Ar 'befi ñhogamūi

¹¹ Nuje di tsufe Jō, jange di umba ma muihe ga pomfe yá mui ya jō'i. Jō pōdi xiñho tema di pe'se ha ma muihe, ne di kaxmbenihe njap'u gi pōkagihe n'ehe.

¹² Hindi hoñhe gi numañhogihe man'agi. Nō'ō di nehe, gi 'ñeskagihe ma nsuhe. Ne gi pe'su tema gi thōthwū nu'u exase yá nsu, nete nō'ō oxta mañō, hingi japamasu nō'ō di 'ñe mbo.

¹³ Nu'mū xta 'be ma mfenihe, di othe di nsundahe Jō. Ha nu'mū di benthe, di pep'ahe di hoñhe ri ñhohū.

¹⁴ Gatho nō'ō di othe, di jahep'u ngetho ár mhōte ar tsi Hmu tōkagihe. Di pōhe, nu'mū bi du n'a pōta gatho, pōntho bi du gatho n'ehe.

¹⁵ Nō'ō bi du bi pōta gatho, ne nu'u togo tetho, hinda m'ui da 'yot'a nō'ō ne'u. Da m'ui da mēpa nō'ō togo bi du, ne bi mengi bi nte bi dōpa ár ñho'u.

¹⁶ Jange nupya dimap'u, hinga ma ga hanthū ma'ra ngu bense ya jō'i. Hinga hanthū njap'u ar tsi Hmu Hesukristo, mōdi xta pōhmōhū ngu benga ya jō'i.

¹⁷ Nō'ō togo 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo, xi n'a'yo ár te. Nunar m'ui mi 'bu maham'u, xi thogi, ne xi me'sa n'a ma'ra'yo.

¹⁸ Gathoyū xi 'raju Jō, togo ba tsigagihū nga ñhogamūiwihū'ō hár te bi unga ar tsi Hmu Hesukristo. Ne xi 'rakagihū ar 'befi ga xifū ma'ra da ñhogamūiwi Jō n'ehe.

¹⁹ Ga mōñhū, Jō xi ñhogamūiwi ya jō'i hár te bi unga ar tsi Hmu Hesukristo, ne hingi ts'i'spa nt'ofō yá ts'oki. Ne xi zogagihū ar 'befi ga jafū da nūnga nunar mhōnū ñhogamūi.

²⁰ Nuje dar m'ehnihe di pothe ar tsi Hmu Hesukristo, ne pontho Jö go zo'ahü. Jange di xi'ahü hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo: Nhogamüiwihü Jö.

²¹ Nö'ö togo himbi 'yot'a ar ts'oki, bi thandi ngu ar ts'okte, njap'ü bi pokagihü. Ne nuju ndar ts'oktehu, bi thanagagihü hinte ma ts'oki di tuhu hár nthandi Jö, ngetho di 'buhwihü ar tsi Hmu Hesukristo.

6

¹ Nuje ngu yá məxtegihe ar tsi Hmu, di xi'ahe hingi fesfü ya ñho xi hwëk'ahü Jö.

² Ngetho ngu engä har T'ofö:

Ha ya hoga pa xta ox'a'i,
ne xta fax'a'i har pa mpohö.

Ha gi öhu, gehnu ar hoga papyä, ne ar pania ar pa mpohö.

³ Di ntsuñhe hinto di nehe ga jafe da mfets'e, ne njap'ü hinto di pe'sa te da ñömañ'ü ma 'befihe.

⁴ Nö'ö di pehe, di umba ma müihe da nheki yá 'begogihe Jö. Di pe'se ar ts'eti di thohe ya thogi. Te gatho di k'athe, di thohe ya dumüi.

⁵ Di thohe ya mfeï, njokagihe ha ya fadi. Hexkathogihe ya jö'i 'butho da hyogagihe. Xa di thohe ar 'befi, di a ma t'öhöhe, di thohe ar thuhu.

⁶ Nhekitho yá 'begogihe Jö ngetho di 'buhe n'ar m'üi xint'axi. Xta 'ñuhe ar hoga mfödi xi t'aje, xta pe'sfe ar ts'eti ma'ra, ne di 'buhe ga faxe togo honi. Tsixkagihe ma mfenihe ár Hñö Jö, ne di pe'se n'ar mhöte hingi oxta mañö.

⁷ Di möñhe ar mhö majöni. Jö 'rakagihe ar ts'edi ne ar hogamüi, faxkagihe habu gatho ga ntötehe.

⁸ 'Ra eskagihe ma nsuhe, ma'ra nugagihe hinter m'ekagihe. Nñömañ'ügihe ne ñhömañhogihe. Nhugagihe ngu dar nemhñöhe, ha di möñhe nö'ö majöni.

⁹ Nhugagihe ngu ya n'añ'o, mödi fökagihe. N'andi ya 'butho da thojé, ha di 'buthé. Xa di thohe ya mfeï, ne hinxi thogathogihe.

¹⁰ Di thohe ar dumüi, ha hingi tsaya ma johyahe. Di 'buhe ngu n'ar tsi hyoya, mödi di hemfe ya ñho ma'ra. Wande hinte di pe'se, ha go ma metihe gatho.

¹¹ Tsi kuhü me Nkorinto, xta xi'ahe xiñho gatho, ne xta kwat'ahe ha ma müihe.

¹² Nuje hindi kothe ma müihe ga mö'ahe, ha nu'ahü hö, xka kothü ri müihu gi mökagihe.

¹³ Njanu gi ko'skagihe, xöju ri müihu gi mökagihe. Di xi'ahü njap'ü ngu ma bötsi'ihü.

Ár ngugihü Jö togo hö ar te

¹⁴ Yo gi nthöskwihü ya jö'i hingi ñ'emüi. Ngetho, hage ntsixkwi ar ñho nö'ö hingi ho. Wa tsä da m'ü n'at'wü ar 'bexui ne ar hyats'i.

¹⁵ Hage ja te ntsixkwi ar tsi Hmu ne ar ts'ondöhi. Wa tema di hñöxkwi n'ar gamfi ne nö'ö hingi ñ'emüi.

¹⁶ Ár nijö Jö hingi tsä da nthöskwi yá nijö ya tsita emp'ö. Ha nuju yá nijögihe Jö togo hö ar te. Ngu bi 'ñenö:

Ma ga 'bu'be, ne ma ga 'yo'bega'ü.

Ne da hyandgagi yá Jögi,

ne nuga ma ga nu ngu ma bötsi.

17 Jange enga ar tsi Hmu:

Poñhu hyehup'u,
yo gi thañhu nõ'õ hingi ho,
ne ga tsi'ahu man'agi.

18 Ne gi 'ñengagihu ri Dadagihu,
ne nu'ahu ga eñ'ahu ma t'u'ihu ne ma t'inxu'ihu,
enga njap'u ar tsi Hmu togo pe'sa gatho ar ts'edi.

7

1 Tsi kuhu, ngetho Jö xi 'rakagihu nuya ñhöt'iyu, ma ga hehu gatho nõ'õ japa da ts'oka ma ndo'yohu ne ma mfenihu, ne ga 'buhu n'ar hogam'ui ngetho di tsufu Jö.

Ar Pablo bi njohya mi bödi xki 'yot'wa yá ntso'mi ya me Nkorinto

2 Pe'skagihe ar mhöte. Hinto xta ot'wabihe ar ts'om'ui, hinto xta ts'okwa ar mfeni, ne hinto xta kahe.

3 Hindi xi'ahe njap'u ngetho di ne ga tsu'ahe. Ngu xta xi'ahe m'et'o, xa di mö'ahe. Nu'mu di 'buhe wa ga tuhe, hinga hek'ahe di mö'ahe.

4 Nuga hinte di pets'i te ga koñ'ahu, di es'a ri nsuhu, gehnu hubga ma mui, ne xa di johya mada ya thogi di thohe.

5 Ngetho xa majöni nú'mu nda tsohewa Nmasedonia, hinte da pe'se ar tsaya, ngetho habu gatho ndi thohe ya dumui. Nuya himi jamfi mi jusje ar hñö, ha nu har nijö mi tuka ma muihe ya ku.

6 Hõse Jö togo hu'mba yá mui nu'u ja te tupa yá mui, bi hñubga ma muihe mi zo ar ku Tito.

7 Hinge hõse da njohyahe mi zohö. Bi jakagihe da njohyahe, bi metkagihe hanja ga jafu bi njohya. Ne bi xikagihe hangu gi mökagihu ngi zoñhu ngi hongagihu, ne njap'u bi jakagi bi hñuxa ma johya.

8 Ngetho mödi da tsot'ahu ri muihu har he'mi da peñ'ahu, hinte tuka ma muipeya, ngetho da pödi da tsot'a ri muihu 'ra ya tsi pa.

9 Ha nupya di johya, hinga nú'mu da pödi bi zot'a ri muihu. Di johya ngetho nunar nzot'amui bi ja'ahu ga 'yothwu ár ntso'mi. Bi du ri muihu ngu numaño Jö, ne njap'u hinto da ts'ok'ahe.

10 Ngetho nunar dumui numaño Jö, tsixkagihu ga othwu ár ntso'mi ne ga mpohu, ne hinga möñhu m'efa hinda othu xiño. Nunar dumui tsase ya jö'i, hõse tsixa har ndöte.

11 Ha nu'ahu xi zot'a ri muihu ngu ne Jö. Njanu xi max'ahu ga umba ri muihu nõ'õ ngi othu, ne ga ñõngagihu. Bi ja'ahu bi mbo ri kwehu ne ga pe'su ar ntsu. M'efa ngi ne ngi hyandgagihu, ne ga umfu ár mfei togo xki 'yot'a ar ts'oki. Gathoyu nheki ga umba ri muihu ga 'yothu xiño.

12 Nú'mu da peñ'ahu nunar he'minu, hinga hõse ndi benga nõ'õ togo bi 'yot'a ar ts'oki, ne nõ'õ togo bi nts'okwabi. Ndi ne ngi pöhu hangu tup'a ri muihu gi bengagihe hár nthandi Jö.

13 Jange nu nda pöhe ga njohyahu, bi hñubga ma muihe. Ne xa da njohyahe nda hanthwe ár johya ar ku Tito. Nú'mu mi zoñ'ahu bi hñuxa ár ts'edi.

14 Nú'mu nda es'ahu ri nsuhu ndi petwa ar Tito ri m'uihu, hinxta 'be ma tsä. Gatho nheki majöni, njangu majöni gatho nõ'õ xta xi'ahu. Bi njap'u nõ'õ da xipa ar ku Tito n'ehe.

15 Ne hyax'mu huxa nunar mhöte pes'ahu, nú'mu benga hanja ga 'yothu ne hanja xa ga numansuhu.

16 Di johya ngetho di kaxmbeni gi othū xiñho gatho.

8

Ar mfats'i m'empa ya ku

1 Tsi kuhū, di ne gi pōhū nuya ñho xi hwēkwa Jō nuya nijō 'bukwa Nmasedonia.

2 Mōdi xi thohyū nzeyē ya nt'utsa, xa xi me'sa nzeyē ar johya. Ne mōdi xa ya tsi hyoya, xa xi unga yá mfats'i.

3 Di damajōni go bi nese'u nda unga yá mfats'i ngu bi máxa yá ts'edi, ne xi unga xa nzeyē ngu xi zū yá ts'edi.

4 Xa bi 'yakagihe ar mōte nga umfe ar seki nda mfaxte ha nunar ñhonu t'ot'wa ya gamfi.

5 Hinge ndi tō'mhe njap'u. M'et'o bi 'yent'a xoge yá te nda mēpa ar tsi Hmu, ne m'efa bi 'yent'a yá 'befi ha ma 'yehe, ngetho njap'u mi ne Jō.

6 Jange xta afe ar ku Tito, da map'u da xi'ahū gi jwathū gi munsū nunar mfats'inū nhwēkwabi ya tsi ku, gehnū ma yapa xki dum'ō.

7 Ngetho gatho gi 'buhū xiñho: xa gi pe'sū ri jamfihū, gi pōhū te gi mōñhū, gi pōthwū ár mhō ar tsi Hmu, xa gi ne gi pefū Jō, ne xa gi mōkagihe. Umba ri muihū gi hwēkwabihū ma'ra.

8 Hindi 'bep'ahū. Hōnse di xi'ahū nuyá hogamūi ma'ra, ne ga nu ha majōni tsit'a ri muihū gi mōhū ma'ra.

9 Ngetho gi pōhū te xi hwēgagihū ma tsi Hmuhū Hesukristo. Mōdi mi pe'sa xoge, bi ñhoya, ha nuju ndi ñhoyahū, dá pe'sū xogepya.

10 Di ne ga xi'ahū, xiñho gi jwathū nunar 'befi ga dū'mhū ma jeyē. Nu'ahū hinge hōnse ga beñhū, ga njohya ga dū'mhū ga 'yothū.

11 Jange jwathū nunar 'befi. Njangu ngi nehū ngi 'yothū, njap'u gi nehū gi jwathū n'ehe, ngu nda zū'ahū ri ts'edihū.

12 Nu'mū xa majōni gi nehū te gi uñhū, Jō numañho gi uñhū nō'ō gi pe'sū. Hingi a'ahū nō'ō hingi tsū ri ts'edi gi uñhū.

13 Yo ma gi beñhū di jap'u di honi da m'u xiñho 'ra, ne nu'ahū gi thohū ar k'at'i.

14 Di nega, nuya gi pe'sū ya ñho nuya payū, da tsā gi faxū nuya hinte pets'i. Ne m'efa di pe'syū, ne da tsā da máx'ahū habū gi k'athū n'ehe, ne gatho gi 'buhū mahyegi.

15 Jangu engā har T'ofō: Nō'ō togo bi go nzeyē, himbi bongwabi, ha nō'ō bi go tx'utho, himbi k'at'wi.

16 Jamōdi Jō bi umba ar ku Tito ar mhōte mahyegi ngu nō'ō di pes'ahū.

17 Majōni da afe ar mōte ma nda k'os'ahū, mōdi mi nese nda map'u, ngetho xa mō'ahū.

18 Ne di peñhe da mewi ar Tito n'ar ku togo e'spa ár nsu gatho ya nijō habū xa mōnga ar hoga mhō.

19 Hinge hōnse ar 'befinū xi t'umbabi. Nuya nijō bi hñuts'i ga me'behe ga 'yohe ar 'ñū, gar mōhe ma ga tsohe nunar mfats'inū. Nuna di heñhe di nsundahe ar tsi Hmu, ne da nheki ma hogamūihū.

20 Njap'u hinda tsā togo da ñōmañ'ugihe nunar dōta mfats'inū o ha ma 'yehe.

21 Di umfe ma muihe ga othe xiñho ar 'befi hár nthandi Jō ne ha yá nthandi ya jō'i.

22 Di peñ'ahe ñ'owi'u man'ar ku, xta hanthe ha ya 'befi xta umfe xi umbár muji xi mepa Jö. Ne nupya xi hñuxa ár ts'edi, ngetho kaɣmbeni gi faxtehu.

23 Nor ku Tito gehnu ma ñ'ohu ne ma maxte di pep'ahe. Ha nu ma'ra ya ku go xi mehna ya nijö da hñös'ahu ar nzengwa, ne njap'u da 'ñe'spa ár nsu ar tsi Hmu Hesukristo.

24 Utwabihuyu ri mhotehu, ne njap'u da hyanda ya nijö majöni nö'ö di es'ahu ri nsuhu.

9

1 Hinga mahyoni ga pengi ga ot'ahu ga bemp'ahu nunar mfats'i di pempabihu ya gamfi.

2 Ngetho di pöhe xa gi ne gi mfaxtehu, ne xta xipabihe ya ku me Nmasedonia. Jange nu'u xi njohya da uñ'u n'ehe, ngetho da xife nu'ahu gar menguhu Akaya, pe'sa n'a njeje xa xka nehu gi uñhu ri mfats'ihu.

3 Nu'mu xta pehna ya ku da m'et'o, di ne ga tsu'ahe ngu xta es'ahe ri nsuhu. Xka möhep'u, xka ñhoju ngu xta mö.

4 Ngetho nu'mu ga me'be 'ra ya me Nmasedonia ne da diñ'ahu hinxka ñhoju, ga 'be ma tsähe, ngetho xta möñhe xka ñhoju. Nu'mu da njap'u gi 'behü ri tsahu n'ehe.

5 Da beni mi mahyoni nga peñ'ahu xi m'et'o nuya kuyu, ma da nu ha xka jwathu xka johu nunar mfats'i xka ñöthu ngi uñhu. Ne ngi ñhoju gi uñhu ngu n'ar mfats'itho, hinge gi uñhu ngetho di a'ahe.

6 Get'ö di xi'ahu ngu enö: Nö'ö togo tx'utho pot'i, tx'utho xofo n'ehe. Ha nö'ö pot'a nzeye, nzeye xofo n'ehe.

7 N'a ngu n'a da unga ngu xi beni, hinto da hyoka nö'ö uni, ne hinda uni ngetho njapi. Jö mödi nu'u togo johya uni.

8 Jö pe'sa ar ts'edi da hwök'ahu gatho nö'ö gi k'athu, ne da bonk'a'ihu gi 'yothwu ar ñho ma'ra.

9 Ngu enga har T'ofu:
Bi hyeni ne bi umba ya hyoya.

Nunár ñhogajö'i hiñham'u da thege.

10 Jö togo umba te da mot'a ar mot'i ne 'winga togo ñuni, dá max'ahu gi pe'su nzeye ar sofo, ne gi ñhogajö'ihu xa gi faxu ma'ra.

11 Ne hinte gi k'athu, xa gi johyahu gi uñhu ar mfats'i, ne njap'u ma'ra da umba njamödi Jö nunar mfats'i di hö'sfe.

12 Ngetho nunar mfats'inu hinge honse faxa nuya gamfi tho ar k'at'i, njap'u nzeye ya njamödi t'umba Jö.

13 Ha nunar 'befinu, nzeye da 'ñe'spa ár nsu Jö nú'mu hant'a'ihu tengu gi othwu ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo, ne hanja gi johyahu gi faxu'u ne gatho nu'u tho ar k'at'i.

14 Ne xa di mö'ahu da 'yapa Jö da max'ahu, ngetho Jö xa xi hwök'ahu n'ar hogamu.

15 Jamödi Jö, togo xi 'rakagihu n'ar nt'uni hingi tsä ga möñhu tengu ár döta.

10

Ar Pablo ñönga ár 'befi

1 Nuga dar Pablo, ne di a'ahu hár hogajö'i ne hár mhöte ar tsi Hmu Hesukristo, mödi enga 'ra nú'mu di 'bup'u, di tset'athohu, ha nú'mu di 'bu yap'u, xa tse ma ne ga ñö.

² Jange di a'ahū ar mōte, yo ma gi jaju ga ñö nts'edi xka map'u. Ngetho xta ekwatho nu'u togo enö di ot'athohe ngu benga ya meximhai.

³ Mödi di 'buhewa har ximhai, hindi pehe ngu ot'a ya meximhai.

⁴ Ngetho ngu n'ar ndogu di ntuñhe. Ha numa bojöhe hinge yá mẽti ya jö'i, pe'spa ár ts'edi Jö da hwatwa yá ts'edi ya ñ'uni.

⁵ Ne da jö'sa gatho ya mfeni ot'a ñ'ets'i, ntöxkwi ya jö'i hingi hegi da bö Jö, ne da gu da zits'i da 'yöta ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Ne di 'buhe ga umfe n'ar mfẽi nu'u togo hingi ot'a nö'ö nsipabi, di to'mthohe gi tsoñhu gi 'yothu gatho nö'ö di xi'ahe.

⁷ Nu'ahū gi hanthu nö'ö oxta mañö. Nu'mu n'a ñ'emui ár mẽti ar tsi Hmu Hesukristo, dá beñ'ö di njahep'u, ár mẽtigihe ar tsi Hmu n'ehe.

⁸ Mödi da tsahmö xa ga exa ma nsuhe, hinga 'behe ma tsähe. Ngetho ar tsi Hmu xi 'rakagihe ar ts'edi ga hoñ'ahe ri ñhohu, hinge ga ts'ok'ahe ri mfenihu.

⁹ Di xi'ahū njanu, hindi ne gi ñeñhu di ne ga pi'ahū ha ya he'mi di peñ'ahū.

¹⁰ Ngetho majöni 'bu 'ra togo enö: Nuyá he'mi xa ñö nts'edi ne pe'sa ar ts'edi, ha nú'mu 'bukwa hinte pe'sa ár ts'edi, ne hinto tsupa ár mhö.

¹¹ Nu'u togo mönga njap'u, dá bödi n'ehe, ngúr nts'edi di ñöhe ha ya he'mi hindi 'buep'u, tsä ga njahep'u n'ehe nú'mu di 'buep'u.

¹² Ngetho hindi ne ga ñhe'behe 'ra nu'u 'yop'u ñ'exase, ne ñhekse n'a ngu n'a. Xa xi 'be yá mfeni.

¹³ Nuje hindi thothe di exe ma nsuhe. Hönse da tsä ga e'sfe ár nsu ár nt'eni ar 'befi xi 'raje Jö. Njap'u xta tsoñhe habu gi 'buhu.

¹⁴ Nuje hinge xa di exe ma nsuhe, ngu ga othe nu'mu hinxta tsoñhe xta hös'ahe m'et'o ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Hindi nehe ga exe ma nsuhe ha yá 'befi ma'ra. Mödi hö, di to'mhe da te ri jamfihu, ne da tsä da nunga ma 'befihe habu gi 'buhu, di zonga habu xi benga Jö.

¹⁶ Ne ga möñhe ar hoga mhö di manu habu gi 'buhu. Ne hindi nehe ga kuthe habu xi mpe ma'ra, yo ma ga exa ma nsuhe ha yá 'befi xi 'yot'u.

¹⁷ Ha nö'ö togo ne da ñexa ár nsu, dá ñe'spa ár nsu ar tsi Hmu Hesukristo togo ár mẽti ar 'befi.

¹⁸ Ngetho hingi nhumañho nö'ö exase ár nsu. Nhumañho nö'ö togo numañho Jö n'ehe.

11

¹ Xömhö gi pe'skagihu ar ts'eti nu'mu ga mönga 'ra ya mhö di beni, mödi wande xta 'be ma mfeni. Hö, di ne gi tsetkagihu.

² Ngetho xa di tuse di mö'ahū, ngu mö'ahū Jö. Xta 'wek'ahū ngu n'ar nxutsi 'bui xint'axi, pontho gi nthötwihu n'adar döme, gehnu ar tsi Hmu Hesukristo.

³ Ha di tsu da mponga ri mfenihu, ngu bi pomba ár mfeni ar Eba bi ka ar k'eñö ma nts'o, ne hingi umba ri muihu gi teñhu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Ngetho gi numañhohu togo tsoho ut'ahū man'ar mhö nongar Hesu, hingi ñhehwi nö'ö xta ut'ahe. Ne gi höñhu nu'mu xi'ahū man'ar hñö n'añ'o hingár Hñö Jö xka hñöñhu, ne togo mönga man'ar mhö hinge ngu ar hoga mhö xka pöhu. Gatho gi tsetathohu.

⁵ Di beni hinte tökagi nuya döta mpote ngu eñ'u.

6 Ngetho mödi hindi pödi ga ñö xiñho, di pödi te di mö. Go xka hyandasehü.

7 Hage hinda ot'e xiñho nú'mü hinda exka ma nsu ne go da es'ahü, ngetho hinte da a'ahü nú'mü nda hös'ahe ár hoga mhö Jö.

8 Xta hömba ma'ra ya nijö xi 'raka ma njut'i ne da tsá ga pep'ahü.

9 Ne nú'mü ndi 'bup'ü ne ndi thohmö ar k'at'i, hinte da a'ahü. Nuya ku ba e Nmasedonia bi 'rakagi nö'ö ndi honi. Hinte xta a'ahü, ne hinte ma ga a'ahü.

10 Di mönga nunar majöninü, ngetho ar tsi Hmu Hesukristo 'bü ha ma müi. Gatho ar hai Akaya hinto ma da hñögagi ga exa ma nsu ga petwabi nuna di ot'e.

11 Yo'ö. Hage hindi mö'ahü. Jö pödi hö, di mö'ahü.

12 Ne ma ga jap'utho. Hinga hegi nu'ü togo honi hanja da 'ñexa yá nsu, enö mpe'ü mahyegi nguje n'ehe.

13 Ngetho nuyü ya kate mpote, ya hyate 'bego, ot'e ngu yá mpotehmö ar tsi Hmu Hesukristo.

14 Hinto da 'yotho, ngetho gese ar ts'ondöhi ot'e ngu n'ár enxé Jö n'ehe.

15 Jange hinga 'yothu nu'mü nuyá 'bego ar ts'ondöhi ot'e ngu ya hoga 'bego emp'ö. Katetho, ha m'efa ma da t'umba ár njut'i yá ts'o'befi.

Ya ügi bi tho ar Pablo ngu ár mpote ar tsi Hmu

16 Man'agi di xi'ahü, hingi nugagihü ngu n'ar jö'i xi 'be ár mfeni. Ha nu'mü gi ne gi nugagihü njap'ü, nugagihü, ne da tsá ga exa n'a tsi tüi ma nsu.

17 Nuna di xi'ahü hinxi 'raka Jö, go di exase ma nsu ngu n'a xi 'be ár mfeni.

18 Ngetho nzeye exase yá nsu ngu yá mfenise'ü, ma ga exka ma nsu n'ehe 'mü.

19 Nu'ahü gi pe'sü n'ar hoga mfeni, hanja gi johyahü gi oxu nu'ü xi 'be yá mfeni.

20 Gi tsetathohü nu'ü togo ja'ahü ngu ne'ü. Juk'ahü nö'ö ne'ü, ne hömp'ahü nö'ö te gi pe'sü. Ot'a ndöta, ne gi numañhohü nu'mü wande 'ra'ahü ya mpetgu.

21 Gehnü ma m'etsahe, hinda juhe ar ts'edi ne nga ja'ahü ngu bi ja'ahü'ü. Nu'mü nu ma'ra exa yá nsu, nuga ma ga exa ma nsu n'ehe, mödi di ñö ngu n'a xi 'be ár mfeni.

22 Hage exa yá nsu gehyü ya ebreo. Dar ebreoga n'ehe. Wa eñ'ü xpa e ha yá m'üi ar hnini Israel. Ja xta ekanü n'ehe. Hage yá 'betö ar Abra. Ár 'betögi n'ehe.

23 Hage yá 'bego ar tsi Hmu Hesukristo. Di töta gatho'ü. Di ñö ngu n'a xi 'be ár mfeni. Nuga xa xta mpefi. Hingi tsá ga pede hangü ya mfei xi t'akagi. Habü gatho xi jokagi, ne 'bütho xi thogagi.

24 Kut'a mpengi xi mebgagi ya xodyo, 'be n'ar mfei da zü yon'ate mfei n'a ngu n'a.

25 Hñu'gi xi n'webgagi ya t'o. N'agi bi thoxkagi ya nk'ahni. Hñu'gi xi yu ar motsa habü ndi 'yo har dehe. Xta m'e n'apa ne n'axui har ñhontho.

26 Xa xta 'yo ya 'ñu. Xta k'ont'i nga jöt'a ha ya döthe. Xta k'ot'a ha yá 'yë ya bë. Xta k'ont'a hayá 'yë ma mixodyo'be ne nu'ü hingya xodyo. 'Bütho nga tu har hnini, ha ya ot'at'ohö, har ñhontho ne hayá 'yë nu'ü ya ku emp'ö.

27 Xa xta tho ar 'befi ne ar nzabi. Xta a ma t'öhö. Xta tho ar thuhu ner duthe, himi otho te nga tsi. Xta tho ar tse. Xi k'at'a ma dutu.

28 Mödi njap'u, nö'ö töte tuka ma müi, hyax'mü di beni tengu 'bü ya ku.

29 Togo thor hñeni ne nuga hindi tsamañ'u. Wa togo njapabi da mfets'e, ne nuga hingi tsot'a ma müi.

30 Nu'mü mahyoni ar nt'ets'i, ma ga exka ma nsu hinte ja ma ts'edi.

31 Jö togo ár Dada ar tsi Hmu Hesukristo, ne ár meṭi ar nsunda, pödi hindi mönga ar nhemhñö.

32 Núnu Ndamasko nunar ts'ut'wi mi faxa ar ndö Aretas, bi got'atho gatho ar hnini nda mhikagihmö.

33 Ha bi t'etkagi ha n'ar 'botts'e, ne bi jöbgagi ha n'ár oki n'ar ngu mi 'bü har jödo. Njanu da k'ot'a ha yá 'ye'u.

12

Ar m'ite mi foxa hár ndo'yo ar Pablo

1 Majöni hinte faxkagi ga exa ma nsu. Hönse ma ga xi'ahu nuya ngu ya t'i ne ya nt'udi xi 'raka ar tsi Hmu.

2 Di pö n'ar ñ'ohö mi 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo, xi tho 'ret'amagoho njeje bi njuts'i ba tsonga har hñu mhets'i. Hage mi oda hár ndo'yo wa xki böni, hindi pödi. Jö go pödi.

3 Hö, di pö nor ñ'ohö'ö. Hage mi oda hár ndo'yo wa xki böni, hindi pödi. Jö go pödi.

4 Ne bi ts'ixa har nzathom'ui habu bi 'yo 'ra ya mhö hiñ'othowa hanja da 'ñenö, ne hinxi t'umba ar seki ar meximhai da mö.

5 Nunar ñ'ohönu tsa ga e'spa ár nsu. Ha nuga hinga ma ga exa ma nsu, hönse ga exa ma nsu hindi tsedi.

6 Nu'mü ga nemhö ga exa ma nsu, hinxta 'be ma mfeni, ngetho majöni. Di thok'atho njap'u, ne gatho da bökagi hönse ngu handgagi di 'büi, ne oxkagi di mö.

7 Ne hinda thotho ga exa ma nsu da handa nu'u ngu ya t'i, bi t'akagi n'ar m'ite foxa ha ma ndo'yo. Gehnu n'ár 'bego ar ts'ondöhi febgagi, hingi hegagi da thota ma ñ'ets'i.

8 Hñu'gi xta apa ar tsi Hmu da hñögagi.

9 Ne xi 'ñengagi: Ñhogamüi nö'ö xta hwék'a'i, hönseñu gi honi. Ngetho ma ts'edi da nheki xiñho ha ri ngwent'i. Jange ma ga ñhogamüi ga exa ma nsu ha ma ngwent'i, ne njap'u da nheki ha ma m'ui ár ts'edi ar tsi Hmu.

10 Jange ngetho di tenga ar tsi Hmu Hesukristo, di johya ha ma ngwent'i, ha ya nts'ani, ha ya k'at'i, ha ya nt'utsa, ha ya dumüi. Ngetho nú'mü xi wentk'agi, töte di pe'sa ar ts'edi 'mü.

11 Xta exa ma nsu ngu n'a xi 'be ár mfeni. Ha nu'ahu go ga jakagihu, ndi 'ñep'ahmöhü ngi ñömañhogihu. Ngetho hinte tökagi nuya döta mpote eñ'u, mödi nuga hinter m'ekagi.

12 Nú'mü nda 'buhwihup'u, xa da tseti ndi otk'a ya döta nt'udi, ne nu'u ya 'befi hingi tsa da 'yot'ase n'ar jö'i. Njap'u nheki ár mpotege ar tsi Hmu.

13 Tema hingi ñhehwihu nu ma'ra ya nijö 'mü. Hönse nu'ahu hinda a'ahu gi faxkagihu. Di xi'ahu gi pumgagihu.

Ar Pablo mö ma da k'ö'sa ár hñu'gi

14 Xta ñhoki ga tsöñ'ahu ár hñu'gi. Ne di xi'ahu hinga ot'ahu ar xuhña, ngetho hindi homp'a nö'ö te gi pe'su, go di hoñ'a'ihu. Hinge ya bötsi

kwata ya m'ets'i da zokwa yá dada, nuyá dada kwata te da zokwa yá bōtsi.

¹⁵ Ne nuga xa ga njohya ga te gatho ya ñho di pēts'i, ne ga tēse ma ts'edi di hoñ'a ri ñhohu. Nú'mu hyax'mu huxa ma mhōte di pēs'ahu, hage ma gi hyehu gi mōkagihu.

¹⁶ Nuga hinte ma mfats'i xta hōmp'ahu, mödi 'ra enō xi nts'ogi, jange xta ha'ahu.

¹⁷ Hage xta juk'ahu ar bojō xi 'ya'ahu nuya xta pēhni xpa tsoñ'ahu.

¹⁸ Nú'mu nda apa ar möte ar ku Tito ne nō'ō man'ar ku ma ba tsoñ'ahu, hage ja te bi hñōñ'ahu ar Tito. Hin'ō. Ngetho n'adar mfeni di pē'se, get'ō ar 'ñu di teñhe.

¹⁹ Ha gi beñhu di hoñhe hanja gi numañhogihe. Hin'ō. Di 'buhe hár nthandi Jō, di 'bu'behe ar tsi Hmu Hesukristo di möñhe nō'ō xta ñhe. Hōse di hoñhe ri ñhohu ne da te ri ñ'emuihu.

²⁰ Tuka ma muì nú'mu xka tsomp'u, hinga ma ga tiñ'ahu ngu di nega, ne nu'ahu hingi ma gi hyandagihu ngu gi nehu. Nu'mu gi pē'su ya tuhni, gi hyojwu yá ñho ri ñ'ohu, gi pō ri kwehu, gi ñhehu, gi juxu ya nhemhñō, gi thentehu, hingi ne gi nuhu ri ñ'ohu, ne hingi mpehu mahyegi, gehnu tuka ma muì.

²¹ Tuka ma muì n'ehe, nu xka map'u, Jō da jakagi ga 'be ma tsā ga nzoni. Ga 'ba made ga apabi da maḡa nu'u togo xi 'yot'a ya ts'oki mam'et'ō, ne hinxi 'yot'wa yá ntso'mi. Nuyá ts'oki xi nts'otho, 'bengwi ya jō'i hinxi nthōtwi, ne yá ts'onhe.

13

¹ Nunar hñu'ginu xka map'u. Gatho nuya ts'oki ma da thuxa ar mfei, da mö hö njap'u, hōse nu'mu yoho wa hñu da damajōni.

² Ha nuga da xi'ahu nu nda 'bup'u, ne nupya di 'yo yap'u di xi'ahu, gatho nu'u xi 'yot'a ya ts'oki ne gatho numa'ra, nú'mu xka map'u, hinto ma ga et'atho ma xutha nō'ō xi 'yot'e.

³ Nu'mu gi ne gi pōhu xiñho, hage ar tsi Hmu Hesukristo xi'ahu nō'ō di mōnga ne hindi mōnsega, pōhu ar tsi Hmu hingi k'at'a ár ts'edi da zo'ahu. Nunu xa pongwatho ár ts'edi.

⁴ Ngetho mödi bi tho bi ts'uta har pont'i hinte mi pē'sa ar ts'edi, nupya 'bui pē'spabi ár ts'edi Jō. Di njahep'u n'ehe, di 'bu'behe hinte di pē'se ma ts'edihe. Nuje di pē'sfe ár ts'edi Jō n'ehe ga zo'ahe.

⁵ Bensehu, ha gi pē'su ar ñ'emui. Tsasehu n'a ngu n'a, wa hinxka 'ñethu ha ri muihu ar tsi Hmu Hesukristo. Wa hinxka thohu xiñho nga tsasehu.

⁶ Mödi di kaxmbenihe gi beñhu xta thohe xiñho nunar tsatinu.

⁷ Ne di afe Jō da maḡ'ahu hingi 'yothu nō'ō hingi ho. Hindi hoñhe da nheki xta thohe xiñho ar tsati. Di nehe gi 'yothu nō'ō xiñho, mödi da thandagihe hinxta thohe xiñho nunar tsatinu.

⁸ Ngetho hinte tsā ga pehe di nemhö ga ko'mhe nō'ō majōni. Hōse tsā ga mpehe ga jafe da nungi.

⁹ Jange di johyahe hindi pē'se ar ts'edi, ha nu'ahu hö. Ne xa di afe Jō da maḡ'ahu gi 'buhu n'ar m'ui xint'axi.

¹⁰ Jange di ot'ahu nunar he'minu hindi 'bup'utho, di ne xka map'u hinga zo'ahu nts'edi. Ga juka nunar ts'edi xi 'raka ar tsi Hmu ga faḡ'ahu da te ri jamfihu, ne hinge ga ts'omp'a ri m'uihu.

Ar Pablo pempa nzengwa ya ku ne tetwa Jō

¹¹ Jange tsi kuhū, njohyahū, umba ri mūihū gi pe'sū n'ar m'ūi xint'axi, hñu'mfū ár mūi ri ñ'owihū n'a ngu n'a, pe'sū n'adar mfeni ne ar hogam'ūi. Ne gi 'būhwihū Jö togo unga ar hogam'ūi ne ar mhöte.

¹² Nzengwahū n'a ngu n'a di 'benga ar t'ek'ei.

¹³ Gatho ya ku di 'būhewa, di peñ'ahe ar nzengwa.

¹⁴ Dá hwëk'ahū ár nt'uni ar tsi Hmu Hesukristo, dá 'ra'ahū ár mhöte Jö, ne gi 'būhwihū ár Hñö Jö. Dá njap'ū.

AR GALATA

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Galasia

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Pablo, ár mpotege ar tsi Hmu Hesukristo. Hinxi hñuxkagi ar jö'i, hinxi menkagi n'ar meximhai. Gese ar tsi Hmu Hesukristo bi zokagi, ne gese'ö Jö ma Dadahu, gehnu bi ko'spa ár te man'agi.

² Nuga ne gatho ya ku di 'bu'bewa, di peñ'ahe nunar he'minu, gatho nu'ahu gi mhunsu ha ya nijö hár hai Galasia.

³ Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwék'ahu yá ñho.

⁴ Jö ma Dadahu bi nese nda mehna ma tsi Hmuhu Hesukristo nda unse ár te, ne njap'u nda hñögagihu ma ts'okihu. Ha nupya ñöngagihu hinte da jakagihu nunar ts'oximhai nuya payu.

⁵ Jö di ñepabi da t'e'spa ár nsu hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

Hiñ'otho man'ar hoga mhö utkagihu hanja ga mpohu

⁶ Xa di 'yotho hanja ngut'a xka hyehu Jö, togo bi zoñ'ahu gi hñöñhu nö'ö te xi hwék'ahu ar tsi Hmu Hesukristo. Ne gi ne gi 'weñhu gi teñhu man'ar mhö nö'ö hinxi xikagihu ar tsi Hmu.

⁷ Xa majöni, hiñ'otho man'ar hoga mhö, mödi xi zo 'ra nu'u togo ne da pomp'a ri mfenihu, ne da ts'okwahnö ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Nu'u togo ot'a njap'u, hinda ma da k'ont'i da hñömba ár kwe Jö. Mödi n'aje, wa n'ar enxe di 'ñe mhets'i, ne da pata nö'ö ar hoga mhö xta ut'ahe, hinda ma da k'ont'i da hñömba ár kwe Jö.

⁹ Xta xi'ahe, ne di xi'ahu man'agi, nu'mu n'ar jö'i da e da xi'ahu man'ar mhö n'añ'o, hingi ñhehwi nuna xka ñ'emuihu, nor jö'i'ö hinda ma da k'ont'i da hñömba ár kwe Jö.

¹⁰ Ngu gi pöhu xiñho, hindi mönga njap'u di honi da numañhugi ya jö'i. Di honi da numañhugi Jö. Hindi umba ma mu ga ko'be xiñho ya jö'i, ngetho nu'mu ga ot'a njap'u, hindi pepa ar tsi Hmu Hesukristo.

Jö bi zohna ar Pablo nda mepabi

¹¹ Ma tsi kuhu, di ne gi pöhu, nunar hoga mhö di mönga, hingo di mönsega, ne hinxi xikagi ya jö'i.

¹² Nunar hoga mhö di mö, gese ar tsi Hmu Hesukristo bi utkagi. Hinxi utkagi ya jö'i, hinxta höni xi 'rakagi'u.

¹³ Nu'ahu xka pöhu hanja ndi 'bu mam'et'o nú'mu ndi temba yá nt'umbi ma mixodyo'be. Nuga xa ndi e ar m'ui yá gamfi Jö, xa ndi nemhö nga ho gatho'u.

¹⁴ Ndi töta nzege ma mixodyo'be mi 'bu nuya pa'u. Xa ndi umba ma mu ndi tenga ya nt'umbi xki zogagihe ma palehe.

¹⁵ Ha nú'mu hinge ndi m'utho, Jö xki 'wegagi nga pepabi, ne bi hwégagi bi zonkagi. Ne nu mi zo ar pa xki beñ'ö,

¹⁶ bi utkagi togo ár T'u, ne nga xipa ár thuhu nu'u hingya xodyo. Nú'mu nda ndui da mpefi, hinda aamba m'et'o n'ar jö'i.

¹⁷ Hinda ma Herusalen ma da apar seki nu'u ma ya mpote m'et'o. Nö'ö da ot'e, da ju ar 'ñu da ma har hai Arabia. M'efa da penga har hnini Ndamasko.

¹⁸ Mi tho hñu njeje da ndui da ñ'emui, nu'mú hö, da ma Herusalen ma da k'ö'sa ar Pedro, ne da 'bu'benü n'etkut'a.

¹⁹ Hinto ma'ra ya mpote da nth'e'benü, hõnse ar Hakobo nö'ö ár jödö ar tsi Hmu go da nth'e'benü'ö.

²⁰ Jö pödi nö'ö di xi'ahü majöni, hindi ka'ahü.

²¹ M'efa da ma har hai Nsiria ne Nsilisia.

²² Nuya pa'u himi pökagi nuya ku me Nhudea xki ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo nguga n'ehe.

²³ Nuyü hõnse xki 'yode mam'et'o ndi e ar m'ui ya ku. Ha nupya di xipa ma'ra xiñho nö'ö ar jamfi mam'et'o ndi ne nga hwati.

²⁴ Jange ya ku xa mi nsunda Jö, ngetho xki bödi xta ñ'emüiga n'ehe.

2

¹ Mi tho 'ret'amagoho njeje, da penga ár yo'gi man'agi har hnini Herusalen. Da me'be 'mu ar ku Berhnabe, ne da tsixa ar ku Tito n'ehe.

² Da manü ngetho Jö bi utkagi nga ma. Ne da ñö'besenü nu'u ma ya ndö har nijö, ndi ne nda bö'u ar hoga mhö di xipabi ya jö'i hingya xodyo. Da jap'u ndi honi hinge nda m'e ma 'befi.

³ Nunar ku Tito ndi ñ'o'be, mödi mar me Gresia, himbi njapi bi nthuspa ar nsegi hár ndo'yo ngu ot'a ya xodyo.

⁴ Himbi njapi nda jap'u, mödi nuya hyate gamfi mi kut'a mi 'ñöxte ha ya mhunts'i. Mi ne nda bö'u yo'ö hinge ndi temfe ya 'bepate ar Moise, hõnse ndi teñhe ar tsi Hmu Hesukristo, togo bi gugagihe ha ya 'bepateyü. Mi ne nda jajeyü nga teñhe ya 'bepate man'agi.

⁵ Ha nuje hinda othe nö'ö mi möñ'u, ne njap'u hingi 'behü nö'ö majöni mönga ar hoga mhö xta hös'ahe.

⁶ Nu'u ma ya ndö har nijö hinte bi hñu'sa nö'ö ndi mönga. Nuga hindi jamasu tema nsu xi mets'i, ngetho hár nhandi Jö gatho ya jö'i mahyetho.

⁷ Nuya ndö bi bö'u xiñho, xki menkagi Jö ga zo nu'u hingya xodyo, ngu xki mehna ar ku Pedro nda zohna ya xodyo.

⁸ Nunar tsi Hmu bi ma'xa ar ku Pedro bi zohna ya xodyo, getnü ar tsi Hmu togo xi ma'xkagi ga zohna nu'u hingya xodyo n'ehe.

⁹ Nú'mü mi bö ya ndö xki hwégagi Jö nunar 'befinü ga zo nu'u hingya xodyo, nu'mú ar ku Hakobo, ar ku Pedro ne ar ku Xuwa nu'u ma ya ñöxhmu, bi 'raje ya 'ye, nuga ne ar ku Berhnabe. Da mhi'yehe ngu n'ar nkohi ga zoje nu'u hingya xodyo, ne nu'u da zo ya xodyo.

¹⁰ Hõnse bi xikagihe hinga pumhnihe ya hyoya, ne nuga ndi umba ma müi ndi fax'u.

Ar Pablo bi zui ar Pedro nú'mü bi 'bu'u Antiokia

¹¹ M'efa ar Pedro ba e har hnini Antiokia. Da ñhant'be ne da tsui, ngetho himi ho nö'ö mi ot'e.

¹² Ja mi zontho hö, mi ot'e xiñho, mi ñungwi mahyegi ya ku himya xodyo. Ha mi zo ma'ra ya ku xki mehna ar Hakobo, nu'mú ar Pedro bi ndui bi 'wege, bi hye ya ku himi ne nda ñungwi. Mi jap'u ngetho mi tsu te nda mönga nu'u ya ku mi temba ár nt'umbi ya xodyo, thutwa ar nsegi ha ya ndo'yo.

¹³ Ma'ra ya ku nu'u ma ya xodyo n'ehe, bi denga ar Pedro, ne bi pongyá hmi. Har Berhnabe himbi bongi, bi nkadi bi deñ'u n'ehe.

¹⁴ Jange nu'mu nda pödi himi tenga xiñho nö'ö majöni mönga ar hoga mhö, da zofu ar Pedro ha yá nthandi ya ku, ne da embabi: Nu'ge gar xodyo, ne ga hyep'u ya 'bepate, ngi ñhehwitho nu'u hingya xodyo. Xi'mu, hanja gi ne gi japi da denga ya 'bepate nuya ku hingya xodyo.

¹⁵ Nuju dar xodyohu ngu nda m'uthu, ne ndi temfu yá 'bepate ar Moise, hinge ngu nu'u hingya xodyo hinge tenga nuya 'bepateyu, jange nhu ngu ya 'yot'ats'oki.

¹⁶ Ha nupya di pöhu, nö'ö togo da ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, nhu hinte ma ts'oki tu, hinge nu'mu da 'yotwa gatho yá 'bepate ar Moise. Nuju n'ehe xta ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo, hinga tuxu ma ts'okihu ngetho xta jamfihu, hinge xi maxkagihu nö'ö di teñhu nuya 'bepateyu. Ngetho di pöhu, gatho nu'u tenga ya 'bepate, hinto ma da nsipabi hinte ma ts'oki tu.

¹⁷ Nú'mu nda ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo ne bi nhugagihu hinte ma ts'oki ndi tuhu, hage da othu n'ar ts'oki njap'u 'mu. Wa ar tsi Hmu Hesukristo uta ar ts'oki ya jö'i. Hin'ö hinge njap'u.

¹⁸ Ha nu'mu ga penju ga teñhu man'agi ya 'bepate xta thohup'u, njap'u hö, dar ts'oktehu.

¹⁹ Gesé ya 'bepate pontho bi hyogagi, ne nupya xta pengi ga 'bui ga pepabi Jö.

²⁰ Nú'mu mi mpont'a ar tsi Hmu Hesukristo, wande bi mpontk'agi n'ehe. Jange hindi 'bui ga ot'a nö'ö di bense. Nupya ar tsi Hmu Hesukristo 'bu ha ma mu. Ne nö'ö di ot'a hyax'mu, di ot'e di ñ'emui bi ar T'u Jö, togo bi mökagi ne bi unga ar te bi pokagi.

²¹ Nuga hindi utsabi nö'ö xi hwégagi Jö. Ngetho nu'mu di möñhu xi zamhö ga mpoñhu di temfu yá 'bepate ar Moise, njap'u di möñhu hinter me'ö ar te ar tsi Hmu Hesukristo bi um'u.

3

Ar Hñö Jö di höñhu nu'mu di ñ'emuihu

¹ Nu'ahu gar menguhu Galasia, xa xka 'be ri mfenihu. Togo xi pomp'a ri mfenihu hinge ne gi teñhu nö'ö majöni. Ngetho dá ot'ahe xiñho ar 'ñu hanja bi du ar tsi Hmu Hesukristo har pont'i.

² Di ne gi xikagihu: Hage ga hñöñhu ar Hñö Jö ngetho ngi temfu yá 'bepate ar Moise. Hage hinga hñöñhu ngetho ga ñ'emuibihu ar mhö Jö ga 'yohu.

³ Xi'mu, hanja xka 'be ri mfenihu. Nu'ahu ga kuthu hár 'ñu Jö ngi hömpabihu ar ts'edi ar Hñö Jö, xipya, hage gi beñhu da tsa gi nehununar 'ñunu ha ri ts'edisehu.

⁴ Hage ma da m'ep'utho gatho nö'ö xka thohu. Hin'ö, hinda ma da njap'utho.

⁵ Jö xi 'ra'ahu ar Hñö, ne xi ut'ahu nzeye ya döta ñho. Hage xi 'yot'a njap'u ngetho gi umba ri muihu gi temfu yá 'bepate ar Moise. Hin'ö. Nunu xi 'yot'a njap'u ngetho xka ñ'emuihu ar hoga mhö.

Ar nkohi bi gohwi Jö ar Abra

⁶ Njap'u n'ehe ar Abra, har T'ofu enö bi ñ'emui bi Jö, ne bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

⁷ Jange pöhu, nu'u togo ñ'emui, gehyu yá bötsi ar Abra.

⁸ Maha'mu Jö xki beni, nu'ahu hingya xodyohu, nda nhu'ahu hinte ma ts'oki gi tuhu nu'mu gi jamfihu. Jange mam'et'o bi xipa ar Abra ar hoga mhö, ngu mönga hár T'ofö Jö habu enö: Ngetho xka ñ'emugi, jange ma ga jöp'a'i, ne nunar jöpinu ma da zu gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai.

⁹ Jange nu'u togo pe'sa ar jamfi, gehyu njöpi mahyegiwi ar Abra togo m'et'o bi jamfi.

¹⁰ Ha nu'u hu yá müi ma da mpohö ot'wa yá 'bepate ar Moise, hinda ma da k'ont'i da zupa ár kwe Jö. Ngetho har T'ofö enö: Nö'ö togo hinda 'yot'a gatho ngu mönga ya 'bepate, hinda ma da k'ont'i da zupa ár kwe Jö.

¹¹ Di pöhu nu'mu di ñ'emuihu, nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu, hinge nu'mu di teñhu ya 'bepate. Ngetho enga har T'ofö: Nö'ö togo ñ'emui, 'bui xiñho hár nthandi Jö, ne pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

¹² Nö'ö togo tenga ya 'bepate, hingi 'bu har jamfi. Ngetho hár T'ofö Jö enö njawa: Nö'ö togo tenga ya 'bepate, gehnu ár m'ui'ö.

¹³ Ha nunar tsi Hmu Hesukristo, bi ñöngagihu hinda zuju ár kwe Jö huxa har T'ofö. Bi hñönse ár kwe Jö ndi 'ñepkagihuhmö nú'mu mi du har pont'i. Ngetho enga hár T'ofö Jö: Nö'ö togo zu har za, gehnu xi zutwa ár kwe Jö.

¹⁴ Bi jap'u, ne nu'ahu hingya xodyohu bi tsá ga hñöñhu ar njöpi xki ñhöt'wa ar Abra, ngetho xka ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo. Ne nu'ahu nguje, xka hñömfu ár Hñö Jö ngetho xka ñ'emuihu.

¹⁵ Ma tsi ku'ahu, ma ga heju ár nkohi Jö ne ár nkohi ar jö'i. Nu'mu yoho ya jö'i da 'yot'a n'ar nkohi, ne da ñö'u xiñho da 'yot'u, hinto tsá togo da hñöki wa da paña nuna nkohi'ö, mödi bi nko ya jö'itho.

¹⁶ Jö bi umba n'ar ñhöt'i ar Abra ne ár n'ogi. Himbi 'ñembabi: Nu'u ri n'ogi. Himbi nomba yá 'beto ne yá m'anga'beto. Bi nonga n'adar n'ogi, ne bi 'ñembabi: Nuna ri n'ogi. Ne nupya di pöhu togo nunar n'oginu, gehnu ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁷ Nupya ma ga xi'ahu 'mu: Nö'ö ar nkohi Jö bi nkohwi ar Abra ne bi ñöwi xiñho, nonga ar tsi Hmu Hesukristo. Bi tho gohonthebe ne n'atema'ret'a njeje, ne ka bi t'unga ya 'bepate. Nuya 'bepateyu himbi tsá bi hñökwa ár ts'edi nunar nkohi ne da m'e ar ñhöt'i.

¹⁸ Nu'mu Jö xi 'rakagihuhmö ya njöpi ngetho di teñhu ya 'bepate, hingi 'rakagihu xi ñötkagihu 'mu. Ha nunar Abra bi hñönga ar njöpi ngetho xki ñhöt'wabi nda t'umbabi.

Yo'ö bi t'unga yá 'bepate ar Moise

¹⁹ Nu'mu, yo'ö bi t'unga ya 'bepate. Bi t'uni bi utkagihu tengu ar ts'oki. Bi me'sa ár ts'edi ne bi göxa nú'mu mi zo ar tsi Hmu Hesukristo, gehnu ar n'ogi xki t'umbabi ar ñhöt'i. Nuya 'bepate bi t'umba ya enxé, ne nu'u bi umba n'a togo bi thokwabi gatho nu'u ma'ra ya jö'i.

²⁰ Gesé Jö togo unga nunar ñhöt'inu, himi njo'o man'a to bi thoki.

²¹ Xi'mu, hage yá 'bepate ar Moise ntöxkwi ár ñhöt'i Jö. Hin'ö. Ngetho nu'mu ya 'bepate xi zähmö xi 'rakagihu n'ar 'ra'yo te, nu'mu xi za xi nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu ndi teñhu ya 'bepate.

²² Ha nu hár T'ofö Jö, xikagihu gatho xki jokagihu har ts'oki, ne nu'mu nga ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo, nda tsá nga hñöhu nunar ñhöt'inu.

²³ Bi ñötkagihu nú'mu hinxki zöta ar tsi Hmu Hesukristo ne nda tsá nga ñ'emuihu. Ge'mu xki gokagihu ya 'bepate, ne xki t'entkagihu nga jamfihu nunar jamfi ma nda ñ'udi.

24 Jange ya 'bepate bi njangu n'ar 'bego su ya bötsi. Bi utkagihü hanja nga 'buhü, ne nga ñ'emuihü ar tsi Hmu Hesukristo nú'mü mi ñ'udi. Ne njap'u nda nhugagihü hinte ma ts'oki di tuhü.

25 Ha nú'mü dá ñ'emuihü, bi wadi mi sugagihupya ar 'bego.

26 Nupya gatho yá bötsigihü Jö, ngetho xta ñ'emuihü ar tsi Hmu Hesukristo.

27 Nuju xta höñhü ar xixthe ngetho xta ñ'emuihü ar tsi Hmu Hesukristo. Ne ar tsi Hmu kobgathogihü ngu n'ar 'ra'yo he nzatho.

28 Nupya hingi nthahni togo ya xodyo togo hingya xodyo, togo ya 'bego togo hingya 'bego, togo ar ñ'ohö togo ar 'behñö. Gathogihü di n'asehü ngetho xta ñ'emuihü ar tsi Hmu Hesukristo.

29 Nu'mü yá metigihü ar tsi Hmu Hesukristo, yá n'ogigihü ar Abra 'mü, ne go ma metihü nunar njöpi bi ñhöt'a ar Abra.

4

1 Beñhü n'ehe, nu'mü n'ar bötsi xi ts'okwabi gatho nö'ö mi pe'sa ár dada, mödi gor meti gatho nö'ö xi ts'okwabi, hinda tsá da 'yense nu'mü hinxi zondyá jeye. Njap'u di hñöxkwitho n'ar 'bego.

2 Nunar bötsi'ö o hár 'ye nu'u togo su, ne togo supabi gatho nö'ö teme bi ts'okwabi. Ma da 'yense nú'mü xta jwata yá jeye bi mönga ár dada.

3 Nuju n'ehe, mam'et'o ndi ñhehwihü ngu nö'ö ar bötsi himi jwata yá jeye, hyax'mü ndi pepabihü yá nt'umbi ar ximhai.

4 M'efa bi zo ar pa xki benga Jö, ba pehna ár T'u, bi 'yonga n'ar 'behñö, ne bi m'u nú'mü mi jár ts'edi yá 'bepate ar Moise.

5 Bi jap'u nda zimgagihü xki gokagihü ya 'bepate, ne nda tekagihü.

6 Ne nupya nuju yá bötsigihü Jö. Jange xpa penkagihü ár Hñö ár T'u da m'u ha ma muihü, ne xta nziñhü ár ts'edi'ö di emfü: Ma tsi Dada'ihe.

7 Jange nupya, hindi njanguhü n'ar 'bego. Yá bötsigihü Jö, ne go ma metihü gatho ya ñho ma da 'rakagihü ngetho xta ñ'emuihü ar tsi Hmu Hesukristo.

Ar Pablo hu'mba yá müi hinto da mengi da mepa ya 'bepate

8 Nu'ahü mam'et'o nú'mü hinge ngi pöhu Jö, ngi pepabihü nu'u ya tsita ngi hokasehü, ne hinga ge'u ar Jö majöni.

9 Ha nupya hö, gi pöhu Jö, tsá ga möñhü go bi bö'ahü m'et'o'ö. Xi'mü, yo'ö gi ne gi penju man'agi gi temfü yá nt'umbi ar ximhai nu'u hinte pe'sa ar ts'edi, ne hinter me'u. Yo'ö gi nehü da mengi da go'ahü man'agi.

10 Xa gi jamasuhü ya pa, ya zönö ne ya jeye, ne gi othü ma'ra ya dango.

11 Jange nuga di tsu da m'e gatho nunar 'befi xta ut'ahü.

12 Tsi kuhü, di a'ahü gi tengagihü ma m'ui, ngu nuga xta teñ'a ri m'uihü hinge ngi temfü yá 'bepate ar Moise. Nú'mü da jwadi nda tsomp'u, hinga utsagihü.

13 Gi pöhu, hár ndui da zo'ahü ár mhö Jö ngetho ndi tho n'ar hñeni.

14 Hinga kot'a ri muihü, ne hinga utsagihü, mödi mar ñhembi'ihü, ngetho ndi tho nö'ö ar hñeni'ö. Mödi njap'u, ga 'rakagihü ar seki, ne ngi nugagihü ngu n'ár enxe Jö, ngu gi nusehü ar tsi Hmu Hesukristo.

15 Habuima ri johyahü ngi pe'su nú'mü ndi 'bup'u. Nuga di damajöni xa ngi mökagihü. Nu'mü xi tsahmö, xka hñöhu ri dahü ne xka 'rakagihü.

16 Xi'mü, hage gi utsagihupya ngetho da xi'ahü nö'ö majöni.

17 'Yop'u 'ra togo 'butho da du hoñ'ahü, mödi hingi hongá ri ñhohü. Nuyü ne da 'wek'ahü hingi jajemasu gi teñhü'u.

¹⁸ Xiñho'ö nu'mu togo 'buþho da du da 'yot'a nö'ö xiñho. Di ne gi 'buþu njap'u hyax'mu, hinge honse nú'mu di 'bup'u.

¹⁹ Ma tsi bötsi'ihu, di tho ya ugi man'agi ngu n'ar 'behñö ñ'onte, di hant'ahu hindi hñöx'atho'ihu ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁰ Di nemhö ga 'buhwihupya, ne ga honi hanja ga zo'ahu. Xa gi tubgagihu ma mu, te ga pepya.

Ar Sara ne ar Agar di hñöxa nu'u yoho ya nkohi

²¹ Nu'ahu gi ne gi teñhu yá 'bepate ar Moise, xikagihu: Hage hinxka 'yohu nö'ö mönga nuya 'bepate.

²² Hár T'ofö Jö enö njawa: Ar Abra bi dinga yoho yá t'u. N'ár t'u ar 'behñö mi m'ego, ha nö'ö man'a, ár t'u ar 'behñö himi m'ego.

²³ Nu ár bötsi ar 'behñö mi m'ego, bi m'ui ngu m'u gatho nu ma'ra ya bötsi. Ha nö'ö ár bötsi ar 'behñö himi m'ego, bi m'ui ngetho Jö xki ñöt'wa ar Abra.

²⁴ Nuya yoho ya nöñö, ma ga heju nu'u yoho ya nkohi bi nkohwi Jö ya jö'i. Nunar 'behñö mar thuhu ar Agar mi m'ego, ñhehwi nunar nkohi bi t'unga har t'ohö Sinai. Jange nuya xodyo tenga nunar nkohi'ö, m'ego ngu mi m'ego ar Agar.

²⁵ Ar Agar ngu ar t'ohö Sinai núnu Arabia, ñhehwi ar Herusalen nuya payu. Ngetho ngu n'ar nöñö m'egowi yá bötsi, di hñöxa nuya mengunu pëpatho yá 'bepate ar Moise.

²⁶ Ha nö'ö ar Herusalen 'bu mañö mhets'i, ngu ma nöñöhu hinto pepabi.

²⁷ Nu hár T'ofö Jö bi mönga njawa maham'u: Njohya, nu'ge hingi tsá gi tinga ya bötsi, ne hinxka ñ'onte. Hyëxa ar mhafi gi njohya, nu'ge hinxka ntsawi ar ugi xi m'ui ri bötsi. Ngetho nu'ge xi hyek'a ri dömebya, ma gi 'ñe nzeýe ya bötsi, ne gi töta togo 'ñe ár döme.

²⁸ Tsi kuhu, nuju yá bötsigihu Jö xki ñhötkagihu, jangu ar Isa bi m'ui xki ñhöt'a Jö.

²⁹ Nö'ö ár t'u ar 'behñö mi m'ego, bi m'ui ngu m'u gatho nu'u ma'ra ya bötsi, ne xa bi utsa nö'ö ar t'u togo bi m'ui ngu xki ñhöt'i. Njap'u nuya payu n'ehe. Nuju xta m'uhü hár ts'edi ár Hñö Jö, t'utsagihu n'ehe.

³⁰ Ha te mönga ár T'ofö Jö. Ar Abra bi nsipabi nda gu ar 'behñö mi m'ego, nda mewi ár bötsi. Ngetho nö'ö ár t'up'u'ö, hinda ñhehwi ar hño bi ts'okwabi ár t'u ar 'behñö himi m'ego.

³¹ Jange tsi kuhu, di njanguhu ár bötsi ar 'behñö himi m'ego, hinge ngu ár bötsi ar 'behñö m'ego.

5

Ar Pablo xipa ya ku hinda mengi di 'bui xi ze'ma ya 'bepate mi ja mam'et'o

¹ Ar tsi Hmu Hesukristo bi gugagihu ha ya 'bepate mi ja mam'et'o, ne njap'u hinga 'buþu xi zëbgathogihu. Jange ma ga umba ma muihu hinga penju man'agi da zëbgagihu nuya 'bepateyu.

² Nuga dar Pablo, 'yoXu nö'ö di xi'ahu: Nu'mu gi nehu da thus'ahu ar nsegi tuta yá ndo'yo ya xodyo, hinte gi nuhu 'mu ár 'befi ar tsi Hmu Hesukristo.

³ Di xi'ahu man'agi, nu'mu togo da hñuxa ar nsegi hár ndo'yo, mahyoni da 'yot'a gatho nu'u ya 'bepate bi zo ar Moise.

⁴ Nu'ahū gi hurimūihū hingi ma gi tuxu ri ts'okihū ngetho gi teñhū ya 'bepate bi zo ar Moise. Nu'mū gi beñhū njap'u, xka 'wehū xka hyehū ar tsi Hmu Hesukristo, ne hinte xka nuhū teme xi hwëgagihū.

⁵ Ha nuju, di to'mhū da t'engagihū hinte ma ts'oki di tuhū ngetho xta nzimfū ár Hñö Jö, ne di ñ'emūihū.

⁶ Nu'u xta jamfihū ar tsi Hmu Hesukristo, hinter me'ö nu'mū ga huxu ar nsegi ha ma ndo'yohū wa hin'ö. Nö'ö xiñhohmö, da nheki ma jamfihū ga othū ya hoga 'befi di pewi ar mhöte.

⁷ Ngi pahū xiñho. Togo bi k'as'ahū hingi teñhū nö'ö majöni.

⁸ Nunar nk'ats'inu, hinxpa pehna Jö togo bi zoñ'ahū.

⁹ Nu'u togo k'as'ahū, ñhehwi ngu ar njoxthuhme, mödi n'ar tsi tui japi da fonsa gatho ar juni.

¹⁰ Nuga di kaxmbeni Jö, hinxka pathū ri mfenihū. Ha nö'ö togo k'as'ahū, hinda ma da k'ont'i da hñönga ár mfei Jö, ne hinda ma da thantho togo'ö.

¹¹ Tsi kuhū, nu'mū di mömbatho ar nsegi tuta hár ndo'yo ya xodyo, hinjo'o togo di kukagi. Nu'mū di njap'uhmö, hinto da k'a'spa ár pont'i ar tsi Hmu.

¹² Nu'u togo k'as'ahū, di nehmö da ñheñi n'agitho.

¹³ Tsi kuhū, xi ts'onkagihū ga poñhū xki zëbgagihū yá 'bepate ar Moise. Mödi hinxi thegagihū ga othū gatho nö'ö di nehū. Nö'ö ga othū, ga mhöhu ne ga mfaxtehū n'a ngu n'a.

¹⁴ Da tsá ga othū gatho nuya 'bepate xi zogagihū ar Moise nu'mū honse ga othū nuna enö njawa: Mö ri ñ'ohū ngu gi mhösehu.

¹⁵ Ha nu'mū gi ntöxū ne gi ntsothū n'a ngu n'a, pöhu 'mū, ma gi tesehu ri ñ'ohū.

Yá 'befi nuya ot'a gatho nö'ö tema ne yá ndo'yo, ne nu'u pepa ár Hñö Jö

¹⁶ Di xi'ahū, ga 'buhū ngu utgagihū ár Hñö Jö, hinga othū gatho nö'ö di nesehu.

¹⁷ Ngetho nö'ö di nehū, hingi ne ár Hñö Jö, ha nö'ö ne ár Hñö Jö, hindi nehū. Nuya yohoyū ntuhna ha ma mfenihū, jange hingi tsa ga othū xiñho n'a wa man'a.

¹⁸ Ha nu'mū tsixkagihū ár Hñö Jö, hingi 'bepkagihū yá 'bepate ar Moise 'mū.

¹⁹ Nu'u togo ot'a gatho nö'ö ne'u, fötwatho yá ts'o'befi pe'u: Ya tsingan-thöti, 'bëngwi ya jö'i, ot'a nö'ö xints'otho, ne bendar ts'oki.

²⁰ Nuya jö'i'u xata yá tsita hokse, ya ñ'ete, ya ñ'utsate, ya 'yot'atuhni, ya gese, ya kwe, ya nemhñö, ya ntsahñöki, ne 'weka ya jö'i.

²¹ Ya 'ñöxte, ya hyote, ya mihni, ne te gatho ot'e ha ya ts'odango, ne ot'a ma'ra ya ts'oki njanu. Xta xi'ahū, ne di xi'ahū man'agi, nu'u togo ot'a nuya ts'o'befiyū, hinda ma da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

²² Ha nu'mū ga 'buhū ngu utkagihū ár Hñö Jö, nu'mū ga pe'su ar mhöte, ar johya, ar hogamūi, ar ts'eti, ar hogajö'i, ar nhwëki, ne ar ñ'emūi,

²³ ar nts'a'mi, ar ntsuni. Gehyū 'raju ár Hñö Jö, ne hiñ'otho 'ra ya 'bepate habū di hógagihū ga othū.

²⁴ Nu'u togo xi jamfi ar tsi Hmu Hesukristo, wande xi ts'ut'wi har pont'i gatho nö'ö ne ár ndo'yo.

²⁵ Ha nupya ár Hñö Jö xi 'rakagihū n'ar 'ra'yo te, ma ga 'buhū ngu utkagihū'ö.

²⁶Hinga ma ga ñ'ets'ihu, hinga nxaxtehu n'a ngu n'a, hinga ñö'sfu nö'ö te pe'sa ma'ra.

6

¹Tsi kuhü, nu'ahu gi 'buhü ngu utkagihu ár Hñö Jö, nu'mü xka pöhu n'ar ku xi 'yot'a n'ar ts'oki, faxu da menga har 'ñu. Ne hingi ñ'exu, beñhu xi'mü da zop'ahu gi 'yothu njap'u n'ehe.

²Ma ga mfaxtehu n'a ngu n'a, ne njap'u ga othu nö'ö xikagihu ar tsi Hmu Hesukristo.

³Ha nu'mü n'ar ku ot'a ndöta ne hingi njap'u, nkase.

⁴Jange mahyoni ga hanthu xiñho nö'ö di pehu, ne njap'u da tsä ga njohyasehu, hinga ñö'sfu nö'ö pe man'a.

⁵Ngetho gathogihu ma ga dasehu ma 'befihu.

⁶Nö'ö togo t'utwabi ár mhö Jö, dá umba n'ar hoga mfats'i nö'ö togo uti.

⁷Yo gi nkasehu. Jö hinto tsä da hyat'i. Nö'ö te da mot'a n'ar jö'i, go gehnu da xofu n'ehe.

⁸Nu'mü ga othu gatho nö'ö di nehu, ma ga xohu nö'ö xints'otho. Ha nu'mü ga othu gatho nö'ö ne ár Hñö Jö, ma ga xohu ar te hiñham'u da göts'i.

⁹Yo ma da zaju ga othu nö'ö xiñho, ngetho xta zonga ar pa, ma ga nxohu nu'mü hinxi wentkathogihu.

¹⁰Jange nu'mü tsä ga faxu ma'ra, ga othu njap'u, ne ga hoñhu m'et'o ga faxu ya gamfi.

Ar Pablo e'spa ár nsu ár pont'i ar tsi Hmu

¹¹Hyanthu tengu ár döta ya t'ofu di ja ma 'yese di ot'i.

¹²Nu'u togo ja'ahu gi hñuxu ar nsegi ngu tuta ha yá ndo'yo ya xodyo, ot'a njap'u honi da gohwi xiñho ya jö'i, ne hinda nt'utsa di data majöni ár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo bi unga har pont'i.

¹³Ha nu'u togo huxa ar nsegi hár ndo'yo, hingi ot'a gatho ya 'bepate. Nu'u ne da ja'ahu gi nxeñhu, honse honi da 'ñexyá nsu.

¹⁴Hinda ne Jö ga exa ma nsu. Ha nu'mü ga ot'a njap'u, honse ga e'spár nsu ár pont'i ar tsi Hmu Hesukristo. Nú'mü mi du'ö har pont'i, pontho da tuga n'ehe ndi tengar ximhai, ne ar ximhai di handi hinter me'ö.

¹⁵Nuya xta jamfihu ar tsi Hmu Hesukristo, hinter me'ö nu'mü xta huxu ar nsegi ha ma ndo'yohu wa hin'ö. Nö'ö di pöhu hö xiñho, xi 'raju n'ar 'ra'yo te.

¹⁶Nu'ahu ne gatho nu'u tenga nö'ö xta möngwa, Jö da 'raju ar hogam'ui, ne da meskagihu ar nhwëki, go geju ár hninigihu Jö.

¹⁷Nuya pa di 'ñep'u, hinto di ne da tsotka ma müi, ngetho nuga di pe'sa ha ma ndo'yo ya mfei xi t'akagi ngetho di mömba ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

Har göts'i ar Pablo apa Jö da mats'i

¹⁸Tsi kuhü, da hwëk'ahu ar tsi Hmu Hesukristo n'ar hogam'ui. Dá njap'u.

AR EFESIO

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Efeso

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho njap'u xki ko ár mui Jö bi 'ñexkagi nga pepabi. Di peñ'ahü nunar he'minu gar menguhü Efeso, gi nkuhü ne gi teñhü ar tsi Hmu.

² Jö ma Dadahü ne ma tsi Hmuhü Hesukristo da 'ra'ahü n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahü yá ñho.

Jö xa jöpa nu'u togo ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo

³ Ga ndöñhü Jö ár Dada ar tsi Hmu Hesukristo, togo xi 'rakagihü gatho ya jöpi xi 'wegagihüny mhets'i, ngetho di n'at'wihü ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Nú'mü hinxki hoktho ar ximhai, Jö xki hwankagihü nga n'at'wihü ar tsi Hmu, ne njap'u nda t'axkagihü, ne hinte ma ts'oki nga pe'sü hár nthandi'ö.

⁵ Jö pe'sa n'ar döta mhöte, ne xki hñuts'i nda tedegihü hár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho njap'u xki beñ'ö.

⁶ Nö'ö bi ko ár mui ba pehna ár hmöka T'u bi tedegihü, ne njap'u xa ga ndömfu ár thuhu ga beñhü ár nhwëki bi 'rakagihü.

⁷ Bi mehna ár T'u, bi nö'ma ár ji bi punga ma ts'okihü, ne bi gutka ma thaihu. Njap'u bi zimgagihü hár 'ye ar ts'oki, ngetho xa döta ár nhwëki Jö.

⁸ Xa bi hwëgagihü n'ar hoga mfeni ne n'ar döta mfödi.

⁹ Ne bi za da pöhu nö'ö himi tsä nda fö mam'et'o, tema xki ko ár mui Jö nda 'yot'e. Gesë xki benga njap'u,

¹⁰ nda njapa ar tsi Hmu Hesukristo nda ndö, di huxa mañö gatho nu'u bi 'bü mhets'i ne gatho nu'u 'bukwa har ximhai. Njap'u ma da thogi nu xta zonga ar pa xi hñuxa Jö.

¹¹ Jö xki beñ'ö nda hñuxkagihü nga höñhü yá ñho, ngetho di n'at'wihü ar tsi Hmu. Ha Jö ot'a gatho nö'ö xi benga hár mui.

¹² Jö bi hwankagihe m'et'o nga jamfihe ar tsi Hmu Hesukristo ne njap'u nga ndömfë ár thuhu.

¹³ Ne nu'ahü xka 'yoxu ar mhö majöni, nunar mhönu nonga ri mpohohü. Ne nga jamfihe ga n'at'wihü ar tsi Hmu Hesukristo, bi thus'ahü ár Hñö Jö ha ri muihu ngu n'ar nthixt'i yá meti'ihü Jö, ngu xki ñötkagihü.

¹⁴ Ár Hñö Jö gehnu ngu n'ar ñho xi m'et'ogihü yá bötsigihü Jö, honse ga to'mhü da zo ar pa da zixkagihü n'agitho ma ga 'buhwihü. Gatho xi 'yot'a Jö, ne njap'u nda t'e'spabi ár nsu.

Ar Pablo adi da t'umba ar hoga mfödi ne da sokwa yá da ya gamfi

¹⁵ Jange nuga nú'mü nda öde xka jamfihe ar tsi Hmu Hesukristo, ne xi zo ma gu xa gi möhu nu'u ma'ra ya gamfi,

¹⁶ hindi tsaya di umba njamödi Jö, ne di api da max'ahü,

¹⁷ da 'ra'ahü ar hoga mfödi, ne da xok'a ri dahü gi pöthwü ár m'ui ár Dada ma tsi Hmuhü Hesukristo 'bü hár nsunda.

18 Di apa Jö n'ehe da yot'a ri mfenihü gi pöhu xiñho te gatho di to'mhü ngetho xi zonkagihü, ne gi pöhu tengu ár nzatho ne ár döta ya ñho da 'raju xka m'uhwihü, nuya xta ñ'emühü.

19 Ne di apabi gi pöhu tengu ár döta ár ts'edi mpe ha ri mfenihü. Getnu ar döta ts'edi xi utkagihü,

20 nú'mü bi japi bi nte man'agi ar tsi Hmu Hesukristo, ne bi guxa habu xki t'ahwi nu'u xi du, ne bi 'ñexa hár ñ'ei núnu mhets'i habu bi 'buhwi'ö.

21 Ne bi umba n'ar döta nsu töta gatho ya ndö, nu'u hö yá ts'ut'wi, nu'u ja yá ts'edi, nu'u ja yá nsu, ne gatho nu'u nhomba yá thuhu har ximhai, töte ár nsu nuya payu ne hiñham'u da göts'i.

22 Ne bi hñuxa da ndö gatho nö'ö te jawa ne 'bui, ne bi 'ñex'ö ngu ár ñöxhmu ar nijö.

23 Ha nu ar nijö jwatwabi da nxoge ár ndo'yo, ha nunar tsi Hmu jwatwabi da nxoge gatho nö'ö te ja ne te 'bui.

2

1 Nu'ahü xka m'ehmöhu mam'et'o ha ya ts'oki, ne ngi 'buhü har ts'om'ui, pontho hinge ngi tehu, ha nupya Jö xi 'ra'ahü n'ar 'ra'yo te.

2 Ngi 'buhü njap'u ngetho ngi temfu ár m'ui ar ximhai. Ne ngi pepabihü ár ndö ya ts'ondöhi, pe'sa ár ts'edi har ndöhi, ne pumbyá mfeni ya me'sku.

3 Mam'et'o gathogihü ngu 'bu'u n'ehe, ndi umbabihü gatho nö'ö mi ne ma ndo'yohü, ne ndi othu gatho nö'ö mi benga ma mfenihü. Jange nuju honse ár kwe Jö ndi to'mhü, ngu to'ma nu'u hinxi ñ'emui.

4 Ha Jö xa döta ár nhwëki ne xa bi mökagihü.

5 Jange ngu bi japi bi nte man'agi ar tsi Hmu Hesukristo, njap'u nuju n'ehe, bi 'raju n'ar 'ra'yo te, ngetho xki m'e ma tehu har ts'oki, pontho ngu xta tumhöhu, ne Jö bi hwëgagihü, bi 'raju ar mpohe.

6 Ne ngu bi guxa ar tsi Hmu Hesukristo, njap'u bi guxkagihü n'ehe, ne bi 'ñexkagihü ga 'buhwihunu mhets'i.

7 Bi 'yotkagihü njap'u, mi hongá nuya pa di 'ñep'u da födi hangü ar ñho xi hwëgagihü, bi ko ár mü ba penkagihü ar tsi Hmu Hesukristo.

8 Ngetho Jö bi hwëgagihü ar mpohe nú'mü nda ñ'emühü. Himbi pokagihü ma ts'edisehu, gehnu n'ár nt'uni Jö.

9 Hinto xi pose yá hoga 'befi. Nu'mü bi njap'u, tsá da 'ñexhmö ár nsu 'mü.

10 Jö go bi mengi bi hyógagihü ma'ra'yo ngetho di n'at'wihü ar tsi Hmu Hesukristo, ne njap'u nga othu nö'ö ar ñho xki 'yegagihü Jö nga othu.

Nunár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo bi 'yot'a ar ñhogamü

11 Jange nu'ahü hingar xodyohü, beñhu mam'et'o hinge xki thus'ahü ar nsegi ha ri ndo'yohü ngu pe'sa ya xodyo. Jange mi eñ'ahü ngar ts'oktehu, mödi nunar nseginü mi huxase ya jö'i.

12 Mam'et'o hinge ngi 'buhwihü ar tsi Hmu Hesukristo, ngi 'buhü yap'u. Hinge ngar menguhü Israel, ne hinge ndi 'ñep'ahü nuya ñhöt'i xki nkohwi'u. Hinte ngi to'mhü, hinge ngi pöhu Jö, ngi 'busehu har ximhai.

13 Mapa'ö ngi 'buhü yap'u xka hyehu Jö. Ha nupya xka ñ'emühü ar tsi Hmu Hesukristo, xi ja'ahü xka kwathü, ngetho bi nö'ma ár ji har pont'i.

14 Nuje dar xodyohe ne nu'ahü hingar xodyohü, nú'mü mi du ar tsi Hmu Hesukristo bi text'a ar jödo nt'utsa xki 'wegagihü. Njap'u nda za ngar n'ada ar hninihu ne nga ñhogamühü n'a ngu n'a.

15 Nú'mu mi ts'utwa ár ndo'yo har pont'i, ge'mu bi hwata ar nt'utsa, ngetho bi hñökwa ár ts'edi ya 'bepate ne gatho yá nt'umbi. Mi yoho ya hnino bi hyoka n'ase, ngetho n'at'wu teñ'ö ba e ar hogam'ui.

16 Gehnu har pont'i bi hwata ar nt'utsa mi pe'sa nu'u yoho ya hniniyu, bi mhödi ne bi ñhogamuiwi Jö, ngetho bi n'atwi ndo'yo'u ar tsi Hmu Hesukristo.

17 Jange ar tsi Hmu Hesukristo ba hönkagihu ar hoga mhö xta ñhogamuiwihu Jö, nu'ahu ngi 'buhu yap'u, ne nuje ya xodyo ndi 'bue get'utho.

18 Ngetho bi ungár te ma tsi Hmuhu Hesukristo, gathogihu ngu ya xodyo ne nu'u hingya xodyo, da tsá ga kuthu habu bi 'bu Jö ma Dadahu, ngetho di 'buhwihu ár Hñö Jö mahyegi xi t'akagihu.

19 Jange nupya hingar n'añ'ohu, ne hingar nzohohu. Gar menguhu ár hnini Jö ngu gatho nu ma'ra ya gamfi, ne yá bötsi'ihu n'ehe.

20 Ne mahyegi di 'buhu hár nijö Jö 'yo di thoki. Numa tsi Hmuhu Hesukristo ñhehwi ar mudido. Nuje yá mpotegihe ne nu ma'ra yá m'ehni Jö, di janguhe ár wa ar jödo.

21 Gathogihu ya gamfi di njanguhu n'ar ngu thoki, 'yo di hets'i mahyetho ya do, ne da ho n'ar nijö xint'axi ngetho n'at'wi di 'buhwihu ar tsi Hmu.

22 Ngu'ahu ne nguje di n'at'wihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne di 'yo di tehü mahyegi gatho ma'ra ya gamfi, ga tsoñhu ngu ár nijögihu Jö habu 'bu ár Hñö.

3

Ar 'befi bi t'umba ar Pablo da hñö'spa ar hoga mhö nu'u hingya xodyo

1 Nuga ar Pablo, di owa har fadi ngetho di zo'ahu ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo nu'ahu hingar xodyohu.

2 Zage gi pöhu bi hwégagi Jö ar 'befi ga hös'ahu ar hoga mhö.

3 Jö bi utkagi nö'ö hinxki fö mam'et'o, ngu xta ot'ahu n'a tsi tui.

4 Nu xki néhu ma gi pöhu tengu dí pödi nö'ö himi fö mam'et'o, tema nda 'yot'a ma tsi Hmuhu Hesukristo.

5 Nunar mfeninu xki jwatatho, hinte ma jö'i xki t'uti, ngu xi utwabipya ár Hñö Jö yá hoga mpote ne yá m'ehni Jö.

6 Xi t'utkagihe, nu'u hingya xodyo mahyegiwi nu ma'ra, ma da hñönga ya ñho n'ehe, ne da n'adar ndo'yowi ya xodyo. Ne da ñhehwi yá ñhöt'i pes'u, ngetho mi 'yo ar hoga mhö mi mhö, bi jamfi ar tsi Hmu Hesukristo.

7 Nunar mhö'ö Jö bi hñuxkagi ga mö. Bi njap'u ngetho bi hwégagi ár nt'uni, ne nunár döta ts'edi bi mpe ha ma mu.

8 Xi t'aka nunar 'befinu, mödi hinda tsá ga ñhux'be nu ma'ra ya gamfi, di ko ya hai. Xi nhwégagi nunar 'befinu, ga hö'spabi nu'u hingya xodyo ya hoga mhö nonga gatho ya ñho pe'sa ar tsi Hmu Hesukristo, hingi tso xoge ma mfenihu.

9 Ne ga ot'wa ar 'ñu gatho nö'ö tema xki benga Jö nda 'yot'e ne xki 'ñögi, nú'mu hinxki hoktho gatho nö'ö te japyä.

10 Ne njap'u da nheki hár nijö nuya ár nzeyé ár mfödi Jö, ne da bö nu'u togo bi the yá nsu ne nu'u togo bi the yá ts'edinu mhets'i.

11 Gehnu ar mfeni xki benga Jö mam'et'o, m'efa bi 'ñu hár te ma tsi Hmuhu Hesukristo.

¹² Ngetho di ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo, hinga ntsuhü ne hinga ntsahü ga kwathü ga ñöwihü Jö.

¹³ Jange di a'ahü, hingi tu ri muihu gi hanthü di tho ya nt'utsa ngetho di hös'ahü ar hoga mhö. Njohyahü, gehnü es'ahü ri nsuhü.

Nunar döta mhöte hingi tsä da zo ma mfenihu

¹⁴ Jange di ndandihmö hár nthandi ár Dada ma tsi Hmuhü Hesukristo.

¹⁵ Gehnü ár Dada togo bi umba yá te gatho ya m'ui 'bukwa har ximhai, ne gatho nu'u 'buhnü mhets'i.

¹⁶ Di apabi ngu ár nt'eni yá ñho pe'sa hár nsunda, da zet'a ri muihu hár Hñö Jö gi 'buhwihü.

¹⁷ Di apabi n'ehe da m'u ha ri muihu ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho gi jamfihu, ne njap'u gi m'athü xiñho hár mhöte.

¹⁸ Ne gatho nu'ahü, ngu nu ma'ra ya gamfi, da tsä gi pöhu tengü ár nxidi, ár ma, ár ñhe ne ár ñhets'i ár mhöte ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁹ Ne gi pöthwü nunar döta mhötenü hinto tsä da zo xiñho hár mfeni, ne xa da ziñ'ahü ár m'ui Jö.

²⁰ Nsunda Jö togo pe'sa ar ts'edi da 'yot'a gatho nö'ö nelö, töta ár nzeye nö'ö tsä da zo ma mfenihü ga afü. Gathonü ot'a ár ts'edi mpe ha ma muihu.

²¹ Dá nsundabi ar nijö 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo hyax'mü ne hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

4

Di n'at'wihü ár Hñö Jö

¹ Nuga di owa har fadi ngetho di mömba ár mhö ma tsi Hmuhü, di a'ahü gi 'buhü ngu di ñepi da m'u nu'u togo xi ts'ohni da mbötsi Jö.

² Yo gi ñ'exü, nts'a'mthohü. Pe'sü n'ar hogamüi ne ar ts'eti, ne gi mhöhu n'a ngu n'a.

³ Nu'ahü gi n'asehü ngetho n'ada ár Hñö Jö 'bu ha ri muihu. Jange umba ri muihu gi pe'su n'adar mfeni, ne gi 'buhü n'ar hogam'ui.

⁴ Ngetho di n'adar ndo'yohü, n'adár Hñö Jö 'bu ha ma muihu, jangu xi ts'onkagihü n'ehe ga pe'sü n'adar ndo'mi.

⁵ N'adar tsi Hmu di zohü, n'ada ma ñ'emuihu, ne n'adar xixthe xta höñhu.

⁶ N'adar Jö togo ma Dadahü gatho nu'u di 'buhü. Ár ts'edi hexkagihü, ne 'rakagihü ár mfats'i di gathohü, ne 'bu ha ma muihu.

⁷ N'a ngu n'a bi hwégagihü ar tsi Hmu Hesukristo n'ar hogant'uni ngu ár nt'eni'ö.

⁸ Jange bi thogi ngu mönga ár T'ofö Jö habü enö:
Ar tsi Hmu bi ntöte ne bi böxa mhets'i, bi zixa nu'u xki döhö,
ne bi hyemba ya nt'uni ya jö'i.

⁹ Te di bönga nö'ö enö bi böxa mañö mhets'i. Ne da ñenö, nö'ö mi 'bu mhets'i ba kökwa har ximhai.

¹⁰ Nö'ö togo ba e har ximhai bi mengi bi böxa man'agi har ngöxa mhets'i, ne njap'u bi hyexta ár nsunda xoge nö'ö xi thoki.

¹¹ Gesé bi ñ'ex'ö 'ra ngu yá mpote, ma'ra yá m'ehni, ma'ra nda mömba ár hoga mhö, ma'ra da mfa'yo ha yá nijö, ma'ra da utwa ár mhö Jö.

¹² Gathoyü faxta da ñöxa ár ñ'emui ya ku, ne da mepa Jö'u n'ehe. Ne njap'u da te ar nijö, gehnü ár ndo'yo ar tsi Hmu Hesukristo.

¹³ Njap'u ga jwahū gatho ga pe'su n'adar ñ'emui, ne ga pötwabihū xiñho ár T'u Jö. Ga tsoñhū ga ñhogajö'ihū, ne gatho ga ñhehwihū ár m'ui ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁴ Hindi hñöxkagihū ya t'ulo bötsi hingi pötho, to gatho tsa da kadi da mewi temba yá jamfi. Nuya jö'iyu ju ar nhemhñö ne ya ts'omfeni japa ya ku da denga nö'ö hingi ho.

¹⁵ Nö'ö ma ga othu, ga teñhū nö'ö majöni ne ga pe'su ar mhöte. Njap'u da ñöxa ma jamfihū, ne ga ñhehwihū ar tsi Hmu Hesukristo togo ár ñöxhmu ar nijö.

¹⁶ Nunar nijö hömba ár ts'edi ar tsi Hmu, ne njap'u n'a ngu n'a ya ku 'yo di maxa ma'ra, ngu ar 'befi xi t'umbabi. Ne 'yo di te, ne da me'sa yá ts'edi tenga ar mhöte.

Ar 'ra'yo m'ui t'akagihū ngetho di 'buhwihū ar tsi Hmu Hesukristo

¹⁷ Di 'bep'ahū hár thuhu ma tsi Hmuhū, gi hyehū gi tembathohū yá m'ui nu'u hinxi ñ'emui, ngetho hinte mañho beñ'u.

¹⁸ Xi me yá ñö, hingi ne da hñöñ'u ar te unga Jö, ngetho hinte pö'u ne xi got'a yá mui.

¹⁹ Bi 'be yá mfeni, bi ñ'ent'atho'u bi 'yot'a gatho nu'u ya ts'oki mi ne'u, ne gor johya'u da 'yot'a nö'ö xints'otho.

²⁰ Ha nu'ahū hinxi ut'ahū njap'u ar tsi Hmu Hesukristo,

²¹ nu'mu xa majöni xka 'yohū nö'ö xi möñ'ö, ne xka 'yoxu nö'ö xa majöni ut'ö.

²² Nö'ö ar m'ui ngi pe'su maham'u, hyehup'u n'agitho. Ngu n'ar ze dutu k'othu 'yeñhup'u, xi zu ar ts'o'yo, kate ot'a ar ts'oki.

²³ Hyehū da n'a'yo ri muihū ne ri mfenihū.

²⁴ Ne 'buhū nunar 'ra'yo m'ui xi t'a'ahū, ngu n'ar 'ra'yo he gi hyehū xi thoki di hñöxa Jö, xa majöni ar hogajö'i ne xint'axi.

²⁵ Jange hyehup'u ar nhemhñö. Möñhū nö'ö majöni nú'mu gi ñöwi ri ñ'owihū, ngetho di n'adar ndo'yohū n'a ngu n'a.

²⁶ Nu'mu da mbö ri kwehū, yo ma da hya'ahū ri mfenihū gi 'yothū n'ar ts'oki. Ñhogamuihū, yo gi to'mhū da tho ar pa.

²⁷ Yo gi hofū da hya'ahū ar ts'ondöhi.

²⁸ Nö'ö togo mar bë, dá hyep'u ar mfë. Dá hyonga n'ar hoga 'befi, ne njap'u da me'sa teme da mfaxkwi nö'ö togo hinte pets'i.

²⁹ Yogar ts'onehū, hyoñhū hanja gi ñöhu xiñho, ne njap'u nu'u togo da 'yox'ahū da mats'i ne da numañho.

³⁰ Ne yo gi tsothwu ár mui ár Hñö Jö. Xi thus'ahū ngu n'ar nkohi, ne xta zonga ar pa da ts'iñ'ahū, da fötho yá bötsi'ihū Jö.

³¹ Hyehup'u gatho ar ntsotmui, ar kwe, ar nt'utsa, ya mhafi, ya ts'ate, ne gatho ya ts'omfeni.

³² Nö'ö xiñho gi 'yothū, ñhogajö'ihū n'a ngu n'a, mpe'su ar nhwëki mpuñhū n'a ngu n'a, ngu ar tsi Dada bi pumgagihū mi unga ár te ar tsi Hmu Hesukristo.

5

'Buhū xiñho ngetho yot'ahū Jö

¹ Umba ri muihū gi temfu ár m'ui Jö, ngetho go yá hmöka bötsi'ihū.

² 'Buhū gi mhöhu n'a ngu n'a ngu bi mökagihū ar tsi Hmu Hesukristo. Bi gutka ma thaihu nú'mu mi unga ár te har pont'i, ngu n'ar m'oñho yuni xiñho m'o'spa Jö.

³ Nu'u xka jamfihu, yo gi 'bengwihu n'ar jö'i nö'ö hingo ri nthöthi, yo gi benthü nö'ö xints'otho, yo xa gi möhu ar bojö, hingi noñhu nuya ts'okiyu. 'Buñhu ngu di ñepi da m'u n'ar gamfi.

⁴ Yo gar ts'onehu, yo gi ñöhu ñ'entho, yo gi ñ'önt'uhü, ngetho hingi ho da 'yot'a njap'u ya gamfi. Nö'ö xiñho gi 'yothu, umfu njamödi Jö.

⁵ Pöhu xiñho hinda ma da yut'a da ndöwi ar tsi Hmu Hesukristo bi 'buhwi Jö, gatho nu'u 'bengwi ya jö'i, nu'u tenga ar ts'oki, ne nu'u xa mö ar bojö, pontho ndöñ'u.

⁶ Yo ma gi ñhehu togo da hya'ahu ya nemhñö, ngetho nuya ts'okiyu japi da e ár kwe Jö da zu nuya me'sku.

⁷ Jange yo gi ñ'owihu nu'u togo ot'a nuya ts'o'befiyu.

⁸ Mam'et'o ngi 'buhü har 'bexui, ha nupya gi 'buhwihu ar tsi Hmu har hyats'i. 'Buñhu ngu nu'u 'yo hár hyats'i Jö.

⁹ Ngetho nuya 'bu har hyats'i, ár Hñö Jö fäts'i da ñhogajö'i, da me'sa ar hogam'ui, ne di mönga nö'ö majöni.

¹⁰ Umba ri müihu gi 'yothu nö'ö numañho ar tsi Hmu.

¹¹ Ne yo gi temfu yá 'befi nu'u togo 'bu har 'bexui, hinte ár ñho. Nö'ö gi 'yothu, xipabihu hingi ho nö'ö pe'u.

¹² Ngetho n'ar m'etsa ga noñhu nö'ö ot'u ñ'ontho.

¹³ Ha nu'mü da t'e'spa ar ñot'i nuya ts'o'befi pe'u, nu'mú hö, da födi tema di bonga nuya te pe'u, ngetho har ñot'i ka nhekinu xoge.

¹⁴ Jange xi t'enö njawa:

Nu'ge gi öhö, nuhu,

ponga nup'u hár t'agi nu'u xi du,

ne ar tsi Hmu Hesukristo da yot'a'i.

¹⁵ Pöhu xiñho hanja gi 'buhü. 'Buñhu ngu nu'u pe'sa yá mfödi, hingi 'buhü ngu nu'u hinte pödi.

¹⁶ Yo gi huhü, umba ri müihu gi 'yothu nö'ö xiñho, ngetho nuya payu di 'buhü xints'otho.

¹⁷ Yo gi ñhehuþho, umba ri müihu gi pöhu nö'ö ne Jö gi 'yothu.

¹⁸ Yo gi ntihu, ngetho ar mihni ma da ja'ahu gi nts'ojü. Nö'ö xiñho gi 'yothu, hyoñhu xa di ziñ'ahu ár Hñö Jö.

¹⁹ Nú'mü gi ñöhu, noñhu ya hoga nsadi, ya jöhñö ne ya hoga thuhu. Tuthwu ne gi 'yent'a ri müihu gi xathu Jö.

²⁰ Gatho nö'ö di ñep'ahu, umfu njamödi Jö ar Dada hár thuhu ma tsi Hmuñu Hesukristo.

Ñ'othu n'a ngu n'a ri kuhu

²¹ Ngetho gi tsufu ar tsi Hmu, ñ'othu n'a ngu n'a.

²² 'Behñöhu xka nthöthu, 'yothu ri dömesehu ngu gi othu ar tsi Hmu Hesukristo.

²³ Ngetho ar döme gehnu ár ñöxhmu ar 'behñö, ngu ar tsi Hmu Hesukristo ár ñöxhmu ar nijö, ne ar nijö gehnu ár ndo'yo ar tsi Hmu togo ár Pohote.

²⁴ Jange ngu ar nijö ota ar tsi Hmu Hesukristo, njap'u nuya 'behñö da 'yot'a gatho nö'ö te da xipa yá döme.

²⁵ Dömehü, mö ri 'behñöhu ngu ar tsi Hmu Hesukristo bi mö ár nijö, ne bi unse ár te bi poho.

²⁶ Bi du, ne njap'u bi hñögagihu ma ts'okihu, mi xuga ma müihu ndi o'sfu ne ndi othwu ár mhö.

27 Bi xugagihū ne nda 'babgagihū hár nthandise ngu ár nijö xa nzatho, hinte xi jaxt'i ne hinxi guxt'i, da thandi dar nt'axi ne xa 'bui xiñho.

28 Njahup'u nu'ahū gar dömehu n'ehe, möhu ri 'behñöhu ngu gi möse ri ndo'yohu. Nö'ö to mö ár 'behñö, mhöse n'ehe.

29 Ngetho hinto utsase ár ndo'yo, gi pöhu 'wini ne su, jangu ar tsi Hmu Hesukristo su ar nijö.

30 Geju ár ndo'yogihū ar tsi Hmu Hesukristo, ne n'a ngu n'a dar n'a xenigihū ár ndo'yo'ö.

31 Jange enga hár T'ofö Jö, ar ñ'ohö da zop'u ár dada ne ár nönö, ne da m'uhwi ár 'behñö, ne nuya yohoyu ma da n'atho.

32 Xa xi ñhembí nunar nt'utinū, mödi nuga di heka ar tsi Hmu Hesukristo ne ár nijö.

33 Jange ma ga xi'ahu: N'a ngu n'a möhu ri 'behñöhu ngu gi mhösehu, ne nuya 'behñö dá 'yöta yá döme.

6

1 Bötsihu, 'yothu ri menguhu ngetho gi 'buhwihu ar tsi Hmu. Gehnu xiñho'ö.

2 'Yothu ngu mönga ár mhö Jö habu enö: 'Ñe'sfu ár nsu ri dada ne ri nönö, gehnu ar 'bet'o 'bepate ñöt'ahu ar ñhöt'i.

3 Nunar ñhöt'inū mö gi pe'sa n'ar hogam'ui ne gi 'bukwa nzeye ya pa har ximhai.

4 Ha nu'ahū gar dadahū ne nu'ahū gar nönöhu, yo gi pomfu ár kwe ri bötsihu. Hñöjwü nö'ö hingi ho ne uthwü ár 'ñu ar tsi Hmu.

5 Nu'ahū gi m'egohu, 'yothu ri hmuhuwa har ximhai. 'Ñe'sfu ár nsu, ne tsit'a ri müi gi pefu, to da 'ñenö gi pefu ar tsi Hmu Hesukristo.

6 Mpehu xiñho, hinge honse nú'mu hant'ahu ri hmuhu gi ne gi kohu xiñho. Ngu yá 'bego'ihu ar tsi Hmu Hesukristo, di tsit'a ri müihu gi 'yothu Jö.

7 Xa gi nesehu gi mpehu, hinge jangu gi pefu n'ar jö'i, 'yothu wande gi pepabihu ar tsi Hmu.

8 Beñhu, nunar tsi Hmu ma da 'ra'ahu ar njut'i, ngu nö'ö ar ñho xka 'yothu n'a ngu n'a, wa gi 'ñehu ri hmuhu, wa gar hmuhu.

9 Nu'ahū gar hmuhu, 'yot'wabihu ar ñho ri 'begohu, yo gi pihu. Beñhu, nu'ahū ngu'u bi 'bu n'a ri Hmuhu mañö mhets'i, ne nö'ö hingi hwanta ya jö'i.

Ga hehu ar he xi 'raju Jö ngu n'ar ndogu

10 Nupya tsi kuhū, gi hömfu ár döta ts'edi ar tsi Hmu, gehnu da zet'a ri müihu.

11 Ngu ñhoka n'ar ndogu di ma har tuhni, njap'u nu'ahū n'ehe, hyehu ar he xi 'ra'ahu Jö, da max'ahu gi tsethwü yá nhemñö ar ts'ondöhi.

12 Ngetho hindi ntunkwihu ma mijö'ihu. Di ntöxkwihu nu'u pe'sa yá nsu, ne pe'sa yá ts'edi, ne ya ndö har 'hexui nuya payu, ne gatho nuya ts'ondöhi bi nsanga mañö har ndöhi.

13 Jange hyehu xiñho nö'ö ar he tuhni xi 'ra'ahu Jö, ne gi tsethu nuya pa gi thohu ya thogi. Ne xki ntötehu, yo ma gi ñhehu da hyom'ahu hai.

14 Jange umba ri müihu gi tsethu, ne gi pe'su nö'ö majöni ngu n'ar böt'i xka ngüthu xiñho, ne ar hogajö'i ngu n'ar hebojö tak'ahu.

15 Ngu su yá wa n'ar ndogu da za da ñ'o xiñho har tuhni, njap'u nu'ahū n'ehe, ñhoju habu gatho gi möhu gi mömfu ár mhö Jö unga ar hogam'ui.

¹⁶ Ne gi pe'su ar jamfi, ngu n'ar nthaki gi tajwu gatho ya nk'ahni ngu ya tsibi bi emp'ahu ar ts'ondöhi.

¹⁷ Gi suhu ar mpoho, ngu n'ar fujibojö da dak'ahu ri ñöhu. Ne gi hñöhu ár mhö Jö, ngu n'ar ndojwai 'ra'ahu ár Hñö Jö.

¹⁸ Ne hyax'mu hinda za'ahu gi 'yafu Jö gi hömfu ár ts'edi ár Hñö. Hinge tsaya gi to'mthohu da max'ahu. Hinge honse nu'ahu, 'yafu da maxa gatho nu ma'ra ya gamfi n'ehe.

¹⁹ 'Yapabihu Jö da maxkagiga n'ehe. Nú'mu xka ñö, da t'aka tema ga mö. Ne hinga ntsu ga zo ya jö'i, ne da zo ya mfeni nunar hoga mhö hinxki fö mam'et'o.

²⁰ Jange nuga dar m'ehni di mönga ar hoga mhö, ne xi thutka nuya bojöyu. 'Yafu Jö da maxkagi hinga ntsu ga mönga nunar hoga mhönu, ngu xiñho ga ñö.

Ya ngöxanzengwa

²¹ Di peñ'ahu ma hmöka ku Tikiko, gehnu da xi'ahu tema di pefi ne tengu di thokwa. Nu xta zomp'u, nuhu ngu n'ár hoga 'bego ar tsi Hmu.

²² Jange di peñ'a'ihup'u da met'ahu tengu di 'buhewa, ne da hup'a ri muihu.

²³ Jö ar Dada ne ar tsi Hmu Hesukristo da jöp'ahu mahyegi gatho nu ma'ra ya ku, gi 'buhu ter entho, gi mhöhu n'a ngu n'a, di pewi ar jamfi.

²⁴ Jö da hwék'ahu ya ñho, gatho nu'ahu gi möhu ar tsi Hmu Hesukristo ha n'ar mhöte hingi thege. Dá njap'u.

AR FILIPENSE

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Filipino

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Pablo ne ar ku Timoteo, yá 'begogihe ar tsi Hmu Hesukristo, di ot'ahe nunar he'minu, tsi kuhu gi 'buhu har hnini Filipino, ne xka ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo. Di zengwa'ihe mahyegiwi ri ndöhu har nijö ne yá maxte.

² Jö ma tsi Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahu yá ñho.

Ar Pablo apa Jö da maxa ya gamfi

³ Nú'mu di beñ'ahu di umba njamödi Jö.

⁴ Hyax'mu xa di johya hindi pumhni ga apabi da max'a gi gathohu.

⁵ Ngetho nú'mu ga ndui ga ñ'emuihu dinjawa, xa xka mfaxtehü da nunga ar hoga mhö.

⁶ Di kaxmbeni Jö togo bi du'mi bi pata ri m'uihu, 'yo di jwata ar 'befi, ne di wa nú'mu xta menga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Di beñ'ahu xiñho ngetho xa di pes'ahu n'ar döta mhöte. Jö xi hwëgagi ga ñöni ne ga damajöni ar hoga mhö. Ha nu'ahu xka faxkagihu, hinxka hyegasegihu mödi nú'mu di owa har fadi.

⁸ Jö pödi xa nts'edi di beñ'ahu, ngetho ar tsi Hmu Hesukristo xi 'raka n'ar döta mhöte.

⁹ Di apa Jö da hñuxa ár nzit'i ri mhötehü, ne xa gi pe'su ar hoga mfeni, ne njap'u gi pöhu tema xiñho gi 'yothu.

¹⁰ Njap'u da tsá gi pöhu gi hwañhu nö'ö xiñho, ne gi 'buhu n'ar te xint'axi, ne hinte da k'as'ahu nú'mu xta penga ar tsi Hmu Hesukristo.

¹¹ Di to'mi xa gi 'buhu n'ar hogam'ui gi 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne njap'u gi nsundabihu Jö.

Nuga xta ent'a ma te ga pepa ar tsi Hmu Hesukristo

¹² Tsi kuhu, di ne gi pöhu, gatho nö'ö xta thogi umba ar ts'edi ár hoga mhö Jö.

¹³ Gatho nuya ndogu 'bukwa ne nu'u ma'ra ya jö'i, pö'u di o har fadi ngetho di mömba ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁴ Nuya thogiyu di thoka, nzeze ya ku xi mats'i xi zeta yá ñ'emui, ne hingi ntsu da mömba ár mhö ar tsi Hmu.

¹⁵ Di pöka xiñho ja 'ra'u mömba ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho ñöska ma 'befi ne hongar hñö, mödi ma'ra tsit'a yá müi ot'a n'ar hoga 'befi.

¹⁶ Nu'u togo hingi tsit'a yá müi mömba ár mhö ar tsi Hmu, honse hongar hñö, beñ'u njap'u da tsotka ma müi, ne da hñuxhmö emp'ö ma ugiwa har fadi.

¹⁷ Ha ma'ra pe'sa n'ar döta mhöte mömba ár mhö Jö, pö'u xi jokagi har fadi ngetho di ñönga nunar hoga mhönu.

¹⁸ Mödi hingi tuka ma müi hanja ñö'u, nu'mu tsit'a yá müi ot'e wa hin'ö. Di johya ngetho nsipa ya jö'i togo ar tsi Hmu, ne hinga tsaya ga njohya di map'u.

¹⁹ Di pödi, gatho nö'ö di thopya ma ga pöni xiñho, ngetho gi faxkagihu gi afu Jö, ne 'rakagi ar ts'edi ár Hñö ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁰ Nö'ö di to'mga, hinga ma ga 'be ma tsá. Nupya ngu maham'u di to'mi da t'e'spa ár nsu ar tsi Hmu Hesukristo ha ma te, wa da thogagi wa da thegagi.

²¹ Ngetho nu'mu di 'bui, di ent'a ma te ga pepa ar tsi Hmu Hesukristo, ha nu'mu ga tu, ma ga nth'e'be'ö, gehnu ma nthöhö.

²² Ha nu'mu di tetho, xiñho ga pepa ar tsi Hmu. Jange hindi pödi ndana ga hwahni.

²³ Ngetho nuya yohoyu di 'bu madetho. Di ne ma ga tsu ar tsi Hmu Hesukristo, di handi xiñho'ö.

²⁴ Ha nu'mu ga kokwa di tetho, töte ár ñho ngetho gi hongagihu.

²⁵ Di kaxmbeni da njap'u, ma ga kohwihu har ximhai, ne ga fax'ahu da te ri ñ'emuihu ne gi njohyahu.

²⁶ Jange nú'mu xka 'bup'u, xa ma gi nsundahu ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho ma gi penju gi hyandju man'agi.

²⁷ Hönse di a'ahu gi 'buhu ngu mönga ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo. Ne nú'mu ga map'u ma ga k'ös'ahu, wa di 'bu yap'u, ga ode da nsikagi gi 'buhu xiñho, gi pe'su n'adar mfeni, ne gi umba ri muihu xa gi mpehu, gi ñöñhu ar jamfi xta pöhu har hoga mhö.

²⁸ Yo ma gi ñhehu da pi'ahu nu'u togo utsa'ihu. Njap'u födi ma da m'e'u, ha nu'ahu nheki gi pe'su ar mpoho, ne nunu go bi pëhna Jö.

²⁹ Ngetho xka ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo, hinga hönse xi t'a'ahu ar seki gi jamfihu. Mahyoni gi thohu ar nt'utsa n'ehe, ngetho gi dahu majöni xka ñ'emuihu.

³⁰ Nu'ahu gi ñömfu ár mhö Jö, gi thohu ngu ga hyanthu ndi thoka, ne gi ohupya di thogi ngetho di ñömba ár mhö Jö n'ehe.

2

Ar tsi Hmu Hesukristo ba e bi njö'i, m'efa Jö bi umba n'a ra döta nsu

¹ Nu'mu xa majöni xi hñup'a ri muihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne xi max'ahu ár mhöte, gi 'buhwihu ár Hñö Jö, xa xka tsahu ha ri muihu ár mhöte ne ár nhwëki,

² jaju ga njohya 'mu, ga pödi gi mhöhu n'a ngu n'a, gi ñhexu gi pe'su n'adar mfeni ne n'adar mhöte.

³ Yo te gi othu gi hoñhu ar hñö, hingi 'ñexa ri nsuhu, yo gi gesehu. Nö'ö gi 'yothu, 'ñe'spabihu ár nsu ma'ra.

⁴ Yo gi hoñhu ri ñhosehu. Hyomfu m'et'o ár ñho ma'ra.

⁵ Teñhu nunar mfeni bi me'sa ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Ngetho mödi mar Jöse'ö, himbi 'yot'a ár 'ñöngi bi hyep'u mi n'at'wi Jö ár Dada.

⁷ Ba tsop'u ár nsu, ba ekwa har ximhai, bi njö'i ne bi njangu n'ar 'bego.

⁸ Ne nú'mu mi m'ukwa ngu n'ar jö'i, himbi 'yot'a ndöta. Bi 'yota ár Dada bi unga ár te, bi ts'uta har pont'i.

⁹ Jange Jö bi umba n'a ra döta nsu, ne bi hñu'spa n'ar thuhu töpa ár nsu gatho nu ma'ra.

¹⁰ Ne njap'u ma da ndandihmö ne da ndönga ar tsi Hmu Hesu gatho nu'u bi 'bu mhets'i, nu'u 'bukwa har ximhai, ne nu'u 'bu mbor hai.

¹¹ Ne gatho'u ma da 'ñenö, nunar tsi Hmu Hesukristo gehnu ar Hmu, ne njap'u xa da nsundabi Jö ár Dada.

Nuya gamfi ñehwi ya tso yot'wa ar ximhai

¹² Tsi kuḥu, ngu xka 'yoṯu gatho nõ'ö xta xi'ahu, hinge ḥonse nú'mu ndi 'bup'u, 'yoṯu njap'u nupya hindi 'bup'u. Umba ri muḥu gi jafu da mpe ri mpohohu, ntsuñhu gi 'yoṯu.

¹³ Ngetho Jö go ko ár muḥi, jaju da bo ha ma muḥu ga nethohu ga oṯu nõ'ö möñ'ö, ne faxkagihu da tsa ga oṯu.

¹⁴ Gatho nõ'ö gi 'yoṯu, yo gi hoñhu gi nthentehu, hingi hyoñhu ar hñö.

¹⁵ Njap'u hinto da diñ'ahu n'ar ts'oki, ne hindi oxta mañö nõ'ö gi pehu. Ne 'buhü xiñho ngu yá bötsi'ihu Jö nheki ri hogam'uihu, jangu ya tso yot'a madedda ar 'bexui, mödi gi 'buhü madedda ya jö'i ot'a ya ts'oki.

¹⁶ 'Yent'a ri tehu gi möñhu ar hoga mhö unga ar te hiñham'u da göts'i. Nu'mu hyax'mu gi 'buhü njap'u, xa ma ga njohya xta ep'u man'agi ar tsi Hmu Hesukristo. Ne ga pödi numa 'befi hinxi m'edi, ne hinxi njap'utho nõ'ö xta pefi.

¹⁷ Ha nu'mu mahyoni ga unga ma te ngu n'ar m'oñho mahyegiwi ri ñ'emuihu, di johya ne di handi xiñho ga njohyawihu n'ehe.

¹⁸ Jange njohyahu, ne ga pe'su n'adar johya.

Ar Timoteo ne ar Epafrodito

¹⁹ Di beni ga peñ'ahu ngut'a ar ku Timoteo ma da k'ös'ahu, nu'mu njap'u ne ma tsi Hmuḥu Hesu. Nu xta penga nunar kunu, da xikagi tengu gi 'buhü, ne njap'u da zetka ma muḥi.

²⁰ Ngetho hinjo'o man'a togo gar pes'be n'adar mfeni, ne majöni xa mö'ahu.

²¹ Gatho nu ma'ra mpefi hongá yá ñhose, hinxi 'yent'a yá te da mepa ar tsi Hmu Hesukristo.

²² Ha nu'ahu xka pötwabihu ár m'ui ar ku Timoteo. Gehnu faxkagi di mömba ár mhö Jö, ngu n'ar bötsi faxa ár dada har 'befi.

²³ Jange di beni ga pehni da map'u ma da k'ös'ahu, ḥonse di to'mi ga pödi tema di göxa nunar thoginu.

²⁴ Di ñ'emui Jö da maxkagi ngut'a ga map'u ma ga k'ös'ahu n'ehe.

²⁵ Xta beni mahyoni ga pehna ar ku Epafrodito da mengi di map'u, gehnu ga peñhu xi maxkagi. Ma hoga ku di ñ'o'be har 'befi, ne di ñ'enthe ga ñömbabihe ár mhö Jö.

²⁶ Nunu xa beñ'ahu, hingi nu ar pa ma da k'ös'ahu, ne xa tu ár muḥi ngetho xka 'yohu xi ñheni.

²⁷ Xa majöni mi hñeni 'butho nda du, mödi Jö bi me'spa ar nhwëki. Hinge ḥonse'ö, nuga n'ehe, ngetho himbi ne bi hñuska ma dumui.

²⁸ Jange ngut'a di peñ'a'ihu injap'u, ne gi njohyahu nú'mu xki pengi gi hyanthu man'agi, ne ga njohyaga n'ehe.

²⁹ Nú'mu xta zomp'u 'mu, gi njohyahu gi hyanthu, ngetho n'ár 'bego Jö. Hinge ḥonsenu, möhu gatho nu'u ma'ra di hñöx'ö.

³⁰ Ngetho nú'mu ma nda du mi pepa ar tsi Hmu Hesukristo, bi 'yent'a ár te bi 'yot'a nõ'ö mi 'bedi ngi 'yotkagihu.

3

Yo ma ga 'wenju ga umba ma muḥu ga tsoñhu ar ñöni

¹ Nupya tsi kuḥu, njohyahu hár thuhu ar tsi Hmu. Hinxi zakagi ga pengi ga xi'ahu nõ'ö xta ot'i, ngetho di ne da zeta ri jamfihu.

² Jamasuhu ya ts'ojö'i di hñöxa ya 'yo, hingya hoga 'bego, ne hekwa yá ndo'yo ya ñ'ohu.

³ Ngetho nuju go di pe'su ar nsegi majöni ha ma muihu, ne tsixkagihu ár Hñö Jö di pepabihu. Di johyahü ngetho yá metigihu ar tsi Hmu Hesukristo. Hindi ñ'emuihu ma ga mpohü di huxa ma mfenihu ar nsegi thuska ha ma ndo'yohü ngu yá nt'umbi ya xodyo.

⁴ Nu'mü di pe'shmö ár nsu nö'ö di thohüwa, di töka gatho numa'ra 'mu, ja te ga exa ma nsu n'ehe.

⁵ Ngetho ár hñöto mpa nda m'ui, bi thuska ar nsegi ha ma ndo'yo. Dar me Israel, ár 'betogi ar Benjamin. Dar ebreo, ngetho ma dada ne ma nöno njap'u n'ehe. Ha nu'mü gi ne gi pöhu ha ndi ota yá 'bepate ar Moise, di xi'ahü ndar denga'bepate.

⁶ Nu'mü ga nuhu togo xa umba ár müi nda 'yöta nuya 'bepateyu, hinjo'o togo da 'ñengagi hindi ot'a gathoyu. Nuga hinga honse ndi umba ma müi nga ote, ndi ju nu'u xki hyep'u ne mi tenga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Gathoyu mam'et'o ndi beni xa mi pe'sa nzeýe ar nsu. Ha nupya di handi hinter me'u, ngetho di temba ár 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Xa majöni gatho nö'ö te jawa har ximhai, nuga di handi hinter me'ö, ngetho xa töte ár nsu da pö ar tsi Hmu Hesukristo. Xta emp'u gatho ngu n'ar paxi, ne njap'u xta tsu ar tsi Hmu.

⁹ Ne bi tsá da n'at'be, njap'u bi hyandgagi xiñho Jö. Hinga xi njap'u ngetho di ota ya 'bepate, xi njap'u ngetho di jamfi. Honse da ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, Jö xi hyandgagi hinte ma ts'oki di tu.

¹⁰ Nö'ö di ne, ga pödi togo ar tsi Hmu, ne ga pö tengu ár döta ár ts'edi nö'ö togo bi ko'spa ár te man'agi. Ga ñ'ent'i ga tho ya thogi bi tho'ö, hinga xa ga mö ma te. Ngu bi ñ'ent'ö bi unga ár te, ga jagap'u n'ehe.

¹¹ Di to'mi xka tu, ga pengi ga nte n'ehe ngu bi mengi bi nte'ö.

¹² Hindi enö xta tsonga har ñöni, hindi enö di 'büi xiñho ngu di 'ñepkagi. Nö'ö di pefi, di umba ma müi ga ot'a nö'ö mi ne ma tsi Hmu Hesukristo nú'mü mi zükagi.

¹³ Tsi kuhü, nuga hindi enö xta tsu nunar hogam'ui'ö. Nö'ö di ot'e, hindi jamasu teme xi thogi, ne di umba ma müi ga tsu nö'ö xi 'ñep'u.

¹⁴ Ne di ot'a ar ts'edi ga tsonga ár ñöni nunar 'ñunü di nehe. Xka tsoni ma ga hönga ma nthöhö xi ñötkagi Jö da 'rakagi ngetho xta ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Jange gatho nu'u xi nt'axka ma mfenihu, gehnü ga tsahü gatho ngu xta jwadi xta mö. Ha nu'mü man'ar mfeni gi beñhu, Jö go da xok'a ri dahü.

¹⁶ Nö'ö mahyoni ga othu, n'at'wu ga teñhu nö'ö xta pöhu.

¹⁷ Tsi kuhü, 'yothü ngu xka hyandgagihu di ot'e, ne hyanthu togo ma'ra tenda ngu xta uthe.

¹⁸ Ngetho ngu xa xta xi'ahü ne nupya xa döta ma dumüi di xi'ahü man'agi, 'yop'u nzeýe togo utsabi ár te ar tsi Hmu Hesukristo bi unga har pont'i.

¹⁹ Nuya jö'i'u ma da hñömba ár mfei Jö ngu n'ar njut'i, ngetho nuyá müi'u, pontho gehnü yá jö. Ne n'at'wu ot'u honi da 'ñexyá nsumhö. Honse 'be yá tsá, hingi juxyá dá, hyoka nö'ö te jawa har ximhai.

²⁰ Ha nuju hindar menguhüwa. Bi 'bü ma nguhu mañö mhets'i, habü di to'mhü di 'ñehnü ma Pohotehu ar tsi Hmu Hesukristo.

²¹ Ne xta zohö ma da patka ma ndo'yohü di pe'supya, ne da 'rakagihu man'a di fiñhwi ár nsunda pe'sa ár ndo'yo'ö. Da 'yot'a njap'u ngetho pe'sa ar ts'edi da japa ngu ne'ö gatho nö'ö te ja.

4

Njohyahu hyax'mu ngetho gi ñ'emuihu ar tsi Hmu

¹ Jange ma tsi hmöka kuhu, xa gi umba ri muihu gi zeta ri ñ'emuihu gi 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo. Nuga xa di mö'ahu ne di ne ga hant'ahu man'agi, ngetho go ma johya'ihu, ne nuna ri ñ'emuihu gehnu ma nthöhö.

² Di apa ar möte ar ku Ebodia ne ar ku Sintike da me'sa n'adar mfeni, ngetho n'at'wu tenga ar tsi Hmu.

³ Ne nu'ge, ma hoga maxte'i hár 'befi Jö, di a'a ar möte gi faxa nuya kuyu. Xa bi umbyá muí ndi möñhe ar hoga mhö nú'mu ndi 'bup'u mahyegiwi ar ku Klemente, ne gatho nu'u ma'ra ya ku mi faxkagi har 'befi. Nu'u xi thu'spa yá thuhunu mhets'i har he'mi huxa yá thuhu nu'u pe'sa ar te.

⁴ Njohyahu hyax'mu gi 'buhwihu ar tsi Hmu. Di bemp'ahu man'agi xa gi njohyahu.

⁵ 'Buhu xiñho da hyanda gatho ya jö'i gar hogajö'ihu. Ma tsi Hmuhu 'bap'utho da pengi.

⁶ Yo gi tu ri muihu, xipabihu gatho Jö. Petwabihu te gatho gi k'athu, ne di pewi ar njamödi n'agitho.

⁷ Nu'mu gi 'yothu njap'u, Jö da 'ra'ahu n'ar hogam'ui töta ár döta nö'ö tsá da zo ma mfenihu. Ne nunar hogam'uinu da sup'a ri muihu ne ri mfenihu, ngetho gi 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo.

Gehnu gi benthu

⁸ Nupya tsi kuhu, gehnu gi benthu: nö'ö majöni, nö'ö 'benga nt'ek'ei, nö'ö ar hogajö'i, gatho nö'ö xint'axi, ar hogam'ui ne gatho nö'ö nhöni xiñho. Nu'mu di jahmö nö'ö xiñho ne di 'ñepi da t'e'spa ár nsu, gehnu di oda ri mfenihu.

⁹ 'Yothu nö'ö ga pöhu ndi ut'ahu, nö'ö ga 'yohu ne ga hyanthu ndi pefi. 'Yothu njap'u, ne Jö togo unga ar hogam'ui gi 'buhwihu.

Ar mfats'i bi thö'spa ar Pablo bi mempa ya me Filipino

¹⁰ Xa di johya har tsi Hmu, ngetho nupya xka benju man'agi. Di pödi hinxka pumhngihu, honse himi tsá hanja ngi faxju.

¹¹ Hindi mönga njap'u ngetho te otkar 'bedi. Nuga xta pödi ga ñhogamui nö'ö tema di pëts'i.

¹² Xta pödi ga tseta ar hyoya ne xta pödi ga pe'sa ya ñho, wa ga niñö ne ga tho ar thuhu, nu'mu ga tho ar k'at'i wa hin'ö. Gatho xta thohyu, jange di pödi.

¹³ Gatho tsá ga ot'e ngetho xi 'raka ar ts'edi ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁴ Mödi xka 'yothu n'ar ñho, ngetho xka faxkagihu ha ma thogi.

¹⁵ Nu'ahu gar me Filipino, ngu gi pöhu nú'mu nda du'mi da mönga ar hoga mhö nda pomp'u Nmasedonia, hinjo'o ma'ra togo xi 'rakagi n'ar mfats'i, honse ri nijöhu, ngu n'ar nkots'i da hös'ahu ár hoga mhö Jö.

¹⁶ Nú'mu ndi 'buhnu har hnini Ntesalonika, hinge honse n'agi ga penkagihu ar mfats'i habu ndi honi.

¹⁷ Nuga hindi hongá ya mfats'i gi 'raju. Di honi da hñuxa ri nthöhöhu.

¹⁸ Nú'mu nda honga ri mfats'ihu ba hönka ar ku Epafrodito, mi töpa ár nzeýe nö'ö ndi k'at'i. Xa pongtho nö'ö ga penkagihu, ngu n'ar m'oñho nthöskwi ar hogañuni xka umfu Jö xa numañho.

¹⁹ Jö da 'ra'ahu gatho nö'ö gi k'athu, jangu ár nt'eni yá ñho pe'sa hár nsunda. Gathonu da 'ra'ahu ngetho gi 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁰Jö ma Dadahü dá hñönga ar nsunda hiñham'ü da göts'i. Dá njap'ü.

Ya ngöxanzengwa

²¹Zengwagihüp'ü gatho nu'ü xi ñ'emüi ar tsi Hmu Hesukristo. Peñ'a'ihü nzengwa gatho ya ku di 'bu'bewa.

²²Peñ'ahü nzengwa gatho ya gamfi, m'et'o nu'ü pepabi ar Sesar.

²³Ar tsi Hmu Hesukristo dá hwëk'ahü yá ñho gatho'ihü. Dá njap'ü.

AR KOLOSENSE

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Kolosa

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo ngetho njap'u xi ne Jö. Di zengwa'ihe, nuga ne ar ku Timoteo.

² Di peñ'ahē nunar he'minu nu'ahū gar gamfihu me Kolosa, gi teñhu ar tsi Hmu Hesukristo. Jö ma Dadahū ne ma tsi Hmuhū Hesukristo da 'ra'ahū n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahū yá ñho.

Ar Pablo apa Jö da umba ya gamfi n'ar hoga mfödi di ñe mhets'i

³ Hyax'mū di afe da max'ahū Jö ár Dada ma tsi Hmuhū Hesukristo, ne hindi tsayahe di umfe njamödi.

⁴ Xta ohe tengu ri jamfihu gi pe'spabihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne ar mhöte gi pe'sfu n'a ngu n'a ya gamfi,

⁵ ngetho gi ndo'mhu ma gi hñöñhu nö'ö xi t'ek'ahunu mhets'i, habu xpa hok'ahū Jö, gatho nu'ahū xka 'yohū nongar hoga mhö majöni.

⁶ Nunar hoga mhö xka 'yohū xi nunga gatho ár nxidi ar ximhai, ñhehwi n'ar 'baiza te ne unga ar sofo. Xka njahup'u nú'mū mi zo ri guhu ne ga pötwabihu nö'ö majöni ár hoga nhwëki Jö,

⁷ ngu xi ut'ahū ma hmöka kuhū ar Epafra, ma mi'begohe. Gehnu n'ár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo 'bui da max'ahū.

⁸ Xi xikagihe n'ehe, nuna ri döta mhöte gi pe'su xi 'ra'ahū ár Hñö Jö.

⁹ Nu nda jwadi da ohe, hindi tsayahe di afe Jö da yot'a ri mfenihu gi pöhu te ne'ö, ne da 'ra'ahū ar hoga mfeni ne ar hoga mfödi di ñe mhets'i.

¹⁰ Di a'ahū gi 'buhu ngu di ñepi da m'u n'ár bötsi Jö, ne xa da numañho'ihu. Da nheki ri hogam'uihu, ne hyax'mū 'yo gi pöhu togo Jö.

¹¹ Ne di apabihe Jö da zet'a ri muihu ngu ár nt'eni bi e hár nsunda. Njap'u gi tsethu gatho nö'ö gi thohu, ne gi pe'su ar ts'eti n'a ngu n'a.

¹² Ga njohyahū ga umfu njamödi Jö, ngetho bi 'raju ar seki ne ar ts'edi ga höñhu ya ñho ma da hyengagihu, nuju ne gatho nu ma'ra yá bötsi.

¹³ Jö xi zimgagihu hár ts'edi ar 'bexui ndi 'buhu, ne bi thógagihu di 'buhupya hár ts'ut'wi ár hmöka T'u.

¹⁴ Gehnu bi nö'ma ár ji bi zimgagihu har ts'oki, ne bi pumgagihu.

Nunár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo bi jakagihu da ñhogamuiwihu ar Dada

¹⁵ Ma tsi Hmuhū Hesu togo di hñöxa Jö hingi nheki, mi 'bu'ö nú'mū hinxki thoktho gatho nö'ö te japy, ne xa töpa ár nsu gathoyu.

¹⁶ Jö bi 'yent'wa hár 'ye bi hyoka gatho nö'ö te janu mañö mhets'i, gatho nö'ö te jawa har ximhai, gatho nö'ö nheki ne nö'ö hingi nheki, gatho nu'u ya ndö, nuya ts'ut'wi, nu'u ja yá ts'edi ne nu'u ja yá nsu. Gatho go bi hyok'ö nda nsundabi.

¹⁷ Nú'mū hinxki thoktho gatho nö'ö teme japy, mi 'bu'ö, ne gatho o hár 'ye'ö.

¹⁸ Gehnu ár ñöxhmu ar nijö, togo ár ndui gatho te ja, ne ar 'bet'o gatho nö'ö te 'bui. M'et'o bi mengi bi nte'ö xki du, ne njap'u gatho di 'bet'o'ö.

¹⁹ Jö ar Dada go bi ne'ö nda hñömpa ár T'u gatho ár nsunda.

²⁰ Ne nunár ndöte ár T'u'ö, bi japi bi ñhogamuiwi gatho nu'u 'buhnu mhets'i ne nu'u 'bukwa har ximhai. Ne nú'mu mi nö'ma ár ji ár T'u har pont'i, bi jakagihu da ntsixkwihi.

²¹ Nu'ahu mam'et'o ngi 'buhu yap'u, hinge ngi mpöhwihi Jö. Ngi utsahu ha ri mfenihu, ngi othu nö'ö hingi ho. Ha nupya ár T'u'ö xi ja'ahu xka ñhogamuiwihu.

²² Bi njap'u nú'mu mi njö'i ne bi unga ár te har pont'i. Njap'u nda tsa nda 'bap'ahu xint'axi hár nthandi Jö, hinte ma ts'oki ngi pe'su ne hinto nda k'as'ahu.

²³ Jange mahyoni hingi hyehü ar ñ'emui, ne xa gi zeta ri muihu gi to'mhu hyax'mu nunar ndö'mi xka 'yoxu har hoga mhö. Ne nunar mhönu xi mhömba gatho ár nxidi ar ximhai, ha nuga ar Pablo xi thuxkagi ga xani.

Ar Pablo pepa nu'u hinga xodyo

²⁴ Xa di johya ngetho di tho ya thogi, di hongari ñhohu. Ne njap'u 'yo di jwatwa yá ugi ma tsi Hmuhu Hesukristo, di homba ár ñho ar nijö n'ehe, gehnu ár ndo'yose.

²⁵ Ne nuga bi thuxkagi ngu ár 'bego hár nijö. Jö xi 'raka nunar 'befinu hongari ñhohu. Xi thuxkagi ga xi'ahu gatho ngu mönga hár mhö'ö.

²⁶ Nunar mhönu xki t'ögi, honse mi pöse Jö. Bi njap'u gatho nuya jeje bi thogi, ha nupya hö, xi utwa yá bötsi Jö.

²⁷ Jö go bi ne njap'u, nda ut'ahu hinga xodyohu nö'ö hinxki fö mam'et'o: nunar tsi Hmu Hesukristo tsa da m'u ha ri muihu. Gehnu ar ndö'mi ma gi 'buhwihi hár nsunda.

²⁸ Nuje yá 'begogihe Jö, habu gatho di mömfe ár thuhu, di höhe ar hoga mfödi. Di uthe ne di hu'mbabihe yá mu gatho ya jö'i, di hoñhe ga 'ba'mhe n'a ngu n'a hár nthandi Jö, di nxoge ngetho 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁹ Jange gehnu di umba ma mu di pefi, di hömpa ár ts'edi mpe ha ma mu.

2

¹ Di ne gi pöhu, nuga xa di umba ma mu di apa Jö da max'ahu, da maxa nu'u ya me Laodisea ne gatho nu'u hinxta mpö'be.

² Di apa Jö da hup'a ri muihu gi pe'su n'adar mhöte. Ne da 'ra'ahu n'ar hoga mfeni gi pöhu nö'ö hinxki fötwahmö mam'et'o, tema mi benga Jö ma Dadahu ne ar tsi Hmu Hesukristo.

³ Ngetho ha ma tsi Hmuhu Hesukristo, ka 'beshnu gatho ar hoga mfödi ne ar hoga mfeni.

⁴ Di xi'ahu njap'u, hinto gi hofu da ka'ahu di hongari ya nzatho ne.

⁵ Mödi hindi 'buhwihi, wande di 'bup'u, ngetho hyax'mu di beñ'ahu. Di johya ngetho xta ode xa gi othu xiñho, ne döta ri ñ'emuihu gi pe'sfu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Jange 'buhu xiñho ngu di ñepi da m'u nu'u yá meti ar tsi Hmu Hesukristo. Teñhu nö'ö bi t'ut'ahu nú'mu nga ñ'emuihu.

⁷ Jahu ngu ya 'yuza foxa har hai, ngu n'ar ngu huxa har medo, dá ñöxa ri ñ'emuihu ngu xi t'ut'ahu, ne hingi tsayahü gi umfu njamödi Jö.

Di pe'su n'ar hoga te ngetho di 'buhwihi ar tsi Hmu Hesukristo

⁸ Ntsuñhu, yo ma gi ñehü togo da hya'ahu. Nu'u ya nemhñö jö'i 'yop'u xi'ahu nö'ö bense, ne ngu nö'ö xi mönga yá mijö'iwu tent'u, hinge ngu xi mönga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁹ Ngetho hár m'úi ma tsi Hmuhú Hesukristo, ka nhekip'ú ár m'úi Jö.

¹⁰ Ne nu'ahú xka nxogehú, ngetho gi n'at'wihú ar tsi Hmu Hesukristo, togo ár ñöxhmu gatho nu'ú pe'sa ar ts'edi ne ar ts'ut'wi.

¹¹ Nú'mú nga ehú ga tsuhú ar tsi Hmu Hesukristo, bi thök'ahú nö'ö marnts'otho ha ri muíhú, pontho bi nsek'ahú; hinge ngu ar nseni hoka ya jö'i. Nunar nseninú bi 'ra'ahú ar tsi Hmu Hesukristo.

¹² Nunar xixthe xka hñöhu, pontho bi t'ak'ahú mahyegiwi ar tsi Hmu Hesukristo. Ne ga penju ga ntehu man'agi nú'mú ga ñ'emuihú ár ts'edi Jö, togo bi ko'spa ár te ar tsi Hmu.

¹³ Mam'et'o xki hyo'ahú ar ts'oki, ne hinge ngi pe'sú ar nseni thuxa har ndo'yo. Bi t'a'ahú ar te mahyegiwi ar tsi Hmu, ne njap'ú bi pump'ahú ri ts'okihú.

¹⁴ Bi nhwata nuya 'bepate mi hox'ahú ngar ts'oktehu, ne bi jöts'i bi fo'sa hár pont'i ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Ge'mú bi hñömba gatho yá ts'edi yá ñöxhmu ya ts'ondöhi, ne bi 'betwa ár tsá ha yá nthandi ya jö'i. Ka bi döhnú nú'mú mi ts'uta har pont'i.

¹⁶ Jange hinto da deñ'ahú nu'mú hingi othu ngu yá nt'umbi'ú, wa hingi tsifu yá ñhuni ne yá ts'ithe, hingi othwú ár dango ar 'ra'yo zönö ne ma'ra ya dango, wa hingi tsufu ya pa ntsaya.

¹⁷ Ngetho gatho nu'ú mi t'ot'a mam'et'o, ngu ár xuditho nö'ö togo ma nda e m'efa, ne nupya di pöhu gehnu ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁸ Yo gi hofu togo da xi'ahú hinte ma nthöhö gi to'mhú ngetho hingi othu ngu ot'ú. Nu'ú ot'e xa ya hogajö'i, ne ndönga ya enxé. Hinte juk'ú pepa nu'ú hingi pödi, ne da 'ñexyá nsu tanga nö'ö bense'ú.

¹⁹ Nu'ú hingi mi'yewi ma tsi Hmuhú Hesukristo togo ár ñöxhmu ar nijö. Nunar nijö ngu n'ar ndo'yo hönga ár ñhuni ne njungwi ya ntot'i ne ya dexi, 'yo di te hömba ár ts'edi Jö.

²⁰ Nu'mú majöni ga tuwihú mahyegi ar tsi Hmu Hesukristo, ne ga tsohup'ú yá nt'umbi ya meximhai, yo'ö gi tembathohú yá mfeni ya jö'i 'mú, to da 'ñenö gi pepathohú ar ximhai.

²¹ Jangu nu'ú eñ'ú: Yo gi xaxthu nuna, yo gi tsihu nö'ö, yo ma gi thañhu.

²² Gatho nuya nt'utiyú xi bense ya jö'i, nonga nö'ö te da thege xta 'yot'e, hinter me'ú.

²³ Nuya nt'utiyú xa majöni nheki xiñho, wande xi thoka ha n'ar döta mfödi ne hinxi thoki har ñ'ets'i. Ngetho ne da zönthmö ar ndo'yo, mödi hingi tsá da hñöka ya ts'omfeni ne ar ts'oki ha ma muíhú.

3

¹ Nu'mú majöni ga penju ga ntehu mahyegiwi ar tsi Hmu Hesukristo, hyoñhu m'et'o nuya ñho bi ja mañö mhets'i, habú bi huxa ar tsi Hmu hár ñ'ei ár Dada.

² Hñuxú ri mfenihú nuya ñho bi ja mhets'i, hinge nu'ú jawa har ximhai.

³ Ngetho xka tuwihú mahyegi ar tsi Hmu Hesukristo, ne ri tehu juta Jö, ngetho gi 'buhwihú ar tsi Hmu.

⁴ Ne nú'mú xta penga man'agi, ma da thant'ahú mahyegiwi hár nsunda, ngetho gi n'at'wihú ri tehu.

Nunar m'úi da hehup'ú ne nunar 'ra'yo di pe'supya

⁵ Jange hyehú gatho nuya ts'oki jawa har ximhai: yo gi tsimfu yá nthöti ma'ra, yo gi othu ya ts'oki xi nts'otho, yo gi othu nuya ts'oki ne

ri ndo'yohu, hingi ñhehu da dö'ahu ar ts'omfeni. Yo xa gi möhu ar bojö, ngetho nu'mu gi jahup'u, pontho gi ndöñhu ar bojö, hingi ndöñhu Jö.

⁶ Ngetho nuya ts'o'befiyu tsixa ya me'sku da zutwa ár kwe Jö.

⁷ Nu'ahu maham'u ngi 'buhunu ha ya ts'o'befiyu n'ehe.

⁸ Hinge honse'u, di xi'ahu gi hyehu gatho nu ma'ra ya ts'oki n'ehe, ngu ar nt'utsa, ar kwe, ar ts'om'ui, ar ts'ate ne ma'ra ya ts'one.

⁹ Yo gi mpehu ar nhemhñö n'a ngu n'a, ngetho nö'ö ar m'et'o m'ui ngi pe'su maham'u, xka 'yeñhup'u ngu n'ar ze dutu.

¹⁰ Ha nupya ngu n'ar 'ra'yo he, gi pe'su n'ar 'ra'yo te di hñöxa nö'ö togo bi hyoki. Hyax'mu di hogi da ñhehwi xiñho ár m'ui'ö.

¹¹ Ne har 'ra'yo m'ui gi 'buhu, hindi nhekinu togo ar xodyo togo hingar xodyo, togo xi nsemba ár ndo'yo togo hin'ö, togo hinte pödi ne togo xa jár mfödi, togo m'ego ne togo hinte ñe ar hmu. Ngetho gatho gi ohu hár 'ye ar tsi Hmu Hesukristo, ne nö'ö mahyegitho 'buhwi gatho.

¹² Dá nheki ri 'ra'yo m'uihu ngu n'ar 'ra'yo he, ngetho Jö xi mö'ahu ne xi hwañ'ahu ngu ár meti'ö. Jange nupya 'buhu gi pe'su n'ar döta nhwëki, ne ar ñhogajö'i, hingi ñ'exu, pe'su n'ar hogamui ne ar ts'eti.

¹³ Pe'sfu ar ts'eti n'a ngu n'a ri ñ'ohu, mpuñhu n'a ngu n'a, ha nu'mu n'ar ku xi tsot'a ri muihu, pumbabihu. Mahyegi ngu xi pump'ahu ar tsi Hmu Hesukristo, jahup'u n'ehe.

¹⁴ Jange mahyoni da gop'atho'ihu ar mhöte. Njap'u gi n'athohu, ne da tsa gi 'buhu n'adar mfeni gi pe'su.

¹⁵ Ar hogam'ui 'ra'ahu ar tsi Hmu Hesukristo da zis'a ri muihu, ngetho xi zoñ'ahu gi n'adar ndo'yohu gi 'buhwihu xiñho ma'ra ya ku. Ne hyax'mu umfu njamödi Jö.

¹⁶ Di oda ri mfenihu ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo. Ngetho xka hñöñhu ar hoga mfödi, ñ'uthu ne hu'ma ri muihu n'a ngu n'a. Ndöñhu ar tsi Dada gi tuthu ya nsadi ne ya thuhu nonga Jö. Umfu njamödi ha ri muihu.

¹⁷ Gatho nö'ö gi 'yothu wa gi möñhu, 'yothu gi nsundahu ar tsi Hmu Hesukristo, ne hár thuhu'ö umfu njamödi Jö ar Dada.

Nö'ö mahyoni da 'yot'a ya gamfi ne njap'u da gohwi xiñho nu ma'ra

¹⁸ 'Behñöhu, 'yothu ri dömehu ngu di ñepi da 'yot'a nu'u xi jamfi ar tsi Hmu.

¹⁹ Ñ'ohöhu, möhu ri 'behñöhu, ne yo gi othu ndöta.

²⁰ Bötsihu, 'yothu gatho nö'ö da xi'ahu ri dadahu, ngetho ar tsi Hmu go ne njap'u.

²¹ Dadahu, yo gi tsuhu nts'edi ri bötsihu, xi'mu da zot'a yá mu.

²² 'Begohu, pefu gatho nö'ö da 'bep'ahu ri hmuhu. Hinge honse nú'mu hant'ahu gi ne gi kohwihu xiñho. Pefu xiñho di ponga ri muihu, ngetho gi tsufu Jö.

²³ Ne gatho nö'ö gi pehu, umba ri muihu gi 'yothu, wande gi ot'wabihu ar tsi Hmu, hinge gi othwu ya jö'i.

²⁴ Gi pöhu, nunar tsi Hmu Hesukristo go ma da 'ra'ahu ar nthöhö, ngetho gi pepabihu'ö.

²⁵ Ha nö'ö togo ot'a ar ts'om'ui, ar tsi Dada ma da gut'wa ngu xi 'yot'e, ngetho nö'ö hingi hwanta ya jö'i.

4

¹ Hmuhu, pe'su n'ar hogamui gi 'befu ri 'begohu. Beñhu gi ñehu n'a ri Hmuhu n'ehe bi 'bu mañö mhets'i.

² Uмба ri mũihũ gi 'yafũ Jö, ne hingi tsayahũ gi umfũ njamödi nö'ö 'ra'ahũ.

³ 'Yapabihũ Jö da maxje da xoka ya goxthi ga mömfe ár mhö, ne ma'ra da bö nö'ö himi fõtwa mam'et'o ar tsi Hmu Hesukristo. Ngetho di pe nunar 'befinũ, jange xi joka har faði.

⁴ 'Yafũ Jö da tsã ga mönga xiñho nö'ö mahyoni ga mö.

⁵ Jamasuhũ hanja gi 'yohũ. 'Yohũ gi pe'su n'ar döta mfödi ha yá nhandi nu'u hingya gamfi. Yo gi tsayahũ mömfũ ár mhö Jö.

⁶ Nú'mũ gi ñöhũ, möñhũ ya hoga mhö ne di 'benga nt'ek'ei. Beñhũ xiñho nö'ö ma gi thöthũ togo gi ñöwihũ.

Ya ngöxanzengwa

⁷ Nuna ma hmöka ku Tikiko, gehnũ n'ár hoga 'bego Jö xta mpehe mahyegi. Nu xta zomp'unũ, da xi'ahũ hanja di 'bukwa.

⁸ Jange di peñ'a'ihup'u da xi'ahũ tema di thohe, ne da hñup'a ri mũihũ.

⁹ Xi mewi n'ehe ma tsi hmöka hoga ku Onesimo, ngu gi pöhu ar mengup'u. Xta zomp'uyũ ma da xi'ahũ gatho nö'ö di thokwa.

¹⁰ Peñ'a'ihũ nzengwa ar ku Aristarko di o'bewa har faði. Zengwa'ihũ ar ku Mörko ár mēni ar ku Berhnabe. Gehnũ xi nsi'ahũ; nú'mũ xta zomp'u, nuhũ xiñho.

¹¹ Peñ'a'ihũ nzengwa ar ku Hesu t'embabi ar Hogajö'i. Gatho ya xodyo xi jamfi, honseyũ xi maxkagi xta mömfe ár hoga ts'ut'wi Jö, ne njap'u xi hubga ma mũi.

¹² Zengwa'ihũ ar ku Epafra n'ár 'bego ar tsi Hmu Hesukristo. Gehnũ n'ar mengup'u n'ehe. Hyax'mũ umba ár mũi apa Jö da zet'a ri jamfihũ, gi 'buhũ xiñho, ne hinte da 'bedi gi 'yothũ gatho nö'ö ne Jö.

¹³ Nuga di damajöni 'butho da du homp'a ri ñhohũ. Hinge honse'ihũ, benga ya ku me Laodisea ne ya me Yerapolis n'ehe.

¹⁴ Peñ'a'ihũ nzengwa ar hmöka ku Luka togo ar unga ñ'ethi, ne ar ku Dema.

¹⁵ Zengwagihup'u ya ku 'buhũ Laodisea, ne ar ku Nimfa ne gatho ya ku mhunsa hár ngu.

¹⁶ Nú'mũ xki jwahu gi nehu nunar he'minũ, thokwabihũ ar nijö 'buhũ Laodisea, ne nunár he'mi'u 'yafũ gi nehu.

¹⁷ 'Ñembabihũ ar ku Arkipo: Jwata xiñho nunar 'befi xi 'ra'a ar tsi Hmu.

¹⁸ Nuga dar Pablo, xta ja ma 'ye xta ot'ase nunar nzengwanũ. Yo ma gi pumhniũ di owa har faði. Jö da hwék'ahũ yá ñho. Dá njap'u.

ÁR NDUÍ AR TESALONISENSE

Ar 'bet'o he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Ntesalonika

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ar ku Silbano ne ar ku Timoteo, di peñ'ahe nunar he'minü nu'ahü gar gamfihü me Ntesalonika, gi 'buhwihü Jö ar tsi Dada mhets'i ne ar tsi Hmu Hesukristo. Jö ma Dadahü da 'ra'ahü n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahü yá ñho.

Yá hogam'ui ya gamfi me Ntesalonika

² Hyax'mü di umfe njamödi Jö xka jamfihü gi gathohü, ne hindi tsayahe di afe Jö da max'ahü.

³ Nú'mü di afe Jö ma Dadahü, di beñhe hangu xka mpehü, ne tengu ar ts'edi xi 'ra'ahü ri jamfihü ne ri mhötehü, ne hanja gi pe'sü ar ts'eti gi to'mhü da penga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Tsi kuhü xa mö'ahü Jö, di pöhe xi hwañ'a'ihü'ö.

⁵ Nú'mü nda hös'ahe ar hoga mhö, hinge honse ya mhö da xi'ahe. Da möñhe hár ts'edi ár Hñö Jö, ne ndi pöhe xiñho majöni nö'ö da xi'ahe. Ga hyandasehü ma m'uihe nú'mü ndi 'buhwihup'u ndi hoñhe ngi 'buhü xiñho.

⁶ Nu'ahü ga teñhü ma m'uihe ne ár m'ui ar tsi Hmu Hesukristo. Ga hñömfü ár mhö, mödi ga thoñhü nzeyë ya nt'utsa. Ne ngi johyahü ngetho ngi pe'sfü ár mfats'i ár Hñö Jö.

⁷ Jange gatho ya ku me Nmasedonia ne Akaya temp'atho ri m'uihü.

⁸ Xka jafü xi nxanga ár mhö Jö, hinge honse Nmasedonia ne Akaya, hagatho födi xka jamfibihü ár mhö Jö. Jange nuje 'mü, hinge mahyoni te ga möñhe, gatho födi.

⁹ Ngetho gese'u mpede benga nú'mü nda tsoñ'ahe, ne hanja ga 'yoxü nö'ö ndi möñhe. Ne hanja ga hyehup'u ngi ndöñhü ri tsitahu emp'ö, ne gi pefü Jö togo majöni ne hö ar te.

¹⁰ Ne pe'u hanja gi to'mhü ár T'u Jö xta 'ñe mhets'i nö'ö bi mengi bi nte. Gehnü ar Hesu pokagihü hinda zükagihü ar döta mfeí ba ep'u.

2

Nunar 'befi bi mehnu Ntesalonika ar Pablo

¹ Tsi kuhü, gi pöseñhü himbi m'e ma 'befihe nú'mü nda hös'ahe ár mhö Jö.

² Mödi m'et'o xa da thohe nzeyë ya mfeí ne ya nts'ani núnu Nfilipo, ngu xka 'yohü, Jö bi 'raje ar ts'edi, ne bi tsá da hös'ahe ár hoga mhö. Mödi da thohe ya thogi, hinda ntsuhe.

³ Da zo'ahe nö'ö majöni. Ma mhöhe hinge hongar hñö, wa ar hyate.

⁴ Ngu bi numañhogihe Jö nda zokagihe nga möñhe ar hoga mhö, jange go ge'ö di möñhe, hinge njangu nu'u ne da gohwi xiñho yá mijö'iwi. Ngetho nö'ö di neje, ga ko'behe xiñho Jö ma Dadahü togo pötka ma mfenihü.

⁵ Hinxta ka'ahe xta xi'ahe ya nzatho mhö. Hinxta ne xta ha'ahe nga hömp'ahe ri bojöhü. Ar tsi Dada pödi njap'u ngu di möñhe.

⁶ Hinxta hoñhe da ñeska ma nsuhe ya jö'i, ngu'ahü wa ma'ra, mödi mi tsá nga a'ahe, ngetho yá mpotegihe ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Nö'ö da pehe, da mö'ahe ngu n'ar nönö mödi ne su ár bötsi.

⁸ Xa da mö'ahe. Ne hinge hont'a ndi 'buhe nga 'ra'ahe ár hoga mhö Jö; ndi 'buhe nga 'ra'ahe ma tehe nu'mü mahyoni nga othe, ngetho xa xta mö'ahe.

⁹ Tsi kuhü, gi pösehu parxui mi tsaje ndi mpehe, ne njap'u nda tsá nga tañhe nö'ö ndi k'athe. Ne hinge nga ot'ahe ar xuhña nú'mü ndi hös'ahe ár hoga mhö Jö.

¹⁰ Ngu pö Jö ne nu'ahü n'ehe, nú'mü nda 'buhép'u, da 'yohe xiñho ha ri nthandihü nu'ahü xka jamfihü. Ne da 'buhe n'ar hogam'ui, hinte da othe nda k'as'ahü m'efa.

¹¹ Gi pöhu hanja ndi zo'ahe, ne ndi hup'a ri müihü n'a ngu n'a, ngu n'ar dada zo yá bötsi.

¹² Ndi 'bep'ahe ngi 'buhü ngu mahyoni da m'u nu'u togo xi zohna Jö da m'u hár ts'ut'wi, ne da hyandwa ár nsunda.

¹³ Nuje n'ehe hindi tsayahe di umfe njamödi Jö, ngetho nú'mü nga 'yoxu ar mhö da xi'ahe, ga nuhü hinge ngu ár mhö n'ar ñ'ohotho. Ga nuhü ngu ar mhö majöni ár meti Jö, mpe ha ri müihü, nu'ahü xka dathwü ri tehu.

¹⁴ Tsi kuhü, xka thohü ya nt'utsa mahyegi ngu xi tho nu'u ya ku 'bu ha yá nijö ar tsi Hmu Hesukristo 'buhnü har hai Nhudea. Gi njahup'u xi utsase'ihu ya mengu ri haihu, njangu xi utsase'u yá mixodyowi.

¹⁵ Nuya xodyo go bi hyo'u ar tsi Hmu Hesukristo, ne gese'u bi hyo yá m'ehni Jö, ha nuje bi gukagihe. Hingi ne da mepa Jö'u, ne utsa gatho ya jö'i.

¹⁶ Ngetho hingi hegagihe ga zohe nu'u hingya xodyo da mpo'u. Xa xi nt'ata yá ts'oki, jange Jö xi 'yekwatho ár döta mfei.

Ar Pablo ne da mengi ma da k'ö'sa ar nijö 'bu Ntesalonika

¹⁷ Ma tsi kuhü, 'ra ya tsi pa hinxta 'buhü mahyegi. Mödi hinxta ñhanthu, ha ma müihe mi oda ar mfeni ga hant'ahe, jange xa di nehe ga nthehu man'agi.

¹⁸ Ndi nehe nga möhe ma nga k'ös'ahe, mödi ar Ts'ondöhi xi k'askagihe. Gesegi ar Pablo ri kuhü, xa xta nemhö ga map'u, ne hinxi tsá.

¹⁹ Ngetho teme nö'ö di to'mhe, teme ma johyahe, ne hanja ga tsuhe ma nthöhöhe nu xta e ar tsi Hmu Hesukristo. Ha hinge ga hoñhe ngetho xka jamfihü.

²⁰ Hö, ngetho xka ñ'emüihü ma da t'eska ma nsuhe ne ma ga njohyahe.

3

¹ Himbi tsá da to'mhe nga pöhe tengu xka 'buhü, jange da beñhe nga kosehenü Atena.

² Ne da peñhe ma tsi kuhü Timoteo ár 'bego Jö, ne ma maxtehe hár 'befi ar tsi Hmu Hesukristo. Da peñhe ma nda k'ös'ahü nda hñup'a ri müihü, ne nda max'ahü nda te ri jamfihü.

³ Njap'u hinto di tupa yá müi ya nt'utsa gi thohü. Gi pösehu xi ts'onkagihü ga thohuyü.

⁴ Nú'mü ndi 'buhwihü, da xi'ahe mi mahyoni nga thohü nzeyé ya nt'utsa ngu gi thohupya.

⁵ Jange himbi tsá da to'ma ma'ra ya pa. Dama da pehna togo nda ñ'ani tengu xka 'buhú, xómhó hinxi hya'ahú ar ts'ohyate, ne nunar 'befi xta pehe da m'edi.

⁶ Ha nú'mú mba penkp'u ar ku Timoteo, ba hönkagihe ar hoga mhö tengu ri jamfihu ne ri mhötehu. Bi xije xa gi bengagihe, ne gi ne gi hyandgagihe, nguje di nehe ga nu'ahe n'ehe.

⁷ Jange tsi kuhú, nú'mú nda ohe nunar mhönu, xa da njohyahe, mödi ndi thohe nzeye ya thogi ne ya nt'utsa, ngetho da pöhe mi tse ri jamfihu.

⁸ Nu nda pöhe ngi umba ri muihu ngi teñhu ar tsi Hmu, da hñöhñöhe.

⁹ Xi'mú, hanja hinga umfe njamödi Jö di beñ'ahe. Ngetho xa di pe'se n'ar döta johya hár nthandi ar tsi Dada.

¹⁰ Parxui di afe Jö da 'raje ar seki ma ga k'ös'ahe ga fax'ahe da nxoge ri jamfihu habú 'bedi.

¹¹ Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da zixkagihe ma ga k'ös'ahe.

¹² Ma tsi Hmuhu da max'ahú da te ri mhötehu n'a ngu n'a, ne gi möhu gatho nu ma'ra ngu di mö'ahe n'ehe.

¹³ Ne da max'ahú dar nzedi ri muihu, ne gi hyehu gatho ya ts'oki. Gi 'buhú xint'axi hár nthandi Jö ma Dadahu, ne gi to'mhu xta penga ma tsi Hmuhu Hesukristo di ñ'owi gatho nu'u xi ñ'emui.

4

Nö'ö ar m'ui numañho Jö ga 'buhú

¹ Nupya tsi kuhú, di a'ahe ar möte hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, ne di xi'ahe xa gi umba ri muihu gi 'buhú xiñho, ngu da ut'ahe gi pefu Jö, ne hingi tsayahu gi 'yothu njap'u.

² Ngu xka pöhu, nunar tsi Hmu Hesukristo xi utkagihe nö'ö xta thok'ahe n'ehe.

³ Ngetho nö'ö ne Jö, gi 'buhú xint'axi. Jange yo ma gi 'bengwihu ar 'behñö hingo ri nthotihu.

⁴ Mahyoni n'a ngu n'a gi pöhu gi suhu ri 'behñöhu, gi 'buhú n'ar m'ui xint'axi ne xi nts'uni.

⁵ Yo gi ñhehu da hya'ahú ar mfeni, ngu nu'u hingi pötwa ár 'ñu Jö.

⁶ Hinto ma gi hyathu ri kuhú gi 'yothu nuya ts'okiyu, ngetho ngu xta xi'ahe ne xa xta thöthe, ar tsi Hmu ma da ko'spa ár ñöni.

⁷ Ngetho Jö hinxi zokagihu ga othu ar ts'oki, xi zokagihu ga 'buhú n'ar m'ui xint'axi.

⁸ Nö'ö to hingi ne da 'yoxa nö'ö di möñhe, hingi utsa ar ñ'ohö, utsa Jö togo xi 'raju ár Hñö.

⁹ Hinga mahyoni ga ot'ahu gi mö ri kuhú, ngetho gese Jö xi ut'ahu gi mhöhu n'a ngu n'a.

¹⁰ Ne gi ñ'uhu njap'u hant'ahu gatho ya ku 'bu har hai Nmasedonia. Hönse di a'ahe, tsi kuhú, da hñuxa ri mhötehu.

¹¹ Umba ri muihu gi 'buhú n'ar hogam'ui. Yo gi hesehu ri 'befihu, ne ja ri 'ye gi mpehu, ngu da xi'ahe gi 'yothu.

¹² 'Buhú xiñho, ne da ñömañho nu'u hinxi jamfi, ne hinte gi k'athu.

Nu xta penga ar tsi Hmu

¹³ Di nehe da zo xiñho ri mfenihu tsi kuhú, tema da ja nu'u xi du, ne hinda du ri muihu, ngu nu ma'ra ya jö'i hinte ndo'mi.

14 Ngetho nu'mu di ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesu bi du ne bi mengi bi nte, di ñ'emuihu n'ehe, Jö ma da ko'spa yá te nu'u xi du mi jamfi ar tsi Hmu.

15 Jange di ne ga xi'ahu ár mhö ar tsi Dada: Nuju gar 'buhüwa har hai nu xta penga ar tsi Hmu, hinga ma ga 'bet'ohü ga töhu nu'u xi du.

16 Ngetho gese ar tsi Hmu ma da e mhets'i di ñö ngu ar ndö, ne ma da nt'o ár mhö n'ar ndö enxe, ne ma da nt'o ár ñheti ár k'axt'athuxi Jö. Ne nu'u xi du mi jamfi ar tsi Hmu Hesukristo ma da nank'u m'et'o.

17 Nep'u nuju gar tethü nuya pa'u, dama da guxkagihü ha ya gui mahyegiwi nu'u xki du, ga nthehu ar tsi Hmu har ndöhi, ne njap'u ga 'buhwihü'ö gatho ya pa.

18 Jange hñu'ma ri muihu n'a ngu n'a, möñhu nuya mhöyu.

5

1 Ma tsi kuhu, hinga mahyoni ga ot'ahu ar 'ñu ham'u da tho gathoyu.

2 Ngetho gi pöhu xiñho, nú'mu xta ep'u ar tsi Hmu, ma da njangu n'ar bë tso 'bu nxui, hinto to'mi.

3 Nu xta 'ñenga ya jö'i: Ra entho di 'buhu ne di pe'su n'ar hogam'ui, n'a nda dantho ma da 'ñepabi'u ar nhwati, jangu yá ugi di 'ñepabi n'ar 'behñö ma da m'u ár bötsi, ne hinto ma da k'ont'i.

4 Ha nu'ahu ma tsi kuhu, hingi 'buhu har 'bexui, jange nunar pa'ö hinda ma da zu'ahu ngu n'ar bë.

5 Gatho'ihu yá bötsi'ihu ar hyats'i ne ar pa. Hingyá bötsi'ihu ar xui wa ar 'bexui.

6 Jange hinga öhu ngu nu ma'ra. Ma ga ndö'mhu ne ga pöhu xiñho nö'ö di othu.

7 Nu'u togo öhö, ö 'bu nxui, ha nu'u togo nti, 'bu nxui nti n'ehe.

8 Hindi njahup'u, di 'buhu mpa, ne di pöhu nö'ö di pehu. Ga pe'su ar jamfri ne ar mhöte ngu ma hehu. Ne ga to'mhu ma mpohöhu, gehnu di ko'ma ma ñöhu, ngu ár nt'oñö n'ar ndogu.

9 Ngetho Jö hinxi zonkagihü da zuju ár kwe. Xi hwankagihü ga mpohu di ñ'emuihu ma tsi Hmuhu Hesukristo,

10 gehnu bi 'yent'a ár te bi pokagihü. Jange ma ga 'buhwihü nu xta 'ñep'u, mödi ga tethü wa xta tuhu.

11 Jange hñu'ma ri muihu n'a ngu n'a, ne mfaxu da te ri jamfihu, ngu xka nzöihu gi othu.

Ar Pablo hu'mba yá muí ya gamfi

12 Ma tsi kuhu, di a'ahu ar möte gi pe'sfu ar nsu nu'u mpep'u hár 'befi Jö, nu'u tsix'ahu ne zo'ahu.

13 Möhu ne numañhohu, ngetho ot'u n'ar hoga 'befi pepa Jö. Ne 'buhu n'ar hogam'ui n'a ngu n'a.

14 Di a'ahe n'ehe tsi kuhu, gi tsühu nu'u ya döñhe, gi humfu yá muí nu'u hingi tse yá pa, faxu nu'u hingi tse, pe'spabihu ar ts'eti gatho.

15 Hyanthu xiñho, yo ma gi ko'sthu ar ts'oki 't'ot'ahu. Mahyoni gi pehu nö'ö xiñho n'a ngu n'a, ne gi japabihu njap'u gatho nu ma'ra.

16 Xa gi johyahu hyax'mu.

17 Yo gi tsayahü gi 'yafu Jö.

18 Umfu njamödi Jö gatho nö'ö gi thohu, ngetho njap'u ne gi 'yothu gatho nu'u xka jamfihu ar tsi Hmu Hesukristo.

19 Hyehu ár Hñö Jö da mpe ha ri muihu.

20 Yo gi utsahu nö'ö mönga yá m'ehni Jö.

21 'Yoxu xiñho gatho, tsömhü nö'ö xiñho.

22 Hyehüp'u gatho nö'ö hingi ho.

23 Ne gese Jö togo unga ar hogam'ui da t'axk'ahü xoge, ne gatho ri mfenihü, ri hñöhü, ri pahü ne ri ndo'yohü di 'bu xiñho, ne hinte da k'as'ahü xta ep'u ma tsi Hmuhü Hesukristo.

24 Nö'ö togo xi zo'ahü hingi pata ár mfeni, jange nö'ö xi möñ'ö da 'yot'e.

Ar Pablo har ngöts'i ñ'edi ne apa Jö da max'u

25 Ma tsi kuhü, 'yafu Jö da maxje.

26 Zengwagihép'u gatho ya ku, di pemfe n'ar ñhufi mhöte.

27 Di a'ahü hár thuhu ar tsi Hmu gi néhü mahyegwi gatho nu ma'ra ya ku nunar he'minu.

28 Gi nthexkwihü ár nhwëki ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'u.

ÁR ÑOHO AR TESALONISENSE

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Ntesalonika

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ar ku Silbano ne ar ku Timoteo di peñ'ahe nunar he'minu nu'ahū gar gamfihu me Ntesalonika, gi 'buhwihu Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo.

² Jö ma Dadahu ne ar tsi Hmu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahu yá ñho.

Jö ma da umbayá njut'ia 'yot'ats'oki nú'mu xta e ar tsi Hmu Hesukristo

³ Ma tsi kuhu, mahyoni ga umfe njamödi Jö ngu di 'ñepi ga othe, ngetho xi te ri jamfihu. Gathoihu tsit'a ri muihu gi mhöhu n'a ngu n'a, ne nunar mhötenu hyax'mu 'yo di te.

⁴ Nuje di es'ahe ri nsuhu, di xife ma'ra yá nijö Jö, gi pe'su ar ts'eti ne ar jamfi, mödi gi thohu nzeye ya thogi ne ya nt'utsa.

⁵ Ha nú'mu gi thohu gatho nuya thogiyu, ka nhekip'u ar hoga ts'ut'wi ot'a Jö. Ne tsá da t'eñ'ahu majöni di 'ñep'ahu gi 'buhu hár ts'ut'wi, jange gi thohu njap'u.

⁶ Xiñho nu'mu Jö da ko'spa yá ñöni nu'u togo xi utsa'ihu.

⁷ Ne nu'ahu xka thohu ar nt'utsa, da 'ra'ahu ar tsaya mahyegi guje, nu xta penga mhets'i ar tsi Hmu Hesu, di ñ'owi ya enxé di hōpa ár ts'edi.

⁸ Nu xta ekwa di e ha n'ar döta faspí da umbyá njut'ia nu'u himbi ne bi bö Jö, ne himbi 'yotwa ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

⁹ Nu'u ma da tho ya mfei hiñham'u da göts'i. Ma da t'eni hinda ma da 'muhwi ar tsi Dada, hinda ma da hyandwa ár nsunda ne ár ts'edi.

¹⁰ Nunar pa xta ep'u, gatho nu'u xi jamfi ma da nsundabi ne da 'ñe'spa ár nsu. Nu'ahu ma gi 'yohunu n'ehe, ngetho xka jamfihu nö'ö xta ðahe majöni.

¹¹ Jange hyax'mu di afe Jö da max'ahu gi 'buhu xiñho, ngu ndi 'ñep'ahu xi zoñ'ahu. Ne da jwata gatho ar ñho xi hñux'ö gi pehu, ne da 'ra'ahu ár ts'edi gi 'yothu nö'ö gi jamfihu.

¹² Ne njap'u da nheki ár nsunda ar tsi Hmu Hesukristo ha ri m'uihu, ne da t'es'a ri nsuhu xka nthexkwihu ár nhwëki Jö ne ar tsi Hmu Hesukristo.

2

Ma da ñ'udi ar ts'ojö'i

¹ Nupya tsi kuhu, di ne ga xi'ahe tema da thogi xta penga ar tsi Hmu Hesu, ne hanja ma ga nthewihu.

² Di a'ahe, yo ma gi pata ri mfenihu, yo ma gi tsuhu togo ñöwi Jö emp'ö, wa ut'ahu, wa ha'ahu eñ'u xta peñ'ahe n'ar he'mi habu di xi'ahe, nunar pa xta ñ'u ar tsi Hmu xi zohö.

³ Yo ma gi ñhehu ne hingi jafumasu nu'u togo ne da 'wek'ahu mönga nuya mhöyu. Ngetho ma da nheki m'et'o ya jö'i ma da doxa Jö, ne ma da ñ'udi ar ts'ojö'i togo xi t'ent'i da m'e har 'bexui.

4 Nö'ö ar tsojo'i'ö hinda ma da mepa Jö, hinda ma da hye togo ne da mepi, hinto da hyegi da hyoni ne da nonga Jö. Hinge honse'ö, da yut'a hár dönganijö Jö, ne da 'ñense gehnu Jö emp'ö.

5 Ha hingi beñhu ndi xi'ahu nú'mu ndi 'bup'u.

6 Gi pöhu teme k'a'spa ár 'befipya, to'mtho da zo ar pa da ñ'udi xiñho.

7 Nö'ö ar ts'oki ñ'ontho mpefi, honse to'mi da thöka togo hingi hegi.

8 Nu'mú hö, ma da nheki nunar ts'ojö'i'ö, togo ar tsi Hmu ma da hyo honse da hwifi, ne da hwati xta nheki ár nsunda xta zohö.

9 Nunar ts'ojö'inu hömpa ár ts'edi ar Ts'ondöhi. Tsá da 'yot'a ya döta nt'udi da ka ya jö'i.

10 Nuyá nhemñöyü ma da ka ya jö'i xi m'edi, ngetho himbi ne bi hñöni ne himbi mödi ar mhö majöni bi nsipabi, ne njap'u xi mpohmö'u.

11 Jange Jö xi pumbyá mfeni da jamfi nuya nhemñöyü.

12 Nu'mú, ma da t'et'a har tsibi gatho nu'u himbi ne bi jamfi ar mhö majöni, ngetho mi johyatho'u mi ot'a ar ts'oki.

Jö xi hwankagihu ga mpohu

13 Ha nuje mahyoni hyax'mu ga umfe njamödi Jö tsi kuhu, xa mö'ahu ne bi hwañ'ahu ngi mpohu, nú'mu mi ndü ar ximhai. Ne nú'mu nga ñ'emuihu nö'ö majöni, ár Hñö Jö bi t'axk'ahu.

14 Jö bi 'yot'a njap'u ne nda tsá ngi 'buhwihu hár nsunda ma tsi Hmuhu Hesukristo, ngetho ga hñöñhu ar hoga mhö da xi'ahe, gehnu ar nts'ohni bi 'yot'a'ihu Jö.

15 Jange tsi kuhu, tseta ri ñ'emuihu. Yo ma gi hyehu nö'ö xta ut'ahe netho, wa ha ya he'mi xta peñ'ahe.

16 Ne gese ma tsi Hmuhu Hesukristo ne Jö ma tsi Dadahu, togo bi mökagihu ne bi 'raju n'ar humamui hiñham'u da göts'i, ne bi hwëgagihu n'ar hoga ndo'mi,

17 dá hñup'a ri muihu, ne da 'ra'ahu ar ts'edi te gi möñhu ne te gi 'yothu.

3

Ar Pablo xipa ya ku da 'yapa Jö da nunga ár mhö ne da nhumansu

1 Nupya tsi kuhu, di a'ahu gi 'yafu Jö da maxkagihe, ngut'a habu gatho da nunga ár mhö, ne da nhumansu ngu xka numansuhu.

2 Ne 'yafu da ñöngagihe, hinte da jaje ya ts'ojö'i ne nu'u ot'a ya ts'om'ui, ngetho hinga gatho xi ñ'emui Jö.

3 Mödi di pöhu Jö hinda tsá da pata ár mfeni, jange da maxkagihu ne da ñöngagihu hinga othu nö'ö hingi ho.

4 Di kaxmbenihe gi 'buhwihu ar tsi Hmu, hingi ma gi hyehu gi 'yothu nö'ö xta 'bep'ahe.

5 Ne ar tsi Hmu da hok'a ri muihu, 'yo di hñöxkwi ár mhöte Jö, ne di ñhehwi ár ts'eti ar tsi Hmu Hesukristo.

Gatho ya ku mahyoni da mpefi

6 Ma tsi kuhu, di 'bep'ahe hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, gi 'wehu gi hyehu gatho nuya ku 'yo döñhe, ne hingi ne da 'mu ngu xta ut'ahe.

7 Nu'ahu gi pöhu hanja da tsá gi tengagihe, ngetho gi pösehu nú'mu ndi 'buhep'u, hinge ndi 'buthe ndöñetho.

8 Hinto bi 'wingathogihe. Parxui ndi mpehe, hinte nda k'at'i te nga tsihe, ne njap'u hinge nga ot'ahe ar xuhña.

⁹ Nuje ndi 'ñepkagihe ngi 'raje te nga tsihe, ha nö'ö ndi nehe, nga ut'ahe hanja ngi tengagihe.

¹⁰ Ngetho da 'bep'ahe n'ehe nú'mu ndi 'buhep'u, nu'u togo hingi mpefi, yo di ñuni n'ehe.

¹¹ Di xi'ahe njap'u ngetho xta ohe 'ra gi 'buhu ndöhñetho, hinte gi pehu, honse gi ñ'öxtehu.

¹² Nuya ku 'bu njap'u, di zohe ne di 'bepabihe hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, da umbyá müi da mpefi, ne njap'u da dö'u te da zi.

¹³ Tsi kuhu, yo ma da za'ahu gi 'yothu nö'ö xiñho.

¹⁴ Nö'ö togo hingi ne da 'yota nö'ö mönga nunar he'minu, möñhu togo'ö, ne yo gi ntsixkwihu, ne njap'u da ntsa.

¹⁵ Honse yo gi emfu ri ñ'unihu, zohu ngu n'ar ku.

Ar Pablo har ngöts'i apa Jö da maxa ya ku

¹⁶ Nupya nö'ö ar tsi Dada togo unga ar hoga'müi, hagatho da 'ra'ahu nunar hoga'muinu. Ar tsi Dada gi 'buhwihu.

¹⁷ Nunar nzengwa xta ja ma 'ye xta ot'ase. Njap'u nheki gatho ma he'mi, go geke togo di pehni, ri kuhu Pablo.

¹⁸ Dá hyex'atho'ihu ár nhwëki ar tsi Hmu Hesukristo gi gatho'ihu. Dá njap'u.

ÁR NDUJĪ AR TIMOTEO

Ar 'bet'o he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mēpa ar Timoteo

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Pablo, ár mpoṭegi ar tsi Hmu Hesukristo, ngu xki hñuxkagi Jö ma Pohotehu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo, gehnu ma ndo'mihu.

² Di ot'a nunar he'minu, Timoteo, ngu ma t'u'i, ngetho da zo'a'i ár mhö Jö ne ga ñ'emui. Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da hwëk'a yá ñho, ne da ko ár muḡi da max'i gi 'bu n'ar hogam'ui.

Nsipabi ya gamfi da jamasu ya ts'ont'uti xi 'ñep'u

³ Ngu da a'anu Efeso ngi kohnu, ne ngi hñökwa nu'u togo utwa ya ku ma'ra ya nt'uti himbi zogagihu ar tsi Hmu. Da xi'a njap'u nú'mu ndi 'ba ar 'ñu ngar ma Nmasedonia.

⁴ Da a'i n'ehe ngi xipa ya ku hinge nda japamasu nuya 'bede hinte o yá 'ñu, ne hiñ'otho ár ngöts'i. Möñ'u honse da ntsamfödi, hinte fa'spa ár 'befi Jö habu mpe ar ñ'emui.

⁵ Da a'a'i ngi xipa ya ku njap'u, nda mhö n'a ngu n'a, ndi pe'sa n'ar hogamui, n'ar mfeni xint'axi, ne n'ar ñ'emui hindi ñ'entho.

⁶ Ngetho 'ra xi hyehyu, ne nupya hinte mañho möñ'u.

⁷ Xa ot'u pömpa ár t'ofu ar Moise emp'ö, hingi pöhmö tema di bonga nö'ö möñ'u.

⁸ Di pöhu ár t'ofu ar Moise xiñho, nu'mu da t'uta ngu möñ'ö.

⁹ Di pöhu n'e, ya 'bepate hinge mahyonibi ya hogajö'i. Go hongá nuya ts'oka t'ofu, nu'u hingi ot'a nö'ö nsipabi, nuya 'yot'ats'oki ne ya ts'ojö'i, nuya hingi hongá Jö ne hingi nsundabi, nu'u ho yá dada, yá nöñö, ne gatho numa'ra ya hyote.

¹⁰ Bi t'uni honi nu'u 'bengwi hingyá nthöti, nu'u 'bengwi yá mindowi, nu'u pé yá mijö'iwi, nu'u mönga ya nhemñö, ne nu'u et'a Jö made kate, ne gatho nu'u to'sa ar hoga nt'uti.

¹¹ Jangu mönga ár hoga mhö Jö xa nsunda, bi zogagi ga mö.

Ár 'befi ar Pablo

¹² Di umba njamödi ma tsi Hmuhu Hesukristo, togo bi 'raka ar ts'edi, ne bi nugagi ngu n'ar hoga 'bego, bi 'yentk'a ha ma 'ye ár 'befi'ö.

¹³ Mödi mam'et'o ndi tsanga ar tsi Hmu Hesukristo, ne xa ndi utsa gatho nu'u mi teni, ne ndi nku'be, te gatho ndi japabi'u. Ha nunar tsi Dada bi hwëgagi, ngetho hinge ndi pöka tema ndi ot'e, ne hinge ndi ñ'emui.

¹⁴ Ne bi gobgatho ár nhwëki, ne njap'u bi tsá da ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, ne bi tsá da hönga nunar mhöte uñ'ö.

¹⁵ Nunar mhönu majöni ne mahyoni gatho da ñ'emui: Nunar tsi Hmu Hesukristo ba ekwa har ximhai da pö gatho ya 'yot'ats'oki, ha nuga ndi töka gatho.

¹⁶ Ar tsi Dada bi hwëgagi togo ndi töpa ár nts'o gatho nu ma'ra, ne njap'u nda nheki ár ts'eti ar tsi Hmu Hesukristo. Gehnu n'ar nt'udi da hyanda nu'u nda jamfi, ne nda me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

17 Jange nunar Ndö hiñham'u da göxa ár ts'ut'wi, dá hñönga ar nsunda ne da t'e'spa ár nsu. Gehnu hingi tu ne hingi nheki, honsenu ar Jö ne töte ár mfödi. Dá njap'u.

18 Ma tsi t'u'i Timoteo, di tsok'a'i gi umba ri mui gi mpe hár 'befi ar tsi Dada, ngu xki xi'a Jö ngi 'yot'e, ne gi mpe ngu n'ár hoga ndogu ar tsi Hmu.

19 Su ri ñ'emui, ne gi pe'sa n'ar mfeni xint'axi, ngetho 'ra bi hyep'u ne bi 'be yá jamfi, hingi pödi te da mepya.

20 'Rayu, ar Imeneo ne ar Handro nu'u togo xta ent'wa hár 'ye ar Ts'ondöhi, njap'u da dits'i ne hinda mengi da zanga Jö.

2

Hanja da tsá ga afu Jö

1 M'et'o di 'bep'ahü gi mat'wabihü Jö gatho ya jö'i, ne gi tetwabihü da mats'i, hingi tsayahü gi umfu njamödi.

2 'Yafu Jö da maxa nuya ndö ne gatho ya ts'ut'wi, njap'u ga 'buhü n'ar m'ui ter entho, ne ga 'yohü xiñho di numañhogihü ya jö'i.

3 Ngetho gehnu xiñho, ne numañho Jö ma Pohotehu,

4 togo ne da mpo gatho ya jö'i, ne da bö nö'ö majöni.

5 N'adar Jö 'bui, ne n'atho togo 'ba made ñönga ya jö'i. Gehnu ar tsi Hmu Hesukristo, togo ba ekwa har ximhai bi njö'i.

6 Bi unse ár te bi gut'a ar thai mi tu gatho ya meximhai, ne bi mhönga gathoyü mi zonga ar pa nda mhö.

7 Jange bi thuxkagiga ngu ár mpote ar tsi Hmu ga mömba ár hoga mhö. Di mönga nö'ö majöni, hindi kate, ngetho dá jamfi ar tsi Hmu Hesukristo. Bi thuxkagi ngu ár utate nu'u hingya xodyo, ga utwabi ar ñ'emui ne nö'ö majöni.

8 Di ne habu gatho di 'bu ya ñ'ohö, dá guxa yá 'ye mhets'i, da mat'a Jö dar nt'axi yá mfeni, hindi po yá kwe, ne hindi nemahñö.

9 Di ne n'ehe, gatho ya 'behñö da beni xiñho hanja da ñhe, hinda ñ'ets'i, ne di pe'sa yá tsá. Hinda 'yeka yá ñö exa yá nsu, xa di tuta nzeye ya hwexkabojö, ya t'axdo, wa ya he ximhödi.

10 Nö'ö xiñho da mefi, dá me ya hoga 'befi ngu n'ar 'behñö tsupa Jö.

11 Ar 'behñö dá 'yoxta ár mhö Jö mhönga har nijö, ne da bödi tema nsipabi, ne da 'yot'e.

12 Hindi et'a ma xutha ar 'behñö da uta ma'ra ha ya mhunts'i, ne hinda m'ui ngu ár ñöxhmu ar ndö. Nö'ö da me'ö, da 'yoxtho.

13 Ngetho Jö bi hyoka m'et'o ar Adan, ne ka bi hyoka ar Eba.

14 Ar Adan hinto bi hyat'i, ha nunar 'behñö hö, ne mi nkadi bi ts'okwa Jö.

15 Jange xa tho ya ugi ya 'behñö nú'mü m'u yá bötsi. Mödi nuya 'behñö ma da mpohö nu'mü hinda hyep'u yá ñ'emui, da me'sa ar mhöte, ne da m'u n'ar m'ui xint'axi di tsupa Jö.

3

Njanu da m'u n'ár 'bego Jö

1 Majöni nunar mhönu: Nu'mü togo ne da nma'yo, n'ar hoga 'befi ne'ö.

2 Ne mahyoni da me'sa n'ar hogam'ui, hinte di ja te da nk'a'spabi. Di ñe n'adar 'behñö, di pödi xiñho nö'ö pefi, di pe'sa ar hoga mfödi. Di pödi da 'yot'wa ar ñho ma'ra, di ungar seki hár ngu, ne di pödi da uta ma'ra.

³ Hindi nti, hindi hongá ya tuhni, hendar nts'o da dö ar bojö. Ar hogajö'i, hendar kwe, hindi ne da me'sa nzeye ya bojö.

⁴ Di pödi hanja da zixa xiñho ár ngu, ne nuyá bötsi di ot'a nö'ö ne Jö.

⁵ Ngetho nö'ö hingi pödi da zixa ár ngu, hanja da tsá da zi'spa ár nijö Jö 'mu.

⁶ Hinda tsá da nma'yo n'ar 'ra'yo gamfi, ngetho yo ma da ñ'ets'i, ne njap'u da hñonga ar mfei bi hñonga ar ts'ondöhi.

⁷ Mahyoni di numañho nu'u hingya gamfi. Njap'u hinda 'be ár tsá, ne hinda zo hár 'ye ar ts'ondöhi.

Hanja da m'u nu'u faxte har nijö

⁸ N'ar maxte har nijö mahyoni di nhumañho, hindi yot'a ár ne, hindi nti, hendar nzibjö.

⁹ Di su xiñho nuna ñ'emui xi t'uti, ne di ñ'u n'ar mfeni xint'axi.

¹⁰ Mahyoni da nts'ati m'et'o ha hinte pe'sa te da k'ats'i, ne nu'mú hö, da tsá da t'ets'i.

¹¹ Njap'u nuya 'behñö n'ehe di mpe har nijö, mahyoni di nhumañho, hindi juxya nhemhñö, di pödi xiñho nö'ö pefi, ne di ot'a xiñho gathö.

¹² Nuya maxte di 'ñe n'adar 'behñö, di pödi hanja da zixa xiñho ár ngu ne yá bötsi.

¹³ Nö'ö togo faxte xiñho hár 'befi Jö, dá t'e'spa ár nsu, ne njap'u hinda ntsu da xipa ma'ra ar ñ'emui pe'spabi ar tsi Hmu Hesukristo.

Ar jamfi xi t'utkagihü himi fö mam'et'o

¹⁴ Di peñ'a nunar he'minu, mödi di beni ngut'a ga map'u ma ga k'ös'a'i.

¹⁵ Ha nu'mü da tho 'ra ya pa hindi tsomp'u'utho, gi pödi hanja gi 'yot'a ar 'befi hár ngu Jö. Getnu ár nijö Jö togo te, ne nunar nijönu su ne ñonga nö'ö majöni.

¹⁶ Xa döta nunar ñ'emui xi t'utkagihü. Nunar mhönu hinjo'o togo da k'ats'i:

Jö ba e bi njö'i.

Ár Hñö Jö bi damajöni bi 'yot'a xiñho.

Bi hyanda yá enxé Jö.

Bi mhömba ár 'bede gathö ya hai ja har ximhai.

Gathö ár nxidi ar ximhai bi ñ'emui bi

ne bi ts'ixa mhets'i hár nsunda.

4

Mhö, m'efa 'ra ma da hye yá ñ'emui

¹ ÁR Hñö Jö xi 'yotkagihü xiñho ar 'ñu, ne enö hár ngöts'i ya pa, 'ra ya ku ma da hye ar ñ'emui, da 'yo'spa yá nhemhñö nt'uti ya jö'i temba yá nt'uti ya ts'ondöhi.

² Nuya kate jö'i ma da mönga ya nhemhñö, ngetho xi ts'oka yá mfeni.

³ Ma da hñökwa ya jö'i da nthöti. Ne hinda hyegi da zi 'ra ya ñhuni xi 'rakagihü Jö ga tsihü di umfü njamödi, nuju dar gamfihü ne xta pöhu nö'ö majöni.

⁴ Gathö nö'ö bi hyoka Jö xiñho, hinte ga tsanthü, honse nú'mü xka tsihü ga umfü njamödi.

⁵ Ngetho ár mhö Jö ne nú'mü di afu, japi da t'axki.

N'ár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo

⁶ Nu'mu gi uta ya ku gatho nö'ö xta xi'a'i, ne nu'mu gi 'ñet'a ri muí gatho nuya mhö nonga ma jamfihu, ne ar hoga nt'uti xka teni, njap'u hö, gár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Yo gi japamasu nuya ts'o'bede hinte o yá 'ñu nonga ya meximhai. Nö'ö gi 'yot'e, hyonga hanja gi 'bui xiñho.

⁸ Ngetho nö'ö togo japi da 'ñonga ár ndo'yo ne da me'sa ar ts'edi, hints'u jukwa nzeye ar ñho. Ha nö'ö umbár muí da m'ui xiñho, jukwa nzeyewa, ne har te xi 'ñep'u n'ehe.

⁹ Nunar mhönu xta xi'ahu majöni, ne mahyoni gatho ya jö'i da ñ'emui.

¹⁰ Jange xa di umba ma muíhu di mpehu, ne di thohu ya thogi, ngetho di ñ'emuihu Jö togo te. Gehnu ár ñönte gatho ya meximhai, 'bet'ogihu nuya xta jamfihu.

¹¹ Gehnu gi xipabi ne gi uta ma'ra.

¹² Yo gi ñhegi da nhu'a'i ngu hinte gi pödi ngetho gi bötsitho. Nö'ö gi pefi: Gi ñö xiñho, gi 'yomañho, gi pe'sa ar mhöte, umba ri muí gi mpefi, tseta ri ñ'emui, gi 'bu n'ar m'ui xint'axi, ne njap'u da deñ'a ya ku.

¹³ Nuya pa hindi tsomp'utho, gi népa ya ku ár mhö Jö, hñu'mba yá muí, ne gi utwabi.

¹⁴ Jamasu nunar hogant'uni xi 'ra'a Jö, ne bi xi'a'i nú'mu bi hñus'a yá 'ye yá ndö ar nijö.

¹⁵ Umba ri muí gi pe nuya 'befiyu, ne yo ma gi hyegi. Njap'u gatho da hyandi 'yo di xu nuya ñho xi 'ra'a Jö.

¹⁶ Nsusege ne jamasu ar nt'uti. Yo gi tsaya gi 'yot'a njap'u, ngetho gi mposege, ne da mpo gatho nu'u da 'yoç'a'i.

5

Hanja gi ntsixkwi n'a ngu n'a ya gamfi

¹ Yo gi tsu ar tsi dönzia, zofu ngu ri dada emp'ö, ha nu'u bötsitho, ngu ri jödö.

² Nuya tsi txu, zofu ngu ri nöno, nu'u nxutsitho ngu ri nju, gi pe'sa n'ar mfeni xint'axi nú'mu gi xipa hanja da m'ui.

³ Xipa ar nijö da maça nuya n'anxu hinto 'ñehe togo da mats'i.

⁴ Ha nu'mu 'ñe yá bötsi wa yá 'beço, dá böhyu da su, ne da 'yot'wa ar ñho m'et'o yá mëni. Ne njap'u da ko'spa n'a tui nunar ñho xi hñöñ'u, ngetho gehnu xiñho ne numañho Jö.

⁵ Nö'ö majöni ar 'ranxu, 'buçe ne hinjo'o togo da su, hönse to'mba ár mfats'i Jö, ne parxui mat'i ne apabi da mats'i.

⁶ Ha nö'ö ar 'ranxu ot'a gatho nö'ö ne, ha hingi 'yomañho ár m'ui, hinga mahyoni da maça ar nijö, ngetho nuya 'ranxu'u mödi te, pontho xi du.

⁷ Xipa ya ku nö'ö di xi'a'i, ne njap'u hinte di ja te da nk'a'spabi.

⁸ Ngetho nu'mu n'ar ku hingi japamasu nu'u te yá njawi ne nuyu 'bu hár nguse, xi ts'oka ár jamfi ne töta n'a nö'ö hinxi ñ'emui.

⁹ Nu habu di huxa yá thuhu ya 'ranxu t'umba ar mfats'i, hindi huxp'u nu'u hinxi thota hñun'ate njeye, ne hinxi 'ñe hönse n'ár döme.

¹⁰ Ne di födi bi m'u n'ar hogam'ui, bi te xiñho yá bötsi. Xi umba ar seki gatho nu'u mi tsö hár ngu, ne xi xukwa yá wa ya gamfi. Bi maça nu'u mi tho ar thogi, ne xi bödi xi me xiñho gatho ya hoga 'befi.

¹¹ Yo gi huxa nu'u tsetho, ngetho zöta ar pa da ne da mengi da nthöti, ne hinda jwata ar 'befi bi ndui bi mepa ar tsi Hmu.

¹² Ne da duxa ar ts'oki, ngetho himbi 'yot'a ngu xki mönga m'et'o.

¹³ Da nzöñ'u hinte pefi, hõse 'yo ne ya ngu. Hinge hõse da bö ya döñe, te yá nemhñö 'yo pede ño'ö hindi 'ñepi da möñ'u.

¹⁴ Jange di 'bep'a'i, nuya 'ranxu di tsetho, dá nthöti, dá te yá bötsi ne da su xiñho ár ngu. Njap'u hinte da za te da mönga nu'u togo hingi ne da nugagihu.

¹⁵ Ngetho 'ra xi 'wege xi denga ar Ts'ondöhi.

¹⁶ Nu'mu n'ar ku ar ñ'ohö wa ar 'behñö 'ñe n'ár mēni hár ngu di 'ranxu, mahyoni da umba nö'ö te k'at'i, ne hendar ñhembibi ar nijö da su, ne da tsá da maḁa ma'ra nu'u majöni hinto 'ñehe to da maṁs'i.

¹⁷ Nuya ma'yo tsixa xiñho ár nijö ar tsi Hmu, mahyoni xa da nhumansu, ne töte nu'u mpefi mömba ár mhö Jö ne uta ma'ra.

¹⁸ Ngetho hár T'ofö Jö enö njawa: Yo gi tut'wa ár ne ar boi ne'mi töka ar t'ei. Ne enö n'ehe: Nö'ö togo mpefi, di 'ñepi da t'umba ár nthöhö.

¹⁹ Nu'mu togo ne te da hyoxa n'ar ma'yo, mahyoni di 'bu yoho wa hñu togo da tsá da damajöni.

²⁰ Nuya ma'yo hingi hegi ot'a ar ts'oki, tsui habu da hyanda gatho ya ku, ne njap'u da zu nu ma'ra n'ehe.

²¹ Di 'bep'a'i hár nhandi Jö, ar tsi Hmu Hesukristo ne yá enxe xi hwañ'ö, 'yot'a ngu di xi'a'i, yo ma gi faxa n'a wa man'a.

²² Yo gi hu'spa ri 'ye gi 'ñexa ngut'a nu'u togo ne da mepa Jö. Ngetho nu'mu hingi 'yo xiñho, da mhö gi et'atho ri xutha. Pe'ske n'ar hogam'ui hinxi jaxt'i.

²³ Yo gi tsi hõse ar dehe, tsi n'a tsi tui ar t'afi'obxi, da hñök'a nö'ö ar umui gi ntsawi hingi ne da hyek'a'i.

²⁴ 'Ra dama nhekitho yá ts'oki mödi hinxi thö'spatho majöni, ma'ra da fö m'efa.

²⁵ Njap'utho nu'u to ot'a ar ñho n'ehe, 'ra ya hoga 'befi ngut'a da nheki, ha ma'ra da nheki m'efa, ngetho hingi tsá da ts'e'ma n'ar hoga 'befi.

6

¹ Gatho nu'u togo m'ego, mahyoni da numañho yá hmu, ne njap'u hinda ñhömañ'u ár thuhu Jö, ne hinda ñhömañ'u ar hoga nt'uti di ñ'emuihu.

² Nu'u togo 'ñe yá hmu ya gamfi, xa da umba yá muí da mepabi xiñho, yo ma da hyegi da 'yote. Ngetho nu'u togo hõnga nunar hoga 'befinu, gehyu yá hmöka ku. Utwabi gathoyu ya ku, ne hñu'mba yá muí da 'yot'e.

Ga 'buhu ngu ne Jö, ne ga umfu njamödi nö'ö 'raju

³ Nu'mu n'a togo te gatho utatho, ne hingi uta ngu mönga ár hoga mhö ma tsi Hmuhu Hesukristo, ne hingi ne da denga ar hoga nt'uti otkagihu ar 'ñu hanja ga 'buhu ngu ne Jö,

⁴ nö'ö ar jö'i'ö ar ñ'ets'i ne hinte pödi, xi 'be ár mfeni, honi togo da ntsahñökiwi. Ka di bohnu hyokwa yá ñho ma'ra, ya tuhni, ya nts'ani, ne hinto ne da ntsixkwi.

⁵ Bi ehnu n'ehe ya ntsahñöki, hinte mañho njuki nö'ö mönga nuya jö'iyu. Xi ts'oka yá mfeni ne xi t'ökwa nö'ö majöni. Hõse hongá ar ñ'emui, ne njap'u da guka ar bojö. Hye nuya jö'iyu.

⁶ Majöni, döta ár njut'i nunar hogam'uinu, nu'mu ga ñhogamuihu nö'ö di pe'su.

⁷ Ngetho hinte xta höhuwa har ximhai, ne hinte ga höxu.

⁸ Nu'mu di pe'su te ga tsihu ne te ga hehu, gar ñhogamuihu.

⁹ Ngetho gatho nu'u togo ne da me'sa nzeŷe ya m'ets'i, tōta yá ts'omfeni ne yá ts'ohyoke. Hinte mañho júki, ne njapabi da nhwati ne da m'edi.

¹⁰ Nu'u togo xa mö ar bojö, ka bi pop'u gatho ya ts'oki. 'Ra ya ku xi denga ar bojö, xi hyep'u yá ñ'emui ne xi tho nzeŷe ya dumui.

Umba ri mui gi ñöngar ñ'emui

¹¹ Ha nu'ge Timoteo, ár 'bego'i Jö, 'wege hye gatho nuya ts'okiyu. Ne umba ri mui gi 'bui xiñho, gi 'yo ngu ne Jö, gi pe'sa ar ñ'emui, ar mhöte, ar ts'eti, ne nts'a'mtho.

¹² Tho ar xanthe, xa gi umba ri mui gi ñönga ar ñ'emui. 'Yot'a ar ts'edi gi tenga xiñho ar te hinda thege xi 'ra'a Jö nú'mu mi zoñ'a'i, ne ga damajöni ha yá nthandi nzeŷe ya jö'i.

¹³ Di 'bep'a'i hár nthandi Jö nö'ö to umba yá te gatho nö'ö te 'bui, ne hár nthandi ar tsi Hmu Hesukristo togo bi datwa majöni ar Pilato ár hoga 'befi,

¹⁴ gi 'yot'a nö'ö di 'bep'a'i, gi 'bu n'ar m'ui hinxi jaxt'i ne hinto da k'as'a'i, to'ma ar pa da penga ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Ngetho nu xta zo ar pa, da ñ'u Jö nunar mpenginu, gehnu togo n'ase 'bui, döta ár nsunda ne pe'sa gatho ar ts'edi, ár Ndö ya ndö ne ár Hmu ya hmu.

¹⁶ Nuna höse ár te hiñham'u da thege, ne 'bu ha n'ar hyats'i hinto tsá da zoni. Hinto xi hyandi, ne hingi tsá da thandi. Gehnu di ñepabi ar nsunda ne ar ts'edi hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

¹⁷ 'Bepa nu'u pe'sa yá m'ets'iwa har ximhai, yo ma da ñ'ets'i. Hinda hñuxyá da har hyate bojö. Dá hñuxyá da Jö togo hö ar te, ne xi 'rakagihu tōte nö'ö di k'athu, ne njap'u ga 'buhu ter entho.

¹⁸ Xipabi da 'yot'a nö'ö xiñho, ne da me ya hoga 'befi, gehyu yá m'ets'i. Di pödi da 'yot'a n'ar ñho, ha nu'mu te da uni, di ponga ha yá mui.

¹⁹ Njap'u to'ma n'ar hoga m'ets'i, gehnu umbabi n'ar ndo'mi nuya pa di ñep'u, ne zetwa yá mui hongá ar te hiñham'u da göts'i.

Ár ngöts'i nö'ö bi m'empa ar Timoteo

²⁰ Nupya tsi Timu, su ar 'befi bi t'ent'a ha ri 'ye. Yo gi japamasu nuya ts'o'bede hinter me'u. Hingi 'yo'spa yá mhö xi hñuxase nu'u enö xa pe'sa n'ar hoga mfödi emp'ö.

²¹ Nu'u togo xi denga nuya mfödiyü, xi hyep'u yá ñ'emui. Jö da hwëk'a'i ár mfats'i. Dá njap'u.

ÁR ÑOHO AR TIMOTEO

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ar Timoteo

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo ngu bi benga Jö, ne bi 'bepkagi ga mönga ar te hiñham'u da göts'i, xi ñöt'wabi gatho nu'u togo da ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

² Di ot'a nunar he'minu, Timoteo, ngu ma hmöka t'u'i. Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da hwök'a'i yá ñho, ne da ko ár mui da max'i gi 'bu n'ar hogam'ui.

Ar Pablo xipabi ar Timoteo da damajöni togo ar tsi Hmu Hesukristo

³ Jö di umba njamödi togo di pepabi hinte tsuka ma mfeni, ngu bi mepabi ma pale mam'et'o n'ehe, ne parxui di beñ'a'i nú'mu di apa Jö.

⁴ Di beni hanja ga nzoni nú'mu nda ñhehu, di nemhö ga pengi ga hant'a'i, ne ga njohya man'agi.

⁵ Bi e ha ma mfeni nö'ö ar hoga ñ'emui gi pets'i hingi ñ'entho, di hñöxa ngu mi pe'sa m'et'o ri möle Loida. M'efa bi gohwi ri nöñö Eunise, ne di pödi bi thok'a'i n'ehe.

⁶ Jange di 'bep'a'i xa gi umba ri mui gi japi da xu nunar nt'uni xi hwök'a ár Hñö Jö nú'mu da hus'a ma 'ye.

⁷ Ngetho Jö xi 'rakagihu ar ts'edi ga tsethu, da nja ma mhötehu, ga su ma mfenihu, hinge ga ntsuhu.

⁸ Jange yo ma gi ntsa gi mö xka ñ'emui ar tsi Hmu, ne hingi nkoni di ntsixkwi, nuga di jot'a har fadi ngetho di mömba ár mhö Jö. Datwa majöni n'ehe, mödi da nt'utsa'i ne gi tho nzeye ya thogi, ne Jö da 'ra'a ar ts'edi gi tho gathoyu.

⁹ Gehnu bi pokagihu, ne bi zonkagihu ga 'buhu n'ar m'ui xint'axi. Bi jap'u hinge xa di pehu ya ñho. Njap'u xki beñ'ö nda hwögagihu nuya ñhoyu nu'mu nga ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo. Maham'u xki benga njap'u nda 'yot'e nú'mu himi thokta ar ximhai.

¹⁰ Ha xi nheki nuya payu xi zokwa ma tsi Pohotehu Hesukristo, togo bi hñöka ar ndöte, ne bi guka har hyats'i ar te hiñham'u da göts'i, mi mönga ar hoga mhö.

¹¹ Ne nuga bi thuxkagi ngu ar mpote ga mönga nunar hoga mhönu, ne ga utwabi nu'u hingya xodyo.

¹² Jange di thoka gatho nuya thogipya. Hindi ntsa ga dapa majöni ár mhö Jö, ngetho di poka togo xta ñ'emui. Ne di pödi xiño pe'sa ar ts'edi da supka ma te xta ent'wa hár 'ye, ga to'mi da zo ar pa da thöxamajöni.

¹³ Tenga nuya hoga mhö xka 'yoxkagi xta mö, ne gi tenga ar ñ'emui ne ar mhöte di pe'su, ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁴ Ngetho xi t'a'a ár ts'edi ár Hñö Jö 'bu ha ri mui, su nunar hoga mhö xi t'ent'a ha ri 'ye.

¹⁵ Ngu xka pödi, gatho nuya ku me Asia bi hyegasewa, 'rayu ar Figelo ne ar Ermogene.

16 Har tsi Hmu da hwëkwa ár njöpi ar ku Onesiforo ne gatho yá mëni, ngetho himbi ntsa ba e bi k'öska har fadi, ne ba penga nzeýe ya pa bi hubga ma müi.

17 Ngu mi zokwa Nroma, dama bi hyongagi ne bi dingagi.

18 Dá me'spa ar nhwëki ar tsi Hmu nú'mü xta hñö'spa majöni ar tsi Dada. Gi póke xiñho hangu bi maçkagihü nú'mü ndi 'buhüp'u Efeso.

2

N'ár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo

1 Nu'ge pontho ma t'u'i har ñ'emüi, umba ri müi gi pepa Jö. Ju nunar ts'edi xi hwëgagihü ar tsi Hmu Hesukristo.

2 Ne nö'ö xka 'yoxkagi xta mönga mateda ya mhunts'i, 'yent'wa ha yá 'ye nu'u gi handi 'bui xiñho ne da tsa da uta ma'ra.

3 Jange nu'ge 'mü, tseta ya thogi ngu n'ár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo.

4 Jangu n'ar ndogu hingi tsa da me man'ar 'befi, honse hongda da numañho togo xi umba nunar 'befinü.

5 Njap'u nö'ö ntöhö n'ehe, nu'mü hinda ñ'eni ngu di 'ñepi, hinda t'umba ar nthöhö.

6 Ar mot'i nu'mü ne da nxofo, mahyoni da nü ár xanthe da mpefi m'et'o.

7 Nu xiñho nö'ö di xi'a'i, ne ar tsi Hmu da xok'a ri mfeni gi pödi teme di bongda gatho.

8 Benga ar tsi Hmu Hesukristo ár manga'beto ar Dabi, bi du ne bi mengi bi jo'spa ár te man'agi. Gehnü engda ar hoga mhö di mönga.

9 Ngetho di mönga nunar mhönu, di tho ar thogi di jot'wa har fadi ngu n'ar hyote. Mödi nunár mhö Jö hinda tsa da jot'i.

10 Jange di tseta ya thogi bi epkagi, di honi da ñ'emüi ar tsi Hmu Hesukristo nu'u xi hwahna Jö, ne njap'u da mpohö ne da m'uhwi hár nsunda gatho ya pa.

11 Majöni nunar mhö enö njawa:

Nu'mü da tuwihü ar tsi Hmu Hesukristo, ma ga 'buhwihü n'ehe.

12 Nu'mü ga tsethü gatho nö'ö di 'ñepkagihü, ma ga ndöwihü n'ehe.

Ha nu'mü ga koñhu'ö, ma da kongagihü n'ehe.

13 Nu'mü ga hehü di to'mhü ar tsi Dada, nö'ö hinda hyegagihü, ngetho hinda tsa da pata ár ne.

Ar hoga 'bego numañho Jö

14 Bembabi ya ku ne zo hár nthandi Jö hinda ntsahñöki, ngetho hinter ñho, honse ts'okwa yá mfeni nu'u to öde.

15 Umba ri müi gi ñhoga'bego hár nthandi Jö, ngu n'ar 'bego hinte pe'sa te da m'etwa ár tsa, di mönga xiñho ar mhö majöni.

16 Hyep'u nuya mhö hinte o yá 'ñu, ngetho hinte ár ñho, honse tsits'i da 'yot'a ya ts'oki nu'u togo ñö njap'u.

17 Nuyá ts'ont'uti ma da nungi ngu n'ar hñeni tsit'a ar ndo'yo. 'Ra nu'u to möñ'u, gehyü ar Imeneo ne ar Fileto.

18 Xi hyep'u nö'ö majöni, ngetho möñ'u xi mengi xi nte nu'u xki du, ne ts'okwa yá ñ'emüi nu ma'ra.

19 Ha nuna teme xi mönga Jö, hinda tsa da mponi, damajöni engda njawa: Ar tsi Hmu pö nu'u togo yá meti'ö. Ne enö n'ehe: Dá hyep'u n'agitho yá ts'oki gatho nu'u nombda ár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁰ Ha n'ar dōta ngu te gatho janu har kuni, 'ra xi mhōdi xi thoka k'axt'i ne t'axbojō, 'ra xi thoka zatho, ma'ra domhitho. 'Rayu mpe ha ya hoga 'befi, ma'ra mpe ha ya 'befi hints'u pe'sa ár nsu.

²¹ Njap'utho ya ku n'ehe, nō'ō togo da hyep'u yá ts'oki da 'weke da mepabi ar tsi Dada, da tsá da mpefi xiñho ne da 'ñe'spa ár nsu Jō, di 'bui da 'yot'a n'ar hoga 'befi ngu ne'ō.

²² Jange yo ma gi temba yá mfeni nu'u ya bōtsi te gatho ne'u. Umba ri mui gi ñhogajō'i, gi pe'sa ar ñ'emui, ar mhōte, gi 'buhwi xiñho nu'u ma'ra ya ku mat'a Jō xint'axi yá mfeni.

²³ Yo gi japamasu nuya ntsamfōdi hinte o yá 'ñu, hingi pōdi tema di gōts'i. Gi pōke hinte mañho njuki, hōnse u ar tsibi.

²⁴ Ngetho ár 'bego ar tsi Hmu hingi ho da ntsahñōkiwi ma'ra. Nō'ō xiñho da mēfi, di ñhogajō'i, di pōdi da uta ma'ra, ne da tseta ya thogi.

²⁵ Da me'sa n'ar hogamui da hñōkwa nu'u togo hingi ne da numañho nō'ō mhō, xōmhō Jō da umba ar seki da 'yot'wa ár ntso'mi, ne da zo yá mfeni nō'ō majōni.

²⁶ Ne njap'u da tsá da k'ot'a hár 'ye ar ts'ondōhi habu mi ku, mi japabi nda 'yot'a gatho nō'ō mi ne'ō.

3

Yá m'ui ya jō'i ár ngōts'i ya pa

¹ Di ne gi pōdi n'ehe, nuya ngōxpa xa ma da ehe ya pa xiñhembí.

² Nuya jō'i xa ma da mhōse, di ne da me'sa nzeye ya m'ets'i, xa di nete, xa di ñ'ets'i, di tsanga Jō. Hindi ota yá dada, hindi ñ'otho yá njamōdi, ne hindi ne da m'ui xiñho.

³ Hinte di ñ'otho yá mhōte ne yá nhwēki, di juxa ya nhemñō, di ne da 'yot'a gatho nō'ō ne'u, di thota yá nts'o, di ʉtsa gatho nō'ō xiñho.

⁴ Ya hyate, ngut'a mbo yá kwe, di gese, m'et'o ne da njohya'u ne ka da hyonga Jō.

⁵ Ñ'udi ngu ya hogajō'ihmō, mōdi hingi nheki ár ts'edi Jō ha yá mui. 'Wege, yo gi nthōskwiyu.

⁶ Ngetho 'rayu 'yo ha ya ngu ka ya 'behñō muxyá thai, ñhegi da hyat'a yá mfeni da 'yot'a gatho nō'ō ne'u.

⁷ Nuya 'behñōyu hyax'mu hongá tema 'ra'yo da bōdi, ne hiñham'u da zonga ár ngōts'i da bō nō'ō majōni.

⁸ Nuya kate jō'iyu hingi ne da 'yoxa ár mhō Jō, jangu ar Hanes ne ar Hambre himbí ne bí 'yoxa nō'ō mi xipa ar Moise. Nuyū xi ts'oka yá mfeni, xi njot'wa ar goxthi hinda ñ'emui.

⁹ Hinda tsá da nunga yá 'befi, ngetho da fōtho hingi ho nō'ō mōñ'u, ngu bí fōtwa yá ts'o'befi nu'u himbí ne bí 'yoxa ar Moise.

¹⁰ Ha nu'ge xka temga ma nt'uti, xka pōtka ma m'ui ne habu di ne ga tsoni, ma ñ'emui, ma nkomui, ma mhōte, ne hanja di tseta ya thogi.

¹¹ Gi pōdi ya nt'utsa ne ya ugi da thohnu har hnini Antiokia, Ikonio, ne Litra. Gatho nuya thogiyu ar tsi Dada bí pokagi.

¹² Njap'u gatho nu'u ne da m'u xiñho di ñ'owi ar tsi Hmu Hesukristo, ma da tho ya nt'utsa n'ehe.

¹³ Ha nuya ts'ojō'i ne ya hyate 'yo di ma di hñuxa yá ts'oki, nu'u 'yo hat'a ma'ra ne nthat'u.

¹⁴ Jange nu'ge yo ma gi hyep'u nō'ō xka pōdi ne xi zo ri mfeni xiñho, xka nut'wa yá hogam'ui nu'u togo xi ut'a'i.

15 Ngar t'ulo bõtsitho nga põtwa ár T'ofõ Jõ, ne nuna tsã da 'ra'a ar hoga mfõdi gi mpõhõ xki ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

16 Gatho ár T'ofõ Jõ, go bi unga ar mfeni'õ bi t'ot'i. Jange xiñho da t'uta ma'ra, da zopa yá mfeni, da zui, ne da 'yot'wa ar 'ñu hanja da ñhogajõ'i.

17 Ne njap'u nu'u tenga Jõ di 'bui xiñho, hinte di k'at'wabi da me n'ar hoga 'befi.

4

Mõmba ár hoga mhõ Jõ

1 Di 'bep'a'i hár nthandi Jõ ne ár nthandi ar tsi Hmu Hesukristo, togo ma da hñõ'spa majõni gatho ya jõ'i, nu'u di te ne nuya xi du, xta penga da ndõ.

2 Mõmba ár mhõ Jõ, hiñham'u gi tsaya gi uta ma'ra, 'yot'wa ar 'ñu, tsui, zofõ da m'ui xiñho. Pe'sa ar ts'eti gi mõmba ár nt'uti Jõ.

3 Ngetho ma da zõ ya pa nuya jõ'i hinda ne da 'yõxa ar hoga nt'uti. Dar nxõhi yá gu te gatho ne da 'yõ'u, ma da munsã nzeýe ya utate da xipa nõ'õ ne'u.

4 Hinda ne da 'yõx'u nõ'õ majõni. Ma da 'wege da 'yõxa ya 'bede xi bense ya jõ'i.

5 Ha nu'ge su ri mfeni, tseta ya dumui, umbã ri mui gi mõmba ár hoga mhõ Jõ, 'yot'a xiñho nõ'õ ar 'befi xi t'a'i.

6 Ngetho nuga bi ðat'a ar pa ndã ndatwabi ma te Jõ ngu n'ar m'oñho, ne di 'bã ar 'ñu ga tsokwa nunar ximhãinu.

7 Xta ot'a ar ts'edi xta ntõte har hoga tuhni, xta jwata ar 'befi xi t'akagi, ne xta põdi xta su xiñho ar ñ'emui bi t'utkagi.

8 Jange nupya xi 'beskatho ma nthõhõ t'umba nu'u 'bu xiñho, ma da 'raka ár hoga ts'ut'wi ar tsi Hmu Hesukristo hár ngõts'i ya pa. Hinge honsegi, ma da t'umbabi gatho nu'u to'mi da penga man'agi.

Ar Pablo xipasẽ ar Timoteo teme da 'yot'e

9 Jar mõte gi e ngut'a gi k'õskagi.

10 Ngetho ar ku Demã bi ma Ntesalonika, bi dengã ar ximhã bi zogasewa. Ar ku Kresente bi ma Galasia ne ar ku Tito bi ma Dalmasia.

11 Hõnse di 'bu'bewa ar ku Luka. Xki ehe ba tsip'u ar ku Mõrko, ngetho di hongã hár 'befi Jõ.

12 Ar ku Tikiko da pehni bi map'u Efeso.

13 Xki ehe ba hõnkats'up'u ma pat'i da tso Ntroã hár ngu ar ku Karpo. Gi hõ ya t'ofõ, bengã m'et'o gi hõ nu'u xi t'ot'a nximhni.

14 Ar Handro nõ'õ ar hwit'i xa xi 'yõtka ya ts'om'ui. Ar tsi Dada da ko'spa ár ñõni nõ'õ xi 'yõtka.

15 Jange nu'ge jamasunõ n'ehe, xa xi umbã ár mui xi doxa nõ'õ di mõñhu.

16 Nu ár mudi bi zonka ya ts'ut'wi, hintõ bi mawkagi, gathõ bi hyegathõ. Ar tsi Dada da pumbabi'u.

17 Ar tsi Hmu himbi hyegasegi, bi 'rakagi ar ts'edi bi tsã da mõmba ár mhõ Jõ, ne bi 'yõ gathõ nu'u hingya xodyo. Njap'u bi pokagi himbi zagagi ya 'muhu.

18 Ne di põdi da pokagi ar tsi Dada. Hinda hyegi da 'yõtka ya ts'omfeni bengã ya jõ'i, ne da kwatka ma te da zixka mhets'i hár nõ'õ. Ge'õ di ñepabi da nsundabi gathõ ya pa. Dã njap'u.

Ar Pablo edi ya gamfi ne apa Jö da mats'i

¹⁹ Zengwagip'ü ar ku Priska ne ar ku Akila, ne gatho yá mēni ar ku Onesiforo.

²⁰ Ar ku Erasto bi gohnu Nkorinto, ha nu ar ku Trofimo da tso Nmiletu ngetho mi hñeni.

²¹ Jar möte gi e ngut'a, yo gi to'mi da zo ya tse. Peñ'a nzengwa ar ku Eubulo, ar ku Pudente, ar ku Linu, ar ku Klaudia ne gatho nuya ku 'bukwa.

²² Dá su'ahu ar tsi Hmu Hesukristo, dá hwék'ahu ár njöpi gi gathohu. Dá njap'ü.

AR TITO

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ar Tito

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ár 'begogi Jö ne ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo. Gehnu xi menkagi ga tsi da ñ'emui nu'u togo xi hwañ'ö da bö nö'ö majöni, ne da m'u n'ar hogam'ui.

² Ne di to'ma ar te hiñham'u da göts'i, ngu xi ñötkagihu Jö nú'mu hinxki hyokta ar ximhai, ha nö'ö hingar kate.

³ Nu mi zo ar pa bi ñ'udi nö'ö xki ñötkagihu Jö ma Pohotehu, bi 'benkagi ga mömba nunár mhönu.

⁴ Nu'ge Tito, di peñ'a nunar he'minu, ngu di ñenö ma t'u'i, ngetho go da 'ra'a nunar mhönu di jamfihu. Jö ar Dada ne ar tsi Hmu Hesukristo ma Pohotehu, da hwék'a yá ñho, ne da ko ár muí da max'i gi 'bu n'ar hogam'ui.

Hanja da m'u yá 'bego Jö.

⁵ Nú'mu nda tsok'a'i núnu Nkreta, da jap'u ngi jwata nunar 'befi mi 'bedi, ne ngi ñexa ya ndö ha ya nijö ha gatho ya hnini, ngu da xi'a'i ngi 'yot'e.

⁶ Nuya ku togo gi ñets'i, mahyoni hinte di pe'sa te da nk'a'spabi, di ñe n'adar 'behñö, nuyá bötsi di ñ'emui xiñho, hinda nts'o ne di ota yá dada.

⁷ Ngetho mahyoni nunár 'bego Jö di 'bu n'ar hogam'ui, hinda ñ'ets'i, hinda kwe, hingar nti, hindi ntuhni, hinda nzibjö.

⁸ Di pödi da unga nseki hár ngu, ar hogajö'i, di pödi te di pefi, di ot'a nö'ö xiñho, di pe'sa ar mfeni xint'axi, di pödi da nsuse.

⁹ Mahyoni di pödi da su nö'ö ar mhö majöni ngu bi nsipabi. Njap'u da 'yot'wa ar ñu ma'ra di uta n'ar hoga nt'uti, ne da hñu'mba yá hmi nu'u togo toxa nunar mhönu.

¹⁰ Ngetho pongda nze ye togo hingi ne da 'yot'a nö'ö nsipabi, hingi pödi te möñ'u ne njap'u ka ma'ra, töte nu'u temda yá nt'umbi ya xodyo.

¹¹ Nuya jö'iyu mahyoni da jotwa yá ne, ngetho ts'omba yá mfeni ya jö'i ne gatho nu'u 'bu ha yá nguyu. Utwa nö'ö hingi ho, ne njap'u da tsá da gukwa ar bojö.

¹² N'ár m'ehni yá jö ya me Nkreta bi ñembase'u: Nuya me Nkreta, xa ya nemñö, ñhehwi yá nts'o ya mangazu'we, te yá ts'o'yo ne xa thotyá döñhe.

¹³ Nuna bi mönga nor m'ehni'ö, majöni. Jange tsu ya ku ne to'mbabi, xipabi da hyep'u nö'ö hingi ho, ne da denga ar ñ'emui majöni.

¹⁴ Hinda demba yá 'bede xi bense ya xodyo, ne hinda demba yá 'bepate ya jö'i xi hyep'u ar ñu majöni.

¹⁵ Nu'u xint'axi, gatho handi xint'axi, ha nu'u xi nts'omba yá mfeni ne hinxi jamfi, gatho handi xi nts'otho, ngetho xi ts'okyá mfeni, ne hingi pödi da hyanda ndana xiñho ne ndana hingi ho.

¹⁶ Eñ'u xi bö Jö, ha nu ha yá ts'o'befi nheki hin'ö. Ngetho ya ts'om'ui, ne hingi ne da 'yode, jange hinte mañho tsá da 'yot'e.

2

Ar hoga nt'uti

1 Ha nu'ge mönga hõnse ngu mönga ar hoga nt'uti.

2 Xipa nuya dõnzia, di pödi tema di pefi, di pe'sa ar nsu, di nhumañho ár hyoya. Di pe'sa n'ar hoga ñ'emui, n'ar hoga mhöte, ne di tseta gatho nõ'ö di ñepabi.

3 Nuya tsi txu n'ehe, mahyoni di pe'sa n'ar hogam'ui, hindi juxa ya nhemñõ, hendar mihni, di uta hont'a nõ'ö xiñho.

4 Da uta nuya 'behñõ nxutsitho hanja da mö yá döme ne yá bötsi.

5 Da xokwa yá da da bödi teme pefi, da uti hanja da m'ui xiñho, da su yá ngu, da ñhogajõ'i ne da 'yõta yá döme. Ne njap'u hinto da ñõmañ'u ár mhõ Jõ.

6 Xipa ya bötsi da bödi xiñho hanja da ñ'o.

7 Jange mahyoni gi 'yoge xiñho da dent'a ri m'ui. Nú'mu gi uti, utwabi nõ'ö majõni xka jamfi, hinge nõ'ö oxta mañõ.

8 Mönga ar hoga mhõ nõ'ö hinto tsã da k'ats'i, ne njap'u da 'be yá tsã nu'u to utsagihũ, ne hinda tsã da ñõmañ'ugihũ.

9 Xipa ya 'bego di pe'sa n'ar hogamui da 'yõta yá hmu, ne hinda dõtatho nu'u te m'epabi.

10 Hinda bëpyá hmu, da supa nõ'ö te xi t'ent'wa ha yá 'ye, ne njap'u da tsã da ñõmañho ár mhõ Jõ ma Pohõtehu.

11 Ngetho Jõ xi ñ'u ár mhöte xi hwëkwa gatho ya meximhai da za da mpõho.

12 Ne utkagihũ ga hehup'u ar ts'oki ne yá ts'o'befi ar ximhai, ga põhu hanja ga 'buhũ, ga ñhogajõ'ihũ, ne ga nsundabihũ Jõ nuya payu.

13 Ga johyahũ ga to'mhũ ar hoga ndõ'mi xta penga ma Jõhũ, gehnu ma Pohõtehu Hesukristo bi e ha n'ar nsunda.

14 Togo ba e bi unse ár te bi zimgagihũ xki dõkagihũ ar ts'oki, ne bi xugagihũ ár hnini bi nubgagihũ ár meti, jange xa di umba ma muhũ di õthũ ar ñho.

15 Xipa ya ku nuya mhõyũ, zofo, ne tsui ju nunar ts'edi xi 'ra'a Jõ, hinto da ñenõ hinter me'õ nõ'ö gi utwabi.

3

Bi nhwëgagihũ ar pumbate

1 Bemba ya ku da 'yõta ya nzaya ne ya ts'ut'wi, da 'yõta nõ'ö nsipabi, ne di netho da 'yõt'a gatho nõ'ö xiñho.

2 Hinda ñõmañ'u ma'ra, hinda ntunkwi yá ñ'ohũ, mahyoni da me'sa ar mhöte ne da numañho gatho nu ma'ra.

3 Ngetho nuju n'ehe, mam'et'o te gatho ndi benthu, hinge ndi õthũ Jõ, ndi m'ethohũ ha ya ts'oki. Ya ts'omfeni mi jakagihũ nga õthũ gatho nõ'ö mi ne'õ. Ndi 'buhũ har ts'om'ui, ndi hyõkwabihũ nõ'ö te pe'sa ma'ra, ndar ñ'utsatehu, n'a ngu n'a ndi ñ'utsahu.

4 Ha nú'mu mi nheki ár nhwëki Jõ ma Pohõtehu, ne bi utwa ár mhöte ya meximhai,

5 bi pokagihũ, mödi hinge ndi õthũ ar ñho. Bi pokagihũ ngetho xa döta ár nhwëki. Bi xugagihũ ma ts'okihũ ne njap'u da m'uhũ man'agi, ne hár Hñõ Jõ bi 'rakagihũ n'ar 'ra'yo m'ui.

6 Jõ ba penkagihũ ár Hñõ, ne bi gobgathogihũ ár ts'edi, ngetho da ñ'emuihũ ar tsi Hmu Hesukristo togo bi pokagihũ.

7 Bi hwëgagihũ da thanju hinte ma ts'oki di tuhu, ne di to'mhupya ar te hiñham'u da göts'i, ngu to'mi da t'umba yá ñho n'ar t'u.

⁸ Majöni nunar mhönu di xi'i. Jange xa gi xipa ya ku, ne njap'u gatho nu'u xi ñ'emui Jö, da umba yá müi da 'yot'a nö'ö xiñho, gehyu da maxa gatho da ñepabi nö'ö xiñho.

⁹ Yo ma gi ntsahñökiwi nu'u xi 'be yá mfeni ne noñ'u yá pale mam'et'o. Yo ma gi ntsawi, hingi ntöxkwi nu'u nomba yá 'bepate ar Moise, ngetho hinte mañho, ne hinte gi jujü.

¹⁰ Nö'ö ar ñ'ohö 'weka ya ku, nu'mü xka zofo yo'gi ne hingi ode, 'yenga har nijö.

¹¹ Ngetho gi pödi nunar ñ'ohö'ö xi hyep'u nö'ö majöni ne ot'a ar ts'oki, zo ár da ñhot'a ar tsibi.

Ar Pablo xipase teme da 'yot'a ar Tito

¹² Nú'mü xka peñ'ap'u ar ku Artemas wa ar ku Tikiko, já gi 'ñehnu ngut'a Nikopolis ne ga nthewinu, ngetho xta beni ma ga 'buhnu nuya pa ya tse.

¹³ Faxa ar ku Sena nö'ö pötwa yá 'bepate ya ndö, ne ar ku Polo. Fats'i da mengi da ne yá 'ñu, ne hinte da k'at'wi.

¹⁴ Uta njap'u ya ku da bödi da 'yot'wa n'ar ñho nu'u thor k'at'i, ne hinda m'utho hindi pödi da 'yot'a n'ar ñho.

Ar Pablo edi ya gamfi ne apa Jö da mats'i

¹⁵ Peñ'a nzungwa gatho ya ku 'bukwa. Zengwagihep'u nuya gamfi mökagihe. Ar tsi Dada da hwök'ahu yá ñho gi gathohu. Dá njap'u.

AR FILEMON

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ar Filemon

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, xi jokagiwa har faḍi ngetho di pepa ar tsi Hmu Hesukristo. Tsi ku Filemon, ma hoga ku'ihē ne ma ñ'ohū hár 'bēfi Jö, nuga ne ar ku Timoteo di peñ'ahe nunar he'minū.

² Di pemfe ar nzengwa gatho nuya ku mhunts'a ha ri ngu, ne di pemfe nzengwa ar ku Apia, ne ar ku Arkipo ma ñ'owihū faḅkagihū har 'bēfi.

³ Jö ma Dadahū ne ma tsi Hmuhū Hesukristo, da hwēk'ahū yá ñho, ne da 'ra'ahū n'ar hogam'ui.

Ar mhöte ne ár ñ'emui ar Filemon

⁴ Núm'u di apa Jö, hyax'mu di beñ'a'i, ne di umba njamödi ri ñ'emui gi pēts'i.

⁵ Ngetho di ode döta ri ñ'emui gi pe'spabi ar tsi Hmu Hesukristo. Hinge honse'ö, xa gi mö ya ku n'ehe.

⁶ Di apa Jö da nheki yá hoga 'bēfi ri ñ'emui, ne da fö gatho nuya ñhoyū gi pe'su ha ri muihū ngetho xka jamfihū ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Di pe'se n'ar döta johya ne xi hubga ma muihe nuna ri mhöte, tsi ku, ngetho xka hu'mba yá mui ma'ra ya ku n'ehe.

Ar Pablo apa ar Filemon da jar möte da zöma ar Onesimo

⁸ Nuga di pe'shmö ar ts'edi ngu ár 'begogi ar tsi Hmu Hesukristo, ga 'bep'a'i gi 'yot'a nö'ö di 'ñep'a'i.

⁹ Ha di mhöhū n'a ngu n'a, jange di beni xiñho ga a'a ar möte, nuga ar Pablo dar dönzia, ne nupya di o har faḍi ngetho di mömba ár mhö ar tsi Hmu.

¹⁰ Di a'a ar möte gi tsöma nö'ö ma ri 'begohmö ar Onesimo. Xi ñ'emui ár mhö Jö nú'mu da zokwa har faḍi, jange di nu ngu ma t'u.

¹¹ Ma pa'u himar hoga 'bego, ha nupya hö, di hoñhū ár mfats'i, ngu'i nguga n'ehe.

¹² Jange nupya di peñ'ap'u man'agi. Numañho ngu gi nugagi, ngetho xa di mödi.

¹³ Nuga ndi nemhö nga tsömi nda mepkagiwa har faḍi, ne nö'ö ngi pepkahnö, go nda mepkaginū nupya di owa har faḍi, ngetho di mömba ár hoga mhö Jö.

¹⁴ Hinte da ne ga peṣe. M'et'o da ne ngi pödi, ne hinga ja'a'i gi faḅkagi. Di ne da bonse ri mui nö'ö gi beni xiñho gi 'yot'e.

¹⁵ Ha di födi nu'mu Jö bi jap'u, bi 'weka 'ra ya tsi pa, nep'u da tsə gi pengi gi nthewi, ne hingi 'bepya;

¹⁶ hinge ngu n'ar 'begotho, nupya ngu n'ar hmöka ku. Nuga xa di mödi, di beni töte tsit'a ri mui gi möke, ngetho nupya hinge honse ri 'bego, ri ku n'ehe hár ñ'emui ar tsi Hmu.

¹⁷ Jange nu'mu majöni gi mökagi ngu n'ar hoga ñ'ohū hár 'bēfi Jö, xta zomp'u ar Onesimo, numañho ngu gi numañhogi.

¹⁸ Nu'mu te xi ts'ok'a'i wa te tu'i, hñuts'i go di tuga.

¹⁹ Nuga ar Pablo di ja ma 'ye di huxa ma thuhu, di ent'a ma ne ga jut'a'i, hinga eñhū nu'ge gi tukagi n'ehe.

²⁰ 'Yotka nunar ñho di a'i tsi ku, ngetho xka ñ'emui ar tsi Hmu, ne njap'u gi jakagi ga njohya, ngetho di nkuhu har tsi Dada.

²¹ Di ot'a nunar he'minu ngetho di pödi gi o nö'ö nsi'a'i. Di beni honge honse nö'ö di xi'a'i, ma gi 'yot'a töte ár nzeye.

²² Hyogap'u habu ga 'bui n'ehe, ngetho di to'mi da maxka Jö ma ga tsöñ'ahu.

Ar Pablo edi ya gamfi ne apa Jö da mats'i

²³ Peñ'a nzeḡwa ar ku Epafra nö'ö mahyegi di jothewa, ngetho di mömfe ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁴ Zengewa'i n'ehe ar ku Mörko, ar ku Aristarko, ar ku Dema ne ar ku Luka ma maxteyu.

²⁵ Ma tsi Hmuhu Hesukristo da hwök'ahu ya ñho. Dá njap'u.

AR EBREO

Ar he'mi bi m'empa ya ebreo

Ár T'u Jö bi xikagihü tema ne ár Dada ga pöhu

¹ Jö nzeýe ya pengi ba pëhna yá m'ëhni mam'et'o, hagatho bi japabi mi zo ma palehü.

² Ne nuya ngöxapayü xi mense ár T'u da zokagihü. Gehnü xi zokwabi gatho ár meti, ne bi 'yent'wa hár 'ye bi hyoka gatho ar mhets'i ne ar ximhai.

³ Gehnü togo ñ'u ár hyats'i ár nsunda ñhëhwitho Jö, ne o hár 'ye da doxa xoge, honse da mönga ár mhö pe'sa ar ts'edi. Gehnü bi xugagihü ma ts'okihü mi unga ár tese, ne bi hñuxa hár ñ'ei ar Ndö bi 'bü mhets'i.

⁴ Ne bi hñuxa ár nsu ár T'u bi döta ya enxe. Njap'ütho ár thuhu bi thu'spabi töpa ár nsu yá thuhu'u.

Ár T'u Jö töpa yá nsu ya enxe

⁵ Ngetho tema enxe xi 'ñemba Jö:

Go ma T'u'i,

nupya di ñ'udi go ri Dadagi.

Ne embabi man'agi:

Nuga go ár Dadagi,

ha nö'ö go ma T'u.

⁶ Man'agi enö nú'mü ba pëhna ár 'bet'o T'u har ximhai:

Gatho yá enxe Jö dá ndöñ'ö.

⁷ Ha nú'mü nõnga ya enxe enö:

Nuyá enxe japi da ñhö,

ne nuyá 'bego japi da mfagi.

⁸ Ne nú'mü nõnga ár T'u enö:

Nuna ri ndö, tsi Jö, hiñham'u da göts'i,

ha nuna ri ts'üt'wi xa n'ar hoga ts'üt'wi.

⁹ Xka mö nö'ö xiñho, ne xka ütsa nö'ö hingi ho.

Jange bi hñus'a ri nsu togo ri Jö.

Bi gox'a ar nziki johya, gi töta gatho ri ñ'ohü.

¹⁰ Xi 'ñenö n'e:

Nu'ge, tsi Hmu, ga hyoka ar ximhai hár ndüi,

ne ar mhets'i go xi hyoka ri 'ye.

¹¹ Gatho'u ma da göts'i, ha nu'ge gi 'büi hiñham'u da göxa ri te.

Ne gatho'u ma da thege ngu n'ar dutu.

¹² Ngu n'ar he ma da m'ats'i ne da 'boni.

Ha nu'ge go get'a'i,

ne nuya ri jeye hinda ma da thege.

¹³ Ngetho tema enxe xi 'ñemba njawa:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

tö'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

¹⁴ Gatho ya enxe yá 'bego Jö, bi pëhni da maña nu'u togo ma da hñönga ar mpöho.

2

N'ar dōta mpohō

¹ Jange xa ma ga umba ma mūihu ga ōthu nō'ō xta ōhu, ne hinga m'ehū.

² Ngetho nunar mhō bi mōnga ya en̄xe bi mē'sa ár ts'edi, ne nu'u togo himbi ne bi 'yote, bi hñōnga ár mfei.

³ Hinda tsā ga k'onthu 'mu, nu'mu hinga suhu nunar dōta mpohō xi t'akagihu. Gese ar tsi Hmu togo bi xikagihu, ne m'efa bi damajōni nu'u togo bi 'yode.

⁴ Ne gese Jō mi damajōni mi ñ'u ya dōta nt'udi, ya 'befi hingi tsā da 'yot'ase ar jō'i, ne bi hyemba ár Hñō Jō ngu bi ne'ö.

Togo unga ar mpohō

⁵ Jō himbi datwa ha yá 'ye ya en̄xe nunar te xi 'ñep'u ne di noñhupya.

⁶ 'Bui togo bi damajōni habu enō njawa:

Teme ar ñ'ōho xa gi beni,

wa ar jō'i xa gi honi.

⁷ Tx'ūtho bi 'bedi xka hyekwa ya en̄xe.

Xa ga umba ar nsunda ne ga hñu'spa ár nsu,

ne ga 'yent'wa hár 'ye gatho nō'ō xi hyoka ri 'ye.

⁸ Gatho ga pōkwa ha yá wa.

Jō togo bi mokwa gatho ha yá wa, hinte bi zo njap'ūtho, mōdi hinxta hanthūtho xi tho gathoyu.

⁹ Ha nupya xta hanthu ar Hesu, nō'ō togo 'ra ya tsi pa bi thuxa hai ya en̄xe, xi t'umbabi ar nsunda ne ar nsu, ngetho bi tho ar ugi nú'mu mi thōkwabi ár te. Njap'u xki benga Jō ar Dada nda unga ár te ne nda hwēgagihu ar mpohō.

¹⁰ Gatho te jawa ne janu mhets'i, go bi hyok'ö ne go o hár 'ye'ö. Bi beñ'ö nda zixa nzeyē yá bōtsi hár nsunda, jange bi japi bi tho ya ugi ár T'u, ne njap'u bi hyokwa ár m'ui yá Pohote'u.

¹¹ Ngetho nu'u togo xi nt'axkwabi yá te ne nō'ō togo t'axkwabi, n'atho togo yá mēti. Jange hingi ntsā embabi gehyu yá ku.

¹² Ne enō njawa:

Ma ga xipabi ri mhō ma ku,

Madedā ar mhunts'i ga tut'a ya thuhu.

¹³ Ne man'agi enō:

Nuga ga ñ'emūibi'ö.

Ne enō n'ehe:

Di 'bu'bewa nuya bōtsi bi 'raka Jō.

¹⁴ Ngetho nuya bōtsi pe'sa ha yá ndo'yo ar ji ne ar ngo, nō'ō n'ehe bi m'ui njap'u. Ne nú'mu mi du, bi hwata togo hō ar ndōte, gehnu ar ts'ondōhi.

¹⁵ Ne njap'u bi umba ar hogam'ui nu'u togo mi 'bui mi pepa ar ndōte ngetho mi tsu'u.

¹⁶ Nunu himba ehe bi māxa ya en̄xe, ba ehe bi māxa yá 'bēto ar Abra.

¹⁷ Jange mi mahyoni nda ñhehwi nuyá ku. Ne bi ndōngamōjō xa pe'sa ar nhwēki, ne ot'a gatho nō'ō di 'ñepi hár 'befi Jō. Ne bi unse ár te ngu n'ar m'oñho da gut'wa yá ts'oki ya meximhai.

¹⁸ Ngetho gese'ö bi tho ar ts'ati, jange pe'sa ar ts'edi da māxa nu'u togo ts'ati.

3

Ar tsi Hmu Hesu töpa ár nsu ar Moise

¹ Jange tsi kuḥu, xi t'axk'a'ihü ri m'uiḥu ne xi ts'oñ'ahü ma gi 'buḥu mhets'i, beñḥu ar tsi Hmu Hesukristo, ár mpote Jö ne ar döngamöjö togo tsiska ma jamfiḥu.

² Nunü, ot'a xiñho ngu xi xipabi nö'ö togo xi 'ñets'i, ngu bi 'yot'a ar Moise n'ehe hár nijö Jö.

³ Mahyoni di töte ar nsu di t'umba ar tsi Hmu Hesu, m'efa ar Moise. Ngu di töte ar nsu di t'umba n'a di hoka ar ngu, ne m'efa ar nguse.

⁴ Ngetho ja togo hoka n'ar ngu, ha Jö bi hyoka gatho.

⁵ Majöni ar Moise bi 'yot'a gatho nö'ö xki xipa Jö nda 'yot'a hár nijö, ngu ár 'bego. Gehnü bi damajöni nö'ö ma nda mhönga m'efa.

⁶ Ha nunar tsi Hmu Hesukristo, ngu n'ar t'u su xiñho ar ngu. Ne nuju go dar nguḥu nu'mü hinga heḥu ar ndo'mi, ne ga tsetḥu ma jamfiḥu ga to'mḥu da göxa xoge.

Ár tsaya yá bötsi Jö

⁷ Jange ngu enga ár Hñö Jö:

Nu'mü ar pania gi 'yo'sfü ár mhö Jö,

⁸ yo gi kothu ri müihü ngu bi 'yot'a ri paleḥu nunar pa bi tsot'wa ár müi Jö, ba tsatnü har ot'at'ohö.

⁹ Ka gehnü ri paleḥu bi tsatkagi ne bi hyomgagi'u.

Yon'ate njeyé bi hyandga ma döta nt'udi ndi ot'wabi'u.

¹⁰ Jange bi ponka ma kwe gatho nuya jö'i mi 'bu nuya pa'u.

Ne da ensega:

Hingi tsaya te gatho benda ha yá müi,

ne hinxi bötkä ma 'ñu.

¹¹ Ngetho xki mbö ma kwe, da et'ase made ma te,

hinda ma da yut'a har tsaya di uni.

¹² Tsi kuḥu, hyanthu hinte di 'bup'u n'a di pe'sa n'ar ts'omuḥi hingi ne da ñ'emüi, ne da 'we hár 'ñu Jö togo hö ar te.

¹³ Nö'ö gi 'yoḥu, hñu'mba ár müi ri kuḥu n'a ngu n'a hyax'mü, núpya tsä ga eñḥu di 'buḥu ar pania. Hingi hyeḥu da me ri müihü gi oxu yá nhemñö ar ts'oki.

¹⁴ Ngetho nu'mü xi t'akagihü ar seki ga 'buhwihü ar tsi Hmu Hesukristo, da njap'u nu'mü honse hinga heḥu nunar ñ'emüi da pe'su hár ndui.

¹⁵ Núpya tsä gi 'yoḥu da t'enö:

Nu'mü ar pania gi 'yo'sfü ár mhö Jö,

yo gi kot'a ri müihü, ngu bi 'yot'a ri paleḥu nunar pa bi ntsot'wa ár müi Jö.

¹⁶ Togo'u bi 'yotwa ár mhö Jö ne bi tsot'wa ár müi. Hage hinga nu'u ba juḥa ar Moise har hai Ehipto.

¹⁷ Togo xi tsot'wa ár müi yon'ate njeyé. Hage hinga nu'u togo bi 'yot'a ya ts'oki, ne bi go yá ndo'yo ha ya ot'at'ohö.

¹⁸ Ne togo bi 'ñet'ase made ár te, bi 'ñembabi'u hinga nda hñönga ar tsaya uñ'ö. Hage himbi xipabi njap'u nu'u togo himbi 'yote.

¹⁹ Ne da nuḥu himbi yut'u, ngetho himbi ñ'emüi.

4

¹ Jange ma ga tsuñhu nõ'ö te di pe'su 'mu. Ngetho mödi di pe'sthu ar ñhõt'i bi 'rakagihu ga kuthu hár tsaya, xi'mu 'ra hingi tsuhu.

² Ngetho nuju ngu'u xi nsikagihu ar hoga mhö. Ha nu'u hinte mañho bi nhwëkwabi, ngetho bi k'at'a ya ñ'emui nu'u togo bi 'yode.

³ Ne nuju xta ñ'emuihu, di 'buhu hár tsaya, ngu bi 'ñeñ'ö: Núm'u mi mbo ma kwe da 'ñet'ase made, hinge nda yut'u ha ma tsaya.

Mödi ár 'befi Jö bi wadi nú'mu mi jwata ar ximhai.

⁴ Ngetho ja n'a xeni har t'ofu habu nonga ar yoto mpa, ne enga njawa: Bi ntsaya Jö bi wa gathu ya 'befi har yoto mpa.

⁵ Ne man'agi habu enö:

Hinda ma da yut'u ha ma tsaya.

⁶ Jange k'at'a 'ra da yut'i, ha nu'u togo bi t'umbabi m'et'o ar hoga mhö himbi yut'u ngetho ya me'sku.

⁷ Man'agi huxa n'ar pa: ar pania. Ngu bi 'yot'a ar Dabi xki tho nzeje ya jeye, habu enö:

Nu'mu ar pania gi 'yo'sfu ár mhö Jö, yo ma gi kot'a ri muihu.

⁸ Ngetho nu'mu ar Hosue xi umbahmö ar tsaya, hinxi nomhö man'ar pa 'mu.

⁹ Pongda n'ar tsaya 'mu, to'ma ya bötsi Jö.

¹⁰ Ngetho nu'u togo xi yut'a hár tsaya, xi hyep'u ár 'befi, ngu Jö xi hyep'u ár meti'ö.

¹¹ Ma ga umba ma muihu ga kuthu har tsaya, ne hinto da demba ya ts'o'befi nu'u togo himbi ne bi 'yote.

¹² Ngetho ár mhö Jö te, ne gathu tsa da 'yot'e. Töta ár ñho n'ar ndojwai di hente ár hmi ne ár xutha, ne kut'a ya mbo da hyekwa ár pa ne ár hñö n'ar jö'i. Da zonga ha ya ntokndo'yo ne ya ngöbo, ne pöwathobi ya mfeni ne teme kwata hár mu.

¹³ Hiñ'otho tema xi hyok'ö ne hinda ma da m'u hár nthandi. Gathu te ja handatho, ngu xoxtho ne hingi jo'mi hár da nõ'ö togo ma ga datwabihu majöni.

Ar tsi Hmu Hesu ar Döngamöjö

¹⁴ Di 'ñehu n'ar döngamöjö togo bi yut'a mhets'i, ar tsi Hmu Hesu ár T'u Jö. Jange ga suhu nunar jamfinu di teñhu.

¹⁵ Ngetho hindi 'ñehu n'ar döngamöjö nõ'ö hingi ne da meskagihu ar tseti ma ngwent'ihu. Di 'ñehu n'a togo bi ts'ati nguju n'ehe, mödi himbi 'yot'a ar ts'oki.

¹⁶ Ma ga kwathu 'mu hár thuxandö unga ar nthekate, hinge ga ntsuhu. Ne ga tsuthwu ár nhwëki, da hwëgagihu ár mfats'i nú'mu di hoñhu.

5

¹ N'ar döngamöjö xi thahna ha ya jö'i, xi t'ets'i da pota da m'a hár nthandi Jö, ne da unga ya m'oñho, ne njap'u da mpumba ya ts'oki ya jö'i.

² Nö'ö tsa da me'spa ar ts'eti nu'u xi m'edi ne hinte pödi, ngetho gese'ö tsa da hyat'a ár mfeni ne da 'yot'a ar ts'oki n'ehe.

³ Jange nú'mu poxa ar m'oñho, ot'a njap'u honi da mpumba ma'ra, ne da mpumbase ya ts'oki n'ehe.

⁴ Hinga gatho tsá da guse nunar 'bëfinu xa pe'sa ar nsu, hõnse nu'mu da zohna Jö ngu bi zohna ar Aron.

⁵ Njap'u ar tsi Hmu Hesukristo himbi ñ'exase ngu ar döngamöjõ. Bi hñuxa togo bi mönga njawa:

Go ma T'u'i,

ha nupya di ñ'udi go ri Dadagi.

⁶ Ne ngu enga man'a xeni n'ehe:

Nu'ge gar döngamöjõ hiñham'u da göts'i,
ngu bi t'exa ar Melkisedek.

⁷ Ar tsi Hmu Hesukristo nú'mu ba ekwa bi njõ'i, xa mi umba ár mui mi zoni, mi apa nõ'õ togo mi pe'sa ar ts'edi nda ñõnga har ndõte. Ne bi t'umbabi nõ'õ mi ádi, ngetho mi pe'sa ar ntsu ne mi e'spa ár nsu togo bi mats'i.

⁸ Mödi mar t'umhö, nuya ugi bi thogi bi uti hanja nda 'yode.

⁹ Ne njap'u bi ñ'u ár ts'edi da umba n'ar mpõhõ hiñham'u da göxa gatho nu'u togo da 'yote.

¹⁰ Ne Jö bi hñuxa ngu ar döngamöjõ, ngu ar nsu mi pe'sa ar Melkisedek.

Ar mhõ xikagihu hinga hehu ar ñu majõni

¹¹ Ja nzeýe te ga möñhu nunar mhõnu xta nõñhu, mödi hingi tsá ga ut'ahu xoge, ngetho xka kot'a ri muihu hingi ne gi põhu nõ'õ t'ut'ahu.

¹² Ngetho nzeýe nuya jeýe xi thogi, xi zamhö gi uthu ma'ra. Ha gi hoñhutho da t'ut'ahu nunár ndui ár mhõ ar tsi Hmu, ngu n'ar lele ne da t'umbatho ar 'ba, hinga ar ñhuni.

¹³ Ne gatho nu'u ngu ya lele tsutho, hingi põtho tema xiñho ne tema hingi ho.

¹⁴ Ha nu'u togo xi ñõts'i, xi bõtwabi ar ñhuni, xi xo yá mfeni, ne pödi ndana xiñho ne ndana hingi ho.

6

¹ Jange ga umba ma muihu ga hoñhu da ñõxa ma ñ'emuihu. Hinga ñhogamuihutho nunár nt'uti ar tsi Hmu Hesukristo ndi põhu nda nduhu da ñ'emuihu. Hinga penju ga huxa ma mfenihu nuya nt'uti da põhu m'et'o. Nõ'õ ga pehu, ga hehu di thõ'thu ga othwu ár ntso'mi, wa ga thõhup'u ya 'bëfi tsixju har ndõte, ga thõhu di nõñhu ar mpõhõ bi e har ñ'emui Jö.

² Ne nuya nt'utiyu, ar xixthe, ar thu'spa ár 'ye man'a, ár menga nte nu'u xi du, ne ar pa da thõxamajõni habu da t'umba nõ'õ di ñëpi hiñham'u da göts'i.

³ Gehnu ma ga othu nu'mu da maxkagihu Jö.

⁴ Ngetho n'a togo xi m'u har hyats'i, ne xi za ar nt'uni di ñë mhets'i, ne xi me'spa ár Hñõ Jö,

⁵ xi zapa ár hoga mhõ Jö ne ár ts'edi nuna te xi ñëp'u,

⁶ nu'mu da dagi, hinda tsá da njapabi da 'yot'wa ár ntso'mi man'agi. Ngetho pontho pengi tsut'wa ár T'u Jö har pont'i, 'betwa ár tsá njap'u har nthandi gatho ya jõ'i.

⁷ Jangu n'ar hai hingi tsaya hõnga ar 'ye, ne umba ya hoga doni nu'u togo wõhi, hõmba ár njõpi Jö.

⁸ Ha nunar hai unga ya 'mini hingi nhe'õ, tx'utho 'bedi da ts'ani, ne m'efa da ts'õt'i.

⁹ Di xi'ahē njanu tsi kuhu, ha di kaɣmbenihe gi to'mhu ya ñho di ehwi ar mpoḥo.

¹⁰ Ngetho Jö pe'sa n'ar hogamui, ne hinda ma da pumhni ri 'befihu, ne nö'ö ar ñho xka 'yoṭhwu ya gamfi, ne hinxka hyehu gi oṭhu, njap'u gi ñ'uhu gi pe'sfu ár mhöte Jö.

¹¹ Nuje di nemhöhe, n'a ngu n'a xa gi umba ri muihu gi 'yoṭhu njap'u gatho ri tehu, ne hinda k'at'a ri ndo'mhu.

¹² Hindi nehe gi ndöhñehu. Nö'ö gi 'yoṭhu, temfu yá m'ui nu'u pe'sa ar jamfi ne ar ts'eti hönga ya ñhöt'i.

¹³ Nú'mu Jö bi umba ar ñhöt'i ar Abra, ngetho himi otho man'a togo di döta nda 'ñet'a made, bi 'ñet'ase made ár thuhu.

¹⁴ Bi 'ñenö: Majöni xa ma ga jöp'a'i ne ga ja'i gi nxöndi.

¹⁵ Ne ar Abra bi me'sa ar ts'eti bi do'mi, jange bi hñönga ar ñhöt'i.

¹⁶ Majöni ya ñ'ohö et'a made n'a di töte ar döta, ne ot'a njap'u hindi njo'o togo da 'ñembi hingi njap'u teme mö. Jange nu'u te et'a made, enga njap'u nö'ö mö.

¹⁷ Jö mi ne nda 'yot'wa ár 'ñu xiñho nu'u togo ma nda gohwi ár meti'ö, ngetho hingi paṭa ár ne te xi mö, jange bi 'ñet'a made ár thuhuse.

¹⁸ Jö bi zoju ár ñhöt'i ne ár nt'et'amade. Nuya yohoyu hingi tsa da mpati, ne Jö hingi tsa da mönga n'ar nhemñö. Njap'u xa hñubgagihu ma muihu ga to'mhu nö'ö xi 'boskagihu nuya xta ehü ga kwathu hár ndo'mi.

¹⁹ Numa ndo'mihu toska ma pahu, ñhehwi ngu n'ar bojö xiñhu to'sa n'ar motsa. Nunar ndo'minu foxa mbo mote ar xunidutu habu 'bu ár nsunda Jö.

²⁰ Gehnu habu bi yut'a m'et'o ar tsi Hmu Hesukristo, m'efa nga teñhu n'ehe. Njap'u bi t'ets'i ngu ar döngamöjö hiñham'u da göts'i, ngu ar nsu bi me'sa ar Melkisedek.

7

Ar 'befi ngu ar döngamöjö bi me'sa ar Melkisedek

¹ Nunar Melkisedek mar ndö har hai Salem, ne már möjö Jö bi 'bu mhets'i. Bi böni ma ba thö ar Abra mi pengi xki ma ba hwata ya ndö, ne bi jöpi.

² Ne ar Abra bi umba ár 'ret'a xeni gatho nö'ö mi hö. Nunar thuhu Melkisedek pöni da 'ñenö, ar ndö ot'a ar hoga ts'ut'wi. Ne már ndö har hai Salem, ne da 'ñenö, ar ndö unga ar hogam'ui.

³ Hindi pöthwu ár dada, ár nönö, yá pale. Hindi pöhu hanja bi m'ui, hanja bi du, njangu ár T'u Jö, gehnu ar möjö hiñham'u da göxa ár nsu.

⁴ Beñhu 'mu tengu mar döta ár nsu mi pe'sa nunar Melkisedeknu. Ngetho nuna ma palehu ar Abra, himbi k'ont'i nda umba ár 'ret'a xeni nö'ö xki hñömba ya ndö bi dö'ö.

⁵ Majöni nuya xi 'ñe ha yá 'beto ar Lebi, gehyu hönga ar 'befi ngu ar möjö. Xi m'epabi da hñönga ár 'ret'a xeni ngu mönga ha ya 'bepate, mödi jot'wa yá ku, ngetho nuyü xpa pönga ha yá bötsi ar Abra n'ehe.

⁶ Ha nunar Melkisedek togo hinxpa 'ñe ha yá 'beto ar Lebi, bi hñönga ár 'ret'a xeni bi umba ar Abra, togo xki hñönga ar ñhöt'i, ne bi jöpabi.

⁷ Ne di pöhu xiñho nö'ö togo töte ár nsu, go unga ar njöpi'ö.

⁸ Nuya möjö togo hönga ar 'ret'a xeni, gehyu ya ñ'ohö the yá te, ha nunar Melkisedek mhö nunu tetho, hinxi du.

⁹ Ma ga möñhu nú'mu mi unga ár 'ret'a xeni ar Abra, pontho bi gut'a yá 'beto ar Lebi n'ehe, ha nupya jot'a nu'u xpa ehnu.

¹⁰ Ngetho ar Lebi hinxki m'utho. M'efa ba e ha yá 'beto ar Abra togo xki ma ba tsu ar Melkisedek.

¹¹ Nu'mu da t'axka yá te ya jö'i ha yá 'befi ya möjö yá 'beto ar Lebi, ne ha ya 'bepate bi t'unga nuyá pa ya möjöyu, yo'ö ba pehna Jö man'ar möjö di pe'spa ár nsu ar Melkisedek, ne himi pe'spa ár nsu ar Aron.

¹² Ha nu'mu da 'bata ar möjö, mahyoni da 'bata ya 'bepate n'ehe.

¹³ Ne nö'ö togo mhö, n'añ'o yá pale, nuyá mēni hinto bi mpe har nijö.

¹⁴ Gatho pödi, nuna ma tsi Hmuhu ba e ha yá 'beto ar Huda, ha nunar Moise hinte bi noni ha nda nmöjöyu.

¹⁵ Ne xa nhekitho, nu'mu da nanga man'ar möjö n'añ'o di pe'spa ár nsu ar Melkisedek, hinxpa e ha yá 'beto ar Aron.

¹⁶ Hinxki t'ets'i ngu engá har 'bepate nonga ar jö'i da zokwa yá 'beto. Ha nupya xi hñonga togo pe'sa ar te hinda ma da göts'i.

¹⁷ Xi ndamajöni nhoñ'ö habu enö:

Nu'ge gar möjö hiñham'u da the ri ts'edi,
gi pe'spa ár nsu ar Melkisedek.

¹⁸ Xi thöka nunar 'bet'o 'bepate 'mu, himi pe'sa ar ts'edi, ne himbi tsa bi 'yot'a nö'ö mi mahyoni nda 'yot'e.

¹⁹ Ya 'bepate hinto bi umbá n'ar hogam'ui, ha nu mi t'unga n'ar 'ra'yo ndo'mi xa töte ár ñho, faxkagihu ga kwathu ga hoñhu Jö.

²⁰ Ne Jö bi 'ñet'ase made ár thuhu bi noñ'ö.

²¹ Ngetho majöni nu ma'ra ya möjö bi t'ets'i ne hinto bi t'et'a made. Ha nunu hö, bi 'ñet'a made nu togo bi 'ñets'i, bi 'ñembabi:

Bi 'ñet'a made ár thuhu ar tsi Dada, ne hinda ma da paña ár ne.

Bi 'ñenö:

Nu'ge gar möjö gi pe'spa ár nsu ar Melkisedek,
hiñham'u da göxa ri ts'edi.

²² Ar tsi Hmu Hesu 'ba made, japi da tho nunar nkohinu xa töte ár ñho.

²³ Numa'ra ya möjö bi nja nzeýe, ngetho nda du ne himi tsá nda mpe nzeýe ya pa.

²⁴ Ha nunu hiñham'u da göxa ár te, jange pe'sa ar 'befi möjö hiñham'u da thege.

²⁵ Jange hyax'mu tsá da poho nu'u ñ'emüibi'ö ne da e da wat'i da hyonga Jö, ne hingi tsaya apa Jö da max'u.

²⁶ Ngetho nunar döngamöjony, gehnu ndi hoñhu: Ár m'ui xint'axi, hingi pödi da 'yot'a ar ts'oki, hinxi jaxt'a ár m'ui, hingi nthöskwi ya 'yot'ats'oki, ne bi ts'ixa mhets'i ba 'buhwi Jö.

²⁷ Nu'mu, hinge mahyoni hyax'mu da unga n'ár m'oñho ne da mpumbabi yá ts'okise, ne m'efa da unga nuyá meti ya jö'i, ngu ot'a nu ma'ra ya döngamöjö. Ngetho nunu, bi unse ár te n'agitho, ne hiñham'u da unga man'agi.

²⁸ Ngetho ya 'bepate exa ngu ya döngamöjö ya jö'i hiñ'otho yá ts'edi. Ha nú'mu mi tho ya 'bepate, bi 'ñet'ase made ár thuhu Jö, nda 'ñexa ár T'u xa ja ár ts'edi, hiñham'u da the ár nsu.

8

Nó'ö 'ba made engá ar 'ra'yo nkohi

¹ Gatho nuna xta möñhu, hõnsenu di ne da zo ri mfenihu: Di pe'su nunar döngamöjõnu, togo bi hñuxnu hár ñ'ei ár thuxandö Jö mhets'i.

² Bi mpe habu majõni ar dönganijö xi hyokase Jö, hinge ar meximhai.

³ Ngetho gatho ya döngamöjõ, xi thuts'i da moxa ya m'oñho ne ya ñhõt'i. Jange nunu n'ehe mahyoni di pe'sa te da mo'spa Jö.

⁴ Nu'mu di 'buhmõwa har ximhai, hindar nmöjõhmö'õ, ngetho jawa ya möjõ poxa ya m'oñho ngu mönga yá 'bepate ar Moise.

⁵ Nu'u pepa nö'õ di hñõts'i ne ar xuditho nu te janu mhets'i. Ngu bi t'uta ar Moise nú'mu ma nda hyokwa ár ngu Jö, ne bi t'embabi: Hyanda xiñho gi hyoka ngu xi t'ut'a'i har t'ohõ.

⁶ Ha nupya nunar döngamöjõnu di teñhu, xa döta ár 'befi, ngetho 'ba made engu nunar 'ra'yo nkohi. Gehnu xi t'unga mahyegiwi ma'ra ya ñhõt'i xa töte yá ñho.

⁷ Ngetho nu'mu nunar 'bet'o nkohi di pe'shmö ár ts'edi, hinge mi mahyoni nda t'umhõ man'a 'mu.

⁸ Gesé Jö himbi numañho ár 'befi ya me Israel, jange bi zui bi ñ'embabi'u: Ar tsi Hmu enõ: Ma da zo ya pa

ga nko'be ya me Israel ne ya me Huda man'ar 'ra'yo nkohi.

⁹ Hinge ngu nunar nkohi da nko'be yá pale, nú'mu nda mipa yá 'ye da juka har hai Ehipto.

Ngetho nu'u himbi umbyá mu bi 'yot'a nö'õ da nko'be, ne nuga da heka'u, engu njap'u ar tsi Hmu.

¹⁰ Nu xta tho nuya pa'u, gehnu ar nkohi ma ga nko'be ya me Israel, engu ar tsi Hmu:

Ma ga ot'wa ma 'bepate ha yá mfeni'u,
ne ma ga köt'wa ha yá mu.

Ma ga 'bui ngu ár Jõgi,
ne ma ga nuga'u ngu ma bötsi.

¹¹ Hinto ma da uta ár ñ'ohu,
hinto ma da uta ár ku, di embabi:

Pödi togo ar tsi Hmu.
Ngetho gatho ma da bökagi,
di ndu nö'õ tsi t'ulo, ne di göxa nö'õ döta.

¹² Ma ga pumbabi yá ts'oki,
hinga ma ga pengi ga bamba nö'õ hingi njap'u bi 'yot'u.

¹³ Nu'mu enõ n'ar 'ra'yo nkohi, xi gönga nö'õ man'a 'mu. Ha nö'õ enõ bi göngi ne bi thege, tx'utho 'bedi da m'edi.

9

Ar nijõ habu mi ndõnga Jö nuwa har ximhai, ne nö'õ bi jap'u mhets'i

¹ Ha nunar 'bet'o nkohi, Jö xki xipabi ya jö'i hanja nda ndõmbabi har nijõ mi 'bukwa har ximhai.

² Ne nunar nijõ mi njanu: Har ñut'i habu mi t'embabi Mar Nsunda, ka mi 'buhnu ar mfox'yo, ar mexa ne ya thuhme mi t'e'spabi Jö.

³ Ne mote ár ñoho ar döta dutu, mi juta nö'õ man'ár xeni ar nijõ mar thuhu Xa Ar Nsunda.

⁴ Ka mi 'buhnu n'ar nt'uts'i xki thoka ar k'axt'abojõ, ne ar k'axt'a 'bezankohi habu 'be'sa n'ar k'axt'at'eni, mi kö ar ñhuni ba e mhets'i, ár t'o ar Aron bi 'rogi, ne ya nxindo nkohi.

⁵ Ne maño ar 'bezankohi, ka xki thuxnu ya dö'enxe mi ñ'u ár nsunda Jö, mi ko'ma ar k'axt'axithe, habu mi nhöxa ar ji mi punga ya ts'oki. Nuyü hinga ma ga ot'ahu xiñho ar 'ñupya.

⁶ Nu xki wadi xki thoka gatho, nu hár ñut'itho ar nijö, hyax'mu mi kut'a ya möjö mi ot'a yá 'befi mi ndöngajö.

⁷ Nu hár ñoxeni ar nijö, honse ar döngamöjö mi kut'i ne n'agitho ar jeye. Himi tsá nda yut'i nu'mu hinte mi hömpa ár ji ya meti nda unga ngu ar m'oñho. Njap'u nda mpumbabi m'et'o yá ts'oki'ö, ne m'efa yá ts'oki gatho nu ma'ra.

⁸ Ne ár Hñö Jö utkagihu njap'u, hinxki t'unda ar seki to gatho nda yut'a habu t'embabi Xa Ar Nsunda, nú'mu hár ñut'i ar nijö hinxki 'beta ár nsu.

⁹ Nunü ngu ár xuditho nö'ö di thohupya. Nuya m'oñho ne ya ñhöt'i mi m'o'spa Jö mam'et'o, hinto bi hyokwa yá m'ui nu'u mi ot'a njap'u.

¹⁰ Nu'mu nuya 'bet'o mhö xki m'epabi, honse nda moxa ya ñhuni, te nda ts'i, ne ya nsuki mpe hár ndo'yo ya jö'i, mi tho'mi nda zonga ar pa nda mponga xoge.

¹¹ Ha nupya xi zokwa ar tsi Hmu Hesukristo, ár döngamöjö nuya ñho ba ep'u. Bi yut'a har dönga nijö töta ár nsu, hinxi hyoka n'ar jö'i, himbi thoka mahyegiwi ar ximhai.

¹² Ne bi yut'a n'agitho har xeni Xa Ar Nsunda, ne hiñham'u da yut'a man'agi. Himbi hñö'spa ár ji ya t'öxi wa yá ji ya boi, nunár jise bi gut'a n'agitho ya thai ndi tuhu.

¹³ Ngetho nu'mu nda nhö'spa ar jö'i yá ji ya t'öxi, yá ji ya boi ne ár 'bospi ya kero, ne nda nsuki nda nt'axka ár te,

¹⁴ tema hinda tsá da 'yot'a ár ji ar tsi Hmu Hesukristo, bi datwa Jö hinte xki jaxt'i. Bi maxa ár Hñö Jö 'bu gatho ya pa, bi unga ár te. Ha nunár jinü da xuk'a ri mfenihu, gi hyehup'u nuya 'befi hinte unga ar te, ne gi pefu Jö togo hö ar te.

¹⁵ Jange bi 'ñu ar 'ra'yo nkohi. Ne nú'mu mi unga ár te, bi mpumbabi yá ts'oki xki 'yot'a mam'et'o nu'u mi 'bu har 'bet'o nkohi. Ne njap'u nuya xki thahni bi t'umba ya ñho xki ñhöt'i hiñham'u da göts'i.

¹⁶ Ngetho habu ja n'ar he'mi nkohi, mahyoni m'et'o da du togo tso yá ñho.

¹⁷ Nunar nkohinü da ndui da me'sa ár ts'edi xta du nö'ö togo tso yá ñho. Ngetho nu'mu tetho, hinto tsá da hñöni.

¹⁸ Nu har 'bet'o nkohi n'ehe, hinge nda tsá nda me'sa ár ts'edi nu'mu hinge nda nhö'ma ar ji.

¹⁹ Ngetho ar Moise nu mi wadi bi xipa ya jö'i xoge ya 'bepate, bi gumpa ár ji ya boi ne ár ji ya t'öxi, bi thönsa ar dehe. Ne bi gu ar thengaxi'yo ne ya doni, bi nöxa ha ya t'ofu mi huxa ya 'bepate, ne bi nöxa gatho ya jö'i n'ehe.

²⁰ Ne bi 'ñenö: Gehnu ar ji umba ár ts'edi ar nkohi xi 'bep'ahu Jö gi 'yothu.

²¹ Hinge honseyu, bi nöxya ji ar nijö n'ehe, ne gatho ya nt'eni mpe hár 'befi Jö.

²² Ha ya 'bepate, tx'utho 'bedi da japa da t'axka xoge har ji nhö'mi, ne nu'mu hinda nhö'ma ar ji, hiñ'otho ár mpumbate ya ts'oki.

Ár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo höka ya ts'oki

²³ Njap'u 'mu nuya te jawa har ximhai, ñhehwi nuya te janu mhets'i, mi mahyoni nda nsuka ha yá ji ya meti. Ha nu'u gese bi ja mhets'i, mahyoni man'ar m'oñho di töte ár ñho.

²⁴ Ngetho ar tsi Hmu Hesukristo himbi yut'a ha n'ar nijö xi hyoka ar meximhai, ñhehwi nö'ö majöni bi 'bu mhets'i. Gese'ö bi yutnu har nijö mhets'i nda pokagihu hár nthandi Jö.

²⁵ Ne hinge xa kut'a ngu nu ma'ra ya döngamöjö, tat'a jeye mi kut'a har xeni Xa Ar Nsunda nda moxa ar ji hingo már metise.

²⁶ Nu'mu di njap'u, hangu ya mpengi xi dumhö nu'mu ga pehu hár nduitho ar ximhai. Ne ha ya ngöxapayu, bi ñ'udi bi unse ár te n'agitho, ne hinda mengi da 'yot'a man'agi, ne njap'u bi hñöka ar ts'oki.

²⁷ Ne ngu xi thu'spabi ya jö'i, honse n'agi da duyü, ne da thö'spa majöni,

²⁸ njap'u ar tsi Hmu Hesukristo n'ehe, n'agitho bi unga ár te, ne njap'u bi hñö'spa yá ts'oki nzeye. Ne ma da ñ'udi ár yo'gi man'agi, da pohö gatho nu'u ndo'mi, hinte di benga ar ts'oki.

10

¹ Nuya 'bepate bi t'unga maham'u, honse ngu ár xudi nuya döta ñho ma nda t'aju m'efa, hinge mi gehyü. Nuya m'oñho tat'a jeye mi ot'a nu'u mi e nda hyonga Jö, hinto bi tsá bi hyokwa ár m'ui.

² Ngetho nu'mu xi hñökwahmö yá ts'okiyü, hinte di tsá'u ha yá müi, ne xi hyehmö da 'yot'a nuya m'oñhoyü.

³ Ha nuya m'oñhoyü, honse mi japi da benga yá ts'oki tat'a jeye.

⁴ Ngetho nuyá ji ya boi ne yá ji ya t'öxi hingi tsá da hñöka ya ts'oki.

⁵ Jange nu mi yut'a har ximhai ar tsi Hmu Hesukristo, bi ñenö:

Ya m'oñho ne ya ñhöt'i hinga ne,
ha ga 'rakawa n'ar ndo'yo har ximhai.

⁶ Nuya m'oñho ts'öt'i ne nuya ñhöt'i thöñ'a'i gi pungya ts'oki, hinga numañho.

⁷ Jange da enga:

Ma Jö'i, di 'bukwa xta e ga ot'a nö'ö gi nege,
ngu xi nt'ot'a ha ya t'ofö habü nongagi.

⁸ Ngu enga m'et'o: Ya m'oñho ne ya ñhöt'i t'a'i gi pungya ts'oki, hinga ne, ne hinga numañho. (Gathoyü 'böts'e ngu mönga ha ya 'bepate.)

⁹ M'efa bi ñenö: Ma Jö'i, di 'bukwa xta e ga ot'a nö'ö gi nege. Njap'u bi ñenö, bi göxa nö'ö m'et'o, ne bi thuxa man'a 'ra'yo.

¹⁰ Xi t'axkagihu, ngetho ar tsi Hmu Hesukristo bi 'yota Jö, bi unga ár te ngu n'ar m'oñho n'agitho, ne hinda ma da tho ár ts'edi.

¹¹ Ha nuya möjö hyax'mu pepa Jö, ne unga get'ö ar m'oñho hiñham'u da hñöka ya ts'oki.

¹² Ha nunar tsi Hmu Hesukristo, mi wadi bi unga n'adar m'oñho bi gut'wa yá ts'oki ya meximhai, bi hñuxa hár ñ'ei Jö.

¹³ Bi ndü nuya pa'u di njawa, honse to'mi da ts'impa gatho yá ñ'uni da ts'em'a ha yá wa.

¹⁴ Ngetho nuna n'adar m'oñhonu, bi umba n'ar hoga te hinda thege nu'u xi t'axk'ö.

¹⁵ Ár Hñö Jö mahyegi damajöni nú'mu bi ñenga m'et'o:

¹⁶ Nu xta tho nuya payü, gehnu ar nkohi ma ga nko'be, enga ar tsi Hmu: Ma ga kö't'wa ma 'bepate ha yá müi, ne ga ot'wa ha yá mfeni.

17 Ne bi 'ñenga m'efa:

Hiñham'u ma ga benga yá ts'oki, ne ga puhni ma ya me'sku.

18 Nu habu xi mpumbabiyu, hiñ'otho ma'ra ya m'oñho da dukwa yá ts'oki.

Ma ga umba ma muihu ga hoñhu Jö

19 Jange tsi kuhu, di pe'supya ar seki ga kuthu har xeni Xa Ar Nsunda, gehnu bi gut'a nú'mu mi nö'ma ár ji ar tsi Hmu Hesukristo.

20 Ga nehü ar 'ra'yo 'ñu tsixju har te, bi xogagihu madeda ar döta xuni dutu bi xoki, gehnu ár ndo'yo.

21 Ne di 'ñehu hár nijö Jö n'ar döta döngamöjö xa pe'sa ár nsu.

22 Ma ga kwathu habu 'bu Jö, hinte di tsuka ma mfenihu, ne di tse ma jamfihu. Ngetho xi nxugagihu ma muihu xi thögagihu ya ts'omfeni, ne xi nsuga ma ndo'yohu har t'axdehe.

23 Hinge te gatho ga benthu. Ma ga umba ma muihu ga ñ'uhu nunar ndo'minu di pe'su, ngetho nu togo bi ñötkagihu hingi kate.

24 Ne n'a ngu n'a ga beñhu ma ñ'ohu, ga nkahu ga pe'su ar mhöte, ne ga pehu ya hoga 'befi.

25 Yo ma ga hehu ga kwathu ha ya mhunts'i ngu xi nzönga 'ra. Nö'ö ga othu, ga humfu ár mu'i n'a ngu n'a ma kuhu, ngetho di pöhu 'bap'u'tho ar pa da penga ma tsi Hmuhu Hesukristo.

Nu'u xa nese da nts'oki

26 Ngetho nu'u xi bö nö'ö majöni, ne di nese da 'yot'a ya ts'oki, hinda ma da t'ot'a man'ar m'oñho da thökwa yá ts'okiyu.

27 Hönse to'ma nunar pa xa ñ'u'tho da thö'spa majöni, ne ar tsibi nthuni da dut'a gatho nu'u hingi ne da 'yota Jö.

28 Nu'u togo ts'okwa yá 'bepate ar Moise, nu'mu yoho wa hñu ya jö'i da damajöni hö bi 'yot'e, hinda k'ont'i da tho.

29 Tengu ár dötahmö ar mfei gi beñhu to'ma nö'ö togo hinda numansubi ár T'u Jö, ne da 'ñenö, hingi ho ár ji nuna bi japabi bi t'axki, ne da ntoxkwi ár Hñö Jö xi nhwégagihu.

30 Di pöhu togo bi 'ñenö: Go di ko'spaga yá ñöni, go ga umga yá njut'i, enga njap'u ar tsi Hmu. Ne man'agi enö: Ar tsi Dada ma da hñö'spa majöni yá bötsi.

31 Ñ'u'tho da zo n'a ha yá 'ye Jö togo te.

32 Beñhu nuya pa xi thogi, nú'mu ja ngi jwahu bi 'ra'ahu ár hyats'i ar tsi Hmu, xa ga tseta ri muihu ga thohu ya thogi.

33 Mödi ngi thohu ya thogi ne ya nt'utsa, ga tsethu ya jö'i mi theñ'ahu, ne njap'u ga thohwihu mahyegi nu'u ma'ra mi tho ya thogi n'ehe.

34 Ngetho ga hwéju nu'u mi ku har fadi. Ha nuya ri ñhohu bi thömp'ahu, ga njohya ga tsethu, gi to'mhu gi hñöñhu ya ñho xa nzatho ne hinda thege, bi top'ahunu mhets'i.

35 Jange yo ma gi hyehu gi ndö'mhu, ngetho bi top'ahu n'ar döta nthöhö.

36 Ngetho mahyoni gi tsethu ya thogi, ne xki jwahu gi 'yothu nö'ö ne Jö, gi hñöñhu nö'ö xi ñöt'ahu.

37 Enga har T'ofö:

Ga to'mhu da tho man'a tsi tui, ne ngut'a ma da zo nö'ö da ehe.

38 Ha nö'ö togo 'bu xiñho ha ma nhandi, ma da m'ui di ñ'emüigi, ha nu'mu da mengi, hinga numañho.

³⁹ Mödi nuju hinga gekagihu nu'u di penju ga m'ehü. Nuju di pe'su ar ñ'emui, ne hinda m'e ma pahü.

11

Ar ñ'emui

¹ Ar ñ'emui gehnu ga pöhu xiñho ma ga höñhu nö'ö di to'mhu, ne di ñ'emuihu ga höñhu nö'ö hindi handathohü.

² Nunar ñ'emuinu bi maña ma palehu mi 'bu mam'et'o nda numañho Jö.

³ Nunar ñ'emuinu faxkagihu ga pöhu honse bi mönga Jö, ne bi ho xoge nö'ö di hanthupya. Gathonu ba e habu himi nhekitho 'mu.

⁴ Nunar ñ'emuinu bi maña ar Abel bi unga n'ar m'oñho mi töpa ár ñho nö'ö bi unga ár jödö Kain. Jange Jö bi damajöni mar hogajö'i, ngetho bi hñömba ár m'oñho. Ne mi tho ya pa, mödi xi du, nhombatho ár ñ'emui.

⁵ Nunar ñ'emuinu bi maña ar Enok bi ts'its'i hinge nda nu ar ndöte. Ne himbi thini, ngetho bi zixa Jö. Núm'u hinxki ts'ixtho, Jö bi damajöni mi numañho.

⁶ Ha nu'u hinte pe'sa ar ñ'emui, Jö hingi tsä da numañho, ngetho nö'ö togo ne da hyoni, m'et'o mahyoni da ñ'emui di 'bui, ne go ma da umba ár nthöhö togo honi.

⁷ Nunar ñ'emuinu bi maña ar Noe bi hyoka ar motsa habu bi k'ont'ö ne gatho yá mäni, nú'mu mi xipa Jö nö'ö ma nda thogi, mödi himi handatho. Nunar jamfinu bi japi bi nheki yá ts'oki ya meximhai, ha nö'ö bi t'embabi mi 'bui xiñho hár nthandi Jö.

⁸ Nunar ñ'emuinu bi maña ar Abra nu mi ts'ohni, ba ponga hár hnini ndi ma ha n'ar hai nda t'umbabi. Bi 'yota Jö mödi himi pödi habu ndi ma.

⁹ Ar ñ'emui bi mats'i bi m'u ngu n'ar nzohö har hai xki ñhöt'wabi, nuyü ma yá hai ma'ra. Mi 'buta ha ya ngudutu. Bi njap'u ar Isa ne ar Hakob, nu'u togo bi hñönga ar ñhöt'i n'ehe.

¹⁰ Ngetho mi to'ma ar hnini xi t'ei xiñho, gese Jö togo xi beni hanja da thoki.

¹¹ Nunar ñ'emuinu bi maña ar Sara togo himi tsä nda ñ'onte. Bi hñönga ar ts'edi nda ndathi, ne bi m'u ár bötsi, mödi xki tho ya jeyë ñ'onte n'ar 'behñö. Ha bi ñ'emui mi tsä nda 'yot'a togo bi ñöt'wabi.

¹² Bi njap'u n'ehe ar Abra. Pontho xki du, bi me'sa ngu ár nzeýe ya tso nuyá 'beto bi dini, ne ngu ar 'bomu ja har ñönthe hingi tsä da 'bede.

¹³ Bi du mi ñ'emui gatho'u, mödi himbi hñönga ar ñhöt'i. Bi hyant'u yap'utho ne mi ñ'emui, mi zengwatho ne mi damajöni'u ma ya nzohö ne thota nuwa har ximhai.

¹⁴ Ngetho nu'u mönga njap'u, nheki xiñho hongä n'ar hai habu da m'ui.

¹⁵ Nu'mu di bemhö nda penga habu ba poñ'u, mi tsä nda mengi.

¹⁶ Ha nuyü mi hoñ'u man'a, mi töte ár nsu bi 'bu mhets'i. Jange Jö hingi ntsä da 'ñembabi ár Dada'u, ne xpa hokwa n'ar hnininu.

¹⁷ Nunar ñ'emuinu bi maña ar Abra nú'mu mi tsäta Jö. Dama bi netho bi datwa ar Isa nö'ö n'ase ár t'u mi ñ'ehe, mödi xki hñönga ya ñhöt'i,

¹⁸ nu xki wadi xki t'embabi: Nuya ri 'beto xta ñöt'a'i, ma da bönga ha yá bötsi ar Isa.

¹⁹ Mi ñ'emui pe'sa ar ts'edi Jö da guxa nu'u xi du, ngetho pontho bi du ne bi mengi bi nte man'agi, ne bi mengi bi zits'i.

²⁰ Nunar ñ'emujinü bi ma_xa ar Isa bi xipa ar Hakob ne ar Esau nö'ö ma nda hwëkwa Jö m'efa.

²¹ Nunar ñ'emujinü bi ma_xa ar Hakob nú'mü mi dat'i nda du, bi xipa nö'ö ma nda hwëkwa Jö yá bötsi ar Huse, ne bi ndönga Jö mi njwaxa hár ndohö.

²² Nunar ñ'emujinü bi ma_xa ar Huse nú'mü mi 'bap'utho ár ndöte, bi 'ñenö ma nda bonga Ehipto nuya me Israel, ne bi 'bepabi'u nda gukwa yá ndo'yo.

²³ Nunar ñ'emujinü bi ma_xa yá dada ar Moise, bi 'ñö hñu nzönö, ngetho bi hyant'u mar nzatho bötsi, ne himbi zu'u nö'ö xki mönga ar ndö.

²⁴ Nunar ñ'emujinü bi ma_xa ar Moise nú'mü mi ndöta, himbi ne bi t'embabi már t'u ár t'inxu ar ndö me Ehipto.

²⁵ Bi hwahna nda mfei mahyegiwi ár hnini Jö, himbi ne bi njohya 'ra ya tsi pa ha yá ñho ar ts'oki.

²⁶ Bi hyandi ngu n'ar döta m'ets'i yá nt'utsa ar tsi Hmu Hesukristo, ne himbi nepa yá m'ets'i ya me Ehipto, ngetho xki hñuxa ár da har nthöhö unga Jö.

²⁷ Ar ñ'emui bi mats'i ba tsop'u Ehipto, himbi zupa ár kwe ar ndö, ngetho bi zetwa ár jamfi Jö togo hingi nheki.

²⁸ Bi mats'i n'ehe nda du'ma ar baxjwa ne ar nhöxa ji nú'mü nda thohnü togo mi ho ya 'bet'o bötsi, hinte nda japabi'u.

²⁹ Ar ñ'emui bi mats'i bi thot'u har Thenga Ñhontho ngu ar 'yoñhai, ha nuya me Ehipto bi tsati nda tho'u n'ehe, ne bi jöt'u xoge.

³⁰ Ar ñ'emui bi mfaxte bi yot'a ya jödo mi kot'a ar hnini Heriko, nu mi wadi bi nthet'a yoto mpa.

³¹ Nunar ñ'emujinü bi ma_xa nunar ts'o'behñö már thuhu ar Rahab. Himbi duwi gatho nu ma'ra ya me'sku, ngetho bi umba n'ar hoga tsaya nu'u togo bi ma ba thexa ar hai xki ñhöt'i.

³² Tema man'a ga xi'ahu. Ngetho hinda zükagi ga pet'ahu gatho tema bi tho ar Gedeon, ar Barak, ar Sanson, ar Hefte, ar Dabi, njap'u ar Samuel ne ma'ra yá m'ehni Jö.

³³ Nunar ñ'emui bi mats'i bi dö ma'ra ya ndö, bi 'yot'a ar hoga ts'ut'wi, bi zu ya ñhöt'i, ne bi got'wa yá ne ya 'muhu.

³⁴ Bi mats'i bi k'ont'a ha ya tsibi xa mi fagi, ne ha ya ndojwai. Bi t'umba ar ts'edi ha yá ngwent'i ne ha ya tuhni, ne bi japi nda 'be ar 'ñu yá ndogu ma'ra ya hai.

³⁵ Ra ya 'behñö bi mengi bi hyanda yá mēni xki mengi xki nte man'agi. Ma'ra bi ñhegi bi mfei, himbi ne togo nda ñöni, ne nda mengi nda nte ha n'ar m'ui töte ár nsu.

³⁶ Ma'ra bi tho ya nt'utsa ne ya mfei. Hinge honse'ö, bi nthöt'a ya bojö ne bi jot'a ha ya fadi.

³⁷ Bi ts'oxa ya nk'ahni, bi nju ya nthegi bi theka made, bi ts'ati. Ma'ra bi tho ndojwaito, himi ñ'otho habu nda m'ui, hagatho mi 'yotho, honse mi hempa yá ximhni ya deti, ya t'öxi, xa mi hyoya, xa mi tho ya dumui, mi tho ya mfei.

³⁸ Ar ximhai hinge ndi 'ñepabi nda m'ukwa. Mi 'yo'u ha ya ot'ahai, ha ya t'ohö, ha ya ñeke ne ya oki ja ha ya ma'ye.

³⁹ Mödi bi numañho Jö yá jamfi, himbi hyant'u nda tho gatho nö'ö xki ñhöt'wabi.

40 Ngetho Jö xki 'yegagihu ma'ra ya döta njöpi, ne nu'u mahyegi nguju nda hñönga nunar ñhony, ne hinga nda hñönse'u ya njöpi.

12

Hinga höju ma dahü xta huxü har tsi Hmu Hesukristo

¹ Ngetho xa xi gokathogihu ra nzeye togo xi damajöni mi pe'sa ar ñ'emüi, ma ga hehu 'mu gatho ma 'benihu, ne ya ts'oki hingi hegagihu ga 'yohu. Ne ga nixt'ihu hinga tsayahü ga tsoñhu ár ñöni nunar 'ñu di teñhu.

² Hinga höju ma dahü xta huxü ar tsi Hmu Hesukristo, togo bi du'mi ne bi jwatka ma jamfihu. Himbi jamasu hangu ma nda tho ya nt'utsa, mi handar johya ma nda 'ñepa m'efa, bi netho nda ts'uta har pont'i, ne bi hñúxa hár ñ'ei ár thuxandö Jö.

³ Beñhu nö'ö togo bi me'spa ar tseti ya ts'okte xa mi utsal, ne njap'u hinda went'ahu hingi ne gi pefu.

⁴ Nu'ahu hinxi zöta ar pa gi uñhu ri tehu gi ntsawihu ar ts'oki.

⁵ Hage xka pumhnihu ya mhö bi hñup'a ri müihu ngu yá bötsi'ihu Jö, bi t'eñ'ahu njawa:

Ma tsi bötsi'ihu, yo gi tsamfu ár njutgu 'ra'ahu ar tsi Hmu, ne yo gi wenthu nu'mu tsu'ahu'ö.

⁶ Ngetho ar tsi Hmu umba ár mfuki nu'u togo mödi, ne umba ár mfei gatho nu'u embabi yá bötsi.

⁷ Tsethu ar mfuki 'ra'ahu Jö, ngetho hant'ahu ngu yá bötsi. Hinjo'o n'ar bötsi togo ár dada hingi umba ár mfuki.

⁸ Ha nu'mu hingi 'ra'ahu ar mfuki ngu nu ma'ra, hingyá bötsi'ihu 'mu, go yá hot'u'ihu.

⁹ Nupya ma ga beñhu xta 'ñehüwa ma dadahu har ximhai, mi febgagihu ne ndi möhu. Yo'ö hinga othu ár Dada ma hñöhu, ne ga pe'su ar te.

¹⁰ Majöni numa dadahuwa mi tsukagihu 'ra ya tsi pa, ngu mi beñ'u mar ñho. Ha Jö febgagihu homga ma ñhohu, ne ga pe'su n'ar te xint'axi ngu'ö.

¹¹ Majöni hiñ'otho n'ar mfei ga johya ga hññhu, gatho tsotkagihu ma müihu. Ha nu'mu da zo ma mfenihu, m'efa ga pe'su n'ar hogamüi, ne da tsä ga othu nö'ö xiñho.

Nu'u togo hep'u ár nhwëki Jö

¹² Jange juxu ri 'yehu xi datho, ne nuya ri ñöhmuhu xi nzatho.

¹³ Ne hyöju n'ar 'ñu njöntho. Njap'u nuna ri wahu xi wengi hinda k'oxa ar ndo'yo, da mengi da zo xiñho man'agi.

¹⁴ Umba ri müihu gi 'buhwihu n'ar hogam'ui gatho nu ma'ra, ne gi pe'su n'ar mfeni xint'axi. Ngetho nu'u hinte pets'i, hinda ma da hyandwa ár hmi ar tsi Hmu.

¹⁵ Ntsuñhu, yo ma da bomp'u n'a da hyep'u ár nhwëki Jö. Ne da müdi da zot'a ár müi, ne da 'yot'a nö'ö hingi ho. Ne njap'u da müdi da ts'okwa yá mfeni ma'ra.

¹⁶ Yo ma da m'up'u n'a di 'bengwi ya jö'i, wa hindi ne da numansu nö'ö di 'ñe mhets'i. Ngu ar Esau bi thoka nö'ö mi t'embabi mar 'bet'o t'u, bi pati nda t'umba n'a mohi ar ñhuni.

¹⁷ Xka pöhu himbi t'ekwabi, mödi m'efa mi nemhö nda hñönga ar njöpi, ne himbi tsä. Bi nö'mahmö yá gida, ha himbi t'umbabi ar seki.

¹⁸ Nu'ahū hinxka kwathū har t'ohō mi tsā ngi thañhū, ngu ya me Israel bi tho mam'et'o, ne ngi hyanthū mi pōxa ar tsibi, xa mar m'exui, ne mi ja ar 'yomndōhi.

¹⁹ Hinga 'yohū ár ñheti ar k'axt'athuxi, ne hinga 'yohū nunar mhō mi nzote. Nu'u togo bi 'yode bi 'yadi nda ñhe.

²⁰ Ngetho himi tsā nda zeta nō'ō mi nsipabi, mi enō: Nu'u togo nda 'ñexa ár wa har t'ohō mödi mar meṭi, nda tho nk'ahni wa nda nsu'sa n'ar maza.

²¹ Xa mar dōta ár nsu mi nheki. Geṣe ar Moise bi 'ñenō: Xa di nhwöt'i di ntsu.

²² Nu'ahū xka kwathū har t'ohō ár thuhu Sion, hár hnini Jō togo te, har Herusalen mhets'i, pontho xka 'buhwihū nu'u ra nzeṣe ya enxe.

²³ Xka kwathū hár mhunts'i nu'u ya hmökabōtsi xi thu'spa yá thuhunu mhets'i, ne xka tsuhū Jō togo ot'wa ar ts'ut'wi gatho. Ne xka nthōskwihū ya hogajō'i xi du xi zonga xiñho hár ñōni.

²⁴ Xka kwathū xka tsuhū geṣe ar tsi Hmu Hesukristo, togo 'ñu ar 'ra'yo nkohi. Ne ár ji bi nō'mi xa dōta ar ñho ñ'udi, hingi ñhehwi ár ji ar Abel.

²⁵ Jamasuhū yo ma gi fe'sfū ár mhō togo zoju. Ngetho nu'mū himbi k'ont'a nu'u bi me'spa ár mhō togo mi zokwa har ximhai, hanja ga k'onthū nu'mū ga fe'sfū ár mhō Jō bi e mhets'i.

²⁶ Nunar mhō bi japi bi nhwöt'a gatho nuwa har ximhai, nupya xi ñōtkagihū xi 'ñenō: Hōnṣe man'agi ma ga japa da nhwöt'a hinga hōnṣe ar ximhai, xoge mhets'i n'ehe.

²⁷ Nú'mū enō, man'agi, ne da 'ñenō ma da hwōnga gatho nō'ō tsā da 'ñōni ne xi thoki. Hōnṣe da gohi nu'u hingi tsā da 'ñōni.

²⁸ Jange nu'mū xta hōñhū n'ar ts'ut'wi hingi tsā da 'ñōni, ma ga umfū njamōdi Jō, ne ga pepabihū ngu ne'ō, ga pe'sfū ar ntsu ne ar ntsuni.

²⁹ Ngetho ma tsi Dadahū ñhehwi n'ar tsibi tsöt'a xoge.

13

Njanu da m'ui ya gamfi

¹ Yo ma gi hyehū da the ar mhōte di pe'su n'a ngu n'a nuya di nkuhū.

² Yo ma gi hyehū gi umfū ar tsaya ma'ra ha ri nguhū. Ngetho 'ra mödi hinxi bōdi, xi umba ar tsaya ya enxe ha yá ngu.

³ Beñhū ya 'yofadi, hu ri muhū wande gi owihū mahyegi har fadi. Yo gi pumhnihū nu'u xi mfei, ngetho gi pe'sasehū ri ndo'yohū n'ehe.

⁴ Tsuñhū ar nthōti ne suhū dar nt'axi. Ha nu'u 'bengwi nu'u hinxi nthōtwi ne nu'u ka yá nthōti, Jō ma da hñō'spa majōni.

⁵ Nzōñhū hingi hyoju ar bojō, ñhogamuhū nō'ō gi pe'su. Ngetho Jō bi 'ñenō: Hinga hek'a'i, hinga pumhni'i.

⁶ Jange hinga tu ma muhū ga eñhū:

Ar tsi Hmu go faxkagi, hinga ntsu.

Te da jakaga ar jō'i.

⁷ Beñhū ri ma'yohū togo bi xi'ahū ár mhō Jō. Hyanthū tengu bi njöpabi yá m'ui, ne temfū yá jamfi.

⁸ Ar tsi Hmu Hesukristo get'ō ngu maham'u, ar pania, ne hiñham'u da mponi.

⁹ Yo ma gi ñhehū da ka'ahū ma'ra ya nt'uti hingi o yá 'ñu. Ngetho xiñho gi zeta ri jamfihū hár nhwēki ar tsi Hmu, hinga ha ya ñhuni. Nuyū hinte bi maxa nu'u togo mi jap'u.

10 Di pe'su n'ar m'oxm'oñho habu nuya möjö mi mpe hár nijö Jö mi 'bu maham'u, hingi tsá da hñöka ar m'oñho da zi.

11 Nunar döngamöjö mi kut'a har nijö ár ji ya meti nda t'unga ngu ar m'oñho, ne nda thökwa yá ts'oki ya jö'i. Ne nuyá ndo'yo nuya metiyü nda ts'öt'a yap'u habu hinto mi 'bui.

12 Jange ar tsi Hmu Hesukristo n'ehe, bi tho nthi har hnini, ne njap'u nunar jise bi nö'mi, da hñökwa yá ts'oki ya jö'i.

13 Ma ga poñhu 'mu ga thöhu nthi, ne ga enthu ma tehu ga thohu nuya ugi ngu bi tho'ö n'ehe.

14 Ngetho hindi pe'suwa n'ar hnini hiñham'u da göts'i. Di hoñhu nö'ö man'a xi 'ñep'u.

15 Nu'mú, ma ga tutwabihu Jö n'ar thuhu ngu n'ar m'oñho, ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo. Ma ga eñhu nunar m'oñhonu, ponga ha ma nehu mat'wa ár thuhu Jö.

16 Ne ga othu xiñho hinga pumhnihu ga mfaxu n'a ngu n'a, ngetho nuya m'oñhoyu numañho Jö.

17 'Yothu ri ma'yohu, yo ma gi thöthu nö'ö xi'ahu. Ngetho nu'u hingi tsaya su'ahu, pödi ma da thö'spa majöni. Jahup'u ne da njohya da 'yot'e, hinga di tu yá müi, ngetho nunu hinte fax'ahu.

18 'Yafu Jö da maxkagihe. Di beñhe hinte tsukagihe ma mfenihe, ngetho di nehe ga othe xiñho gatho.

19 Hönse m'et'o di xi'ahu gi 'yafu ngut'a da tsá ga map'u man'agi.

Nt'ëdi ya ku ne mhat'wa Jö

20 Jö unga ar hogam'ui, ne bi japi bi mengi bi nte ar tsi Hmu Hesukristo man'agi, nuna ar hoga Ma'yo bi nö'ma ár ji bi du'ma n'ar 'ra'yo nkohi hiñham'u da göts'i.

21 Gesé Jö da max'ahu gi 'yothu ya hoga 'befi ngu ne'ö, ne da mpe ha ri müihu da tsá gi 'yothu nö'ö numañho. Da njap'u ngetho tsix'ahu ar tsi Hmu Hesukristo, togo di 'ñepi da t'umba ar nsunda hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

22 Di a'ahu tsi kuhu, gi hñöñhu nunar mhönu hup'a ri müihu, nuna n'a tsi tui xta ot'ahu.

23 Pöhu, xi nthé ma tsi kuhu Timoteo. Nu'mü ngut'a da thokwa, ga me'be ma ga k'ös'ahe.

24 Zengwagihu gatho ri ma'yohu ne gatho ya ku. Peñ'ahu zengwa nuya ku me Italia.

25 Dá hyex'atho'ihu ár nhwëki Jö. Dá njap'u.

AR SANTIAGO

Ar he'mi bi 'yot'a ar Santiago

Ar nzengwa

¹ Dar Santiago, ár 'begogi Jö ne ar tsi Hmu Hesukristo, di zengwa'ihu gatho nu'ahu yá 'beto'ihu nu'ü 'ret'amayoho yá t'ü ar Israel ha gatho ya hai xka mfonthu.

Ar hoga mfödi unga Jö

² Ma tsi kuhu, njohyahu nú'mü gi thohü tsant'ö ya thogi.

³ Gi pöhu nu'mü nts'at'ahu ri ñ'emüihu, ma da hñuxa ri ts'etihu.

⁴ Umba ri müihu da nheki ri ts'etihu ha nö'ö gi pëhu, ne gi ñöxu xiñho, hinte gi k'athu.

⁵ Nu'mü n'a'ahu gi k'athu ar mfödi, 'yafu Jö ne da 'ra'ahu, ngetho nö'ö xa unga nzeýe ne hingi ñös'ahu.

⁶ Ñ'emüihu gi 'yafu, hingi yomihu. Ngetho nö'ö togo yomi, ñehewi nuyá mpunts'i ar döñhonthé xa tuxta ar ndöhi, mawa di manu.

⁷ Nu'ü togo njap'ü, yo di benga ja tema da umba ar tsi Hmu.

⁸ Nö'ö togo yót'a ár mfeni, hingi 'yo n'adar 'ñu.

⁹ Nunar tsi ku hyoya, dá njohya xi numansu Jö.

¹⁰ Ha nö'ö togo pe'sa yá m'ets'i, dá njohya xi hyoma hai Jö, ngetho nö'ö ngu ár ndöni n'ar doni, ma da thotho.

¹¹ Ngetho nu xta boxa ar hyadi ne da pat'i, ar doni da 'yot'i, da da ár ndöni ne da m'eta ár nzatho. Njap'utho nö'ö togo the ya ñho, da m'eta mateda yá m'ets'i.

Ga tsethu ya ts'ati

¹² Nzatho nunar ñ'ohö da tho xiñho nú'mü ts'ati. Ngetho nu xta tho nunar ts'atinu, ma da hñönga ar te ngu ar nthöhö xi ñöt'wa Jö gatho nu'ü togo mödi.

¹³ Nu'mü n'a ts'ati da 'yot'a nö'ö hingi ho, yo ma da 'ñenö go tsata Jö, ngetho Jö hingi tsá da ts'ati da 'yot'a nö'ö hingi ho, ne hinto tsat'ö.

¹⁴ N'a ngu n'a ts'ati nú'mü hár mfenise tsits'i da 'yot'a nö'ö ne ár ndo'yo.

¹⁵ Nunar mfeninu, ngu n'ar 'behñö ñ'u, da 'rogi ar ts'oki, ne xta 'yot'e, da 'yonga ar ndöte.

¹⁶ Ma tsi hmöka kuhu, yo gi 'behu ar 'ñu.

¹⁷ Gatho ya hogant'uni xa xiñho, bi e mhets'i, bi pehna ar Dada togo ár meti ar ñot'i. Nö'ö hingi mponi, ne hingi pata ár mfeni, ngu mponga ar xudi.

¹⁸ Go bi ne'ö bi jaju da ntehu man'agi har mhö majöni da oxu, ne da nugagihu ngu ar 'bet'o sofo ma da njuxa m'efa.

Nu'ü togo ot'a ngu mönga ar hoga mhö

¹⁹ Jange tsi kuhu, xöju xiñho ri guhu gi 'yohu, hinge dama gi thöhu, ne hingi mbo ri kwëhu ngut'a.

²⁰ Ngetho nö'ö togo mbo ár kwë, hingi pe nö'ö ne Jö da mefi.

²¹ Jange hyëhup'ü gatho nö'ö hingi ho ne gatho nuya ts'omfeni. Pe'su n'ar hogamü gi hñöñhu ar hoga mhö xi t'ut'ahu. Nunar mhönu tsá da po'ahu.

22 Ne gi 'yoṭṭu nō'ō mōnga ar hoga mhō, hinga ḥonṣe gi 'yoṭṭu. Nu'mu hingi 'yoṭṭu, gi nts'okṣeḥu.

23 Ngetho nu'mu n'a da 'yoṭa ar mhō, ne hinda 'yo'te, ñḥeḥwi n'a handase ár hmi har ñhe.

24 Nō'ō xi wadi xi hyanda ár hmi ne bi ma, m'efa bi pumhni tengu ár hmi.

25 Ha nō'ō togo huxa ár ḁa har 'bepate xi hoga ma muḥu, hingar dōni, umba ár muḥi teni da 'yoṭ'a nō'ō mō, ne njap'u nzaṭho gatho nō'ō oṭ'e.

26 Nu'mu n'a enō xa hongā Jō, ne hingi tsā da got'a ár ne, nts'okṣe, ne gatho nór 'befi hongā Jō, hinter m'ep'u'ō.

27 Nunar thongajō xint'axi ne hinte pe'sa ya jaxt'i hár nthandi Jō ar Dada, gehnu ma ga xi'ahū: Tsoñḥu ya tsi hyoyabōtsi ne ya 'ranxu tho ar k'at'i, ne gi ntsuñḥu hinda jaxt'a ri m'uiḥu gi mewihū ar ximḥai.

2

Hingi hwanthū 'ra

1 Ma tsi kuhu, dá nheki nuna ri ñ'emuiḥu gi pe'sfū ma tsi Hmuḥu Hesukristo, yo gi hwanthū togo gi zohu.

2 Ngetho nu'mu ha ri mhunts'ihū da zonga n'ar ku di hō ya k'axt'amfo'ye ne ya hoga he, 'mefa da zonga man'ar tsi hyoya ku di he 'ra ya tsi njumfo,

3 ne gi numañhohū nuna hō ar nzaṭho he, ne gi ñ'embabihū: Hñuxnu ha ya hoga nthuts'i. Ha gi ñ'embabihū nunar tsi hyoya: 'Baṗ'uṭho. Nu'mu gi ne gi hñudi, hñup'u har ḥai.

4 Hage hingi hwanthū njap'u ya ku 'mu, ne gi teñḥu ya mfeni hingi ho.

5 Ma tsi hmōka kuhu, di ne gi 'yoṭu nō'ō ma ga xi'ahū: Hage hinxi hwahna Jō nuya hyoya jawa har ximḥai da me'sa nzeḣe ar jamfi, ne da yut'a hár ts'ut'wi xi ñōt'wabi nu'u togo mōdi.

6 Ha nu'ahū xka hyomfū ar hñō nō'ō ar tsi hyoya. Hage hingo nu'u pe'sa yá m'ets'i togo ja'ahū gi thohu ar ts'om'ui, ne gehyu togo tsix'ahū ma da 'baṗ'ahū ha ya ts'ut'wi.

7 Ha hinga gehyu togo tsamba ar hoga thuhu bi mhat'ahū n'ehe.

8 Nu'mu xa majōni gi oṭṭu ngu engā ar 'bepate xa dōta ár nsu, gi teñḥu 'mu ngu engā hár T'ofō Jō: Mō ri ñ'ohū ngu gi mhōse. Njap'u gi oṭṭu xiñho 'mu.

9 Ha nu'mu gi hwanthū ri ñ'ohū, gi oṭṭu ar ts'oki, ne xka ts'ojwū ar 'bepate, 'ñudi gar ts'okteḥu.

10 Nu'mu n'a umba ár muḥi da 'yoṭ'a gatho ngu mōnga ha ya 'bepate, ne nu'mu da ts'oka n'a xenitho, da thoṭa xoge.

11 Ngetho get'ō togo bi ñ'ēnō: Yo gi tsimba ár nthōti ma'ra, get'ō xi ñ'ēnō n'ehe: Yo gi ñhote. Ngetho nu'mu hingi tsimba ár nthōti man'a, ha gi hote, njap'u xka ts'okwa yá 'bepate Jō.

12 Jange 'buḥu ne gi ñōḥu ngu nu'u ma da thō'spa majōni har 'ra'yo 'bepate xi hoga ma muḥu.

13 Har thōxamajōni hinda ma da m'e'spa ar nhwēki nu'u togo himbi me'sa ar nhwēki. Ha nunar nhwēki tōpa ár nsu ar thōxamajōni.

Ar ñ'emuiṣe hinter me'ō nu'mu hingi pewi ya hoga 'befi

14 Ma tsi kuhu, te da maṭa n'ar ku da ñ'ēnō pe'sa ar ñ'emui ne hinte nheki yá hoga 'befi. Hanja da tsā da mpo n'a nu'mu ḥonṣe di mpe'sa ar ñ'emui.

15 Xi'mu n'ar ku ar ñ'ohö wa ar 'behñö, hinte kö ár dutu, ne hinte pe'sa te da zi hyax'mu,

16 ha nu'ahu gi ñ'emabihu: Di möhu ter entho, ñhexu xiñho ne niñöhu, ne hingi umfu tema hongá ár ndo'yo, tema ñho gi umfu 'mu.

17 Njap'u ar ñ'emui n'ehe, nu'mu hingi pewi ya hoga 'befi, hinter me'ö.

18 Tsá da ñenga n'a: Nu'ge gi pe'sa ar ñ'emui, ha nuga di pe'sa ya hoga 'befi. Utka ri ñ'emui hinte pewi ya hoga 'befi, ne nuga ga ut'a ma ñ'emui di pewi ya hoga 'befi.

19 Gi jamfi n'ada Jö 'bui. Xiñho'ö. Njap'u nuya ts'ondöhi jamfi n'ehe, ne xa nhwöt'i ntsu.

20 Xa xka 'be ri mfeni. Ham'u ma gi pödi, nunar ñ'emui, nu'mu hingi pewi ar hoga 'befi, hinter me'ö.

21 Ma palehu ar Abra bi nhu hinte ma ts'oki mi tu, ngetho bi 'yot'a ar hoga 'befi nú'mu mi datwa Jö ar Isa ár t'u, ngu n'ar m'oñho.

22 Ha hingi handi, ar ñ'emui bi mpefi mahyegiwi ya hoga 'befi, ne bi japi bi nxoge nú'mu mi t'ot'a ya hoga 'befi.

23 Njap'u bi thogi ngu engá hár T'ofö Jö habu enö: Ar Abra bi ñ'emui Jö ne bi nhu hinte ma ts'oki mi tu, ne bi nsipabi ár ñ'owi Jö.

24 Hyanthu 'mu, nuya jö'i numañho Jö ngetho ot'a ya hoga 'befi, honge honse thandwa ár ñ'emui.

25 Njap'u ar Rahab mar ts'o'behñö, bi nhu hinte ma ts'oki mi tu, ngetho bi umba ar tsaya yá m'ehni, ne bi ko'sa ha man'ar 'ñu.

26 Ngetho jangu ar ndo'yo, nu'mu k'at'wabi ar hñö xi du, njap'utho ar ñ'emui n'ehe, nu'mu hingi pewi ya hoga 'befi hinter me'ö.

3

Nö'ö pe ma nehu

1 Tsi kuhu, yo xa gi hoñhu gi ñ'utatehu nzeye'ihu, ngetho gi pöhu ma da thobgagihu nö'ö ar pa da thöxamajöni.

2 Ngetho gathö di ts'okwabihu Jö. Nu'mu di 'bu n'a hinte ts'okwa Jö nú'mu ñö, nö'ö xa 'bui xiñho, ne pe'sa ar ts'edi da zöma xoge ár ndo'yo.

3 Nuju di tutwabihu ya bojö há yá ne ya fani, ne da 'yotkagihu. Njap'u di ethu gathö ár ndo'yo.

4 Nuya motsa n'ehe, mödi nda döta ne di ntoxkwi ya 'yomndöhi, t'et'a tsixa n'ar tsi t'ulo nt'e, ne et'a habu da ne nu'u et'i.

5 Njap'u ma nehu n'ehe, gehnu n'ár tsi xeni ma ndo'yohu, ne tsá da 'yot'a ya döta 'befi. Hangu ár döta ar mboza tsá da tsö n'ar tsi t'ulo tsibi.

6 Ne numa nehu gehnu n'ar tsibi. Ja ñuxhnu ya ts'oki jawa har ximhai. Nunar nenü huxa há ma ndo'yohu, xi ts'omba ár m'ui gathö nö'ö xi hyoka Jö. Gesé ár tsibi ar 'bexui tsö nunar tsibinu.

7 Ngetho gathö ya zu'we ja har ximhai, ya ts'int'su, ya k'eñö ne nuya zu'we ja har ñhonthe, xi tsá xi zönda ar jö'i.

8 Há hinjo'o n'ar jö'i xi zönda ár ne. Ngu n'ar hñeni hingi tsá da m'a'mi, xa ñuxa ar 'ñethi hote.

9 Getnu di nsundahu Jö ar Dada, ne getnu di tsañhu ya jö'i di hñöxa Jö.

10 N'adar ne habu ponga ar nsunda ne ar nts'ani 'mu. Ma tsi kuhu, yo gi njahup'u.

11 Hage n'adar pothe habu ponga ar uthe ne ar júthe.

12 Tsi kuhu, hage n'ár 'bai ar iuxi tsá da unga ya 'ro njuka ar nziki, wa n'ár 'bai ar obxi da unga ya iuxi.

Ar mfödi di 'ñe mhets'i

¹³ Nö'ö togo ja ri mfödihü ne xiñho ár mfeni, ñ'uhü ri hoga 'befihü da nheki gi pe'su n'ar hogamüi, hingi ñ'exü.

¹⁴ Ha nu'mü gi gesehü, ne gi benthü ar tuhni ha ri müihü, yo gi exa ri nsuhü gi eñhü gi pe'su ar hoga mfödi, ne hingi njap'u.

¹⁵ Ngetho nunar mfödinü gi teñhü, himbi pehna Jö. Gehnü ár meti ar ximhai, xi bense ya jö'i, ne go unga ar ts'ondöhi.

¹⁶ Ngetho nu habü ja ar gese ne ya tuhni, nunü hinte janü ar hogam'ui, honse nö'ö xi nts'otho.

¹⁷ Ha nunar hoga mfödi di 'ñe mhets'i, m'et'o xint'axi, hingi hongar tuhni, di mönga ar hogamhö, ar hogajö'i. Di hwëka ma'ra, ne ot'a n'ar hoga 'befi, hindi ñ'önt'ütho, gatho umba ár müi ot'a xiñho.

¹⁸ Ne nu'u togo pe'sa ar hogamüi ot'a ar hoga 'befi, ma da hñönga n'ar m'ui ter entho.

4*Ar ntsixkwi ya meximhai*

¹ Habü di 'ñe ya tuhni ne ya nt'utsate gi pe'su. Hage hingedi 'ñe ngetho te gatho gi nehü, ne gathoyu nxint'a ha ri mfenihü.

² Gi hyoju ne hingi pe'su. 'Butho gi ñhohü ne gi ñö'spabihü yá ñho ma'ra, ne hingi tsá gi tsuhü nö'ö gi nehü. Xa gi ntuñhü ne gi weñhü, ha hingi tiñhü nö'ö gi teñhü. Hinte gi pe'su ngetho hingi afu Jö.

³ Ha nu'mü gi ahü hingi t'a'ahü, ngetho gi ahü ngu ne ri ts'omfenihü.

⁴ Gi ñhehwihü n'ar jö'i ka ár nthöti. Wa hingi pöhu nö'ö togo ntsixkwi ar ximhai ntoxkwi Jö. Nu togo ne da ntsixkwi ar ximhai, hotwa ár xütha Jö.

⁵ Wa gi beñhü hinter me'ö te mönga hár T'ofö Jö habü enö: Nunár Hñö Jö xi japi 'bü ha ma müihü, xa tuse mökagihü.

⁶ Ha nö'ö xa hwëgagihü ár mfats'i, jange enö njawa: Jö ntoxkwi ya ñ'ets'i, ne faxa nu'u 'yo nts'a'mtho.

⁷ Yothwü Jö, yo gi ñhehü da dö'ahü ar ts'ondöhi, ne da 'wege da ma'ö.

⁸ Kwathü gi hyoñhü Jö, ne da wat'i da hyoñ'ahü n'ehe. Nu'ahü xka 'yothü ar ts'oki, xuju ri 'yehü. Ne nu'ahü gi yót'a ri mfenihü, jafu da t'axka n'agitho.

⁹ Dá du ri müihü gi nzoñhü. Dá the ri thedehü da zö ar ts'oni. Dá the ri johyahü, da zop'ahü ar dumüi.

¹⁰ Nts'a'mhü hár nthandi ar tsi Hmu, ne go da 'ñes'ahü ri nsuhü.

Hinga theñhü ya ku

¹¹ Tsi kuhü, yo gi nthentehü n'a ngu n'a. Ngetho nu'u togo ot'a njap'u, pontho thenga ya 'bepate ne embabi hinter me'u. Hingi ne da 'yöte, ne go ne'u da hñö'spa majöni ya 'bepate.

¹² N'ase togo xi unga ya 'bepate, ge'ö togo tsá da unga ar mpohö, wa da japa ya jö'i da m'edi. Xi'ge, togo'i gi 'yapa ár mfei man'a.

Hyoñhü gi 'bet'ohü Jö

¹³ Ha gi ohüpya, nu'ahü gi exü ri nsuhü gi eñhü: Nupya wa xudi ga möhü ha n'ar hnini, ne ga 'buhünu n'a njeje, ga mpahü ne ga töhü ya bojö.

¹⁴ Honse hingi pöhmöhu tema da tho xudi. Ngetho ter me'ö ri tehü. Ha hingi ñhehwihü ar 'bongui, n'a tsi tui da nheki ne da m'etho man'agi.

¹⁵ Nö'ö xiñho gi ñeñhu: Nu'mu njap'u ne ar tsi Dada ne da hmiju ar te, ga othu nuna ne nyu.

¹⁶ Nu'mu hingi eñhu njap'u, gi exa ri nsuhu, ne gatho nö'ö hingi et'a Jö m'et'o, hingi ho.

¹⁷ Ha nö'ö pödi da 'yot'a nö'ö xiñho ne hingi ot'e, ts'okwa Jö.

5

Ts'ohna nu'u pe'sa ya ñho ne to'ma ya hyoya

¹ 'Yohupya, nu'ahu gi pe'su nzeje ri ñhohu, nzoñhu ne xa gi mahu, ngetho xa ma gi thohu ar hyoya ne ar thuhu.

² Nuya ri ñhohu xi 'yatho, ne xi zida ya zu'we nuya ri hehu.

³ Nuya ri k'axt'i ne ri t'axbojöhü xi zida ar hai, gehyu ma da damajöni gi njahup'u. Nuya ri ñhohu xka kwathu nuya ngöxapayü, pontho xka munsu ya tsibi, ma gi ntsöt'asehu.

⁴ Nuya 'befi xi 'yot'a ri 'begohu, kaxa Jö gi kahü ne hingi juthwu. Ne ya mhafi xi 'yo ar tsi Hmu togo xa pe'sa ar ts'edi.

⁵ Xka 'buhuwa har ximhai ngu xka nehü, ne xka 'yothu ngu xi ne ri mfenihu. Ne xa xka noju, pontho ngu n'ar meti xi t'ent'i da tho.

⁶ Xka hñu'su ne xka hyohu nunar tsi hogajö'i ñhetho.

Pe'su ar ts'eti ne gi 'yafu Jö

⁷ Jange tsi kuhü, pe'su ar ts'eti, to'mhu ar pa da 'ñep'u ar tsi Hmu. Jangu ar wöhi to'mi da da ar 'bet'o 'ye, wa nuna ta m'efa, ne da ndui da mpot'i, ne ja da nxofo.

⁸ Hö, pe'su ar ts'eti ne tseta ri müihu, ngetho ar tsi Hmu 'bap'utho da ehe.

⁹ Tsi kuhü, yo xa gi ngaxtehu te gatho gi hoxxu ri kuhü. Nu'mu hin'ö, ma da t'ek'ahu ri mfeihu, ngetho nö'ö togo ma da hñöxa majöni, 'ba ar 'ñu da ehe.

¹⁰ Tsi kuhü, pe'su ngu n'ar nt'uti gi temfu ya ts'eti ya m'ehni ar tsi Hmu bi mömp'u ár mhö. Teñhu hanja bi tho'u ya dumui.

¹¹ Nuju di nuhu nzatho nu'u tho ya thogi. Xka 'yohu tengu mi pe'sa ar ts'eti ar Hob, ne xka pöhu tema ngöts'i bi umba ar tsi Hmu, ngetho xa döta ár nhwëki ne ár hogamui.

¹² Hönse nö'ö xa di tet'ahu tsi kuhü, hinte gi 'ñethu made, ngu ar mhets'i wa ar ximhai. Nö'ö gi eñhu hö, di njap'u, ha nö'ö gi eñhu hin'ö, hin'ö. Yo ma da thus'a ri mfeihu.

¹³ Nu'mu ja te tup'a ri müihu, 'yafu Jö. Ha nu'mu gi johyahu, tuthwu Jö.

¹⁴ Ha nu'mu gi hñeñhu, zoñhu ya ndö har nijö da 'yapa Jö gi thixu, ne da gos'ahu ar nziki da e pöta ar tsi Hmu.

¹⁵ Nu'mu da t'apa Jö ne di ñ'emui, go gehnu japi da dixa ar dathi, ne ar tsi Hmu da gats'i. Ha nu'mu xi 'yot'a n'ar ts'oki, da mpumbabi.

¹⁶ Ndahü ri ts'okihu n'a ngu n'a, mhathwu Jö n'a ngu n'a, ne da tsä gi thixu. Nu ár hoga nt'adi n'ar hogajö'i, xa te gatho tsä da 'yot'e.

¹⁷ Ar Elia mar ñ'ohö mi tho ya ts'omfeni nguju n'ehe. Ne bi zit'a ár müi bi 'yapa Jö hinge nda 'wöi, ne himbi 'wö xoge ar ximhai hñu njeje ne 'rato nzönö.

¹⁸ Bi mengi bi 'yapa Jö, ne bi 'wöi man'agi, ha nunar hai bi mengi bi unga ár sofo.

¹⁹ Tsi kuhü, nu'mu gi ko'su n'ar ku xki 'be ar 'ñu majöni,

²⁰ pöhü nö'ö togo da japa n'ar ts'okte da zop'u ár ts'o'ñu, ma da japi da k'ont'a ár pa ndi ma har 'bexui, ne xi mpunga nzeye ya ts'oki.

ÁR NDUJ AR PEDRO

Ár nduj ar he'mi bi 'yot'a ar Pedro

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pedro, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo. Di ot'ahü nunar he'minu, nu'ahü xka mfonthü ha ma'ra ya hai núnu Mponto, Ngalasia, Nkapadosia, N'asia ne har hai Mbitinia.

² Jö ar Dada xki hwañ'ahü ya maham'u ngu xki beñ'ö, ne bi hñux'ahü nda t'axk'a ri m'uihü ár Hñö Jö. Njap'u da tsá gi 'yothü Jö, ne nda xuk'ahü hár ji ar tsi Hmu Hesukristo. Dá hñus'a ar nhwëki ne ar hogam'ui t'a'ahü.

N'ar döta ndo'mi

³ Nsunda Jö ár Dada ar tsi Hmu Hesukristo, togo bi hwëgagihü da m'uhü man'agi. Ne xa di 'withü di to'mhü nö'ö xi 'ñep'u, ngetho bi mengi bi nte man'agi ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Ne ma ga höñhünu mhets'i n'ar ñho hiñham'u da nhwati, hinto da tsa da jaxt'i, ne hinda tho ár nzátho. Gehnü xi t'egagihünu.

⁵ Ár ts'edi Jö faxa ma ñ'emuihü ga höñhü nunar mpohö xi t'egagihü, ne da t'aju ha ya ngöxapa.

⁶ Ne go gehyü ja'ahü gi njohyahu, mödi 'ra ya tsi pa gi thohü ya nt'utsa, nu'mü njap'u handa xiñho ar tsi Dada.

⁷ Ne njap'u da ts'at'a ri ñ'emuihü, töta ár ñho ar k'axt'abojö t'ent'a har tsibi, ne da 'we gatho nö'ö hingi ho, mödi ma da thotho. Ha nuna ri jamfihünu ma da t'e'spa ár nsu, ne da nhumañho xta ep'u ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Hinxka hyanthü ha gi möhü, ne gi ñ'emuihü mödi hingi hanthüpya. Nunar jamfinü ja'ahü gi pe'sü n'ar johya xa nzátho, hingi tsá ga möñhü tengü'ö.

⁹ Ne gi tsuhü ar mpohö, gehnü gi ñ'emuihü gi tsuhü.

¹⁰ Nuyá m'ehni Jö bi ñ'ani ne bi hñet'u tema ndi bönga nunar mpohö xki ñhöt'ahü, ne bi möñ'u nunar nhwëkinü xki t'ek'ahü.

¹¹ Mi het'u xiñho togo ne ham'u ma nda tho nö'ö xki xipa ár Hñö ar tsi Hmu Hesukristo mi pes'u. Gehnü mi xip'u tema ugi ma nda tho'ö, ne ya döta njöpi nda e m'efa.

¹² Xki t'utwabi'u nehe hinge nda zu nuya ñhoyü, go ma nda zuju. Nö'ö mi möñ'u maham'u, xi xi'ahüpya nu'u togo hömpa ár ts'edi ár Hñö Jö, gehnü xpa e mhets'i. Gathoyü nemhö da bö xiñho ya enxé.

Ts'ónkagihü ga 'buhü n'ar m'ui xint'axi

¹³ Jange umba ri muihü gi pöhü tema gi pehü. Da xo ri dahü, ne gi to'mthohü ar nhwëki ma da hö ma tsi Hmuhü Hesukristo xta ehe.

¹⁴ Nupya gar bötsi'ihü Jö gi ohü gatho nö'ö nsi'ahü. Jange yo gi nehü nuya ts'oki ngi othü maham'u nú'mü hinge ngi pöhü ngi 'yothü ar ñho.

¹⁵ Jangu nö'ö togo bi zoñ'ahü xint'axi ár m'ui, gi njahüp'u n'ehe, dár nt'axi gatho nö'ö gi 'yothü.

¹⁶ Ngetho njanü xi mönga Jö har T'ofö: Dár nt'axi ri m'uihü nguga xint'axigi.

17 Ha nu'mu gi ndõñhu ngu ri Dadahu togo ot'a ar hoga ts'ut'wi, umba ngu xi 'yot'a n'a ngu n'a, ne hingi hwantho; jange ntsuñhu hanja gi 'yohu gatho ya pa gi nehü ar 'ñu di ma mhets'i.

18 Ngetho bi njuk'ahu har m'ui hinte mar ñho bi zok'a ri dadahu. Ha nunar njut'i bi t'uni bi ts'iñ'ahu, hinge ngu nõ'õ thege, ngu ar k'axt'i wa ar t'axbojõ.

19 Gesë ár ji ar tsi Hmu Hesukristo bi nõ'mi, ngu n'ar tsi deti t'unga ngu ar m'oñho, xa 'bui xiñho ne hingar ts'onte.

20 Jõ xki benga nda 'yot'a njap'u nú'mu hinxki hyokta ar ximhai, ne ka xi nheki nuya payu homp'a ri ñhohu.

21 Ne nuna ar ugi bi tho ar tsi Hmu Hesukristo, bi ja'ahu gi ñ'emuihu Jõ, togo bi ko'spa ár te ne xi umba n'ar dõta nsunda. Njap'u gi ñ'emuihu Jõ, ne gi to'mbabihiu ár mfats'i.

22 Xi t'axka ri muihu gi othu nõ'õ majõni, ne ár Hñõ Jõ fax'ahu gi pe'su ar hoga mhõte hindi oxta mañõ. Jange mhõhu n'a ngu n'a. Nunar mhõtenü di 'ñe ha n'ar hogamui xint'axi.

23 Ngetho xka penju xka m'uhu man'agi. Hinge xka 'ñehupya ha n'a di the ár te. Xka poñhu ha n'a hingi the ár te, nú'mu ga põthwu ár mhõ Jõ hõ ar te ne hiñham'u da thege.

24 Ngetho hár T'ofõ Jõ enõ njawa:

Gatho ya jõ'i ñhehwi ya doni,

ne ár nsu ngu ár ndoni.

Xta 'yot'a ar doni da da ár ndoni.

25 Ha nunár mhõ Jõ hiñham'u da thege.

Gehnu ar hoga mhõ xi nsi'ahu.

2

1 Jange hyehu n'agitho gatho ya ts'oki, ya nhemhñõ, nõ'õ gi yot'a ri hmihu, ya hyokte, ne ya 'yonga 'bede.

2 Xa gi hyoñhu ngu n'ar tsi t'ulo bõtsi ar 'ba di 'ñe mhets'i hinte xi nthõnts'i. Njap'u gi tehü xiñho ne gi pe'su ar mpoñõ.

3 'Yothu njap'u ngetho xka põthwu ár nhwëki ar tsi Hmu.

Ar tsi Hmu Hesukristo ngu n'ar do pe'sa ar te

4 Kwathu gi hyoñhu ar tsi Hmu Hesukristo, togo ngu n'ar do pe'sa ar te. Mõdi nunar donü bi zanda nu'u togo mi hõ ar ngu, ha Jõ go bi hyandi ngu n'ar do xi thahni ne nzatho.

5 Gi njahup'u n'ehe, di hñõx'ahu ar do hõ ar te, n'a ngu n'a gi jafu da he'sa ár nijõ Jõ. Ne di hñõx'ahu ar möjõ pe'sa n'ar m'ui xint'axi, gi ent'a ri tehü ngu n'ar m'oñho numañho Jõ, gi hõmfu ár ts'edi ar tsi Hmu Hesukristo.

6 Jange enga har T'ofõ:

Põhu di exnu Nsion ar mudido du'ma ar jõdo xi thahni nzatho.

Nu'u togo da ñ'emuihi, hinda ma da 'be ár tsã.

7 Jange nu'ahu xka ñ'emuihu, gi hanthu nzatho'õ. Ha nu'u togo hinxi ñ'emui, ngu enga har T'ofõ:

Nunar do bi zanda ya hongu,

nupya ar mudido du'mba ár jõdo ar ngu.

8 Ne enõ n'ehe:

Gehnu ar do da japi da fe'sa yá wa ne da hwangi.

Ngetho nthewi ar mfets'e hár mhö Jö, gehyü ya me'sku. Njap'u xki thuts'i nda njap'u'u.

Ár hnini Jö

⁹ Ha nu'ahü yá bötsi'ihü Jö xi hwañ'ahü, yá möjö'ihü ar ndö mhets'i. Go ge'ahü ár hnini Jö 'bü xint'axi, ne ár meti'ihü'ö. Gese'ö bi hwañ'ahü gi xifü ma'ra tengu ár ts'edi ne ár nsunda nö'ö togo bi zo'ahü ngi poñhü har 'bexui, ne gi 'buhüpya har hoga hyats'i xa nzaþho.

¹⁰ Maham'u hinge ngar hnini'ihü Jö, ha nupya hö, yá hnini'ihü'ö. Maham'u hinge ngi pe'sfü ár nhwëki'ö, ha nupya hö, xka hñömfü ár nhwëki.

'Buhü ngu yá 'bego'ihü Jö

¹¹ Tsi kuhü, di zo'ahü ngu ya nzohö ne ngu ya ne'ñu. Di xi'ahü gi hyehü nuya te gatho ne ri ndo'yohü, gehyü ntöxkwi nö'ö ne ri müihü.

¹² 'Buhü n'ar hogam'ui mameda nu'u togo hinxi jamfi, mödi 'yomp'a ri 'bedehü eñ'u xi nts'otho nö'ö gi oþhü. Ne xta ep'u ar tsi Hmu Hesukristo, ma da nsundabi Jö xta xo yá da, da bö'u mar ñho nö'ö ngi oþhü.

¹³ Ngetho gi jamfihü ar tsi Hmu, 'yoþhü gatho nu'u togo pe'sa n'ar nsu. 'Yoþhü ar ndö xi t'exa mañö,

¹⁴ ne gatho yá maxte, ngetho xi m'ehni da umbya mfeï ya ts'okte, ne da 'ñe'spa yá nsu nu'u ot'a xiñho.

¹⁵ Ne Jö gi 'yoþhü xiñho, ne njap'u gi kothwü yá ne nu'u ya jö'i hingi numañho nö'ö di peþu.

¹⁶ 'Buhü wande hinto su'ahü, honse hingi jahü gi ne gi 'yoþhü nö'ö hingi ho. 'Yohü ngu yá 'bego'ihü ar tsi Dada.

¹⁷ 'Ñe'sfü ár nsu gatho. Möhü ya tsi ku. Tsufü Jö. 'Ñe'sfü ár nsu ar ndö n'ehe.

¹⁸ 'Begoþu, pe'su n'ar hogamü gi 'yoþhü ri hmuhü. Hinge honse nu'u togo ya hogajö'i, 'yoþhü nu'u xi ñhembü gi tsetþu n'ehe.

¹⁹ Jö handa xiñho nu'u tho ya mfeï hindi 'ñepabi, nuya thogi tseti, ot'e da gohwi xiñho Jö.

²⁰ Tema ñho gi jujü nu'mü gi tsetþu ar mfeï ngetho xka nts'oju. Ha nu'mü gi thohü ar mfeï ngetho gi oþhü nö'ö xiñho, njap'u hö, hant'ahü xiñho Jö.

²¹ Xi ts'oñ'ahü gi tsetþu; ngetho ar tsi Hmu Hesukristo go bi tho'ö ya thogi ma nga thohühmö, ne njap'u bi utkagihü ár m'ui ga teñhü.

²² Nö'ö hinte ma ts'oki bi 'yot'e, ne hinte mar nhemñö bi bönga hár ne.

²³ Núm'u mi ts'ani, himi ko'sa ar nts'ani. Núm'u mi tho ya ugi, hinge mi xipabi nda njapabip'u n'ehe. Mi tsokwa gatho hár 'ye nö'ö togo ot'a ar hoga ts'ut'wi.

²⁴ Gese bi hñöska ma ts'okihü hár ndo'yo nú'mü mi ts'uta har pont'i, ne njap'u nu'u di 'buhü, hinte tsa te da jajü ar ts'oki. Nupya ga 'buhü ga oþhü nö'ö xiñho. Bi tho ar ugi'ö, ne njap'u gi pe'sü ar nzaki.

²⁵ Ngetho ngi ñhehwihü 'ra ya tsi deti xki mfont'i, ha nupya xka penju xka tsuhü ar ma'yo su'a ri teþu.

3

Hanja da m'u ya nthöti

¹ Di zo'ahụ nu'ahụ gar 'behñöhü n'ehe, gi 'yothü ri dömehü, ne njap'u nu'mü togo hinxi ñ'emüi, da hñönga ár mhö Jö hant'ahü ri hogam'uihu, hinge mahyoni gi zohü.

² Hönse da hyant'a ri hogam'uihu xint'axi ne gi tsufu Jö.

³ Nuna ri ñhokihü, hinge xa gi hyoñhü nö'ö oxta mañö xa di thotho gi ñhoju. Yo xa gi ñhoxu ya hwexkabajö, ne hingi hyehü ya he gi ñ'exu.

⁴ Hyoñhü nö'ö di 'ñe mbo ri müihu. Nunar ñhokinü hiñham'u da thege. Gi umba ri müihu gi 'buhü n'ar hogam'ui, ne gi 'yothwü ar ñho ma'ra. Gehnü numañho Jö.

⁵ Ngetho njap'u mi ñhoka maham'u nu'u ya tsi 'behñö mi 'bu n'ar m'ui xint'axi. Ne mi to'mba ár mfats'i Jö, mi ota gatho nö'ö mi xipa yá döme.

⁶ Jangu ar Sara mi ota ar Abra, ne mi embabi ár hmu. Ha nu'ahü xka ehü di boni yá t'inxu'ihu, nu'mü gi 'yothü ar ñho ne hiñ'otho te gi tsuhü.

⁷ Di zo'ahüpya nu'ahü gar dömehü, 'buhwihü ri 'behñöhü gi pe'su n'ar döta mfödi, ne gi umfü ar nsu di 'ñepi, ngetho hints'u nzeýe yá ts'edi. Beñhü gehnü ri ñ'owihü gi hñöngwi mahyegi yá njöpi Jö, ne njap'u hinte di ja te da k'a'sa da t'a'ahü nö'ö gi afu Jö.

Hanja da m'u gatho ya ku

⁸ Hár ngöts'i di xi'ahü gi beñhü n'adar mfeni, di ko ri müihu gi mhöhu ngu ya tsi ku, gi pe'su ar nhwëki ne gi ntsixkwihü gatho.

⁹ Yo gi ko'spabihü yá ñöni togo ot'ahü ar ts'oki, ne hingi ntsants'aniwi ma'ra. Nö'ö gi 'yothü, tetwathohü Jö, ngetho xi ts'oñ'ahü da t'a'ahü ar njöpi.

¹⁰ Ngetho ngu enga har T'ofu:

Nö'ö togo ne da mö ár te, ne da hyanda ya hoga pa,
hinda hye ár ne da mönga nö'ö hingi ho,
ne hinda hyegi da mönga ya nhemñö.

¹¹ Dá hye ar ts'oki ne da 'yot'a nö'ö xiñho.

Da hyonga ar hogam'ui, ne xta dini hinda hyegi.

¹² Ngetho ar tsi Hmu handa xiñho nu'u pe'sa n'ar m'ui xint'axi,
ne oxtho to'mi tema da 'yapabi.

Ne 'butho da umba yá mfei nu'u togo hingi ot'a xiñho n'ehe.

¹³ Ha nu'mü gi othü nö'ö xiñho, togo tsá te da ja'ahü 'mü.

¹⁴ Ne nu'mü ja te da nja'ahü ngetho gi othü xiñho, nzátho'ö. Yo gi jafumasu ne da pi'ahü, ne hingi tu ri müihu.

¹⁵ Nö'ö gi pehu, nsundahü Jö ar tsi Hmu ha ri müihu. Ne hyax'mü gi 'buhü xka ñhoju gi thöthu, hingi ñ'exu ne di 'benga nt'ek'ei nu'u togo añ'ahü teme di bongá ri ndö'mihü gi pe'su.

¹⁶ 'Buhü hinte di tsu'a ri mfenihü. Ne njap'u nu'u jus'ahü ri 'bedehü enö gar ts'oktehu, da 'be yá tsá xta nu hingi njap'u. Xta nu'ahü gi pe'su n'ar hogam'ui, ngetho gi 'buhwihü ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁷ Xiñho'ö nu'mü gi thohü ya thogi ngetho gi othü nö'ö xiñho, nu'mü njap'u ne ar tsi Hmu, hinge gi thohü ya thogi ngetho gi othü ya ts'oki.

¹⁸ Nunar tsi Hmu Hesukristo bi tho n'agitho ar ndöte, njap'u bi hñöga ma ts'okihü. Ar hogajö'i bi unga ár te bi pokagihü nuju xta othü ya ts'oki, ne da zixkagihü ma ga 'buhwihü Jö. Majöni bi du ár ndo'yo, ha nu ár hñö himbi du, pontho bi mengi bi nte nú'mü mi nanga man'agi ár ndo'yo.

¹⁹ Nunár hñö bi ma ba humbyá hmi nu'u yá hñö ya jö'i bi jot'i.

²⁰ Nu'u maham'u himbi ne bi 'yode, hangu bi do'mahmö Jö, gatho ya pa bi zi'spa ar Noe bi hyoka ar motsa. Himbi k'ont'a nzeye ya jö'i, honse hñöto bi bongi nda jöt'a har dehe.

²¹ Nunar dehenü bi ñu'sa ar ximhai, ñhehwi ar xixthe nuya payu. Nunar xixthenü, hingé di nehu ga xuju ma ndo'yohu. Gehnu n'ar nt'udi di uñhu hár nhandi Jö hinte tsuka ma mfenihu, ne xta mpohu. Gathonu xta hñhu ngetho bi mengi bi nte ar tsi Hmu Hesukristo.

²² Gehnu mi wadi bi boxa mhets'i, bi hñuxa hár ñ'ei Jö. Ne gatho ya enxe, ya ndö ne ya ts'ut'wi ota nö'ö möñ'ö.

4

Ngu yá hoga 'bego'ihu Jö, jafu da mpe ya hogant'uni xi 'ra'ahu Jö

¹ Ar tsi Hmu Hesukristo bi zeta nuya thogiyu hár ndo'yo, jange pe'su nunar mfeninu n'ehe. Ngetho nu'u togo xi tho ya ugi hár ndo'yo, xi ñ'ehwi ar ts'oki.

² Nuya pa xi ñep'u hinda m'u ngu nese, temtho yá ts'onhe ya meximhai. Nupya da 'yot'a gatho ngu ne Jö.

³ Hyehup'u nö'ö ngi othu mi numañho nu'u hingya gamfi. Nu'u 'bengwi ya jö'i, te gatho ne'u, xa ya nti, xa ne da 'be yá mfeni ha ya dango, ne ndönga ya tsita emp'ö, xa xi nts'otho nö'ö ot'u.

⁴ Nuyü 'yotho hingi ñ'owihu ha yá ts'o'befi, ne theñ'ahu.

⁵ Ha ma da datwa majöni nö'ö togo xi ñhoki da umbyá mfei nu'u te, ne nu'u xi du.

⁶ Jange xi nsipabi ar hoga mhö nu'u togo xi dupya, ne da tsá da m'u'u ngu ar hñö di hñöxkwi Jö, mödi bi hñönga ar ndöte ngu ar njut'i ar ts'oki tho gatho ya jö'i.

⁷ Nö'ö ar pa da göxa xoge, 'bap'utho da zoho. Jange hyanthu xiñho tema gi pehu, ne ndö'mhu hingi tsayahü gi zohu Jö.

⁸ Ne gi umba ri muihu m'et'o xa gi mhöhu n'a ngu n'a, ngetho ar mhöte punga nzeye ya ts'oki.

⁹ Gi nethohu gi uñhu ar tsaya n'a ngu n'a.

¹⁰ Ngu yá hoga 'bego'ihu xi t'ent'a ha ri 'yehu nuya nzeye ya hogant'uni unga Jö, jafu da mpe ha yá m'ui ma'ra ngu ar nt'uni xi nhwék'ahu.

¹¹ Nu'mü ja n'a togo ñö, dá ñö ngu mönga ár mhö Jö. Ha nu'mü ja n'a togo pepa ma'ra, dá 'yot'e ngu ár döta ár ts'edi Jö xi thembabi. Ne njap'u gatho nö'ö gi pehu da nsundabi Jö, ngetho gi pefu ar tsi Hmu Hesukristo. Jö ár meti ar nsunda ne ar ts'ut'wi hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

Di thohu ya thogi ngetho dar gamfihu

¹² Ma tsi hmöka kuhu, yo gi tu ri muihu nu'mü xta ep'u ya thogi, ne da zu'ahu ngu n'ar tsibi da tsat'ahu ri ñ'emuihu. Yo ma gi 'yohu xta ep'u gathoyu.

¹³ Nö'ö gi 'yothu, njohyahü ngetho gi thohu n'a tsi tui ya ugi ngu bi tho ar tsi Hmu Hesukristo, ne nú'mü xta nheki ár nsunda xa ma gi njohyahü.

¹⁴ Nu'mü nt'utsa'ihu ngetho gi teñhu ar tsi Hmu Hesukristo, xa nzatho'ö, njap'u nheki gi 'buhwihu ár Hñö Jö. Majöni nu'u tsani, ha nu'ahu gi nsundabihu ha ri m'uihu.

¹⁵ Yo ma gi thohu ya thogi ngetho gar hyotehu, gar behu, gar ts'oktehu, wa gi ñ'öxtehu tengu yá m'ui ma'ra.

¹⁶ Ha nu'mü gi thohu ya thogi ngetho xka ñ'emuihu, yo ma gi ntsahu. Nsundabihu Jö gi thohuyu.

¹⁷ Ngetho bi zo ar pa da nja ár mfeí Jö, ne ma da du'ma m'et'o hár nijö. Ha nu'mu xi ndui xi gutka ma guhu, tema ngöts'i to'ma nu'u hinxi ñ'emui ár hoga mhö Jö.

¹⁸ Ne enga har T'ofó n'ehe:

Nu'mu xa xi ñhembí da mpohó n'ar hogajö'i, habu di gohmö nö'ö hingi benga Jö, ne ar ts'okte 'mu.

¹⁹ Jange nu'u togo gi thohu ya thogi ngu ne Jö, 'yent'athohu ri tehu ha yá 'ye ar tsi Dada togo bi hyogagihu, ne xa gi umba ri muihu gi 'yothu ar ñho.

5

Sufu yá tsi deti Jö

¹ Di zo nu'u ya ndö har nijö gi 'buhwihup'u. Di apabiga dar ndöse n'ehe, ne da handwa yá ugi bi tho ar tsi Hmu Hesukristo, ne di to'mi ga 'bu'benu mhets'i xta nheki ár nsunda.

² Suhu ya tsi deti gi 'buhwihup'u yá meti ar tsi Hmu. Yo gi othu ngetho nja'ahu, go gi nesehu. Yo gi homfu yá bojö, njohya gi suhu.

³ Hingi 'yothu ndöta gi ne gi hyomahaihu nu'u togo gi suhu. Nö'ö gi 'yothu, 'ñuhu n'ar hogam'ui.

⁴ Ne xta ep'u ar Döngama'yo, ma gi hñöñhu ar nthöhö nsunda hinda ma da thege.

⁵ Mahyegi di xi'ahu nu'ahu gi bötsihu, 'yothu te da xi'ahu ya ndö har nijö. Gatho'ihu ñ'othu n'a ngu n'a, ne di nhekitho ri hogamuihu, ngetho: Jö ntoxkwi nu'u ya ñ'exte, ne hwékwa ár mfats'i nu'u hingya ñ'ets'i.

⁶ Nts'a'mhu hár nthandi Jö togo xa ja ár ts'edi, ne go da 'ñes'ahu ri nsuhu nú'mu xta zonga ar pa xi beñ'ö.

⁷ Tsokwabihu Jö gatho ri dumuihu, nö'ö hingi tsaya su'ahu.

⁸ Zot'a xiño ri dahu ne yo gi othu, ngetho ri ñ'unihu ar ts'ondöhi 'yo ngu n'ar 'muhu honi togo da 'yent'a ár ne.

⁹ Noxju gi to'spabihu xi nze ri jamfihu. Gi pöhu nuya thogiyu, bí thopya nzeze ya ku xoge ár nxidi ar ximhai.

¹⁰ Ne Jö togo ár meti ar nhwëki, bí zokagihu ga 'buhu hár nsunda hingi thege, ngetho di teñhu ar tsi Hmu Hesukristo. Nu xta tho 'ra ya tsi pa gi thohu ya thogi, gese'ö da max'ahu gi 'buhu n'ar m'ui xint'axi, da zet'a ri jamfihu, da 'ra'ahu ar ts'edi, ne da zix'ahu xiño hár 'ñu'ö.

¹¹ Jö go ár meti'ö ar nsunda ne ar ts'ut'wi hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

Ya ngöxanzengwa

¹² Di peñ'ahu nunar he'minu da hñös'ahu ar ku Silbano, togo di handi n'ar ku ota xiño ar tsi Hmu. Xta ot'ahu n'a tsi tui, di ne ga hup'a ri muihu, ne di damajöni gehnu ár nhwëki Jö nö'ö gi teñhu.

¹³ Ar nijö 'bu Mbabelonia, mahyegi ngu'ahu xi hwahna Jö, peñ'ahu ar zengwa n'ehe. Ar ku Mörko togo pontho ma t'u zengwa'ihu n'ehe.

¹⁴ Nzengwahu n'a ngu n'a xa gi mhötehu. Gi 'buhu n'ar hogam'ui gatho nu'ahu xka nthexu ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'u.

ÁR ÑOHO AR PEDRO

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Pedro

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Simu, t'engagi ar Pedro, ár 'begogi ne ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo. Di ot'ahü nunar he'minu nu'ahü xka tsuhü n'ar nzatho jamfi ngu nö'ö di pe'sje. Xka tsuhü nunar jamfinu, ngetho xa ar hogajö'i ma Jöhu ne ma Pohotehu ma tsi Hmuhe Hesukristo.

² Dá hñuxa ar nhwëki ne ar hogam'ui gi höñhu, ngetho gi pöhu Jö ne ma tsi Hmuhe Hesukristo.

Nuya ku di hñöxa ár m'ui Jö

³ Jö xa pe'sa ár ts'edi, ne xi 'rakagihu gatho nö'ö di hoñhu ga 'buhü ne ga pefü xiñho, ngetho nö'ö togo bi zokagihu xa döta ár nsunda, gese'ö bi ñ'udi ga pötwabihu.

⁴ Ne xi 'raju ya nzatho ñhöt'i thota ár mhödi ne xa döta. Njap'u da tsa di hñöx'ahü ár m'ui Jö, ngetho xka hyehup'u ar ts'oki jawa har ximhai, t'ot'e tenga yá ts'onhe ya jö'i.

⁵ Jange nu'ahü xa gi umba ri müihu gi tetwabihu da mewi ri jamfihu ar hogam'ui, ha nunar hogam'ui di pewi ar hoga mfödi.

⁶ Nunar hoga mfödi di pewi ar nts'uni, ha nunar nts'uni di pewi ar ts'eti, ha nunar ts'eti di pewi ar nhwëki.

⁷ Ha nunar nhwëki di pewi ar mhöte n'a ngu n'a, ne nö'ö gi mhöhu n'a ngu n'a, di pewi gi möhu gatho nu ma'ra.

⁸ Ngetho nu'mü xa gi pe'suyü, ne gi jafu da xu, hinda ma da m'ep'u xka pöhu ar tsi Hmu Hesukristo, hingi 'buhü njap'utho hinter m'efi ri tehu.

⁹ Ha nu'u togo hingi pe'sa nuya ñhoyü pewi yá jamfi, ot'a ngoda, hingi hongá nö'ö bi e mhets'i, ne xi pumhni xi nsukwa yá ts'oki xki 'yot'a mam'et'o.

¹⁰ Jange tsi kuhü, xa gi umba ri müihu gi ñ'uhü xi ts'oñ'ahü ne xi thañ'ahü, ngetho nu'mü gi 'yothü njap'u, xi ñhembu gi tahü.

¹¹ Ne njap'u ma da sok'ahü n'ar döta ne nzatho goxthi, ne gi kuthü har ts'ut'wi hiñham'u da thege, ár meti ma Pohotehu ne ma tsi Hmuhe Hesukristo.

¹² Nuga hinga ma ga tsaya ga beñ'ahü gathoyü, mödi xka pöhu ne xi zet'a ri jamfihu gi teñhu nö'ö majöni xi nsi'ahü.

¹³ Di beni nupya di 'butho, gehnü ma 'befi ga bemp'ahü gi 'yothuyü.

¹⁴ Ngetho di pödi ngut'a ma ga hekwa nunar ndo'yonu, ngu xi xikagi ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Ma ga umba ma müi n'ehe, nú'mü xka ñ'e'be nunar hainü, nu'ahü hyax'mü gi benthu nuya xta ut'ahü.

Damajöni nu'u togo bi hyandwase ár nsunda ar tsi Hmu Hesukristo

¹⁶ Nuje xta ut'ahe ngu da handwasehe ár ts'edi ne ár 'ñehe ma tsi Hmuhe Hesukristo, hinge ngu enga ya 'bede xi bense ya jö'i.

¹⁷ Da hanthe nú'mü Jö ar Dada bi 'ñe'spa ár nsu ne bi umba ar nsunda, núnu habü bi nheki nunar mhö ndi 'ñe har nsunda mhets'i, mi enö: Gehnü ma hmöka T'u, jakagi ga njohya.

18 Ne nuje da ohe nunar mhönu ndi ñe mhets'i nú'mu ndi 'bu'behe har jöpa t'ohö.

19 Gatho nuya thogiyu xi ñ'udi majöni nö'ö xki mönga yá m'ehni Jö. Jange xiñho gi jafumasu nuya mhöyu, ngu n'ar ñot'i yot'ahu mateda ar 'bexui, gi to'mhu da hats'i ne da yot'ahu ar njötso poxa 'bu xudi.

20 Hönse beñhu m'et'o, gatho nö'ö xi 'yot'a yá m'ehni Jö har T'ofö, hinda tsa ga bensehu nö'ö tema ne da mö, go utkagihu Jö.

21 Ngetho nuya te bi mönga nuya m'ehni'u, hingar mfenise n'ar jö'i. Bi t'umbabi nu'u yá 'bego Jö mi 'bu n'ar m'ui xint'axi, mi möñ'u ngu mi xipa ár Hñö Jö nda mö.

2

Ya kate m'ehni ne ya kate utate

(Ar Huda 3-13)

1 Mi 'bu nuya pa'u ya kate m'ehni har hnini Israel, ngu ma da nja ya kate utate habu gi 'buhu n'ehe. Nuyu ma da kut'a ñ'ontho ya ts'omhö da hwata ar nijö. Hinge hönse'ö, ma da konga ar tsi Hmu togo bi guka har ts'oki, ne njap'u ma da nhwati n'agitho.

2 Ne nzeýe ma da demba yá ts'o'befi, ne go yá ts'okiyu ma da ts'anga ar ñu majöni.

3 Xa ya nzibjö, ma da guk'ahu yá nthöhö di mönga ya nhemñö. Nuyu yanu maham'u xi t'ekwa yá mfei, ne 'bap'utho ar pa da nhwati.

4 Ngetho Jö himbi pumbabi ya enxe bi nts'oki. Bi 'yut'a har tsibi, ne bi ñet'a har fadi xi m'exui, t'egi da zonga ár pa ar mfei.

5 Ne himbi pumba nuya jö'i mi 'bu mam'et'o, ba pempa ar dö'ye bi go'ma xoge ar ximhai mi 'bu har ts'oki. Hönse bi 'ye ar Noe mi uta ya jö'i ar hogam'ui, nunu ne ma yoto bi k'ont'wi.

6 Ne mba m'empa ar mfei nda nhwata ar hnini Sodoma ne Gomora, hönse ar 'bospi bi gohi. Ne bi jap'u ngu n'ar nt'udi ma da njapabip'u nu'u ne da m'u n'ar ts'om'ui.

7 Ne bi 'yekwa ár te ar Lot togo mar hogajö'i, mi tupa ár müi mi handi hanja mi 'bu nuya ts'ojö'iyu.

8 Ngetho nunar hogajö'inu mi 'buhwi'u, jange hyax'mu mi tupa ár hogamüi mi handi ne mi o'spa yá ts'o'befi.

9 Ja nhekinu, ar tsi Hmu njambödi da maxa da tho ar ts'ati nu'u ya hogajö'i, ne da 'yekwatho yá mfei nu'u togo ot'a ar ts'oki, da t'umba nunar pa da thöxamajöni.

10 Ne töte yá mfei nu'u togo bi denga gatho nö'ö mi ne yá ndo'yo. 'Yo'u har ts'oki ne ot'a gatho nö'ö xints'otho, hingi ne togo da mehni. Xa ya gesé ne xi me yá ñö, hingi ntsu da zanga nu'u togo pe'sa yá ts'edi.

11 Nuya enxe mödi töte yá ts'edi ne yá nsunda, tsupi hingi a n'ar mfei da zuhyu nú'mu 'bu'u hár nthandi ar tsi Hmu.

12 Ha nuya jö'iyu ñömañ'u nö'ö hingi pödi, ngu ya meti hiñ'otho yá mfeni, xi t'ent'i da tho ne da nhwati. Nuyá ts'okise da zixa har 'bexui.

13 Ma da hñonga yá nthöhö ngu ya ts'okte, ngetho gehyu yá johyayu, zoda ar hyadi ot'a gatho nö'ö ne'u. N'ar m'etsayu, ngetho nú'mu gi ntsixkwihu, ñ'entho ot'u nö'ö hingi ho.

14 Nuyu hönse xa hyokwa yá nthöti ma'ra, hingi tsabi ot'a ya ts'oki. Hat'i da zo ha ya 'yeyu nu'u togo hinxi zeta yá ñ'emüi. Ha yá müi xi nzöi hyokwa yá meti ma'ra. Yá bötsiyu ar 'bexui.

¹⁵ Xi hye'u ar 'ñu majöni, ne xi demba ár 'ñu ar Balam ár t'u ar Beor, togo xa bi mö ár nthöhö ar ts'oki.

¹⁶ Mödi n'ar meti ndu bi ñö ngu n'ar ñ'ohö, bi zui himbi hyegi nda 'yot'a nö'ö mi beni.

¹⁷ Nuya jö'iyu ñehwi ya pothe hinte unga ar dehe, ne ngu ya gui tuxta ar 'yomndöhi. Xi t'ekwabi da m'u har 'bexui hiñham'u da göts'i.

¹⁸ Ngetho ñö ya mhö ñ'ets'i hinte yá ñho. Njap'u ko'sa nu'u majöni mi ne nda hye nu'u togo 'bu har ts'oki, ne kadi da 'yot'a gatho nö'ö ne yá ndo'yo.

¹⁹ Xipabi'u da xot'a yá nthöt'i, ha gese'u xi nthöt'a har ts'oki. Ngetho nö'ö togo da nthöhö, nu togo bi döhö pontho xi döt'i, japi da 'yot'a nö'ö ne'ö.

²⁰ Xa majöni di xi'ahu, nu'mu xki k'othmö'u ha ya ts'oki ja har ximhai ngetho xki bötwa ár 'ñu ar tsi Hmu ne ar Pohöte Hesukristo, ne da mengi da zo habu mi ku'u, da m'edi ne yá m'ui töpa ár nts'otho mi 'bu m'et'o.

²¹ Ngetho mar ñhomhö hinxi böhmö'u ar 'ñu tsixa ar hogajö'i, hinge honse bi bödi, ne bi mengi bi hyep'u ar döta 'bepate bi t'umbabi.

²² Ne xpa epabi ngu engá ar mhö majöni: Ar 'yo pengi juxa ár ts'odi, ne ar ts'udi xi nsati, pengi da ntönga har bohái.

3

Ar pa da nheki ár ts'edi ar tsi Hmu xi 'ñep'u

¹ Ma tsi hmöka kuhu, gehnu ár ñoho ar he'mi di ot'ahu, ne gatho yohoyu di hup'a ri muihu gi pe'su n'ar mfeni xint'axi.

² Di ne gi beñhu nuya mhö bi mönga mam'et'o yá hoga m'ehni Jö, ne nuya 'bepate bi zok'ahu ma tsi Hmu ne ma Pohötehu, gehnu bi xi'ahu yá mpöte ar tsi Hmu gi 'ñehu.

³ Pohu m'et'o, nuya göxapa ma da e ya thente di 'bu ngu nese'u.

⁴ Di eñ'u: Te bi ja ar ñhöt'i nda e ar tsi Hmu Hesukristo. Ngetho bi the ma palehu, ha nunar ximhai njangutho ngu ar pa bi thoki.

⁵ Nuyu nese da pumhni gehnu ár mhö Jö bi hyoka mam'et'o ar mhets'i ne ar ximhai. Ba ehyu har dehe ne oxta har dehe.

⁶ Jange nunar ximhai mi 'bu maham'u, bi hwata ar dehe mi ñuts'i.

⁷ Ha nunar mhets'i ne nunar hai 'bupya, getnu ár mhö Jö ekwi da nzo har tsibi nunar pa da thöxamajöni, ne da t'umba ár mfei ya ts'okte.

⁸ Tsi kuhu, yo gi pumhnihu n'ehe, nunar tsi Hmu handa n'apa ngu 'ret'anthebe ya jeye, ne 'ret'anthebe ya jeye handa ngu n'apatho.

⁹ Ar tsi Hmu hingi hu'sta ar pa da 'yot'a nö'ö xi ñöt'i, ngu benga 'ra. Pe'skagihu ar ts'eti hingi ne togo da m'edi, ne'ö gatho da 'yot'wa yá ntso'mi.

¹⁰ Ha nunar pa da e ar tsi Hmu, ma da zo ngu n'ar bë tso 'bu nxui. Nu'mú, nuya mhets'i ma da nhwati, da nt'o n'ar döta ñuni, ne gatho nö'ö te janu ma da xut'a har tsibi, ha nu ar ximhai ne gatho nö'ö te jawa ma da nzo.

¹¹ Nu'mu ma da nhwata gathoyu, yo'ö hingi 'buhu n'ar m'ui xint'axi ne gi ñhogajö'ihu.

¹² Ne gi ndo'mhu da zo ár pa Jö, ne xa gi umba ri muihu gi jafu ngut'a da zohö. Nuya pa'u ar mhets'i ma da nde ne da xut'i, ne gatho nö'ö te janu ma da mi har tsibi.

¹³ Ha nuju di to'mhu man'ar 'ra'yo mhets'i ne man'ar 'ra'yo ximhai, habu honse ja ar hogam'ui.

14 Jange tsi kuhü, nu'mü gi to'mhü nuya ñhöt'iyü, umba ri müihü da diñ'ahü hinte ma jaxt'i gi pe'sü, dar nt'axi'ihü ne gi 'buhü n'ar hogam'üi.

15 Ne pöhu xiñho, nunar tsi Hmu pe'sa ar ts'eti honi da mpo gatho ya jö'i, jangu ma tsi kuhü Pablo xi t'umba ar hoga mfödi xi 'yot'ahü.

16 Gatho nuya he'mi xi 'yot'i, nonga nö'ö xta xi'ahü. 'Rayü xi ñhembí da födi te ne da 'ñenö. Jange nu'ü hints'ü pödi ne hingi tse yá müi, pañi. Jap'ü nu ma'ra ya T'ofö n'ehe, ne da 'yot'a ngu ne'ü, ne njap'ü honse yá mfeise.

17 Jange nu'ahü ma tsi hmöka kuhü, xka pöhu, jamasuhü yo ma da hya'ahü yá ts'oki ya ts'okte, ne gi hyehup'ü ár ts'edi ri jamfihü.

18 Nö'ö gi 'yothü, dá hñuts'i gi pöhu ma tsi Hmuhü ne ma Pohotehu Hesukristo, ne dá te ri mfödihü hár nhwëki. Go di 'ñep'ü da t'umba ar nsunda nupya ne hiñham'ü da ntsaya. Dá njap'ü.

ÁR NDUI AR XUWA

Ár ndui ar he'mi bi 'yot'a ar Xuwa

Ar mhö unga ar te

¹ Nö'ö togo mi 'bui nú'mu hinte mi jawa har ximhai, ne hinte mi janu mhets'i, nunar mhönu ungar te, get'ö xta ohe ne xta handasehe, da k'öthe ne da thañhe.

² Nunar mhö ungar te mi 'buhwi ar Dada, ba e bi njö'i, ne da hanthe, gehnu di dahe majöni, ne di xi'ahe nunar te hiñham'u da göts'i.

³ Nö'ö xta hanthe ne xta ohe, gehnu di xi'ahe. Njap'u gi pöhu nö'ö di pöje n'ehe, ne ga pe'su n'adar mfeni mahyegiwi Jö ar Dada ne ar Hesukristo ár T'u.

⁴ Jange di ot'a'ihu nuya mhöyu, ne njap'u da nxoge ri johyahu.

Jö gehnu ar hyats'i

⁵ Nunar mhönu di xi'ahe, gese'ö bi xikagihe, enö njawa: Jö gehnu ar hyats'i. Habu 'bu'ö hinte ma 'bexui janu.

⁶ Nu'mu di eñhu di 'buhwihu ar tsi Dada ne di 'yohu har 'bexui, dar nemhñöhu, ne hindi teñhu nö'ö majöni.

⁷ Ha nu'mu ga 'yohu har hyats'i ngu ar tsi Dada 'bu har hyats'i, n'adar mfeni di 'buhu n'a ngu n'a 'mu, ne ár ji ar tsi Hmu Hesukristo ár T'u Jö da xugagihu gatho ma ts'okihu.

⁸ Nu'mu ga eñhu hindi othu ar ts'oki, di nkasehu ne hindi teñhu nö'ö majöni.

⁹ Nu'mu ga datwabihu ma ts'okihu Jö, nö'ö hingi yot'a ár ne, da 'yot'a nö'ö xi mö. Ne di kaxmbenihu da pumgagihu, ne da xuga gatho ma ts'okihu.

¹⁰ Nu'mu di eñhu hinxta othu n'ar ts'oki, pontho di xipabihu ar tsi Dada ar nemhñö, ne hinxta pe'spabihu ár mhö ha ma muihu.

2

Ar tsi Hmu Hesukristo go 'ba made ñöngagihu

¹ Ma tsi bötsi'ihu, di ot'ahu nunar he'minu, ngetho hindi ne gi nts'uju. Ha nu'mu bi hya'ahu, di 'ñehu togo ñöngagihu hár nthandi Jö. Gehnu ar Hesukristo ngu ma ñöntehe, hinte ma ts'oki xi 'yot'e.

² Bi unse ár te ngu n'ar m'oñho, ne bi mpumgagihu gatho ma ts'okihu. Hinge honse nuju, gatho nu ma'ra 'bukwa har ximhai n'ehe.

³ Njanu da nhekitho ha di pöhu Jö wa hin'ö, nu'mu di othu nö'ö te 'bepkagihu.

⁴ Nu'mu n'a togo da 'ñenö: Nuga di pö ar tsi Hmu, ne hingi ot'a nö'ö xi 'bepkagihu Jö, n'ar kate ne hingi pe'sa nö'ö majöni hár mu.

⁵ Ha nö'ö togo da 'yot'a nö'ö xi 'bepkagihu, majöni xi ñuxa ár mhöte Jö hár mu. Njap'u hö, di pöhu di 'buhwihu'ö.

⁶ Nö'ö togo enö hyax'mu 'buhwi Jö, mahyoni da m'ui ngu bi m'u ar tsi Hmu Hesukristo.

Ar 'ra'yo 'bepate

⁷ Tsi kuhu, hindi ot'a n'ar 'ra'yo 'bepate ga peñ'ahu, honse di bemp'ahu nö'ö xki nsi'ahu har ndui. Nunar 'bepatenu get'ö ngu nuna xka 'yohu.

8 Mōdi hö, ma ga xi'ahū n'ar 'ra'yo 'bepate gehnu majōni, bi ñ'u'ö ne nupya di 'ñuhū n'ehe. Ngetho ar 'bexui ma da thogi, ne nunar ñot'i majōni fūdi ungar hyats'i.

9 Nō'ö togo enō 'bu har hyats'i ne ũtsa ár ku, 'buta har 'bexui'ö.

10 Nō'ö togo mō ár ku, hyax'mū 'bu har hyats'i, ne hinda ma da nthewi ar mfets'e.

11 Ha nō'ö togo ũtsa ár ku, 'buta har 'bexui ne ja 'yonuþho. Ne hingi pōdi habu di ma, ngetho ar 'bexui hingi hegi da hyandi.

12 Ma tsi bōtsi'ihū, di peñ'ahū nunar he'minu, ngetho hár thuhu ar tsi Hmu Hesu xi mpump'a ri ts'okihū.

13 Di ot'ahū dadahū, ngetho gi pōhū nō'ö togo mi 'bui nú'mū hinte mi otho. Di ot'ahū bōtsithohū, ngetho xka tōhū ar ts'ondōhi.

Di ot'ahū ma tsi bōtsi'ihū, ngetho xka pōhū ar Dada.

14 Xta ot'ahū dadahū, xka pōhū nō'ö togo mi 'bui nú'mū hinte mi otho. Xta ot'ahū gi bōtsithohū, ngetho xka zeta ri jamfihū, ne xka tōhū ar ts'ondōhi ga teñhū ár mhō Jō xka kwathū ha ri muihū.

15 Yo gi mōhū ar ximhāi ne nuya te jawa. Nu togo mō ar ximhāi, hingi pe'spa ár mhōte Jō ar Dada.

16 Ngetho gatho nō'ö te ja har ximhāi, ngu ya ts'onhe benga ya jō'i ne handi, ne ar ñ'ets'i, hingi pehna Jōyū, go unga ar ximhāi.

17 Ar ximhāi ne yá ts'onhe ma da thotho, ha nu'u togo ot'a nō'ö ne Jō, ma da m'u n'ar m'ui hiñham'u da göts'i.

Nō'ö togo ne da bëpa ár nsu ar Hesukristo

18 Ma tsi bōtsi'ihū, di 'buhupya ya ngōxapa. Ngu xka 'yohū ma nda e n'a togo nda ntoxkwi ar tsi Hmu Hesukritso, ne nupya ja nzeýe togo ntoxkwi. Jange di pōhū xi zo ya ngōxapa.

19 Xi 'wege xi hyeju, ngetho hinxki jamfi xiñho ngu xta jamfihū. Nu'mū xi jamfihmō xiñho'u, hinxi 'wehmō'u. Ne xi 'wege, njapu da nheki hinga gatho nguju di n'at'wihū ar tsi Hmu.

20 Ha nu'ahū hingi njahup'u, ngetho xi t'a'ahū ár Hñö Jō, jange gi pōhū xiñho gathoyū.

21 Hindi peñ'ahū nunar he'minu ngu nu'u hingi pō nō'ö majōni. Di ot'i ngetho gi pōhū, ha nor nhemhñö hindi 'ñe habu ja nō'ö majōni.

22 Togo ar nemhñö. Ar nemhñö nō'ö togo konga ar Hesu gehnu ar Kristo. Nuyū yá ñ'uni ar tsi Hmu, ngu gatho nu'u togo konga ar Dada ne ár T'u.

23 Gatho nu'u togo konga ár T'u Jō, hingi pe'sa ar Dada ha yá mu. Nō'ö togo ðamajōni ár T'u Jō, pe'spa ár Dada n'ehe.

24 Yo ma gi hyehup'u nō'ö xka pōhū ár ndui. Nu'mū hingi hyehup'u, gi 'buhwihū ár T'u ne ar Dada.

25 Ne gehnu ar ñhöt'i bi ñötkagihū: ar te hiñham'u da göts'i.

26 Di ot'ahū tengu yá 'befi nu'u ne da ka'ahū.

27 Ha nunár Hñö Jō xi 'ra'ahū ar tsi Hmu, gehnu 'bu ha ri muihū. Ne hinga mahyoni togo da ut'ahū, ngetho gese'ö go xi ut'ahū, ne mōnga majōni. 'Buhwihū ar tsi Hmu ngu xi ut'ahū'ö.

28 Ha nupya ma tsi bōtsi'ihū, 'buhwihū n'ar hogam'ui ar tsi Hmu, ne nú'mū xta ñ'udi hinga ntsahū, ne xta pengi hinga 'be ma tsahū ga 'wehū.

29 Nu'mū gi pōhū ar tsi Hmu Hesukristo pe'sa n'ar hogamui, pōhū n'ehe, gatho nu'u pe'sa ar hogamui go yá bōtsi Jō.

3

Yá bōtsigihū Jō

¹ Beñhū tengu xi mōkagihū Jō, bi 'ñengagihū yá bōtsigihū. Jange nu'u togo hingi jamfi, hingi pōju, ngu himbi bö'ö.

² Ma tsi kuhū, nupya yá bōtsigihū Jō, mödi hindi pōthū xiñho tengu nor m'ui ma ga pe'su m'efa. Nō'ö di pōhū hö, nú'mu xta ep'u, ma ga ñhehwihū ngetho ma ga hanthū tengu'ö.

³ Ne gatho nu'u togo di to'mhū da njap'u, hyax'mu di umba ma muihu da t'axkagihū ngu xint'axi'ö.

⁴ Gatho nu'u togo ot'a ya ts'oki, ts'okwa yá 'bepate Jō, ngetho n'ar ts'oki hinda 'yota ya 'bepate.

⁵ Ne gi pōhū xiñho, ar tsi Hmu ba ekwa bi hñögagihū ma ts'okihū, ne nō'ö hinte ma ts'oki bi 'yot'e.

⁶ Gatho nu'u togo 'buhwi ar tsi Hmu, hingi ot'a ya ts'oki. Ha nu'u ot'atho ya ts'oki, hinxi hyandi ne hinxi bö'ö.

⁷ Ma tsi bōtsi'ihū, yo ma gi ñhehū togo da hya'ahū. Pōhū nunar tsi Hmu ar hogajō'i, ne nō'ö togo ne da ñhogajō'i, tembatho ár m'ui'ö.

⁸ Nō'ö togo ot'a ya ts'oki, ár meñi ar ts'ondōhi, ngetho ar ts'ondōhi hár nduitho ot'a ya ts'oki. Jange ba e ár T'u Jō da jō'spa ár 'befi ar ts'ondōhi.

⁹ Gatho nu'u togo xi hñōnga ar 'ra'yo te unga Jō, xi ñ'ehwi ar ts'oki, ngetho di hñōxa Jō ar Dada. Hingi tsā da gohnūtho har ts'oki, ngetho xi umba ár te ar tsi Dada.

¹⁰ Njanu nheki togo yá bōtsi Jō ne togo yá bōtsi ar ts'ondōhi: Gatho nu'u togo hingi ot'a nō'ö xiñho ne hingi mö ár ku, hingyá bōtsi Jō.

¹¹ Ngetho gehnu ar mhō xka 'yohū ya maham'u: Ga nmhōhū n'a ngu n'a.

¹² Hinga njahū ngu ar Kain, mi tēnga ar ts'ondōhi ne bi hyo ár jödö. Bi hyonu ngetho mar nts'oda ár 'befise, ha nuyá 'befi ár jödö mar ñho.

¹³ Ma tsi kuhū, yo gi tu ri muihu nu'mu da utsa'ihū nu'u hingya gamfi.

¹⁴ Nujū di pōhū xta poñhū har ndöte ndi 'buhū, ne xta thohū har te, ngetho di möhū ma kuhū. Nu togo hingi mö ár ku, pontho xi du.

¹⁵ Gatho nu'u togo utsa ár ku, gehnu ar hyote. Ne di pōhū nuya hyote hingi pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

¹⁶ Ar tsi Hmu Hesukristo bi utkagihū ndana ar mhöte majōni nú'mu mi pokagihū bi unse ár te. Nujū n'ehe ga enthu ma tehu ga homfu yá ñho ma kuhū.

¹⁷ Nu'mu n'a togo pe'sa ya ñho, ne handa ár ñ'ohū hinte pets'i, ne hinte da umbabi, hanja da nheki pe'spa ár mhöte Jō 'mu.

¹⁸ Ma tsi bōtsi'ihū, hinge ma ga mhōhū di oxta mañö. Ma ga ñ'u ma mhötehu di othwū ar ñho ma kuhū di ponga ha ma muihu.

¹⁹ Njap'u di pōhū tsixkagihū nō'ö majōni, ne hinte di tuka ma muihu hár nthandi Jō.

²⁰ Ha nu'mu tsuka ma muihu xikagihū hindi 'buhū xiñho hár nthandi'ö, Jō töpa ár mfödi ma muihu, ne pō gatho.

²¹ Ma tsi hmōka kuhū, nu'mu hingi tsuka ma muihu, hinga ntsuhū ga 'buhū hár nthandi Jō.

²² Ne gatho nō'ö te ga afū, ga hōñhū, ngetho di othwū yá 'bepate, ne di pehū nō'ö numañho'ö.

²³ Ne go gehnu ár 'bepate Jō, ga jamfibihū ár T'u Hesukristo, ne ga nmhōhū n'a ngu n'a, jangu xi 'bepkagihū.

²⁴ Nō'ō togo ota ngu xi 'bepkagihū Jō, 'buhwi'ō. Di pōhū xiñho di 'buhwihū, ngetho xi 'rakagihū ár Hñō.

4

Nu'u togo hōmpa ár Hñō Jō ne nu'u togo hōmpa ár hñō ar ts'ondōhi

¹ Tsi hmōka kuhū, yo gi jamfibihū gatho nu'u togo ñō. Hyanthū m'et'o ha hōmpa ár Hñō Jō wa hin'ō, ngetho nzeḃe ya kate m'ehni xi nxanga har ximhāi.

² Njanū ma gi pōhū ha hōmpa ár Hñō Jō wa hin'ō: Gatho nu'u enō, ar tsi Hmu Hesukristo ba e bi njō'i, xi mēhna Jō.

³ Ne gatho nuya kōnga ar tsi Hmu Hesukristo ba e bi njō'i, hingo xpa pēhna Jō. Nunū ár meti ár ñ'uni ar tsi Hmu xka 'yohū nda ehe, ne di xi'ahū 'bukwapyā har ximhāi.

⁴ Ma tsi bötsi'ihū, yá meti'ihū Jō xka ntōtehū, ngetho nō'ō togo 'bū ha ma muihū tōpa ár ts'edi nō'ō togo 'bukwa har ximhāi.

⁵ Nuyū ya meximhāitho ne mōnga gatho nō'ō te jawa, ha nuyá mimeximhāiwi oxa nō'ō te mōñ'u.

⁶ Nuju yá metigihū Jō, nu'u togo pō Jō oxa nō'ō di xifū. Ne nu'u hingyá meti Jō hingi oxa nō'ō di xifū. Njap'u di pōhū togo mōnga majōni ne togo mōnga ar nhemhñō.

Jō xa mōte

⁷ Ma tsi hmōka kuhū, ma ga nmhōhū n'a ngu n'a, ngetho ar mhōte gor meti Jō, ne gatho nu'u mōte gehyū yá bötsi Jō, ne pōdi togo'ō.

⁸ Nō'ō togo ʋtsa ár ku, hinxi bö Jō, ngetho Jō xa mōte.

⁹ Njanū bi utkagihū Jō, go ba pēnkwa har ximhāi nō'ō n'ase ár T'u, bi du, ne njap'u bi 'rajū ar 'ra'yo te.

¹⁰ Ma ga xi'ahū ndana ar mhōte majōni: Nuju hinge da mōhū Jō, go bi mōkagihū. Jange ba pēhna ár T'u bi unga ár te ngu n'ar m'ōñho, ne njap'u xi mpumgagihū ma ts'okihū.

¹¹ Ma tsi hmōka kuhū, nu'mū Jō bi mōkagihū njap'u, ma ga nmhōhū n'a ngu n'a n'ehe.

¹² Hinto xi hyanda Jō, ha nu'mū ga nmhōhū n'a ngu n'a, gese'ō 'bū ha ma muihū, ne ár mhōte xi nxoge ha ma muihū.

¹³ Di pōhū di 'buhwihū, ngetho xi 'rakagihū ár Hñō.

¹⁴ Ha nuje xta hanthe ne di ðahe majōni, Jō ar Dada xpa pēhna ár T'u, gehnu ár Pohote ya meximhāi.

¹⁵ Gatho nu'u togo ðamajōni ar Hesu ár T'u Jō, nuyū 'buhwi Jō.

¹⁶ Ne nuju xta pōhū ne xta jamfihū nunar mhōte pe'skagihū Jō. Jō xa mōte, ne gatho nu'u togo mōte 'buhwi Jō.

¹⁷ Njap'u xi ñuxa ár mhōte ha ma muihū, ne nu xta göxa ar ximhāi ga njohyahū hinga ntsuhū, ngetho di hñōxkagihū'ō di 'buhūwa har ximhāi.

¹⁸ Nu'mū xa majōni di pe'su ar mhōte, hiñ'otho ar ntsu, ngetho ar mhōte majōni hōka ar ntsu. Nō'ō togo ntsu, tsupa ár mfei Jō, ne hinxi ñuxa ár mhōte hár mui.

¹⁹ Nuju di mōhū Jō, ngetho m'et'o bi mōkagihū'ō.

²⁰ Nu'mū da ñenga n'a: Nuga di mö Jō, ha ʋtsa ár ku, n'ar nemhñō'ō. Ngetho nu'mū hingi mö ár ku togo handi, hanja da mö Jō togo hinxi hyandi.

²¹ Di pe'su nunar 'bepatenu xi 'rakagihu Jö: Nö'ö togo mö Jö, mahyoni da mö ár ku n'ehe.

5

Nunar ñ'emui tö ar ximhai

¹ Gatho nu'u togo ñ'emui ar tsi Hmu Hesu ngu ar Kristo, gehnu n'ár bötsi Jö. Ne gatho nu'u togo mö ar dada, mötwa yá bötsi n'ehe.

² Njanu di pöhu di möthwu yá bötsi Jö, nu'mu di möhu'ö ne di othwu nö'ö xi 'bepkagihu.

³ Nu'mu xa majöni di möhu Jö, ga othwu nö'ö xikagihu 'mu, ne nö'ö 'bepkagihu hingi hembu ga othu.

⁴ Ngetho gatho nu'u togo yá bötsi Jö, homahai ar ximhai, ne ar ñ'emui gehnu tö ar ximhai.

⁵ Nu'u ñ'emui ar Hesu ár T'u Jö, gehyu xi dö ar ximhai.

Ár Hñö Jö damajöni

⁶ Ar tsi Hmu Hesukristo ba ekwa har ximhai, bi ñ'udi har dehe ne har ji. Hinge honse har dehe, har ji n'ehe. Ne ár Hñö Jö damajöni, ngetho nunu mönga majöni.

⁷ Ngetho hñu nu'u togo damajöninu mhets'i: ar Dada, ar Mhö, ne ár Hñö Jö. Gatho hñuyu n'atho.

⁸ Ne njap'u hñu nu'u togo dawa majöni har ximhai: ár Hñö Jö, ar dehe ne ar ji. Gatho hñuyu n'at'wu mö.

⁹ Nu'mu di ñ'emuibihu nö'ö damajöni ya jö'i, Jö töte ga ñ'emuibihu, ne gesenu xi damajöni togo ár T'u.

¹⁰ Nö'ö togo ñ'emui ar T'u Jö, pe'sase hár mu' nö'ö xi damajöni Jö. Ha nö'ö togo hinxi ñ'emui, hoxa Jö ar nemhñö, ngetho himbi ñ'emui nö'ö xi damajöni togo ár T'u.

¹¹ Ne go gehnu ar mhö xi damajöni: Jö xi 'raju ar te hiñham'u da göts'i, ne nunar tenu go unga ár T'u.

¹² Nö'ö togo pe'spa ár T'u Jö hár mu', pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ha nö'ö togo hingi pe'spa ár T'u, hingi to'ma ar te hiñham'u da göts'i.

Ar hoga mfödi t'umba nu'u togo pe'sa ar te hiñham'u da göts'i

¹³ Di ot'ahu nuya mhöyu, di xi'ahu nu'ahu gi ñ'emuibihu ár T'u Jö, njap'u gi pöhu gi pe'su ar te hiñham'u da göts'i.

¹⁴ Gehnu ar ñ'emui di pe'spabihu, nu'mu ga afu ngu ne'ö, da 'yoxkagihu.

¹⁵ Ha nu'mu di pöhu da 'yoxkagihu nö'ö di apabihu, nu'mu di ñ'emuihu gatho nö'ö xta afu, da 'raju.

¹⁶ Nö'ö togo da hyanda ár ku da 'yot'a n'ar ts'oki hinge nuya da 'be ár te, dá 'yapa Jö, ne nunu hinda hyegi da m'edi, honse nu'mu ar ts'oki hinda thökwa ár te. Ja ya ts'oki di 'ñepa ar ndöte, nuyu hindi enö da t'apa Jö da mats'i.

¹⁷ Mödi gatho nö'ö hingi ho, ar ts'oki, hinga gatho di 'ñepa ar ndöte.

¹⁸ Di pöhu gatho nu'u togo 'buhwi Jö ngu ár Dada, hingi 'bu har ts'oki, ngetho ár T'u Jö su, ne ar ts'ondöhi hinte tsa te da japabi.

¹⁹ Di pöhu n'ehe, nuju yá metigihu Jö, ha gatho nuya meximhai o hár 'ye ar ts'ondöhi.

²⁰ Ne di pöhü nunár T'ü Jö xpa e xi 'raju ar hoga mfeni, ne njap'ü ga pöhü Jö togo majöni. Gehnü di 'bühwihü, ár T'ü Hesukristo, nunar Jö majöni togo unga ar te hiñham'ü da göts'i.

²¹ Ma tsi bötsi'ihü, yo gi ndöñhü ya tsita emp'ö. Dá njap'ü.

ÁR ÑOHO AR XUWA

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Xuwa

Ar nzungwa

¹ Nuga dar Xuwa ar dönzia, di peñ'a nunar he'minu tsi 'behñö xi hwañ'a Jö, ne nuya ri bötsi. Xa di mö'ahu ngetho gi teñhu nö'ö majöni, hinge honsega, gatho nu ma'ra xi bö nö'ö majöni n'ehe.

² Di njahep'u ngetho di pe'su ha ma muihu nö'ö majöni, ne hinda ma da hyeju.

³ Jö ar Dada ne ar tsi Hmu Hesukristo ár T'u, da ko yá muí da hwék'ahu yá ñho ne ar hogam'ui, ngetho gi jamfihu nö'ö majöni ne gi pe'su ar mhöte.

Yo ma gi 'wehu gi hyehu ár nt'uti ar tsi Hmu Hesukristo

⁴ Xa xta njohya ngetho xta tinga 'ra ri bötsi tenga nö'ö majöni, ngu xi zogagihu Jö ar Dada ga othu.

⁵ Ha nupya di a'a ar möte, tsi 'behñö gi nku. Hinge ngu ga 'ra'a n'ar 'ra'yo 'bepate. Di bemp'atho nö'ö ndi pe'su maham'u, ga nmhóhu n'a ngu n'a.

⁶ Ne go gehnu ar mhöte majöni, ga othu nö'ö xi 'bepkagihu'ö. Ne njanu xi 'bepkagihu, ga nmhóhu n'a ngu n'a, ngu xka 'yohu maham'u.

⁷ Ngetho nzeýe ya hyate xi nxanga har ximhai, koni ar Hesukristo ba e bi njö'i. Nö'ö togo ot'a njap'u, ar hyate ne ár ñ'uni ar Hesukristo.

⁸ Nsusehu hinto da hya'ahu ne hinda m'e ri 'befihu xka pehu, ne gi hñöñhu xoge ri nthöhóhu da 'ra'ahu Jö.

⁹ Nö'ö togo da 'wege ne hinda ne da demba ár nt'uti ar tsi Hmu Hesukristo, hingi pe'sa Jö hár muí. Ha nö'ö togo temba ár nt'uti, nö'ö hö, pe'sa ar Dada ne ár T'u.

¹⁰ Nu'mu da zoñ'ahu n'ar jö'i, ne hingi xi'ahu nunar nt'uti xi zogagihu ar tsi Hmu Hesukristo, yo gi umfu nseki ha ri nguhu, ne hingi umfu ar tsaya.

¹¹ Ngetho nö'ö togo da 'ñemba nuya jö'iyu da thogi da tsaya, mfaxkwi da 'yot'a yá ts'o'befiyu.

Di beni ma ga tsoñ'ahu

¹² Mödi xa di pe'sa nzeýe te ga xi'ahu, hindi ne ga peñ'ahu ha n'ar he'mi xi t'ot'i. Di beni ma ga tsoñ'ahu ne ga ñhanthu ga ñöwihu, ne xa ga njohyahu.

¹³ Nuyá bötsi ri juhwe xi hwahna Jö n'ehe, zengwa'i. Dá njap'u.

ÁR HÑU AR XUWA

Ár hñu ar he'mi bi 'yot'a ar Xuwa

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Xuwa ar dönzia, di ot'a nunar he'minu, ma tsi hmöka ku Gayo togo di mö'i ngetho gi tenga nö'ö majöni.

² Ma tsi hmöka ku'i, di apa Jö da bonga gatho xiñho nö'ö gi pefi, ne gi pe'sa ar nzaki, ngu 'yo di xu ár ts'edi Jö ha ri müi.

³ Xa da njohya nú'mu mba e ya ku bi xikagi nö'ö majöni ja ha ri müi, ne hanja gi umba ri müi gi tenü.

⁴ Hiñ'otho man'ar johya di tötä nö'ö xta ode, nu'u pontho ma bötsi xa umba yá müi tenga nö'ö majöni.

Ar Gayo t'e'spa ár nsu unga nseki hár ngu

⁵ Ma tsi ku'i, xa gi ot'a n'ar hoga 'befi gi faxa ya ku, ne m'et'o nu'u hinga ri mpödi.

⁶ Nuya ku'u xi damajöni har nijö xa gi pe'sar mhöte. Jange di beni xiñho hingi hyep'utho njap'u. Fats'i da ñ'o yá 'ñu, ngu di 'ñepi da mfaxa n'ár 'bego Jö, ne da zonga habu di ma'u.

⁷ Nuya kuyu mpefi ngetho möpa ár thuhu ar tsi Hmu, ne hingi hömba yá mfats'i umba nu'u hinga gamfi.

⁸ Nujü dar gamfihu'mu, ma ga faxu nuya kuyu, ne njap'u ga mfaxtehu da nunga nö'ö majöni.

Ar Diotrefe ne da ts'oka ar 'befi

⁹ Nuga xta ot'wa ar nijö, ha nunar Diotrefe togo ot'a ndöta mateda ya ku, hingi japamasu nö'ö di xife.

¹⁰ Jange nu'mu xka map'u, ma ga xi'ahu ha ri mhunts'ihu gatho nuya te ot'a nunar Diotrefe. Jusje ya nhemñö. Hinge hont'ö pefi, hingi umba ar seki ya ku, ha nu'u unga ar seki tsui ne engä har nijö.

Ar hoga 'befi ot'a ar ku Demetrio

¹¹ Ma tsi ku'i, yo gi tenga nö'ö hingi ho, tenga nö'ö xiñho. Nö'ö togo ot'a xiñho, gor meti Jö, ha nö'ö togo ot'a nö'ö hingi ho, hinxi bö Jö.

¹² Gatho ya ku damajöni, nunar ku Demetrio ot'a xiñho, ne nö'ö ot'e dase majöni n'ehe. Ha nuje di eñhe, hö njap'u, ne gi pöhu di möñhe majöni.

Ya ngöxanzenywa

¹³ Nuga ndi pe'sa nzeje te nga xi'ahu, mödi hindi ne ga ot'a ha n'ar he'mi ne ar nt'ot'i.

¹⁴ Ngetho di ne ga nthewi ngut'a ne ga ñhandwi ga ñöhu.

¹⁵ Jö da 'ra'a n'ar hogam'ui. Gatho ya ku di mpöhu peñ'a nzenywa. Zengwagihep'u n'a ngu n'a ya ku di mpöhu.

AR HUDA

Ar he'mi bi 'yot'a ar Huda

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Huda, ár 'begogi ar tsi Hmu Hesukristo ne ár jödö ar Hakobo. Di peñ'ahü nunar he'minu nu'ahü xi zoñ'ahü da t'axk'ahü Jö ar Dada, ne xi hwix'ahü har tsi Hmu Hesukristo.

² Dá hñuxa ár nhwëki, ár hogam'üi ne ar mhöte 'ra'ahü Jö.

Ya kate utate ne yá ts'ont'uti (2 Pedro 2:1-17)

³ Tsi kuhü, xa di ne ga peñ'ahü n'ar he'mi habü ga xi'ahü nunar ñ'emüi di pe'sü. Ha di handi m'et'o, mahyoni ga xi'ahü xa gi umba ri müihü gi ñöñhü nunar ñ'emüi n'agitho bi t'akagihü.

⁴ Ngetho xi yut'a ñ'öntho 'ra ya ts'ojö'i jumpa ár nhwëki Jö da 'yot'a nö'ö te gatho ne'ü. Nuyü yanü mam'et'o xi t'ent'i da m'edi, ne konga Jö togo ar ndö xoge, ne konga ma tsi Hmuhü Hesukristo.

⁵ Di ne ga beñ'ahü nö'ö mam'et'o xka pöhu: Nú'mü ar tsi Dada ba júka ya me Israel mi njapi nda mpe nts'edi núnu Ehipto, m'efa bi hyo gatho nu'ü togo himbi ñ'emüibi.

⁶ Ha nuya enxé himbi su yá nsu xki t'umbabi, bi zop'ü yá ngu habü mi 'bü'ü, nupya Jö xi got'a har 'bexui, ne xi nthöt'i to'mtho da zonga ar pa da thö'spa majöni.

⁷ Ngu ar Sodoma, ar Gomora ne nu ma'ra ya hnini mi ja ha yá nthet'iyü, nu'ü n'ehe mi hyep'ü Jö, honse mi ne nda 'yot'a gatho nö'ö mi ne yá ndo'yo, ne ya ndö mi 'bengwi yá mindöwi. Ngu n'ar nt'udi bi t'ent'a har tsibi hiñham'ü da göts'i. Njanü utkagihü tengü ár mfei Jö.

⁸ Nuya ts'ojö'iyü ngu 'withötho, ngu nu ma'ra xta möñhü hingi tsupa Jö, tsanga gatho nu'ü ja yá ts'edi, ne hyax'mü ts'oka yá ndo'yo.

⁹ Nunar ndö enxé Mige, nú'mü mi nwengwi ar ts'ondöhi togo nda gohwi ár ndo'yo ar Moise, himbi 'yapa n'ar nt'adi. Honse bi ñembabi: Ar tsi Dada da zu'a'i.

¹⁰ Ha nuya ts'ojö'iyü tsanga gatho nö'ö hingi pödi. Ha nö'ö pödi, ngu ya meti hiñ'otho yá mfeni, ot'a gatho nö'ö ne'ü. Njap'ü japa da ts'oka yá te.

¹¹ Hwëkate'ü, ngetho xi dembatho ár 'befi ar Kain, ne bi ñ'ent'atho da dö ar bojö ngu ar Balam. Nuyü ma da nhwata ngu ar Kore, ngetho xa ya me'sku.

¹² Nuya jö'iyü n'ar m'etsa gi nthöskwihü nú'mü gi ñungwihü mahyegi ya hmöka ku. Hiñ'otho yá tsayü, honse yá ñho. Ñhehwi ya 'bikui tuxta ar ndöhi, ngu ya 'baiza nú'mü ndöbëhé hinti unga te da ts'i, yo'gi xi du ne yo'gi xi nk'uts'i xi t'emp'ü.

¹³ Nuyü, njangu nuya dehe mpunts'i ne tuxa ár fugi bi enga har ñönthe, njap'ü nheki yá ts'oki 'be yá tsa, ngu ya tso nixt'i xi t'ent'i da m'e har 'bexui.

¹⁴ Ar Enok ár yoto m'üi yá manga'бето ar Adan, bi ñeñ'ö mam'et'o: Hyanthü ba ehñü ar tsi Hmu ñ'owi nu'ü ra nzeýe ya nthebe ya nthebe nu'ü yá meti'ö.

¹⁵ Ne da hñö'spa majöni gatho ya jö'i, ne da hñu'mba yá hmi ya ts'ojö'i da uta gatho nuya ts'oki xi 'yot'e, ne gatho nö'ö xi tsot'wa ár mui Jö mi hoxa ya ts'omhö.

¹⁶ Nuya jö'iyu gatho tsamañ'u ne gatho ñömañ'u, ne da 'yot'a gatho nö'ö ne'u, xa ñ'exase ne ka ya jö'i da zipyá bojö.

Ar ts'ui ne ar humamui

¹⁷ Ha nu'ahu ma tsi kuhu, beñhu xiñho nuya mhö bi mönga maham'u yá mpote ma tsi Hmuhu Hesukristo.

¹⁸ Nuya mhö bi xi'ahu: Nu ha ya ngöxapa ma da nja ya hyate jö'i, ma da m'u'u ngu xipabi yá ts'omfeni.

¹⁹ Gehyu heka ya ku, temnda yá 'befi ar ximhai, ngetho hinxi me'spa ár Hñö Jö.

²⁰ Hö, tsi kuhu, umba ri muihu da te ri ñ'emuihu, ne zohu ar tsi Dada, di tsix'ahu ár Hñö Jö.

²¹ Yo ma gi hyehu nunar mhöte xi 'rakagihu Jö, ne hyax'mu gi to'mhu ár nhwëki ma tsi Hmuhu Hesukristo da 'ra'ahu ar te hiñham'u da göts'i.

²² Nu'mu gi hyanthu 'ra ya ku hingi ñ'emui xiñho, faxu da te yá jamfi.

²³ Ma'ra faxu da mpohö, ne njap'u gi tsiñhu hinda ma har tsibi. Ma'ra hwëju, honse ntsuñhu yo ma gi temfu yá ts'oki. Utsahu ar ts'oki ne yá dutu xi ts'onga nuya 'yot'ats'okiyu.

Ya ngöxa mhö t'e'spa ár nsu Jö

²⁴ Jö togo pe'sa ar ts'edi da sugagihu, ne hinda hyegagihu ga 'wehu, xa di johyanu da zixkagihu xint'axigihu hár nsunda.

²⁵ Gehnu pe'sa ar mfödi, ne honseñu Jö ne ma Pohotehu. Dá nhut'wabi'ö ár nsunda. Dá nhumansubi ár ts'ut'wi ne ár ts'edi, ne da t'e'spa ár nsupya, ne hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

YA NTHANDI Nö'ö bi hyanda ar Xuwa ne bi 'yot'i

Ar tsi Hmu Hesukristo bi 'ñu nö'ö himi födi

¹ Gehnu ar mhö bi 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo, xki umba Jö ár Dada nda xipabi yá 'bego gatho nö'ö ma nda tho ngut'a, ne ba pehna n'ár enxe bi xipabi ar Xuwa.

² Gehnu damajöni yá mhö Jö ngu bi mönga ar tsi Hmu Hesukristo, ne gatho te bi hyant'ö.

³ Nzatho nu'u togo da nehe ne da 'yoxa nunar mhö nonga tema da tho m'efa, ne da 'yot'a nuya te möngwa, ngetho 'bap'utho ar pa ma da thogi.

Ar nzenywa m'empa nuya yoto ya nijö

⁴ Nuga dar Xuwa, di peñ'ahu nunar he'minu, nu'ahu gar gamfihu gi mhunsu ha ya yoto nijö 'buhnu har hai Asia. Jö mi 'bui, 'bu nuya payu, ne hiñham'u da göxa ár m'ui, da hwëk'ahu yá ñho ne da 'ra'ahu n'ar hogam'ui. Nunar njöpinu go 'ra'ahu Jö, ne nuya yoto ya hñö 'buhnu ñhandwi ár thuxandö,

⁵ ne ar tsi Hmu Hesukristo togo mönga majöni ngu xi nsipabi. Gehnu bi m'et'o bi mengi bi nte bi dö gatho nu'u xi du. Ne gehnu töpa ár ts'edi gatho ya ndö 'bu har ximhai. Gehnu n'ehe togo bi mökagihu, ne bi nö'ma ár ji mi unga ár te, bi gugagihu har ts'oki ndi 'buhu.

⁶ Ne bi hñuxkagihu ngu ya ndö ne ya möjö, ne njap'u ga pefu Jö ár Dada. Xa nsunda'ö, ne pe'sa ar ts'edi hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

⁷ 'Yohu, ar tsi Hmu ma da e ha ya gui, ne gatho ya meximhai ma da hyandi. Nu'u togo bi sut's'i ma da hyant'u n'ehe. Gatho ya jö'i 'bu här nxidi ar ximhai ma da zont'i. Hö, dá njap'u.

⁸ Nuga go da du'mi ne di jö'sa xoge, ngu ar ndui ne ar ngöts'i, enga njap'u ar tsi Hmu mi 'bu mam'et'o, 'bupya, ne hiñham'u da göxa ár m'ui, gehnu hinter ñhembibi da 'yot'e.

Ngu n'ar t'i bi nheki Nö'ö Togo ba e bi Njö'i

⁹ Nuga dar Xuwa ri kuhu, di thohu mahyegi ya nt'utsa, di 'buhwihu mahyegi här ts'ut'wi ar tsi Hmu Hesukristo, ne di tsethu nö'ö bi epkagihu. Dá tsokawa har xeni hai o har dehe ár thuhu Mpatmo, ngetho di mömba ár mhö Jö, ne di damajöni togo ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁰ Ha n'ár pa ar tsi Hmu, da nthex'be ár Hñö Jö, ne da o mote ma xutha n'a togo mi ñö nts'edi, ngu ár ñheti n'ar k'axt'athuxi.

¹¹ Ne mi enö:

—Nuga go da du'mi ne di jö'sa xoge, ngu ar ndui ne ar ngöts'i. 'Yot'a ha n'ar he'mi gatho nö'ö gi hyandi, ne pempa nuya yoto ya nijö 'bu har hai Asia. Gehu yá thuhu: Ñ'efeso, Ñ'esmirna, Mpergamo, Ntiatira, Nsardi, Mfiladelfia, ne Nlaodisea.

¹² Da ñegi nga handa togo mi zokagi, ne nu nda 'bat'i da handa n'ar k'axt'abojö mfox'yo.

¹³ Ne mada nuya yoto ya mfox'yoyu, mi nheki n'ár 'bai n'ar ñ'oho ndi hñöxa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Nunár he mi tsonga har hai ár ma, ne xki deka här tiñö n'ar k'axt'abojö ngut'i.

14 Ár ñö ne yá xtö xa mar nt'axi, ngu ar xi'yo ne ar t'axtse. Nuyá da mi ñhehwi ya fاسpi.

15 Nuyá wa mi ñhehwi ár nt'axi n'ar xiujö nú'mu o har hwifi xa zo. Nu ár mhö mi ñhehwi ár ñheti n'ar döta nzöthe.

16 Mi hö hár ñ'ei yoto ya tso. Hár ne mi ponga n'ar ndojwai xa mi hente gatho yoho yá ñöni. Nunár hminu xa mi yot'i ngu ar hyadi xa pe'sa ar ts'edi madempa.

17 Nda handi, da hwanga ha yá wa, to da 'ñenö xta tu. Nö'ö bi hñuxka ár ñ'ei, ne bi 'ñengagi:

—Yo gi ntsu. Nuga go di du'mi ne di jö'sa xoge.

18 Di te mödi da tu, ha nupya di 'bui, hiñham'u da göxa ma te. Dá njap'u. Di hömpa yá nsoki ar ndöte ne ar 'bexui.

19 Hñuxa har he'mi gatho nö'ö xka hyandi, nuya thopya ne nuya ma da tho m'efa.

20 Ma ga xi'a tema di bönga nuya yoto ya tso xka hyanda ha ma ñ'ei, ne nuya yoto ya k'axt'abojö mfox'yo: nuya yoto ya tso, gehyu nuya yoto ya enxe 'bu ha nuya yoto ya nijö. Ha nuya yoto ya mfox'yo xka hyandi, gehyu nuya yoto ya nijö.

2

Ya mhö m'empa nuya yoto ya nijö: Ar mhö m'empa ar nijö Ñ'efeso

1 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Ñ'efeso, ne 'ñembabi: Njanu xi'ahu nö'ö togo hö yoto ya tso hár ñ'ei, ne 'yo mateda ya k'axt'abojö mfox'yo:

2 Nuga xta pöt'a ri 'befihu, ne xta pödi hanja xka umba ri muihu xka pe'su ar ts'eti. Hinxka 'ñet'a ri xuthahu nu'u togo ot'a ya ts'oki. Xka hñö'sfu majöni nu'u togo eñ'u yá mpote Jö, ne xka pöthu yá nemhñö.

3 Xa xka tsethu ya thogi. Hinxka wenthu xi za'ahu xka mpehu, ngetho xka datkagihu majöni ma thuhu.

4 Hönse hindi hop'ahu hingi mökagihu ngu ngi möju har ndui.

5 Beñhu hangu ngi mökagihu. Ntso'mhu ne penju gi 'yothu nuya 'befi ngi othu har ndui. Ngetho nu'mu hingi ntso'mhu, ma ga ehe ne ga hök'a ri mfox'yohu habu 'bui.

6 Mödi gi utsabihumö yá ts'o'befi nu'u togo tenga ar Nikola. Nuyá ts'o'befiyu di utsaga n'ehe.

7 Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa nö'ö te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö. Nu'u togo da ntöte, ma ga umba ar seki da dukka te unga ar 'baiza unga ar te, 'ba mateda ár nzatho hwöhi Jö.

Ar mhö m'empa ar nijö Ñ'esmirna

8 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Ñ'esmirna, ne 'ñembabi: Nö'ö togo du'mi ne jö'sa xoge, gehnu togo bi du ne bi mengi bi nte man'agi, eñ'ahu njawa:

9 Nuga xta pöt'a ri 'befihu, ne nuya nt'utsa gi thohu, ne ri ñhoyahu. Mödi gi pe'su nzeve ri m'ets'ihu nuya hingi nhekiwa. Di pödi hangu ñömañ'u'ihu nuya enö ya xodyo emp'ö, gehyu n'ar mhunts'i ár meti ar ts'ondöhi.

10 Yo gi tsuhu gatho nö'ö ma gi thohu. Pöhu nunar ts'ondöhi ma da 'ñe'ahu 'ra har fadi, ne njap'u da ts'at'ahu. 'Ret'a mpa ma gi thohu ya

thogi. Zeta ri jamfihu 'bu_htho gi tuhu, ha nuga ma ga 'ra'ahu ar te hiñham'u da göts'i ngu ri nthöhöhu.

¹¹ Nu'u togo tu yá gu, dá 'yo_xa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö. Nö'ö togo da ntöte, hinte ma da japa ar ñoho ndöte.

Ar mhö m'empa ar nijö Mpergamo

¹² 'Yot'wa nunar enxe 'bu_hnu har nijö Mpergamo, ne 'ñembabi: Nö'ö togo hö ar ndojwai xa hente gatho yoho yá ñöni, eñ'ahu njawa:

¹³ Nuga xta pöt'a ri 'befihu, ne di pödi habu gi 'bu_hu, ka 'bup'u ngu ár ndö ar ts'ondöhi. Mödi njap'u, nu'ahu xka dahü majöni ne hinxka kongagihu. Hinga 'yothu nuya pa'u ga hyanthu bi thoka ma hoga 'bego ar Antipas, ngi 'buhwihunu habu 'bu ar ts'ondöhi.

¹⁴ Hönse hindi hop'ahu 'ra gi temfu yá nt'uti ar Balam mi uta ar Balak. Mi tsixa ya me Israel nda zipa yá ñhuni ya tsita emp'ö, ne togatho nda m'engwi, ne njap'u nda dahmö'u.

¹⁵ Ne gi 'ñehup'u 'ra togo temba yá nt'uti nu'u tenga ar Nikola. Nuya nt'utiyu di utsaga.

¹⁶ Jange di xi'ahu gi 'yothwu ár ntso'mi. Ngetho nu'mu hin'ö, ma ga ehe ga ntum'e'u ga hö ar ndojwai ponga ha ma ne.

¹⁷ Nu'u togo tu ár gu, dá 'yo_xa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö. Nu'u togo da ntöte, ma ga umba da zi ar thuhme ba kö mhets'i xi t'ögi. Ne ga umba n'ar tsi t'axdo habu huxa n'ar 'ra'yo thuhu, ne hinto man'a di pödi, hönse nö'ö togo di hö.

Ar mhö m'empa ar nijö Ntiatira

¹⁸ 'Yot'wa nunar enxe 'bu_hnu har nijö Ntiatira, ne 'ñembabi: Ár T'u Jö togo pe'sa yá dá ñhehwi ya faspí, ne yá wa ngu ár nt'axi n'ar xiujö o har hwifi, embabi:

¹⁹ Nuga di pöt'a gatho ri 'befihu, ri mhötehu, ri ñ'emuihu, ri ts'etihu, ne hanja gi pepkagihupya, töta ngu ngi pepkagihu maham'u.

²⁰ Hönse hindi hop'ahu gi 'ñehup'u nunar 'behñö ár thuhu ar Hesabel. Ense'ö n'ár m'ehni Jö, ne uta nuya ma 'bego togatho da m'engwi, ne da zi ya ñhuni xi m'o'spa ya tsita emp'u.

²¹ Nunar 'behñönu xta umba 'ra ya tsi pa, ha hinxi 'yot'wa ár ntso'mi 'bengwi ya ndo.

²² Pöhu nunar 'behñönu ma ga ka_xa nt'oxi, ne ma da tho ya thogi nu'u togo 'bengwi, nu'mu hinda 'yot'wa yá ntso'mi n'ehe.

²³ Ma ga hopa gatho yá bötsi, ne njap'u gatho ya nijö ma da bödi, nuga di hëtwá yá mfeni ne yá müi ya jö'i, ne di umba ár mfei ngu di 'ñepa n'a ngu n'a.

²⁴ Ha gatho nu ma'ra gi 'bu_hu har nijö Ntiatira, hinxka tembabihi yá nt'umbi, ne hinxka pöhu nö'ö eñ'u xi ñhembí da fötwa ar ts'ondöhi, di xi'ahu, hinga 'ra'ahu man'ar 'befi.

²⁵ Hönse di a'ahu, yo ma gi hyehu nö'ö xka pöhu. Ndo'mthohu ga pengi.

²⁶ Nu'u togo da ntöte ne di pepkatho har ngöts'i, ma ga umba ar ts'edi da me'sa ár nsu hagatho ya hai.

²⁷ Ne ma da hyuxtya t'obojö, ne ma da hwata nuya hnini ngu n'ar ts'oi bohái. Ma ga umba ar ts'edi ngu xta höni xi 'raka ma Dada.

²⁸ Ne ga umba ar njötso.

²⁹ Nu'u togo tu ár gu, dá 'yo_xa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö.

3

Ar mhö m'empa ar nijö Nsardi

¹ 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Nsardi, ne 'ñembabi: Nö'ö togo tsixa nuya yoto ya hñö pepa Jö, ne hö yoto ya tso, enö njawa: Di pöt'a gatho ri 'befihu. Thus'ahu gi tehu, ha nuga di xi'ahu xka tuhu.

² Zot'a ri dahu ne suhu nö'ö tema gi pe'su 'butho da göts'i. Ngetho xta timp'ahu, nuya ri 'befihu hints'u xiñho hár nthandi Jö.

³ Jange beñhu tema xka hñöñhu, tema xka 'yohu, ne gi kwathu xiñho, ne 'yothwu ár ntso'mi. Ngetho nu'mu hingi ndo'mhu, xki thañhu ga tsoho ngu n'ar bë hingi to'mhu ham'u.

⁴ Ha gi 'ñep'u 'ranu Nsardi togo hinxi jaxt'a yá t'axhe. Ma ga ñ'o'bega'u di he ya t'axhe, ngetho njap'u di 'ñepabi'u.

⁵ Nu'u togo da ntöte, ma da theta ya t'axhe, hinda thökwa yá thuhu har he'mi nonga ar te, ne ma ga mömba yá thuhu hár nthandi ma Dada ne yá enxe.

⁶ Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö.

Ar mhö m'empa ar nijö Mfiladelfia

⁷ 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Mfiladelfia, ne 'ñembabi: Njanu xi'ahu nö'ö togo xint'axi, gehnu majöni, ne hömpa yá nsoki ar ndö Dabi. Nu'mu kot'ö hinto tsa da xoki, ha nu'mu xok'ö hinto tsa da got'i.

⁸ Nuga di pöt'a ri 'befihu. Mödi tx'uda ri ts'edihu, hinxka komju ma thuhu, ne xka 'yotju ma mhö. Jange nuga xta xok'ahu n'ar goxthi hinto tsa da got'i.

⁹ 'Yohu. Nuya xi mhunts'i, yá meti ar ts'ondöhi, ne kate eñ'u ya xodyo, ma ga japi da ndandihmö ha ri wahu. Njap'u da bö'u di mö'ahu.

¹⁰ Ngetho xka tsethu xka sukagihu ma mhö, nuga n'ehe ma ga su'ahu xta 'ñep'u ya ts'othogi da zu gatho nu'u 'bu hár nxidi ar ximhai, njap'u da ts'ata gatho ya meximhai.

¹¹ Pöhu, 'bap'utho ar pa ma ga ehe. Kwathu xiñho nö'ö gi pe'su, ne hinto da hñömp'a ri nthöhöhu.

¹² Nu'u togo da ntöte, ma ga huts'i da do'spa ár nijö Jö, hiñham'u ma da njuknu. Ne ma ga ot'wabinu ár thuhu Jö ne ár thuhu ár hnini'ö, gehnu ar 'ra'yo Herusalen di gö mhets'i habu bí 'bu Jö, ne ga ot'wabinu ma thuhu n'ehe.

¹³ Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö.

Ar mhö m'empa ar nijö Nlaodisea

¹⁴ 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Nlaodisea, ne 'ñembabi: Nö'ö togo ar Njap'u, damajöni xiñho, ne ja ba ponu ar mfeni nda hyoka Jö gatho nö'ö bí hyoki, eñ'ahu njawa:

¹⁵ Nuga di pöt'a ri 'befihu xi ndupatho. Xiñhohmö nu'mu dá ntsetho wa dá mpa.

¹⁶ Ngetho gar ndupathohu, hingar ntse ne hingar mpa, ngu ar dehe ma ga juka ha ma ne, ga tsok'ahu.

¹⁷ Nu'ahu gi ensehu: Hinte di k'athe, xa di pe'se ya ñho. Ha hingi pöhu gar hwëkate'ihu, gar hyoyahu, hinte gi pe'su, gar godahu, hinte gi köhu n'ar xeni ar dutu.

¹⁸ Jange di xi'ahu gi tamgagihu ar k'axt'abojö nö'ö xi tho har tsibi, ne hinte gi k'athu. Ne gi thañhu ya t'axdutu, hingi 'be ri tsahu xta thant'ahu hinte gi köhu n'a xeni. Ne xithu ar 'ñethi ri dahu, da xogi ne gi hyanthu.

¹⁹ Nuga di tsui ne di fei gatho nu'u togo di mödi, jange 'yothwu ár ntso'mi, ne umba ri muihu gi pepkagihu.

²⁰ Pöhu 'mu, nuga di 'ba har goxthi di mafi. Nö'ö togo da 'yotka ma mhö, ne da xoka ar goxthi da thogagi hár ngu, ga kut'i ga ñum'e.

²¹ Nu'u togo da ntöte, ma ga ets'i ga hux'be ngu ar ndö, ngu xta ntötega, ne xta hux'be ma Dada hár thuxandö.

²² Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö.

4

Ar ndöngajö bi ja mañö mhets'i

¹ Da jwadi da handa gathoyu, m'efa da handa n'ar goxthi mi xo mhets'i. Ne da pengi da otwa ár mhö nö'ö togo bi zokagi m'et'o, mi ñhehwi ár ñheti n'ar k'axt'athuxi, ne bi 'ñengagi:

—Poxa injawa, ne ga ut'a'i tema da tho m'efa xta wa nuya xka hyandi.

² M'efa ár Hñö Jö bi hyexkagi ne bi utkagi n'ar thuxandö mi 'buhnu mhets'i, ne mi huxhnu n'a.

³ Nö'ö togo mi huxnu har thuxandö, mi hyats'i ñhehwi n'ar hoga hyasdo ne n'ar hoga thents'ado. Ne hár nthet'i mi kot'atho n'ar 'bejni mi hwexka ngu n'ar hoga k'angdo.

⁴ Hár nthet'i ar thuxandö mi 'bu ma n'atemagoho ya thuxandö. Ne ka mi huxhnu n'atemagoho ya tsi dönzia, mi hö ya t'axhe, ne mi hu'sa ya fuindö ma ya k'axt'abojö.

⁵ Har thuxandö mi 'bu madetho mi ponga ya hwei, ya ñuni ne ya ñheti. Ne mi ñhandwi n'ehe yoto ya ñot'i mi zo, gehyu nuya yoto ya hñö pepa Jö.

⁶ Mi ñhandwi nunar thuxandö n'ehe n'ar ñhontho ngu ar doxito. Ne mi 'bahnu get'u hár nthet'i ar thuxandö goho ya zu'we pe'sa yá te, xa mi ñuxa ya da habu mi nheki ne moete.

⁷ Nor m'et'o zu'we mi ñhehwi n'ar 'muhu, ár ñoho mi ñhehwi n'ar boi, ár hñu mi pe'sa ár hmi ngu n'ar jö'i, ár goho mi ñhehwi n'ar nxuni nsani.

⁸ Nuya goho ya zu'weyu mi pe'sa yá te, mi tu 'rato yá hwa n'a ngu n'a, ne ha yá hwa xa mi ñuxa ya da mañö ne mbo. Nuyü parxui hingi tsaya eñ'u:

Xint'axi, xint'axi, xint'axi,

hinter ñhembibi da 'yot'a ma tsi Hmuhu, nö'ö togo mi 'bui, 'bupya, ne hiñham'u da göxa ár te.

⁹ Nuya goho ya zu'weyu mi pe'sa yá te, mi e'spa ár nsu, mi nsundabi ne mi umba njamödi nö'ö togo huxa har thuxandö, hiñham'u da göxa ár m'ui.

¹⁰ Nú'mu mi ot'a njap'uyü, nuya n'atemagoho ya tsi dönzia mi ndandihmö hár wa nö'ö togo huxa har thuxandö, ne mi nsundabi nö'ö togo hiñham'u da göxa ár te. Ne mi pokwa yá fuindö ñhant'u har thuxandö, ne mi eñ'u:

¹¹ Ma tsi Hmu'ihe, di 'ñep'a'i da nsunda'i,

da t'es'a ri nsu, ne da föt'a ri ts'edi.

Ngetho go ga hyoka gatho nö'ö te ja,

ne ngu ga nege, njap'u xi nja.

5

Ar m'axa he'mi ne ár T'u Jö ngu ar tsi Ntxöndöni

¹ Nep'u da handa nö'ö togo mi huxa har thuxandö, mi hö hár ñ'ei n'ar m'axa he'mi xki t'ot'a n'hi ne mbo, ne xki 'bata yoto ya m'at'i, hinge to gatho nda tsá nda 'yots'e.

² Ne da handa n'ar enxé xa mi pe'sa ár ts'edi, ne xa mi mafi nts'edi mi enö:

—Hage 'bu n'a togo di 'ñepi da 'yo'sa ya m'at'i ne da tunga ar he'mi.

³ Ne hinto mi 'buhnu mhets'i, har ximhái, ne mbor hají togo nda xot'a ar he'mi, himi tsá nda hyanthmö.

⁴ Nuga xa ndi zoni, ngetho hinto bi thini togo ndi 'ñepi nda xot'a ar he'mi, nda nehe, himi tsá nda hyanthmö.

⁵ N'a nuya tsi dönzia bi 'ñengagi:

—Yo gi zoni. Nö'ö togo ar Ndö t'embabi ar 'Muhu, xpa ponga ha yá mēni ar Huda ne ár 'beto ar ndö Dabi, nunu go xi ntöte. Jange di 'ñepabi da 'yo'sa nuya yoto ya m'at'i, ne da xot'a ar he'mi.

⁶ Nep'u da handa n'ar tsi Ntxöndöni mi nhekitho xki tho, mi 'ba madetho ar thuxandö, ne mateda nuya goho ya zu'we mi te, ne mateda ya tsi dönzia. Nunar tsi Ndöni mi pe'sa yoto yá ndöni, ne yoto yá da. Ne nuya dayu, gehyu nuya yoto ya hñö pepa Jö, xi mehna da ma xoge ár nxidi ar ximhái.

⁷ Nu'mú, ba ehnu, ne bi hñonga ar he'mi mi hö hár ñ'ei nö'ö togo mi huxa har thuxandö.

⁸ Nuya goho ya zu'we mi te, ne nuya n'atemagoho ya tsi dönzia, bi ndandihmó hár wa ar tsi Ndöni togo xki wadi xki hñonga ar he'mi. Gathoyu mi hö ya 'bida, ne ya nt'eni k'axt'abojö mi ñuxa ya githni, gehyu yá nsadi ya gamfi.

⁹ Ne mi tu'u n'ar 'ra'yo thuhu, mi embabi'u ar tsi Ntxöndöni: Nu'ge go di 'ñep'a'i gi hñonga ar 'baxa he'mi ne gi 'yo'spa yá m'at'i tu, ngetho bi nhöp'a ri ji bi tho'a'i, ne ga tsingagihe yá metigihepya Jö. Ga jugagihe hagatho ya m'ui, ya hñö, ya hnini, ne hagatho ya hají 'bu hár nxidi ar ximhái.

¹⁰ Ne xka 'ñexkagihe ga pefe Jö, dar ndöhe ne dar möjöhe, ne ga ndöhe har ximhái.

¹¹ Nep'u da o 'ra ya mhö, ne nda handi mi ra nzeye ya enxé, mi 'bu hár nthet'i ar thuxandö, ne nuya goho ya zu'we mi te, ne nuya tsi dönzia. Nuya enxeyu hinto mi tsá nda mede, ngetho ma ya nthebenthebe ár nzeye.

¹² Ne xa mi mafi mi eñ'u:

Ar tsi Ntxöndöni bi tho,
di 'ñepabi da hñonga ar nsu ngu ar ndö, ya ñho,
ar hoga mfödi, ar ts'edi,
da t'e'spa ár nsu, da t'umba ar nsunda ne ar nsadi.

¹³ Ne gatho nu ma'ra xi hyoka Jö bi ñö n'ehe, nu'u bi 'bu mhets'i, nu'u 'bu har ximhái, nu'u 'bu mbor hají, nu'u 'bu har dehe ne nu'u ya zu'we kunu. Da ode bi 'ñeñ'u:

Dá nsata Jö togo huxa har thuxandö,
ne dá nsata ar tsi Ntxöndöni.

Dá t'e'spa ár nsu, dá t'umba ar nsunda.

Dá mhö pe'sa ar ts'edi hiñham'u da göts'i.

¹⁴ Ne nuya goho ya zu'we mi te, mi thödi mi eñ'u:

—Dá njap'u.

Ne nuya n'atemagoho ya tsi dönzia mi ndandihmö, ne xa mi nts'a'mi mi tsonga yá hmi har hai, mi nsunda nö'ö togo hiñham'u da göxa ár m'úi.

6

Nu'u yoto ya m'at'i

¹ Nep'u nu ar tsi Ntxönandöni bi 'yo'sa n'a nuya m'at'iyu. Ne da o n'a nuya goho ya zu'we mi te, bi ñö nts'edi ngu n'ar ñuni, ne bi 'ñengagi:

—Ba e gi hyandi.

² Nda handi mi 'bahnu n'ar toge mi nto n'ar t'axfani, ne mi hö hár 'ye n'ar ent'o nda ntuhni. Ne bi t'umba n'ar fuindö, ne habu gatho mi thogi mi töte.

³ Nu mi 'yo'sa ár ñoho ar m'at'i ar tsi Ntxönandöni, da ode bi 'ñengagi ár ñoho nuya zu'we te:

—Ba e gi hyandi.

⁴ Da handi bi bonga man'ar toge mi nto n'ar fani mar nthents'i. Ne nu togo mi ntoge, bi t'umba n'ar ndojwai ne ar seki nda hñoka ar hogam'ui har ximhai, ne nda japa ya jö'i nda ñho n'a ngu n'a ha ya tuhni.

⁵ Nu mi 'yo'sa ár hñu ar m'at'i, ár hñu nuya zu'we te bi 'ñengagi:

—Ba e gi hyandi.

Ne da handa n'ar toge mi nto n'ar 'bofani, ne mi hö n'ar ts'uti hár 'ye.

⁶ Ne da o n'ar mhö bi bonga mada nuya goho ya zu'we mi te, ne mi enö:

—N'a pa ar nthöhö, honse tsa da thanga n'a hwada ar t'ei ne hñu hwada ar sebada, ha yo gi ts'oju ar nziki ne ar ixkat'afi.

⁷ Nu mi 'yo'sa ár goho m'at'i, da ode bi ñö ár goho zu'we te, ne bi 'ñengagi:

—Ba e gi hyandi.

⁸ Da handi mi 'bahnu n'ar k'axt'afani, ne nu ar toge már thuhu ar Ndöte, ne mi ntengwi ar 'Bexui. Bi t'umbabiyu ar seki nda hyo n'ar goho xeni ya jö'i 'bu xoge ár nxidi ar ximhai, ha ya tuhni, har thuhu, ha ya texte hñeni, ne da hyo ya zate zu'we 'bu har ximhai.

⁹ Nu mi 'yo'sa ár kut'a m'at'i ar tsi Ntxönandöni, da handa hár wa ar m'oxm'oñho, mi 'bahnu yá pa nu'u ya gamfi xki tho ngetho mi mömba ár mhö Jö, ne mi damajöni mi ñ'emüibi'ö.

¹⁰ Ne xa mi mafi nts'edi mi eñ'u:

—Tsi Hmu, xint'axi'i ne majöni. Ham'u da zohmö ar pa gi 'yotje ar ts'ut'wi, ne gi jot'wa ma jihe nu'u 'bukwa har ximhai.

¹¹ Ne n'a ngu n'a bi t'umba ya t'axhe. Ne bi nsipabi nda ntsaya ma'ra ya tsi pa, nda do'mi nda zo gatho yá mi'begowi ne ma'ra yá kuwi ma nda tho'u n'ehe ngu xki thoyu.

¹² Nu nda handi bi 'yo'sa ár 'rato m'at'i, bi nja n'a ra döta nhwöni. Ar hyadi bi boki ngu n'ar 'bohe dumui, ne ar zönö bi thenga xoge ngu ar ji.

¹³ Da handi ba ho ya tso mhets'i bi zo har hai, ngu n'ar 'bai'iuxi ho nuya te tu nú'mu 'yo ar 'yomndöhi.

¹⁴ Ne ar mhets'i bi m'etho ngu n'ar he'mi bi 'bats'i. Ha nuya t'ohö ne ya xeni hai, gatho bi mponi habu mi 'bu'u.

¹⁵ Ha nuya ndö, ne nuya döta, nuya pe'sa ya ñho, nuya ndöndogu, nuya pe'sa yá ts'edi, ya 'bego ne nu'u hingya 'bego, gathoyu bi ñ'onga ha ya oki ne ha ya ndodo ja ha ya t'ohö.

¹⁶ Ne mi emba ya t'ohö ne ya ndodo:

—Yothu ne tsebgagihe, hindi nehe da hyangagihe nö'ö togo huxa har thuxandö. Kobgagihe hinda zuje ár kwe ar tsi Ndöni.

¹⁷ Ngetho xi zo ar pa da nheki ár kwe Jö, togo tsa da zeti.

7

Nu'u n'anthebe ne yon'ate ne goho ya 'ret'anthebe xki thu'spa ngu ar nthixt'i

¹ M'efa da handa goho ya enxe mi 'ba ha ya ñöni ar ximhai. Mi taka nuya goho ya ndöhi hinge nda ñ'o har hai, har dehe, ne hinge nda huönga ár xi n'ar za.

² Da handa man'ar enxe ba e mahyats'i mi hömpa n'a ngu ar bojö nthixt'i ár meti Jö togo te. Ne bi mat'a nts'edi nuya ma goho ya enxe xki t'umba ar seki nda ts'oka ar hai ne ar dehe.

³ Ne bi 'ñembabi:

—Yo gi ts'ojumö ar hai, ar dehe, ya za. M'et'o ma ga jawu ga tuthwu nö'ö ngu ar nthixt'i ha ya dö nuyá 'bego ma tsi Hmuhu.

⁴ Ne da ode bi nhonga hangu ár nzeye nu'u xki thu'spabi ngu ar nthixt'i: mi tsu n'anthebe ne yon'atemagoho ya 'ret'anthebe, ha gatho nuya m'ui xki 'ñe ha ya bötsi ar Israel.

⁵ Nu'u xki 'ñe ha ya 'beto ar Huda, mi tsu 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi ngu ar nthixt'i, ha ya 'beto ar Rube 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe nu'u xki thu'spabi n'ehe, ha ya 'beto ar Gad 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe nu'u xki thu'spabi n'ehe.

⁶ Ha ya 'beto ar Aser 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi, ha ya 'beto ar Neftali 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe, ha ya 'beto ar Manases 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe nu'u xki thu'spabi ngu ar nthixt'i n'ehe.

⁷ Ha ya 'beto ar Simeon 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi, ha ya 'beto ar Levi 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe, ha ya 'beto ar Isakar 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi n'ehe.

⁸ Ha ya 'beto ar Sabulon 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi, ha ya 'beto ar Huse 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe, ha ya 'beto ar Benjamin 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe nu'u xki thu'spabi ngu ar nthixt'i n'ehe.

Ar Xuwa bi hyanda nzeye ya jö'i mi he ya t'axdutu

⁹ M'efa da handa nzeye ya jö'i, xa mi töta ar nzeye hinto mi tsa nda mede, xki 'ñe ha gatho ya hai, ya m'ui, ya hnini, ne gatho ya hñö. Mi 'ba'u mi ñhandwi ar thuxandö ne ar tsi Ndöni, mi he'u ya t'axdutu, ne mi hö ya denth'u.

¹⁰ Ne mi mafi nts'edi mi eñ'u:

Jö ma Dadahu togo huxa har thuxandö,
ne nö'ö ñhehwi ar tsi Ndöni,
honseyu go unga ar mpoho.

¹¹ Ne da handa mi 'bahnu gatho ya enxe xa xki got'atho ar thuxandö, ya goho zu'we mi te, ne nuya tsi dönzia. Nuya enxeyu bi ndandihmö hár wa ar thuxandö, ne xa mi ts'a'ma ya hmi 'butho nda zonga har hai, ne bi ndönga Jö.

¹² Mi eñ'u:

Dá njap'u. Dá mhat'wa ár thuhu Jö ma Dadahu, ne dá nsunda, ngetho gehnu ár meti ar mfödi.

Dá t'umba njamödi ne dá t'e'spa ár nsu, ngetho gehnu ar ndö ja ár ts'edi. Hiñham'u da tsaya da nhu njap'u Jö. Dá njap'u.

¹³ N'a mbi 'yangatho n'a nuya tsi dönzia, ne bi 'ñengagi:

—Xi nuya 'bahnu hö ya t'axhe, togoyu ne ha xpa ehya.

¹⁴ Nuga da thöti ne da embabi:

—Tsi ndada, go gi pöke togoyu.

Ne nö'ö bi 'ñengagi:

—Nuya jö'iyu gehyu xpa k'onga har döta thogi, ne xi xuka yá dutu, ne xa xi t'axki hár ji ar tsi Ndöni.

¹⁵ Jange 'ba ñhandwi ár thuxandö Jö, ne pepabi parxui hár nijö. Ne nu togo hu har thuxandö da hopi da m'uhwi.

¹⁶ Núnu mhets'i hinda ma da me'sa ar thuhu ne hinda ntuthe. Ar hyadi hinda ma da tsöt'i, ne hinda zit'a ar pa.

¹⁷ Ngetho nö'ö ngu ar tsi Ntxöandöni 'bu mateda ar thuxandö, gesë'ö ma da su, ne da 'yet'a ha ya pothe po ya dehe unga ar te. Ne Jö ma da hñu'mba yá mui, ne da dukwa yá gidā.

8

Ár yoto m'at'i

¹ Núm'u mi 'yo'sa ár yoto m'at'i nunar tsi Ntxöandöni, xa bi metho, ne ngu made xeni'mpa hinte bi t'öhnü mhets'i.

² Nep'u da handa yoto ya enxë mi 'ba hár nthandi Jö, ne bi t'umba n'ar k'axt'athuxi n'a ngu n'a.

³ Ne da handi bi zöhnü man'ar enxë, bi m'a bi ñhandwi habu m'oxant'uts'i, ne mi hö n'ar k'axt'abojö nt'uts'i. Bi t'umba nzeye ar githni nda thö'spa ya mhat'ajö xi 'yot'a ya gamfi, ne da datwa Jö har m'oxant'uts'i xi thoka ar k'axt'abojö, mi 'buhnu mi ñhandwa ar thuxandö.

⁴ Hár 'ye ar enxë bi boxa ár 'bifi ar nt'uts'i mi nthöskwi yá mhat'ajö ya gamfi, ne bi zonga habu mi huxa Jö.

⁵ Nunar enxëni bi gu ar nt'uts'i, bi ñu'sa ya despi har tsibi zo har m'oxm'oñho, ne bi pönsa har ximhai. Mi 'yot'a njap'u, bi nja ya ñuni, ya ñheti, ya hwei, ne bi nhwönga ar ximhai.

Ya k'axt'athuxi

⁶ Nuya yoto ya enxë mi hö ya k'axt'athuxi bi ñhoki nda hyuxt'i.

⁷ Nunar 'bet'o enxë bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne bi hyo har ximhai ya ndo ne ya tsibi mi nthöskwi ar ji. Bi zöt'a ar hñu xeni gatho ya 'baiza ja har ximhai, ne bi the bi nzo xoge ar k'angdoni.

⁸ Ar ñoho enxë bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne bi zo har ñhontho ngu n'ar döta t'ohö mi zo, ne n'a hñu xeni ar dehe bi nji.

⁹ Bi du n'a hñu xeni gatho ya zu'we ku har dehe, ne n'a hñu xeni gatho ya motsa 'yo har dehe bi nhwati.

¹⁰ Ar hñu enxë bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne ba ta mhets'i n'a ra döta tso mi zo ngu n'ar tunza. Bi zo ha n'a hñu xeni ya döthe ne ha ya pothe.

¹¹ Nunar tsonu már thuhu ar Judöni. N'ar hñu xeni ya dehe bi jugi, ne nzeye ya jö'i bi du, ngetho nuya deheyu bi jugi.

¹² Ar goho enxë bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne bi ts'okwa n'a hñu xeni ar hyadi, ar zönö ne ya tso, ne bi k'at'a n'ar hñu xeni ar hyats'i 'bu pa ne 'bu xui.

¹³ Da o n'ar mhö ne da handa n'ar nxuni mi nsanga mateda mhets'i, ne mi enga nts'edi:

—Hwëkate, hwëkate nu'u 'bu har ximhai, ngetho 'butho da thuxt'a nu má hñu ya k'axt'athuxi.

9

1 Ar kut'a enxe bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne da handa n'ar tso bi da har hai, ne bi t'umba ár nsoki ar nzonganzafi.

2 Nu mi xoka ar nzonganzafi xa ba poxa ar 'bifi ngu n'ar t'u, ne nunar 'bifinu bi japi bi boka ar hyadi ne ar ndöhi.

3 Har 'bifi ba poxkwi ya k'oto, bi nxanga xoge har ximhai, ne bi t'umba ar ts'edi nda ntsate ngu ya penzu.

4 Bi nsipabi hinte nda japa ya k'angdoni ne gatho nö'ö xi nk'angi, hinte nda japa ya za. Hõnse nda za nuya jö'i hinte mi tu nö'ö ngu ar nthixt'i ár meti Jö ha yá dë.

5 Ne bi nsipabi hinge nda hyo, hõnse nda japi nda tho ya ugi kut'a nzönö. Nu ár ñ'u yá ne nuya k'otoyu, jangu ár ñ'u ár mpuhni n'ar penzu.

6 Nuya pa'u ya jö'i di hongha hanja da du, ne hinda tsá. Xa di nemhö da du, ha nunar ndöte ma da ñ'öni.

7 Nuya k'otoyu mi ñehwi 'ra ya fani xi ñhoki da ntuhni. Mi hu'sa 'ra ngu ya ntsant'i k'axt'abojö. Nuyá hmi mi ñehwi ngu ár hmi n'ar jö'i.

8 Nuyá xtö mi ñehwi yá xtö n'ar 'behñö, ha nuyá ts'i mi ñehwi yá ts'i n'ar 'muhu.

9 Mi köxa ha yá ndo'yo ngu n'ar nthaki bojö. Nu ár mbuni yá hwa mi ñehwi ár ngani ya bojö jut'a ya fani nixt'i di ma har tuhni.

10 Mi tu yá zu ne yá m'ite ngu ya penzu. Nuyá m'ite mi tu ha yá zu, mi pe'sa ar ts'edi nda japa ya jö'i nda tho ya ugi kut'a nzönö.

11 Nu ár ndö'u, gehnu ar enxe 'bu har nzonganzafi. Nu ár thuhu har hñö ebreo Abadon, ha nu har hñö griego ár thuhu ar Apolion (pontho da ñenö, ar jö'ste).

12 Nunar m'et'o döta thogi xi wahnü, ne xi ñep'utho ma yoho.

13 Nu mi hyuxt'a ár k'axt'athuxi ar 'rato enxe, da o n'ar mhö mi ponga madedu nu'u goho ya ndöni mi huxa ha yá ñöni ar m'oxant'uts'i xi thoka ar k'axt'abojö, 'buhnu ñhandwi Jö.

14 Nunar mhönü bi ñemba ar 'rato enxe:

—Xot'a nuya goho ya enxe thöt'a har döthe Eufrate.

15 Ne bi nsot'a nuya goho ya enxe xki t'ent'i tema xenimpa, tema pa, tema zönö, tema jeyé xki thu'spabi nda hyo n'ar hñu xeni gatho ya jö'i 'bu har ximhai.

16 Da ode hangu ya ndogu mi ntö ya fani, mi yonthebe ya 'ret'anthebe ya 'ret'anthebe.

17 Ne da handa ngu n'ar t'i nuya fani ne yá toge. Nuya toge mi hö ya nthaka tiñö mar theni, mar nk'angi ne mar nk'axt'i. Ha nuyá ñö ya fani mi ñehwi ár ñö n'ar 'muhu. Ha yá ne mi ponga ar tsibi, ar 'bifi, ne ar k'axt'ado mi zo.

18 Nuya döta thogiyu, ar tsibi, ar 'bifi, ne ar k'axt'ado zo mi ponga ha yá ne ya fani, bi the ár hñu xeni ya jö'i mi 'bu har ximhai.

19 Nuya faniyu mi pe'sa ár ts'edi ha yá ne, ne ha yá zu, ngetho yá zu mi hñehwi ya k'eñö mi tu yá ñö ne mi puhna ya jö'i.

20 Ha nu ma'ra ya jö'i bi k'ont'i, himbi du ha ya döta thogiyu. Mödi njap'u, himbi 'yot'wa yá ntso'mi. Ne himbi hyep'u mi ndönga nö'ö mi hokase'u, ne ya ts'ondöhi, ya tsita emp'ö xi thoka ar k'axt'abojö, ar t'axi, ar k'axt'i xi mpots'i, ya do, ya za. Nuyü hingi tsá da hyandi, hingi ode, ne hingi 'yo.

²¹ Himbi 'yot'wa yá ntso'mi ma ya hyote, ya 'ñete, togatho mi 'bengwi, ne himbi hyep'u yá mfë.

10

Ar enxë mi hö n'ar t'ulo he'mi

¹ Nep'u da handa man'ar enxë ba kö mhets'i, xa mi pe'sa ár ts'edi. Xki go'matho n'ar gui, ne hár ñö mi kot'atho n'ar 'bejni. Ha nu ár hmi mi ñhehwi ar hyadi, nuyá wa mi ñhehwi ya faspi.

² Mi hö hár 'ye n'ar he'mi mi xogi. Ne bi 'ñexa ár wa ñ'ei har ñhonthë, ha nu ár wa ngöhö bi 'ñexa har hai.

³ Ne bi mafi nts'edi ngu ár ngeni n'ar 'muhu. Nu mi mafi bi nheki yoto ya ñuni.

⁴ Nda otwa ár ñheti nuya ñuni, da ñhoki nga ot'i, ha n'ar mhö ba e mhets'i bi 'ñengagi:

—Hyep'u njap'utho. Yo gi ot'a nö'ö bi mönga nuya yoto ñuni.

⁵ Nunar enxë mi 'ba har ñhonthë ne har hai, bi guxa ár ñ'ei mhets'i.

⁶ Ne bi 'ñet'a made nö'ö hiñham'u da göxa ár te, bi hyoka mhets'i ne gatho te janu, bi hyoka ar hai ne gatho te jawa, bi hyoka ar dehe ne gatho te kunu. Ne bi 'ñenga njanu:

—Tx'uda ya pa 'bedi da göxa gatho.

⁷ Nu xta hyuxt'a ár k'axt'athuxi ar yoto enxë, ma da tho gatho nö'ö honse Jö mi pödi tema nda 'yot'e ne ma nda nheki, gatho nö'ö xki xipa yá m'ehni.

⁸ Nunar mhö ndi 'ñe mhets'i, bi zokagi man'agi ne bi 'ñengagi:

—Di ma ba hönga ar he'mi xogi o hár 'ye ar enxë 'ba har ñhonthë ne har hai.

⁹ Da ma da tsu ar enxë da apa ar he'mi, ne nö'ö bi 'ñengagi:

—Hñöni ne tsa. Ha ri muï ma da jugi, ha nu ha ri ne ma gi tsá xi ñ'u ngu ar t'afisefi.

¹⁰ Nuga da hömba ar he'mi hár 'ye ar enxë, ne da tsa. Mi tho ha ma ne mar ñ'u ngu ar t'afisefi, ha mi zonga ha ma muï bi juga ma xefo.

¹¹ Ne nö'ö bi 'ñengagi:

—Mahyoni gi pengi gi mönga man'agi nuya tema da tho ha gatho ya hnini, ya hai, ya hñö ne ya ndö.

11

Yoho togo damajöni

¹ Bi t'aka n'ar xithi nt'eni ne bi t'engagi:

—Di ma ba emba ár nijö Jö, ar m'oxm'oñho, ne hangu 'buhnu mat'a Jö.

² Ha nunár thi ar nijö tsop'u, yo gi eni, ngetho xi ndatwa nu'u hingya xodyo, ha nuyü ma da ne'ma ar njöpa hnini hñu njeje made.

³ Ma ga pehna nu yoho ma m'ehni da hye ya he dumui, da mömga ma mhö nuya hñu njeje madeyu.

⁴ Nuya m'ehniyu gehyu ngu yo 'bai ya njömdöni, ne ngu yoho ya mfox'yo 'bahnu hár nthandi Jö togo ár ndö ar ximhai.

⁵ Nuyü pongar tsibi ha yá ne, ne njap'u ho yá ñ'uni honi te gatho da japabi. Njap'u ma da du gatho nu'u togo ne te da japabi'u.

⁶ Pe'sa ar ts'edi da got'a mhets'i, hinda 'wöi gatho ya pa di mömba ár mhö Jö. Tsá da japa da nji ar dehe, ne tsá da mehna ya döta thogi har hai gatho nö'ö da ne'u.

⁷ Nu xta wadi da *damajöni'u*, ma da ep'u ar ts'ozu'we, xpa *poxa* har nzonganzafi da ntunkwiyu, da *döhö* ne da hyo.

⁸ Yá ndo'yo ma da ts'ohnu mada á r tai ar döta hnini habu bi mpont'a ma tsi Hmuhu. Nunar hnininu pontho ar Sodoma ne ar Ehipto.

⁹ Ne ya jö'i xki 'ñe ha gatho ya hnini, gatho ya m'ui, gatho ya hñö, ne gatho ya hai, ma da k'öt'watho yá ndo'yo hñupa made, ngetho hinda ma da thegi togo da 'yagi.

¹⁰ Gatho ya meximhai ma da njohya xta duyü, ngetho nuya m'ehniyu xki japi xki tho ya ugi gathoyü. Jange xa ma da njohya, ne da mpehna ya nt'uni n'a ngu n'a.

¹¹ Nepu mi tho hñupa made, bi yut'a ha yá ndo'yo ar hñö unga ar te ba pehna Jö, ne bi mengi bi nangi bi m'ai. Gatho nu'u togo bi hyandi xa bi ntsu.

¹² Ne bi nheki n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i, bi 'ñemba nu'u xki mengi xki nte:

—Ba ehü, *poxu* injawa.

Ne bi ts'ix'u ha n'ar gui. Ha nuyá ñ'uni bi hyandi hanja bi ma'u.

¹³ Ne bi nja 'mu n'a ra döta nhwöni. Nunar nhwöninu bi yot'a n'a 'ret'a xeni gatho ar hnini, ne bi du hñun'ate ne 'ret'anthebe ya jö'i. Ha nu ma'ra bi bongi, xa bi ntsu ne bi nsundabi Jö bi 'bu mhets'i.

¹⁴ Nunár ñoho ar döta thogi xi wadi. Hyanthupya ba ekwatho á r hñu.

Ár yoto ar k'axt'athuxi

¹⁵ Ar yoto *enxe* bi hyuxt'a á r k'axt'athuxi, ne bi nheki 'ra ya mhönu mhets'i mi eñ'u njawa:

Gatho ya ndö mi ja har ximhai,
xi hñonga ma tsi Dadahu ne á r Kristo,
ne go ma da ndö'ö gatho ya pa.

¹⁶ Ha nuya n'atemagoho ya tsi dönzia mi huxa ha yá thuxandö mi ñhandwi Jö, bi ndandihmö bi me yá hmi har hai mi nsunda Jö.

¹⁷ Mi eñ'u:

Di 'ra'ahe njamödi, tsi Hmu,
hinte ar ñhemb'i te gi 'yot'e.
Nu'ge ngi 'bui, gi 'bupya, ne ma gi 'bu gatho ya pa,
xka ñ'udi ri döta ts'edi,
ne xka du'mi gi ndö.

¹⁸ Bi mbö yá kwe gatho ya meximhai,
nupya ma da nheki ri kwe n'ehe.

Xi zo ar pa gi hñö'spa majöni nuya xi du,
ne gi hwata nu'u togo hwata ar ximhai.

Ha nuya ri m'ehni, ya gamfi ne gatho nuya ri 'bego tsup'a ri thuhu,
nuya döta, nuya t'ulo,
ma gi umba yá nthöhö.

¹⁹ M'efa bi xo á r nijö Jö mhets'i, ne bi nheki mi 'buhnu mbo ar 'bezankohi. Mi yotnu ya hwei, mi nheki ya ñheti, ya ñuni, xa bi da nzeze ya ndo, ne bi nja n'ar nhwöni.

12

Ar 'behñö ne ar zothe

¹ M'efa bi nheki mhets'i n'ar döta nt'udi. Da handa n'ar 'behñö mi he ar hyadi, mi to har zönö, ne mi hu'sa n'ar ntsant'i mi huxa 'ret'amayoho ya tso.

² Mi dathi ne xa mi mafi nts'edi mi tho ya ugi, ngetho ma nda m'u ár bötsi.

³ Bi nheki man'ar nt'udi mhets'i. Nupya da handa mi 'bahnu n'ar thenga zothe mi tu yoto yá ñö, 'ret'a yá ndöni, ne mi hu'sa n'ar ntsant'i n'a ngu n'a yá ñö.

⁴ Ne nunár mazü bi gut'a n'a hñu xeni gatho ya tsö mhets'i, ne ba engwa har hai. Ne bi m'a bi ñhandwi ar 'behñö mi dathi, mi ne nda zapa ár bötsi nú'mü nda m'ui.

⁵ Nunar 'behñönu bi m'u ár bötsi mar ts'unt'u, ma da ndö xoge har ximhai di hö n'ar t'objö. Ne bi thömba ár bötsi da hñuxkwi Jö hár thuxandö.

⁶ Ha nunar 'behñö bi ma ba ñ'onga ha ya ot'at'ohö habü xki hyokwabi Jö, ne nda t'ini hñu njeje made.

⁷ M'efa ba njanü n'ar tuhni mhets'i. Ar ndö'enxë Mige ne yá enxë mi ntunkwi ar zothe, mi faxa yá enxë n'ehe.

⁸ Ar zothe ne yá enxë hinte bi za te bi me'u, ne himbi nthegi nda m'uñnu mhets'i.

⁹ Bi t'em'u ar zothe, getnu ar k'eñö mi 'bü mam'et'o, ne ár thuhu ar ts'ondöhi ne ar ts'ox'edi, ka ya meximhai. Nunü ne yá ts'o'enxë ba t'enga injawa har ximhai.

¹⁰ N'a nda öta n'ar mhönu mhets'i mi enö:

—Nupya hö, ma da nheki ár mpohö, ár ts'edi ne ár ts'ut'wi ma tsi Dadahu. Ne xi datwa ár nsu ár Kristo da ndö, ngetho xi t'enga nö'ö togo mi hoxa ma kuhü parxui hár nthandi Jö.

¹¹ Ha nuya ku xi döhmö ar ts'ondöhi ngetho xi jamfibi ár ji ar tsi Ntxöndöni, ne xi datwa majöni ár mhö Jö, xki 'yent'a yá te nda tho'u.

¹² Jange njohyahü mhets'i ne gatho ya mengunü. Ha hwëkate nu'ahü gi 'buhü har ximhai ne har dehe, ngetho ar ts'ondöhi xpa köp'u xa tsü ar kwe, ngetho pödi tx'üda ya pa pongwabi.

¹³ Nú'mü mba t'enga mhets'i ba 'behna har ximhai nunar zothenü, bi nkuhwi ar 'behñö xki m'u ár tsi ts'unt'u.

¹⁴ Ha nunar 'behñö bi t'umba nuya yoho yá hwa ar döta nxuni, nda nsani nda zop'u ar zothe. Ne nda m'u har ot'at'ohö habü xi hyokwa Jö nda t'ini hñunjeje made.

¹⁵ Ha nunar zothe bi tso hár ne ra nzeye ar dehe ngu n'ar döthe, ne bi 'yemba möte ar 'behñö nda duxhmö.

¹⁶ Ha nunar hai bi maxa ar 'behñö, ngetho bi dut'a gatho ar döthe xki zo ar zothe.

¹⁷ Nunar zothe xa bi utsa ar 'behñö, ne bi ma ba ntunkwi yá 'beto nu'u ötwabi nö'ö xi 'bepa Jö, ne damajöni ñ'emüibi ar tsi Hmu Hesukristo.

13

Yoho ya ts'ozu'we

¹ Ndi 'ba har ñönthe, n'a nda handatho ba pöxa har ñhönthe n'ar ts'ozu'we mi tu yoto yá ñö, 'ret'a yá ndöni, ne ha n'a ngu n'a yá ndöni mi hu'sa n'ar ntsant'i. Ne ha n'a ngu n'a yá ñö mi huxa n'ar thuhu mi tsanga Jö.

² Nunar zu'we da handi mi ñhehwi n'ar döta mangamixi. Nuyá wa mar nxaki yá xi ne yá xa, ngu n'ar döta zu'we ár thuhu ar oso. Nu ár ne mi ñhehwi ár ne n'ar 'muhu. Ar zothe bi umba ár ts'edi, ne bi 'ñexa hár thuxandö nda ndöwi.

³ Ne da handa n'a nuyá ñö xki ts'eni 'bũtho nda du, ha bi k'ont'a ar ndöte ne bi dits'i. Gatho nuya jö'i bi hyandi, xa bi 'yotho ne bi deni.

⁴ Bi ndöñ'u ar zothe togo xki umba ar ts'edi ar ts'ozu'we. Hinge honse bi ndönga ar zothe, bi ndönga ar ts'ozu'we n'ehe, ne bi 'ñeñ'u:

—Hinj'o man'a ngu ar ts'ozu'we, ne hinjo'o togo da ntöxkwi.

⁵ Ar ts'ozu'we bi t'umba ar seki n'ehe nda ñ'exase ne nda ñömañ'ubi Jö. Nunar ts'edinu ma da göxa xta zonga hñu njeye made.

⁶ Ne bi zanga Jö, bi zamba ár thuhu, bi zamba ár nijö habu 'bu'ö, ne bi zanga gatho nu'u bi 'bu mhets'i.

⁷ Bi t'umba ar seki nda ntunkwi ya gamfi ne nda ntöte'ö. Bi t'umba ar seki n'ehe nda ndö ha gatho ya m'ui, ya hnini, ya hñö ne ya hai.

⁸ Bi ndönga ar ts'ozu'we gatho nu'u ya jö'i himi huxa yá thuhu har he'mi nonga ar te, ár meti ar tsi Ntxöndöni, xki thuts'i nda tho nú'mu hinxki thoktho ar ximhai ne ar mhets'i.

⁹ Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

¹⁰ Nu'u togo kote, ma da jot'u n'ehe. Ha nu'u togo ju ar ndojwai hote, ma da tho ndojwaitho n'ehe. Ka nhekiwa yá ts'eti ne yá ñ'emui ya gamfi.

¹¹ M'efa da handa man'ar ts'ozu'we bi bonga har hai, mi tu yoho yá ndöni ngu n'ar deti, ne mi ñö ngu n'ar zothe.

¹² Ne jumpa ár ts'edi ar m'et'o ts'ozu'we hár hmi'ö, ne japa gatho ya meximhai da ndönga nor 'bet'o ts'ozu'we bi dixá ár nts'eni 'bũtho nda du.

¹³ Ot'a ya döta nt'udi, japa da hyo har hai ya tsibi di 'ñe mhets'i ha yá hmi ya jö'i.

¹⁴ Ne ka gatho ya meximhai, ot'a nuya nt'udi xi t'umba ar seki da uta ya jö'i hár hmi nö'ö man'ar ts'ozu'we. Bi 'bepa ya jö'i nda hyokwa n'ar do ñehwi ár 'bai nunar ts'ozu'we mi 'bũtho nda du ne bi nte, ne nda 'ñexa ngu yá jö emp'ö.

¹⁵ Bi t'umba ar seki nda japi nda joxa ár hñö ne nda ñö nunar donu ñehwi ár 'bai ar ts'ozu'we, ne nda japi nda tho gatho nu'u togo hinga nda ndöni.

¹⁶ Ne mi japa gatho nda thutwa nö'ö ngu ar nthixt'i ha yá ñ'ei wa ha yá dö, nuya t'ulo bötsi, ya döta, nuya pe'sa yá ñho, nuya hyoya, nuya m'ego ne nuya hingi m'ego.

¹⁷ Hinto da tsá da ntai wa da mpa nu'mu hindi pe'spa nö'ö ngu ar nthixt'i, wa ár thuhu wa ár m'ede ár thuhu.

¹⁸ Ka mahyoniwa ar mfödi da m'etwa ár m'ede ar ts'ozu'we, ngetho nu ár m'ede'ö, ár m'ede n'ar ñ'ohö. Gehnu ar m'ede: 'ratonthebe ma hñun'ate ne 'rato.

14

Ar thuhu bi ntu nu'u n'anthebe yon'atemagoho ya 'ret'anthebe

¹ M'efa da handa ar tsi Ntxöndöni mi 'bahnu har t'ohö Nsion. Ne mi 'bahwi n'anthebe ma yon'atemagoho ya 'ret'anthebe nuya mi pe'spa ár thuhu'ö ne ár thuhu ár Dada xki t'ot'a ha yá döyu.

² Ne da o n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i, xa mi nts'edi ngu ár ñheti nzeje ya dehe, ne ngu ár ngani n'ar ñuni. Ha nunar mhönu da ode mi ñehwi ár m'ei ya me'mda.

³ Ne mi tu'u n'ar 'ra'yo thuhu hár nthandi ar thuxandö, mi ñhandwi nuya goho ya zu'we mi te, ne ya tsi dönzia. Ne nunar thuhunu hinto mi tsá

nda bödi, hõnse nu'ụ n'anthebe ne yon'atemaḡoho ya 'reṭ'anthebe xpa ts'inga har ximh̄ai.

⁴ Gehyụ nu'ụ hinxi nts'oka ñ'owi ya 'behñö, ngetho hinto xi m'engwi. Ne teñ'ụ ar tsi Ntxõnandõni habụ gatho di ma. Gehyụ ngu ar 'bet'o sofo xi ts'inga har ximh̄ai, yá meti Jö ne yá meti ar tsi Ntxõnandõni.

⁵ Ne hinte bi thimba n'ar nhemhñö xki bõnga ha yá ne, gehyụ xint'axi 'bahñụ hár thuxandö Jö.

Ar mhö bi mönga nu'ụ hñu ya enx̄e

⁶ M'efa da handa man'ar enx̄e bi nsanga mada mhet'si. Mi mönga ar hoga mhö hiñham'ụ da göts'i, ne xipabi gatho ya meximh̄ai, ya hnini, ya m'ui, ya hñö ne ya h̄ai.

⁷ Mi ma nts'edi mi enö:

—Tsuḡ Jö ne nsundahụ, ngetho xi zọ ar pa da thö'spa majõni ya jö'i. Ne ndõñhụñụ ngetho bi hyoka mhet'si, ar ximh̄ai, ar ñhõnthe ne gatho ya pothe.

⁸ Mi wa'ö, man'ar enx̄e bi ñö nts'edi n'ehe, ne bi 'ñenö:

—Xi nhwata ar dõta hnini Mbabilonia, mi japa nu ma'ra yá mihniniwi nda zipa ár kw̄e Jö ngu xi zi'ö, ngetho xi nts'okte n'ehe.

⁹ Ar hñu enx̄e bi ñö nts'edi, ne bi 'ñenö:

—Nu'ụ togo da ndõnga ar ts'ozu'we wa ar do di hñõts'i, wa xi hñõmba ár nthixt'i hár 'ȳe wa hár d̄e,

¹⁰ xa ma da zipa ár kw̄e Jö, ngu n'ar t'eni da sit'a ya ixkat'afi ne da 'baxki. Ma da t'ent'a har tsibi zọ kụ ya k'axt'ado xa xi mpa, habụ ma da tho ya ugi hár nthandi ya gamfi ne ar tsi Ntxõnandõni.

¹¹ Ne ar 'bifi habụ bi tho ya ugi fũnga hiñham'ụ da göts'i. Hiñ'otho yá tsaȳa 'bu mpa ne 'bu nxui, gatho nu'ụ togo da ndõnga ar ts'ozu'we ne ar do di hñõts'i, ne nu'ụ togo da hñõmba ngu ar nthixt'i ár thuhu.

¹² Ka nhekiwa yá ts'eti ya gamfi, nu'ụ togo ot'a nõ'ö xi 'bepa Jö ne ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

¹³ Da o n'ar mhö ba e mhet'si, ne bi 'ñengagi:

—'Yot'a njawa: Nzatho gatho nu'ụ togo da du di njap'ụ xi ñ'emui ar tsi Hmu. Hõ, njawa enga ár Hñö Jö, ma da göxa yá 'befi, ha nuyá nthõhõ ma da mewitho.

Ma da njo ar sofo har ximh̄ai

¹⁴ M'efa da handa n'ar t'axgui, ne ka mi huxñụ n'a ndi hñõxa Nõ'ö Togo ba e bi Njõ'i. Mi hu'sa n'ar fuindö xi thoka ar k'axt'abojö, ne mi hõ hár 'ȳe n'ar t'ex̄u xa mi heki.

¹⁵ Nep'ụ da handa man'ar enx̄e xa mi ñö nts'edi ba põnga hár ngu Jö, ne bi 'ñemba nõ'ö togo mi huxa har gui:

—Ju ri t'ex̄u ne xa ar t'ei, ngetho xi zọ ar sofo, ne xi ñõxa ar t'ei.

¹⁶ Ne nõ'ö togo mi huxa har gui, bi gu ár t'ex̄u, ne bi xa xoge ar ximh̄ai ngu nsa n'ar wõt'ei.

¹⁷ Ba põnga man'ar enx̄e hár ngu Jö, ne mi hõ hár 'ȳe n'ehe n'ar t'ex̄u xa mi heki.

¹⁸ Bi bõnga man'ar enx̄e har m'oxm'oñho togo enga ar tsibi, ne bi mat'a nts'edi nõ'ö togo mi hõ ar t'ex̄u xa mi heki, ne bi 'ñembabi:

—Ju ri t'ex̄u ne fekwa yá 'ȳe ya 'bai'obxi, ngetho xi dö.

¹⁹ Nunar enx̄e bi 'ȳenga ár t'ex̄u har h̄ai, ne bi meka gatho ya obxi, nep'ụ bi 'yut'a har nth'e'ma'obxi. Njap'ụ ma da njapa ya jö'i xta zupa ár kw̄e Jö.

²⁰ Nunar nthe'ma'obxi mi 'bu nthi ar hnini, ne mi nthe'mi bi bonga ar ji xa mi nzeze, ne mi tsonga ha yá ne ya fani, ne bi ñ'ini bi zonga ár yap'u ngu yoto mpa da ñ'o n'ar jö'i.

15

Ya enxe ba hö nu'u yoto ya ngöxa ugi

¹ M'efa da handa man'a ar döta nt'udi bi nhekinu mhets'i, xa da 'yotho. Da handa yoto ya enxe mi hö ya 'befa ugi, gehyu ma da thi'spa ár kwe Jö.

² Da handnu n'ar ñhontho n'ehe, ngu ar doxito mi nthöskwi ya tsibi. Ne mi tohnu nu'u togo xki dö ar ts'ozu'we ne ar 'baido ndi hñöts'i, himbi ñhegi nda thu'spabi ár nthixt'i, wa ár m'ede ár thuhu. Mi 'bahnuyu mi hömpa yá 'bida Jö.

³ Ne mi tu'u ar thuhu mi tu ar Moise ár 'bego Jö, ne mi tutwa ár thuhu ar tsi Ntxönandöni, mi eñ'u njawa:

Ma tsi Hmu'ihe, gar Jö hinte ár ñhemb'i,
xa döta ne nsunda gatho nö'ö gi pefi.

Xiñho ne majöni nuya ri 'ñu.

Gár Ndö gatho ya hnini har ximhai.

⁴ Ma tsi Hmu'ihe, gatho ya jö'i da zu'a'i.

Da e da ndömp'a ri thuhu gatho ya hai,

ngetho hönse'i xint'axi'i,

ne nuya payu xi nheki ri ts'ut'wi.

⁵ M'efa da handnu mhets'i bi xo habu xa mar nsunda mi 'bu mbo hár ngu Jö, habu jwata ya nxindo xi t'ot'a yá 'bepate Jö.

⁶ Ka bi bonu nuya yoto ya enxe mi hö nuya yoto ya mfei, mi he 'ra ya t'axdutu xa mi hwexki, ne xki dö't'a yá tiñö n'ar k'axt'abojö bö't'i.

⁷ N'a nuya goho ya zu'we mi te, bi umba 'ra n'ar k'axt'abojö nt'eni nuya yoto ya enxe mi 'buhnu. Nuya nt'enyu mi po ár kwe Jö nö'ö hiñham'u da göxa ár m'ui.

⁸ Núnu hár ngu Jö xa mar nsunda, xa bi ñuxa ar 'bifi bi 'ñu ár nsunda'ö ne ár ts'edi. Hinto mi tsá nda yutnu, m'et'o da göxa gatho ya mfei mi hö nuya yoto ya enxe.

16

Ya t'eni po ár kwe Jö

¹ Da o n'ar mhö ndi 'ñe hár ngu Jö, ne bi 'ñemba nuya yoto ya enxe:

—Di ma ba 'bañöhu har ximhai ár kwe Jö po ha ri t'enyu.

² Bi ma ar 'bet'o enxe ba 'bañö ár t'eni har ximhai. Ne bi ñuxa ya ts'osösi xa mar ñ'u gatho nu'u ya jö'i bi hñömba ár nthixt'i ar ts'ozu'we, ne bi ndömba ar do ndi hñöts'i.

³ Ar ñoho ar enxe bi 'bañö ár t'eni har ñhontho, ne xoge bi nji ngu ár ji n'ar jö'i xi tho, ne gatho nu'u mi kunu bi du'u.

⁴ Ar hñu enxe bi 'bañö ár t'eni ha ya döthe ne ya pothe, ne gatho yá dehe bi nji n'ehe.

⁵ Ne da ode bi 'ñenga nunar enxe mi su ya dehe:

—Nu'ge ma tsi Hmu'i gi 'bui ne ngi 'bui, xint'axi'i, xka umba n'a ngu n'a nö'ö di 'ñepi, ne xka 'yot'a n'ar hoga ts'ut'wi.

⁶ Xka umba ar ji da zi nu'u togo bi nö'mba ár ji ya gamfi ne nuya ri m'ehni. Gehnu ndi 'ñepabi'u.

⁷ Ne da o n'ar mhö mi ponga har m'oxm'oñho mi enö:

—Ma tsi Hmu'i gar Jö, hinte ar ñhemb'i gi 'yot'e. Nuna ri ts'ut'wi gehnu majöni ne xiñho.

⁸ Ar goho enxe bi 'bañö har hyadi nö'ö mi po hár t'eni, ne ar hyadi bi t'umba ar seki nda tsöt'a ya jö'i.

⁹ Nunar pahyadi bi tsöt'a ya jö'i. Mödi njap'u, nuyü himbi 'yot'wa yá ntso'mi nda nsunda Jö. Nö'ö bi 'yot'u, bi zamba ár thuhu Jö togo pehna nuya ugiyu.

¹⁰ Ar kut'a enxe bi 'bañö ár t'eni hár thuxandö ar ts'ozu'we, ne bi tsoxui gatho ár ndö. Nuya jö'i mi tsase yá jöhne mi tho ar ugi.

¹¹ Bi zambabi'u ár thuhu Jö bi 'bu mhets'i, ngetho xa mi tho ar ugi mar ñ'u yá nts'eni, ne himbi 'yot'wa yá ntso'mi.

¹² Ar 'rato enxe ba 'bañö ár t'eni har döthe Eufrate, ne bi xa ar dehe bi paxt'wa ár 'ñu ya ndö me mahyats'i.

¹³ Ne da handa hñu ya ts'ondöhi ngu ya döta zomfo, bi bong'a n'a hár ne ar zothe, man'a hár ne ar ts'ozu'we, man'a hár ne ar kate m'ehni.

¹⁴ Gehyü ya ts'ondöhi ot'a ya nt'udi ha yá nthandi ya ndö 'bu har ximhai, ne da musyü di ñ'owi gatho yá ndogu, da ñhoki da ntuhna ar pa xi hñuxa Jö, togo hinto da ñhuxkwi ár ts'edi.

¹⁵ Ar tsi Hmu bi 'ñenö:

—Ma ga éka ngu n'ar bë tso 'bu nxui. Xa ma da njohya togo xka tsoho ga tini di nuhu ne di he yá dutu, njap'u hinda 'be ár tsa.

¹⁶ Nuya ts'ondöhi ba e gatho ya ndö 'bu hár nxidi ar ximhai, ne bi muns'a har xeni ár thuhu N'armagedon har hñö ebreo.

¹⁷ Ar yoto enxe bi 'bañö ár t'eni har ndöhi, ne da o n'ar mhö ndi 'ñe har thuxandö 'bu har nijö mhets'i, ne mi enö:

—Bi wapy'a xoge.

¹⁸ N'a bi nhekitho bi nja ya hwei, ya ñheti, ya ñuni, ne bi nhwönga ar hai. Nunar nhwöniñu xa mar nts'edi, ar meximhai hiñham'u xki hyanda man'a di njap'u ár nts'edi.

¹⁹ Ne nunar döngahnini bi hege hñu xeni, nu ma'ra ya hnini ja har ximhai bi yot'u xoge. Ha nunar hnini Mbabilonia bi benga Jö da thi'snu ár kwe.

²⁰ Nuya xeni hai mi k'öxa har dehe bi yui, ha nuya t'ohö bi m'etho.

²¹ Ba ho mhets'i ya ndo ne bi zu ya jö'i, mi tsü ngu madenthebe hwada ár hñu. Ha nuya jö'i bi zamba ár thuhu Jö mi tho'u nunar mfei bi zu'u, ngetho xa mar nts'edi.

17

Nunar ts'o'behñö bi t'umba ar mfei hiñham'u da göts'i

¹ M'efa ba e n'a nuya yoto enxe mi hö ya t'eni, bi zokagi ne bi 'ñengagi: —Ba e injawa ne ga ut'a ar njut'i xi thu'spabi ar ts'o'behñö huxa ha nzeye ya dehe.

² Nunar 'behñönu xi m'engwi ya ndö 'bu har ximhai, ne gatho ya jö'i xi 'be yá mfeni 'bu'tho xi nti ot'wi ya ts'oki.

³ Ár Hñö Jö xki zinga ha ma te, ha nunar enxe bi zixkagi ha ya ot'at'ohö, ne ka da handnu n'ar 'behñö mi 'buhnu mi nto n'ar thengats'ozu'we. Nunü mi tu yoto yá ñö, 'ret'a yá ndöni, ne xa mi ñuxa ya thuhu mi tsanga Jö.

⁴ Nunar 'behñönu mi he n'ar he mar nk'ants'i ne mar nthents'i, ne mi hö ya k'axt'abojö, ya nzathodo ne ma'ra ngu ya t'axdo xi mhödi. Mi hö

hár 'ye n'ar k'axt'abojö t'eni mi ñuxa nö'ö hingi ho, ne nö'ö xi nts'otho 'bengwi ya jö'i.

⁵ Ne mi huxa hár dē n'ar thuhu hingi födi te me'ö, enö njawa: Ar döta Mbabelonia, ár nönö ya ts'o'behñö ne gatho nö'ö hingi ho jawa har ximhai.

⁶ Da handa nunar 'behñö xa xki nti, xki zipa yá ji ya gamfi ne nu'u bi unga yá te mi tēnga ar tsi Hmu Hesukristo. Núm'u nda handi, xa da 'yotho.

⁷ Ne nunar enxe bi 'ñengagi:

—Yo'ö gi 'yotho. Nuga ma ga xi'a'i tema di bonga nunar 'behñö ne ar ts'ozu'we tu yoto yá ñö ne 'ret'a yá ndöni muts'i.

⁸ Nunar ts'ozu'we xka hyandi mi 'bui, nep'u bi njo'o, tx'utho 'bedi da bonga har nzonganzafi, ne da t'et'a har tsibi. Gatho nuya meximhai himi huxa yá thuhu har he'mi nonga ar te, xki thahna nú'mu hinxki thokta ar ximhai, ma da 'yotho xta hyanda nunar ts'ozu'we mi 'bui, nep'u bi njo'o, ne da m'u man'agi.

⁹ Ja mahyoniwa ar mfödi: Nuya yoto yá ñö, gehyu yoto ya t'ohö habu huxa nunar 'behñönu.

¹⁰ Ne da 'ñenö n'ehe, gehyu yoto ya ndö. Kut'a xi m'edi, n'a pe'sta ár ts'edi, ne 'beta man'a da ehe. Ha nu xta ehe, hinda ma da m'ui yapa da ndö.

¹¹ Nunar ts'ozu'we mi 'bui nep'u bi njo'o, gehnu ár hñöto ndö, n'a nuya yoto, ne di ma har tsibi.

¹² Ha nuya 'ret'a ya ndöni xka hyandi, gehyu 'ret'a ya ndö hinxi hñönda yá ts'edi, ne 'ra ma da hñönga yá ndö 'ra ya tsi patho mahyegiwi ar ts'ozu'we.

¹³ Gatho 'ret'a pe'sa n'adar mfeni, ne ma da 'yent'a yá ndö ne yá ts'ut'wi da mepa ar ts'ozu'we.

¹⁴ Gathoyu ma da ntunkwi ar tsi Ntxönandöni, ne ar tsi Ndöni ma da ntöte, ngetho go gehnu ár Hmu gatho ya hmu, ne ár Ndö gatho ya ndö. Ne gatho nu'u togo 'buhwi, xi ts'ohni, xi thahni ne ot'a nö'ö nsipabi.

¹⁵ Ne bi 'ñengagi nunar enxe n'ehe:

—Nuya dehe xka hyandi habu huxa ar ts'o'behñö, gehyu ya hnini, ya m'ui, ya hai ne ya hñö.

¹⁶ Ne nuyá 'ret'a ndöni ar ts'ozu'we xka hyandi, ma da utsa ar ts'o'behñö, ma da hñömba gatho yá ñho, ne ma da zo nthemfotho. Ma da zapa yá ngo ne ma da tsöt'a har tsibi.

¹⁷ Ngetho Jö xi hñu'spa ha yá müi da 'yot'a nö'ö ne'ö. Jange bi me'sa n'adar mfeni da 'yent'a yá ndö ha yá 'ye ar ts'ozu'we, ne njap'u da wadi da tho gatho nö'ö xi mönga Jö.

¹⁸ Ha nunar 'behñö xka hyandi, gehnu ar döta hnini di ndö gatho ya ndö 'bu har ximhai.

18

Ar döta hnini Mbabelonia bi nhwati

¹ M'efa mi tho gathoyu, da handa man'ar enxe ba kö mhets'i xa mi pe'sa ár ts'edi, ne gatho ar ximhai bi ñuxa ár hyats'i xa már nsunda.

² Xa bi mafi nts'edi ne bi 'ñenö:

—Bi nhwata ar döta hnini Mbabelonia. Hönse 'buhnu ya ts'ondöhi, ne xi 'yot'a yá ngu ya hñö xints'otho, ne ka haxhnu ya ts'ots'int's'u hinto ne da hyandi.

³ Ngetho ya hnini 'bu har ximhai xi 'yot'wi ya ts'oki, xi zipa ár kwe Jö. Ne gatho ya ndö 'bu har ximhai xi m'engwi, ha nuya ma 'bu har ximhai xi xu yá m'ets'i mi papa ya ñho nunar hnininu.

⁴ Ne da o man'ar mhö ndi 'ñe mhets'i, bi 'ñengagi:

—Nu'ahu ma bötsi'ihu, poñhu ha nunar hnininu, yo ma gi mfaxkwi yá ts'oki ne da zu'ahu yá ugi xi t'ekwabinu.

⁵ Ngetho yá ts'oki xi zonga ár ñhets'i mhets'i, ne Jö xi beni da umba ar mfei.

⁶ Ko'spabihu te xi ja'ahu nunar hnininu, ne ko'spabihu yo'gi nö'ö tema xi 'yot'ö. Ngu nunar t'eni xi tsit'ahu, ko'spabihu yo'gi.

⁷ Ngu xi 'ñexa ár nsu ne xi njohya, njap'utho umfu ar ugi ne ar ts'oni. Ngetho xi 'ñense: Nuga di huxa ngu n'ar ndö; hindi 'ranxu, ne hinga ma ga nzoni.

⁸ Jange n'apatho ma da epabi ar ugi, ar thuhu, ar ts'oni, ar ndöte, nep'u ma da ts'öt'a har tsibi, ngetho xa pe'sa ár ts'edi Jö ar Hmu togo xi hñö'spa majöni.

⁹ Ne gatho nu'u ya ndö 'bu har ximhai xki m'engwi ne xki njohyawu, xa ma da zont'i nú'mu xta hyandwa ár 'bifi di poxa xta tsöt'i.

¹⁰ Ma da m'ata yap'u ngetho di ntsu, ne ma da 'ñeñ'u:

—Hwëkate'i tsi döta hnini Mbabilonia xi nze'i. Dama bi t'a'a ri mfei.

¹¹ Ha nuya ma 'bu har ximhai, zont'i ne tupyá müi, ngetho hinjo'o togo da damba nuya te pa'u.

¹² Nuya pa ya k'axt'abojö, ya t'axbojö, ya nzathodo, nuya ngu ya t'axdo xi mhödi, ya hoga dutu nzatho, ya hwexka dutu, ya dutu nk'ants'i ne nthents'i, ya za pe'sa ar hogañuni, nuya thoki xi thökwa yá ts'i ya döta zu'we, nuya nju ya nzathoza xi nthoki, nu'u nju ya thengabojö xi nthoki, ya bojötho, ne ya do hwexki.

¹³ Mi höx'u gatho ya doni ne ya njots'i mi yuni xi nkuhi, ar githni, ne ar hogañuni ár thuhu ar mira, ar ixkat'afi, ar nziki, ar hoga junt'ei, ar t'ei, ya meti, ya deti, ya fani, ya ntöza, ya 'bego, ne yá pa ya jö'i.

¹⁴ Ne ma da t'emba nunar hnininu:

—Hiñ'otho yá ñho ya 'baiza ngi tsi. Xi k'at'a nuya xa ngi tsamankuhi ne ngi exa ri nsu ngi tsi, hingi timpya.

¹⁵ Nu'u mi papa gathoyu, ne njap'u xki me'sa yá ñho, ma da m'a yap'u di tsu ár mfei bi zudi, xa di tu yá müi ne di zont'i.

¹⁶ Ne di eñ'u:

—Hwëkate nunar döta hnini mi ñhoki mi he ya hoga dutu nzatho xi nk'ants'i ne xi nthents'i, ne mi ñhoki mi hö ya k'axt'abojö, ya nzatho do, ne ngu ya t'axdo mar mhödi.

¹⁷ N'apatho bi göxa nzeda ya ñho.

Gatho nuya e ya döta motsa, yá maxte, ne nu'u 'yo har dehe ne gatho nu'u mpehnu bi m'ata yap'u.

¹⁸ Nu mi hyanda ar 'bifi mi pots'e, bi ma'u ne mi eñ'u:

—Hiñ'otho man'ar hnini ngunu.

¹⁹ Bi 'yuxya fonthai ha yá ñö mi tho ar dumüi, ne xa mi mar ts'oni mi eñ'u:

—Hwëkate nunar tsi döta hnini. Ngetho nuyá ñho xki japi nda boxa mañö gatho nu'u togo pe'sa yá motsa har dehe, ha nupya n'apatho xi nhwati.

²⁰ Njohyahunu mhets'i gamfihu, nu'ahu gár mpotehu ne nu'ahu gár m'ehni'ihu Jö. Ngetho Jö xi hñö'spa majöni gatho nö'ö xi ja'ahu.

²¹ M'efa da handa man'ar enxe xa mi pe'sa ár ts'edi, bi gu n'ar döta do ngu n'ar juni, bi 'yent'a har ñhonthé ne bi 'ñenö:

—Ma da njapabinu ar döta hnini Mbabilonia, ne hinda ma da thini.

²² Hinda ma da t'ohnu togo da mpe'mda, hinda t'o nu'u togo ja te zunt'i, ne nu'u togo huxt'a ya thuzá ne ya k'axt'athuxi. Hinda ma da thinga n'a togo di hoka n'ar nzátho 'befi, hinda ma da t'o ár ngani n'ar juni.

²³ Hinda ma da nhekinu n'ar ñot'i, hinda ma da t'o n'ar ngo nthöti. Nuyá ma, gehyu mi dötahmö 'bu har ximhai, ne nuyá nt'eteyu, bi hyat'a gathó ya hai.

²⁴ Ha nunar hnininu, ja bi thinu yá ji yá m'ehni Jö, ya gamfi ne gathó nu'u xi tho har ximhai.

19

Ar ndönga Jö núnu mhets'i

¹ M'efa da o ra nzeýe togo mi ñönu mhets'i, ne mi eñ'u:

Dár nsunda Jö ma tsi Hmuhu.

Gor meti'ö ar mpohó, ar nsunda, ne ar ts'edi.

² Ngetho nö'ö ot'a ar hoga ts'ut'wi ne majöni.

Gehnu xi umba ár mfei ar ts'o'behñö

togo xi ts'ot'a ar ximhai to gathó 'bengwi,

ne xi got'wabi ár ji yá 'bego xi hyo nunar 'behñönu.

³ Man'agi bi 'ñeñ'u:

—Dá nsunda Jö, ngetho nunár 'bifi tsöt'i, hiñham'u da göts'i pots'e.

⁴ Nuya n'atmagohó ya tsi dönzia ne nuya gohó ya zu'we mi te, bi ndandihmö ne bi ñ'ani bi me yá hmi har hai. Ne bi nsunda Jö huxa har thuxandö, mi eñ'u:

—Dá njap'u, dá nsunda Jö.

⁵ Bi bönga n'ar mhö har thuxandö mi enö njawa:

Ndöñhu Jö ma tsi Hmuhu,

gathó yá 'bego'ihu,

ya t'ulo ne ya döta,

togo gi tsufu Jö.

⁶ Ne da o 'ra ya mhö ngu ra nzeýe ya jö'i, ngu ár ñheti ya nzóthe, ngu ya ñuni, ne mi enö:

Dá nsunda Jö, ngetho Jö ma tsi Hmuhu hinjo'o togo da hñuxkwi, go ar ndö'ö.

⁷ Ma ga njohyahu, hö xa ga njohyahu, ne ga umfu ar nsunda,

ngetho xi dat'a ár nthöti ar tsi Ntxöndöni,

ne nunár 'behñö xi ñhoki.

⁸ Ne xi t'umba ar seki da hye ya hoga dutu xint'axi ne xi nhwexki.

Ngetho nunar hoga dutu, gehnu nuyá hoga 'befi xi 'yot'a ya gamfi.

Ár ngo ar tsi Ntxöndöni

⁹ M'efa bi 'ñenga ar enxe:

—'Yot'a nuya mhöyu: Nzátho nu'u togo xi ts'ohna hár ngo ar tsi Ntxöndöni.

Ne bi 'ñengagi:

—Nuya mhöyu gehyu majöni yá mhö Jö.

¹⁰ Nuga da ndandihmö hár wa nga ndöni. Ha nö'ö bi 'ñengagi:

—Hyandi xiñho nö'ö gi pefi, yo gi jap'u. Nuga dar 'begotho ngu'i, ne nu'u ri ku togo damajöni xi jamfi ar tsi Hmu Hesukristo. Ndönga Jö.

Ngetho nu'u togo damajöni togo ar tsi Hmu Hesukristo, gehyü hömpa ár Hñö Jö mömba ár mhö.

Ar toge ntö ar t'axfani

¹¹ Nep'u da nu mi xo mhets'i, ne da handa n'ar t'axfani. Nu ár toge mar thuhu Majöni ne ot'a nö'ö te mö, ne hö ar hoga ts'ut'wi höxa majöni ne ntuhni.

¹² Nuyá da ar toge mi ñhehwi ya faspi. Mi huxa hár ñö nzeye ya fündö, ne xki t'otnu n'ar thuhu hinto man'a mi pödi tema mi mö, honsenu mi pödi.

¹³ Mi he n'ar dutu xa xki m'ahna ya ji, ha nu ár thuhu gehnu: **ÁR MHÖ JÖ.**

¹⁴ Ha nuya ndogu me mhets'i mi he ya hoga dutu xint'axi, ne mi 'befa'u mi teni mi ntö ya t'axfani n'ehe.

¹⁵ Hár ne ar toge 'bet'o, ponga n'ar ndojwai hente nuya yoho yá ñöni, da su'sa ya meximhai. Ne ma da 'yot'a ar ts'ut'wi di hö n'ar t'objö. Ne da ne'ma ya jö'i ngu nhe'ma ya obxi the'mi, ne da di'spa ár kwe Jö togo hinto tsá da ñhuxkwi.

¹⁶ Hár he ne hár xithe tu nunar thuhunu: **ÁR NDÖ YA NDÖ NE ÁR HMU YA HMU.**

¹⁷ Nep'u da handa n'ar enxé mi to har hyadi, ne bi mafi nts'edi bi 'ñemba gatho ya zu'we nsanga mateda mhets'i:

—Ba ehü, kwathü har dango xi 'yek'ahu Jö.

¹⁸ Tsafu yá ngo ya ndö, ya ndöndogu ne ya jö'i tsemi, yá ngo ya fani ne yá toge, yá ngo tsant'ö ar jö'i, ya 'bego ne nuya hingya 'bego, ya t'ulo ne ya döta.

¹⁹ Ne da handa ar ts'ozu'we ne gatho ya ndö 'bü har ximhai ne yá ndogu, xki mhunts'i nda ntunkwi ar toge ntö ar t'axfani ne yá ndogu ñ'owi n'ehe.

²⁰ Ar ts'ozu'we bi nju, ne bi nju ar kate m'ehni n'ehe, togo xki 'yot'a ya nt'udi bi hyat'a nu'u bi hñömba ár nthixt'i ar ts'ozu'we, ne bi ndönga ar do ndi hñöts'i. Gatho yohoyü bi nju bi t'et'a tetho ha n'ar tsibi ngu n'ar ñhonthé, habu zo kü ya k'axt'ado xa xi mpa.

²¹ Ha nu ma'ra bi hyo ar ndojwai mi ponga hár ne ar toge, ne gatho ya zu'we nsani bi ñö bi zipa yá ngo'u.

20

'Ret'anthebe njeje

¹ Nep'u da handa n'ar enxé ba kö mhets'i mi hömpa yá nsoki ar nzonganzafi, ne mi hö hár 'ye n'ar dönthi bojö.

² Bi gü ar zothe, ge'ö ar k'eñö mi 'bü mam'et'o, get'ö ar ts'ondöhi, ne bi xot'a 'ret'anthebe ya jeje.

³ Ne bi 'yent'a har nzonganzafi, bi got'i xiñho, ne hinga nda hyegi nda ka ya meximhai. M'et'o da tho 'ret'anthebe njeje, ne da the ma'ra ya tsi pa.

⁴ Nep'u da handa ya thuxandö, mi huxnu nu'u togo bi t'ets'i nda hñöxa majöni. Ne da handwa yá pa nu'u togo xki thekwa yá 'yuga, ngetho mi damajöni ar tsi Hmu Hesu ne ár mhö Jö. Gehyü hinxki ndönga ar ts'ozu'we, hinxki ndönga ar do ndi hñöts'i. Hinxi hñöñ'u ár nthixt'i ha yá dë wa ha yá 'ye. Ne bi mengi bi nte'u, bi ndöwi ar tsi Hmu Hesukristo 'ret'anthebe njeje.

⁵ Nuyū xi m'et'o xi mengi xi nte. Ha nu ma'ra xki du, m'et'o bi tho 'ret'anthebe njeje, ne ja bi mengi bi nte'u.

⁶ Nzatho ne xint'axi yá m'ui nu'u togo xi t'umba ar seki da m'et'o da mengi da nte. Ar ñoho ndöte hinte da japabi'u. Nuyū ma da t'ets'i ngu yá möjö Jö ne ar tsi Hmu Hesukristo, ne da ndöwi 'ret'anthebe njeje.

⁷ Nu xta wadi da tho 'ret'anthebe njeje, ar ts'ondöhi ma da sokwa ár fadi.

⁸ Ne ma da boni da ka ya jö'i 'bu ha gatho ya hai hár nxidi ar ximhai, nu'u toxa ar tsi Hmu. Ma da munsa har döta tuhni, ne ár nzeje ya jö'i ñehwi ar 'bomu 'bonga har ñonthe.

⁹ Habu gatho ba poxa ya jö'i, ne bi hyextar ximhai, xa bi got'atho habu mi 'bu ya gamfi ne ar hmöka hnini. Jö ba pehna ar tsibi ba ta mhets'i, ne bi jö'sa xoge.

¹⁰ Nunar ts'ondöhi mi ka ya jö'i, bi nju ne bi t'ent'a har ñhonthe tsibi mi zo mi ku ya k'axt'ado, ka mi kunu ar ts'ozu'we ne ar hyate m'ehni. Ma da tho nunar uginu parxui ne hiñham'u da göts'i.

Ar thöxamajöni ot'a nö'ö huxa har t'axthuxandö

¹¹ M'efa da handa n'ar döta t'axthuxandö, ne hár hmi nö'ö togo mi huxhnu bi m'eta ar ximhai ne ar mhets'i, himbi födi habuima.

¹² Ne da handa gatho nu'u togo xki du, ya döta ne ya t'ulo, mi 'ba'u hár nthandi Jö. Bi ntunga 'ra ya he'mi, ne man'ar he'mi bi ntungi, gehnu habu huxa yá thuhu nu'u togo pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Nuya xki du bi thö'spa majöni, ne bi t'umbi nö'ö ndi 'ñepi, ngu mi huxa ha ya he'mi, ngetho njap'u xki 'yot'u.

¹³ Ar döta ñhonthe bi da yá jö'i xki dunu, ar ndöte ne ar 'bexui bi da yá jö'i xki du n'ehe, ne bi thö'spa majöni n'a ngu n'a ngu xki 'yot'u.

¹⁴ M'efa ar ndöte ne ar 'bexui bi t'ent'u har ñhonthe tsibi. Gehnu ar ñoho ndöte.

¹⁵ Ha gatho nu'u togo himbi thini mi huxa yá thuhu har he'mi nonga ar te, bi t'ent'u har ñhonthe tsibi.

21

N'ar 'ra'yo mhets'i ne n'ar 'ra'yo ximhai

¹ Nep'u da handa n'ar 'ra'yo mhets'i ne n'ar 'ra'yo ximhai, ngetho nunar 'bet'o mhets'i ne ar 'bet'o ximhai bi göts'i, ha nu ar ñhonthe bi m'etho.

² Nuga dar Xuwa, da handa ar jöpa hnini, nunar 'ra'yo Herusalen, ba kö'ma Jö mhets'i habu bi 'bu'ö, xa mi nzatho ngu n'ar 'behñö xi ñhoki da nthötwi ár döme.

³ Ne da o n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:

—Hyandi, nupya ár nijö Jö 'buhwi ya meximhai, ne nö'ö ma da m'uhwi'u. Nuyū ma da m'ui ngu ár hnini, ne gese Jö ma da m'ui ngu ár Jö'u.

⁴ Jö ma da dukwa gatho yá gida ha yá da'u. Hinda ma da nja ar ndöte, ar ts'oni, ar mhafi, ar ugi, ngetho nuya 'bet'o thogi xi m'edi.

⁵ Ha nö'ö togo mi huxa har thuxandö bi 'ñenö:

—Hyandi, nuga di hoka ma'ra'yo gatho.

Ne bi 'ñengagi n'ehe:

—'Yot'i, ngetho nö'ö xta xi'a'i ma da njap'u ne majöni.

⁶ Ne bi 'ñengagi man'agi:

—Xi tho gatho. Nuga go da du'mi ne di jö'sa xoqe, ngu ar ndui ne ar ngöts'i. Nu'u togo tutho, ma ga umtho ar dehe po har pothe unga ar te hiñham'u da göts'i.

⁷ Nu'u togo da ntöte, ma ga hekwabi gatho nuya ñhoyu. Ma da nugagi ngu ár Jögi, ne ga nuga ngu ma bötsi.

⁸ Ha nuya tsuzu, ya me'sku, ya ts'ojö'i, ya hyote, nuya 'bengwi ma'ra ya jö'i, ya ñete, nu'u togo ndönga yá tsita emp'ö, ne gatho nu'u mönga ya nhemñö, ma da t'et'a har ñhönthe tsibi zo ku ya k'axt'ado xa xi mpa. Gehnu ar ñoho ndöte.

Ar 'ra'yo hnini Herusalen

⁹ N'a mba ep'utho bi zükagi n'a nuya yoto ya enxé mi hö yoto yá t'eni mi ñuxa ya ngöxa mfeí. Da ñö'be ne bi 'ñengagi:

—Ba e injawa ne ga ut'a'í ár 'behñö xi wadi xi nthötwi ar tsi Ntxönandöni.

¹⁰ Ár Hñö Jö xki zinga ha ma te, ha nunar enxé bi zixkagi ha n'ar döta t'ohö mar ñhets'i, ne bi utkagi ar döta jöpa hnini Herusalen ba kö'ma Jö mhets'i habu bi 'bu'ö.

¹¹ Nunar hnini'ö xa mi hyats'i mi pe'spa ár nsunda Jö. Mi ñhehwi ngu n'ar hya'sdo xi mhödi, mi hya'stho ngu n'ar doxito.

¹² Mi jot'a n'ar döta jödo xa mar ñhets'i, ne mi tu 'ret'amayoho ya goxthi, ha n'a ngu n'a ya goxthi mi 'ba n'ar enxé. Ne xi t'otnu yá thuhu nu'u 'ret'amayoho yá t'u ar Hakob, habu xpa e yá m'ui ya me Israel.

¹³ Hñu ya goxthi ñhanda mahyats'i, hñu ñhanda mahwifí, hñu ñhanda mampuni, ne hñu ñhanda mak'angi.

¹⁴ Mi pe'sa nunar hnininu 'ret'amayoho ya mudido, ne n'a ngu n'a nuya doyu mi tu yá thuhu nuya 'ret'amayoho yá mpöte ar tsi Ntxönandöni.

¹⁵ Nunar enxé ndi ñö'be, mi hö n'ar k'axt'abojö t'o, ma nda 'yenga ar hnini, yá goxthi ne yá jödo.

¹⁶ Nunar hnininu, 'ramangutho ár nxidi, ár ma ne ár ñhets'i. Ha nunar enxé bi gu ar t'o mi hö, ne bi 'yenga ar hnini. Ne nunár ma bi zu ngu madenthebe ya pa da ñ'o n'ar jö'i, njap'utho ár ñhets'i ne ár nxidi.

¹⁷ Nuya jödo bi zu yon'atemahñu ñhufi ár mpidi. Nuya nt'eniyyu gehyu ar nt'eni pe'sa ya jö'i, ha nunar enxé bi dentho.

¹⁸ Ar jödo ma ya hyasdo, ha nu ar hnini xki thoka ar hoga k'axt'abojö mi hwexki ngu n'ar hya'sa doxito.

¹⁹ Nuya mudido mi kuxa hár wa ar jödo, xki thoki xki thuta tsant'ö ya nzathodo. Nu ar m'et'o mar hya'sdo, nu ár ñoho mar k'angdo, nu ár hñu gehnu n'ar do mi tu yá nhwexki, nu ár goho mar bothedo.

²⁰ Nu ár kut'a nzathodo mi tu ya m'ets'i, nu ár 'rato mar thengdo, nu ár yoto mar hya'sa k'axt'ado, nu ár hñöto mar k'ants'ado, nu ár guto mar k'axt'ado, nu ár 'ret'a mar hya'sa bothedo, nu ár 'ret'aman'a mar donthido, nu ár 'ret'amayoho mar hya'sa donthido.

²¹ Nuyá goxthi mi 'ret'amayoho ngu ya t'axdo xi mhödi. N'a ngu n'a ar t'axdo mar goxthi. Ha nu ár 'ñu ar hnini xki thoka ar hoga k'axt'abojö, mi hya'stho ngu n'ar doxito.

²² Núnu har jöpa hnini hinda handa xki juxa n'ar nijö, ngetho ka 'buhnu Jö ar tsi Hmu, hinjo'o togo da ñhuxkwi ár ts'edi, ne ar tsi Ntxönandöni, gehyu ngu ar nijö.

23 Hingi homba ár ñot'i ar hyadi ne ár ñot'i ar zönö, ngetho hexa ar hyats'i ár nsunda Jö, ne ar tsi Ntxöndöni gehnu 'yotwabi'u.

24 Ne gatho ya jö'i di 'bu hár nxidi ar ximhai, ma da ñ'o har ñot'i'ö, ne gatho ya ndö ma da e da datwa yá nsu ne yá ñho.

25 Nuyá goxthi hinda ma da njot'a 'bu pa, ha nu ar xui hingi födi tengu'ö.

26 Gatho yá nsu ne yá ñho ya hnini ma da thöxhnu.

27 Hinte ma nts'otho ma da yutnu, hinda yut'a n'a togo hingi ot'a xiñho wa di mönga ya nhemhñö; hönse nu'u togo di huxa yá thuhu har he'mi nonga ar te, ár me'ti ar tsi Ntxöndöni.

22

1 Nep'u ar enxe bi utkagi n'ar döthe mi po ar dehe unga ar te, xa mar ñhats'i, mi hwexka ngu n'ar doxito. Nunar döthenu ponga hár thuxandö Jö ne ar tsi Ntxöndöni.

2 Thota har dö'ñu mateda ar hnini, ne gatho yoho yá ñöni ar döthe 'ba ar 'baiza ungar te. Tat'a zönö unga te da ts'i, 'ret'amayoho ya sofo ar jeye, ha nuyá xi, othe gatho ya meximhai.

3 Hinte janu nö'ö xi t'ent'i da ts'oni. Ha nu ár thuxandö Jö ne ar tsi Ntxöndöni ka 'buhnu, ne gatho yá 'bego pepabi,

4 ma da tsá da ñhandwi, ne ár thuhu di tu ha yá dë'u.

5 Hinte janu ar xui. Nuya ma da m'uhnü hinda hyonga ár hyats'i n'ar ñot'i, wa ár hyats'i ar hyadi, ngetho Jö ar tsi Hmu da yot'wabi'u. Ne da ndö'u, hiñham'u da göxa yá ndö'u.

'Bap'utho ar pa da e ar tsi Hmu

6 Nep'u ar enxe bi 'ñengagi:

—Nuya mhöyü di xi'a'i ma da thogi ne majöni. Jö ar tsi Hmu togo umbabi te da mönga yá m'ehni, xpa pëhna ár enxe da uta yá 'bego nö'ö ma da thogi hingar yapa.

7 Ar tsi Hmu bi 'ñenö:

—Pöhu, 'bap'utho ar pa ga ehe. Nzatho nu'u togo da 'yot'a nö'ö te möngwa har he'minu, nonga tema da tho m'ëfa.

8 Nuga ar Xuwa, da ots'e ne da handa gathoyü. Nu mi wadi da handi, da ndandihmö hár wa ar enxe togo bi utkagi gatho, ndi ne nga ndömhö.

9 Ha nö'ö bi 'ñengagi:

—Ha gi ode. Yo gi jap'u, ngetho nuga ma mi'begowi mahyegi ngu nuyari ku ya m'ehni, ne ngu nu'u togo ot'a ngu mönga nunar he'minu. Nö'ö gi 'yot'e, ndönga Jö.

10 Ne bi 'ñengagi n'ehe:

—Yo ma gi 'ñö nuya mhö nonga tema da tho m'ëfa, huxa nunar he'minu, ngetho 'bap'utho ar pa da thogi ngu möngwa.

11 Nuya ts'om'ui hinda ma da mponga yá m'ui, ne nuya ts'ojö'i di ot'atho nö'ö xints'otho. Nö'ö togo ar hogajö'i ma da njap'utho, ha nö'ö togo xint'axi, dar nt'axitho.

12—Hyanthu, 'bap'utho ar pa ga ehe, ne ga umba n'a ngu n'a ár nthöhö ngu yá 'befi xi 'yot'u.

13 Nuga da dü'mi ne di jö'sa xoge, ngu ar ndui ne ar ngöts'i, togo 'bet'one 'befa.

14 Nzatho nu'u togo penga yá dutu, ne di 'ñepi da wat'a har 'baiza unga ar te, ne da yut'a ha yá goxthi ar hnini.

¹⁵ Ha nuya ts'ojö'i ma da go nthi, njangu ya 'ñete, nu'u togo 'bengwi ya jö'i, nuya hyote, nu'u togo ndönga ya tsita emp'ö, ne gatho nu'u togo mödi ne mönga ya nhemhñö.

¹⁶—Nuga ar Hesu, xta peñ'ahü ma enxë xi dat'ahü majöni nuya tema da tho ha ya nijö. Ár 'betogi ar ndö Dabi, di njangu ar njötso pöxa 'bü xudi xa di yot'i.

¹⁷ Ár Hñö Jö ne ár 'behñö ar tsi Ntxöndöni enö njawa:

—Ba ehe.

Ne gatho nu'u togo öde, dá 'ñenö n'ehe:

—Ba ehe.

Ne gatho nu'u togo tuthe, dá ehe, ne gatho nu'u togo ne, dá e da zi nunar dehe unga ar te t'untho.

¹⁸ Nuga di damajöni, gatho togo da 'yoxa nuya mhö nonga tema da tho m'efa xi t'ot'a har he'minu, ne da hñuts'i, Jö ma da hñu'spa ya ugi nongwa.

¹⁹ Ha nu'u togo da hñökwabi nuya mhö huxa har he'minu nonga tema da tho m'efa, Jö ma da hñökwabi ár thuhu har he'mi nonga ar te, hinda ma da m'u har jöpa hnini, ne hinda t'umba nuya ñhöt'i huxa har he'minu.

²⁰ Nö'ö togo xi damajöni gathoyu enö njawa:

—Majöni 'bap'u'tho ar pa ga ehe.

Dá njap'u. Ba ehe ma tsi Hmu'i Hesu.

²¹ Ar tsi Hmu Hesukristo da hwëk'ahü ár ñhöt'i gi gathoyu. Dá njap'u.